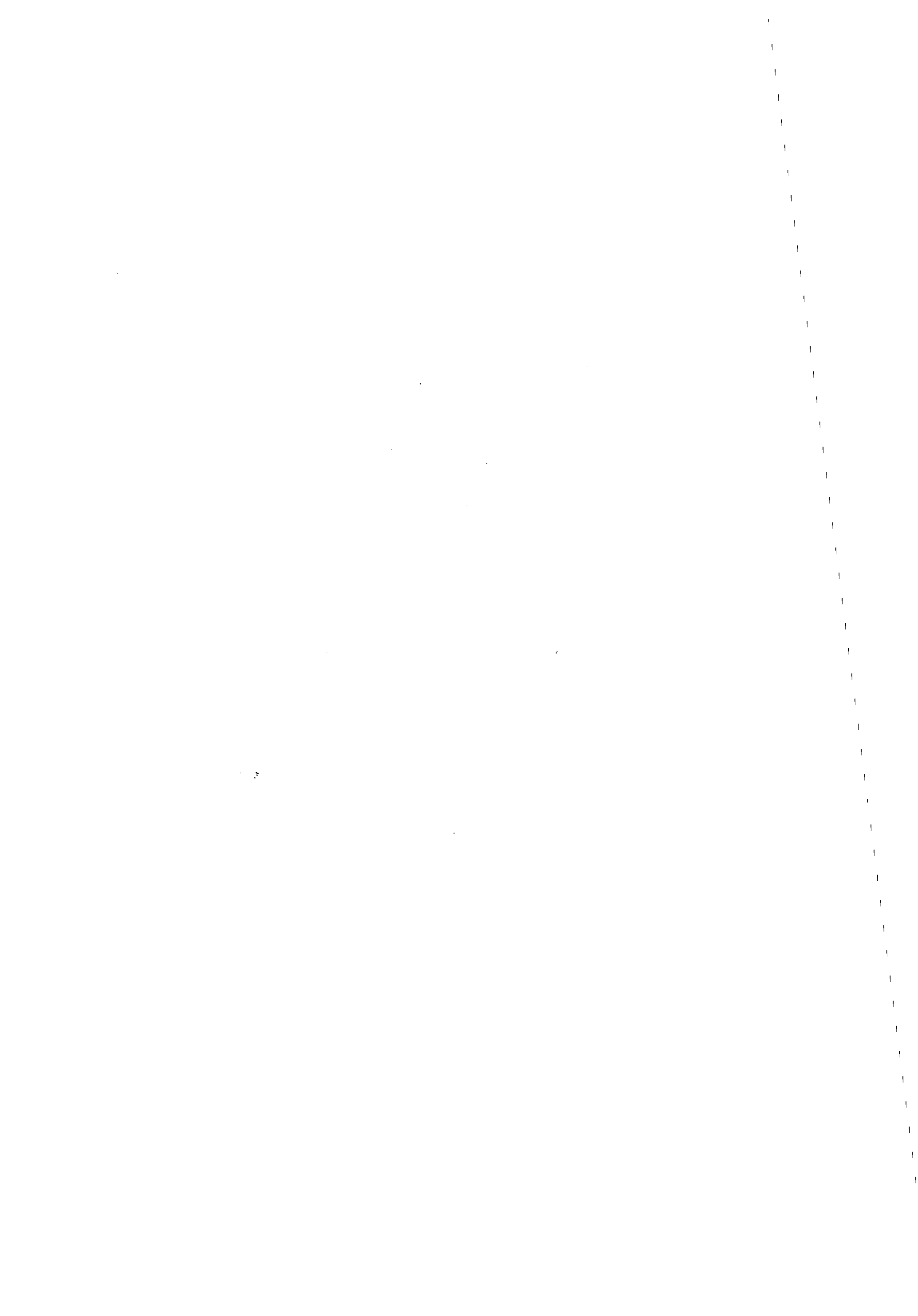
Dicționar
Mitologie română

Ion Ghinoiu

univers enciclopedic gold

MITOLOGIE ROMÂNĂ

DICȚIONAR

ION GHINOIU

Redactor: Marcel POPA
Tehnoredactori: Mariana MÎRZEA, Cristina CHIVU

Selecţie de fotografii: Cornelia Belcin-Pleşca, Laura Negulescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GHINOIU, ION
Mitologie română : dicţionar / prof. dr. Ion Ghinoiu. –
Ed. a 2-a, rev. - Bucureşti : Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013
ISBN 978-973-45-0659-0

81'374.2:39(498)=135.1

ISBN 978-973-45-0659-0

MITOLOGIE ROMÂNĂ
DICȚIONAR

ION GHINOIU

univers enciclopedic gold
București, 2013

EDITURA UNIVERS ENCICLOPEDIC GOLD
Str. Luigi Cazzavillan nr. 17, sector 1, București, 010784
Tel.: 021.317.90.35; 0372.753.733; 0731.110.662
Fax: 0378.105.781
e-mail: *difuzare@universenciclopedic.ro*
www.universenciclopedic.ro

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial"

CUVÂNT ÎNAINTE

În perioada pregătirilor pentru tipar a *Lexiconului de Zei şi Demoni*[1] în limba română, lucrare de referinţă care oferă o imagine de ansamblu asupra tuturor existenţelor supraomeneşti în care credeau vechile popoare civilizate, aşa-numitele popoare primitive, dar şi religiile actuale, editorul Marcel Popa a sesizat că din acest panteon universal lipseau reprezentările mitice româneşti. Ca urmare, în spiritul enciclopedic al editurii, a luat două importante iniţiative: solicitarea colaborării cu un etnolog român şi obţinerea asentimentului Editurii Alfred Kröner pentru completarea dicţionarului. Răspunzându-i-se cu solicitudine, în celebrul dicţionar aveau să fie prezente şi 40 de reprezentări mitice româneşti. Dar, din această sământă, semănată împreună cu cea de pe alte meridiane şi paralele ale Lumii, aveau să încolţească peste 600 de termeni noi, o lucrare distinctă, *Panteonul românesc*[2]. După revizuirea minuţioasă a dicţionarului, extinderea unor articole sau adăugarea altora noi şi, mai cu seamă, ilustrarea cu numeroase imagini, multe dintre ele inedite, această comoară a spiritualităţii româneşti este redată cititorilor într-o nouă şi frumoasă ediţie.

Primul document literar despre panteonul geto-dacilor provine din secolul al V-lea i. Hr. şi se referă la Zalmoxis, zeul lor suprem. Informaţia aparţine lui Herodot care, printre altele, scrie că Pitagora ar fi transmis tracilor ideile preluate de el de la egipteni prin intermediul sclavului său Zalmoxis: ... *Aşa cum am aflat eu de la elenii care locuiesc ţărmurile Helespontului şi ale Pontului Euxin, Zalmoxis despre care vorbesc – fiind doar un muritor – a fost rob în Samos, şi anume al lui Pitagora ...*[3]. În acelaşi secol, Hellanicos îi schimbă lui Zalmoxis până şi etnia, făcându-l grec *care a arătat geţilor din Tracia ritul iniţierii religioase*[4]. Herodot revine apoi asupra statutului de rob al lui Zalmoxis: ... *În privinţa lui Zalmoxis şi a locuinţei sale subterane nici eu nu*

---

[1] Manfred Lurker, *Lexicon de Zei şi Demoni. Nume, funcţii, simboluri, atribute,* Traducere din limba germană de Adela Motoc, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999.

[2] Ion Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicţionar*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

[3] Herodot, *Istorii*, IV, 95, citat din volumul lui Sanie Silviu, *Din istoria culturii religiei geto-dacice*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1995, p. 260.

[4] Hellanicos, *Obiceiuri barbare,* citat din volumul lui Silviu Sanie, p. 260.

resping cele spuse, dar nici nu le dau crezare prea mult; mi se pare, însă, că el a trăit cu mulţi ani înainte de Pitagora[1]. Grecii, din dorinţa de a nu da prioritate tracilor faţă de ei în raport cu vechii egipteni, l-au făcut pe Zalmoxis sclavul lui Pitagora pe vremea când acesta încă nu se născuse. În ceea ce priveşte panteonul, ei au lăsat în istorie şi alte inexactităţi despre traco-geto-daci. De pildă, arheologii, istoricii religiilor şi paleolingviştii au demonstrat că grecii au preluat de la traci mai multe zeităţi cărora le-au grecizat numele: Bendis devine Artemis, Sabazios devine Dionysos ş.a. Faptul că Dionysos avea acelaşi cult în Grecia şi Egipt, Herodot l-a considerat că acesta era un zeu de origine egipteană, nu tracă. Astăzi, când se cunoaşte cu certitudine că zeul Dionysos a fost preluat de greci de la traci, trebuie acceptată ipoteza că au existat două leagăne de civilizaţie anterioare strălucirii Greciei Antice, unul african situat pe Nil şi altul european, centrat în mare parte pe Balcani, Carpaţi şi Dunăre, numit de arheologul american Marija Gimbutas *Vechea Civilizaţie Europeană* şi definit concis de aceasta ca *o entitate culturală cuprinsă între 6 500 – 3 500 î. Hr., axată pe o societate matriarhală, teocratică, paşnică, iubitoare şi creatoare de artă care a precedat societăţile indo-europenizate*[2]. Făcând o sinteză a descoperirilor arheologice, inclusiv ale celor din secolul al XX-lea, savantul demonstrează, pe baza unor bogate şi variate argumente interdisciplinare, că într-un vast areal geografic din sud-estul Europei s-a dezvoltat, anterior civilizaţiei antice greco-romane şi a mitului creaţiei lumii de către *Zeul-Tată indo-european*, complexul cultural şi religios dedicat creaţiei de *Zeiţa-Mamă neolitică.* Opiniile ei, contestate de unii, aprobate sau trecute sub tăcere de alţii, au meritul incontestabil de a individualiza şi defini civilizaţia neolitică legată de uscat, de râuri, fluvii şi alte ape continentale în raport cu cea legată genetic de mare. Descoperirile sale au menirea de a vindeca *sindromul antichităţii greco-romane*, în sensul că, în ceea ce priveşte istoria veche a continentului european, totul vine şi pleacă, inclusiv panteonul carpato-dunărenilor, de la greci şi romani. Unul dintre specialişti care au reuşit să depăşească purismul latin, orientalistul român Constantin Daniel, afirma că *...miracolul grec are la origine influenţe ale Egiptului antic, ale asiro-babilonienilor şi ale fenicienilor*[3]. La acestea se adaugă influenţele culturilor preistorice din bazinul Dunării de Jos, de unde se crede că ar fi coborât înşişi vechii greci[4]. După descoperirea arheologică a culturii Schela Cladovei-Lipenski Vir care atestă, printre altele, că acolo au trăit cu aproximativ

---

[1] Herodot, *Istorii*, IV, 96, citat de Silviu Sanie, p. 261.

[2] Gimbutas Maria, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note şi prefaţă de Radu Florescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988, p. 49-50.

[3] Constantin Daniel, *Orientalia mirabilia*, Biblioteca Orientalis, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 5.

[4] *Dicţionar de istorie veche a României*, coord. D. M. Pippidi, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 312.

zece mii de ani în urmă cei dintâi descoperitori de unelte agrare (săpăliga, plantatorul, brăzdarul) de pe continent[1], fluviul Dunărea capătă aceiaşi semnificaţie culturală pentru Europa ca celelalte fluvii şi delte fertile ale Terrei: Nilul pentru vechiul Egipt, Indusul şi Gangele pentru vechea Indie, Eufratul şi Tigrul pentru Sumer şi Mesopotamia.

Panteonul românesc, care în ciuda oralităţii sale exclusive, consecinţă a interdicţiei religioase geto-dace de a consemna în scris şi de a desena, picta sau sculpta chipurile divinităţilor adorate în piatră, a supravieţuit mileniilor ca realitate etnografică vie, cu zeci de figurine modelate din aluat la înmormântări[2] şi la diferite sărbători calendaristice[3], cu reprezentări mitice de invocare a ploii modelate din lut[4] şi cu măşti ale zeilor confecţionate din diferite materiale[5], spre deosebire de celebrul panteon greco-roman, devenit astăzi piese de muzeu, este de o mare ciudăţenie. Factorii genetici ai celor două civilizaţii antice reprezentative ale continentului european, una greco-romană, legată de mare, şi alta geto-dacă, legată de uscat şi de apele continentale, au generat panteoane specifice, diferit transmise peste milenii. Din păcate, publicarea repetată în limba română a panteonului greco-roman, fără să existe o ediţie critică care să evidenţieze asemănările şi deosebirile dintre reprezentările mitice ale celor două civilizaţii, au indus opinia falsă că geto-dacii şi urmaşii acestora n-au avut sau au preluat panteonul de la greci şi romani.

Memorarea impusă de anumite precepte religioase a fost atestată şi la alte popoare vechi. *Manuscrisele de la Marea Moartă*, care au fost scrise de ereticii esenieni, nu de evreii ortodocşi, sunt o dovadă că evreii admiteau comunicarea în scris numai a textelor sacre ale *Vechiului Testament*. Celţii aveau interdicţia religioasă de a scrie şi, precum dacii, pe cea de cultivare a viţei de vie. Îndatorirea sacră de a transmite oral ce nu trebuia să fie scris, pictat sau sculptat revenea unei tagme de oameni învăţaţi: *brahmanii* la indieni, *magii* la iranieni, *coheniţii* şi *leviţii* la iudei, *polişti*i la geto-daci, *enareţii* la sciţi, *druizii* la celţi[6]. Întreaga literatură veche a Indiei, brahmanică şi budistă, s-a născut fără arta scrierii şi a fost transmisă, peste secole, pe cale orală. Cine dorea să asculte un anume text trebuia să meargă la un brahman.

[1] Vasile Boroneanţ, *Dunărea – Factor generator de cultură şi civilizaţie în preistoria continentului european*, în volumul „30 de ani de la inaugurarea oficială a sistemului hidroenergetic şi de navigaţie Porţile de Fier", Editura Alma, Craiova, 2003, p. 231-255.

[2] Colacul Ieşirii Sufletului, Colacul Părerii de Rău, Colacul Portarului, Ciomagul, Drumurile, Dumnezeu, Foarfeca, Luna, Maica Domnului, Maica Precista, Mărturia, Podul, Porcul, Porumbelul, Puntea, Pupăza, Răscrucile, Răţuşca, Scara, Soarele, Tâlhăriţa, Vameşi, Vămi ş.a.

[3] Crăciunei, Mucenici, Sângiorz

[4] Caloianul, Mama Ploii, Tatăl Soarelui etc.

[5] Turca, Ursul, Cerbul, Cucul, Porcul, Căluşul.

[6] Constantin Daniel, *Cultura spirituală a Egiptului Antic*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985, p. 482.

Peste veacuri s-au transmis şi la greci Iliada şi Odiseea[1]. Din păcate, neatestarea scrisă şi iconică a panteonului geto-dac avea să alimenteze, în condiţiile istorice cunoscute, teribilul complex identitar (originea etnică, limba, teritoriul, cultura românilor).

Versul, ritmul şi melodia se întipăresc mai uşor în memorie şi se păstrează un timp mai îndelungat. În legătură cu oralitatea tracilor, Aristotel scria că aceştia îşi versificau legile pentru a le cânta, iar oratorul grec Theopompos consemna că solii cântau şi acompaniau la instrumente cu coarde mesajele transmise. Strabon, mult mai categoric, considera că muzica e în întregime socotită tracă şi că însuşi Orfeu ar fi de această origine[2]. Originea tracă a zeului Orfeu, considerat reformator al doctrinei dionisiace, mare proroc, cântăreţ, poet, doctor, inventator al scrierii şi literelor nu a fost pusă niciodată la îndoială de vechii greci.

Eficienţa tehnicilor de transmitere orală a panteonului românesc trebuie căutată în mecanismele de funcţionare ale culturilor orale şi ale vechilor civilizaţii care s-au exprimat oral milenii în şir. În India existau, până la organizarea învăţământului după modelul occidental, şcoli de învăţare orală pentru copiii castelor superioare (brahmanii, războinicii şi plugarii). Tradiţiile de învăţare orală în Ţările Române înainte de introducerea învăţământului oficial au şi ele unele elemente comune cu cele din patria lui Gandhi. Sistemul de comunicare prin viu grai, prin gesturi şi semnale vizuale sau auditive era numit de români *gura satului*. Expresia, astăzi cu înţeles peiorativ, îmbina perfect înregistrarea şi comunicarea orală a oricărei ştiri, calitate redată plastic de zicala *Nu ştie bărbatul ce ştie tot satul,* cu păstrarea secretă a marilor taine, virtute subliniată de o altă expresie, *Nici usturoi n-a mâncat, / Nici gura nu-i miroase.* Limba vorbită păstrează multe subtilităţi ale comunicării orale: *a strica gura* (ştire neimportantă, a vorbi degeaba); *c-o jumătate de gură* (ştire nesigură, îndoielnică); *a pune lacăt la gură* (ştire secretă); *a nu avea gură* (lipsă de curaj de a spune ceea ce ştii). Sistemul de memorare şi comunicare gura satului făcea şi desfăcea totul la nivel de aşezare, aşa cum astăzi sistemele perfecţionate de comunicare fac şi desfac totul la nivel de stat şi grupe de state.

Credinţa de altădată a românilor în puterea cuvântului rostit, este evidenţiată de obiceiul numit de etnologi *jurământ cu limbă de moarte*. Pentru exemplificare extragem câteva informaţii înregistrate pentru Atlasul etnografic: *Testamentul verbal se lăsa cu limbă de moarte. Dacă era o familie cu înţelegere nu trebuiau martori* (Şeica Mare, jud. Sibiu); *Cel ce trăgea să moară chema pe toţi ai săi de faţă şi lăsa cu limbă de moarte anumite dorinţe* (Muntenii de Sus, com. Tanacu, jud. Vaslui); *Cuvântul pe patul*

[1] *Cultură şi filosofie indiană în texte şi studii*, 1, Traducere din limba sanscrită de Theofil Şimenschy, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Cicerone Poghirc, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

[2] Drâmba, Ov., *Istoria Culturii şi Civilizaţiei*, vol. III, Editura Saeculum I.O şi Editura Vestala, Bucureşti, 1998, p. 381-382.

de moarte era sfinţenie. Nu mai trebuiau martori (Nicoreşti, jud. Galaţi); *Acest fel de a lăsa moştenire copiilor era mai mult decât un act scris* (Stăniţa, jud. Neamţ); *Moştenirea se lăsa prin viu grai* (Sânpetru Almaşului, com. Hida, jud. Sălaj); *Prin grai de moarte* (Racoviţa, com Polovragi); *Nu se făcea în scris ca astăzi. Se respecta vorba* (Igoiu, com. Alunu, jud. Vâlcea); *Cel care trăgea să moară lăsa ultima lui dorinţă sub formă de spusă* (Lădeşti, jud. Vâlcea) ş.a.

Învăţatul oral la şcoala tradiţiei avea, asemănător şcolii contemporane, bazată pe scris, metode ingenioase şi deosebit de eficiente de memorare. Printre altele, acesta se baza, precum vieţuitoarele, în special păsările, pe cântatul mesajelor. Cuvintele şi versurile practicilor magice, farmecelor, descântecelor, colindelor, cântecelor de leagăn, trăirilor sufleteşti (doinele) sunt şi astăzi cântate. Unele activităţi economice, precum *bătutul sumanelor cu coatele*, se desfăşurau, la data anchetei efectuată pentru Atlasul etnografic, în ritmul cântului (Mărăşti, jud. Bacău; Cavadineşti, jud. Galaţi). Prin texte ritmate şi cântate se realiza şi educaţia copiilor. Când părinţii îşi dojenesc copiii care greşesc pentru că nu ascultă sfaturile lor, pot fi auzite formulări de tipul: *ţi-am cântat de atâtea ori; ţi-am cântat şi n-ai ascultat* ş.a.

Românul se adresează divinităţilor adorate cu propria-i voce, dar şi cu glasul acestora, reprodus la instrumente special inventate: *toaca de lemn*, care imită vocea divinităţii fitomorfe; *buhaiul* din cetele de colindat cu Pluguşorul, care reproduce glasul divinităţii taurine; *surla* din ceata junilor braşoveni, care imita glasul porcului, reprezentare a spiritului grâului ş.a. Nu lipsită de interes este şi constatarea că două mari comori spirituale ale carpato-dunărenilor, *Panteonul* şi *Cartea românească a morţilor*, au fost transmise peste milenii pe cale orală şi, în mare parte, prin cânt. Fără a fi fost vreodată scrise sau cioplite în piatră, acestea au supravieţuit până spre vremurile contemporane, panteonul românesc până la această apariţie, datorită memorării.

Tradiţiile orale consemnate de etnografi şi folclorişti în ultimele două secole, inclusiv informaţiile înregistrate de ancheta efectuată pentru Atlasul Etnografic Român, au reprezentat principala sursă de documentare. Caracter de folclor au avut şi primele informaţii scrise despre religia geto-dacilor lăsate de Herodot în sec. V î. Hr. Vorbind despre Zalmoxis şi Gebeleisis, de credinţa în nemurire a geţilor, de trimiterea unui sol cu diferite mesaje la zeul adorat prin aruncarea acestuia în suliţe, de ameninţarea unei divinităţii pluviometrice cu săgeţi trase spre cer când aceasta fulgeră şi tună, Herodot precizează adesea sursele orale ale informaţiilor folosite: *Aşa cum am aflat ...; Nici nu resping cele auzite, dar nici nu le dau crezare prea mult*[1]. Hellanicos este, în acest sens, când scrie că ceea ce a aflat el despre Zalmoxis şi Gebeleisis şi mai explicit: *Povestesc unii că Zalmoxis a fost rob al lui Pitagora ...* [2]. Se

poate spune că, pentru scrierea panteonului românesc s-a pornit de la folclor şi s-a încheiat cu folclor.

Creştinismul care, deşi s-a opus cu înverşunare credinţelor animiste, a devenit, fără să vrea, un adăpost al tradiţiilor străvechi în sud-estul Europei. Citându-l pe Leopold Schmidt, Mircea Eliade arăta că folclorul agricol al Europei Centrale păstrează elemente mitologice dispărute în Grecia antică încă din timpul lui Homer şi al lui Hesiod, şi lega realitatea contemporană consemnată de etnografi şi folclorişti cu lumea mitică indo-europeană, dominată de Zeul-Tată, şi chiar de lumea neolitică[1], guvernată de Zeiţa-Mamă. Panteonul prezentat de acest dicţionar decriptează o realitate religioasă specifică sud-estului european, numită de istoricul român al religiilor *creştinism cosmic*: o liturghie care se desfăşoară sub bolta cerului şi cupola bisericii care cultivă în credincios înţelepciunea de a trăi în pace cu semenii şi cu natura personificată din jur. Din acest univers omul îşi alegea simbolic, mamă, tată, frate, soră, soţie postumă, prieteni. Aceste personificări ale naturii, precum stelele de pe cer şi brazii din pădure, se nasc, se căsătoresc şi mor simbolic la naşterea, căsătoria şi moartea oamenilor. Uneori, steaua de pe cer apărută la naşterea copilului îl va însoţi neîncetat pe acesta de-a lungul vieţii şi va dispare împreună cu el la moarte, ca în versul mioritic: *Şi la moartea mea, / Va cădea o stea!*. Alteori, locul stelei de pe cer este luat de bradul din pădure răsărit sau plantat la naşterea omului şi tăiat la moartea lui, când se aşeza ca soţ sau soţie postumă la căpătâiul mormântului tânărului necăsătorit. La înmormântare sufletul defunctului este iniţiat prin cântecele funerare să-şi aleagă în lumea de dincolo lupul ca frate, vulpea ca soră sau mamă: *...Şi-ţi va mai ieşi / Lupul înainte, / Ca să te înspăimânte, / Să nu te spăimânţi, / Frate bun să-l prinzi, / Că lupul mai ştie / Seama codrilor / Ş-a potecilor*[2]; *... Ai plecat, Ioane, ai plecat / Sara prin asfinţit de soare / mergând pe văi, pe potecele, / Iată, va ieşi vulpea înainte. / Ioane, să te-nspăimânte, / Bine s-o priveşti, / Să nu te înspăimânţi / De mamă să-ţi fie / Că ea tot mai ştie / Sama văilor şi potecilor...*[3].

Reprezentările mitice ale panteonului românesc sunt moştenite de la substratul neolitic al Vechii Europe, de la substratul indo-european trac şi geto-dac, sau au fost asimilate de la cultele greco-romane şi orientale. Multe dintre ele sunt creaţii mitice mai recente, româneşti şi străromâneşti. Indiferent că au chip de om sau chip de pom, plantă, animal, pasăre şi reptilă, acestea sunt ierarhizate după criterii variate: putere, atribuţii, vârstă, sex. În raport de distanţa care le separă de sărbătorile solstiţiului de iarnă, unde moare şi renaşte anual Zeul-Tată Crăciun, *Sfinţii* calendarului popular se comportă şi au atribuţii de zei şi semizei autentici care pot

[1] Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978, p. 160.
[2] Pop Mihai, *Mitul marii treceri*, în „Folclor literar" , vol. II, Timişoara, 1968, p. 84.
[3] Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloşani*, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Mehedinţi, 1996.

fi, după vârstă: *tineri* (Sânvăsâi, Dragobete, Năvalnic, Sântoader, Sângiorz), *maturi* (Sântilie, Sâmedru) şi *bătrâni* (Moş Andrei, Moş Nicolae, Moş Ajun, Moş Crăciun). De la alt străvechi început de an calendaristic, echinocţiul de primăvară, se desfăşoară ipostazele calendaristice ale Zeiţei-Mumă, Dochia, grupate şi ele în trei generaţii: *Zeiţe-Fecioară* (Sânzienele, Drăgaica, Lăzăriţele, Ielele, Fata Pădurii), *Zeiţe-Mumă* (Maica Precista, Maica Domnului, Muma Pământului, Muma Pădurii) şi *Zeiţe-Bătrâne* (Sfânta Vineri, Varvara, Dochia). Cu aceste nume, ele îşi mai fac apariţia în peisajul spiritual contemporan, când sunt invocate pentru rezolvarea unor probleme presante: Paparuda şi Caloianul în verile secetoase; Maica Precista, Sânnicoară pentru căsătoria fetelor; Sânvăsâi şi Sântandrei pentru aflarea ursitei etc. Lor li se aduc ofrande, adesea sângeroase (porcul la Crăciun, mielul la Sângiorz, berbecul la Sâmedru), iar în zilele lor de celebrare sunt mai temute ca sfinţii din calendarul creştin. Fără să se mai numească zei şi zeiţe ca în Antichitate, ele conservă elemente străvechi, realitate etnofolclorică care va fi ilustrată de volumele din colecţia *Panteonul românesc*, iniţiată şi publicată de *Editura Univers Enciclopedic Gold*.

Sufletul invizibil şi intangibil, trăsături esenţiale ale sacrului, face şi el parte, asemănător altor reprezentări mitice, din panteonul românesc. Omul intră în panteon, lângă divinitatea adorată, cu sufletul, nu cu trupul. În drum spre nemurire, acesta vizitează mai multe adăposturi: casa copilului (placenta), trupul, casa, satul etc., în lumea de aici; sicriul, mormântul, cimitirul în lumea de dincolo. Pentru a afla elemente suplimentare despre realitatea care se găseşte pretutindeni şi niciunde, dicţionarul îi descrie şi defineşte cărările străbătute în *existenţă*, între leagăn şi mormânt, în *preexistenţă*, de la celula ou la făptura om, şi în *postexistenţă*, de la veacul de om la veacul vecilor.

Dovadă a vechimii lui, panteonul carpatic are legături cu cel greco-roman, dar şi cu altele mai îndepărtate, cum ar fi cel al Indiei antice. Adesea, pe pământul carpatic zeii indieni se numesc şi îşi îndeplinesc atribuţiile celor din India: zeul Universului Shiva, în colindul de Crăciun Siva sau Şiva, zeul pluviometric Rudra, în ceremonialul Paparudei, zeul morţii Iama, invocat în unele expresii româneşti cu sensul de moarte (*a da Iama* în păsări, în vite) şi altele. Vaca, animalul sfânt sacrificat de vechii indieni la ospeţele lor funerare, este amintit cu aceeaşi funcţie în cântecele funerare din Cartea românească a morţilor. Astfel, Zorile, zeiţe ale destinului, sunt rugate să-i dea răgaz defunctului să pregătească ospăţul funerar, inclusiv marele sacrificiu, vaca: ... *Să nu vă pripiţi / Să mi-l pribegiţi / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicele, / Nouă buţi de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele / Pentru mălăiele / Şi de-o vacă grasă / Cu coarnele întoarsă, / Cu ţâţele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-a acasă...*[1]. În unele colinde româneşti vaca, numită Turcă sau Boriţă (feminine de la taur şi

[1] Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988, p. 501-505.

bour), Brezaie ş.a., apare ca substitut al Zeiţei neolitice care moare şi renaşte simbolic la Crăciun şi Anul Nou.

Literatura sumeriană, scrisă pe lut încă de la începutul domniei regelui Meselim din Kiş (circa 2600 î. Hr.), oraş ce se afla la aproximativ 13 km est de viitorul Babilon[1] oferă numeroase chei de dezlegare a enigmelor panteonului oral românesc. Din textele istorice, administrative, lirico-religioase şi mitologice, a fost ales, ca exemplificare, un descântec de exorcizare a sumerienilor şi babilonienilor a cărei tehnică este identică cu cea din descântecele vechi româneşti: depistarea agentului purtător al bolii personificate şi apoi alungarea hotărâtă a acestuia. În descântecul sumerian de durere de dinţi, suferinţa este atribuită viermelui introdus sub dinţi de zeul Ea: - *Care-i hrana hărăzită mie? / Ce voi suge când voi fi flămând? / - O să-ţi dau smochina ce s-a copt / Şi caisa pârguită bine. / - Ce să fac doar cu smochina coaptă / Şi caisa pârguită bine? / Pune-mă, dă-mi voie mie, / Colo-n dinţi şi în gingie, / Sânge vreau să sug din dinţi / Şi să rod din rădăcini gingia!* După împlinirea dorinţei viermelui-boală urma izgonirea acestuia: *Pentru că aşa grăita-i, vierme, / Să mi te lovească zeul Ea / Cu puterea mare a mâinii sale!*. Cităm, pentru comparaţie, un descântec românesc de deochi, în care suferinţa este scoasă din corp nu de zeul Ea, ci de Vaca neagră: *Fugi, deochi, / Dintre ochi, / Că te ajunge Vaca neagră / Cu coarnele să te spargă / Să te azvârle peste mare / În pustiu, / În depărtare!*[2]. Componenta psihoterapeutică a descântecului românesc este asemănătoare cu tehnica sumeriană: depistarea reprezentării mitice care aduce suferinţa, scoaterea acesteia din corp pentru a fi alungată cât mai departe. Spre deosebire de descântecul sumerian, care se încheie cu formula *Te descânt în numele Cerului, / Te descânt în numele Pământului*, româncele încheiau tratamentul cu formula cunoscută: *Leacul şi babei colacul!*[3]. Aceste analogii culturale între cele două arii culturale, una consemnată pe plăcuţele de argilă şi alta atestată de cercetările de teren realizate de etnografi şi folclorişti, pot continua cu bocetele şi jelaniile, cu farmecele, vrăjitoriile şi, mai ales, cu cântările antifonice.

Pentru a stăpâni materialul documentar necesar definirii şi expunerii în scris, sub formă de dicţionar, acesta a fost sistematizat după criterii care au vizat divinităţile supreme în care au crezut carpato-dunărenii de-a lungul mileniilor. Generalizând informaţiile până la limita admisă ştiinţific, operaţie indispensabilă pentru a surprinde cei aproximativ zece mii de ani de cultură şi civilizaţie în bazinul Dunării de Jos, am împărţit materia în trei complexe spirituale, dominate fiecare de câte o divinitate adorată: *Zeiţa Mamă neolitică* (8000 î. Hr. – 2500 î. Hr.); *Zeul-Tată indo-european*

[1] *Tăbliţele de argilă. Scrieri din Orientul Antic*, Traducere, prefaţă, cuvânt înainte şi note de Constantin Daniel şi Ion Acsan, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p. 8.

[2] Artur Gorovei, *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990, p. 264.

[3] *Tăbliţele de argilă. Scrieri din Orientul Antic*, citată, p. 9.

(2500 î. Hr. – anul 0); *Fiul lui Dumnezeu creştin*, Iisus (anul 0 -). După un alt criteriu, modul în care oamenii şi-au imaginat că arată divinitatea adorată, se poate aprecia că europenii au edificat două lumi materiale şi spirituale inconfundabile: una neolitică, *geomorfă*, care are ca model de frumuseţe al divinităţii adorate *oul*, şi alta *antropomorfă*, caracteristică *Epocilor Bronzului, Fierului şi Creştinismului*, care are ca model *omul*. Lumea mitică antropomorfă a panteonului românesc e uşor de înţeles, întrucât în ea trăieşte acum omenirea, lumea geomorfă, neolitică, o cunoaştem prin proiecţia în contemporaneitate a unor arhetipuri şi reprezentări mitice ale civilizaţiei vechi europene: oul şi oala, lutul şi aluatul, pântecele şi grota, divinităţile mumă (Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Ploii, Maica Precista), zeiţa pasăre în dublă ipostază, dătătoare de viaţă, reprezentată de păsările de baltă (raţa, barza, lebăda) şi de cele prădătoare de zi (gaia, corboaica, vulturul) şi de noapte (bufniţa).

Reprezentările mitice ordonate după vârsta, atribuţiile şi contextele rito-magice ale sărbătorilor şi obiceiurilor din ciclul calendaristic şi din ciclul familial (naşterea, căsătoria şi înmormântarea) în care apar, sunt ilustrate cu imagini reprezentative grupate în 30 de teme. În comparaţie cu zeii şi zeiţele panteonului clasic greco-roman cioplit în piatră, chipurile figurinelor şi măştilor româneşti sunt realizate, fără excepţie, din materiale perisabile: lut, aluat, lemn, vegetale, textile. Înfrăţirea omului cu natura, din care acesta şi-a ales nu numai divinităţile, ci şi rude, prieteni şi fraţi simbolici, realitate bine exprimată de sintagma *creştinism cosmic,* a favorizat păstrarea amintirii unor arhetipuri semnificative pentru istoria religiilor, cum ar fi: geneza panteonului exprimat în lut, lemn şi aluat, nu în piatră; idealul de frumuseţe şi perfecţiune al divinităţii adorate, cu chip de om, care a generat două lumi inconfundabile, una geomorfă (neolitică) şi alta antropomorfă (indo-europeană şi creştină); bătaia rituală de dute-vino, mişcare arhetipală a creaţiei şi principiu de funcţionare a primelor unelte şi instalaţii tehnice ale omenirii (piua şi pisălogul, ciocanul şi nicovala, glia de pământ şi băţul de semănat,acul); ascendentul Zeiţei Mamă neolitice în raport cu Zeul Tată indo-european şi cu Fiul lui Dumnezeu creştin şi altele.

Reprezentările mitice ale panteonului românesc sunt definite prin cuvinte ilustrate cu imagini fotografice, icoane şi desene grupate în două cicluri: *Veacul divin* (ciclul calendaristic), cu naşterea şi renaşterea anuală a divinităţii şi *Veacul de om* (ciclul familial), cu naşterea, căsătoria şi înmormântarea omului de-a lungul câtorva decenii. Pentru efortul de selectare a imaginilor care ilustrează momentele semnificative din desfăşurarea celor două cicluri mitice din arhive, biblioteci şi colecţii muzeale, autorul mulţumeşte cu multă căldură colegelor sale, Cornelia Belcin-Pleşca şi Laura Negulescu.

* * *

Autorii aserţiunilor conform cărora românii nu au un panteon propriu, exclud valoarea documentului etnografic şi puterea de transmitere a acestuia pe cale orală.

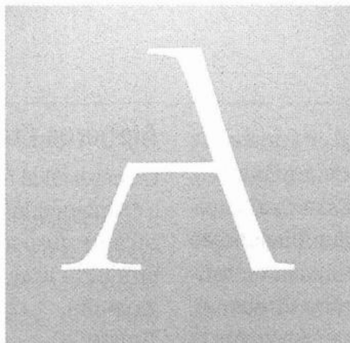
Cu acest fetişism, nici America n-ar fi existat înainte de Columb. Compararea panteonului românesc, exclusiv oral, cu cel iconic greco-roman este neconcludentă din punct de vedere al genezei civilizaţiilor cărora le aparţin, dar şi al valorilor morale: unul, decadent încă de la scrierea şi cioplirea lui în marmură şi piatră, cu zei imorali, puşi pe înşelătorii, trădări şi incesturi, altul, cu înalte valori morale expuse în acest volum. În dicţionar nu se fac aprecieri despre adevărul sau neadevărul reprezentărilor mitice şi credinţele generate de acestea, bunuri culturale intangibile care trebuie respectate. O populaţie care are anumite credinţe, convingeri, concepţii despre lume şi viaţă şi trăieşte în conformitate cu normele astfel generate, chiar dacă astăzi acestea ni se par false, absurde, este superioară unei populaţii care ar deţine toate adevărurile din lume, dar nu ar crede în ele, nu le-ar trăi şi nu le-ar respecta. Oamenii au luptat, au suferit şi au murit adeseori pentru erorile lor, dar tocmai aceasta dovedeşte că nu au trăit în minciună, înşelăciune care începe în clipa când se cunoaşte adevărul şi se refuză cu bună ştiinţă respectarea acestuia.

Baza documentară a dicţionarului o reprezintă informaţiile înregistrate în ultimele două secole de neobosiţii culegători ai tradiţiilor populare tezaurizate în arhive, muzee şi colecţii particulare, sau publicate în volume şi reviste de specialitate. Un omagiu se cuvine adus celor care s-au preocupat, înaintea noastră, de mitologia română, citaţi cu respect în paginile dicţionarului pentru contribuţiile lor remarcabile. Informaţiile au fost completate de cercetările recente efectuate cu prilejul elaborării Atlasului Etnografic Român. Atât cât i-a permis pregătirea de etnolog, autorul a folosit numeroase informaţii interdisciplinare. O lucrare de acest tip nu poate să fie completă. Lipsesc multe reprezentări mitice, precum figurinele modelate din aluat şi din lut, cioplite în lemn, cusute sau ţesute în război. De asemenea, nu au fost definiţi aşa-numiţii oameni de piatră, munţii sacrii, toponimia şi legendele mitice. Eroii din basme, care nu au nici o legătură directă cu activitatea practică sau cultică a oamenilor, au fost lăsaţi, cu bună ştiinţă, în afara panteonului.

Articolele de dicţionar sunt elaborate unitar, după acelaşi tipic metodologic: definiţie, descriere succintă a fenomenului definit, localizare geografică şi precizarea indicaţiilor bibliografice. Termenii cheie poartă trimiteri încrucişate (*) la articolele dedicate acestora. Preocuparea constantă a fost elaborarea unei lucrări accesibile unor largi categorii de cititori şi să împace, pe cât posibil, exigenţa specialiştilor. Definiţiile sunt formulate prin cuvinte uzuale, adesea prin expresii populare, iar neologismele şi termenii tehnici au fost restrânşi la strictul necesar.

Ion Ghinoiu

Bucureşti, 3 septembrie 2012

Abur

Esenţă vitală care părăseşte *Trupul la *Moartea omului, sinonimă cu *Suflet. Pentru alungarea bolii din corpul unei persoane, femeia descântătoare scoate, prin suflare, abur din gură şi înscenează apoi o luptă între două suflete: al ei şi al bolii personificate. **A.**-ul scos pe gură sau cel care se ridică de pe pielea unor animale obosite, era asemuit frecvent de români cu sufletul. **A.** se numeşte şi pomana după o înmormântare (Muntenia de nord: Dâmboviţa, Buzău) şi mâncarea gătită, dată de pomană, de ziua *Blajinilor, la *Moşii de Vară şi la *Moşii de Sâmedru (Muntenia, Dobrogea). Denumirea de **A.** a pomenii este pusă în legătură cu procesul de fierbere al alimentelor din corpul cărora iese şi se ridică în sus **A.**-ul sau sufletul acestora.

Dicţionarul limbii române, Tom. I, Partea I, A–B, Editura Academiei, Bucureşti, 1913; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I–II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972–1974; Văduva Ofelia, *Paşi spre sacru. Din etnologia alimentaţiei româneşti*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Adăpost al Sufletului

Sălaş material şi efemer al esenţei vitale a omului. O tehnică preliminară de abordare a sufletului este cercetarea adăposturilor locuite de acesta. Metoda de a-ţi forma o imagine generală despre o persoană prin iscodirea adăpostului pe care îl locuieşte este definită de proverbele şi zicătorile populare: *Chipul omului este oglinda sufletului; După faţă şi sufletul; Inima omului i se citeşte pe faţă; După coajă cunoşti pomul, după haină cunoşti omul* etc. Studiind pe dinafară trupul, îmbrăcămintea, casa de locuit etc., românul îşi face o primă impresie despre trăsăturile sufletului adăpostit de acestea. Pentru a ajunge la suflet, trebuie trecute, din afară spre interior, mai multe spaţii şi trepte de intimitate înşirate precum mărgelele pe aţă în: *Existenţă, între leagăn şi mormânt (*Leagănul, Patul, culcuşul, *Trupul, *Bordeiul, *Casa, satul, statul, lumea de aici), în *Postexistenţă (*Sicriul,

*Mormântul, *Cimitirul, *Lumea de dincolo) şi în *Preexistenţă (pântecele matern, uterul, placenta sau Casa copilului). Adăposturile lui pot fi însufleţite (casa, trupul, satul, statul) sau neînsufleţite (cadavrul, casa rămasă pustie), infinit de mici (particulele subcuantice) sau infinit de mari (galaxiile, roiurile şi superroiurile galactice). Ele se multiplică ierarhic spre două infinite: spre mica lume a particulelor cuantice şi spre marea lume a stelelor şi galaxiilor. Un adăpost închide alt adăpost şi un adevăr alt adevăr pe principiul proverbului *Peştele cel mare înghite peştele cel mic.* Totul este legat de tot.

Biberi I., *Permanenţele clepsidrei*, Editura Litera, Bucureşti, 1992; Gheorghe Gabriel, *Proverbele româneşti şi ale lumii romanice*, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Leonăchescu N., *Istoria şi condiţiile la limită tip Dirichlet*, în revista „Getica", nr. 3–4, tom. 1, 1992.

Aghiuţă

Zeu al panteonului precreştin detronat de Dumnezeul creştin, sinonim cu *Drac. Asemănător lui *Tichiuţă, *Naiba şi Drăcuşor, **A.** este un drac puţin periculos, uneori invocat cu simpatie de oameni în afara contextelor malefice.

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972–1974.

Alegerea Craiului

Ceremonial al morţii şi renaşterii anuale a *Sângiorzului, divinitate agrară substituită de gospodarul satului care a ieşit primul la arat, sinonim cu *Boii Sângiorzului, *Tânjaua, *Primul arător, *Udătorii.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Petri Ov., *Craii de la Mocod - obicei din ciclul primăverii*, în Zes, nr. 1, Bistriţa, 2000.

Alexe Caldu

Reprezentare mitică sezonieră în *Calendarul popular care încălzeşte şi purifică spaţiul la echinocţiul de primăvară, sinonim cu *Alexie, *Moş Alexe, Alexa Boje, *Ziua Peştelui şi *Ziua Şarpelui. Deşi bătrân, **A. C.** păzeşte, călare pe cal, *Soarele care, obosit de drumul parcurs zilnic între răsărit şi apus, încearcă să se refugieze în ziua Dochiei (9 martie) în tărâmurile de miazănoapte pentru a lăsa lumea fără lumină şi căldură. La Bobotează, în nord-vestul României, este invocat de copiii colindători care sună din clopoţei şi bat din fiare vechi în timp ce ocolesc casele şi anexele gospodăreşti să aducă roade bogate: *Chiraleisa!!! / Spic de grâu, / Până-n brâu, / Roade bune, /*

Mană-n grâne! (Transilvania, Maramureş).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881.

Alexie

Reprezentare mitică sezonieră, patron al vieţuitoarelor care iernează sub pământ, în scorburi şi sub scoarţa copacilor, sub pietre sau în ape. **A.**, care a preluat numele şi data de celebrare a Cuviosului Alexie, sau Omul lui Dumnezeu din Calendarul ortodox (17 martie), este sinonim cu Alexe Boje (Moldova, Bucovina), ***A.** Caldu (Transilvania, Maramureş), *Ziua Peştelui (Transnistria) şi *Ziua Şarpelui. **A.** încălzeşte şi descuie Pământul la 17 martie, în preajma echinocţiului de primăvară şi îl încuie după şase luni, la 14 septembrie (Ziua Crucii), în preajma echinocţiului de toamnă. În Transnistria este considerat sfânt făcător de minuni pe ape iar ziua lui de prăznuire început de an piscicol. Spre deosebire de ceilalţi sfinţi purtători de chei ale anului, *Sângiorz şi *Sâmedru, care patronează câte un singur anotimp, **A.** deschide şi închide de unul singur vara şi iarna. Dumnezeu văzând cât de mult suferă omul de pe urma insectelor le-a strâns pe toate în ziua de 14 septembrie, le-a încuiat într-o lacră (ladă) şi l-a chemat pe **A.** s-o arunce în apa mării. Ajuns pe malul mării, **A.**, din curiozitate, deschide lacra înainte s-o arunce în mare. Instantaneu, gândacii, lăcustele, insectele s-au răspândit în apă, în nisip, pe ierburi, în copaci. De atunci, spune o legendă că, *...nu numai Pământul, ci chiar şi apa mării e plină de tot felul de jigănii, gângănii şi gujulii. Iar pe Alexie pentru că nu a ascultat de Dumnezeu, l-a transformat în cocostârc ca să adune, între 17 martie şi 14 septembrie insectele împrăştiate.* Local, ziua de **A.** era numită Retezatul stupilor, când se recolta mierea lăsată pentru hrana albinelor pe timpul iernii. Mierea aceasta este un apreciat leac tămăduitor al unor boli. La **A.** se greblau şi se măturau ogrăzile, târlele şi oboarele, se aprindeau focuri prin grădini şi livezi, se ocoleau casele şi acareturile cu tămâie şi cârpă arsă pentru alungarea şerpilor şi insectelor, se legau tulpinile pomilor fructiferi cu paie să nu se urce omizile pe crengi, se suna din clopoţei sau se făceau zgomote bătând din fiare vechi pentru a speria şerpii, şopârlele, salamandrele şi broaştele. În această zi era interzisă pronunţarea numelui de şarpe sau, dacă era necesar, îi spunea peşte. (Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia

Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1903; Papahagi Tache, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925.

Aluat

Arhetip al genezei şi materie sacră din care femeia prepară pâinea şi *Colacul, sinonim cu *Lut. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sămânţa semănată şi închis de sămânţa recoltată (seceratul), a fost asemuită cu naşterea, căsătoria şi moartea omului. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuieşte în corpul plantei mamă până când aceasta naşte (face sămânţă), se usucă şi moare. Din acest moment spiritul grâului se retrage din planta moartă în adăpostul seminţei devenind, prin generaţii succesive, nemuritor. În procesul transformării grâului în pâine, piua, râşniţa, moara sunt altare de sacrificiu. Între tehnica confecţionării oalei din lut şi prepararea pâinii (colacului) din **A.** sunt paralelisme tehnologice şi spirituale evidente: eliberarea spiritului grâului din sămânţă şi a spiritului pământului, din trupul planetei Pământ prin tăiere, zdrobire, pisare, râşnire, măcinare; adăugarea apei pentru obţinerea lutului şi **A.**-lui; frământarea şi dospirea materiei în prefacere, lutul şi **A.**-ul; modelarea chipurilor divine, forme de oale şi colaci care poartă numele unor reprezentări mitice (Arhangheli, Crăciunei etc.); însufleţirea acestor chipuri prin ardere sau coacere în cuptor sau în *Ţest. Scoase din cuptor, pâinea (colacul) şi oala sunt animate, au viaţă, şi, ca urmare, pot substitui divinitatea şi omul în obiceiurile şi practicile magice: sunt date de pomană (oalele la *Moşii de Vară, pâinea şi colacii la diferitele sărbători calendaristice), sparte (*Oala mortului la înmormântare), rupte sau mâncate ritual (colacii la înmormântare, *Colacul miresei la nuntă etc.). În vremurile biblice Dumnezeu a modelat din lut chipul omului, aşa cum omul neolitic modelase din lut şi **A.** chipurile divinităţilor lui. Dumnezeu şi-a însufleţit creaţia (omul) suflând viaţă asupra ei, femeia neolitică şi-a animat divinitatea din lut (figurinele, vasele) şi din **A.** (figurinele şi colacii) arzându-le în cuptor.

Ghinoiu I., *Trupul, lutul şi *Aluatul*, în *AIEF*, serie nouă, tom. 3, 1992; Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Văduva Ofelia, *Terminologia darului*, în *AIEF*, serie nouă, tom. 7, 1996.

Alun

Arbust *(Corylus avellana L.)*, totem al *Şarpelui, prezent în practicile magice legate de cultul morţilor şi de tămăduire a bolilor. Alunişurile sunt adăposturi preferate ale şerpilor care, se spune, îi feresc de trăsnete pe timpul verii. Acolo, de Ziua Crucii, şerpii se adună pentru împerechere, se încolăcesc unii cu alţii, fac din spuma care îi acoperă piatra nestemată şi apoi se retrag în adăposturi pentru iernare. Ca o adevărată divinitate,

A.-ul îşi apără şi îşi înmulţeşte supuşii (şerpii) sau, din contră, îi poate pedepsi. Este suficient numai să atingi şarpele cu o ramură verde de **A.** ca să-l omori sau să previi muşcătura acestuia! **A.**-ul este invocat în descântecele de dragoste, în cele de muşcătură de şarpe, de *Muma Pădurii, de *Tartăcot, de *Dalac, *Blândă, Bubat. În Oltenia numele **A.**-ului era implorat şi într-un descântec de judecată pentru câştigarea proceselor: - *Bună ziua, Alun mare, / Domn mare! / Ce rudă eşti cu ... ? / - Nimic. / - Nimic să se aleagă, la judecătorie, în divan* ... Băţul sau nuiaua de **A.** are, în practicile magice, putere fantastică: sprijinit de uşă apără casa de răuvoitori, ţinut în mână orientează paşii omului spre comorile ascunse, încălecat de vrăjitoare o transportă cu viteza gândului pe unde are nevoie. El este nelipsit din recuzita obiceiurilor calendaristice şi familiale. Din beţele de alun se confecţionează *Colindele, toiege ornate cu care piţărăii scormoneau în timpul colindatului focul din vatră şi loveau grinda tavanului. Cu nuiele de **A.** se aprindeau în curte focurile rituale pentru încălzirea morţilor, aşteptaţi la *Măcinici sau la Joimari. Băţul de **A.** apare frecvent ca recuzită rituală în obiceiurile de nuntă (*Băţul înflorat al mirelui, beţele de **A.** făcute cadou de mire socrului mare în nunţile ţigăneşti) şi în cele de înmormântare (*Toiagul mortului, măsura luată mortului pentru construirea gropii sau sicriului; răbojul pe care se însemnează găleţile cu apă cărate 40 de zile de un copil pentru sufletul mortului). Timpul consacrat în *Calendarul popular culegerii alunelor din pădure este Probejenia (6 august). Alunele care urmau să fie folosite ca leac pentru tămăduirea bolilor erau culese după un ritual special: femeia descântătoare se dezbrăca de haine, făcea plecăciuni şi se închina **A.**-lui. Sărbătoarea **A.**-lui, Schimbarea la Faţă (Probejenia) a Maicii Domnului, are elemente care o apropie de cultul zeiţei mamă *Gaia (Geea), specifică complexului cultural neolitic, în opoziţie cu zeul tată indo-european, *Sântilie, care îi seacă alunele şi îi omoară copiii (şerpii) când tună şi trăsneşte.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Amarice

Personificare a unei plante cu crenguţe şi frunze asemănătoare cetinii bradului. Planta era arsă (incinerată) de copii în nopţile cu *Lună Nouă împotriva *Vâlvelor (Apuseni).

Fràncu Teofil, Candrea G., *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Tipografia Modernă Luis, Bucureşti, 1888.

An

Personificare a *Soarelui numit **A.** Vechi înainte de miezul nopţii de Revelion şi **A.**

Nou după miezul nopţii, sinonim cu Zeus, Saturn, *Crăciun, *Siva, Mitra, Iisus. Divinitatea **A.** se naşte, creşte, îmbătrâneşte şi moare împreună cu timpul calendaristic pentru a renaşte după 365 de zile, 366 în anii bisecţi. Sfinţii *Calendarului popular, metamorfoze ale **A.**-lui, sunt mai tineri sau mai bătrâni, după şansa avută de aceştia la împărţirea sărbătorilor: *Sânvăsâi, celebrat în prima zi a **A.**-lui, este un tânăr chefliu care stă călare pe butoi, iubeşte şi petrece; *Dragobete (24 februarie), fiul Dochiei, reprezintă zeul dragostei pe plaiurile carpatice; *Sângiorzul (23 aprilie), *Sântoaderul sunt tineri călări pe cai; *Sântilie (20 iulie) şi *Sâmedru (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generaţia sfinţilor-moşi, *Moş Andrei (30 noiembrie), *Moş Nicolae (6 decembrie), *Moş Ajun (24 decembrie) şi *Moş Crăciun (25 decembrie).

Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român* 2000, Editura Pro, Bucureşti, 1999.

An Nou Biblic

Scenariul ritual al morţii şi renaşterii *Maicii Precesta desfăşurat în preajma echinocţiului de toamnă, între Sântămăria Mare şi *Sântămărie Mică. *Calendarul popular păstrează în perioada echinocţiului de toamnă amintirea unui străvechi început de an marcat de moartea şi renaşterea Zeiţei Mumă neolitice peste care părinţii Bisericii creştine au suprapus moartea (Adormirea) şi naşterea Fecioarei Maria creştine. Prin fixarea în calendar a zilei de 15 august pentru celebrarea morţii Fecioarei Maria, înaintea morţii acesteia pe 8 septembrie, la o distanţă de un ciclu lunar, Biserica creştină a preluat modelul preistoric, conform căruia mai întâi se celebra moartea reprezentării mitice ajunse la vârsta senectuţii, popular numită Sântămăria *Mare* sau Precesta *Mare*, şi apoi naşterea Sântămăriei Mici sau Precestei *Mici*. Deşi textele religioase îndeamnă să ne bucurăm la naşterea Fecioarei Maria (8 septembrie): *să trâmbiţăm duhovniceşte...*; *Ioachim se veseleşte şi Ana prăznuieşte*; *Să dănţuiască toată făptura, să se veselească şi David...* etc. românii întâmpină cu mai multă bucurie moartea Născătoarei de Dumnezeu (15 august). Importanţa zilei de sărbătorire a Sântămăriei Mare este subliniată de postul de două săptămâni care o prefaţează (1-14 august), de pelerinajele organizate la mănăstirile cu acest hram, de deschiderea unui important sezon de nunţi (16 august - 14 noiembrie), de începerea târgurilor şi iarmaroacelor de toamnă, de praznicele de pomenire a morţilor şi pomenile pentru cei în viaţă. Perioada dintre cele două sărbători, ale naşterii şi morţii Sântămăriei, numită *Între Sântămării*, se considera timp optim pentru semănăturile de toamnă. Acum se încheia văratul oilor la munte, conform cântecului, *La Sântămăria Mare / Tulesc oile la vale!*, bărbaţii îşi schimbau pălăria cu căciula (*A venit Sântămăria / Te-ai p... în pălărie!*), se interzicea scăldatul în apa râurilor spurcată de cerb şi dormitul pe prispa sau în târnaţul casei, se angajau

pândarii la vii, se luau măsuri de protecţie magică a podgoriilor împotriva păsărilor, se *băteau* (culegeau) nucii. Sântămăria Mare, divinitate care are trăsăturile Zeiţei Mumă neolitice, este cea mai îndrăgită divinitate feminină a *Panteonului românesc. Aceasta este invocată şi astăzi pentru rezolvarea unor probleme presante: de fete pentru grăbirea căsătoriei, de femei pentru uşurarea naşterii, de păgubiţi pentru prinderea hoţilor, de descântătoare pentru vindecarea bolilor etc. Unele din obiceiurile specifice Sântămăriei Mici au fost preluate de sărbătoarea vecină, Înălţarea Sfintei Cruci (14 septembrie) numită în Calendarul popular Ziua Crucii şi, local, *Ziua Şarpelui. Conform mitului biblic, Fecioara Maria este născută în mod miraculos. Între cele două evenimente, moartea şi naşterea Fecioarei Maria, la 1 septembrie, la presupusa *Facere a lumii* (anul 5508 î. Hr.), Biserica creştină celebrează **A. N. B**. utilizat, până în secolul al XVIII-lea, pentru datarea actelor şi evenimentelor memorabile. Pentru transformarea anilor *biblici* în ani *creştini*, cercetătorii scad din totalitatea unei date consemnate până în secolul al XVIII-lea, 5508 ani, dacă evenimentul s-a petrecut între 1 ianuarie şi 31 august, şi 5509 ani, dacă evenimentul a avut loc între 1 septembrie şi 31 decembrie. În spaţiul carpato-danubiano-pontic ziua de 1 septembrie, **A. N. B.**, este reprezentată de obiceiuri şi credinţe nesemnificative.

Gimbuta Marija, *Civilizaţia Marii Zeiţe şi sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucreţius, Bucureşti, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; *Mineiul pe septembrie*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1984.

An Nou Dacic

Scenariul morţii şi renaşterii unei divinităţi geto-dace peste care creştinii au suprapus moartea şi renaşterea Sfântului Apostol Andrei. Timpul ritual de desfăşurare a scenariului (14 noiembrie - 7 decembrie) cuprinde sărbători, obiceiuri, acte rituale şi practici magice dedicate lupului, totem al dacilor. *Calendarul popular este structurat pe două anotimpuri: iarna patronată de lup, personificare a întunericului şi frigului, vara patronată de cal, personificare a luminii şi căldurii. Între cele două divinităţi zoomorfe indo-europeane, *Lupul şi *Calul, şi aştrii care măsoară timpul pământenilor, *Luna şi *Soarele, sunt tainice legături: lupul admiră Luna căreia îi cântă noaptea urlând, calul admiră astrul solar pe care îl ajută să urce zilnic, conform credinţelor populare, de la răsărit până la zenit. Opoziţia dintre cele două anotimpuri astronomice, iarna şi vara, şi dintre lup şi cal este exprimată de obiceiul *Tărbacul, Jujeul sau Goana Câinilor practicat şi astăzi în a doua zi după Lăsatul Secului de Paşte prin unele aşezări din Muntenia. **A. N. D.** cuprinde, printre altele, ideea morţii simbolice a divinităţii adorate (*Bocetul Andreiului),

ospeţe nocturne (*Noaptea Strigoilor, sau Păzitul Usturoiului), excese de mâncare, băutură şi distracţie care amintesc de orgiile antice, prepararea şi consumarea alimentelor (Turta de Andrei) şi băuturilor (*Covaşa) rituale, credinţa că se deschid mormintele şi se întorc spiritele morţilor, că vorbesc animalele, că se prind farmecele şi vrăjitoriile, mai ales cele de aflare a ursitei etc. Patronii lupilor sunt *Filipii, haită divină care ascultă de trei căpetenii: *Filipul cel Mare, *Sântandrei (30 noiembrie) şi *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

An Nou Viticol

Ceremonial bahic, de origine tracică, desfăşurat în ziua de *Trif, când moare şi renaşte simbolic, printr-un rit funerar de incinerare, divinitatea adorată, sinonim cu *Gurbanul Viilor. Obiceiul începe în dimineaţa zilei de 1 februarie prin strigăte puternice: *Hai să mergem la Gurbanu!*, anunţ identic cu chemarea la Focul lui Sumedru. Îmbrăcaţi sărbătoreşte, bărbaţii mergeau în câmp, la plantaţiile de viţă de vie, de obicei în sănii trase de cai împodobiţi cu coarde de viţă de vie. Fiecare proprietar îşi dezgroapă sticla sau plosca cu vin îngropată toamna, după fermentarea vinului, taie corzi cu care se încing peste piept, îşi fac cununiţă pe cap şi cingătoare la brâu, efectuează diferite practici magice care garantează rod bogat şi protecţie împotriva dăunătorilor viţei de vie şi apoi se întâlnesc cu toţii în jurul focului aprins pe o înălţime. Acolo mănâncă, beau, joacă în jurul flăcărilor, sar peste foc, stropesc cu vin jărăgaiul încins. Seara se întorc în sat cu făclii aprinse în mână şi continuă petrecerea pe grupe de familii. Anul vechi, reprezentat de coardele viţei de vie arse pe rug şi de vinul aruncat în foc, devine, printr-un rit funerar de incinerare, An Nou. Numele local al obiceiului, Gurban, care înseamnă sacrificiul unui animal întreg şi împărţit participanţilor, atestă jertfa oii sau berbecului, obicei care s-a pierdut de-a lungul timpului (Muntenia şi Oltenia).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Oprişan H. B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creaţiei Populare a Teleormanului, Bucureşti, 1971.

Ana Zacetenia

Stâlp al *Calendarului popular pe Stilul vechi (9 decembrie) care marca solstiţiul de iarnă şi începutul urcuşului Soarelui spre vară. Peste fenomenul astronomic al solstiţiului de iarnă Părinţii Bisericii creştine au suprapus sărbătoarea Zămislirii Sfintei Fecioare Maria de către Sfânta Ana. După schimbarea calendarului **A.Z.** a devenit în calendarul popular o reprezentare mitică nesemnificativă (Bucovina, Moldova).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

Ana-Foca

Reprezentare mitică care deschide şi patronează luna lui Cuptor, provenită din amalgamarea atribuţiilor a două sfinte creştine: *Ana şi *Foca. **A.-F.** aduce în luna iulie arşiţele solare care pârjolesc şi usucă holdele şi plantaţiile viţei de vie (Transilvania, Banat).

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I–II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972–1974; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882.

Andreiu

Păpuşă confecţionată din cârpe în noaptea de *Sântandrei, substitut al Anului, aşezată pe laviţă (pat) şi jelită de fete ca un mort. Păpuşa, care a luat numele Apostolului Andrei, propovăduitor al credinţei în Iisus în primele decenii ale primului mileniu de creştinism în ţinuturile de la Dunărea de Jos, este substitutul divinităţii care murea şi renăştea simbolic la *Anul Nou Dacic, celebrat în perioada Dyonisiacelor Câmpeneşti (românii din Transnistria).

Ştefănucă Petre V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului*, în AAF, IV, 1937.

Antanasiile

Reprezentări mitice celebrate la Miezul iernii pastorale (16 - 17 ianuarie) care poartă numele amalgamat al Cuviosului Antonie cel Mare şi al Sfântului Atanasie din Calendarul ortodox. Cei doi sfinţi creştini, numiţi în *Calendarul popular Anton şi Tănase de Ciumă, sunt frecvent invocaţi pentru sănătatea oamenilor şi vindecarea bolilor grele (Banat, sud-vestul Olteniei).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I–II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972-1974; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*,Tipografia Alexi, Braşov, 1882.

Antonie

Reprezentare mitică în *Calendarul popular care a preluat numele şi data de celebrare a Cuviosului Antonie cel Mare din Calendarul ortodox (16 ianuarie), invocat pentru sănătatea oamenilor (Maramureş).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina Magică*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Arhangheli

1. Reprezentări mitice în *Calendarul popular, patroni ai ciobanilor şi turmelor de oi, care au preluat numele şi data de celebrare ale Sfinţilor **A.** Mihail şi Gavriil (8 noiembrie) din Calendarul ortodox. În ţinuturile pastorale **A.**-i se celebrau două zile: 8 şi 9 noiembrie. În satele unde se amestecau berbecii cu oile pentru împerechere ziua de **A.** se numea şi Nunta Oilor;

2. Îngeri care asistă la moartea oamenilor şi le transportă apoi sufletul credincioşilor în Rai şi al păcătoşilor în Iad. În tradiţiile populare **A.**-i, conducători ai cetei îngerilor, poartă aripi şi săbii. **A.** Mihail, mai prezent în folclorul românesc în comparaţie cu **A.** Gavriil, poartă, adesea, cheile Raiului, se bagă slugă la Scaraoţchi, uneori se luptă cu acesta, veghează la capul bolnavului dacă acesta este ursit să moară sau la picioarele acestuia dacă mai are zile de trăit, este naş şi prezice moartea cumătrului, este patron al ţiganilor şi altele. Tradiţii despre **A.** au fost atestate în toate zonele etnografice româneşti.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Arici

Personificare zoomorfă şi sfetnic al Domnului. În unele legende populare Dumnezeu, care n-ar fi unicul ziditor al Pământului, cere pentru împlinirea creaţiei sale ajutorul diferitelor vietăţi, în special ariciului, înzestrat cu inteligenţă de demiurg: *Când Dumnezeu a urzit pământul, i-a rămas olecuţă şi nu ştia ce să facă cu el. Atunci a trimis albina la arici, că ştia că-i isteţ, să-l întrebe ce să facă. Ariciul i-a zis: - Dacă e Dumnezeu, nu ştie el ce să facă? Vine să-l învăţ eu? Albina, care s-a făcut că pleacă, s-a ascuns la ţâţâna uşii. Ariciul a prins să vorbească de unul singur: – Şi Dumnezeu ce fel de om îi! Pe mine s-a priceput să mă facă aşa de urât, parcă-s un ghem, şi acum vine să-l învăţ eu ce să facă! Nu ştie să facă nişte dealuri, nişte munţi! Cum a auzit vorbele ariciului, albina a şi plecat şi i-a spus întocmai lui Dumnezeu, care aşa a şi făcut.* Inteligenţa ieşită din comun a ariciului îl ajută, în basmele despre animale, să păcălească cel mai şiret dintre necuvântătoare, vulpea, pedepseşte lupul, întrece cerbul la fugă ş.a.

Legendele cosmosului, Editura Grai şi suflet, Bucureşti, 1994.

Arminden

1. Substitut al zeului vegetaţiei, protector al semănăturilor, viilor şi livezilor, al vitelor şi cailor care a preluat numele şi data de celebrare ale Sfântului creştin Ieremia (1 mai) din Calendarul creştin, sinonim cu *Sângiorz, Maial, Maiagă, *Pom de Mai. Obiceiurile specifice zilei de **A.** sunt: împodobirea cu ramuri verzi a stâlpilor porţilor şi caselor, a anexelor gospodăreşti pentru protecţia oamenilor şi animalelor de forţa distrugătoare a spiritelor malefice; implântarea în gospodărie, în mijlocul satului, la stâna de oi, în ţarină, între hotare a unei prăjini înalte cu ramuri verzi în vârf sau chiar a unui arbore întreg curăţat până spre vârf de crengi şi împodobit cu flori, cununi şi spice de grâu numit **A.**; organizarea petrecerilor câmpeneşti, la iarba verde, la pădure sau în câmp, la vii şi livezi, unde se mânca miel fript şi se bea vin roşu amestecat cu pelin pentru schim-

barea sângelui şi apărarea oamenilor şi vitelor de boli, în special de ciumă, cum rezultă dintr-o veche strigătură populară: *Frunză verde de pelin, / Iată-ne la Armindeni, / Beau mesenii şi mănâncă, / Şi de ciumă nu li-e frică!*; rostogolirea prin iarbă, spălarea pe mâini şi pe faţă cu rouă căzută în noaptea de **A.**; strigarea pe nume a persoanelor presupuse a fi *Strigoi pentru a le împiedica să fure mana vitelor cu lapte şi a holdelor semănate; purtarea *Pelinului la pălărie, în sân sau în buzunare; împodobirea ferestrelor şi icoanelor cu ramuri sau frunze de pelin; semănatul primelor cuiburi de fasole şi castraveţi. Local, ziua de **A.** se considera început de vară şi limită calendaristică pentru semănatul porumbului.

2. Ramură verde, protectoare a vitelor şi holdelor semănate, pusă ca strajă la stâlpii porţilor, caselor şi anexelor gospodăreşti în noaptea zilei de Sfântul Gheorghe, străvechi început de sezon pastoral, sinonimă cu Maial, Maiagă, *Steag, Sânjor, *Prepeleac, *Lemn, Stâlpar, *Pom de Mai. Obiceiul prinderii ramurii verzi sau împlântării **A.**-lui a fost amalgamat cu tradiţia inspirată de episodul omorârii copiilor la ordinul lui Irod din *Noul Testament*. Călăii, după ce ar fi tăiat o zi întreagă capetele copiilor, mergând din casă în casă, ar fi pus semn o ramură verde la poarta locuinţei unde au ajuns şi de unde urma să înceapă a doua zi măcelul. Dar, în timpul nopţii, oamenii au pus ramuri verzi la toate porţile, înşelând pe Irod şi salvând pe pruncul Iisus.

Bilţu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuş*, în REF, nr. 3, 1993; Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Frazer G. J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, Bucureşti 1980; Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972.

Auraş Păcuraş

Reprezentare mitică invocată de copii când mergeau vara la scăldat să le scoată apa din urechi. Textul era cântat după ieşirea din apă, pe malul râului sau lacului: *Auraş, Păcuraş / Scoate apa din urechi, / Că ţi-oi da parale vechi!* sau *Ieşi afară din urechi / Că ţi-oi da un galben vechi!* (Neamţ, Năsăud).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Avrămeasă

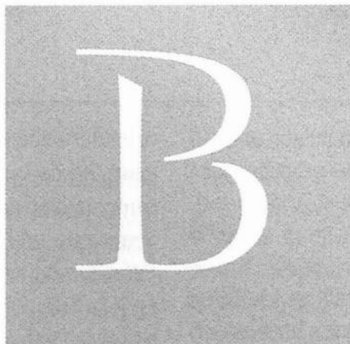
Personificare a ramurilor florifere ale plantei veninoase numită, local, veninariţă (*Gratiola officinalis L.*) din fam. *Scrophulariaceae*, care asigură, împreună cu *Pelinul, *Usturoiul, *Odoleanul, *Leuşteanul şi *Cârstăneasa, protecţie magică împotriva *Ielelor. Cei luaţi (îmbolnăviţi) de *Iele, *Rusalii şi *Zburător erau scăldaţi în apa în care se fierbea **A.** şi cârstănească. **A.** era invocată, de asemenea, în descântecul şi trata-

mentul de bube dulci (eczemă infecţioasă la copii) (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Ăl din Baltă

Demon care şi-a luat numele de la locul unde obişnuieşte să stea, în apele stătute, sinonim cu *Drac. Atacă şi îneacă în special pe cei care înoată noaptea, le pune cârcei la mâini şi picioare, îi trag la fund şi îi lasă pradă peştilor.

Baba Coja

Demon feminin, înrudit cu Avestiţa, care ia sufletul copiilor nebotezaţi (Transilvania).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

Baba Dochia

Reprezentare mitică la vârsta senectuţii care a preluat numele şi data de celebrare ale Cuvioasei Muceniţe Eudochia Samariteanca, identificată în *Panteonul românesc cu Gaea. **B.D.** a fost un personaj real care s-a născut în cetatea Iliopole din Liban în vremea împăratului Traian. Acolo şi-a petrecut tinereţea în desfrâu şi a strâns o frumoasă avere. Spre bătrâneţe, se pocăieşte, este botezată de episcopul Theodot, îşi împarte averea la săraci şi se retrage la o mănăstire unde ar fi făcut numeroase minuni. Pentru aceste merite, Biserica o sanctifică şi o suprapune în calendar peste o mare zeiţă agrară, celebrată în acele vremuri la începutul lunii martie. Date despre uzurparea zeiţei precreştine sunt oferite de chiar legendele Dochiei care ne introduc în lumea specifică satului vechi românesc. Nelipsitele tensiuni dintre soacră, **B.D.** şi noră, în unele legende aceasta este soţia lui *Dragobete şi sora lui *Lăzărel, sunt valorizate ingenios pentru a reda opoziţia dintre Anul Vechi care moare şi *Anul Nou care se naşte, dintre iarnă şi vară, dintre frig şi căldură. Conform legendelor, **B.D.**, personificare a timpului îmbătrânit, vrea să-şi urce oile la păşunea montană în plină iarnă, la sfârşitul lunii februarie şi începutul lunii martie. Ca să se convingă că a venit vara, îşi trimite nora în pădure să-i aducă fragi copţi. Aceasta, ajutată de Dumnezeu travestit în moş, găseşte fragi copţi şi îi duce soacrei într-o ulcică. Convinsă că a venit vara, Dochia începe pregătirea turmei de oi sau de capre pentru a urca la munte. Nu ia în seamă sfaturile celorlalţi ciobani şi nu se sperie de o posibilă răzbunare a zeului Marte căruia îi atribuie cuvinte jignitoare *(Pe Mărţişor îl trec prin curişor!)*. Îşi pune totuşi nouă cojoace în spate, în variantele moldoveneşti şi bucovinene douăsprezece, şi porneşte urcuşul însoţită uneori de fiul

său, Dragobete. Dar, cum începe urcuşul muntelui, porneşte o ploaie mocănească care nu a stat nouă zile şi nouă nopţi. Îngreunându-i-se cojoacele în spate, le dezbracă, câte unul pe zi, până rămâne în ie sau cămaşă. În alte legende **D.** îşi dezbracă cojoacele din cauza unei călduri toride. După unele legende, în drum spre păşune ea ar fi tors din furca ţinută în brâu firul *Mărţişorului. În ziua a noua sau a douăsprezecea, reducţie simbolică a lungimii anului de 12 luni, Dochia moare împreună cu turma din cauza unui ger năprasnic. Trupurile lor, transformate în stană de piatră, numite, local, Oameni de piatră, substanţa primordială a vieţii pe Terra, sunt identificate de localnici în mai multe masive carpatice: Ceahlău, Vama Buzăului, Caraiman, Izvorul Râului Doamnei, Retezat şi Semenic. Conform unor legende, Marte, supărat că i s-a nesocotit puterea, împrumută câteva zile friguroase de la fratele său mai mic, *Februarie o răpune pe **D.**, şi o îngheaţă de vie. Dar, moartea **B.**-ei **D.** la 9 martie, Măcinicii, în ziua echinocţiului de primăvară (stil vechi), înseamnă naşterea pruncului Dochia. Peste trei luni, la solstiţiul de vară, la *Sânziene sau *Drăgaică (24 iunie) aceasta devine zeiţă fecioară, peste alte trei, la echinocţiul de toamnă, la *Sântămăria Mare, *Sântămăria Mică sau *Maica Precista zeiţă mumă, şi, în sfârşit, spre solstiţiul de iarnă şi echinocţiul de primăvară, la **B.D.**, zeiţă la vârsta senectuţii, când trebuie să moară şi să renască împreună cu timpul. În raport de metamorfozele calendaristice ale Marii Zeiţe neolitice, uzurpată de **D.**, divinităţile feminine ale Panteonului românesc se grupează în trei generaţii: *Zeiţe Fecioare* (*Floriile, *Sânzienele, *Drăgaicele, Lăzăriţele, *Ielele etc.), între echinocţiul de primăvară şi solstiţiul de vară; *Zeiţe Mumă* (*Maica Precista, *Maica Domnului, *Muma Pădurii, *Muma Caloianului, Muma Dracului etc.), după solstiţiul de vară; *Zeiţe Bătrâne* (Sf. Vineri, Sf. Varvara, *Dochia), în preajma solstiţiului de iarnă şi a echinocţiului de primăvară.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909; Şeineanu L., *Dicţionar Universal al limbii române*, Scrisul Românesc, Craiova, 1929; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Baba Oarba

Reprezentare mitică feminină la vârsta senectuţii, reprezentantă a moşilor şi strămoşilor, în jocurile copiilor. Nevăzătoare şi, uneori, îmbrăcată cu cojoc din piele de oaie întoarsă pe dos, **B.O** aleargă şi prinde câte un copil din lumea de aici pentru a-l lua cu ea în *Lumea de dincolo, sinonimă cu De-a Chimiţa, De-a Mija. Copilul care joacă rolul **B.**-ei **O.**, legat la ochi, caută să atingă sau să reţină unul din copiii care se foiesc, gesticulează şi cântă o melodie specifică folclorului juvenil.

Evseev Ivan, *Jocurile tradiţionale de copii. Rădăcini mitico-rituale*, Editura Excelsior, Timişoara, 1994.

Babă Bătrână

Reprezentare mitică în *Cartea românească a morţilor care vămuieşte sufletul pe drumul care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo. Prin cântecele funerare defunctul este sfătuit cum să depăşească unul din momentele critice ale călătoriei: ... *La mâna dreaptă / E o lină fântână; / La lină fântână / Este ş-o Babă Bătrână, / Cu ciomag în mână / Şi cu brâu de lână. / Gheorghe, ea mi ţi-o cere / Tot picioru-ăl stâng / Gheorghe, şi mâna dreaptă. / Să ţii, Gheorghe, să nu-i dai, / Şi tot să mi-i dai, / Patruzeci de gulerele, / Toate cu bănuţ la ele; / Patruzeci de colăcei / Toţi cu lumină-n ei* (*Iorgovanu*, Lupşa de Sus, jud. Mehedinţi).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Babiţi

Personificări ale suferinţei provocată de creşterea dinţilor la copii alungaţi prin descântec: ... *Babiţi cu neodihnă, / Babiţi cu mult plâns / Şi cu foc nestins. / Ieşiţi, / Pieriţi! / Din creştetul capului* ... (Oltenia, Muntenia, Moldova).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Bală spurcată

Demon respingător, aducător de boli, sinonim cu *Drac. Cu acest nume este frecvent amintit în descântece.

Balina

Monstru acvatic amintit în vrăji şi descântece. În descântecele de Năjit şi de Albeaţă descântătoarea trimite suferinţele bolnavului la **B.** în Dunăre: *Fugi, năjite, / Nu te aşeza, / Nu te logodi, / Nu te şirui, / Nu te culca / Du-te la balina-n Dunăre, / Că balina te ştie / A te bea, / A te ospăta, / A te şirui, / A te culca...* (Descântec de Năjit, satul Nereju, jud. Vrancea). Dacă **B.** din descântec este balena, cetaceul care trăieşte în oceanele lumii, apariţia ei în folclorul vechi românesc reprezintă, pentru moment, o mare enigmă.

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiţionale*, Editura ALL, Bucureşti, fără an pe copertă.

Barba Boierului

Personificare a unei plante din flora spontană a României, *(Ajuga laxmanii)* din familia *Labiatae,* care creşte prin fâneţe, tufişuri şi marginea pădurilor, invocată în practicile magice de femeile şi bărbaţii fără copii. Ramurile înflorite ale plantei, considerate parte bărbătească, erau puse în scăldătoarea oamenilor iar ramurile neînflorite, parte femeiască, în scăldătoarea femeilor sterile. Se credea că **B. B.** favorizează lactaţia lăuzelor şi a animalelor după fătare.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Barba lui Moş Ajun

Fuior de cânepă primit ca plată de preotul care sfinţeşte alimentele în Ajunul Crăciunului (Moldova, Bucovina).

Barba Ogorului

1. Spirit al grâului reprezentat de ultimele spice lăsate intenţionat nesecerate pe holdă pentru a rodi în anul viitor. Mănunchiul de spice legat la vârf cu fir roşu era cinstit cu sare şi o bucată de pâine aşezate pe pământ, la rădăcina plantelor (Câmpia Română, Moldova, Transilvania, Basarabia - zona Orheiului, Cetatea Albă);

2. Împletitură triunghiulară sau dreptunghiulară a spicelor de grâu făcută la începutul secerişului, sinonimă cu Pieptenele. **B. O.** se păstrează la icoană ca ceva sfânt până la semănatul grâului, uneori până la seceratul recoltei viitoare.

Buzilă Varvara, Bot N., *Cânepa în credinţele şi practicile magice româneşti,* în AMET, 1968–1970; Ionică I. I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară din Ţara Oltului,* Bucureşti, 1943.

Barba Ursului

Personificare a unei plante ierboase *(Equisetum maximus Lam.)* din familia *Equisetaceae* cu tulpini sterile şi fertile, invocată pentru lecuirea bolilor de plămâni, rinichi şi afecţiunilor ginecologice, pentru calmarea durerilor de dinţi. Tulpinile, de culoare alb-roşiatică, sunt căutate şi mâncate de *Urs primăvara, când iese din bârlog, motiv pentru care este numită şi Cucuruzul ursului.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar,* Editura Helios, Craiova, 1999.

Barcă Funerară

Mijloc de transport al sufletului din lumea de aici în *Lumea de dincolo. Spre deosebire de trupul înhumat la trei zile de la deces, sufletul pleacă după 40 de zile pe apă în cadrul unui spectaculos ceremonial funerar numit Slobozitul apei, Dezlegarea izvorului etc. Obiceiul se organizează pentru fiecare defunct la şase săptămâni de la înmormântare sau, pentru toţi morţii plecaţi din obşte, într-o anume zi din an. În satul Runcu din jud.

Gorj femeile iertate veneau la ceremonia care se desfăşura la începutul secolului al XX-lea pe malul unei ape curgătoare (pârâu, râu) cu o jumătate din coaja uscată a unui dovleac, numit de localnici cotovaie, două lumânări lipite una de alta şi întoarse cu capetele în sus, ca un sfeşnic cu patru braţe, cărbuni aprinşi, un băţ pentru răboj, o ramură de măr, un bănuţ, o cârpă (basma), o oală de lut, un colac sau o pâine. Secvenţele obiceiului au avut următoarea succesiune: aşezarea ştergarului pe malul râului, turnarea apei peste ştergar, atâtea oale sau găleţi de apă câte se vor duce în zilele următoare pe la vecini, cioplirea pe răboj a numărului de găleţi vărsate, aprinderea lumânărilor din cotovaie, aşezarea în cotovaie a bănuţului, cărbunilor aprinşi, colacului şi florilor, lansarea pe apă a bărcuţei improvizate, aruncarea pe apă a ramurii de măr şi a răbojului, împărţirea pomenilor (colacul, oala de lut, cârpa) la trecătorii sau copiii care asistau la ceremonial. Barca pluteşte până este scoasă la mal sau este răsturnată de curentul de curgere al apei. Nimeni nu se mai îngrijeşte de ea întrucât se consideră că sufletul mortului este plecat defitiv. Recuzita ritual are semnificaţii uşor de recunoscut: ramura de măr este substitutul mortului (morţilor), cotovaia reprezintă barca funerară, cărbunii aprinşi rugul funerar, bănuţul plata luntraşului iar oala, colacul şi cârpa pomană pentru mort. Prin forma sa, care sugerează luna la primul şi al doilea pătrar, barca are o evidentă semnificaţie funerară. În mitologia greco-romană luntraşul Caron trece cu barca Styxul, fluviu infernal, sufletele morţilor, incinerate sau înhumate de oameni pe Pământ, în schimbul unei monede numită obolul mortului.

Murgoci Gr., *Slobozitul izvorului de apă*, în Şez., an. XXXIV, 1901, nr. 5-7.

Barză

Pasăre de baltă, substitut al *Zeiţei pasăre generatoare de viaţă, simbol al fertilităţii şi abundenţei, care aduce pe coşul casei frăţiori şi surioare celor mici, sinonimă cu cocostârc. **B.**, oaspete drag aşteptat cu nerăbdare să sosească primăvara din ţările unde iernează, prevesteşte: timpul *(Dacă berzele pleacă din vreme, iarna va fi grea, dacă pleacă târziu, iarna va fi scurtă şi călduroasă)*; belşugul (*Dacă un om vede mai multe berze primăvara, va face multe care de porumb)*; norocul (*Se crede că va fi mare noroc în casa pe care barza îşi face cuib)*; ursita *(Oamenii care văd o singură barză, zic că rămân singuri, mai cu seamă fetele şi băieţii rămân necăsătoriţi; Cine vede întâia oară primăvara o singură barză, zice că e semn de moarte)*; incendiul *(Dacă se aprinde undeva o casă, vesteşte oamenii prin tocănitul cu ciocul lor)* şi altele. Este invocată, imitându-i glasul (tocănitul ciocului) prin bătutul lemnului cu degetul şi pronunţarea formulei magice *Doamne fereşte!*, pentru a alunga sau a preveni un rău de care cineva aude sau îl vede. Glasul divin al **B.**-ei este redat atât de bătutul ritmic al unei scânduri cu unul sau două ciocane din lemn (*Toaca de

lemn), cât şi de lovirea cu degetul în lemn. Cuvântul onomatopeic *a tocăni* este păstrat astăzi de unele zicale şi expresii româneşti: *A tocăni la cap* înseamnă a pisa pe cineva cu vorba. Bătutul lemnului cu degetul, ca de altfel şi bătutul toacei şi clopotului au fost, la început, o practică magică, o *Bătaie rituală.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Bată-l Crucea

Demon respingător, aducător de boli, care poate fi învins de semnul crucii făcută cu mâna pe corp sau cu limba în gură, sinonim cu *Drac.

Băbăruţă

Reprezentare pluviometrică sinonimă cu *Paparudă, *Mamaruţă, zeii indieni Maruţi. **B.** este invocată de ceata care o însoţeşte în timp ce colindă în verile caniculare prin curţile oamenilor să dezlege ploile: *Băbăruţă, Ruţă, / Dă, Doamne, ploiţă, / Ploiţă curată, / Fără nici-o piatră...* (Cociuba Mare, jud. Bihor).

Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Dumezil Georges, *Zei suverani ai indo-europenilor*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.

Băieţoi

Mirele *Drăgaicii, zeiţă fecioară protectoare a lanurilor de grâu şi orz în timpul dansului ei nupţial. Rolul **B.**-ului este jucat în ceata feminină a Drăgaicii de o fetiţă îmbrăcată băieţeşte (Teleorman).

Oprişan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creaţiei a Teleormanului, Bucureşti, 1971.

Bălţatul

*Drac îmbrăcat ca o *Brezaie, cu ţoale bălţate, colorate.

Bătaie Rituală

Practica magică menită să aducă sănătate, să alunge spiritele malefice, să fertilizeze spaţiul, să scoată căldura din pământ, să exprime prietenia, ataşamentul şi solidaritatea dintre oameni (bătutul prieteneşte pe umăr). Gestul **B.**-ii **R.** apare frecvent în zilele de *Anul Nou (*Sorcova), *Măcinici (Bătutul pământului cu beţele sau maiurile), Lăsatul Secului de Paşte (Bătaia cucilor cu opinca, baterea alviţei, *Tărbacul câinilor), Ziua Crucii (Bătutul nucilor pentru a face rod şi anul viitor), *Crăciun (Bătaia sau scormonitul colindătorilor cu beţele sau *Colindelele în foc). **B. R.** este secvenţa cheie a oricărui scenariu de întemeiere a adăpostului (casă, sat, stat, mormânt), cunoscută sub numele de bătutul parului sau stâlpului, şi are ca arhetip instinctul înnăscut de întemeiere a *Casei copilului prin actul sexual.

Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 2000.

Bătătură

Personificare a suferinţelor produse de îngroşarea pielii de pe podul mâinilor şi talpa picioarelor din cauza frecării repetate, sinonimă cu Trântitură. Tratamentul empiric (legarea locului cu ceapă putrezită în ţuică) este însoţit de terapia descântecului cu care se alungă suferinţa personificată: *Trântitură, / Trântitură, / Prin lume se vântură. / S-a trântit, / S-a învârtit, / Tocmai aici a nimerit. / Dar Nicu a venit / Şi plângând ni s-a jelit. / Noi repede am luat / Trântitura la descântat / Ş-am cetit-o / Ş-am afurisit-o. / Peste nouă mări, / Peste zeci de ţări / Am azvârlit-o ...*

Pamfile Tudor, *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999; Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Bătutul Parului

*Bătaie rituală şi model exemplar de întemeiere a adăpostului sufletului (casa copilului). **B. P.**, imagine a hierogamiei cosmice, a Cerului patern cu Pământul matern, este definită de expresia românească *a bate stâlpul (parul)*. Practica magică a **B.**-ui **P.** la întemeierea adăpostului şi în primele invenţii tehnologice ale omenirii (semănatul cu parul, aprinderea focului prin frecarea lemnelor, zdrobitul seminţelor cu pisălogul în piuă etc.) îşi au originea în reflexologia şi mişcarea de du-te-vino a reflexului sexual. La casa miresei, uneori sub un măr din grădină, persoane iniţiate (brădarul, stegarul, colăcarul, vornicul) oficiază împerecherea tinerei perechi prin spargerea talerului miresei, întors cu faţa în jos, cu prăjina *Steagului de nuntă al mirelui; aromânii înfig merele roşii, simbol al miresei, în braţele crucii care formează scheletul steagului de nuntă; în Vâlcea *Bradul de nuntă se împlânta în colacul miresei, iar în Bucovina băţul înflorat, simbol al masculinităţii, este petrecut prin colacul găurit al miresei. Adesea, în Muntenia şi Dobrogea, în vârful bradului de nuntă este înfipt un măr sau gutuie, simbol al nupţialităţii. Actul nupţial petrecut în văzul tuturor a fost preluat, într-un târziu, de aceste substitute, paralel cu dezvoltarea sentimentului de pudicitate. Structura ceremonialului nupţial aminteşte de o posibilă iniţiere sexuală a tinerilor de către naşi, reprezentanţi ai moşilor şi strămoşilor în linie paternă, practică atestată până târziu la unele societăţi arhaice. Informaţiile etnografice şi folclorice, precum obiceiul atestat în Ţara Almăjului ca mireasa să nu doarmă prima noapte cu mirele şi bogăţia folclorului erotic pe această temă *(Naşul vede întâi ... miresei; Înaintea ginerelui trece naşul; O dată vede naşul ... finei)* ridică problema controversată a iniţierii finilor de către naşi în vederea procreării. Strigăturile adresate nănaşului în timpul nunţii cultivă ambiguitatea, generatoare de înţelesuri şi subînţelesuri legate de plata găinii, simbolul miresei nuntite. Aluziile erotice la adresa naşului, ideal de masculinitate şi virilitate, abundă de-a lungul întregului ceremonial nupţial.

Instituţia năşiei ne trimite dincolo de semnificaţia creştină a termenului, unde Biserica îi consideră pe naşi părinţi spirituali ai finilor, la bărbatul cel mai în vârstă, la tatăl sau strămoşul neamului, la conducătorul care îşi manifesta *ius noctis*, direct sau prin substitute, rolul fecundator al femeilor.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Vulcănescu Romulus, *Etnologie juridică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970.

Bătutul Toacei

Practică magică prin care se obţine glasul divinităţii fitomorfe prin lovirea ritmică cu unul sau două ciocane din lemn a unei scânduri, de obicei din paltin, numită *Toacă. Prin **B. T.** feciorii şi copiii chemau spiritele morţilor care îşi părăseau mormintele la Joimari pentru a petrece cu cei vii sărbătorile echinocţiului de primăvară. Obiceiul era practicat şi pentru alungarea norilor ameninţători, aducători de grindină şi vijelie pe timpul verii, pentru aflarea ursitei în timpul *Vergelatului, în noaptea de *Anul Nou etc. Toaca, al cărui nume în limba română reprezintă chiar sunetul produs în timpul bătăii, apare în numeroase obiceiuri şi practici magice, în toponimia sacră a Carpaţilor, în basme şi expresii populare. În cultul Bisericii Creştine Orientale glasul celui mai simplu instrument din lemn mângâie şi cheamă credincioşii la închinăciune, anunţă începutul zilei rituale şi principalele momente liturgice. Excluzând plăcile percutante ale budiştilor şi şintoiştilor Extremului Orient, **B. T.** de lemn este practicată astăzi de români, greci, armeni, bulgari, ruşi, letoni, sârbo-croaţi şi estoni. Este de presupus că acest instrument, care emoţionează şi mângâie sufletele credincioşilor, îşi are originea în neoliticul agrar şi reprezintă amintirea Marii Zeiţe, spre deosebire de bătaia rituală a tobelor, invenţie atribuită populaţiilor pastorale şi războinice indo-europene. De la bătaia rituală cu *Sorcova la *Anul Nou pentru sănătatea şi prosperitatea celor bătuţi, la pământul bătut cu maiurile de lemn pentru scoaterea căldurii şi alungarea frigului în ziua de *Măcinici, de la bătaia rituală a grâului înspicat cu *Sulul împodobit ca să bage bob, la bătutul nucilor la Ziua Crucii cu prăjina de lemn pentru a le transmite rod în anul următor, de la bătaia vergelelor din lemn verde în noaptea de *Vergelat pentru aflarea ursitei la **B. T.** de lemn sunt supravieţuiri ale ideologiei neolitice, când se considera că divinitatea adorată îşi avea reşedinţa aici, pe Pământ, în tot şi în toate. Prin transferul reşedinţei (Raiului) său de pe Pământ în cer, substitutul zeiţei geomorfe, Toaca din lemn, devine o personificare celestă care cântă acolo, sus, la miezul nopţii ca să trezească cocoşii de pe Pământ la primul lor cântat, indică poziţia Soarelui pe cer, numită La Toacă, când începe slujba de seară la Biserică etc. Dincolo de simbolismul contemporan creştin-ortodox, Toaca are o certă protoistorie precreştină.

Cristescu C., *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3–4, 1990; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Bâtă

Substitut şi tovarăş de drum al omului în lumea de aici şi a sufletelor morţilor în *Lumea de dincolo, sinonim cu *Colindele, băţul, ciomagul şi *Toiagul. În satul tradiţional băţul şi traista erau piese obligatorii purtate de om la ieşirea din gospodărie. Un păstor adevărat se despărţea de **B.** numai pe timpul mesei. Până la începutul secolului al XX-lea **B.** îşi putea înlocui proprietarul în anumite împrejurări: rezemată de poartă sau de uşă, păzea simbolic casa lăsată neîncuiată cu lacăte şi chei de stăpâni. Legătura dintre **B.** şi om este de ordin spiritual, ca între doi fraţi de cruce. Dar, spre deosebire de fraţii de cruce care se leagă trup şi suflet până la moarte, **B.** îşi însoţeşte tovarăşul şi pe lumea cealaltă. În Munţii Apuseni se pune în groapa mortului un băţ crăpat la un capăt în care se introduce un ban; cu băţul defunctul se sprijină la mers sau se apără de duşmani, iar cu banul plăteşte vămile din lungul drumului. În alte sate **B.** sau bota de lemn se aşeza în mâna mortului. După unele credinţe, aceasta i-ar fi necesară sufletului călător să se apere de *Căţeii pământului care, necunoscându-l, îl latră în prima noapte. O pomană importantă pentru sufletele morţilor este băţul din mălin, arbust care creşte prin pădurile umede de la deal şi munte.

Francu Teofil, Candrea George, *Românii din Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1888; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Belitul Turcii

Moarte violentă a *Turcii, zeiţă taurină în *Cetele colindătorilor de *Crăciun, sinonimă cu Moartea sau Înecatul Turcii. Colindatul feciorilor se încheia a doua zi de Crăciun (26 decembrie), în centrul satului, după executarea dansului fără egal al Turcii şi omorârea ei cu *Bâta sau cu puşca. După acest moment culminant al activităţii cetei de colindători, care marca sfârşitul *Anului vechi şi naşterea *Anului Nou, urmează stricarea măştii Turcii arderea sălaşului (paiele pe care au dormit feciorii la gazda comună) şi un mare ospăţ funerar (Transilvania de sud).

Gherman Tr., *Tovărăşiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

Benga

Drăcoaică care fură, precum *Muma Pădurii, nou-născuţii. Umblă noaptea goală, despletită şi cu ţâţele aruncate peste umăr. Înjurătura *Lua-te-ar Benga*

este sinonimă cu *Lua-te-ar Dracu* (Dobrogea, Bărăgan).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Beţie Rituală

Obiceiul de a bea 40 sau 44 de pahare de vin în ziua de 9 martie, străvechi început de An Nou Agrar, celebrat la echinocţiul de primăvară. Starea euforică necesară depăşirii momentului critic generat de moartea şi renaşterea divinităţii la Anul Nou se putea obţine prin diferite mijloace: substanţe narcotice, dans şi **B. R.** Se credea că vinul băut la Măcinici se transformă de-a lungul anului în sânge şi putere de muncă. Dacă cineva din satele în care se practica obiceiul nu putea bea 40 sau 44 de pahare pline cu vin, trebuia să-l guste sau să fie stropit cu el. Numărul paharelor de vin băute ar corespunde cu numărul Sfinţilor Mucenici din Sevastia care poartă, în *Calendarul Popular, diferite denumiri zonale: *Moşi, *Sfinţi, Sfinţişori, *Măcinici şi altele (Moldova, Muntenia).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile,* Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Biserică

Adăpost antropomorf al divinităţii creştine, sinonim cu casa Domnului, bazilică, panteon. Planul tripartit orizontal (altar, naos şi pronaos) şi silueta dezvoltată pe verticală (turla, pereţii şi temelia) redau silueta Domnului Iisus în stare de veghe şi de moarte. Altarul şi turla sunt capul, naosul şi pereţii corpul iar pronaosul şi temelia picioarele. Dintre criteriile de clasificate ale **B**.-ilor un interes spiritual aparte îl reprezintă elevaţia şi materialul de construire. **B.** românească a parcurs aceleaşi etape evolutive cu locuinţa omului: **B.**-i săpate în pământ (**B.**-ile bordei), amenajate în grotele naturale sau antropomorfe (**B.**-ile grotă, **B.**-ile catacombă); **B.**-i parţial îngropate sau cioplite în piatră (Nămăieşti, jud. Argeş) şi în cretă (Basarabi); **B**.-i de suprafaţă. Lăcaşele creştine din prima categorie sunt supravieţuiri ale *Geomorfismului neolitic, reproduceri miniaturale ale adăpostului Zeiţei Pământ cu chip de ou. Idealul de frumuseţe al divinităţii feminine este păstrat atât de intimitatea **B**.-ii amenajate la început în chiar pântecele pământului, cât şi de liniile ovale şi volumele semisferice (arcade, bolte, cupole etc.) ale lăcaşului înălţat deasupra pământului. Amintind de străvechea civilizaţie forestieră, opusă civilizaţiei mediteraneană a pietrei, **B.**-ile din lemn au atins culmi arhitecturale inegalabile. Acestea sunt lucrate de meşterii ţărani după modelul propriilor case de locuit: sunt construite din bârne îmbinate în cununi orizontale, au dimensiuni apropiate locuinţei, cu pereţi şi icoane îmbrăcate adesea cu ştergare ţesute sau cusute. În multe **B.**-i se intră ca în casa veche românească, de pe

prispă sau din pridvorul sprijinit de stâlpi cioplişi din lemn. Multe **B.**-i din satele Olteniei, Munteniei şi Moldovei sunt lipsite de turn (turlă). Turnul **B.**-ilor cu înălţime mică din provinciile extracarpatice şi din unele sate din sudul Transilvaniei şi Munţii Apuseni contrastează cu semeţia turnurilor **B.**-ilor occidentale care par a spinteca cerul pentru a se apropia cât mai mult de divinitatea exilată de indo-europeni şi creştini de pe pământ, din tot şi din toate, în înaltul cerului. Sub influenţa arhitecturii monumentale în piatră, romanică sau gotică **B.**-ile din Transilvania şi Banat au turnul înalt sau foarte înalt. Aici, prin mijloace tehnice ingenioase, meşterii ţărani au dat dovada ştiinţei înalţării turnurilor ascuţite şi foarte înalte, cele din Maramureş ating aproximativ 60 m. Indiferent de zona în care au fost ridicate, **B.**-ile româneşti se disting prin eleganţa liniilor şi proporţionarea volumelor, prin frumuseţea şi bogăţia decorului exterior, sculptat şi crestat în lemn, prin căldura picturilor interioare. Decorul exterior este, ca tehnică, ornamentică şi loc de concentrare a ornamentelor, apropiat caselor ţărăneşti; intrarea în **B.**, mai ales acolo unde apare tinda şi pridvorul, ancadramentul uşilor şi ferestrelor, acoperişul, streaşina şi spaţiul de sub streaşină sunt identice celor două adăposturi, unul sacru, celălat profan. Tălpile masive de lemn care sprijină pereţii şi ultima cunună de bârne (un fel de consolă sub streaşină), au, uneori, capetele cioplite în forma ţestei calului, sunt împodobite cu rozete şi alte simboluri precreştine pătrunse prin intermediul meşterilor populari din lumea profană în lăcaşurile ortodoxe de cult. Uşile propriu-zise, lucrate dintr-o singură bucată de lemn, sunt acoperite în întregime cu crestături geometrice şi motive artistice identice cu cele care apar în alte domenii ale artei populare româneşti: geometrismul şi stilizarea accentuată a motivelor zoomorfe, fitomorfe şi antropomorfe. Arhetipurile neolitice (rozeta solară, arborele vieţii, pasărea, şarpele, balaurul) stau alături de arhetipurile indo-europene (capetele de cai, crestături simple de tipul dintelui de lup şi altele). Stâlpii de susţinere ai pridvoarelor se remarcă prin siluetele lor elegant şi divers sculptate şi prin bogăţia crestăturilor ce îi împodobesc. Adesea, pereţii exteriori sunt împărţiţi în două registre de un brâu din lemn sculptat în formă de frânghie groasă şi răsucită, o spirală care înconjoară **B.** precum brâul de lână mijlocul trupului omului. Din cele 600 biserici de lemn active, peste 200 sunt monumente istorice. Izolat, s-au conservat vechi şi valoroase **B.**-i de piatră, cele mai cunoscute fiind situate în satele de pe Valea Streiului (Ţara Haţegului), construite începând din sec. 13, cele de pe Valea Mureşului şi din Zarand.

Blajini

Reprezentări mitice ai oamenilor primordiali, sau ai moşilor şi strămoşilor, celebraţi primăvara, la *Paştele Blajinilor, de obicei în ziua de luni după Duminica Tomii, sinonimi cu Rocmanii (Rohmanii,

Rugmanii). Numele lor, de origine livrească, intrate în folclor prin romanul popular de largă circulaţie în Evul Mediu românesc, *Alexandria*, definesc credinţe mult mai vechi, cert precreştine. **B.**-i trăiesc la hotarul dintre lumea de aici şi lumea de dincolo, pe malurile Apei Sâmbetei, la vărsarea acesteia în Sorbul Pământului sau chiar sub pământ. Ei ar fi descendenţi direcţi ai lui Adam şi Eva, ar fi luat parte la facerea lumii şi ar sprijini Pământul. Ca înfăţişare, sunt oameni de statură mică, umblă goi şi au corpul acoperit cu păr. Bărbaţii se întâlnesc cu femeile o dată pe an, la Paştele **B.**-lor, pentru a face copii. Băieţii sunt crescuţi de mame până merg în picioare şi pot să se hrănească singuri, după care trăiesc în izolare şi asceză împreună cu bărbaţii. Sunt credincioşi, buni la suflet, blânzi şi înţelepţi, incapabili de a face rău, duc o viaţă austeră, cu posturi severe. Sunt însă oameni simpli, prostuţi, nu ştiu să calculeze sărbătorile, în special Paştele, pe care îl sărbătoresc cu o întârziere de opt sau mai multe zile, când văd că sosesc pe Apa Sâmbetei cojile de ou roşu aruncate special de gospodine pe apă în vinerea sau sâmbăta din Săptămâna Patimilor. Când văd cojile de ou în ţara lor îndepărtată, ei serbează acolo şi noi aici Paştele **B.**-lor sau Paştele Morţilor. În această zi credincioşii depun ofrande pe morminte, bocesc morţii, împart pomeni, fac libaţiuni, se întind mese festive în cimitir, lângă Biserică, sau în câmp, la iarbă verde (Moldova, Bucovina, Dobrogea, Maramureş, Bistriţa-Năsăud).

Cartojan N., *Cărţile populare în literatura românească,* Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901; Oişteanu A., *Motive şi semnificaţii mito-simbolice în cultura tradiţională românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1989.

Blândă

Personificare a urticariei, boală care se manifestă prin apariţia pe piele a unor băşicuţe de culoare roşie, însoţite de mâncărimi. Descântecul cântat pentru vindecarea empirică a **B.**-ei cuprindea interesante elemente de psihoterapie: *Pleacă Ion / Pe cale, / Pe cărare / Se întâlni cu faptul, / Se întâlni cu Blânda. / — Blândă lipită, / Blândă sturâtă / Să piei, / Să răspiei, / De la Ion să piei / Să te înmoi, / Să rămâie Ion / Curat, / Luminat, / Ca bobul de grâu curat!...*

Gorovei Artur, *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990; Candrea I. A,, *Folclor medical comparat*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Bloj

Zeu patern la vârsta senectuţii în cetele masculine de colindători (*Căluş, *Brezaie, *Cerb, *Turcă), rol jucat de un bărbat mascat. **B.**-ul, personaj necuvântător al cetelor de feciori, fertilizează,

uneori cu falusul de lemn legat la brâu, natura înconjurătoare.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Boadnicu

Trup neînsufleţit al zeului *Crăciun, substituit de un copac care moare violent, prin tăiere, şi renaşte, printr-un rit funerar de incinerare, la sărbătorile solstiţiului de iarnă, sinonim cu *Cloşcă, *Butuc de Crăciun. În Ajunul Crăciunului bărbatul tăia un copac din pădure şi îl aducea în casă. Seara, bărbatul cu **B.** în braţe, femeia cu o tipsie încărcată cu mâncăruri de post şi diferite fructe (stafide, portocale, pere etc.) şi copiii ieşeau cu toţii în curte, la strejeru (par în mijlocul ariei de care se lega caii la treieratul grâului). Acolo, după ce se punea pe tipsia aşezată pe strejeru o turtă în *Aluatul căreia se găsea o monedă de argint, bărbatul mulţumeşte **B.**-lui: *Dumnezeule, Dumnezeule, vin să cinăm cu belşug, cu noroc, cu sănătate şi cu tot ce ai dat!* Revin în casă, ard puţin **B.** pe vatră, urmând ca zi de zi, până la Bobotează, să fie incinerat în întregime. Membrii familiei se aşezau la masă, mâncau câte un căţel de usturoi ca să fie sănătoşi de-a lungul anului şi tăiau turta sacră în mai multe bucăţi: una pentru **B.**, una pentru vite şi câte una pentru fiecare persoană din casă. Se considera că cine găseşte moneda de argint va fi norocos în noul an. La masa din Ajunul Crăciunului se bea sau se gusta obligatoriu vin. Dimineaţa, când membrii familiei se întorceau de la Biserică, păşeau peste un fier pentru a fi sănătoşi peste an, intrau în casă cu câte un lemn (cracă, aşchie) în mână, îl puneau pe foc şi invocau divinitatea: *Domnul să dea noroc!* Se gustă ficaţi prăjiţi de pasăre, se culcă şi când se scoală, mănâncă din belşug şi merg în vizite pe la rude cu uratul: *Pasăre, Pasăre! / Dumnezeu să vă dea noroc.*

Papahagi N. Pericle, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic*, fără alte date pe copertă.

Bocet

Modalitate arhaică de a reacţiona în faţa morţii. Ceremonialul de înmormântare oferă îndoliatului diferite posibilităţi de exprimare a durerii sufleteşti care, după vechime, se grupează în trei forme de manifestare: ***B.**-tul arhaic*, formă genuină a suferinţei însoţită de ţipete, strigăte, vaiete, suspine, gesturi disperate; ***B.**-tul versificat*, care conţine, printre altele, motive folclorice cizelate şi realizate artistic; ***B.**-tul nemărturisit*, durere tăcută, interioară, cu adâncă frământare sufletească. Manifestarea suferinţei sufleteşti provocată de moartea unei fiinţe dragi este numită diferit de cei care o trăiesc cu adevărat: *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), **B.** (Muntenia). Ca formă specifică de limbaj, **B.**-ele pot fi exprimate în proză (Muntenia, sudul Moldovei) sau în versuri cântate (Transilvania, Banat, Moldova). **B.**-tul arhaic, care este specific regnului animal, se înrudeşte cu **B.**-tul versificat şi se deose-

beşte profund de cântecele funerare din *Cartea românească a morţilor*. Bocirea defunctului este un atribut al femeilor, rude, vecine sau prietene cu acesta. În situaţii speciale bocesc, în taină, şi bărbaţii. Ordinea în care se boceşte este prestabilită de tradiţia locală: rudele apropiate, rudele îndepărtate, vecinele, prietenele şi orice femeie care are de transmis, prin mortul care pleacă, vreun mesaj propriilor morţi. **B.**-tul se poate desfăşura şi după alte criterii: vârsta bocitoarei (femeia în vârstă are prioritate faţă de cea tânără), gradul de rudenie cu mortul. Cu ani în urmă, bocetul versificat putea fi auzit şi la despărţirea oamenilor vii de alţi oameni vii: plecarea feciorilor în armată, căsătoria fetelor, mai ales când acestea se măritau în alt sat. O categorie aparte o alcătuiau **B.**-ele cu caracter moralizator şi distractiv spuse la şezători şi clăci: *De ce n-ai murit mai de mult, / Să-ţi fac groapa mai afund, / Că aicea îi de tine, / Nu cu mâna-n cap la mine!* Spre deosebire de **B.**-ele de cătănie, unde protagoniste erau mamele, nevestele, surorile şi drăguţele flăcăilor şi bărbaţilor plecaţi la armată sau la război, la nuntă boceau miresele, mamele şi surorile acestora. Structura muzicală a **B.**-ului este adaptată momentului tensionat al ceremoniei funerare: frază simplă, cu una sau două rânduri melodice, intonaţie lugubră, mai ales la sfârşitul ei. Credinţa generală al celor care îl practică este că, prin **B.**, ei îmbunează defunctul.

Prin dramatismul degajat din text, melodie, gest şi plâns, bocetul uşurează sufleteşte persoana îndoliată, o scoate din izolare şi o solidarizează cu ceilalţi participanţi la înmormântare.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Bocet de Pomenire

Dialog purtat în cimitir, lângă cruce, cu *Sufletele morţilor în zilele de comemorare a decesului (şase săptămâni, un an, 7 ani, sâmbetele moşilor sau cu prilejul morţii unei rude, vecin, consătean). **B. de P.** îmbracă forma unui dialog în care răspunsul mortului se lasă aşteptat. **B. de P.** are, prin tehnica de realizare, prin timpul şi spaţiul ritual în care se desfăşoară, rol catartic, de liniştire a sufletului îndoliaţilor. Prin **B.** mortul este informat despre tot ce s-a petrecut aici după plecarea lui, despre împlinirile şi neîmplinirile membrilor familiei, despre ceea ce i-a trimis (pomeni de tot felul), i se solicită să-i povestească despre el şi lumea lui de acolo, i se cer sfaturi şi sprijin pentru depăşirea greutăţilor de aici.

Bocet Versificat

Manifestare a durerii provocate de moartea unei fiinţe dragi prin cuvinte şi melodii duioase, menită să-i dovedească celui plecat dragostea şi ataşamentul

nemărginit, sinonim cu *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). **B.**-ul **V.** face trecerea de la ***B.**-ul propriu-zis la **Cântecele funerare* (*Bradul, *Zorile, *Cântecul de priveghi) a căror funcţie principală este iniţierea sufletului mortului înainte de plecare în *Lumea de dincolo. El este un monolog cu sufletul mortului, căruia bocitoarea i se adresează la persoana a II-a sau a III-a, sau un dialog în care răspunsul se lasă aşteptat, în momente bine precizate: acasă, în zilele care preced înmormântarea (dimineaţa, la amiază, înainte de a se însera); pe ultimul drum, în ziua înmormântării; la cimitir; după înmormântare până la Slobozirea (dezlegarea) izvorului şi la alte date calendaristice legate de cultul morţilor (Sâmbetele morţilor, *Zilele moşilor). Bocirea mortului este un atribut al femeilor: rude apropiate, vecine sau prietene cu mortul. În situaţii speciale bocesc, în taină, şi bărbaţii. Ordinea în care se boceşte este prestabilită de tradiţia locală: rudele apropiate, rudele îndepărtate, vecinele, prietenele şi oricare femeie care doreşte să transmită, prin mortul care pleacă, vreun mesaj propriilor morţi. Pot funcţiona şi alte criterii de primire a mesajelor de către mort de la cei rămaşi aici: vârsta bocitoarei (femeia în vârstă are prioritate faţă de cea tânără), gradul de rudenie (de mamă, de tată, de fiică, fiu, de soţ, soţie, de frate, soră etc.). **B.**-ul **V.** poate apare şi în alte circumstanţe legate de despărţirea celor dragi: plecarea feciorilor în armată, căsătoria fetelor, mai ales când se măritau în alt sat, iar ca bocet parodie, la şezători şi clăci. Spre deosebire de bocetele de cătănie unde se evidenţiază mamele, nevestele, surorile şi drăguţele flăcăilor sau bărbaţilor plecaţi la armată sau la război, la nuntă bocesc miresele, mamele şi surorile acestora. Practicat în afara contextului funerar. **B. V.** are funcţii diferite: uşurare sufletească şi realizare a catharsisului (bocetele de cătănie şi de nuntă), moralizatoare *(De ce n-ai murit mai de mult, / Să-ţi fac groapa mai afund, / Că aicea îi de tine, / Nu cu mâna-n cap la mine, / Că aicea-i locul tău, / Nu cu mâna-n capul meu!)* şi, uneori, de divertisment *(Ioane, Ioane, / Fie-ţi ţărâna ca lâna, / C-ai avut ... ca mâna!* Structura muzicală este adaptată momentului: frază simplă, cu una sau două rânduri melodice, cu intonaţie lugrubă, mai ales la sfârşitul ei. Deşi improvizaţia individuală îşi are rolul său, **B.**-ul **V.** păstrează de la zonă la zonă, şi uneori, de la sat la sat, motive folclorice caracterizate prin oarecare stabilitate. Motivele folclorice redau, prin textul cântat: gradul de rudenie şi amiciţia care leagă bocitoarea de defunct *(Draga mea, măicuţa mea, ...; Vere, vere, dragul meu ...)*; salutul *(- Bună ziua, Ionică, / Da de ce nu zici nimica? / De ce, pui, nu mulţumeşti ...* Botoşana, jud. Suceava); informaţia că-i soseşte carte domnească (- *Scoală, mamă, de pe masă, / Că-ţi vine carte domnească, / De aici să te pornească, / Cu caru cu patru boi ...* Frumosu, jud. Suceava); i se cere iertare *(...Şi fă bine şi mă iartă, / Poate ţi-am greşit vreodată ...* Botoşana, jud. Suceava); îşi manifestă revolta faţă de

moarte (*Ardite-ar focu de moarte, / Tu deloc nu faci dreptate. / Un'te cheamă, nu te duci, / Un'te-a lungă, acolo fugi!* Hârtoape, jud. Iaşi), faţă de pământul, groapa şi cimitirul unde pleacă, faţă de cucul care i-a prevestit moartea (*Ş-a cântat cucu-ntr-un prun, / Ca să mă gătesc de drum...* Vama, jud. Suceava), de cel care l-a sfătuit să plece (*Da cine te-a sfătuit, / De-aist drum l-ai pornit? / C-aist drum cine îl face, / Înapoi nu-l mai întoarce...* Heci, jud. Iaşi); lauda (*...C-ai fost gospodină aleasă / Şi-n grădină şi în casă ...*Bilca, jud. Suceava); durerea cu care participă la înmormântare animalele (*- Ieşi afară până-n prag, / De vezi vitele cum rag, / Ele nu rag că n-au fân, / Ele rag că n-au stăpân ...* Heci, jud. Iaşi), regretul locuinţei (*Cântaţi-vă, voi, pereţi, / Că de maica rămâneţi, / Cântă-te casă şi masă, / Că măicuţa mea vă lasă ...* Eşanca, jud. Botoşani), ogrăzii, grădinii (*Plângi şi tu' ogradă largă, / Māmuca nu te mai calcă, / Plângi şi tu grădină mândră, / Mămuca nu te mai udă...* Boteşti, jud. Suceava); este invitat la masă, să deschidă ochii, să-şi ia ziua bună, să mai vină pe acasă, să scrie carte de pe *Lumea de Dincolo; i se aminteşte truda zadarnică din lumea de aici (*Pentru atâta ai lucrat? / Pentru trei scânduri de brad! / Pentru atâta ai muncit? / Pe doi metri de pământ! ...* Ciprian Porumbescu, jud. Suceava). Dar, asemănător mesajului transmis de *Cântecul funerar propriu-zis, drumul este fără întoarcere şi, ca urmare, îndemnat la resemnare, sigură fiind întâlnirea la Judecata de apoi (*- Meri, Ioane, meri cu bine, / C-om veni şi noi ca mâine / Şi ne-om întâlni toţi odată, / La scaunul de judecată ...* Sabasa, jud. Neamţ); îi este descrisă moartea înşelătoare şi nemiloasă, care vine călare (*Bată-te-ar pustia moarte, / Unde mergi, nu faci dreptate, / Te-ai suit pe cal călare, / Ş-ai venit în fuga mare / Ş-ai legat calul de gard ...* Horodniceni, jud. Suceava); descrierea drumului spre Lumea de dincolo (*Mamă dragă, un'te duci / Şi pe ce drum o apuci? / Să n-apuci pe cel cu spini, / C-acolo dai de străini, / Să mergi pe cel cu floricele, / Ca să dai de nemurele ...* Moţca, jud. Iaşi).

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Bocetul Andreiului

Secvenţă a scenariului ritual de înnoire a anului la moartea şi renaşterea lui *Sântandrei, zeu adorat de strămoşii autohtoni ai românilor, geto-dacii, care a preluat numele Sf. Apostol Andrei. Păpuşa, confecţionată din cârpe şi aşezată pe laviţă, substitut al anului mort, era bocită de fete în noaptea de 29/30 noiembrie, *Anul Nou Dacic (Valea Nistrului).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914;

Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

Boii Sângiorzului

Scenariul morţii şi renaşterii anuale a zeului vegetaţiei, substituit de primul gospodar care a ieşit primăvara la arat, sinonim cu *Tânjaua. Obiceiul poartă numele animalelor de tracţiune, boii, substituite de feciorii care duc pe umeri jugurile împodobite cu verdeaţă, legate de teleguţa în care stă zeul vegetaţional, rol jucat de cel mai harnic bărbat din sat (Maramureş).

Bănăţeanu T., *Tânjaua*, în Marm., I, Baia Mare, 1969.

Bonză

Reprezentare mitică înfiorătoare care sperie oamenii în păduri, sinonimă cu *Borza, *Gândacul morţii. Spre deosebire de Borză, **B.** este un bărbat: ... *Cu ochii zgâiţi, / Cu dinţii rânjiţi, / Cu barba până-n genunchi, / Cu păru până-n pământ* care sperie oamenii şi copiii sau le scurtează viaţa: *Zilele să le scurte, / Viaţa să le ciunte* (Transilvania).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Bordei

Adăpost amenajat după modelul grotei preistorice în pântecele Pământului. Oamenii în **B.** şi morţii în *Mormânt trăiesc în unul şi acelaşi mediu prietenos oferit de Terra Mater. Numele **B.**, cuvânt din substratul lingvistic autohton a fost preluat, sub diferite forme, şi de popoarele învecinate (bulgari, sârbi, unguri, ruteni). Locuinţa subterană, provenită dintr-o groapă săpată la o adâncime care variază de la câţiva zeci de centimetrii până la trei metri şi acoperită cu pământul dislocat, cu paie sau trestie, este o soluţie constructivă atestată pe multe meridiane ale lumii (China, India, Caucaz, Africa, Brazilia etc.). Pretutindeni unde solul friabil a permis omului săpatul culcuşului prin dislocarea pământului a apărut şi locuinţa **B.** Spre deosebire de celelalte adăposturi preistorice (grota, peştera, coliba etc.) care sunt, în limba română, de genul feminin, **B.**-ul face excepţie, este de genul neutru. Cunoscut în Antichitate de greci şi romani şi locuit în vremurile istorice de celţi şi slavi, **B.**-ul a supravieţuit în spaţiul carpato-dunărean până la mijlocul secolului al XX-lea. Două frumoase exemplare pot fi vizitate astăzi la Muzeul Satului din Bucureşti. Aria lui de răspândire ocoleşte muntele datorită imposibilităţii de a săpa groapa în stană de piatră. **B.**-ul este perfect adaptat condiţiilor climaterice: răcoros pe timpul verilor caniculare, călduros în iernile geroase, ferit de viscolele şi vârtejurile care spulberă spaţiile extracarpatice larg deschise. Dar, nu numai casa a fost îngropată precum mormântul în pământ, ci şi anexele gospodăreşti: grajdul animalelor, format dintr-o singură încăpere, numit *dam*, pivniţa pentru păstrarea vinului la

plantațiile de vii, numite **B.**-*pivniță*, construcțiile de interes public cum ar fi bisericile-**B.** și **B.**-le cârciumă, construcțiile cu importanță strategică. Urmele unui **B.** cârciumă, de dimensiuni impresionante au fost descoperite în anul 1964 pe valea Călmățuiului de Teleorman, la vest de vatra vechiului sat Balta-Lungă. Sunt atestate în Podișul Getic și Câmpia Romanaților numeroase biserici **B.**, cu detalii interesante de construcție. Din planul monocelular, cu o singură încăpere, s-a dezvoltat **B.**-ul cu mai multe camere. Intrarea se face printr-un mic adăpost numit *gârlici*, format din trepte flancate de două paturi săpate în pământul cruțat, numite *brăgaie*. Gârliciul, care unește, precum gâtul omului, interiorul de exterior, a generat prispa și pridvorul casei românești. Acoperișul, chiar dacă este construit din lemne peste care se așează pământ, nu se sprijină niciodată pe nivelul de călcare al solului. Pereții, lipiți cu pământ, sunt construiți din bârne iar pe ușa și grinzile gârliciului abundă motive ornamentale solare, cabaline etc. **B.**-ul este o comoară documentară pentru arheologi și etnologi, dar și pentru lingviști întrucât acesta a conservat multe cuvinte autohtone, cert preromane: *bordei, gârlici, brăgaie, bârnă, vatră*.

Nițu N., *Originea și repartiția geografică a bordeiului*, „Arh. Olt.", Serie Nouă 1993, nr. 7; Russu I. I., *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

Boriță

Mască taurină în *Cetele colindătorilor de *Crăciun, substitut al zeiței adorate care moare și renaște împreună cu timpul calendaristic la solstițiul de iarnă, sinonimă cu *Boura, *Turca (sudul Transilvaniei).

Fochi A., *Datini și eresuri populare la sfârșitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densușianu*, Editura Minerva, București, 1976; Gherman Tr., *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939.

Borză

Reprezentare mitică înfricoșătoare care sperie copii în somn, sinonimă cu *Bonză, *Gândacul morții. Apare în visul copiilor sub formă de femeie urâtă, mânioasă, cu dinții rânjiți, cu gura căscată, cu buzele negre (local, este numită și Buză-neagră), cu picioarele butucănoase. **B.** este folosită ca amenințare și sperietoare a copiilor neascultători: - *Fugi de acolo că te mâncă Borza!*; - *Culcă-te că vine Borza și te mâncă!* Copilul speriat în vis de **B.** se descânta: ...- *Alelei, Borză îmborzată, / Borză înfocată, / Borză uricioasă, / Borză fioroasă! / La N. nu te duce, / Vacu nu-i scurta, / Zilele nu-i ciunta, / Ci mi te grăbește, / Și mi te pornește, / La Marea cea mare, / Este-un pește mare; / Aceluia veacu scurtă-i / Zilele ciuntă-i! / N. să rămâie curată / Luminată, / La maica ce-a dat-o* ... (Bucovina).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și note de

Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Bosorcoi

Nume oşan al *Strigoiului viu care fură mana holdelor şi vitelor cu lapte pe timp de noapte.

Bou

Animal funest care îşi anunţă stăpânul, prin refuzul de a trage la jug, că îi va veni *Moartea. Acelaşi mesaj îi este transmis şi de vitele care îi apar în vise, în special **B.**-ul negru şi *Vaca Neagră duse de funie sau lăsate libere în cireadă. **B.**-ii înjugaţi la carul funerar sunt animalele obişnuite care transportă trupul mortului de acasă la cimitir, aşa cum *Calul şi *Cerbul îi duc în spate sufletul în *Lumea de dincolo. **B.**-ul este adesea invocat în cântecele şi bocetele funerare: - *Ai, boiţi, boiţi, / Pe cine căraţi / Pe cine plimbaţi, / Pe cine duceţi* ...(*Al boilor*, Izverna, jud. Mehedinţi).

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Bou Ferecat

Alai nupţial al zeului vegetaţiei substituit de boul împodobit cu cingători, curele, zale, clopote, flori în ziua de *Sânziene şi însoţit de anturajul său divin în ziua de 24 iunie, sinonim cu *Bou Înstruţat, *Draci şi Bou Înstruţat (Ţara Bârsei).

Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Bou Înstruţat

Nuntă divină a zeului vegetaţiei substituit de taurul împodobit, desfăşurată în perioada solstiţiului de vară (*Sânziene sau *Rusalii), sinonim cu ***B.** Ferecat, **B.** Împănat, *Draci şi **B.** Înstruţat. Taurul, simbol al vitalităţii şi virilităţii nestăvilite, a fost înlocuit de **B.** (taur castrat), animal docil care se lasă gătit precum mirele la nuntă şi plimbat în fruntea alaiului nupţial pe uliţele satului. Cu două săptămâni înainte de nuntă, ceata de feciori alegea mirele: un bou, uneori o pereche de boi. El trebuia să fie alb sau bălţat, cu coarne mari şi cu deschidere largă între ele, cu mers frumos şi capul ridicat. Din momentul alegerii, **B.**-ul are un tratament privilegiat: este bine spălat, hrănit, ţesălat şi, fireşte, mai puţin muncit de gospodar. În noaptea care precede nunta, feciorii veghează în jurul focului aprins într-o poiană din pădure, păzesc cu atenţie **B.**-ul lăsat să pască în voie, inclusiv prin semănături, jupoaie coaja cireşilor sălbatici din care îşi confecţionează curelele, carâmburile şi coifurile cu care se vor masca a doua zi, împletesc din flori de câmp cununa **B.**-lui, simbol al cununiei. Dimineaţa gătesc mirele cu un covor sau cu feţe de masă cusute de fetele din sat, cu brâie, panglici şi podoabe, îi agaţă clopoţei în coarne şi îi pun cununa de flori pe după gât. În satele

unde apar mascaţi, aceştia îşi pun coifurile pe cap, îşi înfăşoară pulpele picioarelor cu carâmbi, se încing cu curele din scoarţă de cireş, se ung cu grăsime pe faţă şi îşi dau cu cenuşă, îşi caută câte o nuia lungă şi cu câteva frunze în vârf, astfel să şuiere sau să imite răgetul taurului când o rotesc în aer, pe deasupra capului. Local mai pot apare un fecior îmbrăcat cu haine femeieşti, numit *Curva*, un băiat de 10-12 ani îmbrăcat în frunze şi crenguţe de stejar şi fag, numit *Pădure*. Alaiul nupţial intră în sat după încheierea slujbei la Biserică. În satele unde apar mascaţi, alaiul are următoarea ordine: Pădurea merge înainte, urmează Dracii (feciorii mascaţi) care înconjoară Curva, taraful lăutarilor şi, în fine, mirele, **B. Î.**, încadrat de feciori uneori înarmaţi cu puşti din lemn, sau de perechi formate din fete şi feciori. Doi feciori ţin în mână câte un corn al boului şi îi scutură clopoţeii la porţile gospodarilor. Alaiul traversează satul în ritmul muzicii şi în sunetele ciudate scoase din învârtirea nuielelor cu frunze în vârf. Pe melodiile sprintene de joc ale lăutarilor, Dracii ţopăie, sar, se apropie cu gesturi groteşti de oameni, se strâmbă la ei, îi ameninţă. Curva îşi joacă rolul fără reţinere, se îmbrăţişează şi se sărută cu Dracii, se culcă cu ei imitând actul sexual şi orgiile din cortegiile dionisiace. După ce colindă întregul sat, nuntaşii revin la gospodăria *mirelui*. Alaiul intră pe poarta larg deschisă de gazdă, **B. Î.** înconjoară de trei ori masa din mijlocul curţii pe care se găseşte un blid cu grâu şi o sticlă de băutură, imitând Dansul Isaiei din ritualul creştin şi jocul ritual *De trei ori pe după masă*. În final, **B.**-ului i se scot ţesăturile şi podoabele de pe el şi este dus să se odihnească. Cununa purtată pe după gât sau în coarne este agăţată pe peretele grajdului sau al şurii. Feciorii mascaţi merg la râu unde îşi dezbracă hainele de Draci şi se scaldă în apa sfinţită cu o zi înainte de preot. După scalda Dracilor se grăbesc să intre în râu şi alţi membrii ai obştii cu convingerea că vor deveni sănătoşi, voinici şi norocoşi dacă vor atinge apa în care s-au spălat feciorii din alaiul divin al **B. Î.** Urmează ospăţul cu mâncare, băutură, joc şi voie bună. Ceremonialul a fost atestat, în diferite variante locale şi stadii de involuţie, în Ţara Oltului, Ţara Bârsei, Ţara Haţegului, Valea Ţibleşului, Podişul Târnavelor, Câmpia Transilvaniei, zonele Sibiu, Alba Iulia şi altele.

Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915; Gherman Tr., *Sărbătoarea boului sau Boul ferecat*, în Mar., 1969; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Boură

Ceremonial nupţial de trei zile, Ajunul Bobotezei, Boboteaza şi Sântion, al zeiţei taurine, sinonimă cu *Turca şi *Boriţa. Cei 10-15 feciori îmbrăcaţi sărbătoreşte poartă o faţă de pernă prinsă pe piept sau pe spate, pe care este cusut un cap de cal sau de cocoş. Feciorul care se travesteşte în mireasă se numeşte **B.**, iar cel care se travesteşte în ginere Gogoriţă.

Vătaful este conducătorul cetei iar stegarii păzesc şi poartă steagul de nuntă. Steagul, lucrat cu măiestrie la o gazdă de fete nemăritate în zilele care preced nunta divină, se compune din zeci de batiste înflorate, strânse de flăcăi din tot satul, din trei fote colorate. Măştile mirilor, **B.** şi Gogoriţa, sunt confecţionate la o altă gazdă. Masca **B.**-ei se compunea dintr-o ţeastă de bou, sprijinită într-un par, cu maxilarul inferior improvizat dintr-o scândură acţionată cu o sfoară pentru a clămpăni în anumite momente ale ceremonialului. Parul se îmbrăca într-o pătură împodobită în aşa fel încât forma o haină-mască sub care intra un flăcău îmbrăcat mireasă. Între coarnele **B.**-ei se prindea un vârf de brad iar de coarne i se legau nouă cordele colorate. Masca Gogoriţei avea nas mare şi dinţi ascuţiţi din lemn, precum colţii de lup, şi se confecţiona dintr-o piele de capră cu părul în afară. Ciudata mască făcea corp comun cu o căciulă miţoasă care avea scoase, în părţi, două coarne de taur, iar în vârf o coadă de vulpe. În ziua de 5 ianuarie, Ajunul Bobotezei, mirii, **B.** şi Gogoriţa, mergeau însoţiţi de alai la casa gazdei unde s-a lucrat steagul de nuntă. Jucau până la miezul nopţii după care porneau, însoţiţi de fluieraşi şi cimpoieri, pe valea râului şi, de acolo, la o măgură, de obicei un tumul funerar din moşia satului. Steagul înfipt în pământ sau în nămetele de zăpadă era lăsat în grija stegarilor iar membrii cetei petreceau ca la o nuntă adevărată. La ivirea zorilor nunta se muta mai aproape de sat pentru a da putinţa tuturor consătenilor să asiste la momentul culminant al ceremoniei, actul nupţial al divinităţii. Dansul nupţial al împerecherii era deschis de **B.** după care Gogoriţa o alerga sau o gonea (în graiul local *a goni* înseamnă împerechere a vacilor), în râsetele şi buna dispoziţie a asistenţei. Când, după mari eforturi Gogoriţa reuşea să-şi prindă **B.**, o ducea lângă steag unde *o belea*, adică îi trăgea masca de bovină de pe corp pentru a rămâne în costumul de mireasă, şi, în final, se imita actul sexual. Alaiul revenea, în ziua de Bobotează, în sat, la casa de unde au plecat la miezul nopţii. În ziua următoare, la Sf. Ion, **B.** şi alaiul său divin colinda din casă în casă cu care prilej vătaful iordănea (stropea cu apă sfinţită) membrii familiilor colindate, de la mic la mare. Numai după acest ultim act ceremonial **B.** şi Gogoriţa aveau voie să vorbească (Obiceiul a fost atestat, până la începutul secolului al XX-lea în satele din sudul judeţului Argeş).

Nania I., *Vânatul pe teritoriul României*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1991.

Boz

Divinitate a vegetaţiei cu chip de plantă *(Sambucus ebulus L.)* din familia *Caprifoliaceae*, invocată să dezlege ploile în ceremonialul *Paparudei, să vindece muşcătura de şarpe şi să alunge fulgerele pe timp de furtună. Tulpinile verzi sunt odăjdii divine îmbrăcate de persoana care joacă rolul zeiţei pluviometrice, Paparuda, ramurile uscate adunate de copii, femei curate sau iertate devin ruguri funerare aprinse în curţi sau pe mormintele din

cimitir în zilele de *Măcinici, *Lăsatul Secului şi Joimari. Sub influenţa creştinismului **B.**-ul a devenit o plantă malefică, numită şi *poama dracului*. La rădăcina lui, în pământ, s-ar ascunde dracul, iar în aer, printre tulpini, drăcoaica. În unele credinţe populare **B.**-ul, divinitate feminină, este măritată cu *Socul, divinitate masculină. De aceea, cel care tăia şi arunca tulpini de **B.** în locurile unde creştea socul primea de la acesta ca recunoştinţă, sfaturi bune. Fructele, recoltate toamna târziu, erau folosite pentru colorarea textilelor şi a vinurilor din struguri, florile, frunzele şi tulpinile culese la Ziua Crucii (14 septembrie) pentru vindecarea rănilor vitelor, în special cele provocate de muşcătura de şarpe. Când era recoltat, **B.** era invocat şi respectat ca o divinitate: *Bună dimineaţa, **B.**-le! Eu te cinstesc cu pâine şi sare şi cu nouă mătănii, iar tu să mă cinsteşti cu sănătatea vitei mele, să nu-i stea viermii în rană cât nu stau popii, primarii şi dregătorii în Rai.*

Coşbuc George, *Elementele literaturii poporale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Brad

Arbore sacru al românilor care exprimă, prin cetina mereu verde, visul omului în nemurire. **B.**-ul are, prin rădăcinile înfipte în pântecele pământului şi cu ramurile avântate în înaltul cerului, atribuţii ale cosmicităţii. El oferă cuib vieţuitoarelor sacre pomenite în *Panteonul românesc (*Şarpelui şi *Vidrei la rădăcină, *Pasărei suflet în vârf), lemn de construcţie pentru adăpostul de aici (casa) şi pentru adăpostul de dincolo (sicriul). Dar, în unele cântece funerare din *Cartea românească a morţilor **B.**-ul refuză să treacă sufletul defunctului în *Lumea de dincolo: *...Iar la groapa mărilor, / Unde-i bradul Zânelor, / Trecătoarea apelor, / Sufletul stătea / Şi mi se ruga: / - Brade, brade, / Să-mi fii frate, / Întinde, întinde, / Eu să le pot prinde / Vârfurile tale, / Să trec peste ele / Marea în ceia parte / Ce lumea desparte / ... / - Eu nu-ţi pot întinde / Ca să le poţi prinde / Trupinile mele să treci peste ele, / Că-n mine împuiatu, / Vidra lătrătoare, / Oamenii pânditoare, / Nici nu oi gândi, / Puii te-or simţi, / Ei mi te-or lătra / De te-ai spăimânta / Şi-n mare-i cădea / Şi te-ai îneca.*

Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1898.

Brad la Înmormântare

Substitut al soţului sau soţiei postume la moartea tânărului necăsătorit, sinonim cu *Suliţa şi *Steagul. **B.**-ul împreună cu *Sâlpul (Crucea) de la căpătâiul mortului alcătuiesc o pereche simbolică în lumea de dincolo. În zonele de câmpie locul **B.**-ului este luat de un pom fructifer, de obicei un măr sau un prun. Funcţia de mire sau mireasă postumă a **B.**-ului este

evidenţiată atât de informaţiile etnografice, cât şi de textele funerare cântate în anumite momente ceremoniale: înainte de a fi tăiat din pădure de feciori, la coborârea lui în sat, în timpul împodobirii de către fete, în drum spre cimitir, în timpul plantării la căpătâiul mortului. După informaţiile etnografice mai vechi, **B.**-ul de **Î.** era tăiat din pădure şi adus în sat de şapte feciori care plecau dis-de-dimineaţă cântând melodii de jale. În satul Runcu (jud. Gorj) flăcăii mergeau pe muteşte, legaţi la cap cu câte o năframă. Ajunşi în pădure, aceştia alegeau un **B.** tânăr, îngenuncheau în faţa lui, îl tăiau din tot atâtea lovituri de topor câţi feciori făceau parte din ceată şi îl aduceau în sat, pe umeri, cu vârful înainte. Împodobirea lui ca un steag de nuntă, cu inelul mortului şi batista înflorată (chischineul), cu flori, panglici şi clopoţei etc., nu lasă vreun dubiu asupra funcţionalităţii rituale şi ceremoniale: soţ sau soţie postumă a mortului. Perechii postume, mortului şi **B.**-lui, le sunt adresate emoţionante cântece rituale. Obiceiul de a pune **B.** la înmormântarea unei fete sau fecior necăsătorit, uneori şi la moartea altor oameni, a fost atestat pe întreg spaţiul locuit de români.

Bîrlea Ov., *Folclorul românesc*, vol. I, *Momente şi sinteze*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Fira Gh., *Nunta în judeţul Vâlcea,* în colecţia „Din viaţa poporului român", XXXVII, Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Brad la Naştere

Alter ego al omului reprezentat de un brad în ceremoniile din ciclul familial implorat de părinţii noului născut să-i adopte fiul şi să-i asigure protecţie magică. Închinatul copilului la **B.** devenea o necesitate dacă existau anumite indicii că pruncul ar fi fost ursit nefavorabil de *Ursitoare: *Brade, mării Brad, / Nu te mânia, / Nu te înfiora / Rogu-mă Brad ţie / Să-l primeşti pe Ion / Făt să-ţi fie / Făt iubit / Rupt din tine / Şi cât trăieşti / Să-l ocroteşti.*

Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Brad la Nuntă

Simbol al virilităţii în ceremonialul nupţial, sinonim cu *Steag de nuntă şi *Băţ înflorat. În vorbirea curentă feciorul de însurat este *voinic ca bradul* sau *înalt ca bradul*. Prin forma coroanei, cetinii şi fructului (conurile), **B.**-ul este un simbol falic, iar prin modul cum este împodobit acesta la nuntă, un substitut ritual al mirelui. În mod obişnuit, vârful **B.**-ului de **N.** trece (străpunge) un măr sau o gutuie iar cotorul acestuia o pâine sau un colac cu gaură. În Vâlcea ramurile îndoite în sus şi legate la vârf de tulpină

formează trei ovoide, străpunse de axul tulpinii, simboluri ale sexualităţii. Ceremonialul tăierii şi aducerii **B.**-ul de **N.** din pădure poate fi reconstituit, parţial, de unele cântece nupţiale: *Hai, Bradule, hai, / Hai, c-am să te tai, / C-o bardă tăioasă, /......./ Hai, Bradule, hai, / Nunta să-mi cinsteşti / Şi s-o-nveseleşti.* **B.**-ul de **N.**, gătit şi împodobit ca mirele, este respectat şi venerat de nuntaşi, păzit şi jucat în fruntea horelor şi alaiurilor nupţiale de cel mai falnic flăcău. El are oraţii speciale, numite *Vorbele Bradului*, *Cântecul Bradului*, un dans ritual, numit *Hora Bradului*. Prin înfăţişare şi, mai ales, prin modul cum este jucat **B.**-ul de **N.** exprimă bărbăţia, hotărârea şi virilitatea viitorului soţ. Ca repartiţie geografică, obiceiul formează un areal compact în sudul României (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei). În Transilvania şi Banat **B.**-ul de **N.** a fost înlocuit cu *Steagul de nuntă iar în Bucovina şi Moldova de nord cu Băţul înflorat.

Fira Gh., *Nunta în judeţul Vâlcea,* în colecţia „Din viaţa poporului român", XXXVII, Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Şeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, Bucureşti, 1985.

Bradoş

Figurină antropomorfă modelată din aluat, unsă cu miere şi miez pisat de nucă, dată de pomană şi mâncată sacramental în ziua de *Măcinici, la pomeni şi praznice, sinonimă cu *Sfinţi, Brânduşi, Bräduleţi. **B.**-ii au chip de om cu aripi (Dolj), de copil cu cap, gât, ochi, de om cu picioare şi mâini, în formă de cifra opt (8). Înainte să fie băgat în cuptor sau sub *Ţest să se coacă, **B.**-ul este ornat cu ţeava de *Soc. Ei se împart pentru sufletele morţilor, moşilor şi strămoşilor, pentru noroc la stupii de albine, fără să fie însă sfinţiţi la Biserică, (Oltenia, Muntenia Centrală, Dobrogea).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu,* Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882.

Brazdă Înierbată

Personificare a unei bucăţi de pământ înierbată de formă pătrată sau dreptunghiulară, decupată dintr-un loc curat şi pusă pe prag, la intrarea în casă, pe masă sau pe fereastră, pe stâlpul porţii sau pe streaşina construcţiilor în ajunul sau în ziua de *Sângiorz sau la altă sărbătoare a primăverii pentru paza manei câmpului şi vitelor cu lapte, pentru sănătatea şi belşugul oamenilor. Local, **B. Î.** se pune şi la unele sărbători cu dată mobilă ale ciclului pascal: Paşte, *Ispas, Duminica Mare, *Rusalii. După trecerea sărbătorii **B. Î.** este reaşezată în locul de unde a fost luată, se păstrează în casă ca leac pentru lecuirea bolilor, se pune în cuibul cloştilor pentru a scoate cât mai mulţi pui, se aruncă peste holdele

semănate etc. (Bucovina, Moldova, Muntenia, Dobrogea, Oltenia).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.

Bräduleţi

Colăcei din aluat, înmuiaţi în vin şi mâncaţi de copiii care se legau veri şi văruţe la *Sântoaderul cel Mare (sudul Transilvaniei).

Moise Ilie, *Contribuţii la cunoaşterea obiceiului la prinsul verilor şi văruţelor*, în „Studii şi Comunicări", Sibiu, 1981.

Brâncă

Personificare a infecţiei pielii (erizipelul) produsă de microbi (streptococi), localizată mai ales la mâini şi picioare. Local, prima *Brânduşă care răsare primăvara era mâncată ritual cu credinţa că *cel care mănâncă brânduşă, va fi ferit de brâncă*. Într-un descântec din zona Covurlui **B.** este numită şi Mama Câinilor: *Brânca, Bâncilor, / Mama Câinilor / Şi-a păgânilor / Fugi din faţa omului, / Din obrazul voinicului, / Că te-mpung, / Că te-nţep, / Că te ard / ... / Du-te în cozile mărilor, / În capetele balenelor, / În capul urşilor / Şi-al lupilor / Că acolo e locul tău, / Săca-te-ar Dumnezeu! ...*

Năstoiu I., *Mic dicţionar Medical. Primul ajutor*, Editura Gramar, Bucureşti, 1995; Pamfile Tudor, *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, colecţia Mithos, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Brânduşă

Personificare a timpului primăvăratic substituit de o îndrăgită plantă erbacee *(Crocus heuffelianus)* din familia *Iridiaceae*. **B.** este o floare a celor vii, opusă Brânduşei de toamnă *(Colchicum autumnale L.)*, considerată floare a morţilor. Ele ar fi fost surori gemene, izgonite din casă de mama vitregă: pe una primăvara şi pe alta toamna. Dumnezeu le-a transformat în flori, sorocindu-le să înflorească una primăvara şi alta toamna. În *Calendarul popular înflorirea lor corespunde cu manifestarea a două importante fenomene astronomice: echinocţiul de primăvară şi echinocţiul de toamnă. În Mărginimea Sibiului prima **B.** de primăvară întâlnită în cale era mâncată ca împărtăşanie (Muntenia, Oltenia, Moldova).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Brehnele

Spiriduşi ai pădurii, urâţi şi pociţi, cu corpurile compuse din membrele amestecate ale mai multor animale, păsări,

broaşte şi insecte. Locuiesc în tufişurile şi scorburile copacilor şi se amuză speriind oamenii fricoşi care merg noaptea prin pădure (Moldova, Bucovina).

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944; Pamfile Tudor, *Mitologie românească. I. Duşmani şi prieteni ai omului*, Academia română, Socec, Bucureşti, 1916.

Brei

Personificare a plantei ierboase *Mercurialis perennis L.* din fam. *Euphorbiaceae* cu flori verzui şi miros neplăcut care creşte prin păduri umbrose şi poieni, invocată de femei în medicina şi cosmetica populară, sinonimă cu Buruiană Câinească. În Vinerea Omanului (prima zi de vineri după Lăsata Secului de Paşte) mamele fetelor plecau seara, la scăpătatul soarelui, pe muteşte (dacă era necesar se înţelegeau numai prin semne), să caute **B.**-ul. Când îl descopereau, puneau pâine şi sare pe el, ofrandă pentru Muma care l-a născut, şi îl smulgeau cu toată forţa din pământ. Rădăcina (rizomul) de **B.**, care se spune că într-un an creşte un metru, era dusă acasă şi pusă în apă. În Oltenia rizomul lung al plantei era pus de fete şi femei tinere în scaldă pentru creşterea părului. După scalda rituală acestea se fereau *să le vadă* Soarele.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Brezaie

Mască tăcută a cetelor de colindat la *Crăciun, excesiv împodobită, care joacă rolul divinităţii care moare şi renaşte la sfârşit şi început de an, sinonimă cu *Capra, *Turca, *Boriţa (Muntenia, Oltenia, sudul Transilvaniei).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Gherman Tr., *Tovărăşiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939.

Brusture

Plantă *Arctium lappa L.* din fam. *Compositae* ale cărei frunze sunt odăjdii divine îmbrăcate de *Paparudă, zeiţă pluviometrică invocată în verile secetoase să dezlege ploile. Părţile componente ale plantei (fructul, floarea, frunzele, rădăcina, tulpina uscată) au numeroase utilizări în medicina populară, în vopsitul vegetal al textilelor şi în practicile magice. În Oltenia frunzele verzi ale **B.**-lui se folosesc ca suport la coacerea în *Ţest a *mălaiului* (pâine din făină de grâu amestecată cu făină de porumb), iar cu tulpinile uscate se aprindeau focurile rituale la *Joimari. Planta este cunoscută şi sub alte denumiri: lipan, amar etc.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în*

gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar, Editura Helios, Craiova, 1999.

Bubă de Izdat

Personificare a umflăturilor cu caracter purulent ale țesutului celular de sub piele. Tratamentul empiric al **B.**-ei **de I.** era însoțit de practica magică a descântecului: *Bubă de izdat, / Bubă de dalac, / Nu vă umflați, / Nu vă-ngâmfați, / Căci eu vă scot / Din zgârciul nasului, / În fața obrazului, / Din măduva osului, / Să rămâie Ion curat / Ca argintul strecurat...*

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Școalelor, București, 1944; Artur Gorovei, *Folclor și folcloristică*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990.

Buburuză

Personificare a unei insecte mici, ca un clopoțel roșu cu buline negre, simbol solar, prezicătoare a căsătoriei, a primăverii și timpului frumos.Tinerii necăsătoriți o pun în podul palmei și îi cântă: *Buburuză, ruză, / Unde-i zbura / Acolo m-oi însura (mărita)*. Dacă se așează pe haine e semn de bun augur, dacă se așează pe pălărie la băieți și pe năframă la fete anunță o dragoste pătimașă.

Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloric*, Academia Română, București, 1903.

Bufniță

Zeiță neolitică a *Morții și regenerării, substitut al zeiței Atena în Panteonul grec, al zeiței Minerva în Panteonul roman și mesager funest în *Panteonul românesc. Local, în ținutul Năsăudului, este numită *pasărea morților*. Se crede că **B.**, pasăre prădătoare de noapte, cu ochi mari și privirea fixă, anunță, prin cântecul ei lugubru, sosirea iminentă a Morții. Dar, asemănător și altor vietăți oracol, ea prezice moartea oamenilor, dar și vremea bună sau rea, roadele bogate sau sărace.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Gimbuta Marija, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucrețius, București, 1997.

Buhai

1. Plantă (*Listera ovata*) din fam. *Orchidaceae* care crește prin păduri și pășuni umede, substitut fitomorf al **B.**-ului (taurului), zeu al vegetației. Rizomul scos din pământ este măcinat și pus în tărâțele vacilor pentru *a se goni* (împerechere). În ținuturile Neamțului **B.**-ul pus în scaldă era invocat de fete pentru a le face plăcute flăcăilor;
2. Piesă din recuzita cetei de Plugușor folosită la colindatul de *Anul Nou care imită răgetul taurului, străveche divinitate agrară. **B.**-ul se confecționează dintr-un vas de lemn (putină, doniță, cofă), împodobit pe dinafară, căreia i se scot cele două *funduri*. Una din gurile vasului este acoperită cu o piele de ani-

mal (oaie, capră, viţel) bine întinsă şi prevăzută cu un orificiu prin care trece o şuviţă din păr de cal. **B.**-ul este purtat de un membru al cetei sau, când are dimensiuni mai mari, în sanie sau în căruţă trasă de boi sau de cai. Prin trecerea părului de cal printre degetele umezite se obţine un sunet grav, ciudat şi nemuzical care seamănă cu mugetul sau răgetul taurului. Prezenţa **B.**-lui, local numit bugă, şi glasul acestuia, alungau simbolic spiritele malefice din preajma plugului şi purificau spaţiul la început de an;
3. Obicei agrar structurat după modelul colindelor, practicat la *Anul Nou, sinonim cu Pluguşorul. **B.**-ul păstrează amintirea scenei sângeroase a jertfirii taurului, substitut al zeului Mithra, în ziua de 25 decembrie, peste care creştinismul a suprapus Naşterea Domnului Iisus. **B.**-ul a fost atestat la toţi românii din sud-estul Europei, de la care a fost preluat şi de alte popoare.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Buna Vestire

Zi a echinocţiului de primăvară în *Calendarul popular, când sosesc rândunelele şi începe cucul a cânta, peste care Biserica creştină a suprapus vestea adusă Fecioarei Maria de Arhanghelul Gavriil că va naşte Fiul fără înaintaşi, Iisus Hristos, sinonimă cu Blagoveştenia şi Ziua Cucului. La **B. V.** se efectuau acte de purificare a spaţiului, de alungare a şerpilor de pe lângă casă şi a insectelor şi omizilor din livezi prin diferite practici: afumarea cu tămâie şi cârpe arse a clădirilor, curţilor, oamenilor şi vitelor (Transilvania, Banat); producerea zgomotelor de care să se sperie forţele malefice prin tragerea unui clopoţel legat de picior (Transilvania) sau prin lovirea fiarelor vechi (Banat); aprinderea focurilor în grădini şi livezi; scoaterea din lăzi a straielor şi ţesăturilor la aerisit. Fertilitatea în noul an agrar era invocată prin stropitul rădăcinii prunilor cu ţuică; ameninţarea cu securea a pomilor fructiferi că vor fi tăiaţi dacă nu rodesc (Banat, Transilvania). În alte zone ziua de Blagoveştenie era neprielnică pentru rodul păsărilor, animalelor şi plantelor: nu se puneau cloştile sau se credea că din ouăle ouate în această zi nu ies pui; vacile nu se *goneau*; nu se semăna porumbul (Moldova, Bucovina). În schimb, în vestul ţării la **B. V.** se altoiau pomii, iar în nord, unde primăvara soseşte mai târziu, se scoteau stupii de la iernat. Blagoveştenia era un timp favorabil pentru aflarea norocului şi rodului pomilor fructiferi, pentru previziuni meteorologice. În această zi femeile strângeau apa provenită din neaua topită pentru a fi folosită în practicile de medicină şi cosmetică populară.

Buric

Gură a *Trupului astupată la naşterea copilului de *Moaşe prin legare cu o aţă de cânepă. Spre deosebire de gura ascendentă prin care ies la moarte

sufletele generaţiilor ascendente (părinţi, moşi, strămoşi) şi de gura descendentă prin care ies la naştere sufletele generaţiilor ascendente (copii, nepoţi, strănepoţi), **B.**-ul este o poartă zăvorâtă pentru a împiedica orice tentativă a sufletului de întoarcere în paradisul intrauterin părăsit la naştere. Cordonul ombilical era legat de moaşă la trei degete de corpul nou-născutului cu aţă de cânepă şi apoi tăiat la un lat de mână. După *căderea* **B.**-ului, acesta era păstrat de mamă ca să il dea copilului la vârsta de trei-patru ani să-i desfacă nodurile şi să afle toate tainele păsărilor, sau, feciorului, înainte de plecarea acestuia în armată sau la peţit, pentru căsătorie. Unele moaşe ţineau evidenţa copiilor moşiţi cu ajutorul nodurilor făcute pe o aţă, original răboj care i se punea moaşei în sicriu la înmormântare. Pe acest fir cu noduri, făcut apoi ghem, femeile încercau să adauge, pe furiş, în nopţile de priveghi de la moartea moaşei, câte un nod pentru fiecare copil avortat de acestea.

Busuioc

Plantă ierboasă din familia *Labiatae*, originară din India şi China, cu miros caracteristic şi foarte puternic, personificare a dragostei. Semănat de fete şi femei în ziua de *Sângiorz, **B.**-ul este folosit în medicina populară (proprietăţi febrifuge, diuretice, antispasmodice), în practicile cultice creştine şi precreştine. Conform tradiţiei, planta s-ar fi născut pe mormântul unei tinere fete udat de lacrimile iubitului său, numit **B.** Pentru a câştiga calităţi tămăduitoare şi puteri divinatorii, **B.**-ul trebuia semănat, plivit, udat, cules şi păstrat după anumite reguli. Numai acest **B.** este înzestrat cu puteri miraculoase, care ajută fetele să afle cum le va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), le face drăgăstoase şi atrăgătoare flăcăilor precum în zicala populară: *A trage unul la altul, cum trage dragostea la busuioc.* Fata care purta **B.** la brâu, în sân, în păr sau îl punea sub pernă în ajunul marilor sărbători calendaristice (*Crăciun, *Anul Nou, Boboteaza, *Paşte, *Sângiorz etc.) îşi putea visa ursitul, avea noroc în dragoste şi căsătorie, era plăcută şi atrăgătoare. **B.**-ul este nelipsit la obiceiurile de naştere (prima scaldă, masa *Ursitoarelor, botezul copiilor), la obiceiurile prenupţiale (însurăţitul şi înfârtăţitul, vrăjile şi farmecele de aflare a ursitei) şi la cele nupţiale (împodobirea cu **B.** a vedrei miresei, stropirea de către mireasă a fetelor nemăritate cu buchetul de **B.** înmuiat în apă). Strigăturile care însoţesc dansul ritual de nuntă numit **B.**, fac aluzie la calităţile lui purificatoare şi fertilizatoare: *De trei ori pe lângă masă, / Să scoatem răul din casă, / Să rămână binele, / Să trăiască mirele!* **B.** este cea mai îndrăgită plantă a românilor.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Buştean al Ielelor

Trup jertfit al arborelui sacru, mijloc rapid de transport al *Ielelor. Prin scobire sau cioplire acesta a devenit luntre monoxilă, barcă funerară, leagăn pentru copii, adăpost postum (*Sicriu) pentru morţi.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

Butuc de Crăciun

Trup al zeului vegetaţiei care moare violent prin tăiere şi renaşte printr-un rit funerar de incinerare la *Crăciun. În Ajunul şi ziua de Crăciun se ardea pe vatră în zona Mehedinţi un lemn de cer *(Quercus ceris L.)* iar tăciunele rămas nears se păstra ca leac pentru vindecarea bolilor. În zicalele şi expresiile populare, actele rituale şi practicile magice **B.**-ul are semnificaţie funerară: *a găsi pe cineva butuc* se spune despre omul mort fără lumânare; *a-l lega butuc* despre omul legat şi imobilizat ca un mort. La întocmirea arborilor genealogici **B.**-ul este numele strămoşului mort din care coboară spiţele de neam iar **B.**-ul roţii carului în care se înfig spiţele din lemn se numeşte şi căpăţână, termen care, la om şi animale, înseamnă cap de mort, desprins de trup. Incinerarea **B.**-ului la Crăciun, punerea ramurii verzi la stâlpii porţilor şi caselor, grajdurilor şi stânelor pentru a le apăra de forţele malefice la *Sângiorz, *Arminden, *Ispas, *Rusalii, precum şi fertilizarea lanurilor de grâu cu *Sulul împodobit al războiului de ţesut sunt reminiscenţe ale unei străvechi civilizaţii ale lemnului, cu adânci rădăcini în neoliticul agrar şi ceramic. Civilizaţia carpatică a lemnului este atestată astăzi la români de un adevărat Panteon forestier (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, *Moşul Codrului, *Omul Pădurii, *Pădureana, *Ciuma Pădurii etc.), de zilele *Calendarului Popular dedicate fiarelor pădurii, în special lupului şi ursului, de creaţiile folclorice, de arta şi arhitectura lemnului, de obiceiul închinării copilului la *Brad, de spovedania omului la pomi, de credinţa în arborii sacri etc.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Buturugă

Strămoş al divinităţii fitomorfe, sinonim cu *Butuc de Crăciun. În limba vorbită, în expresii şi zicători cuvântul **B.** are sensul de trup neînsufleţit sau de strămoş din care coboară un neam întreg. Cu acest sens, **B.** apare frecvent în descântece şi vrăji. ***B.** de Crăciun, atestată la români, aromâni, letoni şi sârbo-croaţi, este substitutul zeului fitomorf, specific civilizaţiei lemnului, reprezentat de un trunchi obţinut din tăiatul (moartea) unui

stejar, ars pe vatră (incinerat) în noaptea de 24/25 decembrie, la moartea şi renaşterea anuală a divinităţii precreştine. Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nemurirea divinităţii obţinută prin moartea şi renaşterea (tăiatul **B.**-ii şi incinerarea) stejarului sau a unei specii de stejar, a fost înlocuită cu nemurirea *bradului tot verde*, împodobit după modelul occidental.

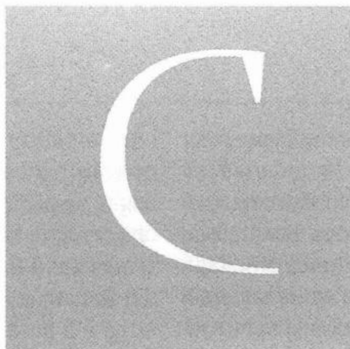
Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Buzdugan

1. Spirit al grâului adăpostit de împletitura ultimelor spice recoltate în timpul unei ceremonii agrare, numită *Cununa Grâului. Pentru păstrarea şi conservarea fertilităţii grâului de la o recoltă la altă recoltă, românii foloseau două tehnici magice: lăsarea unui mănunchi de spice netăiate pe ogor numită Barba Pământului, Barba lui Dumnezeu, Barba Popii, *Iepurele (ţinuturile extracarpatice); tăierea ultimelor spice şi păstrarea acestora sub formă de snop sau de împletitură numită **B.**, *Cununa Grâului, Peană (ţinuturile intracarpatice). **B.**-ul împletit din spice de grâu, simbol al fertilităţii şi rodului bogat, se păstra la loc de cinste, ca un obiect sacru, precum icoana. La vremea semănatului **B.**-ul şi boabele scuturate din **B.** erau amestecate cu sămânţa ce urma a fi pusă sub brazda plugului, se îngropa în ogorul semănat. La *Crăciun **B.**-ul se punea peste colacul ce urma să fie dat colindătorilor iar în cadrul ceremonialului nupţial împodobea steagul de nuntă (Ţara Oltului, Mărginimea Sibiului);

2. Instrument cultic cu înfăţişare de falus aruncat din mijlocul horei spre cer de Junii Braşoveni pentru fertilizarea spaţiului. **B.**, semn distinctiv de vătaful junilor, armaşul mare şi armaşul mic, are semnificaţii asemănătoare cu falusul din lemn purtat de Mutul cetelor de căluşari (Scheii Braşovului).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Bocşe M., *Rituri funerare pentru viaţă,* în „Banatica", nr. 12, 1993; Bot N., *Cântecele Cununii,* Bucureşti, 1989; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Ionică I.I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în Ţara Oltului*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Caii lui Sântoader

Herghelie divină formată din opt reprezentări mitice cu chip de om şi comportament cabalin care purifică spaţiul în prima săptămână din postul Paştelui. Fiecare zi din săptămâna **C. lui S.** poartă numele unui cal: Marţea **S.**-lui, Joia Iepelor, Vinerea **S.**-lui ş.a. Conducătorul lor, ***S.**-ul cel Mare sau **S.**-ul cel Şchiop, este invocat de fetele necăsătorite să le dea păr frumos, când scot din pământ *Homanul *(Inula helenium L.)*, plantă folosită la scalda rituală: *Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţă fetelor / Cât e coada iepelor!* **S.**-ii, feciori frumoşi îmbrăcaţi în costume de sărbătoare, cu copite în opinci şi cozi de cal în cioareci, intrau prin casele cu şezători, luau fetele la joc, zburau cu ele, le loveau cu copitele. De frica lor, fetele nu părăseau casa în săptămâna **C. lui S.** ca să meargă la şezătoare. **C. lui S.** puneau capăt şezătorilor începute în noiembrie, la Filipii de Toamnă. De acum, începeau muncile agricole iar tinerii trebuiau să se odihnească în nopţile care se micşorează neîncetat până la solstiţiul de vară. Tradiţia a fost consemnată, cu unele diferenţe zonale, pretutindeni în România.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Hedeşan Otilia, *Pentru o mitologie difuză*, Editura Marineasa, Timişoara, 2000; Mangiuca Sim., *Calendarul iulian, gregorian al poporului român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1883.

Cal

1. Animal psihopomp în *Cartea românească a morţilor care duce sufletul defunctului în *Lumea de dincolo. Mortului i se descrie, prin textul cântat, înfăţişarea şi funcţia **C.**-ului: *Vai, mă Gheorghe, vai, / Scoală-te-n picioare, / Uită-te la vale, / Vezi ce s-a ivit: / Un cal mohorât / Cu frâu-n picioare, / Cu tine să zboare; / Cu dârlogii-n gură, / Ca să mi te fure* (*Calul mohorât,* Izverna, jud. Mehedinţi);

2. Mesager funest care îşi anunţă stăpânul, prin refuzul de a trage în ham, că îi va sosi *Moartea.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale

Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Calea Rătăcită

1. Motiv ornamental care redă printr-o linie şerpuită sau încolăcită drumul sufletului spre *Lumea de dincolo desenat pe *Oalele de lut, modelat din *Aluat, încondeiat pe ouăle de Paşti, cusut sau ţesut în război pe piesele textile. **C. R.** este, sub formă de spirală, cel mai cunoscut simbol al culturilor neolitice din spaţiul carpato-danubiano-pontic (Cucuteni, Gumelniţa, Hamangia etc.);

2. Denumire populară a constelaţiilor Ophicus şi Şarpele. Pe **C. R.**, care şerpuieşte pe cer în toate direcţiile, ar păşi neliniştite sufletele oamenilor păcătoşi în aşteptarea Judecăţii de apoi (Neamţ).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocşe Maria, *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Calendar Popular

Instrument de măsurat timpul şi de planificare a activităţilor economice şi cultice pe anotimpuri, luni, săptămâni, zile şi momente ale zilei, sinonim cu Calendarul Babelor. El se bazează pe orologii cosmice (solstiţiile, echinocţiile, fazele lunare, răsăritul şi apusul aştrilor şi constelaţiilor) şi terestre (bioritmurile de reproducere ale plantelor şi animalelor) cunoscute pe bază empirică şi transmise ca orice fapt de folclor, pe cale orală: Nunta Urzicilor (Duminica Floriilor) este ziua când înfloresc urzicile şi nu mai sunt bune de mâncat; *Sânzienele sau *Drăgaica (24 iunie) este ziua cea mai lungă a anului, când înfloresc plantele cu acelaşi nume; Împuiatul Urşilor (1 august) indică perioada de împerechere a urşilor; Nunta Oilor (14 octombrie) este ziua când se amestecă berbecii cu oile pentru împerechere; la Ziua Cucului (25 martie) începe cucul a cânta, vestind ziua egală cu noaptea a echinocţiului de primăvară etc. Educaţia la şcoala tradiţiei avea ca principiu de bază memorizarea tuturor cunoştinţelor utile grupate în jurul sărbătorilor şi obiceiurilor repartizate pe zilele **C.**-ului **P.** după echinocţii şi solstiţii, de unde şi zicala, astăzi cu înţeles peiorativ, *a face capul calendar!* Reprezentările mitice ale **C.**-ului **P.** îmbrăcate în haine creştine şi sfinţii îmbrăcaţi în haine precreştine alcătuiesc Panteonul românesc organizat după rang, putere, vârstă, atribuţii şi grade de rudenie. Aceştia îşi mai fac şi astăzi apariţia în peisajul spiritual contemporan: li se acordă zile de celebrare, li se sacrifică câte un animal (porcul la *Crăciun, mielul la *Sângiorz), sunt invocaţi pentru rezolvarea unor probleme presante precum alungarea secetei (*Paparuda, *Caloianul), aflarea ursitei (*Sânvăsâi, *Sântandrei), pentru căsătoria fetelor (*Maica Precista). Zeiţa mamă de origine neolitică (Dochia), zeul tată indo-european (Crăciun) şi Fiul lui Dumnezeu creştin (Iisus) îşi exercită

puterea de-a lungul întregului an, Sângiorzul în anotimpul călduros (23 aprilie – 26 octombrie), *Sâmedru în anotimpul friguros (26 octombrie – 23 aprilie), *Ielele în nopţile de vară, *Strigoii mai ales în nopţile de iarnă, *Sântoaderul este temut în săptămâna *Caii lui Sântoader (prima săptămână după Lăsatul Secului de Paşte), *Marţolea pedepseşte femeile care lucrează în seara zilei de marţi, Dumnezeu pe cei care lucrează Duminica etc. Reprezentările mitice sunt celebrate în **C.**-ul **P.** în ordinea vârstei, începând cu naşterea primului zeu al omenirii, *Anul care îmbătrâneşte şi moare după 365 sau 366 de zile. Astfel, în tradiţia populară Sânvăsâi este un tânăr care stă călare pe butoi, iubeşte şi petrece pentru că a avut şansa, la împărţirea sărbătorilor, să primească prima zi a anului (1 ianuarie); Sântoader şi Sângiorz (23 aprilie) sunt tineri, călări pe cai, purtători de arme şi personificări autentice ale primăverii; *Sântilie (20 iulie) este matur şi călătoreşte în car tras de cai; Sâmedru (26 octombrie) este matur, în drum spre bătrâneţe, personificare a toamnei; Moş Andrei (30 noiembrie), *Moş Nicolae (6 decembrie), *Moş Ajun (24 decembrie) şi *Moş Crăciun (25 decembrie) formează o generaţie de sfinţi bătrâni care prevestesc, prin vârsta lor, moartea urmată de renaşterea Anului. Prin aceleaşi metamorfoze trec şi *sfintele* **C.**-ului **P.**: Dochia, care moare şi renaşte la echinocţiul de primăvară (9 martie pe Stil vechi), deschide generaţia *zeiţelor fecioară* (Sânzienele, Drăgaicele, Ielele, *Floriile, Lăzăriţele, *Fata Pădurii) după care urmează sezonul *zeiţelor mumă* (Maica Precista, *Muma Pădurii) şi, în fine, generaţia *zeiţelor bătrâne* (*Sf. Vineri, *Baba Dochia). Creştinismul renunţă la modelul universal al morţii şi renaşterii divinităţii adorate în preajma aceluiaşi fenomen astronomic (solstiţiu sau echinocţiu); Iisus, Fiul lui Dumnezeu, se naşte la solstiţiul de iarnă (Crăciunul) moare şi învie la echinocţiul de primăvară. Viaţa fulgerătoare a celor trei divinităţi adorate, stâlpi ai **C.**-ului **P.**, două precreştine (Crăciun şi Dochia) şi una creştină (Iisus), este însoţită de numeroase sărbători, obiceiuri, acte rituale şi practici magice. O parte însemnată a tradiţiilor **C.**-ului **P.** sunt cunoscute şi practicate şi astăzi, altele sunt păstrate numai de memoria bătrânilor.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Caloian

Efigie a divinităţii pluviometrice confecţionată din lut, cârpe, paie sau crenguţe de lemn, îmbrăcată cu hăinuţe şi invocată să aducă ploaia (*Ploaia, *Moaşa Ploii, *Mama Caloiana, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana) sau să o oprească (Seceta, *Mama Secetei, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie). **C.**-ul este un amplu ceremonial în care figurina antropomorfă cu acelaşi nume substituie fie o divinitate pluviometrică, fie un sol trimis la

divinitatea pluviometrică. Data fixă a ceremoniei, de obicei în a treia săptămână după Paşte, a devenit în vremurile recente, o practică ocazională, efectuată primăvara sau vara în perioada secetelor sau ploilor prelungite. Scenariul ritual începea, de regulă, marţea, cu confecţionarea unei păpuşi din lut sau din alte materiale urmată de înmormântarea acesteia. Ritul funerar se continuă după trei zile, joia, cu dezgroparea **C.**-ului, reînhumarea, ciopârţirea, abandonarea pe pământ sau pe apă (scufundarea sau depunerea lui pe o scândură în apă, aruncarea în fântână) şi ospăţul funerar. Când **C.**-ul este purtătorul mesajului să lege sau să dezlege ploile pe lângă divinitatea pluviometrică, acesta este iniţiat, precum mortul la înmormântare, prin texte rituale cântate: *Caloiene, Ene, / Du-te în Cer şi cere: / Să deschidă porţile, / Să sloboade ploile, / Să curgă ca gârlele; / Caloiene, Ene, / Cum ne curg lacrimile, / Să curgă şi ploile, / Zilele şi nopţile, / Să umple şanţurile, / Să crească legumele, / Şi toate ierburile / ... /.* Ceremonialul funerar reconstituit atât după informaţia etnografică, cât şi după textul folcloric cuprinde mai multe secvenţe: *formarea cetei* din fetiţe şi fete nemăritate, cu rare apariţii de femei măritate, de obicei gravide; *naşterea* (confecţionarea) **C.**-ului, de obicei din lut; *moartea năprasnică* a solului (băiat, fetiţă); găsirea trupului neînsufleţit după căutări îndelungate (secvenţă rituală descrisă de textul folcloric); stropitul cu apă (scalda rituală), gătitul cu flori, ouă roşii sau cu coji de ouă roşii a **C.**-ului şi aşezarea mortului în sicriu sau pe o scândură; *înmormântarea* **C.**-ului după un scenariu identic cu înmormântarea tinerilor necăsătoriţi (cu preot şi dascăl, cu steag sau stâlp funerar, cu bocete şi multe lacrimi) într-un loc secret (la crucile şi răscrucile drumurilor, la hotare, în holdele de grâu, pe malul unei ape etc.); *dezgroparea* (învierea) după trei zile; *scufundarea* **C.**-ului în apă, aruncarea în fântână, aşezarea pe o scândură să plutească pe apa curgătoare; *ospăţul funerar* cu mâncare şi băutură, care se încheie, uneori, cu hora **C.**-ului, petrecere la care puteau fi invitaţi şi băieţii. Când apar mesageri perechi, **C.**-ul şi Caloiana sau Mama Ploii şi Tatăl Soarelui, aceştia sunt trimişi la divinitatea adorată printr-un rit funerar (înhumare sau scufundare în apă) cu mesaje diferite: *Ea* să aducă ploile din Cer, *El* să oprească ploile pe Pământ. Obiceiul a fost atestat în diferite stadii de evoluţie, în toate zonele etnografice româneşti.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; Candrea I. A., *Iarba fiarelor. Studii de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu C., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Cartea Morţilor

Texte de iniţiere a defunctului pentru Drumul mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo cântate de un cor feminin în momente şi locuri semnificative ale ceremonialului funerar, sinonimă cu *Cartea egipteană a morţilor* şi *Cartea tibetană a morţilor*. Mesajele sunt transmise prin monologuri şi dialoguri riguros formalizate. Sutele de versete cântate, unele de mare vechime şi tulburătoare frumuseţe, sunt adresate unor personaje mitice care locuiesc în Lumea de dincolo: *mortului* strigat pe nume (Ion, Vasile etc.) sau printr-un nume tabuu (*Dalbu de Pribeag), *zeiţelor destinului* (*Zorilor), *soţului* sau *soţiei postume* (*Bradul, *Suliţa, *Steagul), *substituţilor mortului* (*Stâlpul, *Crucea), *adăposturilor postume* (*Lemnul sau sicriul, *Pământul), *Zeiţei morţii* în ipostază de pasăre de pradă (*Gaia, Corboaica) şi antropomorfă (*Zâna Bătrână, *Moartea, *Maica Precista, Maica Irodia), *ghizilor providenţiali* (*Lupul, *Vulpea, *Vidra), *vameşilor, reperelor de orientare* (*Salcia împupită, Mărul rotat), *personajelor psihopompe* (*Calul, *Cerbul) şi, în final, *rudelor mortului* din Lumea de dincolo. Ca metode de expunere se folosesc: *descrierea* amănunţită a drumului mitic şi a înfăţişării personajelor întâlnite; *fixarea cunoştinţelor* prin repetarea situaţiilor cheie ale călătoriei; *comparaţia şi opoziţia* drumului bun cu cel rău, a prietenilor şi neprietenilor. Iniţierea mortului se desfăşoară după o severă planificare a timpului scurs între momentul morţii şi închiderea mormântului, în strânsă legătură cu celelalte pregătiri pentru înmormântare (aducerea şi gătitul bradului, confecţionarea crucii şi sicriului, săparea gropii etc.). Drumul care leagă casa de mormânt este o lecţie finală, de punere în practică a celor învăţate: i se arată, aşa cum i-a spus în Cântecele de Zori, unde şi cum trebuie plătite vămile (la podurile de peste ape, fântâni), unde şi când să se odihnească (la răscruci ca să aleagă drumul bun) etc. Textele **C.**-ţii **M.** se pot grupa după mai multe criterii: funcţia, destinaţia, timpul şi locul transmiterii mesajelor. Locul iniţierii prin expunerea mesajului cântat este strâns legat de secvenţele înmormântării: se cântă în afara casei (la stâlpul, pe prispa sau în jurul casei) şi în casă (la căpătâiul mortului), pe drum, la aducerea bradului coborât din munte; pe ultimul drum, în cimitir. Timpul transmiterii mesajelor este ales în raport de momentul diurn (dimineaţa, miezul zilei, miezul nopţii), de desfăşurarea celorlalte acte rituale şi ceremoniale ale înmormântării (imediat după înmormântare, la confecţionarea crucii, stâlpului, sicriului şi săpatul gropii, la gătitul mortului şi aşezarea lui pe laviţă sau în sicriu, la intrarea rudelor în curtea sau casa mortului, la aducerea bradului în sat, la gătitul lui în curtea mortului etc.) şi, după înmormântare, dimineaţa, la tămâiatul mormântului, la pomeni, la zilele morţilor, la moartea altui consătean. Textele rituale, deşi prezintă unele elemente locale şi zonale, sunt unitare din punct de vedere al mesajului: ele

pregătesc în cele mai mici amănunte plecarea mortului pentru a ajunge cu bine în Lumea de dincolo. Corul tragic format, de obicei, din *femei iertate* în număr fără soţ interpretează texte neschimbate de la mort la mort. Versetele hexa- sau octosilabice, cu predominarea clară a celor hexasilabice, par a fi împietrite, precum mesajele de pe sarcofagiile antice. Ele sunt îndelung cizelate şi decantate nu numai de impurităţi poetice, ci şi de orice adaus care ar îngreuna transmiterea cu claritate a mesajului. Melodiile, care contrastează cu deznădejdea lugubră a bocetelor, au, prin sonorităţile lor preistorice, ecou profund în inimile îndoliaţilor, a celor care le ascultă. Ele se topesc în natura înconjurătoare. Tărâmul suferinţelor după moarte, Iadul, cultivat de religiile indo-europene şi creştine lipseşte din peisajul edenic descris de cântecele româneşti de înmormântare. Linia lor melodică, subliniind încă odată caracterul preistoric, se desfăşoară în două sisteme sonore primordiale ale muzicii universale: tetra- şi pentatonic. Aria lor de răspândire este compactă în sud - vestul şi centrul României (Gorj, Mehedinţi, Caraş-Severin, Timiş, Bihor) şi relativ compactă în sudul Transilvaniei (sudul judeţelor Alba, Hunedoara, Sibiu, Braşov). Dar, acest areal trimite puternice tentacule în nord (Bistriţa-Năsăud, Mureş), în judeţele din Moldova (Suceava, Botoşani, Neamţ, Iaşi, Vaslui, Vrancea, Galaţi) şi din Republica Moldova iar în sud, la românii timoceni şi la cei din Banatul sârbesc. În zonele în care nu au fost atestate Cântecele de Zori, Cântecul Bradului, Cântecele de Priveghi, funcţia lor a fost preluată, parţial, de bocetele versificate. Cântecele funerare nu sunt atestate la popoarele vecine românilor sau la alte popoare ale Europei, motiv pentru care au fost incluse greşit, până la etnomuzicologul Constantin Brăiloiu, în categoria bocetelor. Ele au elemente comune cu ceremoniile funerare ale popoarelor antice mediteraneene şi textele renumitelor cărţi ale morţilor (egipteană şi tibetană).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Panea N., Fifor M., *Cartea românească a morţii. O hermeneutică a textului ritual funerar*, Centrul judeţean al Creaţiei populare Mehedinţi, Drobeta Turnu Severin, 1998.

Casă

Adăpost antropomorf construit după chipul şi asemănarea celui care îl locuieşte, omul. Ea are acoperiş care, mai ales cel construit în patru ape şi învelit

cu paie, seamănă cu o căciulă pusă pe un cap de om, camere dezvoltate pe verticală, echivalente trupului, şi, în sfârşit, temelie sau picioare înfipte în pământ. **C.** este un adăpost consacrat prin practici magice de întemeiere unde vin prin naştere copiii, nepoţii şi strănepoţii şi pleacă prin moarte părinţii, moşii şi strămoşii. Naşterea şi moartea în afara **C.**-ei erau nefireşti şi, ca urmare, supuse unor rituri de reparare: copilul născut la muncile câmpului era adus în poală acasă şi aşezat pe solul familial, lângă vatră, acolo unde trebuia să vină; oamenilor dispăruţi departe de casă (mâncaţi de fiare, accidentaţi, înecaţi, trăsniţi etc.) li se ridicau pe locul morţii o cruce şi, dacă era posibil, li se înmormânta în cimitirul satului un pumn de ţărână de pe locul decesului. Pentru alegerea locului favorabil de construcţie a **C.**-ei se foloseau diferite acte magice: aruncarea pâinii (locul unde se opreşte şi faţa pe care cade deveneau semne bune sau rele), vasul cu apă lăsat peste noapte (dacă a scăzut sau nu apa, a picat sau nu un obiect în vas etc.), arătările din vise. Hotărâtoare erau însă practicile a căror eficienţă nu poate fi contestată, cum ar fi construirea **C.**-ei pe locul unde dorm animalele lăsate noaptea în libertate. Bărbatul care caută şi decide locul de amplasare a adăpostului trebuia să fie sănătos, fără defecte fizice şi să aibă copii. Actul magic fundamental pentru orice întemeiere era *Bătutul parului sau ţăruşului. Punctul acela marca locul de construcţie al **C.**-ei şi, uneori, punctul unde urma să fie amplasată vatra focului. De la centrul marcat de par sau ţăruşi se determina apoi forma şi mărimea **C.**-ei, prin ţăruşii bătuţi la colţuri, şi a gospodăriei, prin aruncarea ciomagului sau toporului în direcţia celor patru vânturi. În vremurile vechi gospodăria avea, asemănător vetrei şi moşiei satului, o formă mai mult sau mai puţin rotundă. Locuinţa şi anexele gospodăreşti, adunate în jurul bătăturii (curţii, ogrăzii), sunt protejate şi magic de gard şi poartă, o oaste alcătuită din stâlpi (pari) şi uluci, adesea cu siluete antropomorfe. De altfel, parii gardului devin, în practicile magice de aflare a ursitei în noaptea de *Crăciun sau *Anul Nou, feciori urâţi sau frumoşi, tineri sau bătrâni cu care se vor căsători fetele. Din secvenţele obligatorii ale scenariului de întemeiere au supravieţuit mai ales cele legate de sacrificiile rituale menite să însufleţească noua creaţie cu sufletul victimei. Sacrificiile îngropate în temelie, mai ales la colţurile **C.**-ei, imolate în pereţi, legate la coama acoperişului aveau funcţii polivalente: recunoştinţă faţă de pământul care a îngăduit ridicarea adăpostului pe trupul său şi răsplată pentru asigurarea sănătăţii, prosperităţii, liniştii şi protecţiei celor care îl vor locui. Fiecare sacrificiu (umbra unui om, cocoş, ied, miel, liliac, iepure, broască, seminţe, monede etc.) are o valoare generală şi una specifică: cocoşul îndepărtează prin cântecul său spiritele rele, seminţele aduc prosperitate, monedele bogăţie etc. Jertfele cele mai importante se aduceau la temelie, la contactul **C.**-ei cu Pământul, divinitate mamă neolitică, şi la înălţarea

căpriorilor, la contactul adăpostului cu Cerul, divinitate tată indo-europeană şi creştină. Ele au parcurs calea de la sacrificiul propriu-zis al unei persoane, chiar a celei mai dragi, la zidirea unui om în general şi, apoi, la unele substitute ale acestuia: umbra, măsura, statura, fotografia. Cea mai cunoscută este îngroparea umbrei omului, amintire a sacrificiilor sângeroase atestate arheologic pe multe meridiane ale pământului. Omul a cărui umbră era furată şi îngropată la temelia **C.**-ei urma să moară după 40 de zile sau un an. Antropomorfismul constructiv al **C.**-ei îl are şi adăpostul divin de pe Pământ, *Biserica, cu deosebirea că profilul vertical al divinităţii-om (turla, adesea rotundă, pentru cap, pereţii pentru trup) este transpus şi în plan orizontal, orientat est-vest (altarul reprezintă capul, naosul corpul şi pronaosul picioarele).

Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980; Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Taloş I., *Riturile construcţiilor la români*, în „Folclor Literar", Universitatea Timişoara, vol. II, Timişoara, 1968; Văduva Ofelia, *Spaţii sacre în interiorul locuinţei tradiţionale*, în REF, nr. 5-6, 1994.

Casă de Piatră

Adăpost al sufletului în *Preexistenţă, sinonim cu sălăşel, loc, casa copilului, placentă. Urarea obişnuită la nuntă, **C. de P.**, nu are sensul propriu de locuinţă zidită din piatră pentru tineri, ci de întemeiere de către aceştia, prin actul nupţial, a unui nou ciclu vital. **C.** copilului este un adăpost geomorf care asigură embrionului, apoi fetusului şi fătului protecţie contra agresiunii germenilor infecţioşi şi toxinelor, împotriva acţiunilor mecanice (loviturilor), zgomotelor şi luminii supărătoare etc. După naştere **C. de P.** devine un adăpost pustiu şi, asemănător tuturor adăposturilor neînsufleţite (cadavrul, casa pustie etc.), era supus distrugerii prin înhumare.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Şchiopu Ursula, Verza Emil, *Psihologia vârstelor. Ciclul vieţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.

Căldăruşă

Plantă ierboasă (*Aquilegia vulgaris L.*) din fam. *Ranunculaceae*, cu flori de diferite culori utilizată de gospodine la vopsitul textilelor şi invocată de descântătoare împotriva alcoolismului. Floarea **C.**-ei amestecată cu o altă plantă, *strigoaia*, se fierbe în rachiu de drojdie şi se bea contra beţiei.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Călin

Arbust (*Viburnum opulus L.*) sacru din fam. *Caprifoliaceae* care creşte prin păduri şi tufişuri umede, cu fructe globuloase de un roşu aprins, acrişoare

şi răcoritoare la gust, folosit la vopsitul textilelor în roşu şi, ca leac, invocat de descântătoare pentru lecuirea bolilor. Legenda spune că arbustul ar fi răsărit din sângele lui Tata Noe care, lucrând la corabie, s-ar fi tăiat la un deget. Din sângele scurs pe pământ ar fi crescut **C.**-ul cu fructele lui roşii. El este invocat în folclorul erotic şi în strigăturile de joc: *Haideţi fete la căline, / Că la joc nu vă ia nime! / Sunteţi mute ca iarba / Şi bătrâne ca mama!* (Transilvania).

Buturǎ Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Călugăriţă

1. Personificare a unei insecte carnivore *(Mantis religiosa)* care îşi devorează partenerul imediat după împerechere. Ferocitatea **C.**-ei apare şi în descântecele de bubă: *Buboiu, buboiu, / Mare ca un muşuroiu, / Din mare ce eşti / Să te faci mic, / Pitic, / Cât un vârf de ac /.../ Că de nu, / Iată astă călugăriţă / Te va mânca, / De nici urmă nu ţi-a rămânea ... ;*

2. Model de jertfă de întemeiere, arhetip a creaţiei. În lumea necuvântătoarelor împerecherea este o *Bătaie rituală: *călcatul* la păsări, *gonitul* la bovine, *bătaia peştelui* la peşti. La baza arborelui filogenetic organismele procreatoare încetează să existe din momentul deschiderii unui nou ciclu vital: vieţuitoarele unicelulare care se înmulţesc prin bipartiţie *(Amoeba, Euglena verde)* dispar simultan cu apariţia noii generaţii de celule; la unele insecte masculul este sacrificat şi devorat de parteneră, cazul **C.**-ei, simbol al jertfei întemeierii, la altele, moare singur, după împerechere, trântorul care fertilizează matca roiului de albine. La om, clipa orgasmului sexual, care corespunde cu inhibiţia structurilor logice, este asemuită de psihanalişti cu agonia care suprimă insul şi-l risipeşte, precum moartea, în tot. *Bătutul parului sau stâlpului,* secvenţa centrală a actului de întemeiere a adăpostului (casă, sat, casă a copilului) este reflexul cultural al instinctului sexual înnăscut. Este o bătaie rituală care, în ceremonialul nupţial, îmbracă cele mai diferite forme de manifestare: *Spartul Oalei agăţată într-o prăjină de mire sau un reprezentant al acestuia (Oltenia); spartul talerului miresei cu prăjina steagului mirelui (Bihor); introducerea vârfului bradului curăţat de cetină în mărul roşu sau gutuia galbenă a miresei (Muntenia, Dobrogea); petrecerea băţului înflorat al mirelui prin colacul mirese (Bucovina) ş.a. Violenţa rituală a întemeierii omului de omul însuşi prin actul nupţial este exprimată, în sudul României, de strigătura adresată mirilor când merg, după dezvelirea miresei (îmbrăcarea costumului de nevastă) şi pregătirea camerei nupţiale, să întemeieze *Casa de piatră: *Pace-n ţară / Şi război în pat!*

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Căluş

Zeu cabalin indo-european, protector al cailor şi sezonului călduros al anului care se naşte şi moare la *Rusalii. La apariţia creştinismului Tainele **C.**-ului se desfăşurau la echinocţiul de primăvară, în perioada fătatului şi împerecherii cailor (martie - aprilie). Pentru a lăsa loc liber comemorării de către creştini a morţii şi Învierii Mântuitorului la echinocţiul de primăvară, scenariul morţii şi renaşterii anuale a calului a fost împins în afara Ciclului pascal: *Caii lui Sântoader la Lăsatul Secului de Paşte, iar *Căluşarii la Rusalii. În ceremonialul **C.** rolul zeului cabalin este interpretat de Mut care are două efigii caracteristice: *Steagul **C.**-ului şi *Ciocul **C.**-ului. Anturajul său divin este o ceată masculină sever ierarhizată (vătaf, ajutor de vătaf, stegar, căluşari) care, prin piesele de port (pinteni la picioare; bete aşezate în cruciş pe piept, precum hamul) imitarea tropăitului şi galopului în timpul dansului, gesturi etc., caută să semene sau să se confunde cu caii. Mutul **C.**-arilor, deşi poartă pe faţă mască de om bătrân sau de ţap, are legat la brâu un falus din lemn cu care fertilizează, prin simpla atingere, nevestele fără copii. Ceremonialul **C.**-arilor de la Rusalii este o reducţie a Anului solar la o săptămână, perioadă în care zeul **C.** îşi trăieşte fulgerător viaţa: *Naşterea **C.**-ului la Strodul Rusaliilor, numită Legarea Steagului, Alegerea Steagului, Ridicarea Steagului, Jurământul; Jocul **C.**-arilor în zilele de Rusalii, când petrece şi se desfată împreună cu anturajul său divin; *Moartea **C.**-ului, în ziua numită *Marţea Ciocului, care poartă diferite denumiri (Spargerea **C.**-ului, Îngroparea **C.**-ului, Veşnica Pomenire, Dezlegarea **C.**-ului). Asemănător cetelor de feciori care colindă la *Crăciun cu *Turca, *Boriţa, *Cerbul, *Brezaia, *Capra, actele şi practicile magice ale cetei de **C.** au diferite finalităţi: luptă împotriva *Ielelor sau *Rusaliilor şi vindecă bolile provocate de acestea (Luatul din Iele), fertilizează holdele de grâu, cirezile de vite şi femeile sterile. **C.**, numit în unele zone *Zău (Zeu) a fost atestat, ca emblemă şi notă distinctivă a românilor, în întreg spaţiul carpato-danubiano-pontic. Aria lui de răspândire, la nord şi la sud de Dunăre, se suprapune peste o parte a teritoriilor locuite de traci, ramură importantă a indo-europenilor.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Căluşului*, în Dat., an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Piteşti, 1989; Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Căluşari*, în Dacorom., II, Cluj, 1922.

Căpcăuni

Monştrii antropofagi cu cap de câine, cu un ochi în frunte şi cu altul în ceafă, care au trăit prin peşteri şi păduri întunecate sau ar fi venit dinspre Răsărit ca să pustiască pământul, asociaţi cu tătarii şi turcii. Unele informaţii îi prezintă ca oameni mici, negrii şi cu nasul turtit (centrul Moldovei). Aceştia mâncau oamenii după ce îi jupuiau de piele şi le sugeau sângele, iar pe copii după ce îi frigeau în cuptor. O legendă cu mai multe variante descrie vicleşugul prin care fata prinsă şi îngrăşată cu miez de nucă de mama **C.**-lor scapă înainte de a fi băgată în cuptor. La comanda babei, *Ţup, fată, pe lopată!*, aceasta se preface că nu ştie cum să procedeze şi îi răspunde: *Sai babă şi-mi arată!*. **C.**-i, întorşi acasă, şi-au mâncat mama fără să ştie ce s-a întâmplat. Orientându-se după Calea Robilor, fata se întoarce cu bine acasă. Ei ar fi fost stârpiţi de *Uriaşi, de apele potopului sau ar fi plecat peste Dunăre, în Ţara Turcească. Ca termen, **C.** sunt cunoscuţi de românii de pretutindeni, iar ca reprezentări mitice antropofage în ţinuturile pericarpatice (Moldova, Muntenia, Oltenia).

Gheorghe Ciauşanu, *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă,* Academia Română, Bucureşti, 1914; Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Bucureşti, 1997.

Cărăuş

Personificare a astrului aflat în imediata apropiere a stelei a doua din Proţapul Carului Mare. **C.**-ul ar fi omul care merge pe jos, pe lângă boii înjugaţi la car, îndemnându-i la drum cu biciul (judeţele: Neamţ, Buzău).

Ion Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Cărindar al Pământului

Plantă parazită *(Orobanche sp.)* din fam. *Orobanchaceae*, cu tulpină dreaptă, frunze reduse la mici solzi şi flori dispuse în raceme terminale, căutată prin păduri, uneori cultivată în grădini, care prevesteşte omului roadele pământului. Dacă florile erau dese la bază şi rare spre vârf, era semn că se va face mult porumb şi puţin grâu şi invers (Bihor).

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Căţel al Pământului

Paznic al *Lumii de dincolo care latră sufletele morţilor în prima noapte după sosire, sinonim cu Ţâncul **P.** sau Orbetele **P.** Este implicat, precum *Dracul, în cosmogonie. Are înfăţişare de câine alb, cu corpul lung şi picioarele scurte. Noaptea iese din pământ şi latră prin cimitire, pe la morminte, pe la margine de drum, prevestind moartea altor oameni. E nevăzător iar când latră are glas strident, înfiorător. Pentru a lăsa în pace sufletul proaspăt sosit, rudele de

aici îi aprind, în seara zilei după înmormântare, un foc pe mormânt (Culoarul Rucăr-Bran). În alte tradiţii el ar pedepsi morţii cărora nu li s-a legat banul la deget sau nu i l-a băgat între dinţi pentru plata vămilor.

Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Câine

Mesager funest care anunţă prin cânt (urlet) sosirea *Morţii.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Cântec de Priveghi

Text funerar cântat de femei în nopţile de priveghi la care se pot asocia şi bărbaţi, sinonim cu Cântare la mort, Cântecul mortului. Prin mesajele transmite, **C.**-ul **de P.** împreună cu Cântecul Zorilor, *Cântecul Bradului şi *Bocetele versificate, alcătuiesc *Cartea românească a morţilor. El are structură compoziţională proprie şi melodii care nu se pot confunda cu bocetul. Dezvoltare maximă a **C.**-lui **de P.** o cunoaşte teritoriul moldav, unde au fost identificate mai multe tipuri şi motive. Tipul atestat în judeţele Suceava, Neamţ şi Iaşi are elemente străvechi, cert precreştine. Acesta asociază, în unul şi acelaşi cântec funerar, două sau mai multe motive: *Leacul pierdut, Moartea înşelătoare, Patul mortului şi Oastea rătăcită.* Primul dintre ele, *Leacul pierdut*, este atestat în Moldova de nord, dar şi în Transilvania, în ţinutul Năsăudului. Peisajul geografic descris de **C.**-ul **de P.**, unde se întâlneşte muribundul cu personificările mitice care poartă plantele de leac necesare rămânerii în lumea de aici, este cel obişnuit: *pe dealul lui Dorohoi; pe dealul plin cu trifoi; la fântâna lui Ignat; prin zăvoi; pe valea lungă* etc. Leacurile sunt depozitate de *Moarte, numită în unele variante *o zână cam bătrână*, în ulcele, şipurele într-un car cernit şi tras de patru boi sau în samar. Bolnavul îi cere leacul salvator dar, din diferite motive, nu le poate obţine şi, automat, muribundul pierde orice şansă de a mai rămâne printre vii. În unele variate leacurile aduse şi puse de reprezentări mitice binevoitoare pe fereastra bolnavului sunt luate de Moarte în ipostază de *Zeiţă pasăre: grangur sau lebădă. În alt motiv, *Moartea înşelătoare*, bolnavul ar fi avut şanse să scape de Moarte dacă acesta nu i-au fi ieşit întâmplător în drum sau dacă ar fi avut inspiraţia şi tăria să-i refuze invitaţia de a gusta apa morţii din pahar. În unele texte bolnavul însuşi cere paharul cu băutura fatală: *Ce ai, moarte, în pahar? / Vinişor de şapte ani / Dă-mi şi mie ca să gust!* Dar, de cele mai multe ori, Moartea este grăbită, nu negociază şi nu merge pe ocolite şi amăgiri: *Umblă moartea prin grădină, / Smulgând pomi din rădăcină / Şi cu Maria de mână. / Pomi o smuls şi i-o lăsat, / Pe Maria ne-o luat!* Răspândire relativ mare are motivul *Carului mortuar* cu imaginea mamei defunctului alergând după el: *Pe din sus de Ibăneşti / Merge caru giurgiuvesc, / Caru-i negru, boii-s negri / Pogoniciu-i şi mai negru. / Dar în*

car cine-i culcat? / Lucreţia o răposat. / După car cine aleargă? / Da maica-sa jalnică / Cu trei prescurele / Să-i deie de prânz din ele. / Lucreţia din grai grăia: / - Or te-aleargă, or te lasă / Că de mine eşti rămasă, / C-am mâncat poame din Rai / Ş-am băut apă din plai / Şi mi-am găsit mai bun trai. / Noi îţi cântăm cântecul, / Domnu-ţi ierte sufletu; Noi îţi cântăm cânteca, Domnu-ţi ierte viaţa. Alte motive cu semnificaţie aparte pentru filozofia morţii la români sunt **Patul mortului, Oastea rătăcită, Scrierea numelor, Moartea şi cucul, Strigă moartea la fereastră, *Mereoarele* şi altele. Arealul de răspândire a **C. de P.** cuprinde Transilvania sudică (din Hunedoara până în ţinutul Târnavelor), Transilvania răsăriteană (valea Gurghiului, bazinul superior al Mureşului, ţinutul Năsăudului), Moldova de nord şi de sud. Adesea, el se suprapune peste arealul bocetelor şi chiar peste Cântecul Zorilor.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc, I*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999.

Cântecul Bradului

Creaţie desăvârşită în *Cartea românească a morţilor care redă dialogul purtat de un cor feminin cu soţul sau soţia postumă a tânărului mort, substituit de un *Brad. Spre deosebire de variantele de la sud de Carpaţi, unde bradul este amăgit că va deveni tălpoi de casă, podea, şindrilă, căprior la acoperiş, în variantele transilvănene i se promite că va fi sădit la o fântână sau va deveni *ortac de mort*, adică soţie a tânărului decedat, şi, pentru a rămâne mereu verde, va fi udat cu lacrimi de rudele mortului. Funcţia funerară a bradului, de soţ sau soţie postumă a mortului, este exprimată fără echivoc de varianta năsăudeană *Cântarea Buhaşului* (buhaş este numele local al bradului tânăr): ... *Noi tot aşa am gândit / Că după tine or veni / Colăcarii cu caii, / Nu popa cu praporii; / Colăcarii cu steagu / Nu popa cu diacu / Şi-om vedea steagu pe masă, / Nu buhaşu sus pe casă, / Şi-om vedea steagu-nstruţat, / Nu buhaşu rădicat; / Ca-i fost vrednic de trăit, / Nu-n pământ de putrezit.* Varianta gorjană, neegalată ca realizare artistică şi simboluri străvechi de niciun alt cântec funerar, publicată pentru prima dată de Constantin Brăiloiu, începe cu întrebarea retorică adresată bradului de femei la aducerea de către feciori a acestuia în sat din munte: - *Bradule, bradule, / Cin' ţi-a poruncit / De mi-ai coborât / De la loc pietros / La loc mlăştinos? / De la loc cu piatră / Aicea cu apă?* Urmează un lung monolog prin care bradul relatează în amănunţime motivul tăierii (jertfei) şi coborârii din munte, ademenirea lui de feciorii trimişi de *Dalbu de Pribeag şi regretul repetat că a răsărit şi a crescut: ... - *Mie mi-a poruncit / Cine-a pribegit / Că i-am trebuit / Iarna la scutit, / Vara la umbrit. / La mine-a mânat / Doi voinici din sat / Cu părul lăsat / Cu capul plecat, / Cu roua pe faţă / Cu ceaţa pe braţe, / Cu berde la brâu / Cu colaci de grâu, / Cu securi pe mână / Cu merinde pe-o lună. / Dacă eu ştiam, / Nu mai răsăream. / Eu*

de-aş fi ştiut / N-aş mai fi crescut. / Şi ei au plecat / Din vărsat de zori, / De la cântători / Şi ei au umblat / Văile cu fragii / Şi munţii cu brazii / Până m-au găsit / Bradul cel pocit. / Pe mine m-au ales, / Pe izvoare reci. / Pe ierburi întregi. / Pe cracă uscată, / De moarte lăsată. / Ei când au venit / Jos au hodinit, / Au îngenucheat, / De-amândoi genuchii / Şi s-au închinat. / Iară s-au sculat, / Cu securea au dat, / Jos m-au doborât, / M-au pus la pământ. / Şi ei m-au luat, / Tot din munţi în munţi / Prin brăduţi mărunţi. / Tot din văi în văi / Prin brazi mărunţi, / Dar ei nu m-au luat / Ca pe alte lemne, / Ci ei m-au luat / Tot din vale în vale, / Cu cetina-n vale, / Să le fiu pe jale, / Cu poale lăsate / A jale de moarte. / Eu dacă ştiam, / Nu mai răsăream, / Eu de-aş fi ştiut / N-aş mai fi crescut. / Când m-au doborât, / Pe mine m-au minţit / C-au zis că m-or pune / Zână la fântână / Călători să vină. / Ş-au zis că m-o pune / Tălpoaie la casă / Să mă şindrilească / Cu şindrilă trasă. / Dar ei m-au pus / La mijloc de câmp, / La cap de voinic. / Câinii să-i aud, / A lătra pustiu / Ş-a urla morţiu. / Şi să mai aud / Cocoşii cântând, / Muieri mimăind / Şi preoţi cântând. / Ploaia să mă ploaie, / Cetina să-mi moaie. / Vântul să mă bată, / Cetina să-mi cadă. / Ninsoarea să-mi ningă, / Cetina să-mi frângă. / Eu dacă ştiam / Nu mai răsăream, / Eu de-aş fi ştiut, / N-aş mai fi crescut. / Ei când m-au tăiat, / Ei m-au îmbunat / Că ei mă sădesc / Nu mă săcuiesc. / Şi ei m-au minţit, / Că m-au săcuit, / Jos la rădăcină, / Cu fum de tămâie / Mai pe la mijloc / Chiţi de busuioc, / Tot milă şi foc. / Sus la crângurele / Chiş de ocheşele. / Tot milă şi jele. / Eu dacă ştiam / Nu mai răsăream. / Eu d-aş fi ştiut, / N-aş mai fi crescut (Runcu, jud. Gorj). **C.**-ul **B.** are un areal mult mai restrâns ca obiceiul de a pune brad la mormântul tânărului necăsătorit. El este cunoscut în Oltenia de nord-vest, Banatul de munte, Ţara Haţegului, Ţinutul Pădurenilor (Hunedoara), bazinul Mureşului mijlociu cu prelungiri pe Valea Ampoiului şi Arieşului Mare şi, local, în alte zone (Năsăud, Bucovina).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*,. Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; .

Cârstăneasă

Personificare a ramurilor sterile ale unei plante veninoase *Gratiola officinalis L.* din fam. *Scrophulariaceae,* care asigură, împreună cu *Pelinul, Usturoiul, *Odoleanul, *Leuşteanul şi *Avrămeasa, protecţie magică împotriva *Ielelor. Cei *luaţi* (îmbolnăviri neuro-psihice) de Iele, Cele sfinte, *Rusalii, *Zburător erau scăldaţi în apa în care s-au fiert **C.** şi avrămeasă. Planta este invocată şi în descântecul şi tratamentul de bube dulci (eczemă infecţioasă la copii): ... *Toate Măcăneţele, / Toate Cârstăneţele, / Pe mâini se spălară / La biserică plecară. / Bubele dulci se măniară / Că pe ele nu le chemară / Ca balega-n perete se uscară* (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Ceas Bun

Moment favorabil la naşterea copilului când apare pe cer steaua care îi va călăuzi viaţa până la moarte. Această măreţie astrală a existenţei româneşti este exprimată de versurile mioritice, *Şi la moartea mea / Va cădea o stea!*, de credinţa ţăranilor din Bărăgan care, la vederea pe cer a traiectoriei luminoase a unei comete, cred că a mai murit un om. Bătrânii legau viitorul copilului de ceea ce i-a prezis *Ursitoarea, dar şi de împrejurările naşterii acestuia: timpul nocturn sau diurn, poziţia zilei de naştere în timpul săptămânal, lunar, sezonier şi anual. Zilele săptămânii şi ale anului favorabile pentru naştere erau considerate duminicile şi marile sărbători. În ceea ce priveşte timpul diurn, se prefera începutul zilei, după primul cântat al cocoşilor, între miezul nopţii şi ivirea zorilor.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Ceas Rău

Duh malefic care umblă, îmbolnăveşte, îndeamnă la rău, poceşte sau omoară pe cei care le ies în cale, sinonim cu Ceas Slab. Apropierea **C.**-ului **R.** poate fi recunoscută de ţiuitul produs de acesta în timpul zborului. **C.**-ul **R.** poate apare în orice zi a anului. Dar, spre deosebire de duminică, luni, miercuri, joi şi vineri care au câte un singur **C. R.**, marţea şi sâmbăta au, fiecare, câte trei. Pentru a se feri de răul ce-l aduce **C.**-ul **R.**, omul se închină, bate cu degetul în lemn şi îl invocă pe Dumnezeu: *Doamne ajută!* Dacă, totuşi, cineva căpăta **C.**-ul **R.**, acesta era scos şi alungat din corp prin descântec care înşiră relele şi timpul producerii lor, avantajele ce le va avea dacă va părăsi corpul omului şi va merge unde este trimis dar şi pericolele ce-l aşteaptă dacă se va mai întoarce de acolo: *Ceas rău cu pocitură, / Ceas rău cu săgetătură, / Ceas rău cu spaimă, / Ceas rău de cu seară, / Ceas rău de miezul nopţii, / Ceas rău de cu ziuă, / Să te duci pe munţi, / Pe sub munţi / C-acolo-s a tale curţi, / C-acolo-s mese aşternute, / Şi pahare umplute, / Şi scaune aşternute / Pentru tine sunt gătite. / Acolo să trăieşti, / Acolo să vecuieşti, / De Ion să nu gândeşti, / Că tu de nu te vei duce / Şi de nu te vei îndepărta / ... / 99 de suliţe oi lua / Şi te-oi însuliţa / Şi te-oi înspăimânta / Şi te-oi îndepărta; / .../.*

Gorovei Artur, *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Ceată de colindători

Anturaj al divinităţii care moare şi renaşte simbolic la sărbătorile solstiţiului de

iarnă (*Crăciun, *Anul Nou). La începutul lunii decembrie, de obicei la Sf. Nicolae (6 decembrie) se începea organizarea **C.**-lor de feciori care urmau să colinde la sărbătorile de Crăciun. Organizaţi pe părţi de sat, feciorii îşi alegeau un conducător numit, de obicei, Vătaf, şi o gazdă unde duceau o viaţă comunitară în perioada sărbătorilor de iarnă (dormeau, mâncau, petreceau, aduceau lemne din pădure împreună). **C.**-ele **de C.** pot colinda singure sau însoţite de o mască zoomorfă îmbrăcată de un fecior. Masca, substitutul divinităţii care se desfată în anturajul său divin (ceata feciorilor), moare violent, lovită cu ciomagul, împuşcată sau înecată, la încheierea colindatului pentru a renaşte imediat, împreună cu timpul *Noul An. Numele măştii este preluat, de obicei, şi de **C. de C.**: *Turca, *Cerbul, *Capra, *Brezaia, Boriţa.

Adăscăliţei V., *Istoria unui obicei. Pluguşorul*, Editura Junimea, Iaşi, 1987; Bârseanu A., *Cincizeci de colinde*, Braşov, 1890; Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Buhociu Octavian, *Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979; Caraman P., *Colindatul la români, slavi şi alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Cei Trei Crai

Personificare a unui grup de trei stele din mijlocul constelaţiei Orion, sinonimă cu *Treisfetitele, *Toiegele, Craii de la Răsărit şi Cingătoarea Regelui, dată celor trei mari ierarhi creştini: Vasile, Grigore şi Ioan (30 ianuarie) (Tulcea). În asociere cu alte stele din apropiere, Trisfetitele formează Rariţa (Plugul sau Grebla), Sfredelul Mare sau Spiţelnicul (Moldova, Munţii Apuseni).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Cel cu Şapca Roşie

*Drac care şi-a luat numele de la şapca sau tichia roşie pe care şi-o pune pe cap când doreşte să se facă nevăzut.

Cele Nepomenite

Nume eufemistic dat reprezentărilor malefice feminine care apar în nopţile de vară, sinonime cu *Ielele, Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zânele. **C. N.** sunt atestate în Moldova (Bacău, Botoşani) şi Oltenia (Mehedinţi).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Cer

Arbore sacru reprezentat de o specie de stejar*(Quercus ceris L.)* din fam. *Fagaceae* care creşte în zonele de câmpie, deal şi podiş, substitut al zeului care moare şi renaşte printr-un rit funerar de incinerare în Ajunul, noaptea şi dimineaţa de *Crăciun. Leşia din cenuşă de coajă de **C.** avea diferite utilizări în medicina şi cosmetica populară. Frecvent, lemnul de **C.** se folosea în practicile magice de aflare a ursitei şi de căsătorie a fetelor. (Mehedinţi, Timocul sârbesc).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Cerb

1. Substitut al zeului patern al carpato-dunărenilor, simbol al virilităţii. **C.**-ul este asociat atât civilizaţiei neolitice a lemnului (copacii îşi lasă în jos ramurile ca să-i mănânce mugurii, *Muma Pădurii călătoreşte într-o trăsură trasă de cerbi), a lutului şi culturilor agrare (din coarnele **C.**-lui oamenii preistorici îşi confecţionau brăzdare de plug), cât şi civilizaţiei indo-europene a crescătorilor de animale. Trăsăturile care l-au impus ca divinitate sunt frumuseţea şi eleganţa corpului, podoaba capului (coarnele), puterea (singurul animal sălbatic care înfruntă şi poate învinge ursul), viteza de deplasare. Din oasele şi copitele lui se confecţionau obiecte de cult, unelte de muncă (ace, cuţite, brăzdare de plug, pahare) iar coarnele erau venerate de oameni precum icoanele creştine. A fost intens vânat (după statistica osemintelor din săpăturile arheologice, era al doilea animal vânat de geto-daci, fiind depăşit numai de porcul sălbatic), fără ca acesta să se lase domesticit. Asemănător lupoaicei, ciuta **C.**-lui (cerboaica) ar creşte copiii abandonaţi de mame: *Or veni ciute de la munte / Cu ţâţa până-n genunche, / La pruncul ţâţă ţi-or da / Şi vântu l-a legăna.* Sacrificiul ritual al **C.**-lui, narat în colindele cert precreştine, poate fi interpretat ca iniţiere a feciorului înainte de căsătorie sau ca jertfă divină făcută la moartea şi renaşterea simbolică a anului sau anotimpului. Toamna, la Probejenie (6 august) când se p... în râu, **C.** dă semnalul răcirii timpului;

2. Animal psihopomp care, în cântecul funerar de *Zori transportă, în leagănul de mătase purtat în coarne, zeiţa *Morţii (*...Pe câmpul cel lung / Merge, cine merge, / Merge-un cerb străin; / Da-n coarne ce are? / Leagăn de mătasă, / Da-n el cine este? / Tot neagra Moarte / .../*, Vaideei, jud. Gorj), sau sufletul mortului (*... Pe o câmpie lungă, / Un cerb mohorât / În coarne ce are? / Leagăn de mătasă; / În leagăn ce are? / Un biet de voinic. / Iară el zice: / Fugi, cerbule, fugi, / Că eu că mai am / Trei fraţi vânători, / Pe tine te-o*

împuşca, Pe mine m-o-ngropa ..., Valea Mare, jud. Gorj).

3. Mască zoomorfă a Cetelor de feciori, simbol al zeului adorat, care se naşte şi moare împreună cu timpul la *Crăciun, sinonimă cu *Turca, *Boriţa, *Brezaia şi *Capra. Membrii cetei de feciori joacă după fluieraşi şi în strigătele de încurajare ale cerbaşilor: *Iese cerbul în Drumul mare,/ Şi frică de nimeni n-are,/ C-are coarne împungătoare/ Şi urechi auzătoare!* sau *Hai sus, sus, cerbule, sus,/ Că la mândra poale nu-s,/ Că le-a pus după cuptor/ Şi-a pus mâţa păzitor!* (Hunedoara, Timiş, Caraş-Severin).

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Chipăruş

*Dans funerar la priveghiul de înmormântare, care atestă ritul funerar de incinerare practicat de geto-daci. Participanţii, mascaţi şi nemascaţi, înlănţuiţi unul după altul pornesc, ţinându-se fiecare de cingătoarea celui din faţă, un dans vijelios înteţit din ce în ce mai mult de ritmul muzicii. Cei din coada şirului sunt aruncaţi, prin dibăcia celui care conduce jocul, în flăcările focului care întrec un stat de om. Unii cad în foc de unde se ridică cu hainele pârlite şi pline de cenuşă. După unele informaţii, prin flăcările focului era trecut şi mortul, practică la care s-a renunţat întrucât preoţii au refuzat să mai oficieze, în asemenea condiţii, slujbele de înmormântare (Vrancea).

Tufescu Victor, *Oameni din Carpaţi*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1982; Vulcănescu R., *Mitologie românească,* Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Chiric Şchiopul

Reprezentare mitică aducătoare de foc, frate cu *Sântilie, zeul focului în *Panteonul românesc, care şi-a luat numele şi data de celebrare ale Sfântului Mucenic Chiric (15 iulie) din Calendarul ortodox (valea Nistrului de Jos).

Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

Cicoare

Personificare a unei plante *(Cichorium intybus L.)* din fam. *Asteraceae* care creşte prin fâneţe, locuri virane şi pe marginea drumurilor invocată de descântătoare în medicina populară şi de vrăjitoare în farmecele care pun pe jar inima feciorilor. Este îndrăgită în special de tinere care o aşezau sub căpătâi, împreună cu cămaşa celui dorit, să le spună în vis ursita, se afumau sau se spălau cu floare de **C.** să le scape *de urât* şi de farmecele vrăjitoarelor: *Frunzuliţă trei cicori, / Fusăi la trei vrăjitori, / Toate trei mi-au spus că mor! / Numai una*

ocheşică, / Aia-mi spusă să n-am frică; / ... /. Într-o legendă transilvăneană **C.** este zâna florilor care se spăla cu rouă înainte de răsăritul soarelui pentru a nu fi văzută de nimeni. Într-o dimineaţă, fiind zărită de Soare, acesta s-a îndrăgostit de ea şi a trimis doi luceferi s-o peţească. Zâna pământeană îi refuză spunându-le *Soare, soţior, / E tot călător, / Ziua peste sate, / Noaptea peste ape!* Supărat, astrul zilei o transformă în floare de **C.**: *Lăsa-ţi-mi-o în pace, / Că mi-o voi preface / Floare de cicoare / Cu ochii după Soare, / Când oi răsări, / Ea s-o-înveseli! / Când oi asfinţi, Ea s-o ofili; / Când oi scăpăta, / Ea s-a aduna.* De atunci se spune că **C.** stă tot cu ochii după Soare până toamna târziu, florile i se strâng seara, la apus, şi i se desfac dimineaţa, la răsărit.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar,* Editura Helios, Craiova, 1999.

Cimitir

Adăpost comunitar al morţilor organizat după modelul satului, sinonim cu ţintirim, progadie, gropniţă, grădină a morţilor. Criteriul de grupare a mormintelor în **C.** şi gospodăriilor în sat este aceleaşi: locul ocupat în arborele genealogic de cei vii şi de cei morţi. Moştenitorul locului de casă în vatra satului, de obicei băiatul cel mic, devine şi moştenitorul locului de înmormântare în vatra **C.**-ului. În schimbul plusului de moştenire la moartea părinţilor, numită şi partea sufletului, acesta avea obligaţia să-i înmormânteze şi să le facă rosturile solicitate de tradiţie. **C.**-ile româneşti sunt omogene din punct de vedere etnic şi confesional. În satele risipite din Munţii Carpaţi (Platforma Luncani, Ţara Haţegului, Apuseni) se întâlnesc şi astăzi **C.**-e familiale, amplasate în curtea sau grădina casei. Pentru a ajunge la locuinţa postumă, defunctul străbate, în ziua înmormântării, numai curtea sau bătătura casei. În peisajul etnografic un loc aparte îl ocupă mormintele simbolice, numite de arheologi cenotafuri, amplasate: lângă biserici sau în **C.**-e pentru eroii căzuţi în cele două războaie mondiale (Teleorman); la poarta gospodăriilor pentru membrii familiei (Muntenia Centrală); la poarta **C.**-elor pentru cei care au depus mărturii în procesele de judecată (judeţele Gorj, Vâlcea); pe locul morţii violente (înecaţi, trăsniţi de fulgere, răpuşi de fiare, împuşcaţi în revoluţia din 1989). Copiii nebotezaţi, morţii neindentificaţi, tâlharii se înmormântează separat, într-o margine a **C.**-ului. Identitatea morţilor în **C.**-e (numele, vârsta, sexul, starea socială şi economică.) este redată de mărimea crucilor şi stâlpilor funerari, de ornamentele şi înscrisurile pictate, sculptate, scrijelite pe acestea. În **C.**-le din sudul Transilvaniei şi din sudul

Olteniei în vârful crucilor sau al stâlpilor se puneau una sau două păsări ale sufletului cioplite în lemn. La sud de Carpaţi aripile pasării-suflet sunt traforate în două scânduri de lemn aşezate în unghi, simbol al zborului spre cer. La mormintele fetelor şi feciorilor stau, lângă cruce sau stâlp, soţul sau soţia postumă: un *Brad împodobit, măr (ramură împodobită de măr), *Suliţă (brad curăţat de crengi până la vârf). În unele zone etnografice la căpătâiul mortului se sădeşte un brad sau un pom fructifer, de obicei un măr sau un prun. Mormintele sunt, în special la *Sâmbetele morţilor, *Moşii de Vară, *Florii, *Joimari, curăţate, săpate şi semănate cu flori. Lângă cruce pot apare o măsuţă cu picioarele de lemn înfipte în pământ, altar pe care se pun ofrandele (pomenile) în anumite zile ale morţilor, un mic adăpost în care arde lumânarea sau candela, un ciob (oală sau strachină spartă) pentru tămâiat, un scaun pentru odihnă.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Cioban cu Oile

Personificare a constelaţiei Lira, reper pastoral pentru aprecierea timpului la stâna oilor în nopţile de vară. **C.**-ul, reprezentat de steaua Vega, este urmat de turma oilor formată din patru stele. În momentul răsăritului constelaţiei, ciobanii erau dezlegaţi să mănânce brânză în zilele de miercuri şi de vineri (Prahova, Neamţ).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1915; Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paşte*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1992.

Cioc

Unealtă a fertilităţii şi regenerării purtată de Zeiţa neolitică cu chip de pasăre, înlocuită de corn, unealtă a virilităţii şi abundenţei purtată de Zeul indo-european cu chip de animal. Falusul *Mutului şi, uneori, totemul cetelor de căluşari din Oltenia, confecţionat din lemn răsucit în formă de cap şi gât de pasăre de baltă, se numeşte **C**. În satele de la sud de Carpaţi falusul este sinonim cu **C.**, unul din primele cuvinte învăţate de băieţi de la mamele acestora. Substitutul Zeiţei Mamă, *Turca, perechea feminină a taurului, care colindă împreună cu anturajul său divin, Ceata de feciori, nu are cap de taurină sau bovină, ci un **C.** de pasăre de baltă cu care vorbeşte tocănind. Asemănător

Turcii, la *Crăciun şi *Anul Nou apar şi alte măşti compozite (*Capra, *Brezaia, *Boriţa) care au **C.** de pasăre de baltă, cu coarne de vită şi picioare de om. Din motive lesne de înţeles, substitutul neolitic obişnuit al Zeiţei generatoare de viaţă, pasărea de baltă, a devenit o pasăre domesticită, în special *Găina, al cărei ou este gătit cu măiestrie pentru a fi sacrificat, după reguli străbune, prin spargere rituală la sărbătorile pascale.

Bîrlea Ov., *Folclorul românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Ciocârlani

Figurine cu chip de pasăre sau de om pe coama caselor, anexelor gospodăreşti şi porţilor din lemn, confecţionate prin tăierea cu cuţitoaia a şindrilei de pe ultimul rând. Şirul de **C.** care domină înălţimea construcţiilor sunt numite, local, *Păsările sufletului (Oltenia, Muntenia, Moldova şi, mai rar, Transilvania).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocşe Maria, *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Cioclovina Uscată

Peşteră în Munţii Sebeşului (sat Cioclovina, com. Boşorod, jud. Hunedoara), adăpost *Geomorf situat în imediata apropiere a cetăţilor dacice de la Sarmizegetusa Regia, Piatra Roşie, Blidaru. **C. U.** este celebră datorită craniului uman atribuit, prin analogie cu *Homo sapiens* de la Predmost II (Boemia), omului de Cro-Magnon.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România,* Bucureşti, 1981.

Ciocnitul Ouălor

Sacrificiu al divinităţii primordiale înfrumuseţată prin vopsire şi încondeiere, simbol al jertfei Domnului Iisus. **C. O.** este permisă şi aşteptată cu nerăbdare de credincioşii ortodocşi după slujba de Înviere a Mântuitorului, din noaptea *Paştelui până la *Ispas, Înălţarea Sa la ceruri. Sacrificiul se săvârşeşte de doi oficianţi ai cultului după reguli precise: persoana mai în vârstă, de obicei bărbatul, loveşte violent *capul* oului sau de *capul* oului ţinut în mână de partener în timp ce unul pronunţă -*Hristos a Înviat!* iar celălalt răspunde -*Adevărat a Înviat!*; oul a cărui coajă a plesnit este primit în dar de cel care l-a spart sau este mâncat de persoanele care l-au sacrificat. Ritualul jertfirii ouălor lovite *cap în cap* poate continua, după acelaşi procedeu, prin ciocnirea lor *în coaste* sau *în burtă*, *în spate* sau *în fund*. Local, în Transilvania, tatăl familiei jertfea de unul singur oul slujit la Biserică în noaptea Învierii, îl curăţa, îl împărţea egal la membrii familiei pentru a fi mâncat sacramental. Un număr mare de motive ornamentale de pe ouăle încondeiate

redau pasărea sau părţi ale păsării: coada rândunicii, cocoşul, creasta cocoşului, creasta găinii, *Cucul, cuibul, *Gaia, păunul, vulturul şi altele. Deşi regulile **C.**-ui **O.** pot varia de la zonă la zonă, respectarea regulilor este strictă privind: cine are prima lovitură; ce părţi ale ouălor sunt lovite; ciocnitul să face *pe luate, pe schimbate, pe văzute, pe nevăzute* etc. Cojile ouălor erau aruncate pe pământ pentru fertilizarea holdelor, viilor şi livezilor sau în apele curgătoare pentru a da de veste *Blajinilor că a sosit Paştele, se puneau în hrana animalelor şi păsărilor, se păstrau pentru vrăji şi descântece. La Miezul Păresimilor, când se alegeau ouăle fără rod pentru vopsit şi încondeiat, se punea şi o cloşcă pe cuibul cu ouă roditoare. După trei săptămâni, cât durează clocitul ouălor de găină, în ziua de Paşte apăreau pe bătătură puii, simbol al vieţii care moare şi renaşte perpetuu. Prin preluarea imaginii arhetipale a oului, creştinii au adăugat divinităţii antropomorfe, trăsături geomorfe: Domnul Iisus, Fiul Omului, părăseşte mormântul şi se întoarce la viaţă precum puiul ieşit din găoacea oului.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Ciocul Berzei

Personificare a unei plante melifere *Erodium cicutarium*, fam. *Geraniaceae*, cu flori albastre în formă de cioc de barză sau de cocor, invocată în descântatul femeilor care nu aveau copii, sinonimă cu buruiană de făcut copii sau sculătoarea. Ceaiul din **C. B.** are calităţi afrodisiace (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Ciocul Căluşului

Efigie a zeului cabalin purtată în timpul Jocului Căluşarilor de *Mut sau de Vătaf, confecţionată la *Legatul (naşterea) **C.** şi înhumată sau dată pe apă la *Spartul (Moartea) **C**. La începutul secolului al XX-lea, **C. C.** se confecţiona dintr-un lemn răsucit sau cioplit în formă de cioc şi gât de pasăre de baltă, de cap şi gât de cal, de cap de lup, de bot de câine şi cap de om, îmbrăcat într-o piele de iepure în care se băgau diferite plante de leac şi măsura căluşarilor luată pe fire de aţă. În zilele în care se joacă *Căluşul, efigia lui este purtată în traistă sau în braţe numai de Mut sau de Vătaf, niciodată de un alt căluşar. În timpul jocului, **C. C.** este aşezat în faţa lăutarilor sau lângă *Steagul Căluşului ca şi cum ar asista la spectacolul dat în cinstea lui. Dacă nu este fixat într-un băţ, cum obişnuiau unele cete bănăţene de căluşari, **C. C.** este ascuns privirilor profanilor sau, pentru a spori misterul, li se arată, în anumite momente, numai capul scos din traistă. Pretutindeni unde apare, **C. C.** este considerat ca ceva diavolesc, mai temut şi respectat decât crucea creştină. Numai prin simpla atingere el poate îmbolnăvi şi lua minţile oamenilor. **C. C.** este folosit,

adesea, în practica magică de doborâre a căluşarilor. În ziua numită *Marţea Ciocului este înmormântat într-un loc tainic, de obicei în locul unde a fost confecţionat şi depus jurământul. După trecerea unui an de zile, în ziua de Strodul Rusaliilor, **C. C.** era dezgropat. În cazul că pielea iepurelui putrezea, aceasta se înlocuia cu alta nouă. **C. C.** a fost atestat în Oltenia şi Banat.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Căluşului*, în Dat., an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Piteşti, Argeş, 1989; Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Căluşari*, în Dacorom., II, Cluj, 1922.

Circovii de Iarnă

Năprasnice divinităţi meteorologice răspunzătoare de provocarea unor fenomene violente ale naturii (vârtejuri, viscole, tunete şi fulgere) şi de mari pagube în turmele de vite. **C. de I.** sunt celebraţi trei zile (16-18 ianuarie), la miezul iernii pastorale, care începe la *Sâmedru şi se încheie la *Sângiorz, şi formează o pereche cu fraţii lor, *Circovii de Vară, prăznuiţi la miezul verii pastorale. Împreună cu aceştia, **C. de I.** împart *Anul Pastoral de 365 de zile în două anotimpuri simetrice: iarna şi vara (Banat).

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Ramaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972-1974; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Circovii de Vară

Divinităţi meteorologice care provoacă fenomenele violente ale naturii pe timpul verii (vârtejuri, tunete şi trăsnete) şi pagubele aduse de fiarele sălbatice în turmele de vite. **C. de V.** reprezintă miezul verii pastorale (16-18 iulie), sezon în *Calendarul popular care începe la *Sângiorz şi se încheie la *Sâmedru. În ziua de mijloc a **C.**-lor, 17 iulie, este sărbătorită *Marina, invocată de olteni pentru copiii morţi. **C. de V.** sunt fraţi cu *Circovii de Iarnă, prăznuiţi la miezul iernii pastorale. Împreună cu aceştia, împart *Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice: iarna şi vara (Banat).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Mangiuca Simion, *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic.*

Cârnilegile, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Ciuha Miresei

Substitut al animalului-oracol (căprioară, capră, fiară sălbatică) care orientează paşii mirelui şi alaiului său nupţial spre casa miresei, loc favorabil întemeierii *Casei copilului. **C. M.** poate fi un stâlp înalt sau un brad împlântat la poarta miresei, curăţat de crengi până spre vârf, unde se agaţă o oală umplută cu cenuşă, un prosop, o sticlă cu ţuică. În Oltenia de nord-vest **C. M.** este un stâlp din lemn de molid de 10 – 16 m, curăţat de coajă şi uns cu seu, în vârful căruia se agăţau simbolurile nupţiale (cunună de brad, năframă), o pungă cu bani şi o ploscă cu vin. În Platforma Luncani în vârful prăjinii se leagă o sticluţă în care se bagă un fulg de pasăre, numită Găinuşă. Mirele nu poate intra în curtea miresei dacă nu se caţără, el sau un reprezentant al său să ia plosca cu băutură din vârful stâlpului sau nu sparge (vânează, omoară) cu băţul sau cu puşca oala sau găinuşa din vârf. Mireasa era îndreptăţită să refuze să se căsătorească cu mirele care nu trecea proba de încercare (Moldova, Oltenia).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar,* Editura Helios, Craiova, 1999; Şeuleanu I., *Poezia populară de nuntă,* Editura Minerva, Bucureşti, 1995.

Ciuma

Personificare feminină o unei năprasnice boli, soră sau prietenă cu *Moartea, care a secerat, din Antichitate până în secolul al XIX-lea milioane de oameni. **C.** este o femeie urâtă care sare în spatele oamenilor, bate la fereastră, intră pe furiş în casă. Se fereşte şi îi este teamă numai de câini. Ea dăruieşte viaţă îndelungată persoanelor care îi ung cu unt rănile de pe picioare. Pentru a fi îmbunată, românii au răsfăţat-o dându-i nume amăgitoare: Alba, Frumoasa, Maica Bătrână, Maica Călătoarea (Mehedinţi), Buboasa (Dolj), Teleleica (Prahova), Mătăhala, Maica Bolilor (Lăpuşna - Basarabia), Maica Calea etc. Întrucât invaziile şi războaiele româno-turce erau urmate, de cele mai multe ori, de epidemii de **C.**, maladia a fost cunoscută în Evul Mediu şi ca Boală a Turcilor (Brăila). Are înfăţişare hidoasă: cap de om, coarne de bou şi coadă de şarpe în vârful căreia este un ghimpe cu care înţeapă oamenii (Bucovina). Este o femeie năucă care umblă desculţă şi nevăzută de nimeni, dar simţită şi lătrată de căini, cu capul descoperit cu *Secera în mână sau cu coasa la spinare (Brăila). Uneori îşi anunţă venirea, precum prietena ei *Moartea, prin diferite semne: eclipse de soare, apariţia stelelor cu coadă (cometelor) şi altele. Se scăpa de ea prin diferite procedee: ospeţe sub cerul liber la care **C.** era invitată de onoare, jertfe de păsări şi animale domestice, înhumarea în poziţie verticală a unui

mort de **C.** Obiceiul cel mai cunoscut a fost confecţionarea unei cămăşi numită ia **C.**-ei sau cămaşa de izbândă într-o singură noapte: nouă femei alese după anumite criterii (cu numele Maria, văduve etc.) torceau tortul, năvădeau firele, ţeseau şi coseau cămaşa **C.**-ei pentru a fi agăţată, înainte de ivirea zorilor, într-un copac de pe hotar sau pentru a îmbrăca o păpuşă confecţionată din paie pentru a fi pusă în calea **C.**-ei. În unele sate, prin gura acestei cămăşi treceau toţi membrii obştii (intrau pe la guler şi ieşeau pe la poale, simbolizând moartea şi renaşterea). Protecţia magică prin tragerea unei brazde cu plugul tras de boi negrii, boi gemeni sau mânaţi de doi oameni gemeni de-a lungul hotarului sau ameninţarea **C.**-ei prin împlântarea pe hotar a unui buştean de stejar cioplit cu chip de om care purta ameninţător un arc cu săgeţi într-o mână şi o sabie în altă mână este atestată de documentele istorice şi de mărturiile unor călători străini care au vizitat în Evul Mediu Ţările Române. Ce-i atinşi de **C.** erau descântaţi, iar cei scăpaţi de moarte, numiţi cioclii, înmormântau victimele. Sfântul creştin invocat să lupte împotriva **C.**-ei era *Haralambie, celebrat în ziua de 12 februarie. În iconografia creştină acest sfânt este înfăţişat ţinând **C.** în lanţ, călcând-o în picioare.

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Gorovei Artur, *Descântecele românilor. Studiu de folclor*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1931; Pamfile Tudor, *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, colecţia Mithos, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Ciurica

1. Reprezentare mitică care dădea dreptul femeilor să-şi pedepsească bărbaţii în ziua ei de celebrare, 15 iulie. În această zi se evitau loviturile de orice fel, certurile şi neînţelegerile din familie pentru a nu avea parte de ele în cursul anului. Amintirea ei este păstrată de unele expresii populare (*Astâmpără-te că vine Ciurica!* sau *Stai cuminte! Capeţi Ciurica!*) adresate, ca ameninţare cu bătaia, copiilor neastâmpăraţi (Muntenia, Oltenia);
2. Pasăre mică care trăieşte prin ostroavele Dunării şi păduri şi sperie prin zgomotul ciudat ce-l face copiii şi oamenii slabi de inimă.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Ciurul Izbuc

Peşteră în Munţii Pădurea Craiului (sat Casa de Piatră, com. Arieşeni, jud. Alba), adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (neolitic, epoca bronzului). În *Sala Paşilor*, la 500 m de la intrare, au fost descoperiţi peste 280 de paşi umani impregnaţi în solul argilos fosilizat. Paşii, care aparţin unei familii compusă dintr-un bărbat, o femeie şi un copil, păstrează amprentele încălecate ale

labelor ursului de peşteră. Pe o piesă dentară de urs este incizată o siluetă umană.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000.

Civilizaţie a Lemnului

Complex al spiritualităţii româneşti generat de vieţuirea îndelungată a omului într-un biotop forestier primar care a evoluat, prin defrişarea neîncetată a *Pădurii, în civilizaţii secundare: agrară, pastorală, industrială şi, în formare, cea turistică, specific *Geomorfismului neolitic. Extensiunea solurilor specifice peisajului forestier (podzol de pădure, brun roşcat de pădure etc.) indică, alături de documentele etnografice şi istorice că, pe vremea lui Homer, teritoriul locuit astăzi de români era ocupat cu întinse păduri. Mici teritorii din spaţiul carpato-dunărean de astăzi, precum Bărăganul, sunt acoperite cu soluri care nu s-au născut la umbra pădurii. Efortul multimilenar de transformare a pădurii în mijloace de existenţă, a generat, după succese şi insuccese îndelung repetate, o strălucită *civilizaţie forestieră* în care omul carpatic s-a exprimat material şi spiritual în lemn precum omul mediteranean în piatră. Geto-dacii nu aveau statui cioplite în piatră; ei sculptau lemnul, modelau lutul şi *Aluatul. La începutul secolului al XX-lea mai puteau fi întâlnite case şi anexe gospodăreşti din lemn, fără cuie sau alte componente metalice. În muzeele etnografice şi în satele de munte pot fi admirate biserici, case din bârne cu încuietori secrete din lemn. Pădurea, care asigura variate mijloace de trai procurate prin cules (fructe, ciuperci, plante comestibile, miere de la albinele sălbatice), pescuit, vânat şi cultivarea poienilor defrişate cu grâu, mei şi alte culturi, a generat un sistem de alimentaţie dominat de vegetale. Ea oferea din belşug lemn pentru construcţie, pentru încălzit şi iluminat (făclii), adăpost în vremuri de restrişte. Un rol strategic deosebit l-a avut, în Evul Mediu, cultura meiului, plantă indigenă cu ciclu de vegetaţie foarte scurt, puţin pretenţioasă la condiţiile pedoclimatice oferite de pădurea poenită. Din seminţele de mei măcinate la râşniţă sau la moară, se obţinea mălaiul din care se prepara mămăliga, termen care avea să definească, mai târziu, şi fiertura obţinută din făină de porumb, plantă de import care nu face parte din ceea ce poporul numeşte, generic, *bucate*: grâu, orz, secară, alac şi mei. Întrucât meiul nu făcea parte din alimentaţia otomanilor, el a fost, în Evul Mediu, o importantă cultură agrară strategică. Când veneau cu *treburi* la nord de Dunăre, turcii căutau gropile de bucate unde localnicii depozitau grâul, care făcea parte din sistemul lor de alimentaţie, nu meiul. Confirmând vechimea meiului în sistemul tradiţional de alimentaţie locuitorii din unele sate olteneşti (Ghioroiu, jud. Vâlcea), folosesc încă boabele de mei, nu cele de grâu şi cu atât mai mult cele de porumb, în

diferite obiceiuri de înmormântare: boabele de mei sunt puse în sicriu sau semănate pe drum, în urma mortului. Cu excepţia fierului (cuţitul plugului), uneltele de muncă şi uz gospodăresc, mijloacele de transport etc. erau construite din lemn. Instrumentul preistoric de comunicare cu divinitatea fitomorfă, *Toaca de lemn, a fost preluat şi de *Biserica de rit oriental. În invazia pieselor de metal şi plastic, românul continuă să-şi construiască şi astăzi adăposturile deosebite din lemn: *Leagănul pentru cel venit *aici* şi *Sicriul pentru cel plecat *dincolo*. Codrul a rămas o temă fundamentală a folclorului şi mitologiei româneşti. Sintagma *frunză verde* este nelipsită din cântecele populare iar reprezentările mitice fitomorfe (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, *Omul Pădurii, *Pădureana, *Păduroiul etc.), vietăţile personificate ale pădurii (*Ursul, *Lupul, *Cucul), arborii sacrii (*Bradul, *Stejarul etc.), plantele folosite în alimentaţie, în farmacopeea populară, în vrăji şi descântece (*Urzica, *Mătrăguna etc.) alcătuiesc scheletul *Panteonului românesc. În numeroase contexte rituale şi ceremoniale vegetalul (plată, arbore, arbust) devine substitut divin în obiceiurile din ciclul calendaristic (*Bradul la Focu lui Sâmedru, *Pom de mai la Armindeni, *Stejarul sau *Cerul la *Crăciun) sau, pentru om, frate, soră, soţie în obiceiurile de naştere, căsătorie şi înmormântare (*Brad de nuntă, *Brad de înmormântare, *Pom la înmormântare, *Pomul sterp etc.). Vechimea şi arealul **C.**-ei **L.** sunt atestate în ţinuturile de câmpie, deal şi podiş de toponimia de defrişare, de limba şi expresiile populare legate de pădure. Nu întâmplător, renumita specie folclorică *doina* poartă numele în unele zone etnografice (Muscel) *de codru*. Prin defrişarea neîncetată a pădurilor şi desecarea bălţilor s-au obţinut terenuri pentru agricultură şi creşterea animalelor. Fără să dispară în totalitate, **C. L.** a lăsat loc altor peisaje etnografice mai recente.

Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie şi etnografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Civilizaţie Pastorală

Complex cultural dezvoltat de crescători de animale pe păşuni şi fâneţe naturale sau pe pajişti artificiale obţinute prin defrişarea pădurii şi desecarea apelor, specific *Antropomorfismului indo-european şi creştin. Vechimea peisajului pastoral este atestată de un bogat fond lingvistic autohton, traco-dac, provenit din domeniul creşterii animalelor (baci, căciulă, ţap, stână, ghioagă, ţarc, brânză, gălbează, căpuşă etc.), de originalitatea folclorului pastoral muzical, coregrafic şi literar, de *Calendarul pastoral încărcat cu sărbători şi obiceiuri dedicate atât animalelor domestice (Nunta Oilor, Paştele Cailor, *Marcul Boilor, *Sângiorzul Vacilor), cât şi fiarelor pădurii (Ziua Ursului, Ziua Lupului, *Sânpetrul Lupilor). Pentru folosirea eficientă a păşunilor şi fâneţelor aflate la mare distanţă de vatra satului păstorii au amenajat adăposturi specifice pentru

oameni şi animale (odăi, stâne, târle, surle, bordeie, ţarcuri, oboare), drumuri ale oilor dublate de drumuri ale sării, fântâni. Abundenţa materiilor prime a favorizat dezvoltarea industriei casnice şi instalaţiilor tehnice de prelucrare a lânii şi produselor din lână (pive, vâltori, dârste, darace), a pieilor şi blănurilor (cojocăritul, pielăritul, curelăritul). Baza sistemului de alimentaţie îl formează produsele animaliere: laptele şi produsele din lapte, carnea. Un loc aparte în **C. P.** l-a ocupat păstoritul transhumant dezvoltat pe păşunile din zona alpină a Carpaţilor, pentru văratul turmelor, şi pe vegetaţia naturală din vastele teritorii (bălţi, deltă, litoraluri marine, stepe, bărăganuri, bugeacuri, silvostepe) extracarpatice, pentru iernat. Practicat în cea mai mare parte a mileniului doi, păstoritul transhumant, inclusiv **C. P.**, a ajuns la apogeu la mijlocul secolului al XIX-lea, după care s-a stins în prima jumătate a secolului al XX-lea. El a pus în mişcare imense turme de oi pe distanţe de sute de km într-un areal geografic care corespunde, în linii mari, cu spaţiul *Vechii Civilizaţii Europene şi cu teritoriile locuite de traci, popor indo-european a cărui ramură geto-dacă este rădăcina autohtonă a românilor. În căutarea de păşuni, păstorii români, numiţi, după zonele unde aveau satele stabile, bârsanii (săceleni, brăneni, breţcani), mărginenii (jieni, poienari, ţuţuieni), la care se adăugau cei proveniţi din ţinuturile subcarpatice şi din sudul Dunării, vărau în Munţii Carpaţi, până în Moravia şi Silezia, în Alpii Dinarici, Balcani, Rodopi, Pind, Caucaz şi iernau în câmpiile litoralului mărilor Neagră, Caspică, Adriatică, Ionică şi Egee, în stepele ponto-caspice, dincolo de Prut şi Nistru, până în Crimeea şi nordul Caucazului. Ei au deschis drumuri de comunicaţie, ulterior devenite importante rute de comunicaţii, au întemeiat sate, târguri şi oraşe, au contribuit la menţinerea unităţii spirituale a românilor şi a Europei de sud-est.

Gimbutas Maria, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note şi prefaţă de Radu Florescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Mehedinţi Simion, *Concluzii şi premize la Terra*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1946; Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie şi etnografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Clopot

Personificare a instrumentului metalic a cărei limbă imită glasul divinităţii, mângâie şi cheamă credincioşii la închinăciune, alungă şi îndepărtează duhurile malefice ale naturii. Spre deosebire de *Toaca de lemn, simbol al civilizaţiei neolitice a lemnului, **C.**-ul este simbol al divinităţilor solare indo-europene şi creştine. Măştile tăcute care substituie divinitatea la *Crăciun (*Capra, *Brezaia, *Turca etc.) purifică spaţiul cu glasul **C.**-ţeilor legaţi la brâu, la picior sau de coarne. Pentru a se feri de *Iele, *Căluşarii îşi leagă şi ei **C.**-ţei la picior, iar pentru a alunga vrăjitoarele care fură

mana laptelui, vitele poartă tălăngi, **C.**-e sau **C.**-ţei la gât. Precum Toaca, **C.**-ul a fost preluat şi de biserica creştină. El anunţă ajunul sărbătorilor importante, slujbele religioase şi principalele momente liturgice, moartea oamenilor, cheamă ploaia pe timp de secetă şi alungă furtunile şi norii ameninţători de grindină etc. Glasul lui, diferit pentru mesajul care-l transmite, este ascultat şi înţeles de întreaga suflare a satului.

Cloşca cu Pui

Personificare a unui grup de stele din constelaţia Taurului, reper important pentru aprecierea timpului în nopţile senine, sinonim cu *Găinuşa, Cloţa (Argeş, Prahova, Muscel, Neamţ, Dorohoi, Braşov).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1915.

Cloşcă

Arbore tăiat din pădure, substitut al trupului neînsufleţit al zeului *Crăciun, care renaşte printr-un rit funerar de incinerare la sărbătorile solstiţiului de iarnă, sinonim cu *Boadnicu, *Butuc de Crăciun. Bărbatul cu **C.** în braţe, copiii care ţin în mână câte o creangă (puii **C.**-tii) şi femeia cu o tipsie încărcată cu mâncare gătită de post şi diferite fructe (stafide, portocale, pere) ies în curte, merg la *strejeru* (par în mijlocul ariei de care se legau caii la treieratul grâului), pun pe tipsie o turtă în *Aluatul căreia se găsea o monedă de argint şi mulţumesc **C.**-tii: *Dumnezeule, Dumnezeule, vin să cinăm cu belşug, cu noroc, cu sănătate şi cu tot ce ai dat!* După aceea capul familiei începe să strige precum cloşca puii, iar copiii să-i răspundă precum puii de găină. Revin în casă, ard puţin **C.** pe vatra focului, urmând ca zi de zi, până la Bobotează, buşteanul să fie ars în întregime. Cenuşa rămasă de la ritul funerar de incinerare a **C.**-tii se păstrează şi se aruncă la rădăcina pomilor fructiferi. Membrii familiei stau la masă, mănâncă fiecare câte un căţel de usturoi ca să fie sănătoşi de-a lungul anului şi taie turta în mai multe bucăţi: una pentru **C.**, una pentru vite şi câte una pentru fiecare persoană din casă. Cine găseşte moneda de argint va fi norocos în noul an. Toţi membrii familie trebuiau să bea sau să guste vin la masa din Ajunul Crăciunului. Dimineaţa, când membrii familiei se întorceau de la Biserică, păşeau peste un fier pentru a fi sănătoşi peste an, intrau în casă cu câte un lemn (aşchie, surcea, nuia) în mână, îl puneau pe foc şi se rugau: *Domnul să dea noroc!* Se gustau ficaţi prăjiţi de pasăre, se culcau cu toţii, fără să ridice apoi masa. Când se trezeau mâncau din belşug şi mergeau în vizite pe la rude şi cunoscuţi cu urarea: *Pasăre, pasăre! / Dumnezeu să vă dea noroc!* Obiceiul a fost atestat la megleno-români.

Papahagi N. Pericle, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic* (fără alte date pe copertă).

Coada vacii

Plantă *(Verbascum thapsus L.)* din fam. *Scrophulariaceae*, invocată în descântece pentru lecuirea bolilor şi în farmece pentru aflarea ursitei, sinonimă cu Lumânărică. Mama care dorea să-i afle *scrisa* fiicei îi punea sub căpătâi în noaptea când aceasta împlinea un anumit număr de ani ramuri înflorite de **C. V.** şi le descântau: *Cum se zbate coada vacii în sus şi în jos / La dreapta şi la stânga / Aşa să se zbată scrisa după copilul meu!* (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Cobiliţa Ciobanului

Personificare a constelaţiei Lira, care răsare şi apune în acelaşi timp cu o altă constelaţie pastorală, Ciobanul cu Oile (Prahova, Neamţ). **C. C.** exprimă, ca de altfel şi numele altor stele şi constelaţii de pe harta cerului, importanţa de altădată a economiei pastorale şi bogatele cunoştinţe empirice de astronomie ale ciobanilor.

Cocoş

Pasăre care aude glasul Cocoşului Gai din cer, masculin de la *Gaia (Gaea), după care anunţă şi el, pe pământ, principalele ore ale nopţii. Pentru a determina principalele momente ale zilei şi nopţii, oamenii observau Soarele şi Luna, stelele şi planetele. Dar, aceşti aştrii nu puteau fi observaţi întotdeauna din cauza timpului noros, iar aprecierea poziţiei lor pe bolta cerească este, fără alte instrumente de măsurat, aproximativă. Omul, înainte de a-şi bate capul pentru a crea maşinării de măsurat timpul, a căutat în natură organisme vii care să-l informeze despre scurgerea vremii. În Antichitate, dar şi în Evul Mediu, armatele de uscat purtau cu ele câte un **C.** pentru a vesti schimbarea santinelelor pe timpul nopţii. O funcţie asemănătoare îndeplinea şi **C.**-ul urcat cu câteva găini la stânele carpatice de către păstorii români. Având darul de a cânta în preajma miezului nopţii, moment de cumpănă, de confruntare a spiritelor bune cu cele rele, poporul a pus acolo paznic **C.**-ul. După cântatul lui, spiritele necurate îşi pierdeau puterea şi se ascundeau pentru a intra din nou în acţiune în noaptea următoare. El este nelipsit din practicile magice, descântecele şi obiceiurile din ciclul vieţii (naştere, căsătorie, moarte). În basme, **C.**-ul este un personaj fantastic: aduce bogăţii imense stăpânului, este sfetnicul lui Făt-Frumos, avertizează pe Ileana Cosânzeana că va sosi Zmeul etc. El continuă să joace rol ritual important la înmormântare (**C.** dat de pomană peste sicriu sau peste mormânt) şi, uneori, în ceremonialul nunţii (aducerea **C.**-ul fript la masa mare simbolizează apropierea zorilor, moment când invitaţii trebuiau să se ridice şi să plece), să fie un barometru meteorologic la îndemâna ţăranului pentru aflarea timpului ploios sau secetos, a vremii geroase sau moinoase. Deşi ceasornicul a pătruns în cele mai

izolate cătune, momentele principale ale nopţii, *miezul nopţii* la primul cântat, *trei ore înainte de ziuă* la al doilea cântat şi *crăpatul de ziuă,* când cântă mai des, sunt anunţate omului de la ţară de acelaşi străvechi orologiu, **C.**-ul.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

Colac

Alter ego al omului în obiceiurile din ciclul vieţii şi al divinităţii în obiceiurile din ciclul calendaristic. Prin denumirea, forma, mărimea, ornamentele, tehnica şi timpul de preparare, **C.**-ul substituie omul sau divinitatea căreia i-a fost menit (dedicat). El este perechea sufletului fără de care acesta nu se poate integra în existenţă (***C.**-ii la naşterea copilului, în primul rând **C.**-ul moaşei), în preexistenţă (***C.**-de nuntă, în special **C.**-ul miresei) şi în postexistenţă (***C.**-ii modelaţi la înmormântare; la 40 de zile şi la şapte ani după înmormântare; la *Sâmbetele morţilor şi la *Moşi), în comunitatea de credinţă (***C.**-ii naşilor), de sex (**C.**-ii la prinderea suratelor şi fârtaţilor), în ceata fetelor şi feciorilor în vederea căsătoriei (**C.**-ul la intrarea fetei în horă sau în joc). **C.**-ii care substituie omul sunt legaţi de obiceiurile din ciclul familial, **C.**-ii dedicaţi divinităţii sunt legaţi de *Calendarul popular şi obiceiurile calendaristice, preparaţi şi jertfiţi la moartea şi renaşterea divinităţilor sezoniere (***C.**-ii de Crăciun, **C.**-ii de Arhangheli, ***C.**-ul sau Turta de Andrei) şi ori de câte ori acestea sunt invocate să alunge bolile, să aducă ploile, să căsătorească fetele etc.

Colac de Andrei

Personificare a **C.**-ului modelat din *Aluat dospit invocat de fete în noaptea de *Sântandrei pentru aflarea ursitei. Fetele nemăritate se adunau mai multe la o casă unde îşi preparau fiecare câte un colac, îl coceau şi, după ce se răcea, semănau în mijlocul lui un căţel de usturoi. La plecare, fiecare participantă îşi lua colacul acasă pe care îl ţinea o săptămână la loc călduţ. Răsăritul usturoiului era interpretat ca răspuns favorabil al divinităţii că fata va avea noroc în acel an la căsătorie (Moldova, Bucovina).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic,* Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Colac de Crăciun

Aliment sacru, preparat de femeile *curate* la *Crăciun din *Aluat dospit, mâncat la mesele şi ospeţele rituale, dăruit colindătorilor şi, ca pomană, spiritelor morţilor. **C.**-ul **de C.** poate avea formă de cerc, potcoavă sau de stea, închipuind Soarele, Luna şi stelele de pe Cer, de păpuşă şi de cifra opt (8), care reprezintă trupul antropomorf al divinităţii indo-europene şi creştine, de cerc umplut, fără gaură la mijloc. Forma, denumirea, ornamentele, momentul oferirii, perioada păstrării şi contextului rito-magic al folosirii exprimă lumea simbolurilor *Vechii Europe. Prepararea, urarea şi primirea **C.**-lui,

rupereа şi utilizarea acestuia sunt momente ceremoniale de adâncă trăire spirituală, încărcate cu practici şi credinţe străvechi. În Moldova şi Basarabia **C.**-ii **de C.**, numiţi Crăciunei, se păstrau până la *Mucenici, *Anul Nou agrar în calendarul pe stil vechi, când se puneau în coarnele boilor sau ale plugului, se rupeau şi se dădeau animalelor să-i mănânce, se băgau sub brazda plugului. Prepararea şi împărţirea **C.**-ilor este unul dintre cele mai stabile şi mai cunoscute obiceiuri româneşti.

Caraman P., *Colindatul la români, slavi şi alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Văduva Ofelia, *Semnificaţii străvechi ale unor forme şi motive ornamentale perpetuate în contemporaneitate*, în AICED, nr. 1, 1981.

Colacul Feciorilor

Substitut al zeului *Crăciun care moare şi renaşte la *Anul Nou, preparat şi împodobit din *Aluat în ziua sau noaptea de *Ajun şi primit ca dar de ceata colindătorilor la sărbătorile de iarnă. **C. F.** este preparat din împletirea a două suluri de *Aluat sub formă de roată, înconjurată de al treilea sul. Aşezat la loc de cinste pe masa din camera curată, **C. F.** aşteaptă sosirea colindătorilor.

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocşe Maria, *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Colacul Grâului

Cruciuliţă modelată din *Aluat, substitut al spiritului grâului, care transmite rodul de la un ciclu vegetal la alt ciclu vegetal. În ţinutul Romanaţilor, judeţ din vechea împărţire administrativă, din făina primelor spice secerate se făcea un colac pe care se aplica o cruciuliţă modelată tot din *Aluat, închinată lui Dumnezeu, *Maicii Precesta şi *Arhanghelilor. Colacul, împodobit cu planta numită *Sporiş, cu fir roşu şi ban de argint, se punea în ciutura (găleata) fântânii şi se scufunda în apă. După ce se scotea din apă, crucea din *Aluat copt se păstra la icoană până la vremea semănatului când se fărâmiţa şi se semăna, împreună cu seminţele, pe ogor (sudul Olteniei).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Colacul Miresei

Substitut divin modelat din *Aluat, rupt în timpul colăcăriei deasupra capului miresei de nănaşă (Muntenia, Oltenia, Moldova, Dobrogea) sau de mireasa însăşi (Transilvania) şi mâncat sacramental de participanţii la nuntă, sinonim cu Turta, Lipia sau Pâinea miresei. El poate avea chipul zeiţei geomorfe (turtă sau lipie rotundă, pâine sau colac împletit), numit **C. M.** şi Pâinea miresei, sau al zeiţei antropomorfe (figurină cu

cap, picioare şi mâini, cu ochi, gură, nas, pâine alungită şi împletită sub forma cifrei opt), numită Păpuşa miresei. **C. M.**, preparat la casa miresei în condiţii de extremă puritate, este împodobit cu busuioc verde (proaspăt) şi cu alte flori viu colorate, legate cu aţă roşie de lână, şi îmbrăcat într-o năframă sau prosop. Împletitura **C.**-ui din şuviţe de *Aluat, asociată cu *Şarpele mitologiilor preistorice, aplicarea bucăţelelor de *Aluat, numite păsări, sau aşezarea unei păsări din *Aluat pe **C. M.**, numit *Pupăza miresei, simboluri asociate Zeiţei pasăre, generatoare de viaţă, şi ornamentele rotunde obţinute prin presarea *Aluatului cu ţeava de *Soc (O) şi cele ale multiplicării şi înmulţirii, obţinute prin incizia cu vârful cuţitului (X), exprimă solidar funcţia procreatoare a miresei. Pentru a procrea, mirii sunt consacraţi de două ori: de nănaşă, reprezentantă a moşilor şi strămoşilor care rupe **C.M.** deasupra capului miresei la casa socrilor mici, şi de preot, reprezentant al divinităţii, prin aşezarea pe creştetul mirilor a cununilor împărăteşti, la Biserică. Cununile împărăteşti şi **C.M.** au aceeaşi valoare simbolică: consacrarea tinerilor pentru actul nupţial de procreare.

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Văduva Ofelia, *Paşi spre sacru. Din etnologia alimentaţiei româneşti*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Colăcel

Dar primit de colindători la *Crăciun preparat din două suluri subţiri de *Aluat aşezate sub formă de cunună, sinonim cu piţărău, colindeţ. **C.**-ul, cu gaură la mijloc, este băgat de colindători în traistă sau pus pe băţul de colindat, gest care prefigurează fertilitatea şi rodul holdelor în noul an.

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocşe Maria, *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Colindat

Ceremonial complex, organizat de o ceată anume constituită, care transmite prin texte cântate sau strigate, numite colinde, şi, uneori, prin măşti, recuzită, dansuri, gesturi rituale şi formule magice vestea morţii şi renaşterii divinităţii adorate, urări de sănătate, rod bogat, împlinirea dorinţelor în noul an, în special căsătoria fetelor. Colindele vechi româneşti, care descriu moartea violentă a divinităţii cu chip de *Cerb, *Taur, *Leu, porc au elemente comune cu cântecele funerare de la moartea oamenilor. Ceata de feciori reprezintă anturajul în cadrul căruia divinitatea, adesea substituită de o mască (*Capră, *Turcă, *Cerb, *Brezaie etc.), se naşte, se desfată şi moare pentru a marca sfârşitul şi începutul anului sau sezonului. Cetele pot fi organizate pe criterii de sex (feminină sau masculină), de vârstă (copii, feciori, fete, oameni căsătoriţi), sau compozite. Mărimea ei variază de la 2-3 colindători la câteva

zeci. Unele cete, în special cele de feciori, sunt active atât la sărbătorile de Crăciun şi *Anul Nou, cât şi la sărbătorile şi obiceiuri de peste an unde au atribuţii organizatorice, rituale şi ceremoniale: organizează hora satului, ceremonialul Tânjaua (Plugarul sau *Alegerea Craiului), strigatul peste sat etc. Cetele de feciori bine organizate sunt ierarhizate, cu drepturi şi obligaţii ale membrilor asumate, uneori, prin jurământ (*Căluşari, *Goana Rusaliilor); acestea au un vătaf, ajutor de vătaf, casier etc. Adesea, cetele de colindători, însoţite sau nu de o mască care joacă rolul zeului supus morţii şi renaşterii simbolice, poartă un steag (*Drăgaica, *Căluşarii), capul împodobit al divinităţii sacrificate (*Siva la Crăciun), alt substitut divin (*Sorcova la Anul Nou), o recuzită rituală (plugul, buhaiul, bice, clopoţei, tălăngi etc.). Cetele, în special cele care poartă cu ele o mască, sunt însoţite de muzică interpretată la diferite instrumente. Textele colindelor pot fi cântate de membrii cetei (colindul feciorilor), aclamate (Pluguşorul, Semănatul), strigate (Focul lui Sâmedru) sau se reduc la cuvinte care, datorită vechimii, şi-au pierdut sensul. Colindatul se încheie cu primirea darului, uneori cu un joc la care participă şi membrii gazdei, în special fata de măritat.

Adăscăliţei V., *Istoria unui obicei. Pluguşorul*, Editura Junimea, Iaşi, 1987; Bârseanu A., *Cincizeci de colinde*, Braşov, 1890; Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Buhociu Octavian, *Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979; Caraman P., *Colindatul la români, slavi şi alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pop D., *Pluguşorul. Sinteză folclorică românească*, în S.C., vol. IV, 1982.

Colindele

Substitute ale divinităţii fitomorfe confecţionate dintr-un băţ de *Alun, Pom fructifer sau din alt arbore, împodobit cu motive ornamentale sau cu flori, purtate de feciori în timpul colindatului de *Crăciun ...

Colivă

Sacrificiu al spiritului grâului, zdrobit în piuă şi fiert în apă, îndulcit cu miere şi ornat cu miez pisat de nucă şi bomboane. **C.** este preparată de creştinii ortodocşi la marile sărbători calendaristice, în special la cele de comemorare a moşilor şi strămoşilor, şi la ceremoniile de înmormântare.

Complex Rupestru

Adăpost *geomorf săpat în epoca medievală (secolele X –XI) într-un masiv de cretă (dealul Tibişir, com. Murfatlar, jud. Constanţa). **C.**-ul **R.** se compune din şase bisericuţe, camere mortuare, galerii, cariera de cretă, cimitirul şi o bisericuţă zidită, parţial păstrată. Pe pereţii carierei, bisericilor şi celorlalte încăperi s-au identificat incizii cu caracter religios, laic, artistic, elemente de alfabet grecesc, chirilic, runic.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000.

Constantin Graur

Patron al păsărilor de pădure care poartă numele amalgamat al Sfinţilor Mari Împăraţi Constantin şi Elena (21 mai) din Calendarul creştin cu graurul, pasăre dăunătoare agricultorilor şi viticultorilor. Pentru a nu fi distruse recoltele de păsările cerului, în special de grauri, ziua era nelucrătoare. Se spune că păsările împerecheate la *Dragobete îşi învaţă puii să zboare în ziua de **C. G.** Pentru aşezările din sudul României această zi marca limita maximă de timp când se mai putea semăna porumbul, ovăzul şi meiul.

Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Corboaică

Zeiţă pasăre în *Cartea românească a morţilor care ia sufletul şi graiul muribundului. În unele Cântece funerare din Oltenia, după ruga adresată mortului de cântătoarele Zorilor ... *Scoală, Vasile, scoală, / Scoală şi mulţumeşte, / La străin, la vecin, / Cui a făcut bine, / De-a venit la tine, / Că şi-au mai lăsat / Lucrul lor de ziuă, / Hodihna din noapte,* acesta relatează întâlnirea cu Moartea venită în ipostază de pasăre: - *Nu pot să grăiesc, / Să le mulţumesc. / Le-o mulţumi Domnul, / Că el mi-a dat somnul; / Le-o mulţumi Sfântu, / Că el mi-a luat gându. / Mie mi-a venit, / Ieri, de-alalteieri, / O corboaică neagră / Pe sus învolbând, / Din aripi pleznind, / Pe mine m-a pleznit, / Graiu mi-a pierit, / Nu pot să grăiesc, / Să le mulţumesc...* (Runcu, jud. Gorj), sau ... *Ieri-alaltăieri / A venit din cer / O corboaică neagră, / Din aripi a dat, / Graiul mi l-a luat, / Picioarele mi-a-ntins. / Mâini pe piept mi-a pus, / Buză mi-a pârlit / Ochii mi-a lipit / Şi m-a despărţit / De mamă, de tată / Şi de lumea toată ...* (Arcani, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Cornul Caprei

Personificare meteorologică a constelaţiei Capricornul. Când tună şi fulgeră în direcţia **C. C.**, semne sigure că va veni ploaia, oamenii fac semnul crucii şi se

roagă să fie curată şi fără vijelie (Muntenia, Oltenia, Moldova).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Cosmadin

Reprezentare mitică prăznuită în *Calendarul popular la 1 iulie, provenită din contopirea sfinţilor tămăduitori de boli fără bani, Cosma şi Damian, numiţi şi *Sfinţi doctori fără de argint*. Sărbătoarea era considerată un timp ritual favorabil pentru practicile de medicină populară şi pentru descântecele de lingoare (febra tifoidă) şi răul copiilor (epilepsia). Sărbătoarea, fără a fi specifică numai românilor, a fost atestată în Moldova, Bucovina, Transilvania şi Banat.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Covaşă

Băutură sacră, cu gust dulce-acrişor, la ospăţul numit Noaptea Strigoilor sau Păzitul Usturoiului preparată din făină de grâu amestecată cu făină de mei, în vremurile din urmă cu mălai de porumb. Această băutură cu gust dulce-acrişor se punea în ulcele de pământ şi se împărţea în zilele dedicate lupilor (*Filipi, Ovidenia ş.a.) pentru a feri oamenii şi vitele de acţiunea malefică a strigoilor.

Crăciun

Zeu solar de origine indo-europeană, specific teritoriilor locuite de strămoşii autohtoni ai românilor, geto-dacii, identificat cu zeul roman Saturn şi cu zeul iranian Mithra. Mai mult de un mileniu creştinii au sărbătorit *Anul Nou în ziua de *Crăciun (25 decembrie), în imediata apropiere a solstiţiului de iarnă. Determinativul de *moş* indică vârsta zeului adorat care trebuie să moară şi să renască împreună cu timpul calendaristic la Anul Nou. Divinitatea se naşte împreună cu timpul la 25 decembrie, trăieşte 365 de zile, îmbătrâneşte şi moare pentru a renaşte la începutul anului următor. În *Calendarul Popular vârsta *sfinţilor* şi a zeităţilor păgâne este apreciată prin numărarea zilelor de la naşterea Anului, numit la 1 ianuarie *An Nou. Peste sărbătoarea autohtonă a **C.**-lui s-au suprapus Saturnaliile romane, apoi naşterea zeului solar de origine iraniană, Mithra, şi, după apariţia creştinismului, naşterea Domnului Iisus. În cultura românească **C.**-ul este un personaj cu trăsături bivalente: are puteri miraculoase, specifice zeilor şi eroilor din basme, dar şi calităţi şi defecte specifice oamenilor. Ca persoană profană, este *un om bătrân, un păstor bătrân cu barba de omăt*, vecin în satul în care trăia cu *Moş Ajun, fratele său mai mic. Sub influenţa creştinismului, **C.**-ul apare şi ca figură apocrifă: *s-a născut înaintea tuturor sfinţilor*, este mai mare *peste ciobanii din*

satul în care s-a născut Hristos şi altele. Legendele naşterii Maicii Domnului ne introduc în peisajul etnografic al unui sat pastoral unde Moş **C.** avea case mari, grajduri, coşare şi târle pentru vite. Pe neaşteptate, în acest sat liniştit soseşte o femeie necunoscută care, simţind că i-a venit vremea să nască, bate la poarta casei lui Moş Ajun şi îi cere găzduire. Motivând că este om sărac, o trimite la fratele său bogat, Moş **C**. Acesta, fără să ştie că femeia este Maica Domnului, nu o primeşte sau o trimite să nască în grajdul vitelor. În alte legende Moş **C.** aştepta în acea zi vizita unui mare împărat. Crăciuneasa ajută străina să nască, faptă pedepsită de **C.** cu tăierea mâinilor din coate. Când Moş **C.** află că în grajdul său s-a născut Domnul Iisus, se căieşte şi cere iertare lui Dumnezeu devenind *primul creştin*; *sfântul cel mai bătrân*; *soţul femeii care a moşit-o pe Maria*. Lipsa bunei cuviinţe răsplătită nefiresc până la omologarea lui **C.** cu divinitatea ascunde un mare adevăr istoric: la apariţia creştinismului **C.** era un zeu atât de venerat încât nu a putut fi exclus cu desăvârşire din Calendarul Popular şi din conştiinţa oamenilor care adoptase credinţa în Hristos. Prin tot ceea ce face, **C.** se opune s-au împiedică naşterea pruncului Iisus întrucât venirea Lui presupune mai întâi plecarea (moartea) Moşului. Tradiţiile contemporane despre *sfântul* **C.**, despre Moşul *darnic şi bun*, *încărcat cu daruri multe* etc. sunt influenţe livreşti pătrunse în cultura populară de la Vest la Est şi de la oraş la sat.

Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1904; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Crâsnic

1. Drăcuşor cu înfăţişare de purcel, născut la 11 luni de femeia împreunată cu un *Drac. Imediat după naştere **C.**-ul începe să alerge, să guiţe şi să muşte pe cei din casă. Pentru a scăpa de el, moaşa trebuie să-l înfăşeze, să cheme rudele şi să-l omoare cu beţele sau să deschidă uşa cuptorului pentru a intra în foc şi să moară incinerat (Moldova) ;
2. Nume purtat de *Zburător.

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1999.

Creciun

Figurină antropomorfă a zeului *Crăciun care moare şi renaşte simbolic la solstiţiul de iarnă modelată dintr-un sul de *Aluat în forma cifrei opt (8). **C.**-ul este păstrat la loc de cinste până la începutul ritual al aratului, de obicei în ziua de *Măcinici, când era pus în coarnele sau in bârsa plugului, era rupt şi mâncat sacramental de gospodar, sau se punea in hrana boilor înjugaţi (Moldova, Bucovina, Transilvania).

Stoica Georgeta, Petrescu Paul, Bocşe Maria, *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Creştinism Cosmic

Teologie populară în sud-estul Europei transmisă prin canale exclusiv folclorice care păstrează arhetipuri ale culturilor neolitice (8000 – 2500 î. Hr.), indo-europene (2500 î. Hr. – anul 0) şi creştine (anul 0 -). Modelul divinităţii adorate, ideal de frumuseţe după care oamenii şi-au organizat viaţa pe Pământ, păstrează atât trăsăturile *Geomorfismului Zeiţei Mamă neolitice, cât şi ale *Antropomorfismului Dumnezeu Tată şi Fiului său, Iisus, de origine creştină. Deşi este prezent în toate ungherele culturii populare, **C.**-ul **C.** domină, cu adevărat, în trei monumente ale spiritualităţii carpatice: *Calendarul popular, *Panteonul românesc şi *Cartea românească a morţilor. Calendarul popular este încărcat cu vechi zei păgâni îmbrăcaţi în haine creştine şi cu sfinţi creştini cu atribuţii specifice zeilor păgâni. Prin numeroase obiceiuri, acte rituale şi practici magice românul îi invocă şi astăzi, după trebuinţă (să-i aducă sau să-i oprească ploaia, să-i rodească holdele şi animalele, să fie sănătos, să fie pace etc.), făcând semnul crucii şi pronunţând o formulă creştină (*Doamne ajută! Doamne fereşte!* şi altele). Divinitatea adorată este aproape de oameni, vine în contact cu ei, se află în tot şi în toate. Românul personifică totul: aştrii, vietăţi (animale, păsări, reptile, insecte), plante, fenomene ale naturii, boli, sentimente, trăiri sufleteşti. Din natura înconjurătoare el îşi alege, după caz, mamă, tată, frate, soră, soţie postumă, prieteni etc.

Crivăţ

Personificare a *Vântului care suflă iarna din nord-est peste ţinuturile pericarpatice. Vara este bătrân, un moş neputincios cu mustăţi şi sprâncene de brumă, care stă cu picioarele în apă pe un scaun de gheaţă, iarna este tânăr şi puternic, asociat cu goana calului care mătură tot ce-i stă în cale. Deşi aduce mari neplăceri oamenilor, **C.** este, în legendele, baladele şi credinţele populare mai degrabă pozitiv decât negativ: anunţă rod bogat dacă bate în ziua de Bobotează, iartă pe cei care-i greşesc şi îi cer iertare etc.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,*

Editura Amarcord, Timişoara, 1997; German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credinţe şi obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

Crucea

Personificare a constelaţiei Lebăda. La vederea **C.**-ii pe cer în timpul nopţii ţăranii se rugau şi făceau semnul crucii (Argeş, Olt, Neamţ).

Ionică I.I., *Drăguş – un sat din Ţara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1944; Ion Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Crucea Mică

Personificare a constelaţiei Delfinul, reper important de orientare în nopţile cu cer senin. La vederea ei oamenii făceau semnul crucii şi spuneau *Doamne ajută!* (Ialomiţa, Tulcea, Botoşani).

Ionică I.I., *Drăguş – un sat din Ţara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1944; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Cuc

1. Personificare a păsării migratoare cu acelaşi nume, prevestitoare a primăverii şi timpului frumos. Cântecul **C.**-ului, orologiu pentru măsurarea timpului în *Calendarul popular şi sursă de inspiraţie melancolică de dor şi jale, începe să fie auzit la Blagoveştenie sau Ziua **C.**-lui şi încetează brusc, după trei luni, la *Sânziene sau Amuţitul **C.**-ului când, conform tradiţiei, s-ar îneca cu un bob de orz. Cântecul scurt şi răsunător al **C.**-lui, care începe şi sfârşeşte la două spectaculoase fenomene astronomice, echinocţiul de primăvară şi solstiţiul de vară, a fost folosit de cei vechi pentru calculul calendarului. **C.**-ul nu încântă nici prin coloritul penelor (seamănă cu un uliu în miniatură) şi nici prin cântecul său monoton. El nu-şi face cuib şi nu-şi creşte puii întrucât îşi depune ouăle în cuiburi străine iar puii săi, mai robuşti şi mai puternici, îşi răstoarnă fraţii vitregi din cuib pentru a beneficia de hrana acestora. Dar, pentru că acesta îi comunică omului, prin cântecul său, două importante hotare în scurgerea timpului anual, este celebrat în *Calendarul popular la Blagoveştenie, ziua când începe să cânte, şi la Sânziene, ziua când amuţeşte. În unele legende **C.**-ul ar fi fost un om metamorfozat, din diferite pricini, în pasăre. Fiind înşelat de soţie, pleacă din *lumea de aici* în *lumea de dincolo* lăsându-i vorbă să-l caute şi să-l strige între Blagoveştenie (echinocţiul de primăvară) şi Sânziene (solstiţiu de vară). Recunoscându-şi greşeala şi cuprinsă de dor, nevasta necredincioasă îşi caută în fiecare an bărbatul, zboară din creangă în creangă şi îl strigă neîncetat pe nume: Cucu! Cucu!... În alte povestiri, **C.** ar fi avut un frate geamăn, Ştefan. **C.** moare şi ajunge în Rai în timp ce fratele său

Ştefan, rămas *aici*, îl strigă pe nume între Blagoveştenie şi Sânziene. În postura de hoţ, **C.** fură caii sau boii lui *Sânpetru chiar în vremea aratului. Negăsind făptaşul, Sfântul îl blestemă să se transforme din om în pasăre şi, pentru a afla toată lumea unde se ascunde hoţul, să-şi strige singur numele în pădure: Cucu! Cucu!;

2. Pasăre prezicătoare. Direcţia în care îl auzi cântând (în faţa, spatele, stânga sau dreapta omului), pe ce se aşează când cântă (pe o ramură uscată, pe o movilă de gunoi etc.), aproape sau departe de casă, de câte ori cântă etc. sunt semne, bune sau rele, care indică norocul, sănătatea, căsătoria, boala, moartea oamenilor *(Cucu-n spate mi-a cântat / Şi moartea m-a săgetat)*. Indiferent de ipostaza în care apare, **C.**-ul este cea mai îndrăgită pasăre a românilor. El însoţea truditorii ogoarelor la arat şi semănat, la întreţinerea culturilor: *Cucu de n-ar cânta, / Nici noi n-am mai ara; / Cucu de nu s-ar porni, / Nici noi n-am plugări!* În unele zone etnografice încetatul cântecului său indică vremea coasei fânului (Oaş, Maramureş). Când amuţeşte înainte de Sânziene se consideră că vara va fi secetoasă.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Ornitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Cuci

Măşti ale zeiţei pasăre care fertilizează şi purifică spaţiul în prima zi după Lăsatul Secului de Paşte. Ceremonialul **C.**-lor este o datină de primăvară cu valenţe purificatoare atestată numai în sudul ţării: Muntenia şi Dobrogea. Flăcăii şi bărbaţii tineri îşi confecţionau gluga dintr-o bucată de sarică cusută în forma şi mărimea unei traiste de cal, acoperită pe deasupra cu hârtie albă sau colorată. În dreptul nasului se punea un gât de tigvă găurită din loc în loc pentru a intra aerul, iar în dreptul gurii şi al ochilor se lăsa câte o mică răsuflătoare. Îmbrăcaţi în fuste, cu gluga pe cap, cu un băţ în mână şi cu un clopot mare în spate, alergau în prima dimineaţă după Lăsatul Secului, uneori şi în ziua Lăsatului de Sec, după copii, fete, femei, oameni pe care îi atingeau şi adesea îi trânteau. Spre mijlocul zilei, luau în mână câte o nuia de care legau o opincă şi urmau alte alergături şi alte lovituri la spatele curioşilor. Seara, ceata **C.**-lor colinda din casă în casă, unde juca câte o horă în curte. Aceasta era desfăşurarea obiceiului pe la sfârşitul secolului al XIX-lea; fără prea mari schimbări, datina este întâlnită şi astăzi în Brăneşti, jud. Ilfov, Independenţa, jud. Călăraşi şi alte aşezări din Muntenia. **C.**-ul alunga prin zgomotul clopotului spiritele rele, fertiliza fetele şi nevestele tinere prin atingerea cu opinca, gonea bolile prin arderea fulgilor din glugă.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Oprişan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creaţiei a Teleormanului, Bucureşti, 1971.

Cuib

Adăpost al *Zeiţei pasăre asociat cu *Casa, Patul şi culcuşul uman, simbol al fecundităţii, fertilităţii şi statorniciei, desenat pe *Ouăle încondeiate şi ceramică, sculptat în lemn, cusut pe pânză sau ţesut în război. Stricarea **C.**-ului păsărilor, în general, al *Berzei sau cocostârcului, în special, este o fărădelege pedepsită de acestea cu incendierea casei.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

Cuina Turcului

Adăpost *geomorf săpat de apele Dunării în Muntele Ciucaru Mare (com. Dubova, jud. Mehedinţi) locuit de om în vremurile preistorice (epipaleolitic, neolitic, perioada de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, Hallstatt) şi istorice (epoca daco-romană, epoca bizantină, epoca medievală).

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000.

Cununa Grâului

Spirit al grâului retras din planta care se usucă în colacul împletit din ultimele spice secerate. Viaţa plantei grâu şi viaţa fiinţei om sunt retezate de *Moarte cu aceleaşi unelte: *Secera şi *Coasa. Oamenii încercau să se asigure, la moartea (seceratul) grâului, că rodul nu se va pierde prin două tehnici magice: lăsarea pe holdă a unui mănunchi de spice nesecerate, numite *Barba Pământului, Barba lui Dumnezeu, Barba Popii, *Iepurele (ţinuturile extracarpatice); tăierea ultimelor spice şi păstrarea lor sub formă de mănunchi, snop sau împletitură din spice de grâu numită **C. G.** *Buzdugan, Peană (ţinuturile intracarpatice). **C. G.**, împletită din spice şi împodobită cu flori într-un ceremonial cu acelaşi nume, este simbol al fertilităţii şi rodului bogat păstrat, ca un obiect sacru. La vremea semănatului boabele scuturate erau amestecate cu cele care urmau a fi semănate, **C.** era îngropată sub brazda plugului, se punea, la *Crăciun, peste colacul dat feciorilor colindători, împodobea steagul de nuntă sau era aşezată pe fruntea tinerilor la căsătorie (Transilvania, Banat).

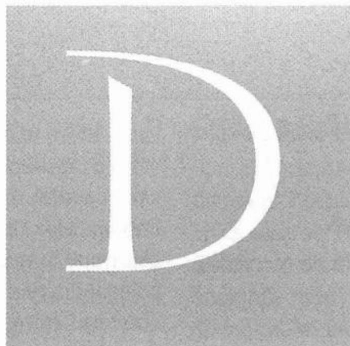
Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Bocşe Maria, *Rituri funerare pentru viaţă,* în "Banatica", nr. 12, 1993; Bot N., *Cântecele Cununii,* Bucureşti, 1989; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Ionică I. I., *Dealul Mohului.*

Ceremonia agrară în Țara Oltului, Editura Minerva, Bucureşti, 1986.

Cunună de Sânziene

Efigie divină reprezentată de o coroană împletită din floarea de sânziană (drăgaică) şi spice de grâu în dimineața zilei de *Sânziene sau de *Drăgaică (24 iunie). **C.** sau Coroana **de S.** are puteri miraculoase: purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul numit *Dansul Drăgaicei o simbolizează pe zeița agrară; agățată la fereastră, în stâlpii porților, pe crucile din hotar şi din cimitir are funcție apotropaică, de apărare a oamenilor, animalelor şi holdelor de stihiile naturii (grindină, furtună, vijelie, inundație); aruncată pe acoperişul casei sau al şurii indică, prin anume semne (dacă va cădea sau se va fixa pe acoperiş), dacă cel căruia i-a fost menită, sau cel care a confecționat-o sau a azvârlit-o va trăi sau va muri, dacă fata se va căsători în cursul anului şi cum îi va fi ursitul (tânăr sau bătrân, frumos sau urât), dacă va fi sănătos sau bolnav, dacă va avea noroc sau pagubă în casă. **C. de S.** care împodobeşte Drăgaica în timpul dansului său nupțial are aceeaşi semnificație cu colacul din făină de grâu pus de naşă pe creştetul miresei în timpul colăcăriei (înainte de pornirea alaiului nunții la Biserică) şi cu cununile împărăteşti puse de preot pe capul mirilor în timpul cununiei creştine: transferul fertilității de la un substitut al sacrului (colacul, cununa) la omul profan. Împletirea **C. de S.** şi obiceiurile legate de acestea sunt atestate la românii de pretutindeni.

Valer Buturā, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ivan Evseev, *Dicționar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Dalac

Personificare a anthrasusului *(postula maligna)*, boală infecţioasă cu abcese care cuprind toate straturile pielii, sinonimă cu bubă, bubă neagră, bubă rea, spurcat. Prin descântec **D.**-ul este ameninţat şi alungat din corp: *Dălac dălăceşte-te / Şi din vârf cârneşte-te, / Din ce eşti / Să nu mai creşti, / Să te tochieşti, / Cum se tocheşte sarea / De faţa apei / Şi cum se tochieşte cărbuneala / De faţa focului, / Din pământ ai venit, / În pământ să te duci, / Şi pe Ion să-l laşi curat / Şi luminat / Ca de Dumnezeu lăsat.*

Gorovei Artur, *Descântecele românilor. Studiu de folclor*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1931; Pamfile Tudor, *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, colecţia Mithos, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Dalbu de Pribeag

Nume tabuu al defunctului în textele funerare din *Cartea românească a morţilor folosit de teama oamenilor faţă de mort (Gorj), sinonim cu Dalbul de călător (Moldova). În mod obişnuit, femeile care cântă *Zorile se adresează mortului cu numele ce l-a purtat acesta în viaţă: Ion, Dumitru, Maria, Ana etc. În variantele olteneşti, în special cele gorjeneşti, pronunţarea numelui adevărat al mortului înainte de înhumare este înlocuită cu un nume care este, pe cât de frumos, pe atât de interesant pentru viziunea despre lume a românului: **D. de P.** Nume eufemistice primesc şi *Rusaliile (*Iele, *Şoimanele, Cele Frumoase) pe timpul verii, în special în zilele lor de celebrare (Strodul Rusaliilor, Todorusalii, Rusalii), *Ursul de ziua lui, 2 februarie (*Moş, *Moş Martin, Ăl Bătrân), *Lupul în zilele lui de prăznuire (*Gădineţ, Câinii lui Sânpetru), *Şarpele când iese din pământ, la *Alexii (Curea, Cel care se târăşte).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Dans Funerar

Joc desfăşurat în casa sau curtea defunctului în nopţile care preced înmormântarea, în cimitirul satului, la

unele sărbători din ciclul pascal şi la hora satului după 40 de zile de la înmormântare. În unele sate din Moldova *flăcăii şi fetele mari petreceau până dimineaţa*, la casa mortului, după muzică de joc (Şerbăneştii Vechi, jud. Galaţi), iar în Transilvania se joacă ca la nuntă *Dacă-i fată mare or fecior mare, joacă aşa ca la nuntă. Cântă ceteraşii şi joacă. În camera asta e mortul, ş-apoi dincolo joacă. Cine vrea se cântă (boceşte), cine nu, joacă. Cică-i nunta mortului* (Leşu, jud. Bistriţa Năsăud). La moartea oamenilor maturi şi bătrâni jucau mascaţii: *În mijlocul ogrăzii ardea un foc mare, mereu înteţit cu aşchii de brad. ... O vie agitaţie domnea pretutindeni. Lumea forfotea în toate părţile, vorbea tare, glumea, râdea. Nici un bocet nicăieri, nici măcar suspine înăbuşite ...Cu oarecare bruscheţe pătrunse în curte, desprinzându-se din bezna nopţii fără lună, un grup destul de numeros de oameni mascaţi. Purtau măşti reprezentând figuri omeneşti hidoase sau capete de animale sălbatice. Îmbrăcămintea multora era improvizată din piei de animale. Unii aveau centuri de frunze în jurul şoldurilor. O muzică stridentă de clarinet şi tobă însoţea această furtunoasă apariţie. Mascaţii vorbeau cu glasuri schimbate, ascuţite. Legau întrei ei convorbiri pline de umor, necruţând pe nimeni din cei de faţă, nici chiar pe mort. Toată lumea izbucnea în hohote de râs. Aveam impresia că se desfăşoară acolo scene menite într-adevăr să sperie spiritele. Gazdele serveau gustări şi rachiu... Mascaţii, la care se alătură alţi bărbaţi şi femei tinere, încep un dans în jurul focului, pe un fel de podium de scânduri mai dinainte pregătit pentru ca ritmica paşilor să fie mai sonoră, seacă.... Veselia generală şi râsul umpleau curtea. Bătrânii luau parte la acele manifestări zgomotoase şi le însufleţeau prin îndemnuri. Ei afirmau cu toată convingerea că duhurile rele care pândesc prin preajmă trebuie astfel speriate, pentru a nu se apropia de mort. Şi că veselia tuturora dă curaj mortului: că viaţa lui pe lumea cealaltă va fi aşa cum i se face priveghiul* (Nereju, jud. Vrancea). Obiceiul de a însoţi mortul tânăr cu muzică de dans este atestat pretutindeni în România. Petrecerea mortului se făcea, de obicei, cu melodii de joc îndrăgite de acesta şi cântate la fluier, caval, trâmbiţă: *la fiecare evanghelie* (odihnă, popas, stare), *când se dă de pomană, îi cântă o horă care-i plăcea lui* (Vlădeni, jud. Iaşi); *lăutarii cântă Hora Miresei sau Cântecul Ginerelui* iar *cele patru fete care poartă cununile făcute din flori, când ajung în locul unde se face hora, joacă hora în jurul coşciugului* (Dobrogea); *se cântă melodii de joc în momentul coborârii sicriului în mormânt* (Şerbăneştii Vechi, jud. Galaţi; Fundătura, jud. Bacău); muzicanţii *cântă la scoaterea mortului din casă şi la coborârea lui în groapă marşul de cununie* (zona Codrului, jud. Maramureş). În Moldova a fost foarte răspândit obiceiul jocului dat de pomană imediat după înmormântare, la poarta cimitirului.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere,* Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti,

1999; Traian Mârza, *Lioara – un gen muzical inedit al obiceiurilor de primăvară din Bihor*, în „Lucrări de muzicologie", vol. V, Cluj, 1969; Traian Mârza, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1985; Victor Tufescu, *Oameni din Carpaţi*, Editura Sport –Turism, Bucureşti, 1982.

Datul de-a Verii şi Verişoarele

Legământ juvenil încheiat de puberi (7-14 ani) până la moarte, pe criterii de prietenie, sex şi afinitate sufletească, sinonim cu *Însurăţitul şi Înfârtăţitul. Jurământul, care se desfăşura în afara gospodăriei şi fără martori, era însoţit de un schimb de alimente (pâine, colac, fructe) şi, uneori, de vase de lut şi alte cadouri. Asocierile pe sexe, fetele separate de băieţi, prefaţau, ca de altfel şi intrarea băieţilor în cetele de feciori şi a fetelor în şezători, constituirea cuplurilor bisexuate şi à viitoarelor familii (Muscel, Dâmboviţa, Argeş).

De-a Mama Gaia

Joc al copiilor în care apare Zeiţa Gaia în ipostază de pasăre de pradă, sinonim cu De-a Baba Gaia, Gaia şi Cloşca, De-a Puia Gaia. După ce se aleg doi copii mai voinici, aceştia îşi împart rolurile, unul de Gaie şi altul de Cloşcă, şi se alcătuiesc două cete, egale ca număr. În timp ce copiii Găii se ţin cu mâinile de brâul celui din faţă, aceasta se aşează pe pământ şi sapă cu un băţ o groapă. Cloşca, apropiindu-se cu puii şirag intră în vorbă cu Gaia: - *Ce faci acolo? - O groapă! Dar în groapă ce ai să faci? - Un foc. - Da cu focul ce ai să faci? - Pun ceaunul* (în unele variante ceaunul este înlocuit cu tigaia). *Da cu ceaunul ce ai să faci? - Opăresc un pui de-al tău!* Gaia se ridică şi îi dă Cloştii băţul cu care a săpat groapa. Cloşca, împreună cu puii săi, îl scuipă şi îl aruncă cât mai departe. În vreme ce Gaia aleargă după băţ, Cloşca cu şiragul său se învârte în jurul gropii şi cântă *De trei ori pe după groapă*, croncănesc, cârâie şi îi fac în necaz Găii. Încep apoi ostilităţile: Gaia încearcă să ia puii Cloştii şi invers. Lupta, dusă cu înverşunare, este însoţită de frica nemăsurată a copiilor că vor ajunge în *ghearele morţii*. Când Gaia şi Cloşca rămân fără pui, cei doi copii se iau la trântă, urmând ca învingătorul să se facă cloşcă în al doilea joc. (Jocul a fost atestat în toate zonele etnografice româneşti).

Marian Sim. Fl., *Ornitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883; Zane Iuliu, *Proverbele românilor*, 8 volume, Socec, Bucureşti, 1895-1903.

De-a Puia Gaia

Joc de copii în care cloşca îşi apără cu îndârjire puii de *Gaia, zeiţă a morţii în ipostază de pasăre răpitoare. Un băiat mai voinic, cloşca, care formează capul unui şir de alţi copii care se ţin de brâu unii de alţii, îşi apără puii de ferocitatea răpitoarei (Olt)

Decembrie

Personificare a lunii a zecea în Calendarul roman cu început de an la 1 martie şi a lunii a douăsprezecea în Calendarul iulian şi gregorian cu început de an la 1 ianuarie. Denumirea populară a lunii,

Neios, se referă la căderea abundentă a zăpezilor, în timp ce alte denumiri zonale (Andrea, Indrea, Undrea) amintesc de *Sântandrei, patronul românilor, celebrat în ultima zi a lunii noiembrie. Luna **D.** marchează începutul iernii cu început la mai multe date: 1 decembrie (Calendarul oficial); 6 decembrie, la *Moş Nicolae (Calendarul popular) şi la solstiţiul de iarnă (Calendarul astronomic). La sate viaţa economică intră într-un proces de oarecare relaxare paralel cu intensificarea manifestărilor spirituale. Numeroase sărbători şi obiceiuri pregătesc, în luna **D.**, sfârşitul şi începutul anului calendaristic: Bubatul, Sava, Moş Nicolae, *Ana Zacetenia, Modest, *Ignatul, *Moş Ajun, Moş Crăciun, *Îngropatul Crăciunului.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Ghinoiu I., *Calendarul popular pe anul 1993*, în REF, nr. 6, 1993; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Descântec

Terapie arhaică de vindecare a bolilor atestată la sumerieni pe plăcuţele de lut ars. **D.**-ul s-a bazat pe terapia cuvântului care se îmbina, de la caz la caz, cu fito-, psiho-, chino- şi meloterapia. Femeile descântătoare erau personalităţi puternice, capabile să provoace şi să stăpânească anumite procese psihice. Ele cunoşteau anatomia umană, plantele de leac şi, fireşte, tehnicile de alinare a suferinţelor şi de vindecare a bolilor. Aşa-numitele *păpuşi înţepate* din lut, descoperite de arheologi în săpături şi de etnografi în cercetările lor pe teren, sunt argumente că în spaţiul carpato-ponto-danubian s-a folosit, printre alte terapii, şi acupunctura. Cel puţin unele dintre descântătoare, în special cele care foloseau ca tehnică principală *trasul* bolnavului, utilizau în tratarea bolilor bioenergia. Lungimea textului cântat al **D.**-lor varia de la câteva cuvinte până la zeci de versuri, atât cât dura efectuarea şi altor terapii. Atmosfera de mister, solicitată de unele tehnici psihiatrice, era creată de alegerea timpului adecvat recitării sau cântării **D.**-lui, de arhaismul liniei melodice pentatonice, de ritmul precipitat cu tonalitate joasă şi rostire pianissimo, de dramatismul dialogului descântătoarei cu spiritul malefic, cu boala însăşi. După identificarea şi pronunţarea numelui celui care a trimis şi a provocat îmbolnăvirea, acesta era ameninţat şi blestemat, scos din corp şi izgonit prin cuvinte, gesturi şi acţiuni energice, în locuri de unde nu mai putea lua contact cu bolnavul: *în talpa Iadului, în Marea Neagră, peste 99 de hotare, unde Soare nu răsare, unde om nu calcă, în coarnele cerbilor, în capul lupului* etc. În timpul acestui război descris de textul **D.**-ului, bolnavul era frecţionat, tras, masat, oblojit, i se administrau leacuri vegetale sau preparate (decocturi, ceaiuri, inhalaţii, musturi, unsori, plămădeli,

spălări etc.), substanţe minerale sau organice, băuturi ş.a. **D.**-ul, confundat pe nedrept astăzi cu vrăjitoriile şi escrocheriile paranormalilor de tot felul, tezaurizează valoroase cunoştinţe şi observaţii despre producerea, manifestarea şi vindecarea empirică a bolilor. Ca orice fapt de folclor, **D.**-ele se transmiteau pe cale orală. Unele, fiind secrete, erau însuşite, ca orice meşteşug în satul tradiţional, *pe furate*, sau transmise în taină urmaşilor, uneori înainte de moarte.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 2000; Golopenţia Sanda, *Limba descântecelor româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 2007; *Tăbliţele de argilă. Scrieri din Orientul Antic*, Traducere, prefaţă, cuvânt înainte şi note de Constantin Daniel şi Ion Acsan, Editura Minerva, Bucureşti, 1981.

Destin

Model de existenţă expus la naştere de *Ursitoare, de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieţii (alegerea soţului, lungimea vieţii, felul morţii), sinonim cu *Soarta, *Ursita.

Destrigoire

Tehnici de depistare şi de omorâre a *Strigoiului mort. În multe sate din ţinuturile pericarpatice strigoiul era *omorât* acasă, înainte de înmormântare prin înfigerea unui fus, ţeapă de lemn, piron de fier în inima defunctului. Dacă apăreau indicii că mortul s-a transformat până la 40 de zile după înmormântare în strigoi, identificarea acestuia în cimitirul satului se realiza cu ajutorul armăsarului. Un bărbat încăleca un armăsar negru şi intra noaptea în cimitir pentru a sări peste morminte. Mormântul peste care calul refuza să sară se credea că adăposteşte un strigoi şi, ca urmare, trebuia deshumat şi omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici magice declară că, în unele cazuri au găsit mortul în altă poziţie decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe faţă. Este posibil ca cel puţin unii oameni înhumaţi în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoştinţă, să-şi revină în reavănul pământului, tragedii care amplificau şi mai mult credinţa preistorică în strigoi. Pe baza materialului de teren consemnat metodic pentru redactarea *Atlasului Etnografic Român* a fost posibilă clasificarea practicilor magice de prevenire a transformării mortului în strigoi şi, dacă acestea nu erau eficiente, depistarea şi *omorârea* strigoiului. Pentru neutralizarea strigoilor depistaţi a fi fost strigoi încă înainte de a muri, se foloseau următoarele tehnici: înfieratul, introducerea unor obiecte metalice în gură (Răşinari şi Jina din jud. Sibiu); împietritul, astuparea orificiilor cadavrului cu piatră şi sticlă pisată, tămâie (Hârseşti şi Izvor din jud. Argeş; Spineni, Scorniceşti din jud. Olt; Răchitoasa din jud. Bacău); arderea sau pârlirea organelor genitale (zona Porţile de Fier);

înfigerea unui obiect ascuţit în inimă (andrea, cui, sucală, ţăruş etc.) în inimă (Vizantea Răzăşească - Vrancea; Coţofenii din Dos, Sălcuţa, Perişor – jud. Dolj; Comana - jud. Constanţa; Mehadica – jud. Caraş-Severin; Moeciu de Sus – jud. Braşov); bătutul cuielor în călcâie (Tetoiu – jud. Vâlcea; Chiuieşti – jud. Cluj); împunsul cadavrului cu acul (Borlova – jud. Caraş-Severin); pedepsirea strigoiului prin aşezarea cadavrului pe spini sau rugi de mure (Biniş jud. Caraş-Severin: Perişor – jud. Dolj etc.); ocuparea timpului strigoiului cu activităţi migăloase, precum numărarea pietricelelor sau seminţelor de mei, mac, grâu aşezate în sicriu sau aruncate pe drum în ziua înmormântării (Ghioroiu – jud. Vâlcea); tratarea sicriului prin afumare, tămâiere, usturoiere; fusuirea sau · furcuirea mormântului a doua zi după înmormântare (Mehadica – jud. Caraş-Severin; Stejaru, Suhaia, Izlaz – jud. Teleorman); **2.** Tehnicile de neutralizare a *Strigoilor morţi, necunoscuţi la înmormântare, cuprindea mai multe secvenţe rito-magice: descoperirea strigoiului cu ajutorul armăsarului (Gogoşu, Coţofenii din Dos, Amărăştii de Jos – jud. Dolj; Istria, Runcu – jud. Constanţa şi altele); dezgroparea strigoiului; întoarcerea mortului-strigoi găsit în altă poziţie decât în cea în care a fost înmormântat (Lăţunaş – jud. Timiş: Lereşti, Dâmbovicioara, Lunca Gârtii – jud.Argeş; Chereluş –jud. Argeş; Sânnicolau Român – jud. Bihor); înfigerea în inimă a unor obiecte ascuţite, înroşite în foc; scoaterea cadavrului pe marginea gropii, înţeparea acestuia cu furcile sau sfârtecarea cu coasele şi sapele (Segarcea – jud. Dolj); împlântarea vârfului de seceră în coşul pieptului (Răchitoasa – jud. Bacău); incinerarea strigoiului (Ceru Băcăinţi, Pianul de Sus – jud. Alba; Vaţa de Sus, Clopotiva – jud. Hunedoara; Foeni, Jebel – jud. Timiş); pârlirea sexului înainte ca strigoiul să fie incinerat (Biniş, Slatina-Timiş – jud. Caraş-Severin); spargerea ulcioarelor în cele patru colţuri ale gropii (Băbeni, Oteşani, Igoiu – jud. Vâlcea; Lăţunaş – jud. Timiş); scoaterea şi arderea inimii (Bulzeşti, Gogoşu, Orodel, Dăbuleni – jud. Dolj; Putineiu – jud. Giurgiu; Valea Măcrişului – jud. Ialomiţa; Făgeţel – jud. Harghita; Calata, Izvorul Crişului – jud. Cluj; Blăjel, Luduş – jud. Sibiu); dezgroparea şi transportarea strigoiului dincolo de hotarul satului pentru a fi incinerat (Gogoşu – jud. Dolj); împrăştierea cenuşii funerare sau depunerea ei pe o apă curgătoare. Practicile magice de **D.** sunt frecvent atestate în scris începând din secolul al XVII-lea şi până la mijlocul secolului al XX-lea.

Ceauşanu Gheorghe, *Superstiţiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi şi nouă*, Academia Română, colecţia "Din viaţa poporului român", Bucureşti, 1914; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Deşteptător

Personificare a unei stele din constelaţia Taurului la răsăritul căreia încep cocoşii a cânta pentru trezirea oamenilor la muncă şi a alunga spiritele malefice cuibărite în timpul nopţii (Vâlcea).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1915.

Dodoloaia

Zeiţă pluviometrică invocată de anturajul său divin, de obicei o ceată feminină, să dezlege în zilele caniculare ale verii ploile, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Mamăruţa, *Păpăruga, *Băbăruţa, *Mătăhula. Textul cântat *(Dodoloaie, loaie, / Adu, Doamne Ploaie,/ O ploaie curată, / Ca din cer lăsată. / ... / Dodoloaie, loaie, / Adu, Doamne, o ploaie, / Să mă sui la Cer / Să fac nourei, / Nourei de ploaie, / Locul să se înmoaie. / Unde-i valea lină, / Mai mult să le vină; / Unde-i valea seacă, / Mai mult să se facă. / Spicu cât cuţitu / Boaba cât porumba. / Dodoloaie, / Adu, Doamne, o ploaie)* este însoţit de acte rituale şi practici magice. Termenul **D.** pentru Paparudă este atestat în judeţele din vestul şi sud-vestul României: Bihor, Arad, Timiş, Caraş-Severin.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Domnul Sfânt

Ghid providenţial în *Cartea românească a morţilor care ajută călătorul dezorientat să ajungă în *Lumea de dincolo. Mortul este iniţiat cum să-l recunoască pe **D. S.** şi cum să se poarte ca să-i câştige bunăvoinţa: ... *Haide, bre-nainte, / - Nainte să mergi, / Unde-i mai vedea / Un pom înflorit, / Nu-i pom înflorit, / Ci e Domnul Sfânt, / Lui să-i îngenunchi, / Poala s-o i-o pupi, / De el să te rogi / El să-ţi mai arate / Pe unde să dai / Ca să intri în Rai* ... (*Zorile din casă*, Câmpofeni, jud. Goj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Dor

Personificare a dragostei platonice provocată de lipsa şi depărtarea persoanei îndrăgite. În erotica populară **D.**-ul poate lua chipul persoanei iubite sau a zeului stăpân peste curţile şi palatele îndrăgostiţilor: *L-am cătat şi l-am aflat, / În mijlocul codrului, / La Curţile Dorului, / Unde stau porţile-închise, / Porţile le-am descuiat, / Pe băditţa mi l-am luat.* Uneori **D.**-ul ia înfăţişare de fântână miraculoasă, numită Fântâna **D.**-lui, a cărei apă băută de muritori poate naşte sau,

dimpotrivă, stinge marile iubiri. Mesagerii şi mijloacele de deplasare rapidă ale **D.**-lui sunt *Vântul şi păsările, în special *Cucul.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

Drac

Zeu htonian uzurpat de creştinism, cel mai periculos demon al *Panteonului românesc. Se metamorfozează în orice fiinţă sau obiect de pe pământ (capră, cal, berbec, porc, iepure, şoarece, muscă, peşte, plantă, bob de mei, ghem etc.). Nu se poate preface însă în oaie, albină, miel, porumbel şi măgar. În unele expresii şi zicale populare **D.**-ul apare mai puţin respingător: *un drac de fată* este o tânără frumoasă, deşteaptă, descurcăreaţă; *a face pe dracul în zece,* înseamnă o importantă reuşită a omului ş.a. Cuvântul, de origine livrescă, a pătruns în mitologia populară prin biserică şi cărţile populare. El are mamă (*Mama **D.**-lui) tată (Scaraoschi, Satan, Tartorul), fraţi mai mici (*Aghiuţă). **D.**-ii sunt de două feluri: văzuţi, care au coarne, coadă şi gheare lungi; nevăzuţi, cei fără coarne, care au fost îngeri izgoniţi de Dumnezeu din cer. Reşedinţa lui este Iadul sau tărâmurile pustii, menţionate în descântece: *unde cocoşii nu cântă; unde oaia nu behăie; unde popa nu toacă.* Uneori îşi ia numele de la locul unde stă de obicei: Ducă-se pe pustii, Ăl din Baltă, Bălţatul. Originea lui htoniană este confirmată de înfăţişarea fizică şi comportamentală: este negru şi urât (Întunecilă), handicapat (Şchiopul, Slutul), are coadă (Codică) şi coarne (Cornilă, Cornea, Împieliţatul), este necinstit faţă de Dumnezeu (Nefârtate), poartă tichiuţă care îl face nevăzut (Tichiuţă, Cel cu Şapca Roşie), este respingător (Bălosul, Bală spurcată, Dihanie), se metamorfozează în animale, păsări, balauri. Poate fi alungat de semnul crucii făcut cu mâna pe corp şi cu limba în gură, de agheasmă, de mirosul tămâii, de bătutul *Clopotului şi *Toacei, de unde şi unele nume eufemistice ale acestuia (Ucigă-l Cruca, Bată-l Crucea, Ucigă-l Toaca). Ingenios şi neastâmpărat, inventează, din joacă sau din întâmplare, din proprie iniţiativă sau la sugestia Fratelui (Dumnezeu), lucrurile, plantele şi animalele de pe pământ. Este invocat de vrăjitoare şi alungat de descântătoare. Oamenii îi trimit, prin înjurătura cu **D.**-ul, obiecte, vietăţi cuvântătoare şi necuvântătoare. Frate dintr-un început cu Dumnezeu, a contribuit la zidirea Pământului şi la facerea Lumii. Este puternic dar mai puţin inteligent ca Dumnezeu. Creaţiile lui rămân neterminate, le face dar nu ştie să le folosească sau le foloseşte în scopuri distructive: construieşte casa fără ferestre şi cară lumina în interior cu poala, inventează ciurul să care apa, se căzneşte să încalţe amândouă picioarele într-o singură ciubotă etc. Uneori, creaţiile **D.**-lui sunt preluate de Dumnezeu care le găseşte întrebuinţarea cuvenită (oala, casa, ciubota), alteori se iau la întrecere creând animalele, plantele, obiectele de pe pământ: **D.**-ul face capra, Dumnezeu

oaia; **D.**-ul construieşte cârciuma, Dumnezeu Biserica; **D.**-ul inventează tutunul şi ţuica, Dumnezeu tămâia şi vinul etc.

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944; Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiţionale*, Editura ALL, fără an pe copertă; Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972-1974.

Draci şi Bou Înstruţat

Alai nupţial în a doua zi de Rusalii al zeului vegetaţiei substituit de un bou împodobit cu textile ţesute sau cusute, brâie şi panglici colorate, clopoţei, cunună împletită din flori şi însoţit de anturajul său divin format din feciori mascaţi, sinonim cu *Bou Înstruţat, *Bou Ferecat (Valea Ţibleşului).

Gherman Tr., *Sărbătoarea boului sau Boul ferecat*, în Mar., 1969; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Dragobete

Zeu al dragostei în *Panteonul românesc identificat cu Cupidon, zeul dragostei în mitologia romană, şi cu Eros, zeul iubirii în mitologia greacă, sinonim cu *Năvalnic. **D.** este considerat a fi Cap de primăvară, Cap de vară, fiu al *Babei Dochia. Asemuit cu un flăcău frumos şi iubăreţ, acesta umblă prin pădure şi sărută fetele (Dolj). La **D.**, păsările nemigratoare se strâng în stoluri, ciripesc, se *Zburătoresc, se împerechează şi încep să-şi construiască cuiburile în care îşi vor creşte puii. Cele neîmperecheate rămân stinghere până în ziua de **D.** a anului viitor. Asemănător păsărilor, fetele şi băieţii trebuiau să se întâlnească, să facă **D.**-le, pentru a fi îndrăgostiţi pe parcursul întregului an. În satele unde se păstrează obiceiul se poate auzi şi astăzi zicala: *Dragobetele sărută fetele!* Considerând că sărutul în ziua de **D.** este de bun augur, fetele se lăsau şi chiar doreau să fie sărutate de băieţi. Dacă timpul era favorabil, fetele şi flăcăii se adunau în cete, schimbau cuvinte de dragoste, ieşeau la pădure hăulind şi chiuind pentru a culege primele flori ale primăverii. Ziua este aşteptată cu nerăbdare şi de femeile tinere, în special de femeile văduve care, credeau că dacă atingeau cu mâna un bărbat străin, deveneau drăgăstoase şi dorite peste an. Din zăpada netopită până la **D.** fetele şi nevestele tinere îşi făceau rezerve de apă cu care se spălau în anumite zile ale anului, pentru păstrarea frumuseţii (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Transilvania).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881.

Dragobeţi

Muguri ai arborilor de pădure culeşi şi purtaţi de fete la ureche în ziua de *Dragobete, simbol ai dragostei juvenile (Mehedinţi).

Drăgaică

Divinitate agrară, protectoare a lanurilor înspicate de grâu şi a femeilor măritate, sinonimă cu *Sânziana, Dârdaica, Împărăteasa, Stăpâna Surorilor, Regina Holdelor, Mireasă. **D.** se naşte la 9 martie, echinocţiul de primăvară în *Calendarul iulian, este fecioară la 24 iunie, ziua solstiţiului de vară, când înfloreşte planta ce-i poartă numele, Sânziana sau **D.**, şi este invocată de fecioare la vârsta căsătoriei şi de neveste cu copii în braţe în timpul dansului ei nupţial, numit Jocul **D.**-i. În obiceiurile, credinţele şi folclorul românesc **D.** păstrează amintirea Marii Zeiţe neolitice, divinitate lunară, echinocţială şi agrară, identificată cu Diana şi Iuno în Panteonul roman şi cu Hera şi Artemis în Panteonul grec. În ziua solstiţiului de vară **D.** ar umbla pe Pământ sau ar pluti prin aer, se desfată, cântă şi dansează peste câmpuri şi păduri împreună cu alaiul său nupţial. Fata care joacă rolul zeiţei în cetele de **D.** din sudul Munteniei este îmbrăcată mireasă, cu rochie albă şi cunună împletită din flori de Sânziene (**D.**) pe cap, însemn al cununiei. În timpul ceremoniei nupţiale **D.** bagă bob spicului de grâu şi dă miros plantelor de leac, vindecă bolile şi suferinţele oamenilor, în special bolile copiilor, apără holdele de grindină, furtuni şi vijelie, urseşte fetele de măritat etc. Când i se nesocoteşte însă ziua, **D.** stârneşte vârtejuri şi vijelii, aduce grindină, ia oamenii pe sus şi îi îmbolnăveşte, lasă florile fără leac şi miros. După dansul **D.** din ziua când se spune că şi Soarele joacă pe car la amiază, apar primele semne că vara se întoarce spre iarnă: începe să scadă lungimea zilelor şi să sporească nopţile, se usucă rădăcina grâului paralel cu coacerea bobului în spic, răsare pe cer constelaţia *Găinuşei (Cloşca cu Pui), florile îşi pierd din miros şi din puterea tămăduitoare de boală, *Cucul încetează să mai cânte, apar *Licuricii în păduri, se întoarce frunza pe ulm, plop şi tei. Unele din manifestările cultice de altădată, unde se cinstea zeiţa agrară, au devenit ocazii de întâlnire şi cunoaştere a tinerilor în vederea căsătoriei şi, apoi, vestite târguri de fete, bâlciuri şi iarmaroace. Zeiţa agrară la vârsta fecundităţii şi maternităţii a fost atestată cu numele de **D.** în Muntenia, Dobrogea, sudul şi centrul Moldovei şi cu numele de Sânziană în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureş şi Bucovina.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Bogdan I., Olos M., Timiş N., *Calendarul Maramureşului*, Baia Mare, 1980; Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992; Chirileanu Gh. T., *Un vechi calendar manuscript*, în Şez., vol. X, 1909; Comişel Emilia, *Folclor muzical*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; *Graiul, etnografia şi folclorul zonei*

Chioar, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Baia Mare, 1983; Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Oprişan H.B., *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creaţiei a Teleormanului, Bucureşti, 1971; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Pop M., *Obiceiurile tradiţionale româneşti*, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, Bucureşti, 1986.

Drăgostiţele

Numele zeiţelor fecioară în ziua morţii *Babei Dochia şi renaşterii Pruncului Dochia (9 martie). Gospodinele împărţeau, pentru sănătatea oamenilor, pentru spor în holdele de grâu şi în stupini turte unse cu miere şi găurite cu ţeava de trestie (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Drumul Mortului

Colac modelat din *Aluat în formă de melc sau de spirală care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu Colacul Rătăciţilor, *Toiagul mortului.

Duminică

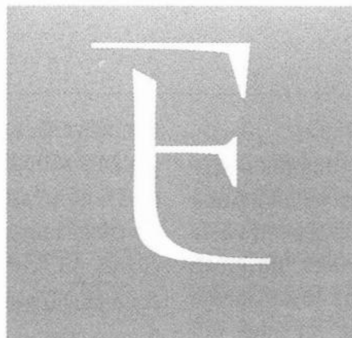
Personificare feminină a zilei de sărbătoare creştină a săptămânii (*Dies Dominica* - Ziua Domnului). În credinţele şi folclorul românesc **D.** este un personaj mitic binevoitor: femeie sfântă (Covurlui, Iaşi, Vaslui, Dolj); fiinţă omenească (Neamţ, Caraş-Severin); cea mai mare Maică Sfântă (Tutova, Botoşani); călugăriţă (Iaşi, Sălaj); doamnă mare la care se închină celelalte zile ale săptămânii şi de la care acestea primesc ordine (Fălciu); soră a zilelor săptămânii (Iaşi, Neamţ, Vaslui). Locuieşte dincolo de Apa Sâmbetei, în palate de aur (Neamţ), în păduri neumblate de oameni (Botoşani, Vaslui) şi este îmbrăcată în haine albe. Când se arată în vis sfătuieşte oamenii cum să alunge bolile şi să prevină pagubele (Vaslui). Dacă gospodinele spală rufe, torc, cos apare tristă, zgâriată, împunsă, tăiată şi sângerată (Neamţ, Romanaţi). **D.** îşi serbează ziua fără să lucreze (Făgăraş), se roagă şi mănâncă o dată la şapte zile (Tecuci), e făcătoare de minuni, aduce numai bine oamenilor. Adesea, se metamorfozează în râu, numit Apa **D.**-ii, care înconjoară Raiul, spre deosebire de Apa Sâmbetei care înconjoară Iadul. În ziua de **D.** sunt interzise descântecele, cu excepţia celor de dragoste şi aflare a ursitei (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul şi centrul Moldovei). Vitele născute în această zi îi poartă numele (Duman, Dumaia).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Duminică Tânără

Personificare a primei duminici care urmează după faza lunară numită *Lună Nouă sau Crai Nou, invocată pentru a da frumuseţe şi păr bogat fetelor. Într-un an de 365 sau 366 de zile sunt 13 luni lunare şi 13 **D.**-i **T**. În aceste zile, în satele din Banat, mamele străpungeau urechile fetiţelor pentru a le pune cercei, fetele îşi retezau vârful cozilor pentru a le creşte părul lung şi frumos, bărbaţii se tundeau şi îşi tăiau unghiile. Cositul fânului începea după o **D. T.** astfel încât noua recoltă (coasa a doua sau a treia) să prindă perioada de creştere a Lunii. În Bucovina **D. T.** era, dimpotrivă, nefavorabilă activităţilor omului întrucât se credea că aceasta înnoieşte răul; sămânţa semănată rămânea seacă, ouăle puse sub cloşcă nu scoteau pui, tinerii care se cununau nu aveau copii etc. Pretutindeni timpul marcat de Luna Nouă sau Lună Tânără era favorabil pentru vrăjitorii şi practici magice.

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Pamfile T., *Industria casnică la români*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

El şi Ea

Coptură din *Aluat care reprezintă un *Alter ego* al tinerilor care se căsătoresc, formată din doi colaci împreunaţi. Preparaţi ca ceva sfânt la casa miresei sau a mirelui, de **E.** şi **E.** nu are voie nimeni să se atingă. În timpul iertăciunii sunt rupţi iar bucăţile înfăşurate într-un prosop sunt păstrate de viitoarea familie. În alte zone, acest simbol al căsătoriei este preparat la casa mirelui şi trimis înainte de colăcărie la casa miresei împreună cu celelalte daruri (Moldova).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000.

Elisei

Personificare a zilei de 14 iunie care marca, în calendarul pe Stil vechi, solstiţiul de vară, sinonim cu ***E.**-ul grâului. Ca divinitate agrară, **E.** bagă bob spicului de grâu, îl împârguieşte şi îi grăbeşte coacerea. Cei care îi nesocotesc ziua sunt pedepsiţi de *sfânt* cu furtuni şi grindină. În calendarul pe Stil nou importanţa calendaristică a zilei este minoră şi formează, împreună cu Timoftei, Vartolomeul Grâului şi *Onofrei, categoria *Sfinţilor Mărunţi (Oltenia, Muntenia).

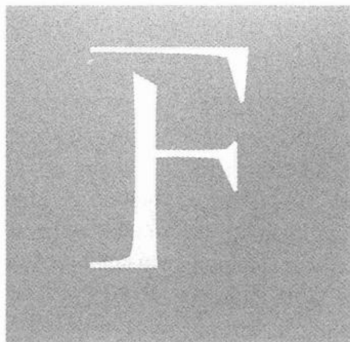
Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic,* Academia Română, Bucureşti, 1910; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Existenţă

Viaţa sufletului în lumea de aici, jalonată de două hotare biologice majore, naşterea şi moartea, care nu lasă vreo amintire celui care le trece. Venind din altă lume, din *Preexistenţă, nou-născutul este lipsit de identitate. Prin eforturi proprii şi ajutat de personaje şi diverse instituţii el trebuie să se integreze în mai multe forme specifice **E**-ţei: *lumea de aici* (aşezarea copilului pe pământ, imediat după naştere, scalda rituală, primirea *Ursitorilor pentru a-i ursi soarta, închinarea lui la Lună, la Soare, uneori la Brad); *familie şi spiţa de neam* (recunoaşterea paternă a copilului); *în comunitatea de credinţă* (botezul, închinarea copilului la icoane, scalda rituală

după botez, cumetria); *grupa de sex* (tăiatul moţului la băieţi, ruperea turtei la fete); *grupe de vârstă şi afinitate sufletească* (însurăţitul şi înfârtăţitul, prinsul verilor şi verişoarelor, mătcuţatul fetelor, frăţia de cruce a băieţilor); *instituţii premaritale* (ceata feciorilor, şezătoarea fetelor, hora satului); *grupul însurăţeilor* (peţitul, logodna, nunta); *grupul gospodarilor*; *grupul bătrânilor*. Deşi pregătirea pentru trecerea marelui prag biologic, moartea, se desfăşoară în paralel cu celelalte forme de integrare, aceasta devine prioritară la anii bătrâneţii (procurarea celor necesare înmormântării, împărtăşirea secretelor şi marilor taine, cererea iertării, moştenirea cu limbă de moarte). Principalii mediatori ai integrărilor de aici, din **E.**, sunt moşii, naşii, părinţii şi preotul, iar dintre instituţii familia, neamul, obştea, biserica.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie şi etnografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Fata Mare din Horă

Personificare a Coroanei Boreale. Steaua geamănă ar fi **F. M. din H.**, stelele mici - dansatorii prinşi în horă, iar steaua din mijlocul cercului - Lăutarul (Ialomiţa, Prahova, Botoşani).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Fata Pădurii

Reprezentare mitică specifică *Civilizaţiei lemnului, fiică a *Mumei Pădurii care locuieşte în fundul codrilor de unde vine, luând înfăţişarea iubitei feciorilor sau a unei zâne, adusă de vânturi şi vijelii. Călătoreşte numai pe timp de noapte şi poate lua chip de fată, de babă, de fiinţă jumate fată şi jumătate peşte sau animal, de obicei iapă. Ea amăgeşte feciorii, pe care îi răpeşte, le face copii şi îi lasă rătăciţi prin pădure. Spre deosebire de Muma **P.**, necăjită că oamenii îi taie copiii (copacii) în pădure, **F. P.** este veselă, cântă, horeşte. Ca reprezentare antropomorfă, este înaltă, poartă părul lung până la picioare şi este încălţată cu ciubote sau cizme de lemn. Umblă dezbrăcată, acoperită cu păr, sau îmbrăcată în scoarţă şi muşchi de copaci. Privită din faţă apare ca o femeie, din spate ca o covată (lemn scobit). Feciorul poate scăpa de dragostea **F.**-ei **P.** cu ajutorul vrăjitoarelor care confecţionează un om din paie, îl îmbracă cu hainele bărbatului şi îl duce la o răscruce de drumuri. Păcălită, **F. P.** frământă (iubeşte) omul de paie şi aşa îi dă pace feciorului. Se fereşte, în schimb, de bărbaţii care poartă brâu, curea, brăcinar de *Tei întrucât cel care reuşeşte să o încingă peste mijloc îi ia puterea şi poate afla de la ea mari secrete. Duşmanul ei este Omul Nopţii sau Omul de Miază-Noapte care o prinde, o spintecă şi o pune pe foc. În unele zone etnografice **F. P.** este confundată cu Muma Pădurii. Muma şi **F. P.**, cele mai cunoscute reprezentări mitice ale *Panteonului românesc, apar în toate genurile creaţiei populare: legende, basme, credinţe, zicale şi proverbe.

Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" din Bucureşti; Bălă P., Cheţan O., *Mitul creştin*, Editura

Enciclopedică, Bucureşti, 1972; Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Eretescu C., *Fata Pădurii şi Omul Nopţii. În compania fiinţelor supranaturale*, Editura Compania, 2007; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Hedeşan Otilia, *Pentru o mitologie difuză*, Editura Marineasa, Timişoara, 2000.

Faur

Personificare a lunii *Februarie al cărui nume se leagă de meşterii fauri, lucrători ai fierului. În luna lui **F.** fierarii pregăteau uneltele de muncă, ascuţeau sau confecţionau fiarele sau cuţitele de plug pentru sezonul agrar care începea la *Măcinici. Pentru că are numai 28 de zile, 29 în anii bisecţi, **F.** este considerat fratele cel mic al celorlalte luni ale anului. Timpul schimbător din această lună reflectă capriciile copilului **F.**: când râde şi zâmbeşte e timp frumos, când plânge bate viscolul, când e supărat dă ger de crapă pietrele. El intră în conflict cu *Martie care, după ce i-a cerut câteva zile friguroase pentru a-i strica florile fratelui Prier, refuză să i le mai înapoieze. Poporul explică numărul mai mic de zile în luna Februarie şi timpul capricios de la începutul lunii martie drept consecinţe ale neînţelegerilor şi luptei dintre **F.** şi Marte pentru zilele împrumutate. În cursul acestei luni se încheiau, în satul tradiţional, şezătorile şi, împreună cu acestea, distracţiile tinerilor din serile şi nopţile lungi de iarnă. Apropierea sezonului agrar aducea în plin plan preocupările economice: îngrijirea atentă a vitelor de muncă, repararea uneltelor şi atelajelor agrare, pregătirea seminţelor pentru semănat etc. Liniştea şi odihna în sat erau aduse de *Caii lui Sântoader, feciori voinici şi frumoşi dar cu coadă de cal în pantaloni şi cu copite de cal în opinci. Divinităţile populare din cursul lunii **F.** sunt, precum timpul, tinere. Unele, precum *Vlasie (11 februarie), *Dragobete (24 februarie), dezleagă limba păsărilor de pădure pentru a cânta.

Micul Atlas Lingvistic, partea a II-a, Seria nouă, vol. III, 1967; Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 1999.

Făclia de Sânziene

Torţă aprinsă la solstiţiul de vară, în noaptea de *Sânziene (23 / 24 iunie), care înfăţişează invincibilitatea Soarelui. **F. de S.** este confecţionată dintr-un lemn de brad uscat şi crăpat la un capăt unde se înfundă răşină şi se leagă surcele de molid şi fire de tort. Seara, în ajunul zilei de Sânziene, flăcăii se adună pe o înălţime din afara vetrei satului, îşi aprind, aşezaţi în formă de cerc, făcliile, se aliniază şi încep să descrie rotocoale cu flăcările aprinse, învârtindu-le în aer, de la răsărit la apus, în timp ce strigă în cor: *Făclia măăă* ... **F. de S.** este trecută printre picioare lăsând impresia că feciorii sar peste foc sau călăresc un cal de foc. Când făcliile sunt pe cale de a se stinge, feciorii coboară în sat, înconjoară cu

ele grădinile şi le împlântă, în final, în mijlocul holdelor şi livezilor. Rotocoalele de foc obţinute prin rotirea **F. de S.** în direcţia mişcării aparente a Soarelui pe bolta cerului în ziua cea mai lungă a anului exprimă bucuria oamenilor pentru victoria luminii asupra întunericului, a căldurii asupra frigului, a fertilităţii asupra sterilităţii, dar şi hotărârea lor de a ajuta astrul vieţii să se menţină la înălţimea atinsă pe cer la solstiţiul de vară. Mirosul puternic de răşină arsă şi fumul, strigătele puternice în cor, arderea **F. de S.** şi împlântarea lor în grădini şi livezi alcătuiesc nucleul unui spectaculos ceremonial nocturn în care apar, ca dominante, actele rituale apotropaice, fertilizatoare şi divinatorii (Maramureş, Bistriţa-Năsăud).

Bogdan I., Olos M., Timiş N., *Calendarul Maramureşului*, Baia Mare, 1980.

Fetele de Apă

Reprezentări mitice feminine, fiice ale *Ştimei apei, stăpâna mărilor şi apelor curgătoare sau stătătoare, cu corp jumătate femeie şi jumătate peşte, inventatoare ale cântecelor, sinonime cu Fetele de Mare. După alte tradiţii, **F. de A.** provin din fetiţele înecate din imprudenţă când sunt scăldate de mamele lor. Partea de sus a corpului este femeie cu părul capului despletit, partea de jos este coadă de peşte. Neîntrecute în frumuseţe, **F. de A.** au, în loc de mâini, aripi albe. Înainte de a începe să cânte, se ridică valuri ca şi cum ar fi stârnite de vânt. Atunci **F. de A.** ies la suprafaţă, pe coama valurilor, şi încep să se joace, să înoate şi să se stropească cu apă. Îndată ce se sparg valurile, **F. de A.** încep a cânta cu glas dumnezeiesc, încet, apoi din ce în ce mai tare. Când sfârşesc cântecul se afundă, înoată pe sub apă şi ridică la oarecare distanţă alte valuri pe care ies, joacă şi cântă alte cântece. Dacă sunt văzute de un fecior, acesta, fermecat de frumuseţea trupurilor şi cântecelor, încearcă să le atingă cu mâna. Atunci fie se scufundă pe fundul apei, fie îl îneacă (Bucovina).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească,* Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Filipi de Iarnă

Divinităţi năprasnice cu număr variabil (3-7), patroni ai lupilor, sinonimi cu *Martinii de Iarnă, celebraţi de crescătorii de oi la sfârşitul lunii ianuarie şi începutul lunii februarie. **F. de I.** marchează, în *Calendarul popular, sfârşitul unei lungi perioade de împerechere a lupilor începută cu aproximativ 80 de zile în urmă, la Filipii de Toamnă.

Calendarul ilustrat, Craiova, 1910; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile,*

credinţele şi unele tradiţii legate de ele, Socec, Bucureşti, 1909.

Filipii

Personificări ale lupilor care apar în ceată (haită divină) condusă de *Filipul cel Mare sau Filipul cel Şchiop, celebraţi la *Ovidenie (21 noiembrie) sau la *Sântandrei (30 noiembrie). În timpul perioadei de gestaţie a lupilor, la *Circovii de Iarnă sau Miezul Ierni pastorale (16 –18 ianuarie), crescătorii de animale sărbătoreau o altă mare divinitate a acestora, *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie). În Oltenia şi Muntenia de vest zilele dedicate Filipilor de Toamnă se moşteneau în linie maternă: tânăra nevastă primea ca zestre unul sau mai mulţi **F.**, zile în luna noiembrie care urmau a fi celebrate prin diferite interdicţii de muncă. În nopţile de **F.** se spunea că lupoaicele căutau cu înverşunare tăciuni aprinşi. Cele care nu reuşeau să mănânce foc, simbol universal al masculinităţii şi virilităţii, rămâneau sterpe un an de zile. Pentru ca acestea să nu găsească cărbuni aprinşi să-i mănânce şi să se înmulţească peste măsură, femeile nu scoteau cenuşa din vatră şi, în niciun chip, nu împrumutau foc vecinilor în zilele de **F.**.

Calendarul ilustrat, Craiova, 1910; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Filipul cel Mare

Năprasnică divinitate a lupilor prăznuită în calendarul popular la *Ovidenie, ziua intrării în Biserică a Fecioarei Maria (21 noiembrie), sinonim cu Filipul cel Şchiop. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. Obiceiurile, actele rituale şi practicile magice efectuate la Ovidenie, Filipii de Toamnă, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei şi Sânnicoară, desfăşurate în perioada 13 noiembrie – 6 decembrie, alcătuiesc un scenariu al morţii şi renaşterii timpului calendaristic, probabil *Anul Nou dacic. În noaptea de Ovidenie, când se credea că se deschide Cerul şi vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânării încolăcite precum *Statul mortului o strachină cu apă de leac, se făceau farmece şi descântece, se afla ursita, se efectuau observaţii şi previziuni meteorologice. Întrucât se credea că în noaptea **F. cel M.** *Strigoii circulau fără oprelişte, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurile uşilor, vatra şi cuptorul care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecţia viţelor de fiarele pădurii se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii şi pieilor de animale. (Bucovina, Moldova, Muntenia şi Oltenia).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura

Minerva, Bucureşti, 1976; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Floare Aducătoare de Urât

Garofiţa de munte, floare frumoasă din fam. *Caryophillaceae*, care creşte prin poienile şi livezile înalte, invocată de femeile vrâncene, bune cunoscătoare ale farmacopeii şi cosmeticii populare, *să facă duşmanilor de urât*.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Floarea Dragostei

Personificare a unei plante din fam. *Crasulaceae*, cu frunze în formă de lance şi flori roz-purpurii care creşte pe lângă pâraiele din zonele înalte, protectoare a casei de duşmani. Planta se aduce din locurile unde creşte şi se răsădeşte într-un colţ ferit şi curat al grădinii. Pentru a afla dacă tinerii îndrăgostiţi se vor căsătorii, se răsădeau, alăturat, două fire: unul pentru fată, altul pentru fecior. Plantele, crescând, urmau să prezică, prin apropierea sau îndepărtarea tulpinilor, dacă se căsătoresc sau nu tinerii cărora le-au fost menite.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Florii

Zeiţe ale primăverii, personificări ale florilor, celebrate în Duminica **F.**-lor, peste care Biserica creştină a suprapus sărbătoarea Intrării Domnului în Ierusalim, identificate în mitologia romană cu Zeiţa Flora. Local, unde se crede că la **F.** înfloresc *Urzicile, ziua se numeşte *Nunta Urzicilor*. Substitutul lor vegetal sunt ramurile de *Salcie, simbol al fertilităţii şi vegetaţiei de primăvară. Rupte şi sfinţite la **F.**, ramurile de salcie se păstrează la icoană şi se folosesc în momente de grea cumpănă ale anului: grindină, furtuni, inundaţii, secetă, boală. Ele împodobesc icoanele, uşile şi ferestrele caselor, crucile mormintelor. Local, în ziua de **F.** se scoate *Mărţişorul făcut cadou la 1 martie şi se agaţă într-un măceş sau într-un pom înflorit, se scot în curte, la soare şi aer, hainele şi zestrea fetei de măritat. Local, la **F.**, fetele culegeau *Năvalnicul, plantă folosită în descântecele de dragoste. Semnificaţiile obiceiurilor legate de reînvierea naturii la **F.** sunt strâns legate de cultul moşilor şi strămoşilor: se pomenesc morţii, se curăţă cimitirele, se seamănă flori şi se înfig ramuri de salcie în morminte, sunt invocate spiritele morţilor în actele de divinaţie. **F.**-le sunt celebrate, cu diferenţieri zonale, de românii de pretutindeni.

Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" din Bucureşti; Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui*

N. Densuşianu, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Fluier

Instrument preistoric de comunicare cu lumea spiritelor confecţionat din os, coajă de tei şi diferite esenţe lemnoase. Conform unor legende, **F.**-ul ar fi fost făcut de Dumnezeu pe vremea când era cioban pe Pământ. Acesta l-ar fi pus sub lâna oii, unde l-au găsit ciobanii primăvara, în timpul tunsului. În alte legende **F.**-ul a fost un obiect sacru, ţinut în *Rai, dat de Dumnezeu lui Petrea (Păcală) drept răsplată pentru fumul de tămâie ajuns de pe Pământ în Cer. Materialul etnografic, lingvistic şi arheologic confirmă ipoteza că, în vechime, **F.**-ul se confecţiona dintr-un os al strămoşului, de unde ar fi rămas şi expresia populară *fluierul piciorului* care desemnează o parte componentă a corpului uman. Ulterior, osul de om a fost înlocuit cu osul unui animal, al unei păsări de baltă (cocorul) şi, aşa cum spun versurile mioritice, cu lemnul arborilor sacri: *Fluieraş de os, / Mult cântă duios! / Fluieraş de soc, / Mult zice cu foc! / Fluieraş de fag, / Mult zice cu drag!.* Cu **F.**-ul în mână se îngroapă adevăratul cioban, iar cu glasul lui i se adresează prietenii când îl petrec la înmormântare. Prin glasul lui comunică păstorul cu oile din turmă care pornesc de la stână la păşune, pasc, se adună pe melodii specifice. De altfel, în mediile pastorale este obligatoriu ca ciobanul să ştie a cânta la **F.** Ca instrument apotropaic, **F.**-ul este folosit pentru alungarea *Ielelor la *Rusalii şi pentru anularea puterii strigoaielor, vrăjitoarelor la *Sângiorz. **F.**-ul este cel mai cunoscut instrument al românilor.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Foaie în Fir

Plantă sacră din fam. *Apocyanaceae* folosită pentru împodobirea recuzitei rituale (Cununa de mireasă, florile de ginere şi de nuntaşi, lumânările de botez, de cununie şi cele cu care se merge la mort), sinonimă cu merişor, saschiu (Oltenia). Ramurile pentru cununa miresei se culegeau în ziua nunţii, în cadrul ceremoniei *La bună dimineaţa.*

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Foc de Joimari

Rug pentru incinerarea divinităţii fitomorfe, substituită de plante sacre, *Bozul sau *Alunul, aprins în dimineaţa sau în noaptea de Joimari pe podeaua locuinţei, în curte sau grădină, în cimitir, pe morminte, în curtea bisericii, sinonim cu ***F.**-ul de Măcinici, **F.**-ul lui Sumedru.

La Joimari, când se deschid mormintele, cerul, porţile *Iadului şi *Raiului, spiritele morţilor se întorc pe pământ, unde rămân până la *Moşii de Vară. Ele sunt aşteptate cu pomeni abundente, numite *Moşii de Joimari, asistă la moartea şi renaşterea simbolică a divinităţii jertfită pe rugul funerar. **F.**-ul **de J.** se diferenţiază de alte focuri aprinse la sărbătorile de peste an (Lăsatul Secului, *Sângiorz, *Florii, *Sânziene) prin reguli stricte: Bozul şi Alunul sunt aduse de persoane pure (copii, fete nemăritate, femei iertate); se împart pomeni peste foc, precum pomana peste sicriu sau peste groapă în obiceiurile de înmormântare; se ocoleşte focul, ca orice mormânt, cu apă sau tămâie; la spectacol participă, alături de cei vii, sufletele morţilor care stau în jurul focului pe scaunele aduse special pentru ele. **F.**-ul **de J.** păstrează amintirea ritului funerar de incinerare a divinităţilor geto-dacilor, înlocuit de creştini cu înhumarea. Sâmbăta, a treia zi de la incinerare, renăştea divinitatea precreştină, aşa cum Iisus învie duminica, a treia zi după înhumare. Obiceiul este consemnat, în diferite variante şi faze de evoluţie, în toate provinciile româneşti.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899; Viciu Alex., *Silitul*, în C.S., an II, nr. 3, 1924; Viciu Alex., *Prăcşorul. Datină de Paşte din Bistra, Munţii Apuseni*, în C.S., an I, nr. 4, 1923.

Foc de Măcinici

Incinerare simbolică a spiritului iernii şi renaştere a spiritului verii în dimineaţa zilei de Măcinici (9 martie), echinocţiul de primăvară în Calendarul Iulian şi început de *An Agrar. Focurile erau aprinse în curţi şi grădini cu ogrinjii de la vite, cu resturile de plante şi gunoaiele măturate. Membrii gospodăriei săreau peste flăcări în aşa fel încât fumul să pătrundă printre haine. Uneori, erau trecute şi vitele peste focuri sau prin fumul produs de acestea. Copiii scormoneau şi băteau cu *botele* (beţele) în foc (Banat), sau cu securea în pământ şi strigau în cor: *Tună ger şi ieşi căldură, / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!* (Oltenia). Strânşi în jurul focului, aceştia mâncau colăcei (*Bradoşi, Sfinţi), floricele sau berbeci din porumb copt. Cenuşa rămasă după stingerea jarului se împrăştia în jurul caselor şi al adăposturilor de animale şi păsări. **F.**-urile **de M.** aveau funcţii polivalente: purificatoare (curăţirea spaţiului de forţele malefice în ultima zi a anului vechi şi în prima zi a Anului Nou); profilactică (preîntâmpinarea neplăcerilor aduse oamenilor de şerpi şi de insecte pe timpul verii); fertilizatoare a grădinilor, livezilor şi viilor; divinatorie (pronosticuri meteorologice după felul cum ardea focul, se înălţau flăcările şi se împrăştia fumul). Local, în Oltenia, la aceste focuri se

credea că vin şi *Treisfetitele să se spele, să mănânce şi să se încălzească. În sudul României **F.**-urile **de M.** diminuau pagubele aduse în livezi de brumele şi îngheţurile frecvente în luna martie. Fiind aprinse la echinocţiul de primăvară pe Stil vechi, este de presupus că principala funcţie rito-magică a **F. de M.** era ajutorarea Soarelui să depăşească momentul critic al echilibrului perfect între lumină şi întuneric şi să se înalţe tot mai sus pe cer (obiceiul a fost atestat în Banat, Crişana, Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi sudul Moldovei).

Foca

Reprezentare mitică care pedepseşte cu foc, arşiţă solară şi grindină oamenii care îi necinstesc ziua (22 iulie). Sfântul Mucenic Foca, personaj real care a trăit în timpul împăratului roman Diocleţian, a devenit, prin simpla schimbare de sens a numelui, o sfântă cu două zile de celebrare în calendarul ortodox (22 iulie şi 22 august) şi o zeiţă năprasnică în *Calendarul popular, aducătoare de primejdii, în primul rând de incendii. Se spune că **F.** l-ar fi preluat de la români, cu aceeaşi semnificaţie, şi turcii (Moldova, Dobrogea).

Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Frăsinel

Personificare a unei plante din fam. *Rutaceae* cu flori albe sau trandafirii şi miros balsamic, penetrant, care creşte prin locuri aride, pe lângă păduri şi tufişuri, invocată să alunge *Ielele şi relele produse de acestea. Întrucât uleiul degajat în zilele toride ale verii se aprinde instantaneu, înconjurând-o cu o aureolă luminoasă, **F.**-ul este numit şi *Floarea focului* sau *Iarba luminii*. În Banat, în noaptea de Todorusale, când Ielele rupeau vârful **F.**-ului, lăsând-l fără leac şi fără miros, cei *hăluiţi de Iele* (ologiţi) şi bolnavii de epilepsie se culcau în locurile unde creştea miraculoasa plantă. În Oltenia cei *luaţi de Iele* şi bolnavi de epilepsie erau urcaţi în căruţe şi duşi, în ajunul Sf. Gheorghe, *Sânzienelor sau *Ispasului, la locurile unde creştea **F.**-ul. Acolo, suferinzii erau culcaţi în ordinea în care au sosit. La rădăcina plantelor culese se puneau ofrande (pâine, sare, o strachină cu legume) şi un vas plin cu apă. Dimineaţa, se prorocea, după unele semne lăsate de **F.** în vasul cu apă, soarta bolnavului. Este consemnat şi obiceiul amenajării mesei încărcată cu ofrande (colac, rachiu, vase de lut, tămâie), precum masa Ursitorilor la naşterea copilului, şi invocarea **F.**-lui să schimbe hotărârea nefastă a Cintezei Dobriţa (Frumoasa Cinteza): *Cinteza, Dobriţa / Sus s-a înălţat / Pe munte s-a lăsat, / Unde au picat, / Piatra au crăpat, / Aşa crape ochii cui te-a fermecat /.../ Frăsinet albeţ, / Frăsinet de mult preţ, / Sari în casă, / Sari pe masă, / Sari în cupa cea aleasă, / Fă pe (cutare) sănătoasă!* sau

Sari în paharul frumos / Şi fă pe (cutare) sănătos! (Banat, Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Frumoase

Nume eufemistic pentru reprezentările malefice feminine care apar în nopţile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zânele. Sunt atestate în Oltenia (Gorj, Dolj, Mehedinţi) şi sudul Transilvaniei (Hunedoara, Sibiu).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Frumuşele

Personificări ale vârtejurilor şi vânturilor rele care iau puterea, ologesc şi paralizează oamenii, ridică pulberea, frunzele, fânul cosit şi pânzele întinse pe iarbă la albit. Pentru a fi îmbunate li se dau ofrande la Miezul Păresimilor (ziua de miercuri care împarte postul Paştelui în două părţi egale). Când îşi fac apariţia sunt întâmpinate cu cuvinte amăgitoare: *Treceţi mândre şi frumoase; Frumuşica, Frumuşica, / Pe aici toată ziulica!; Frumuşelile, Frumuşelele, / Spală tălgerile!* şi altele. Pedepsesc pe cei care lucrează la Miezul Păresimilor, în serile de marţi sau le strigă cuvinte urâte: *Hâdele, Hâdele, / Spală blidele!*.

Bilţiu Pamfil, Bilţiu Maria, *Izvorul minunilor*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.

Fruntea Grâului

Colac preparat din făina primelor spice secerate şi măcinate, împodobit cu *Sporiş, fir roşu şi ban de argint. Colacul copt pe vatră se scufundă cu ciutura (găleata) în fântână, se scoate şi se împarte copiilor. Când se fac doi colaci din **F. G.**, unul se lasă în apa fântânii, altul se împarte copiilor (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Gaia

1. Personificare a pasării răpitoare de zi reprezentată în România prin două specii: **G.** roşie *(Milvus milvus)* şi **G.** brună *(Milvus migrans)*, care face parte, împreună cu alte păsări devenite personificări ale zeiţei morţii (vulturii, acvilele, ulii, şoimii), din ordinul *Falconiformes*. Suratele lor, răpitoare de noapte (buha mare, cucuveaua, bufniţa, striga), grupate în ordinul *Strigiformes*, sunt, în tradiţiile populare, numai *Mesageri ai morţii. **G.** are statură robustă şi aerodinamică, unghii (gheare) ascuţite şi tăioase la cele patru degete, cioc puţin curbat şi turtit lateral, penaj colorat care variază cu vârsta. Trăsăturile fizice şi comportamentale ale **G.** au fost hotărâtoare pentru divinizarea ei: este misterioasă atât prin apariţia şi dispariţia neaşteptată din peisajul cotidian, datorită migraţiei (cuibăreşte în România şi iernează în sud-vestul Asiei şi nord-estul Africii), cât şi prin ascensiunile ce le face în zbor până dispare în înaltul cerului; dintre păsările răpitoare, **G.** este cea mai frumoasă şi mai plăcută, aleasă de altfel ca model de Brâncuşi pentru Măiestrele sale; prevesteşte (aduce) ploaia şi, împreună cu aceasta, rodul şi fertilitatea în verile secetoase şi zilele caniculare; este puternică, crudă, rapace, invincibilă; şi-a impus numele în memoria oamenilor prin propriul ei glas ga! ga!, când invocă ploaia în zilele caniculare ale verii. Este puţin probabil ca oamenii să o fi numit vreodată altfel decât se recomandă ea însăşi oamenilor, Gaia! Precum îngerii, **G.** urmăreşte neîncetat omul, dându-i rotocoale pe deasupra capului. În Evul Mediu, ea a fost supranumită Pasărea Turcului întrucât otomanii descopereau ascunzişurile băjenarilor observându-i zborul pe cer;

2. Zeiţă a *Morţii în ipostază de pasăre de pradă care scoate sufletul din trup la moartea oamenilor, identificată cu zeiţa neolitică Gaea. Ca personificare a Morţii apare cu nume derivat sau amalgamat de la **G.** (Gaica, Gaiul, Gai, Cocoşel de Gai, Daiul, Cocoşgaia, Cocoşdaia, Cocoşdai) şi cu nume ale unor păsări prădătoare (Corboaica şi Vulturul). În cântecelor funerare de *Zori aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca bătută în cer la miezul nopţii pentru a trezi cocoşii de

pe pământ, sunt personificări ale Morţii. În unele texte funerare din *Cartea românească a morţii zeiţa apare în ipostaza păsării de pradă, **G.**: ...*Strigă Moartea la fereastră: / - Ia-mi ieşi, Ană, pân-afară! / - Aş ieşi, nu pot ieşi / Că nu mă pot despărţi / De drag soţiorul meu, / .... / Ş-a strigat ş-a treia oară: / - Ia-mi ieşi, Ană, pân-afară! / Ea afară a ieşit, / Pragul uşii l-a păşit, / Din picioare-a îmbrâncit, / La inimă s-a slăbit. / Cocoş Gaia a cântat, / Sufletul i l-a luat ...* (Bârghiş, jud. Sibiu). Expresiile populare: *A da de Gaia,* sinonimă cu *A da de Dracu,* sau *Vezi că te ia Gaia,* sperietoare pentru copiii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice româneşti. Dintre jocurile vechi ale copiilor s-a păstrat şi unul cu semnificaţie funerară, în care apare zeiţa pasăre a morţii **G.**: **De-a Gaia, De-a Mama Gaia, De-a Baba Gaia, Gaia şi Cloşca, *De-a Puia Gaia.*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Gaura Chindiei II

Peşteră în Munţii Banatului (sat Coronini, jud. Caraş-Severin), adăpost *Geomorf al omului preistoric (epipaleolitic final – neolitic, Hallstatt), pentru vite şi om în vremurile mai recente (epoca medievală, epoca modernă), renumită prin bogăţia artei rupestre (aproximativ 420 de reprezentări). Importanţa etnografică, arheologică, artistică şi religioasă este evidenţiată de abundenţa ceramicii, a desenelor de culoare roşie de pe tavan şi pereţi, de inscripţiile creştine. Sunt reprezentate diferite personificări ale aştrilor (soarele), vietăţilor (şarpele, pasărea) şi plantelor (brăduţi, crini). Apar, de asemenea, motive geometrice (triunghiul, pătratul, cercul etc.), semne, simboluri, impresiuni de mâini şi degete, elemente ale alfabetelor latin şi chirilic, cruci bizantine.

Bleahu Marcian, Decu V., Negrea Şt., Pleşa C., Povară I., Viehmann I., *Peşterile din România*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Gaura cu Muscă

Peşteră pe versantul dinspre Dunăre al Muntelui Cleanţu Mare (sat Coronini, jud. Caraş-Severin), adăpost Geomorf al omului preistoric (Hallstatt), devenit, în Evul Mediu, obiectiv militar-strategic. Conform tradiţiilor locale, în peştera **G. cu M.** ar sălăşlui spiritul balaurului cu şapte capete ucis de Ion Iorgovan cu un mai (ciocan) din lemn de cărpiniţă. Din sângele balaurului s-a născut musca columbacă *(Simulium columbacensis)*

care decima, ca blestem şi răzbunare, turmele de vite.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România,* Bucureşti, 1981.

Gaura lui Clemente

Peşteră în Munţii Almăjului (sat Dubova, jud. Mehedinţi), adăpost Geomorf multimilenar locuit de om şi animalele domesticite în paleolitic, mezolitic, neolitic, perioada de tranziţie de la neolitic la epoca bronzului, Hallstatt, epoca medievală, epoca modernă şi epoca contemporană. Asemănător celorlalte aşezări preistorice de pe teritoriul comunei Dubova (patru de peşteră, un adăpost sub stâncă, Cuina Turcului, şi una de terasă), **G. lui C.** are valoare ştiinţifică deosebită pentru cronologia Civilizaţiei Vechii Europe.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Gădineţ Şchiop

Divinitate a lupilor celebrată în mediile pastorale în zilele de Sântandrei (30 noiembrie) sau de Ovidenie (21 noiembrie), sinonimă cu Filipul cel Şchiop sau *Filipul cel Mare. Acum când, gâtul ţeapăn al lupului devine mobil, de unde şi credinţa că îşi *vede lupul coada*, acestuia i se spunea, cu respect, **G.**, şi era prăznuit cu unele interdicţii de muncă (nu se prelucra lâna de oaie şi pieile de animale), se efectuau diferite acte rituale cu caracter apotropaic (ungerea coarnelor vitelor, porţilor şi uşilor cu usturoi, legarea sau încleştarea dinţilor de la pieptenii de scărmănat lâna).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Gădineţi

Personificări ale lupilor sărbătorite la prinderea Postului de Crăciun (13-15 noiembrie). Lupii, numiţi în zilele lor de celebrare **G.**, se adună în haită şi cântă (urlă), crezând că-şi cheamă stăpânul. Patronul lor, *Sânpetru de Iarnă, soseşte la urlătoare călare pe un cal alb şi începe să rânduiască prada supuşilor pentru un an de zile. **G.**-ului Şchiop, cel mai rău dintre lupi, i se porunceşte să mănânce ciobanul care s-a furişat pe lumina zilei, urcându-se într-un copac, să vadă ce se petrece (Haţeg, Gorj, Vâlcea).

Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Găina

1. Mesager funest care anunţă, cântând cocoşeşte, sosirea *Morţii. Pentru confirmarea mesajului funest sau contramandarea acestuia, se recurgea la o cunoscută practică magică: **G.** este prinsă şi dată peste cap (de-a tumba) pe lungimea camerei de locuit, de la peretele din spate până la uşă. Dacă pe prag ajuge capul, i se taie gâtul, dacă se potriveşte coada, i se taie penele cozii (Moldova); **2.** Substitut ritual şi ceremonial al zeiţei pasăre din *Panteonul românesc, *Gaia, identificată în Panteonul grec cu Gaea. Numele zeiţei neolitice în ipostază de pasăre este atestat în sudul României şi în formula de îndepărtare şi alungare a **G.**-ilor: *Uşi... Gaie!* (Muntenia). **G.**, inclusiv oul acesteia gătit cu măiestrie prin vopsire şi încondeiere pentru a fi sacrificat prin spargere rituală la sărbătorile pascale, este nelipsită din obiceiurile familiale (naşterea, căsătoria şi înmormântarea) şi din obiceiurile calendaristice. În ceremonialul nupţial **G.**, simbol al nevestei căsătorite, înlocuieşte Mărul, simbol al fetei nenuntite. După actul nupţial din noaptea nunţii, tânăra nevastă poartă în pântece casa copilului (placenta, uterul fecundat) care adăposteşte fătul, aşa cum **G.** poartă în pântece oul care adăposteşte puiul. Pentru găină urmează clocitul de trei săptămâni, pentru tânăra nevastă starea de graviditate de nouă luni. Prin unele sate din Caraş-Severin petrecerea de la socrii mici, cu care se încheia de fapt nunta, se numea *clocitul ouălor*. Ca urmare, la spargerea nunţii, apar două fiinţe materne: pe una o cheamă găină şi pe alta nevastă.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Găinuşa

Personificare a Pleiadelor, grup de stele din constelaţia Taurului. **G.** este, prin datele calendaristice ale apariţiei şi dispariţiei de pe firmament, prin orele de răsărit şi de asfinţit în nopţile senine, reper fundamental pentru aprecierea timpului nocturn şi de planificare a unor importante activităţi economice, precum începutul semănatului grâului de toamnă. Ţăranii observau răsăritul şi poziţia pe cer a **G.** în nopţile de *Sânziene, la Postul Sânpetrului şi la Duminica Mare pentru aflarea roadelor holdelor, dar şi pentru determinarea perioadei optime de semănat grâul de toamnă (Apuseni, Vâlcea, Sibiu, Braşov, Botoşani ş.a.).

Sângiorzan I.C., Ştefan I. M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Teodorescu N., Chiş Gh., *Cerul – o taină descifrată*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Gătitul Mortului

Îmbrăcarea mortului cu hainele confecţionate înainte sau după deces. După Scalda rituală corpul mortului se unge cu unt (Bistriţa-Năsăud) şi se îmbracă cu cele mai alese veşminte: *Care-i mai mândră, aceea o pune în pământ. Care moare nevastă tânără, se pune în care s-a*

cununat, că aşa-i bine. Care e săracă, apoi îi dă de pomană ceilalţi. Pune şi clopu. La mirese pune şi cunună (Ţara Oaşului). În aşezările din sudul Argeşului (Izvoru), mortul lăiat (spălat) *se împietreşte*, adică i se astupă toate orificiile cu piatră şi sticlă pisată, cu tămâie pentru a împiedica sufletul să intre din nou în trupul părăsit. Când piesele de îmbrăcăminte se confecţionează după moarte, acestea sunt lucrate de persoane străine, după o anumită tehnică: nu se înnoadă aţa, acul înaintează prin păşitură, fără să se întoarcă, şi alte interdicţii.

Brăiloiu C., *Opere*, vol. V, Editura Muzicală, Bucureşti, 1981.

Gâlci

Personificări ale inflamaţiei amigdalelor provocate de microbi, viruşi, ciuperci etc. În unele descântece **G.**-le sunt asemuite cu nouă feciori ai aceleaşi mame: Ciandalina sau Măndălina. După scoaterea lor din corp prin diferite tehnici terapeutice (ceaiuri, gargară cu ţuică amestecată cu untdelemn, comprese cu ceapă pisată cu untdelemn, cu ceapă coaptă sau cu mămăligă caldă presărată cu sare etc.), prin chinoterapie (*trasul* sau frecţia), **G.**-le, feciorii năzdrăvani ai Ciandalinei, sunt trimişi la pierzanie: *Ciandalina, / Măndălina / A făcut nouă feciori, / Într-o zi i-a crescut / Şi a doua zi la oaste i-a trimis. / S-au dus nouă / Şi-au venit opt, / S-au dus opt / Şi-au venit şapte, /.../ S-au dus doi / Ş-a venit unul, / S-a dus şi-acela / Şi nu s-a mai întors. / Cum nu se ştie feciorii Ciandalinei, / Măndălinii, ce s-au făcut, / Aşa să nu se ştie / Ce s-au făcut gâlcile, / Motâlcile, /Năpârcile / Lui ...* **G.**-le fiind o boală, în general, a copilăriei, textele care însoţesc tehnicile terapeutice sunt adevărate poveşti care captau atenţia micilor suferinzi. Într-un descântec de Şopârlă, nume local al **G.**-lor, aceasta este alungată din corp în urma dialogului interpretat de descântătoare: *- Şopârlă lată, / Fosta-i la baltă? / - Fost. / - Prinsa-i peşte? / - Prins. / Fiertu-l-ai? / Fiert. / Săratu-l-ai? / - Sărat. / Mâncatu-l-ai? / - Mâncat. / Dar lui N. n-ai lăsat? / - Ptiu, c-am uitat / Şi gâlca s-a uscat.*

Gorovei Artur, *Descântecele românilor. Studiu de folclor*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1931; Pamfile T., *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, colecţia Mithos, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Gândac al Morţii

Insectă care sperie şi provoacă *boala-cea-rea* a copiilor, mesager al morţii, sinonim cu *Borza, Buză-neagră. Aceasta se arată copiilor ca muscă sau ca gândac, speriindu-i. Copiii bolnavi de sperietură sunt descântaţi de Borză sau de Sperietură. (Bucovina).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Gârlici

Intrare în beci sau *Bordei, adăpost Geomorf, asemuită cu gâtul omului, intrare în adăpostul *Antropomorf. Uşa

de intrare şi arcada din lemn, care susţine acoperişul bordeiului, sunt ornamentate cu rozete solare, capete de cai şi alte motive preistorice (Oltenia, Muntenia).

Niţu N., *Originea şi repartiţia geografică a bordeiului*, Arh. Olteniei, Serie Nouă, nr. 7.

Gemeni

Personificare a unei constelaţii de pe harta cerului din care poporul a reţinut pentru orientare pe timpul nopţii numai două stele: Castor şi Polux (Olt, Prahova, Argeş, Neamţ).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Geomorfism

Ideal de frumuseţe care are ca model divinitatea cu chip de ou. Forma de ovoid a adăpostului primordial sugerează adunarea în sine a esenţei vitale precum firul făcut ghem din firul însuşi. Capătul firului din interiorul ghemului este gura de intrare a sufletului din preexistenţă în existenţă (naşterea copiilor, nepoţilor, strănepoţilor), lungimea firului din ghem este durata existenţei (veacului de om), iar capătul exterior al firului gura prin care sufletul trece din existenţă în postexistenţă (moartea părinţilor, moşilor, strămoşilor). Vechea Civilizaţie Europeană, care precede civilizaţia antică greco-romană şi mitul biblic al Facerii Lumii, este definită de Marija Gimbutas, cunoscut antropolog, arheolog şi paleolingvist american de origine lituaniană ca o *entitate culturală cuprinsă între 65000-3500 î.Hr., axată pe o societate matriarhală, teocratică, paşnică, iubitoare şi creatoare de artă, care a precedat societăţile indo-europenizate patriarhale de luptători din epocile bronzului şi fierului.* Între timp, la Schela Cladovei, pe malul Dunării, s-a descoperit o nouă cultură care coboară istoria Europei cu încă două milenii în urmă. Raportarea culturilor neolitice din sud-estul Europei, scoase la lumina zilei mai ales după al Doilea Război Mondial, la culturile neolitice din Orientul Apropiat (Anatolia, Levantul, Mesopotania) şi la cele megalitice din vest atestă prezenţa Primei Europe în arealul geografic ocupat astăzi de România, Republica Moldova, Vestul Ucrainei, Ungaria, Cehia, Slovacia, Serbia, Muntenegru, Croaţia, Macedonia, Bulgaria, Albania, Grecia, inclusiv insulele egeene, şi sud-estul Peninsulei Italice. În această arie culturală, axată pe Dunăre şi Carpaţi, s-a dezvoltat de timpuriu (8000-3500 î.Hr.) un mare complex cultural şi religios. De altfel, grecii, popor din marea familie indo-europeană, au pătruns în teritoriul care-i poartă numele, Grecia, venind din nord, unde au locuit un timp între Carpaţi şi Dunăre. Purtătorii acestor culturi erau meşteri neîntrecuţi, arta cucuteniană de prelucrare a lutului atingând perfecţiunea. Înclinaţia lor spre meditaţie este superb ilustrată de statuetele din lut numite Gânditorul de la Hamangia. Semnele de pe vasele ceramice şi, mai ales, cele de pe Plăcuţele de la Tărtăria, jud. Cluj (5300-5200 î. Hr.) atestă existenţa unei scrieri sacre care *precede pe cea*

sumeriană şi elimină ipoteza conform căreia civilizaţia războinică şi violentă a sumerienilor ar fi fost cea mai timpurie pe Glob. Generalizând informaţia arheologică şi etnografică până la limita admisă ştiinţific, cei 10000 de ani ai civilizaţiei europene (mileniile 8 î.Hr. - 2 d.Hr.) se pot împărţi în trei complexe culturale şi religioase: primul este dominat de Zeiţa Mamă neolitică (8000 î.Hr. – 3 500 î.Hr.); al doilea de Zeul Tată indo-european (3 500 î.Hr. – anul 0); al treilea de Fiul lui Dumnezeu, Iisus (anul 0 -). După un alt criteriu, modul în care oamenii şi-au imaginat că arată divinitatea adorată, europenii au edificat nu trei, ci două lumi spirituale şi materiale inconfundabile: una neolitică, geomorfă, având ca model Oul, alta, antropomorfă, indo-europenă şi creştinią, având ca model Omul. Idealul de frumuseţe şi armonie al adăpostului geomorf al sufletului este uşor de demonstrat: sfera este corpul perfect al cărui centru se află la egală depărtare de toate punctele de pe suprafaţa ei. Mai greu este de găsit armonia adăposturilor antropomorfe ale sufletului. Lumea antropomorfă este cea pe care o cunoaştem, trasă la indigo de la pol la ecuator. Lumea geomorfă ne este cunoscută de proiecţia în contemporaneitate a arhetipurilor neolitice: oul şi oala, lutul şi *Aluatul, pântecele şi vulva, de divinităţile mumă (Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Ploii, Maica Precista) etc.

Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic - sec. X), coord. D. M. Pippidi, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, vol. I (A – C), vol. II (D – L), coord. Constantin Preda, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994 şi 1996; Gimbutas Maria, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note şi prefaţă de Radu Florescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989.

Gerar

Personificare a primei luni a anului, Ianuarie, dedicată lui Ianus, zeu cu două feţe, una orientată spre anul care se încheie şi alta spre anul care vine. Denumirile zonale ale lunii se referă fie la practica magică de întocmire a calendarelor meteorologice (din foi de ceapă sau din coji de nucă) în noaptea *Anului Nou (Cărindar sau Călindar), fie la gerurile năprasnice de la miezul iernii (**G.**). Luna ianuarie este un timp dedicat reprezentărilor mitice tinere, simbolizat de cel care deschide anul calendaristic, *Sânvăsâi (1 ianuarie).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Gheţarul de la Vârtop

Peşteră în Munţii Bihorului (sat Casa de Piatră, com. Arieşeni, jud. Alba), adăpost Geomorf locuit de omul preistoric (paleoliticul inferior, cultura acheuleană). S-au identificat paşi umani impregnaţi pe solul paleolitic din premusterian şi acoperiţi cu calcit. Depunerile de calcit sunt datate la aproximativ 80 000 ani, iar

amprentele sunt comparabile cu cele de la Laetoli (Tanzania), datate acum 3 600 000 ani.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000.

Ghiara Găii

Personificare a unei plante din fam. *Leguminoase* care poartă numele uneltei *Zeiţei pasăre *Gaia în ipostază de *Moarte, sinonimă cu Unghia Găii. Vârsta, sexul şi comportamentul persoanelor care o recoltau difereau în raport cu utilizarea ei în medicina populară şi practicile magice. Pentru leac se recomanda să fie culeasă de doi copii de sex diferit care, în timp ce îi dăruiau pâine şi sare, îi spuneau cu ce scop o scot din rădăcină: *Noi îţi dăm pâine şi sare, / tu să ne dai leacurile tale!* În schimb, pentru vrăjile *de despărţit* mergeau două femei în vârstă care, după depunerea ofrandelor pe pământ şi recoltarea plantei, simulau cearta şi gâlceava.

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Ghinion

Personificare a răului care îşi anunţă sosirea prin diferite semne: iepurele care traversează drumul, femeia ieşită în cale cu găleata fără apă, zbătutul ochiului. Cel mai cunoscut **G.** în România şi, în general pe Mapamond, este numărul 13. O asemenea superstiţie care înconjoară lumea trebuie să fi avut aceeaşi cauză, şi anume, *Anul care moare şi renaşte pe toate meridianele după 365 de zile. Peste tot în lume, numărul 13 al lunilor lunare dintr-un an solar corespunde cu numărul exact al constelaţiilor *Zodiacului* (Peştii, Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanţa, Scorpionul, Ophicus care intră în componenţa eclipticii cu aproximativ 15 grade, Săgetătorul, Capricornul şi Vărsătorul). Anul, personificare a timpului, se naşte la 1 ianuarie, este copil, tânăr şi matur de-a lungul celor douăsprezece lunaţii şi constelaţii zodiacale, după care se degradează, îmbătrâneşte şi moare în a treisprezecea. Această cifră care anunţa moartea şi renaşterea divinităţii adorate, apare în structura calendarelor vechi ale Lumii: calendarul dacic de la Sarmizegetusa Regia, calendarul aztec, calendarul vechilor mexicani etc. Întrucât la sfârşitul anului, marcat de a treisprezecea lunaţie şi de a treisprezecea constelaţie, murea timpul şi divinitatea cu care acesta se confunda, numărul a căpătat o conotaţie malefică, aducătoare de necazuri. Semnificaţia malefică a numărul 13 este legată deci de moartea celei mai vechi divinităţi a omenirii, Anul solar, cu numărul lui exact de luni lunare şi de constelaţii zodiacale. Românii, deşi marchează prin obiceiuri şi practici magice partea sumbră a sfârşitului de an, ei nu asociază semnificaţia malefică a acestuia cu un presupus **G.** sau piază rea ce l-ar purta numărul treisprezece. Credinţa modernă şi contemporană

despre **G.**-ul numărului treisprezece a pătruns de la vest spre est şi de la oraş la sat şi este specifică numai mediilor urbane, în special celor intelectuale.

Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 2000.

Gia

Zeiţă în *Cartea românească a morţilor care stă şi scrie într-un leagăn de mătase purtat în coarne de cerb sufletele morţilor şi viilor pe răboj, sinonim cu *Gaia: ... *Prin cel câmp pârjolit, / Vine un cerb mohorât, / Din copite scăpărând, / ... / Da-n corniţe ce-mi ducea? / Un legănel de mătase / Cu frânghii de sârm-aleasă. / În leagăn cine-mi şedea? / Gia, Gia, Samogia. / Ea de lucru ce-mi lucra? / Două protocoale îmi scria. / Pe unul scria pe vii, / Pe morţi la partea dreaptă...* (*De petrecut*, Borlovenii Vechi, jud. Caraş-Severin). Calea cea bună pe care este sfătuit să meargă mortul pentru a ajunge în Rai se găseşte în partea dreaptă, în opoziţie cu Iadul care s-ar afla la stânga.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988

Giva Samogiva

Reprezentare mitică în *Cartea românească a morţilor care refuză să scrie sufletele plecate de aici pe lista celor vii. După drumul mitic descris de cântecul funerar, sufletul ajunge *la un măr de Sânpetru* la umbra căruia **G.** sta într-un scaun de mătase şi scria: ... *Ana ajungea, / Ş-aşa se ruga: / - Givo, Samogivo, / Scrie-mă cu-ăi vii! / - Cu-ăi vii nu te-oi scrie, / Coala am umplut-o / Cerneala am sfârşit-o / Şi condeiu l-am frânt ...* (*De petrecut: Fire, trandafire*, Prigor, jud. Caraş-Severin).

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Glasuri Divine

Instrumente muzicale special create pentru comunicarea carpato-dunărenilor cu reprezentările lor mitice. O forţă greu de stăpânit îi îndeamnă pe oameni să cânte la bucurie şi tristeţe, la triumf şi înfrângere, la întâlnirea şi despărţirea de cei dragi. Stări diverse de bucurie, durere şi singurătate sunt exprimate şi de alte vieţuitoare prin ciripit, muget, nechezat, urlet. În limba lor, acestea adresează mesaje cântate semenilor şi unele, precum câinele, stăpânului. Omul a transmis şi el mesajele sale sub formă de cânt semenilor şi marelui stăpân, zeul adorat. Pentru a-i fi înţelese rugile, acestea erau cântate în glasul presupus că îl avea divinitatea sau prin instrumente special inventate. După modelul omului preistoric, credinciosul mileniului al treilea se roagă şi el cântând în temple, sinagogi, biserici şi moschei. Mesajele adresate zeilor carpato-dunăreni erau

transmise prin diferite instrumente de percuţie (*Toaca de lemn, *Clopotul, *Buhaiul) şi aerofone (*Fluierul, *Surla, tulnicul).

Goana Rusaliilor

Scenariu ritual al alungării *Ielelor sau *Zânelor Rele în Sâmbăta Rusaliilor, înainte de ivirea zorilor, de către ceata *Zânelor Bune, substituite de fecioare neintrate la horă. Ceata fecioarelor în vârstă de opt-paisprezece ani, întotdeauna în număr fără soţ (3, 5, 7, 9), se constituia sub jurământ solemn: *Zău, am să împlinesc **G. R.** până voi ieşi la horă şi nimeni decât mine şi ai mei să nu ştie, altfel Rusaliile să mă pedepsească!* În dimineaţa zilei de vineri dinaintea Rusaliilor se întâlneau şi mergeau în taină în pădure sau pe câmp pentru a strânge flori (albăstrele, clopoţei, aglici, garofiţe, margarete, odolean, pelin şi sângele voinicului), confecţionau din ele cununiţe, cingători şi buchete, aruncau pe apă tulpinile, frunzele şi resturile de flori rămase neîmpletite şi veneau acasă. Fiecare surată sau verişoară agăţa în pomul din faţa locuinţei cununa, cingătoarea şi buchetul, le stropea cu apă proaspătă să nu se ofilească şi ţineau Post Negru până a doua zi. În noaptea de sâmbătă, după cântatul cocoşilor de miezul nopţii, fetele se sculau, se îmbrăcau în alb, mergeau fără să vorbească (pe muteşte), însoţite de la distanţă de un părinte, în câmp, în locul unde confecţionaseră cu o zi înainte cununile, cingătorile şi buchetele de flori. Primele cuvinte se pronunţă în momentul sosirii ultimei surate: - *Bună dimineaţa surată!*; - *Bună dimineaţa, fete curate! - Să pornim **G. R.**!* Cea mai mare surată încheie dialogul cu cuvintele: *Gonim lucrurile necurate, / Să ne rămână vetrele curate / Ca roadele de rouă din cer picate!*. După împodobirea suratelor cu cununiţele şi cingătorile de flori aduse de fiecare, deveneau dintr-o dată foarte vesele, începeau să cânte, se prindeau într-o horă năvalnică şi înconjurau vatra satului, din movilă în movilă. Suratele jucau pe movilă sau înconjurau movila cu dansul ritual Rustemul, aruncau flori şi alergau la altă măgură (movilă). După ocolirea vetrei satului în cântec, dans şi voie bună, suratele se întorc obosite acasă, mănâncă şi beau apă, încheind Postul Negru început cu o zi înainte. Ceremonialul **G. R.** şi numele suratelor erau ţinute în mare secret pentru toată viaţa de membrele cetei şi de părinţii lor. Aceştia, după ce le supraveghea de la distanţă în noaptea din Sâmbăta Rusaliilor, reveneau în sat, fără să vorbească şi fără să spună vreodată că fiicele lor au participat la **G. R.** Aceeaşi taină o păstrează şi persoanele care, din întâmplare, au văzut pe una din membrele cetei. Informaţiile au fost înregistrate în localităţile din sudul judeţului Argeş de la bătrâne care au făcut parte ele însele din cete ce au alungat Rusaliile.

Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Piteşti, Argeş, 1989.

Gogea

1. Demon înfricoşător cu care părinţii îşi sperie copiii neascultători sau îi pronunţă numele când se joacă cu aceştia *(Gogea, Gogea, un' mă duc? / La Nicu ca să-l mănânc!)*, sinonim cu Gogoriţa şi alte sperietori;

2. Persoană, femeie sau bărbat, care invoca divinitatea prezicătoare a ursitei fetelor şi feciorilor la marile sărbători calendaristice: *Crăciun, *Anul Nou, Boboteaza, Lăsatul Secului de Paşte, Paştele şi altele. Feciorii, după ce îşi alegeau un Primar de *Vergel care răspundea de buna organizare a ceremonialului, fixau gazda sau locul de desfăşurare, de obicei casa persoanei care oficia ghicitul, numită **G.** Recuzita obişnuită se compunea din două vergele, nuiele din lemn cu coajă verde, substitute ale divinităţii prezicătoare, una pentru feciori şi alta pentru fete, unul sau două vase (cofe, farfurii) cu apă neîncepută, un cearceaf sau o covată mare. Ceremonia cuprindea mai multe secvenţe rituale: fetele şi feciorii îşi aruncau câte un semn, de obicei inelul, în cofele sau farfuriile cu apă; **G.**, acoperit cu cearceaful sau *ascuns* sub covată pentru a fi ferit de privirea asistenţei nerăbdătoare, amesteca inelele cu vergelele de lemn, timp în care invoca divinitatea prezicătoare; tinerii interpretau un cântec ceremonial prin care cereau **G.**-ii să scoată inelele, simbolurile căsătoriei; **G.** scotea două inele, unul din cofa fetelor şi unul din cofa feciorilor; recunoşterea inelelor de către asistenţi şi prezicerea căsătoriei. Obiceiul se repeta până când **G.** termina de scos inelele şi *căsătorea* toţi tinerii (Bihor).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Gonitoare

Personificări a două specii de plante din familiile *Orchidaceae (Orchis morio L.)* şi *Orobanchaceae (Orobanche ramosa L.)* folosite în medicina empirică şi în vrăjile de fertilizare a vitelor şi femeilor sterile. Acestea stimulau, prin substanţele active conţinute şi prin formele lor caracteristice, funcţiile sexuale. Leacul se administra vitelor în nutreţ iar femeilor în scaldele rituale (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Grotă

Adăpost Geomorf construit de natură sau de mâna omului, folosit în vremurile preistorice ca locuinţă iar în vremurile istorice ca lăcaş de rugăciune, sălaş pentru haiduci şi vite, obiectiv strategic şi militar, sinonim cu peşteră. **G.** a fost primul adăpost al omului preistoric; în epoca glaciară el şi-a disputat-o cu animalele, în special cu ursul de peşteră. Din punct de vedere spiritual, **G.** a fost asimilată cu uterul (pântecele pământului adăposteşte omul, pântecele matern

copilul), cu centrul lumii, cu reşedinţa unor divinităţi. Spre deosebire de adăposturile geomorfe (**G.**, Corpul uman), în care sufletul intră şi iese prin guri sau găuri, adăposturile antropomorfe (*Casa, cetatea, *Raiul şi Iadul) se intră şi se iese prin porţi, uşi şi ferestre. Dovezile de locuire a **G.**-elor în Carpaţii sunt rare în Paleoliticul mijlociu, foarte frecvente în Paleoliticul superior şi destul de frecvente în Neolitic. **G.**-ele sunt repopulate în perioada de trecere la Epoca Bronzului şi în prima Epocă a Fierului. În perioada geto-dacă sunt slab populate, deşi cele din muntele Kogaion, identificat cu pintenul calcaros de la Vârtoapele de la Grădiştea de Munte (jud. Hunedoara), sunt menţionate de istorie ca loc unde oficia Deceneu, preot apropiat al marelui rege Burebista. Unele au fost sau continuată să fie locuite în vremea romană, în epoca medievală, în epoca feudală târzie, în timpul domniilor fanariote până la revoluţia lui Tudor Vladimirescu. În ele s-au descoperit altare, sanctuare (Fundul Peşterii de la Bozioru), cultul zeului Mithra (**G.** Adam, **G.** Veterani). În unele **G.** s-au descoperit vestitele cranii de *Homo sapiens fosilis*, strămoş îndepărtat al omenirii care a trăit în Carpaţi, în Paleoliticul superior (**G.** Cioclovina, ***G.** Muierilor, **G.** Baia de Fier). S-au descoperit, de asemenea, urmele paşilor acestui om de Cro-Magnon imprimaţi în lut fosilizat (***G.** Izbuc). Surprinzătoare sunt **G.**-ele cu pictură de culoare neagră, care aparţin Neoliticului (**G.** Polovragi, **G.** Muierilor, **G.** Vaideei, **G.** Limanu) şi peşterile pictate în culoare roşie (*Gaura Chindiei) cu aproximativ 11 000 ani î. Hr. În cea mai interesantă dintre **G.**-ele României şi ale lumii, *Cuina Turcului, s-a descoperit cea mai veche cultură europeană care se derulează, după datările de radio-carbon ale faunei, florei, pieselor de schelet uman şi resturilor arheologice descoperite între milenii XI şi IX î. Hr., cultură numită, iniţial, Clisurian (după locul descoperirii, Clisura Dunării), apoi Romanellian. Aici s-au descoperit un număr imens de piese arheologice confecţionate din silex, os, corn, dinţi de animale care reprezintă podoabe, obiecte de cult, de ritual, de artă cu ornamente geometrice, specifice postglaciarului european. Prin această cultură preistorică descoperită în **G.** de la Cuina Turcului, confirmată şi de aşezarea deschisă de la Ostrovul Banului, prin descoperirea culturii Schela Cladovei – Lepenscki Vir, datată în mileniile VII-VI î. Hr., pământul carpato-dunărean se integrează în arealul de zămislire a vechilor civilizaţii de pe Terra. Păstrând multă vreme tradiţia locuirii în adăposturile geomorfe, oferite de **G.**-ele naturale, oamenii şi-au construit ei înşăşi **G.** în perioada dacică, romană, paleocreştină şi medievală. Acestea sunt concentrate în Dobrogea şi în câteva zone ale arcului carpatic (Munţii Buzăului şi Banatului). Renumită este **G.** Limanu din Dobrogea care, pe lângă planul ei întortocheat, are numeroase încăperi cu funcţionalităţi şi dimensiuni diferite, cu ziduri şi stâlpi construiţi fără mortar pentru susţinerea tavanului, cu pictură naivă de culoare neagră. De altfel,

aceasta este menţionată de literatura antică sub numele Ceires (Keiris). Multe peşteri antropomorfe au servit ca adăpost în perioada năvălirilor barbare şi de prigoană a creştinismului (Dumbrăveni, Basarabi-Murfatlar). Continuând o veche tradiţie, un loc aparte în peisajul spiritual al vechii Europe îl ocupă peşterile săpate în secolele XVI-XX în şisturile Munţilor Buzău de către călugării români, adepţi ai isihasmului ortodox. Pentru a se feri de influenţa vieţii cotidiene şi a trăi în linişte sentimentul religios, ei au săpat în rocă biserici, schituri, chilii, metohuri, locuri de popasuri cu cruci şi icoane. În anumite împrejurări, ele au funcţionat ca locuri sacre pentru reculegere sufletească, mărturisire a păcatelor de către voievozii români, de doamnele şi domniţele acestora în momente de rătăcire sufletească şi de grea cumpănă. Renumite sunt Agatonul Vechi, Agatonul Nou, Biserica Iosif, Schitul Dionisie (Torcătorul), Căsoaia şi altele cioplite în gresia munţilor Buzău. Unele peşteri au fost folosite pentru tămăduirea bolilor, ca sălaş şi refugiu al luptătorilor învinşi, ca adăpost al turmelor de oi pe timp de viscol etc. Dar, cele mai cunoscute adăposturi săpate de om în pântecele pământului sunt *Bordeiul, biserica bordei, biserica cioplită parţial sau total în piatră.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Cârciumaru Marin, *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1987; Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti, 1977

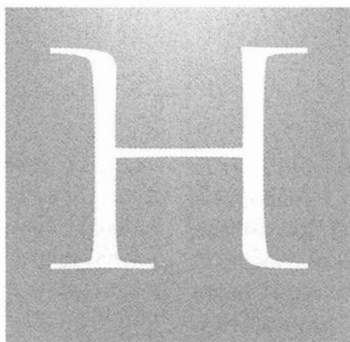
Gura Satului

Sistem arhaic de comunicare prin semnale vizuale, auditive şi gesturi. **G. S.**, care *făcea şi desfăcea totul la nivel de sat*, este opusă sistemului informaţional contemporan care *face şi desface totul la nivel de stat, grupe de state, continent, planetă.* Comunicarea ştirilor de orice fel prin canale şi în locuri specifice (şezătoarea, hora satului, şanţul, poarta, fântâna, târgul, cârciuma, biserica, cimitirul etc.) a asigurat şi, parţial, asigură şi astăzi, coeziunea dintre membrii comunităţii rurale. Eficienţa sistemului de comunicare a ştirilor prin **G. S.** este redată plastic de zicalele populare: *Nu ştie bărbatul ce ştie satul* (transparenţa totală a ştirilor); *Nici usturoi n-a mâncat, / Nici gura nu-i miroase* (păstrarea tainelor, marilor secrete) etc. Alte expresii populare, precum *A strica gura* (a vorbi de-a geaba), *A vorbi c-o jumătate de gură* (nesiguranţă, îndoială, ştire neconvingătoare), *A fi cu gura pe cineva* (a insista să convingi cu vorba pe cineva), *A pune lacăt la gură* (a fi precaut cu ştirile aflate), *A nu avea gură* (lipsa curajului de a spune ceea ce ştii), *A face de gura lumii, Slobod la gură, Bun de gură, Rău de gură, Cu gură mare, A-i umbla gura* etc. definesc şi alte subtilităţi ale **G.**-ii **S.** Rămâne de văzut cum se va adapta şi cum va convieţui vechiul sistem de informare, **G. S.**, cu sistemul informaţional contemporan: local, naţional, continental şi planetar.

Gurban

Moartea şi renaşterea *Sângiorzului, zeu al vegetaţiei şi protector al cailor şi vitelor cu lapte, la *Anul Nou pastoral. Sub influenţa creştinismului sacrificiul berbecului şi apoi al mielului a fost scos în afara postului pascal. Secvenţele rituale şi ceremoniale redau, simbolic, moartea violentă, prin tăiere, a zeului substituit de un miel alb şi renaşterea acestuia prin incinerare: purificarea trupească şi sufletească a participanţilor; alegerea mielului, şi locului unde va fi sacrificat (o poiană curată în mijlocul pădurii); purificarea cuţitului prin ştergerea acestuia pe iarbă; sacrificiul nocturn al zeului; scurgerea sângelui într-o groapă anume săpată în pământ; renaşterea prin incinerarea (friptul haiduceşte) a trupului neînsufleţit; ospăţul nocturn la care se consumă sacramental carnea friptă ruptă cu mâna; îngroparea oaselor şi a tuturor resturilor alimentare într-o groapă săpată lângă rugul funerar. Resturile de la festinul marilor sărbători (*Crăciun, Lăsatul Secului de Paşte, Paşte) sunt îngropate prin grădini sau date pe apele curgătoare. Cu acest prilej, oficiantul cultului, bărbatul cel mai bătrân din familie, invoca pe *Maica Domnului, Sf Gheorghe, *Ielele pentru vindecarea bolnavilor aduşi în ajun: *Voi Sfintelor, / Voi Bunelor / Să daţi puterea lui Ion, / Că el vă v-a prăznui din an în an, / Cu un berbec gras, / Cu trei buţi de vin / Cu trei cuptoare de pâine ...* La mijlocul secolului al XX-lea **G.**-ul se practica la *Ispas sau la altă sărbătoare a primăverii. Obiceiul, preluat de rudari de la români, a fost practicat până spre sfârşitul secolului al XX-lea (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei).

Nicolaescu C.S. Plopşor, *Gurbanele*, în Arh. Olt., nr. 1, !922.

Haralambie

Patron al bolilor în *Calendarul popular şi Sfânt mucenic făcător de minuni în Calendarul ortodox (10 februarie). A fost un personaj real, episcop în Asia Mică în vremea împăratului roman Septimiu Sever. Bolile, în special *Ciuma, ar fi ţinute în lanţ de **H.** şi trimise asupra oamenilor care îi nesocotesc ziua. El era invocat în descântecele de alungare a *Morţii, *Holerei, *Samcei şi lingoarei. Tradiţia populară a fost preluată şi de iconografia creştină care îl reprezintă, în icoane, ţinând în lanţ şi călcând cu picioarele un monstru (Ciuma). Ca personaj profan, **H.** ar fi fost păstor, motiv pentru care este considerat şi patron al animalelor domestice (Bucovina, Maramureş, Muntenia, Moldova). Actele rituale şi practicile magice menite să apere oamenii şi vitele de îmbolnăvire şi de sălbăticiunile pădurii diferă de la zonă la zonă: se ajuna, se împărţeau pomeni, se stropeau vitele şi pomii fructiferi cu agheasmă, se făceau farmece şi vrăji, se interziceau activităţile casnice legate de prelucrarea lânii şi pieilor de animale etc. (Bucovina, Maramureş, Moldova, Muntenia).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Holera

Personificare feminină a bolii cu acelaşi nume care a făcut mari ravagii în istoria Europei, adesea confundată cu *Ciuma. Pentru alungarea ei se invocau două plante: *Zârna şi **H.** Planta numită **H.** ar fi poposit în ţinuturile româneşti împreună cu boala care ar indica oamenilor, după modul cum se dezvolta aceasta primăvara, dacă anul le va aduce oamenilor sărăcie, foamete, boală (**H.**).

Pamfile T., *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări după datinile şi credinţele poporului român*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Homan

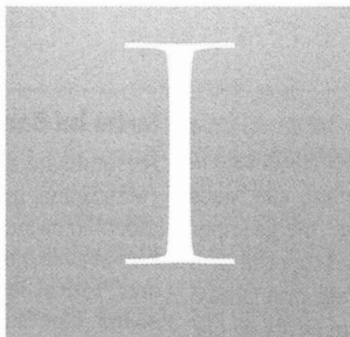
Plantă sacră din fam. *Compositae (Inula helenium L.)*, cu tulpină păroasă şi ramificată, frunze mari şi flori galbene, întrebuinţată în cosmetica şi medicina populară, în vrăji şi descântece, sinonimă cu Iarba Mare, Omanul, Popelnicul. **H.**-ul are puteri miraculoase mai ales în ziua de vineri după Lăsatul Secului de Paşte când este invocat să dea frumuseţe şi păr bogat fetelor şi nevestelor. Fetele, înainte de răsărit, scot rădăcina **H.**-ului după un ritual consacrat: în timp ce sapă rădăcina şi rizomul, locul este cinstit cu sare şi pâine iar *Sântoaderul rugat să le dea păr bogat: *Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţă fetelor / Cât cozile iepelor!*; *Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţa iepelor, / Ca s-o poarte fetele, / Să crească lungă ca aţa, / Moale ca mătasea!* Sântoaderul venea şi în sprijinul flăcăilor care îi cereau să le dea putere şi sănătate: *Toadere, Sântoadere, / Dă-mi puterea ursului, / Sănătatea lupului!*. Descântătoarele şi vrăjitoarele, foloseau şi alte tehnici magice de recoltare: se dezbrăcau (nuditatea rituală), se despleteau, îngenuncheau, făceau mătănii şi aprindeau lumânări înaintea plantei. **H.**-ul era recoltat, în unele zone, şi de alte persoane: de copii, bătrâne, femei iertate. Acolo unde era scos de flăcăi, aceştia petreceau noaptea în pădure, în jurul focului, iar dimineaţa recoltau rădăcina miraculoasă pe care o dăruiau, ca simbol al dragostei, fetelor necăsătorite (Mehedinţi). În Transilvania de sud (Platforma Luncani), unde fetele culegeau pentru scalda rituală frunzele altei plante, numită popelnic, o invocau, de asemenea, ca pe o divinitate: *Popelnice, Popelnice, / Eu îţi dau pită cu sare, / Tu să-mi dai cosiţă mare!* **H.** sau Iarba Mare apăra casa, sănătatea oamenilor şi animalelor. De aceea, rizomul se păstra, peste an, agăţat la o grindă, se purta legat la căciulă, maramă sau tulpan, se afumau copiii, locuinţa şi anexele gospodăreşti. Tradiţia a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României. În Bucureşti se vindea, la începutul secolului XX, pe stradă. În preajma Lăsatului de Sec răsuna strigătura vânzătoarelor: *Iarbă Mare de lăut şi miros frumos!*

Apolzan Lucia, *Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici şi simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncani, jud. Hunedoara*, în Sarg., 1966-1973, Deva 1983; Buturā Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Hora

Personificare a Coroanei Boreale. Steaua geamănă ar fi Fata Mare din Horă, stelele mici - cercul horei, iar steaua din mijlocul cercului - Lăutarul (Ialomiţa, Prahova, Botoşani).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paşte*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1992.

Iama

Zeu al morţii identificat cu Yama, zeul indian al morţilor. În sudul României expresia *a da Iama* în ceva (păsări, animale, holde etc.) înseamnă a muri. Deosebirea dintre zeul carpatic şi cel indian este minoră: la indieni ia sufletele oamenilor iar la români viaţa plantelor şi necuvântătoarelor. În credinţa *vechilor indieni* sufletele mergeau, după înmormântarea sau aruncarea cadavrelor pe apele curgătoare, să se întâlnească cu părinţii lor în împărăţia subpământeană a zeului Yama, primul om care a cunoscut moartea, devenit apoi zeu al morţilor. Mai târziu, reşedinţa zeului Yama a fost transferată din adâncul pământului în înaltul cerului. **I.** nu este singurul zeu comun indienilor şi românilor. Zeul indian al ploii, Rudra, este invocat de cetele de copii care însoţesc o ciudată mască fitomorfă, *Paparuda, în zilele secetoase ale verii, iar marelui zeu indian Shiva i se cântă o colindă la solstiţiul de iarnă, în ziua de *Crăciun.

Vasilescu Em., *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1982.

Iarba Fiarelor

1. Personificare a unei plante *(Cynanchum vincetoxicum L.)* din fam. *Asclepiadaceae* care creşte prin livezi, păduri, tufărişuri şi locuri pietroase folosită în medicina populară pentru vindecarea tăieturilor, vătămăturilor, durerilor de picioare, în descântecele de sperietoare. Planta trebuie culeasă noaptea, în ajunul unor mari sărbători calendaristice (Sf. Gheorghe, *Ovidenie, * Sânziene);

2. Personificare a unei plante fictive invocată de răufăcători să înmoaie fierul şi să deschidă lacătele. Iarba ar creşte pe terenuri greu accesibile, de obicei în locuri bântuite vreme îndelungată de foc. Noaptea străluceşte ca soarele (ca aurul, ca lumânarea aprinsă) iar peste zi e veşnic înrourată, dispare sau intră în pământ. Dimineaţa, când răsare soarele picură sânge din ea, lasă pete roşii pe pământ. Într-o legendă din zona Oraviţei, **I. F.** are trăsături umane: *Ea are cap, ca şi omul şi e vie, umblă, frunză n-are, numai nişte aripi din umere, coadă şi picioare; e de culoare gălbuie. Rădăcină*

n-are. Pe piatră îşi lasă o ţâră de rădăcină şi merge mai departe. Dacă e aruncată în apă cade la fund, ca omul, sau, dacă pluteşte ca celelalte plante, merge împotriva curentului. Este descoperită prin diferite vicleşuguri: se trage prin iarbă o sfoară pe care sunt legate lacăte de fier. Când se descuie lacătele înseamnă că acestea s-au atins de **I. F.**; se împiedică calul cu lanţ şi lacăt de fier. Când se despiedică calul, se culege planta care l-a despiedicat; se încuie cu lacăt, într-o colivie, puiul de arici. Aricioaica, care cunoaşte **I. F.**, vine cu ea în gură şi, după ce descuie lacătul, i se ia planta din gură. Poate fie descoperită cu ajutorul şi al altor animale (dihorul) şi păsări (ciocănitoarea, grangurul) etc. O ştiu şi rândunelele care o aduc cu ciocul în cuib să le apere puii. Vitele care o mănâncă se umflă şi mor. În schimb, oamenii care intră în posesia ei capătă puteri miraculoase: deschid lacătele, nu sunt atinşi de săgeţi şi gloanţe, înţeleg limba animalelor şi plantelor etc. Ar fi avut-o viteji şi haiduci vestiţi (Tunsul, Marcul, Pintea Viteazul, Fulga) şi hoţii mari.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Iarba lui Barboi

Personificare a unei plante înrudită cu *Mătrăguna, invocată de românii basarabeni în farmecele de dragoste. Planta, care ar avea *rădăcina în formă de faţă de drac*, este scoasă marţi seara de o persoană care nu trebuie să privească înapoi, nici la dus nici la întors, să poarte cămaşă curată, să-i aducă în dar pâine, sare şi un capăt de pânză şi să-i propună, cu respect, schimbul: *Eu vă dau pâine şi sare / Voi să-mi fiţi folositoare!*

Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Iarba lui Tatin

Personificare a unei apreciate plante de leac *(Symhytum officinale L.)*, fam. *Boraginaceae*, invocată de descântătoare pentru tratarea rănilor, arsurilor, reumatismului, luxaţiilor şi fracturilor, sinonimă cu Tătănească. Împreună cu *Usturoiul, *Pelinul, *Avrămeasa şi *Cârsteneasa **I. lui T.** asigură protecţie magică împotriva *Ielelor şi *Strigoilor. Ielele, resemnate de pierderea puterii, se tânguiesc: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leuştean şi Odolean, / Avrămeasă şi Tătănească / Ar fi lume toată a noastră.* Recoltarea se face după un ritual străvechi: marţi seara este identificat şi însemnat locul unde creşte iar vineri dimineaţa este săpată. Femeia iniţiată în medicina populară mergea pe nemâncate şi în deplină curăţenie trupească şi sufletească, făcea 15 mătănii în faţa **I. lui T.** în timp ce i se adresa cu respect:

Doamnă, Iarba lui Tatin, / Nu te iau pe stricat, / Ci te iau pe tomnit, / Să strângi carne la carne, / Os la os, / Să le faci mai frumos de cum a fost!... În continuare, descântătoarea informează planta pentru cine şi de ce o scoate din pământ, o fierbe, o amestecă cu făină de orz şi tratează fractura, ca un chirurg, la care adaugă un descântec de scrântitură.

Buturã Valer, *Cultura spirituală românească,* Editura Minerva, Bucureşti, 1992; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Icoana

Substitut plastic al divinităţii, pictată pe lemn, sticlă sau redată prin scrijelare, aşezată în două locuri sacre ale locuinţei: peretele de răsărit sau vatra focului. De cele mai multe ori, **I.** agăţată pe peretele casei este însoţită de un ştergar legat în formă de fundă care o putea acoperi, prin dezlegare, pentru a feri privirea tuturor păcatelor de către sfântul pictat. În raport de zona etnografică, se mai adaugă candela aprinsă la sărbători şi mari primejdii (furtuni, grindină, epidemii, moartea unui membru al familiei), cununa confecţionată la *Sânziene, cununa grâului sau ultimele spice de grâu din holda secerată, ramurile de salcie sfinţite la *Florii, unele plante de leac etc. **I.**-ele la vetrele cu corlată, păstrate până la mijlocul secolului XX în Subcarpaţii Olteniei, realizate în exclusivitate pe lemn prin diverse tehnici (cioplire, incizare, pictare), redau atât Sfinţi creştini identificaţi (Maica Domnului cu Iisus în braţe, Sf. Arhangheli, Sf. Gheorghe), cât şi personaje sacre şi inscripţii indescifrabile, probabil moşteniri precreştine. Ele indică locul de intrare sau de ieşire a reprezentărilor mitice pe hornul casei (**I.**-ele de vatră) sau direcţia unde s-a născut Mântuitorul (**I.**-ele de pe peretele de răsărit). Sfântul pictat pe **I.** este, de obicei, patronul onomastic al gospodăriei moştenit, împreună cu casa, de băiatul cel mic. În raport de peretele unde se agăţa **I.** se orientau apoi patul, masa, mortul la înmormântare. În situaţii critice, de pildă arderea casei, **I.** era primul lucru scos din casă şi salvat de către oameni. În vremuri de secetă prelungită şi de inundaţii, **I.** era trimisă, printr-un rit funerar acvatic (aruncată în fântână, dată pe apa curgătoare), la divinitatea adorată să dezlege sau să lege ploile.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Bucureşti, 1976.

Iele

Reprezentări mitice feminine care apar noaptea, înainte de cântatul cocoşilor, în perioada cuprinsă între Paşte şi *Rusalii, sinonime cu Cele Sfinte, Dânsele,

Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, Împărătesele Văzduhului, *Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zânele. **I.**-le sunt spirite rebele ale morţilor care, după ce au părăsit mormintele la *Joimari şi au petrecut Paştele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcaşele lor subpământene. Pentru a le îmbuna li se dau nume eufemistice (zâne, frumoase, şoimane etc.) sau provenite din pronume personale şi demonstrative la persoana a III-a (ele, dânsele, cele). Spre deosebire de *Strigoii morţii care apar şi provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, **I.**-le populează peisajul mitic românesc pe timpul verii. Au înfăţişare antropomorfă: fecioare îmbrăcate în alb, copile frumoase, sfinte, fecioare bătrâne, spirite sau duhuri rele în număr fără soţ (3-5-7-9), mai rar în număr cu soţ. Asemănător unor reprezentări mitice masculine (*Filipilor, *Sântoaderilor, *Circovilor, *Căluşarilor), **I.**-le apar în cete. Prin Banat fiecare membră a cetei poartă câte un nume: Rudeana, Ruja, Păscuţa, Trandafira, Consânzeana, Sânziana, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia etc. Locuinţa lor s-ar afla prin codrii neumblaţi şi neatinşi de topor şi de picior de om, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute pe timp de noapte, plutind şi fâlfâind prin aer, pe la fântâni, prin pomi, pe sub streşinile caselor. Umblă însoţite de lăutari (fluieraşi, cimpoieri), sună din clopoţei, bat din tobe şi trâmbiţe, joacă (hora, brâul etc.), întind mese pe iarbă verde, beau, petrec, chiuiesc şi cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leuşten şi Odolean, / Avrămească, Cârtănească, / Ar fi lumea toată a noastră!*. Pe locul unde întind hora iarba rămâne pârjolită. Dacă se întâmpla să fie văzute sau auzite de cineva, acela nu trebuie să se mişte sau să le vorbească. **I.**-le pedepsesc oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, care dorm noaptea sub pomi sau sub cerul liber, care ies noaptea la fântână să aducă apă prin ridicarea lor pe sus, în vârtejuri, prin pocire şi sluţire. Diferite forme de reumatism şi maladii neuropsihice sunt numite, de popor, *luat din Iele, lovit de Iele, apucat de Iele, luat din Rusalii, rămas şoimărit, ologit de Dânsele*. De aceste boli se putea scăpa prin descântece de **I.** sau de Dânsele, prin *cetanie la mănăstire*, prin intrarea suferindului în hora Căluşului) sau prin săritrea acestuia de *Căluşari la Rusalii. Local, acolo unde se numesc Ursoaicele, **I.**-le urseau copiii la naştere şi preziceau moartea oamenilor. La marile lor praznice (*Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, *Sânziene, prima zi din Postul lui Sânpetru şi altele) oamenii purtau usturoi sau pelin la brâu.

I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la*

români. Studiu etnografic, Academia Română, Bucureşti, 1910; .

Iepure

1. Simbol preistoric al fertilităţii şi prolificităţii. **I.**-le, animal prolific a fost asemuit, precum Porcul, cu spicul grâului. Unele organe sau părţi ale organelor de reproducere ale **I.**-lui (placenta, *boaşele*) erau folosite în practicile magice de fertilizare a persoanelor sterile (femei sau bărbaţi). Spre deosebire de zonele tropicale şi subtropicale unde este legat de cultul lunar, în credinţele româneşti **I.**-le ajută Soarele să urce pe bolta cerului. Asemănător tuturor animalelor şi păsărilor sacre, el are şi trăsături malefice: este Piază rea dacă îţi iese în cale sau îţi taie drumul, trezeşte copilul sau îi alungă somnul dacă se pronunţă numele de **I.** când acesta doarme;
2. Spirit al grâului adăpostit în ultimele spice lăsate pe holdă de secerători. Salvat de uneltele *Morţii (secera şi coasa), acesta urma să rodească în anul viitor (Câmpia Română, Moldova, Transilvania). Zicala *a prinde iepurele,* spusă astăzi când se apropie sfârşitul unei activităţi agrare (prăşitul, coasa, culesul), aminteşte obiceiul de a lăsa un smoc nesecerat de spice pentru a nu se pierde rodul (sămânţa) grâului;
3. Totem cioplit din lemn şi învelit în piele de **I.**, în unele cete de *Căluş cu care *Mutul fertilizează femeile sterile şi grăbeşte căsătoria fetelor.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Bot N., *Cântecele Cununii,* Bucureşti, 1989; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Ionică I. I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în Ţara Oltului,* Editura Minerva, Bucureşti, 1986.

Ignat

Divinitate solară care a preluat numele şi data de celebrare a Sfântului Ignatie Teofanul (20 decembrie) din calendarul ortodox, sinonim cu ***I.**-ul Porcilor. Perechea lui feminină, *Inătoarea, este asociată cu focul. În zorii zilei de **I.** se taie porcul de *Crăciun şi se pârleşte, (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Basarabia).

Muşu Gh., *Din mitologia tracilor,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic,* Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele,* Socec, Bucureşti, 1909.

Ignatul Porcilor

Sacrificiu sângeros al porcului, substitut neolitic al spiritului grâului, în ziua de *Ignat. Jertfa sângeroasă şi ritul funerar de incinerare (pârlitul porcului) în ziua de Ignat (Ignis = foc), este o practică preistorică care supravieţuieşte în ţinuturile româneşti extracarpatice. Credinţele, obiceiurile şi practicile magice referitoare la: mesajul funest primit de victimă, prinderea şi înjunghierea animalului, semnele făcute pe corp (pe

frunte, pe ceafă, pe spate), jumulirea părului pentru bidinele şi jupuirea pieii pentru opinci, pârlirea (incinerarea simbolică a cadavrului), ciopârţirea corpului, grăsimea folosită la farmece, descântece şi prepararea leacurilor (Unsoarea oilor), alimente rituale preparate din diferite organe vitale, formule magice etc. sunt relicve ale jertfei făcută prin substituţie a zeului de altădată care murea şi renăştea împreună cu timpul la sfârşit şi început de *An. Obiceiul este atestat, în diferite faze de involuţie, pretutindeni în România.

Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Soccec, Bucureşti, 1909; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului, Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1914.

Inătoarea

Reprezentare mitică a *Panteonului românesc care pedepseşte femeile surprinse că lucrează (torc, ţes) în ziua de *Ignat (20 decembrie). **I.** este o femeie carnivoră, lacomă şi urâtă, trăsături specifice altei reprezentări mitice româneşti, *Marţolea (Muscel). După locul şi ziua când apare (la rugul de incinerare al porcului jertfit la *Crăciun) are elemente comune cu *Joimăriţa: **I.** supraveghează focul de incinerare a porcului, Joimăriţa focurile de incinerare simbolică a sufletelor morţilor la Joimari. Femeile care lucrează în ziua de Ignat sunt torturate şi opărite de **I.** cu apă clocotită, aşa cum procedează şi Joimăriţa la Joimari. În zorii zilei de **I.** se taie ritual porcul de Crăciun (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina, Basarabia).

Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Iniţiere a Mortului

Sfaturi date mortului în zilele care preced înmormântarea pentru a ajunge cu bine în *Lumea de dincolo. Românii au o carte de iniţiere a morţilor, nescrisă pe papirus ca a egiptenilor, dar cântată în secolul al XX-lea în mai multe zone la moartea oamenilor. Aceasta se compune din texte sacre, numite generic *Cântece de Zori*. Cântecele funerare, interpretate în momente şi locuri semnificative ale ceremonialului funebru, sunt de mare vechime şi de o frumuseţe tulburătoare. Aria lor de răspândire acoperea mare parte din România (judeţele: Gorj, Mehedinţi, Caraş-Severin, Timiş, Bihor, Alba, Hunedoara, Sibiu, Braşov şi Mureş, cu ramificaţii în Bucovina şi Moldova de nord). În zonele în care folcloriştii şi etnografii nu au atestat Cântecele de Zori şi Cântecele de Priveghi, funcţia lor a fost preluată, parţial, de bocete. Ele vin din vremuri imemoriale, sunt cântate de femei *iertate*, de obicei în număr fără soţ, în momente şi locuri neschimbate de la mort la mort. Riguroasa lor formalizare,

care le-a permis de altfel supravieţuirea din preistorie până la începutul mileniului III d. Hr., uşurează, într-un fel, sarcina specialiştilor de a le ordona şi clasifica după diferite criterii (destinaţie, timp şi spaţiu ritual de interpretare etc.). De cele mai multe ori Cântecele de Zori sunt dialoguri purtate cu mortul şi cu o serie de reprezentări mitice din lumea în care acesta păşeşte: zeiţele destinului mortului, Zorile; soţului sau soţiei postume (bradul, *steagul, *suliţa); adăposturilor în care va vecui mortul (*sicriul, *mormântul, *cimitirul, lumea fără dor); zeiţa morţii (*Zâna Bătrână, Maica Irodia, *Gaia, *Corboaica etc.); reprezentările psihopompe (*calul, *cerbul); prietenilor şi duşmanilor întâlniţi în cale; vameşilor. Textele rituale, deşi prezintă elemente zonale inconfundabile, sunt unitare din punct de vedere al mesajului: pregătesc în cele mai mici amănunte plecarea mortului şi ajungerea fără greş în lumea de dincolo. Sosirea în ţara morţilor este condiţionată de parcurgerea drumului bun şi de plata vămilor din lungul acestuia întrucât pericolul de rătăcire se află la tot pasul, mortului i se dau reperele importante (pomi, fântâni cu apă rece, răscruci de drumuri, poduri etc.), fiind rugat să nu le uite. Acestea sunt expuse sistematic, de la plecarea de acasă până la intrarea în Rai, printr-o metodă eficientă de învăţare, prezentarea drumului favorabil în opoziţie cu drumul nefavorabil: mâna stângă - mâna dreaptă; calea cu bivoli arată - cu boi arată; cu spini semănată - cu grâu semănată. Precum vechile drumuri pastorale care urmează plaiul de pe cumpăna de ape, numită în balada Mioriţa *Pe mijloc de plai*, unde se află şi *gura* de intrare a mortului în Rai. Mortul străbate atât locuri curate, arate şi semănate, cu grâne secerate, cu fâneţe necosite, cu pomi înfloriţi, cât şi pustietăţi, codrii deşi şi întunecoşi, ape întinse. Printr-un cântec de Zori, *strigat* sau *cântat* după apusul soarelui de trei femei în vârstă, care se ţin pe după brâu şi se leagănă în stânga şi în dreapta, după melodia cântată la fereastră, mortul este sfătuit ce prieteni de drum să-şi aleagă (*lupul, *vidra, *vulpea). În ultima zi, pe drumul care leagă casa din sat de mormântul din cimitir, i se arată defunctului şi ceea ce *i s-a cântat*: unde trebuie să se odihnească când va rămâne singur (la fântâni să se adape, la răscruci pentru alegerea drumului bun), unde şi cum trebuie plătite vămile (la poduri, fântâni).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981. Brăiloiu C., *Opere*, vol. V, Editura Muzicală, Bucureşti, 1981; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Iordănitul Femeilor

Petrecere zgomotoasă a nevestelor în ziua şi noaptea de Sântion (7 ianuarie) care păstrează amintirea manifestărilor dionisiace, sinonimă cu Ziua sau

Tontoroiul Femeilor. Nevestele se adunau în cete de 7-30 de persoane la o gazdă, unde aduc alimente (ouă, făină, carne) şi băutură. După ce mâncau şi se ospătau din belşug, spunând că *se iordănesc*, cântau, jucau şi chiuiau, ieşeau pe drum unde făceau tot felul de năzdrăvănii: înfăşcau bărbaţii ieşiţi întâmplător în calea lor, îi ridicau şi îi duceau cu forţa la râu sau la lac sub ameninţarea că-i aruncă în apă, încercau să-i dezbrace şi obligându-i să se răscumpăre, de obicei cu o vadră de vin, se urcau pe grapa de nuiele şi o trăgeau ca sania, mergeau prin case şi stropeau cu apă pe cei întâlniţi etc. De **I. F.** normele de bună-cuviinţă ale satului tradiţional erau abolite, iar excesele de băutură şi petrecerile peste măsură tolerate. Femeile se considerau în această zi mai *tari* şi cu mai multe drepturi decât bărbaţii: plecau de acasă lăsând toate obligaţiile soacrelor şi chiar bărbaţilor, chefuiau şi se distrau fără să dea cuiva socoteală. În unele sate femeile căsătorite primeau în ceata lor şi tinerele neveste, căsătorite în anul care s-a încheiat, printr-o ceremonie specială (erau duse la râu şi stropite cu apă). Obiceiul a fost consemnat până la mijlocul secolului al XX-lea în sud-estul României, în judeţele: Buzău, Brăila, Ialomiţa, Tulcea, Constanţa. Astăzi se mai practică în satul Pantelimon din judeţul Ilfov.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Iorgovan

Reprezentare a morţii cu chip de om în *Cartea românească a morţilor. **I.**, cunoscut erou în folclorul mehedinţean, vine călare pe cal, să ia sufletul mortului: *Ia ieşi, Gheorghe până-n prag, / Să te uiţi la vale, / Spre soare răsare, /Să vezi cine-ţi vine: / Vine, Gheorghe, Iorgovan, / Călare pe un cal, / Cu şeaua cernită, / Cu coama-negrită, / El vesel venea / Tot să mi te ia / Şi să mi te ducă / În dealul cu jocu, / C-acolo ţi-e locu ...* (*Iorgovan*, Lupşa de Sus, jud. Mehedinţi).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Irodeasa

Reprezentare mitică bivalentă, benefică şi malefică, în *Panteonul românesc, care a preluat numele soţiei lui Irod, regele iudeilor. **I.** este invocată de *Vergelator pentru aflarea ursitei tinerilor necăsătoriţi în noaptea *Anului Nou şi de descântătoare pentru alungarea bolilor. În unele texte folclorice este personaj justiţiar care pedepseşte bogaţii neîndurători cu supuşii. Căluşarii din Transilvania îi

închinau o rugăciune la formarea cetei, o invocau la începutul fiecărui joc şi, îi aruncau primul dumicat sub masă. În unele cântece funerare Sfântă Măria însoţită de **I.** împart sufletele în vii şi morţi, le îndrumă pe drumul cel bun: ... *Este o piatră răsturnată / Şi pe piatră cine şade? / - Drăguţă Sfântă Mărie / Cu maica lu Irodie / Ele tot şed şi tot scrie; / Scrie morţii cu cerneală / Şi viii cu rumeneală...* (*Cocoşdaiu,* satul Cârţişoara, jud. Sibiu). Ca personaj malefic, **I.** apare ca stăpână a *Ielelor şi vrăjitoarelor.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Coşbuc George, *Elementele literaturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Ispas

Personaj mitic care ar fi asistat la Înălţarea Domnului Iisus şi la ridicarea sufletelor morţilor la Cer, celebrat în joia din săptămâna a şasea după Paşte. Întrucât **I.** ar fi fost un om vesel, credincioşii caută să fie bine dispuşi în ziua lui de prăznuire (Muntenia, Moldova, Oltenia). La **I.** se săvârşesc, local, sacrificii sângeroase (mielul), se taie părul din vârful cozilor la vitele cornute, se ţineau renumite târguri şi nedei, cel mai cunoscut era Târgul de Fete de la Blaj. La **I.** abundă obiceiurile şi practicile magice legate de cultul morţilor: pomeni (Moşii de Ispas); ospătarea sufletelor care plutesc în aer, în drum spre cer; curăţirea şi împodobirea mormintelor cu flori, frunze şi ramuri de paltin; pomenirea morţilor. Formulele de salut în ziua de **I.** sunt: *Hristos S-a Înălţat!* şi *Adevărat S-a Înălţat!.* Spiritele morţilor care îşi părăsesc mormintele la Joimari şi refuză să se mai întoarcă la lăcaşele lor sau se rătăcesc în drumul lor spre cer, devin moroi sau strigoi care provoacă rele animalelor, în special vacilor cu lapte. De aceea, în noaptea şi ziua de **I.** se efectuează numeroase obiceiuri şi practici magice de apărare de aceştia: culegerea şi sfinţirea florilor, frunzelor şi ramurilor plantelor apotropaice (*Alun, Nuc, *Leuştean, Paltin), sorcovirea (lovirea) vitelor şi oamenilor cu leuştean, sunatul din buciume pentru alungarea moroilor şi anularea vrăjilor şi farmecelor, încingerea fetelor şi femeilor cu leuştean, îmbunarea spiritelor morţilor cu ofrande bogate, vrăji şi descântece. Ziua de **I.** este hotar pentru diferite activităţi economice: se încheie semănatul plantelor, în special al porumbului, se urcă boii şi juncanii la păşunile montane, se însemnează mieii prin crestarea urechilor. Cu unele variante locale, sărbătoarea este cunoscută pretutindeni în România.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului*

din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Iulie

Personificare a lunii a şaptea în Calendarul iulian şi gregorian dedicată lui Iulius Cezar, reformator al vechiului Calendar roman de 10 luni. Întrucât luna **I.** reprezenta perioada când se înregistrau cele mai înalte temperaturi ale anului, se coceau şi se recoltau lanurile de grâu, poporul a numit-o luna lui Cuptor. Principalele reprezentări mitice, potrivnice omului (furtuni, grindină, trăsnete, incendii, secetă etc.), celebrate în cursul lunii **I.** sunt: *Cosmadinul, *Ana-Foca, Pricopul, Panteliile, *Ciurica, *Circovii de Vară, *Marina, *Sântilie, Ilie-Pălie, *Foca, Opârlia, Sf. Ana, Pantelimon, *Pintilie Călătorul.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Iunie

Personificare a lunii a patra din Calendarul roman înainte de Cezar şi a lunii a şasea din Calendarele iulian şi gregorian dedicată zeiţei Iuno, soţia lui Jupiter şi protectoarea femeilor măritate. Întrucât în **I.** se coc cireşele, primele fructe ale anului, luna aceasta se numeşte, local, Cireşar sau Cireşel. Acum, în perioada solstiţiului de vară, când ziua devine cea mai lungă şi insolaţia cea mai puternică din întreg anul, timpul calendaristic şi vegetaţia ajung la maturitate. Totuşi, recoltele, oricât de promiţătoare ar părea în luna **I.**, sunt numai o făgăduinţă; orice furtună, vijelie, ploaie torenţială însoţită de grindină poate devasta lanurile de grâu, rodul livezilor şi viţei de vie. Omul neştiind de partea cui va fi în final victoria în războiul dintre forţele naturii, benefice sau malefice, a preamărit atât sfinţii creştini îmbrăcaţi în haine păgâne (Timoftei, Vartolomeu, *Onofrei, *Elisei, *Sânpetru), cât şi divinităţile păgâne îmbrăcate în haine creştine (*Drăgaica, *Sânzienele). La aceste reprezentări se adaugă, într-un an cu dată mobilă a Paştelui la 18 aprilie: *Joia Nemaipomenită, *Moşii de Vară, Duminica Mare, *Căluşul, *Rusaliile, Marţea Ciocului, Lăsatul Secului de Sânpetru şi altele. Târgurile *Drăgaicei şi *Sânzienelor, organizate în a doua jumătate a lunii **I.**, păstrează amintirea unei divinităţi agrare preistorice celebrată la solstiţiul de vară.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Izbucul Topliţei

Peşteră în Munţii Pădurea Craiului (sat Râpa, com. Tinca, jud. Bihor), adăpost *Geomorf al omului preistoric (Epoca Bronzului). La bogatul material arheolo-

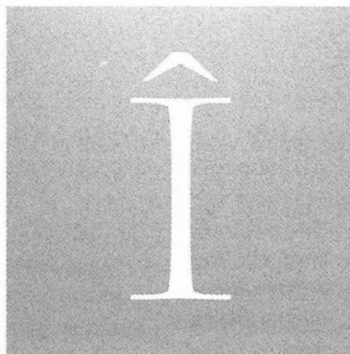
gic descoperit în peşteră (ceramică, vetre de foc, morminte de inhumaţie, schelete umane etc.) specialiştii adaugă un presupus altar de cult.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Emödi Ioan, *Contribuţii la cunoaşterea începutului epocii bronzului din nord-vestul Transilvaniei*, Thraco-Dacica, nr. 6, 1985.

Izmă

Personificare a unei cunoscute plante medicinale aromate din fam. *Labiatae* invocată în descântecele *de ţăpi de cuţit, de soare sec, de plămădeala inimii, de desfăcut*. **I.**, este frecvent amintită în cântecele de dragoste şi în descântecele de *dragoste plesnită* (fata părăsită de iubit): *Izmă verde, mirositoare, / Fată mare în uitare, / Voinicel căzut în rele / Şi pe deal şi pe vâlcele, / Să te ardă focul viu / Să trăieşti în sat pustiu. / Izmă, izmă, izmă verde / Bate-l Doamne şi îl pierde / De dorul mândruţii lui / Fir-ar al pustiului!* (Oltenia).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Împăcare a Sufletului

Iertarea cerută de muribund de la rude, prieteni, vecini şi cunoscuţi înainte de plecarea lui în *Lumea de dincolo. Pentru liniştirea sufletului şi uşurarea morţii bătrânii ajunşi pe patul morţii îşi cheamă cunoscuţii despre care îşi aduc aminte că i-a nedreptăţit, i-a supărat, le-a greşit cu ceva în viaţă pentru a le cere iertare şi a-şi lua rămas bun de la ei. Acest moment de pregătire psihică pentru moarte este bine reliefat de informaţiile etnografice înregistrate pentru Atlasul etnografic: *Se chinuia să moară dacă purta un blestem în el; Când se simţea slab, bolnavul îşi trimitea copiii la rude, la prieteni, la vecini să vină ca să-şi ceară iertare; Cine a avut un păcat mare, nu poate muri până nu se mărturiseşte; Dacă a făcut cuiva vreun rău, nu moare până nu spune ce a făcut şi nu îşi cere iertare; Vin cei cu care muribundul a avut ceartă sau duşmănie. Cereau iertare unii de la alţii; Când se auzea că cineva e pe moarte se duceau oamenii la iertare. Şi acum se obişnuieşte; Îi chema la el şi, de pe patul de moarte, le cerea iertare. Dacă aceştia nu veneau şi dacă el se putea târî până la ei, o făceau cu riscul de a muri pe drum; Dacă muribundul nu poate vorbi, cerea preotul iertare în locul lui.* Tehnica şi formulele de iertare erau, în general, asemănătoare: *Îşi dădeau mâna şi ziceau «- Iertaţi-mă»; «-Te iertăm! Să te ierte şi Dumnezeu!»; «- Dacă v-am greşit cu ceva, vă rog, iertaţi-mă!», «- Da, te iertăm!», îi răspundeau ceilalţi* (Brăneşti, jud. Gorj); *Rămâneţi sănătoşi, că eu vă iert, mă duc; Se săruta mâna şi se spunea: «- Iertat să fii»!; Aşa e bine, să nu moară nimeni supărat; Se zicea: «M-am iertat cu cutare».*

Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892.

Împietritul Mortului

Astuparea după scalda rituală a mortului a tuturor gurilor prin care ar putea intra sufletul cu piatră şi sticlă pisată, tămâie, usturoi. Obiceiul a fost generat de credinţa că sufletul care intră în propriul corp după ce l-a părăsit în momentul morţii devine *Strigoi. (Izvoru, jud. Argeş).

Închinarea Steagului

Expresie populară pentru omul răpus de *Moarte, sinonimă cu *ortul popii, i s-a spart oala, şi-a pierdut potcoavele.* Pentru cel scăpat de moarte se spune că *era gata să închine steagul*, iar despre cel mort că *a închinat steagul*. Steagul poate fi substitut al mirelui la căsătorie, al soţului postum la înmormântare, al divinităţilor populare (*Steagul Căluşului, Steagul Turcii, Steagul Drăgaicei), al unei comunităţi umane etc. Într-un război nimic nu se apără cu mai multă străşnicie ca steagul, substitut al armatei, conducătorului militar, al poporului întreg. Pierderea lui înseamnă înfrângere, moarte.

Înger Păzitor

Ghid al omului în lumea de aici şi al sufletului mortului în *Lumea de dincolo. Sufletul dezorientat pe *Drumul mitic poate fi ajutat de **Î.**-ii **P.**-i metamorfozaţi în cocoşi. De aceea, mortul este iniţiat, prin cântecul de *Zori, cum să-i recunoască şi cum să se poarte ca să-i arate calea spre Rai: ... *Haide, bre, -nainte, / Unde-i auzi / Cocoşei cântând, / Nu sunt cocoşei / Şi-s îngerii tăi, / Lor să le-ngenunchi / Poala să le-o pupi, / De ei să te rogi / Ei să-ţi mai arate / Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai* ... (*Zorile din casă*, Câmpofeni, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Îngropare a Crăciunului

Parodie a înmormântării Crăciunului Vechi şi renaşterii Crăciunului Nou organizată de *Cetele de feciori pe data de 28 decembrie. Feciorii adunaţi la *casa jocului* aleg pe cel care va interpreta rolul lui *Crăciun. Aşezat pe o scară de lemn (targă funerară), **C.**-ul este acoperit să nu i se vadă faţa. În timp ce *mortul* este condus la râu, *pe ultimul drum*, participanţii *cântă morţeşte* (jelesc), popa slujeşte, cantorul dă răspunsuri la ectenii, iar lăutarii cântă ca la înmormântările tinerilor necăsătoriţi. Textul ritual, cântat pe melodia prohodului, descifrează semnificaţia obiceiului: *Măi, Crăciune, măi, Bătrâne, / Astăzi te-ngropăm pe tine. / Haideţi toţi, cu mic cu mare,/ Să ducem Crăciunu-n vale, / Şi să-l băgăm în produc, / Pe el să punem butuc. / O, Crăciune, / O, Bătrâne, / Du-te de la noi cu bine; / Meri pe apa Sâmbetii, / Şi-napoi nu mai veni, / C-a veni altu Crăciun / Şi-a fi ca tine mai bun*. La produc (copcă în gheaţă), mortului i se luau *iertările*, *i se dezlegau păcatele*, şi era aruncat de pe scară, moment în care Crăciunul renăscut se ridica în picioare pentru a fi văzut de întreaga asistenţă. Crăciunul (Anul Nou), însoţit de feciori şi melodii vesele de joc, se întorceau la *casa de joc* unde se desfăşura Comândarea Crăciunului sau pomana (ospăţul) mortului (Someş).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Medan Virgil,

Obiceiul îngropării Crăciunului la Niriş, în Sam., an II, Dej, 1978; Scurtu I., *Junii din Braşov*, în Calendarul Minerva pe anul 1907.

Înhumare a Casei Copilului

Rit funerar de distrugere, prin înhumare, a cadavrului (adăpostul neînsufleţit) din care a ieşit noul născut, placentă, numită de ţărani *Casa copilului. Fenomenele biologice care delimitează existenţa umană, naşterea şi moartea, de Preexistenţă şi Postexistenţă sunt marcate în spiritualitatea românească de multe analogii: scaldele rituale ale mortului şi nou născutului, aşezarea muribundului şi copilului născut pe pământ, înhumarea adăposturilor părăsite de suflet (cadavrul la moarte şi placenta la naştere). Ieşirea sufletului la naştere, prin gura descendentă (copiii, nepoţii, strănepoţii), lasă nelocuită casa copilului (cămăşuiala), iar la moarte, prin gura ascendentă (părinţii, bunicii, străbunicii), trupul. Pentru a nu fi ocupate de spiritele malefice şi să devină moroi sau strigoi, ele trebuie distruse printr-un rit funerar de înhumare. Obiceiul înmormântării placentei după trei zile de la naştere sub locuinţă (sub prag, în tindă, lângă vatră, în pivniţă sau beci, sub streaşina casei), în gospodărie, la un loc curat (rădăcina unui pom fructifer, care înfloreşte şi rodeşte) sau dat pe o apă curgătoare a fost atestat în spaţiul extracarpatic până la începutul secolului al XX-lea. Adesea, placenta era aşezată într-o oală, precum cadavrul în sicriu şi cenuşa funerară în urnă, se purifica prin tămâiere, se gătea cu busuioc, se punea un ban de argint şi diferite seminţe. În zona Oraviţei casa copilului era însufleţită simbolic: împreună cu placenta se înhuma un cocoş, dacă copilul era băiat, şi o găină, dacă copilul născut era o fată.

Înmormântare Terapeutică

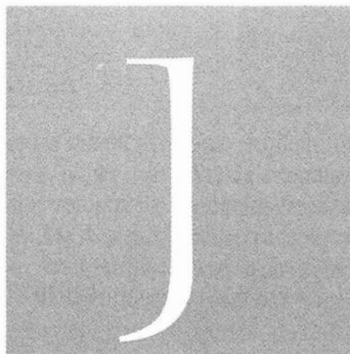
Scenariul morţii bolnavului şi renaşterii omului sănătos. Copilul băgat într-o gaură săpată în pământ (moartea simbolică) este petrecut printr-un mic tunel şi scos (renăscut) pe o altă gaură (Fărcaşa, jud. Neamţ) Adesea, moaşa introducea nou-născutul bolnav pe gura cămăşii (moartea) şi îl scotea pe la poale (naşterea).

Însurăţit şi Înfârtăţit

Legământ juvenil încheiat până la moarte de puberi pe criterii de prietenie, sex, afinitate sufletească la *Sântoader, *Moşii de Vară, Mătcălău, Răpotinul Ţestelor, sinonim cu prinsul Verilor şi Văruţelor, *Datul de-a Verişoarele, Însoţirea, *Măţcuţatul fetelor, Mătcălău şi altele. Ceremonia se desfăşoară, cu sau fără martori, în câmp, la fântână, în cimitir, în casă, în jurul unui brad împodobit, în gradină, în jurul unui pom care înfloreşte şi rodeşte, pe grupe mici, de doi copii (două fetiţe sau doi băieţi), sau pe grupe mari, de 10-20 de copii, fete şi băieţi laolaltă. Legământul cuprinde mai multe momente rituale şi ceremoniale: pronunţarea cu voce tare a jurământului, schimbul colacului şi al altor obiecte cu valoare simbolică, de obicei o oală sau o strachină din lut,

îmbrăţişarea frăţească, ospăţul care constă în mâncarea unor alimente rituale (colaci, grâu fiert), joaca sau zbenguiala copiilor. Ceremonia se repetă, în unele zone etnografice, anual, la aceeaşi dată, până la intrarea în joc a fetelor şi băieţilor. Persoanele legate veri, văruţe, surate, fraţi de cruce se întâlneau anual, după casătorie, de obicei la *Rusalii. După încheierea solemnă a legământului copii şi apoi oamenii, tineri şi bătrâni, îşi spun, până la moarte, surată, vere, fârtate, şoală (verişoară) şi se comportă unul faţă de altul ca fraţi şi surori: se sfătuiesc în cele mai grele probleme ivite în viaţă, îşi împărtăşesc tainele, nu se căsătoresc cu sora sau fratele suratei sau fârtatului, se ajută şi se apără reciproc până la sacrificiul suprem. La moartea suratei sau fârtatului, sora sau fratele de legământ purta doliu şi, local, împlinea un ritual de dezlegare, asemănător oamenilor lunatici (născuţi în aceeaşi lună). **Î. şi Î.** este atestat, cu variante şi diferenţieri zonale, la românii de pretutindeni.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului în Calendarul popular*, în Acad., an V, nr. 7, 1994; Jula N., Mănăstireanu V., *Tradiţii şi obiceiuri româneşti. Anul Nou în Moldova şi Bucovina*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968; Mihăilescu S., *Întovă-răşiri*, în Şez., vol. IX, 1905; Moise Ilie, *Contribuţii la cunoaşterea obiceiului la prinsul verilor şi văruţelor*, în „Studii şi Comunicări", Sibiu, 1981.

Jelit

Manifestare spontană a durerii sufleteşti, însoţită de ţipete, strigăte, vaiete, suspine, gesturi disperate (smulgerea părului din cap, autoflagelarea, lovirea cu fruntea de marginea sicriului), provocată de plecarea unei fiinţe dragi, numită *cântec de mort* (Transilvania), *jelit* (Moldova), *bocet* (Muntenia). **J.**-ul mortului se situează la limita dintre natură şi cultură, fiind prezent, în forme specifice, atât în lumea animalelor (suferinţă, nelinişte, lacrimi, cântec, urlet, zbieret), cât şi a altor necuvântătoare, inclusiv în lumea plantelor. Prin evoluţie, **J.**-ul a devenit *Bocet versificat, care cuprinde elemente lirice şi structuri ritmate, coerente şi înlănţuite logic, menite să emoţioneze asistenţa şi să exprime durerea persoanelor îndoliate, şi, în fine, mai cu seamă în mediile urbane şi intelectuale, o durere tăcută, nemărturisită. Reţinerea de a boci părinţii, soţii şi copiii de către mamă, soţie, fiică este percepută în satele extracarpatice ca necuviinţă şi lipsă de respect faţă de cel mort. De altfel, una din motivaţiile sociale ale naşterii copiilor a fost, până la mijlocul sec. al XX-lea, dorinţa părinţilor de a lăsa urmaşi care să-i bocească la înmormântare. Bocetul, în general, **J.**-ul, în special, are o dublă funcţie: îmbunează pe cel plecat, supărat că părăseşte lumea de aici, şi asigură echilibrul psihic al celor rămaşi. Manifestarea lui se bazează pe credinţa conform căreia mortul aude şi vede tot ce se petrece în jurul trupului. Virtutea lui cathartică este evidentă: începe ca o dezlănţuire sufletească de nestăvilit a durerii şi se încheie cu oarecare acalmie. Ca modalitate naturală de detensionare a crizei provocate de dispariţia fiinţelor apropiate, **J.**-ul este atestat, sub diferite forme, în toate zonele etnografice româneşti.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999;

Jertfă la Înmormântare

Ofrande pentru *Lumea de dincolo date de o persoană înainte de a muri sau, după moarte, de o rudă apropiată, sinonimă cu *Pomană, sacrificiu. Jertfele pentru un anume mort sunt aduse în zilele care preced înmormântarea, în ziua înmormântării şi, după înmormântare,

până la şapte ani, la diferite termene calendaristice. După şapte ani de la deces mortul intră în rândul moşilor şi strămoşilor şi, ca urmare, numele acestuia nu mai este pomenit. În secolul trecut a fost atestată în Moldova, Bucovina şi Banat jertfa sângeroasă. În seara dinaintea înmormântării, în prezenţa preotului, se tăia un berbec, negru, îl orienta cu capul spre apus, îi lipea lumânări de ceară în coarne, îi citea o rugăciune şi apoi îl tăia lăsând să curgă sângele într-o groapă anume săpată, numită *ară*. Capul şi pielea vitei tăiate se da preotului, de unde a rămas proverbul *A da pielea popii* care înlocuieşte verbul *a muri*, iar din carnea lui se preparau bucatele cu care se ospătau participanţii la înmormântare. Ceremonialul nocturn confirmă ipoteza conform căreia, în unele perioade istorice şi la unele popoare, ritul funerar se desfăşura noaptea. Locul jertfei în gospodăria mortului, nu în cimitir, şi numele agrar al sacrificiului *ară*, în alte informaţii numită *aratu*, atestă legătura care o făcea omul preistoric între semănatul seminţei şi înhumatul defunctului. Sacrificiul sângeros în cântecele funerare de *Zori este *Vaca (vita din cireadă sau juninca), precum în India Antică. Unul din motivele invocate pentru care sunt rugate Zorile să nu se grăbească să răsară, moment care corespunde cu plecarea defunctului, este sacrificiul unei vaci, juninci, vite: *Zorilor, Zorilor, / Să nu vă zoriţi / Să mi-l pribegiţi, / Pe-l de-a pribegit, / Cu numele Ion / Că are să treacă / Din Ţara cu dor / În cea fără dor, / Din ţara cu milă / În cea fără milă. / Să nu vă pripiţi / Să mi-l pribegiţi / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicele, / Nouă buţi de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele / Pentru mălăiele / Şi de-o vacă grasă / Cu coarnele întoarsă, / Cu ţâţele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-a acasă... / ... / Şi ei c-or tăia / Nouă junincele. / ... / Şi c-o vacă grasă, / Din cireadă aleasă. / ... / Şi de-o vită grasă, / Să-i fie pe masă. / ... / Şi-o văcuţă grasă, / Să-i fie pe masă.*

Gimbutas Marija, *Civilizaţia Marii Zeiţe şi sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucreţius, Bucureşti, 1997; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Vasilescu Em., *Istoria religiilor*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1982.

Jertfă Nupţială

Sacrificii care marcau căsătoria şi, teoretic, deschiderea unui ciclu vital închinate zeiţei protectoare a familiei şi căsătoriei. La nunţile din zonele Reteag şi Rodna naşul sacrifica, în schimbul mărului sau pomului împodobit de nuntă, substitut ritual al miresei, o vacă sau o viţea albă. În Muscel naşul făcea cadou o viţea copilului născut după nuntă. În alte zone, în ziua nunţii, imediat după cununia religioasă, în faţa mirelui se prezenta vornicul cu trei feciori care purtau: *unul trei colaci într-o bâtă, simbol al actului nupţial, altul un muşchi frumos de carne şi o găleată de vin pe cap şi al*

treilea un miel sau o oaie pe spate cu două lumini aprinse în coarne.

Marian Sim. Fl., *Nunta la români*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

Joc de Pomană

Dans funerar dat de pomană la 40 sau mai multe zile de la înmormântare, numit Desjeluit sau Slobozire a jocului, care corespunde, de obicei, cu ieşitul din doliu. Cel care doreşte să părăsească doliul, aşteaptă o anume ocazie de joc, plăteşte muzicanţilor melodia cântată, intră în horă lângă conducătorul dansului în timp ce o femeie întinde pe pământ un prosop, punte simbolică peste care se păşeşte în timpul dansului (Dâlbociţa, jud. Mehedinţi).

Jocul Căluşarilor

Ceremonial de mare spectacol în săptămâna *Rusaliilor în care zeul cabalin Căluş petrece şi se desfată împreună cu anturajul său divin, ceata căluşarilor, precedat de naşterea (Legatul Steagului) şi urmat de moartea (Spargerea Căluşului). **J. C.** cuprinde practici şi formule magice, dansuri şi acte rituale executate de o ceată masculină strict ierarhizată: *Mut, *Vătaf, ajutor de Vătaf, stegar, *Căluşari de rând. Starea euforică şi coeziunea mistică între participanţi, legaţi prin jurământ de credinţă depus la naşterea simbolică a Căluşului, sunt obţinute prin executarea dansurilor sacre până la epuizare fizică şi psihică. Dansurile căluşereşti au acelaşi efect ca beţiile rituale de la *Anul Nou (*Revelionul, *Îngropatul Crăciunului, *Iordănitul Femeilor). **J. C.** şi practicile magice legate de acestea au vechime, funcţii şi semnificaţii diferite: - *desfătarea zeului cabalin* substituit de o mască purtată de *Mut, de o efigie (*Steagul Căluşului), un totem (*Ciocnitul Căluşului) în care apar excese, urme ale unor practici orgiastice; *grăbirea căsătoriei* fetelor şi fertilizarea simbolică a tinerelor neveste prin intrarea acestora, la încheierea **J.**-ului **C.**, în hora căluşarilor şi prin atingerea lor cu falusul purtat de Mut; - *vindecarea persoanelor luate din Rusalii* sau *luate din Căluş* prin transferul magic al sufletului sănătos de la oala de lut spartă cu băţul de Mut sau Vătaf, de la puiul de găină sacrificat violent sau de la căluşarul supus unei morţi rituale *(doborârea căluşarilor),* la omul bolnav; - *jucatul copiilor* purtaţi în braţe în hora Căluşului pentru alungarea bolilor, în special a frigurilor; - *alungarea* *Ielelor sau *Rusaliilor prin ameninţarea lor cu diferite arme preistorice (beţe, săbii din lemn, arcuri cu săgeţi), prin scene războinice, prin plantele vrăjite (*Pelinul, *Usturoiul), prin impetuozitatea dansurilor care imită, adesea, mersul la trap sau în galop al cailor, prin formule indescifrabile şi zgomotoase produse de zurgălăi şi clopoţei şi altele.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Tainele Căluşului*, în Dat., an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc,*

în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Piteşti, 1989; Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969; Vuia Romulus, *Originea jocului Căluşari*, în Dacorom., II, Cluj, 1922.

Joi

Personificare a celei de a patra zi a săptămânii dedicată de romani zeului şi planetei Jupiter. În credinţele populare Sf. Joi apare în diferite ipostaze: femeie sfântă (Dorohoi); fecioară frumoasă care apără lumea de ploi mari şi de grindină (Iaşi, Vaslui); femeie sfântă şi binevoitoare, soră cu Duminica, Vinerea şi Miercurea etc. Joia locuieşte printre nori, în ceruri (Constanţa, Iaşi, Olt), în păduri netăiate şi păzite de fecioare de unde îşi manifestă puterea miraculoasă asupra holdelor, vitelor şi bolilor. Zonal, **J.** era respectată, ca în vechea Indie, ca o zi de sărbătoare a săptămânii: în Maramureş şi Bucovina zilele de **J.** erau interzise pentru şezători, dar slobode pentru nunţi şi, în general, pentru dragoste. Sărbătorile şi obiceiurile *Calendarului popular sprijină ipoteza că **J.** a funcţionat, în vechime, ca sărbătoare a săptămânii dedicată cultului şi odihnei, precum *Duminica creştină.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Joi Nepomenite

Zile obişnuite, bune de muncă în *Calendarul popular, opuse Joilor Pomenite sau *Joilor Oprite (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova).

Joi Oprite

Personificări ale joilor cuprinse între Paşte şi săptămâna a doua după *Rusalii, când erau interzise unele activităţi casnice, agrare şi pastorale. La începutul secolului al XX-lea se ţinea, un număr variabil de **J.O.**: 3 şi multiplul lui său, 9 (Banat, Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina) şi 7 (Muntenia centrală). **J. O.**, numite Joile Verzi în sud şi Joile Pomenite în estul României, erau dedicate unor fenomene ale naturii potrivnice omului: ploile însoţite de grindină şi piatră, furtunile şi vânturile puternice, trăsnetele şi incendiile provocate de acestea, brumele şi îngheţurile târzii. În speranţa că acestea puteau fi îmbunate şi transformate în forţe benefice, erau celebrate în *Calendarul popular prin interdicţii severe de muncă, de unde le-a rămas şi numele de **J. O.**

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Joia Furnicilor

Personificare a zilei de joi din Săptămâna Brânzei, patroană a furnicilor. Pentru a diminua stricăciunile produse de furnici pe timpul verii, femeile le preparau o turtă din făină sau mălai, o ungeau cu unt sau brânză şi o aşezau pe un muşuroi de furnici (Muntenia, Oltenia).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Joia Iepelor

Personificare a zilei de *Joi din Săptămâna Caii lui Sântoader, răspunzătoare de sănătatea animalelor, în special a cailor, prăznuită prin diferite interdicţii de muncă (Oltenia, Muntenia, Moldova).

Apolzan Lucia, *Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici şi simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncani, jud. Hunedoara,* în Sarg., anii 1982-1983, Deva 1983; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.

Joimăriţa

1. Zeiţă a morţii în *Panteonul românesc care supraveghează *Focurile de Joimari. Legată iniţial de cultul moşilor şi strămoşilor, **J.** a devenit în folclorul românesc un personaj justiţiar care descoperă şi pedepseşte fetele şi femeile leneşe. În imaginarul popular **J.** este o femeie cu înfăţişare înfiorătoare: cu capul uriaş şi părul lung şi despletit, cu dinţii laţi şi gura căscată, o babă zmeoaică, o stafie sau un duh necurat, un animal respingător. Foarte rar are înfăţişare de sfântă. Locuinţa ei s-ar afla în păduri neatinse de topor şi neumblate de picior de om, în păduri pustii sau în creierii unor munţi înalţi. Uneltele de pedeapsă şi tortură pe care le poartă cu sine sunt, în exclusivitate, legate de foc: căldăruşe sau oală de lut cu foc sau jar, vătrai. Treptat, din zeiţă a morţilor legată de ritul funerar de incinerare, specific populaţiei autohtone înainte de generalizarea înhumării creştine, **J.** devine un personaj justiţiar, foarte temut, care controlează şi pedepseşte fetele şi femeile leneşe, mai ales pe acelea care nu şi-au terminat de tors până la Joimari cânepa, inul şi lâna. Neiertătoare, **J.** foloseşte ca mijloc de tortură focul: arderea degetelor şi mâinilor fetelor şi femeilor leneşe, pârlirea părului, unghiilor şi degetelor, incendierea cânepei, câlţilor şi fuioarelor netoarse. Uneori, pedepseşte şi flăcăii care nu au reparat gardurile sau nu au îngrijit bine vitele pe timpul iernii. Vechimea şi semnificaţia **J.**-ei în spiritualitatea românească sunt confirmate de apariţia ei frecventă în credinţele, superstiţiile, poveştile şi zicale populare (Oltenia, Muntenia, Banat, Dobrogea, Moldova, sudul Transilvaniei);

2. Femeie îmbrăcată în zdrenţe în ziua de Joimari care joacă rolul reprezentării mitice cu acelaşi nume (**J.**). Persoana deghizată intra, în înţelegere cu părinţii copiilor, în

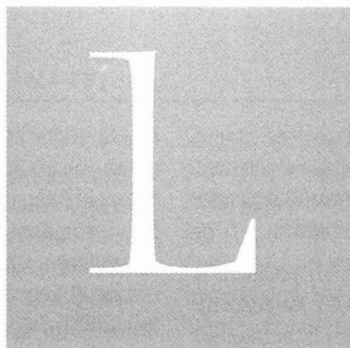
case şi începea să controleze dacă cânepa a fost toarsă. Dacă găseau fuioare netoarse, fetelor leneşe li se pârleau vârful degetelor (sudul Olteniei, vestul Munteniei).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Jurământul Căluşarilor

Legământ al cetei ierarhizate de *Căluşari (Vătaf, ajutor de Vătaf, căluşari obişnuiţi) în faţa zeului cabalin, rol jucat de *Mut, depus în ziua de Strodul Rusaliilor, în Sâmbăta Rusaliilor sau în Duminica Mare, sinonim cu Legatul Căluşului. Ceremonia **J.**-lui **C.**, desfăşurată sub conducerea Vătafului, într-un cadru ezoteric şi în condiţii solemne, poate fi de două tipuri: jurământul noilor căluşari care se angajează că vor intra în ceată şi vor juca Căluşul un număr fix de ani (3-5-7-9), când reînnoieşte legământul dacă doreşte să mai joace; jurământul anual al căluşarilor că vor respecta Legea Căluşului. Mutul, care întruchipează zeul cabalin, primeşte şi nu depune jurământ. Cel mult, în unele cete, el jură că nu va vorbi pe perioada cât se va juca Căluşul. În timp ce **C.** repetă în cor jurământul după Vătaf, ţin mâna pe *Ciocul Căluşului sau pe *Steagul Căluşului. Uneori, la dezlegarea de jurământ efectuată înainte de *Spargerea Căluşului, se jura că au respectat Legea Căluşului în săptămâna Rusaliilor. Formulele obişnuite de jurământ erau: *Jur cu Zău, pe sufletul moşilor mei, pe caii şi vitele mele, să respect Căluşul şi legea lui până la dezlegarea Steagului!; Jur că voi sluji Căluşului în credinţă, cinste, supunere şi-n frica lui Dumnezeu!; Jur în frica lui Dumnezeu că voi asculta întru totul pe Vătaf, mă voi supune la tot ce mi se va cere şi nu voi ascunde nimic de ceilalţi!; Jurăm pe Zău, că am respectat Căluşul aşa cum îi este legea!* şi altele. Legământul între Căluşari şi Vătaf, pe de o parte, între ceata de Căluşari şi divinitatea Căluş, al cărui rol îl joacă Mutul, pe de altă parte, a fost atestat pretutindeni unde s-a jucat Căluşul. În forme evoluate, el este depus şi astăzi în cetele de Căluşari din Oltenia şi Muntenia de sud-vest.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Ghinoiu I., *Tainele Căluşului*, în Dat., an V, nr. 1-2, 1995; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Argeş, Piteşti, 1989; Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

La Adam

Peşteră în Dobrogea centrală (sat Târguşor, jud. Constanţa), adăpost *Geomorf multimilenar (Paleolitic, Mezolitic, Neolitic, Daco-romană) la Pontul Euxin. Arheologii au descoperit ceramică din Neolitic (culturile Hamangia şi Gumelniţa) şi un altar dedicat cultului zeului Mitrha.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional de Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

La Găuri (Vârtop)

Peşteră în Munţii Sebeş-Şureanu (sat Grădiştea de Munte, com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara), adăpost *Geomorf situat în inima statului dac, locuit în La Ténul dacic şi epoca romană. După intense cercetări efectuate în interiorul şi exteriorul grotei se presupune că aici oficia Deceneu cultul religios la care se referea Strabon în *Geografia* sa.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional de Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

La Icoane

Peşteră amenajată în sistem labirint prin cioplire cu dalta, folosită ca adăpost *Geomorf de populaţia dacă, daco-romană şi străromână, identificată cu peştera Keiris (Ceiris) amintită de literatura antică în Dobrogea (sat Limanu, jud, Constanţa). Reprezentările de artă rupestră redau, cu culoarea neagră a cărbunelui sau feştilei opaiţului, figuri de oameni, călăreţi, animale, păsări, cruci şi motive cruciforme, elemente ale alfabetului chirilic, semne de orientare. Luptătorii poartă scuturi iar contururile femeilor sunt obţinute prin motive punctiforme.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional de Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Laptele Cucului

Plantă erbacee *(Euphorbia cyparissias L.)* din fam. *Euphorbiaceae* invocată să apere oamenii şi animalele de forţele malefice. Pentru protecţia magică a gospodăriei de efectul vrăjitoriilor, în noaptea de Sf. Gheorghe parii gardului, stâlpii porţilor, caselor şi grajdurilor se *improorau* cu cununi împletite din răchită şi **L. C.** Dimineaţa, câteva firicele de **L. C.** se puneau în hrana vitelor iar alte câteva se îngropau. Adesea, planta făcea parte din veştmântul sacru al *Paparudei. Ouăle vopsite la Paşte cu **L. C.** deveneau mai tari la ciocnit şi purtau noroc celor care le-au vopsit. Planta are numeroase utilizări în medicina şi cosmetica populară, în special la vindecarea negilor şi păstrarea prospeţimii tenului (Oltenia, Muntenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Laur

Personificare a unei cunoscute plante medicinale *(Datura stramonium L.)* din fam. *Solanaceae* invocată în descântecele de dragoste, sinonim cu Ciumafaie. Se aruncau nouă seminţe de **L.** în foc, se râcâia cu un beţişor de Paltin până acestea plesneau şi începea descântecul: *Laure, tu să te faci balaure / Cu ciocul de soc, / Cu limba de foc* ... La înmormântările din unele sate din Oltenia se obişnuia să se pună în săculeţul cu merinde al defunctului două pâinişoare de mărimea unei nuci, coapte în spuza vetrei, şi mai multe obiecte cu caracter apotropaic: nouă bucăţi de marmură, rug de mure şi seminţe de **L.**

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Lăzărel

1. Zeu al vegetaţiei care moare şi renaşte în sâmbăta *Floriilor numit, sub influenţa creştinismului, Lazăr sau Lăzărică. Ceremonialul complex al cetei feminine este structurat după modelul vechilor colinde româneşti. Personajul central, Lazărea sau Lăzăriţa, îmbrăcată mireasă, cu rochie albă şi coroniţă de flori pe cap, se plimbă cu paşi dansanţi, înainte şi înapoi, în interiorul cercului format din *Suratele ei pe o melodie duioasă. Textul relatează drama eroului vegetaţiei: plecarea de acasă a tânărului cu oile sau cu caprele, căţărarea în copac pentru a doborî frunză animalelor, moartea lui năprasnică prin căderea din arbore, găsirea trupului neînsufleţit de surioare şi aducerea lui acasă, scălda mortului în lapte dulce şi îmbrăcarea în frunze de nuc, aruncarea scaldei pe sub nuci, învierea şi metamorfozarea lui **L.** în flori şi vegetaţie luxuriantă, moment culminant marcat de hora veselă a colindătoarelor. Moartea şi renaşterea anuală a eroului reconstituite de textul folcloric, păstrează amintirea ceremoniilor antice dedicate zeilor vegetaţiei (Dionysos, Adonis, Afrodita, Attis, Osiris). După unele tradiţii, corpul neînsufleţit al

lui **L.** a fost găsit şi bocit, de sora lui mai mare, nevasta lui *Dragobete şi noră a *Babei Dochia. De atunci ar fi rămas şi obiceiul jelitului la mort (Dobrogea, sudul Munteniei);

2. Dans ritual executat de copii în Sâmbăta lui Lazăr sau Sâmbăta Floriilor (Muntenia).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Leagăn

Sălaş al noului născut care face legătura între *Casa de piatră a pântecului matern în care a trăit înainte de naştere şi *Casa de locuit în care va trăi după naştere, sinonim cu scrânciobul în care se dau tinerii în perioada prenupţială şi cu *Sicriul la moarte. **L.**-ul preia unele din atribuţiile placentei: adăpost, loc de odihnă, protecţie. În plus, el mimează starea de unduire (legănare) a produsului concepţiei (embrion, fetus, făt) în lichidul amniotic precum corabia sau barca ancorată la ţărm. Plăcerea nou născuţilor de a se bălăci în apa scaldei şi de a fi legănaţi în leagăn precum barca de valuri nu este străină de mediul acvatic al *Preexistenţei de unde au venit. După materialul din care poate fi confecţionat **L.**-ele se pot grupa în mai multe categorii: albie din lemn scobit aşezată pe pământ, pe pat sau suspendată de grinda de lângă vatră sau de deasupra patului; lădiţă din scânduri montată pe tălpi curbate, pe suporţi verticali sau suspendată de grindă; coş din nuiele sau fâşii din lemn împletite şi chiar coajă de lemn (Mehedinţi, Caraş-Severin, Hunedoara) suspendat de grindă; leagăn din pânză montat pe capre sau legat de grindă. Ele sunt împodobite cu motive artistice, în special rozete, crestate, scrijelite sau pirogravate. La cele montate pe suporţi verticali din lemn, aceştia se termină, adesea, cu capete de cal cioplite. De cele mai multe ori, **L.**-ul poate fi transportat: albia şi lădiţa din lemn, coşul din nuiele, leagănul din pânză ancorat cu baiere din lână sunt purtate pe umăr sau pe spate.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Lemn

1. Creangă tăiată dintr-un copac care înfrunzeşte şi desfrunzeşte anual, pusă ca strajă la stâlpii porţilor, caselor şi anexelor gospodăreşti în noaptea de *Armindeni, străvechi început de *An Nou pastoral, sinonimă cu *Sângiorz, Ramura Verde, *Pom de Mai (Ţara Haţegului);

2. Denumire a adăpostului postum, construit dintr-un arbore sacru, *Stejar în zonele de câmpie şi podiş, *Brad în zonele de munte şi de deal, sinonim cu

*Sicriu, tron, cosciug, copârşeu, casă de lemn etc. Dulgherul construieşte din lemn două tipuri de casă: *Casa pentru oamenii vii şi **L.**-ul pentru oamenii morţi: *De trei zile, de trei nopţi / Ţipă, ţipă stejar verde / El nu ţipă să înverzească / Şi ţipă să putrezească / Că lui i-a mai trimis / N. om al bun / Doi dulgheri de-i buni / Cu două săcuri / Tot l-a ciocănit / Pân` l-a doborât / Că i-a trebuit / Lui ca să-i facă / Casă de vecie / Cu nouă fereşti / Pe una să-i vină / Miros de tămâie / ...* (*La lemn*, satul Runcu, jud. Mehedinţi).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Leu

Personificare a animalului care a trăit în spaţiul balcanic până la mijlocul mileniului I, păstrat de memoria socială şi de toponimia românească (satul **L.**, jud. Dolj), în textele de descântece şi vrăji, în colindele vechi, precreştine. În descântecul de Sperietură **L.**-ul este duhul care provoacă boala: *A plecat Costică / Pe cale, / Pe cărare. / Când a fost cu el în cale / Întâlnitu-s-a / Leu cu leoaică, / Paraleu, paraleoaică, / Groază, grozoaică, / Fior, fioroaică; / Fricile l-apucară ...).* În descântecul de *Ceas Rău suferinţele provocate de **L.** îi sunt trimise înapoi: ... *Voi să vă pierdeţi / Şi să vă duceţi / La Leu Împărat, / Că acolo vă aşteaptă / Cu mesele întinse, / Cu făclii aprinse ...).* În una din cele mai frumoase colinde româneşti, colinda **L.**-lui, fiara personificată se înfruntă cu voinicul în luptă dreaptă: - *Scoală Leu, / Măi câine rău, / În luptă să ne luptăm / Şi-n săbii să ne tăiem! / - Ba în luptă că-i mai dreaptă / Şi-i de Dumnezeu lăsată! ...* (*Colinda Leului*, Tohanu, jud. Braşov).

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiţionale*, Editura ALL, (fără an pe copertă); Drăgoi Sabin, *303 colinde cu text şi melodie*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1925.

Leuştean

Personificare a plantei cu acelaşi nume din familia *Umbeliferae*, care asigură, împreună cu *Pelinul, *Usturoiul, *Odoleanul, *Avrămeasa şi *Cârstănească, protecţie magică împotriva *Ielelor. **L.**-ul devenea, la *Rusalii în sudul României şi la *Ispas în Transilvania, singura forţă capabilă să lupte împotriva *Rusaliilor, *Strigoilor, spiritelor malefice şi a bolilor produse de acestea prin diferite tehnici: se agăţa la ferestrele şi uşile caselor; se lega de coarnele şi cozile vitelor cu lapte; se amesteca cu tărâţe sau cu turte, anume preparate, şi se da să-l mănânce animalele; femeile, se încingeau cu tulpinile peste mijloc; tinerii şi copiii se *sorcoveau* cu ramuri de **L.**; crucile din hotarul satelor se împodobeau cu coroane din **L.** şi flori de câmp. Mănunchiul din **L.**-ul sfinţit la Ispas se păstra la icoană şi era folosit în momente de grea cumpănă: furtuni cu grindină şi vijelii, rupere de nori şi inundaţii etc. Cu

același scop **L.** Era folosit pentru confecționarea Steagului Călușarilor la Rusalii și Steagului Drăgaicii la *Sânziene. În medicina populară **L.**-ul era utilizat pentru tratarea durerilor de cap, tusei convulsive, indigestiilor și junghiurilor. În amestec cu *Odolean și aișor vindeca diferite boli ale vitelor.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Evseev Ivan, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997; Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Licurici

Reprezentări mitice coborâte din cer pe pământ să vadă cum sunt respectați aștrii luminători de către oameni. În sudul României, în special în Oltenia, solstițiul de vară este anunțat de amuțitul cucului și de apariția **L.**-lor, insecte care apar în preajma solstițiului de vară și luminează noaptea de la apusul soarelui până la ivitul zorilor, când începe cucul a cânta. Ei ar fi fost rânduiți de Dumnezeu să ajute oamenii rătăciți să-și găsească drumul prin pădure.

Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Institutul de Arte grafice, București, 1903; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, București, 1910.

Limba Vecinii

Plantă medicinală *(Phyllitis scolopendium L.)* din fam. *Polypodiaceae* invocată în descântece și vrăji în scopuri benefice sau malefice. **L. V.** culeasă dimineața, de noapte, înainte de a cădea rouă, și purtată în sân de persoana căreia i-a fost menită, aducea dragoste și bună dispoziție; cea recoltată la miezul nopții de vrăjitoarele dezbrăcate și despletite, care se strâmbau și făceau mișcări dizgrațioase aduceau ceartă, ură și dezbinare între oameni (Oltenia).

Nițu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia. Dicționar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Limbă de moarte

Testament nescris, cu putere de lege, lăsat de părinți copiilor pe patul morții. Înainte de moarte, uneori chiar pe patul morții, se obișnuia ca averea să fie lăsată copiilor printr-un testament verbal devenit, ulterior, actul scris de moștenire. Sintagma *partea sufletului* din unele documente istorice înseamnă că averea unei persoane a fost lăsată moștenire unei biserici sau altei persoane în schimbul obligației de a-l înmormânta, a-l pomeni și a-i face pomenile după înmormântare. Spre deosebire de societatea medievală occidentală, unde primogenitura (primul născut) moștenea casa și căminul de casă, compensație a faptului că acestuia îi reveneau sarcinile militare ale familiei, în satul românesc dreptul acesta îi aparținea ultimului

născut, urmaşului care avea şansa păstrării mai îndelungate a cultului moşilor şi strămoşilor. Local, obiceiul de a lăsa moştenire copiilor diferite bunuri, sfaturi, secrete pe patul morţii este practicat şi astăzi.

Lioara

1. Personificare a unei florii de primăvară, nume generic pentru *Suratele (fetele) plecate din *lumea de aici* în *lumea de dincolo*;

2. Nume al dansului funerar jucat de obicei de fete în cimitirul satului, într-o zi a morţilor (a doua zi de Paşte, Duminica Tomii sau *Paştele Morţilor, *Rusalii), sinonim cu Jocul pe Morminte, Moara, Mioara, Luminioara, Milioara, Lilioara, Încâlcita, Jocul Felegii, De-a Capătu. Ceremonialul începe în cimitir, motiv pentru care este numit şi Jocul pe Morminte, înconjoară biserica după care se continuă pe uliţele satului prin antrenarea şi a altor persoane. Dansul se compune din două secvenţe ceremoniale: împărţirea fetelor în două cete inegale (una din cete are o surată în plus); trecerea suratelor din ceata mai mare în ceata cea mai mică, câte una, în ordinea textului rostit sau cântat de participante (fetele din ceata mică sunt invitate să-şi aleagă o surată din ceata cea mare) cu scopul, subînţeles, al refacerii echilibrului între Lumea de aici şi Lumea de dincolo: *- Lioară, Lioară, / Flori de milioară, / Ce rându-i de rând, / Lioară, Lioară, / De-i mai mult la voi, / Mai puţin la noi? / - Dacă ţie-ţi pare / Că-i mai mult la noi, / Mai puţin la voi, / Vino şi-ţi alege / O fată frumoasă, / Cu sprânceana trasă*; după egalarea cetelor, urmează formarea perechilor (o surată din Lumea de aici cu una din Lumea de dincolo); formarea podului (un fel de tunel) prin ridicarea braţelor suratelor perechi care se ţin de o nuia sau de o batistă; trecerea alegorică pe sub pod (tunel), dintr-o lume în altă lume, a persoanelor însoţite simbolic. Textul, rostit sau cântat pe o melodie caracteristică folclorului copiilor sau specifică numai Lioarei, are versurile penta- şi hexasilabice, caracteristice poeziei de ritual şi, ca urmare, de mare vechime. Petrecerea oamenilor printre morminte este atestată şi în unele cimitire olteneşti în sâmbăta Rusaliilor când acestea devin mai populate ca vetrele de sat. Acolo, după *cântatul* (bocitul) morţilor dis-de-dimineaţă, oamenii mănâncă, beau şi se distrează ziua întreagă, împreună cu sufletele morţilor. În Colinele Tutovei jocul pe morminte a fost transferat din cimitir la priveghiul de înmormântare. Participanţii se împart în două cete: fetele în casa mortului şi băieţii pe prispă. În unele sate fetele îşi pun nume de flori, iar băieţii le cheamă afară strigându-le pe numele de floare. Băieţii, care încep cântecul, strigă, pe rând, toate fetele din camera mortului. Când în casă rămâne o singură fată, se schimbă rolurile, aceasta cheamă pe cei de afară. În forma veche, fetele din casă erau chemate de trei ori, ultima oară fiind strigat şi mortul: *- Tot la noi mai mulţi / Şi la voi mai puţini, / Daţi merioarelor, / Surioarelor! / - Vouă ce vă place, / Poftiţi şi v-alegeţi, / Daţi merioarelor /*

Surioarelor! ... (Odaia Bursucani, jud. Vaslui). Sub diferite forme, jocul pe morminte, **L.**, şi cântecul de priveghi, Merioare, au trecut astăzi în folclorul copiilor, fiind cunoscute variante, surprinzător de unitare, pe întreg teritoriul României.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere,* Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Comişel Emilia, *Folclor muzical,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Mârza Traian, *Folclor din Bihor,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1985.

Logodna Păsărilor

Zi în *Calendarul popular dedicată împerecherii păsărilor de pădure, sinonimă cu *Dragobete, Cap de primăvară sau Cap de vară. **L. P.**, cu dată fixă de celebrare în acelaşi sat, dar variabilă de la zonă la zonă (24 sau 28 februarie; 1 sau 25 martie), este celebrată de tineri pentru dragoste (Oltenia).

Luceafărul de Miazănoapte

Personificare a planetei Marte (Braşov).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907 (fără alte date pe copertă); Teodorescu N., Chiş Gh., *Cerul – o taină descifrată,* Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Luceafărul de Miezul Nopţii

Personificare a stelei Vega din constelaţia Lira, reper important pentru orientarea oamenilor pe timp de noapte, sinonim cu Luceafărul cel Frumos (Prahova, Neamţ).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907 (fără alte date pe copertă).

Luceafărul de Seară

Personificare a planetei Venus în momentul apariţiei acestia în timpul serii pe firmament. **L. de S.** se confundă, uneori, cu *Steaua Ciobanului (Buzău, Neamţ, Braşov).

Ionică I. I., *Drăguş - un sat din Ţara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului,* Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1944; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907 (fără alte date pe copertă).

Luceafărul de Ziuă

Personificare a planetei Venus la apariţia pe firmament înainte de ivirea zorilor (Braşov, Prahova).

Ionică I. I., *Drăguş - un sat din Ţara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului,* Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1944; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907 (fără alte date pe copertă).

Luceafărul Porcesc

Personificare a constelaţiei Taurului la răsăritul căreia încep a grohăi porcii, semn pentru gospodari că se apropie ivitul zorilor (Olt, Vâlcea, Prahova, Neamţ).

Luceferi

Copii ai *Soarelui făcuţi din dragoste cu stelele, motiv de supărare (gelozie) pentru *Lună. Aceştia sunt identificaţi cu mai mulţi aştrii strălucitori: *Luceafărul de Seară cu planeta Venus la apariţia ei pe firmament în lunile de iarnă, *Luceafărul de Ziuă cu steaua Sirius, *Luceafărul cel Mare de Miezul nopţii cu steaua Vega din constelaţia Lira şi alţii.

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Sângiorzan I.C., Ştefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Teodorescu N., Chiş Gh., *Cerul – o taină descifrată*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Lucinul

Divinitate protectoare a lupilor, prăznuită în perioada formării haitelor în vederea reproducerii, care a preluat numele şi data de celebrare a Sf Apostol şi Evanghelist Luca (18 octombrie) din Calendarul creştin ortodox. Pentru prevenirea stricăciunilor provocate de lupi, li se lega magic gura prin încleştarea dinţilor pieptenilor de scărmănat lâna, se instituiau severe interdicţii privind prelucrarea lânii, părului şi pieilor de animale (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Lumea de Dincolo

Împărăţie locuită de sufletele morţilor descrisă în *Cartea românească a morţilor, sinonimă cu Raiul creştin. În raport cu punctele cardinale, **L. de D.** se găseşte spre Soare-apune. Cei vii (lumea de aici) privesc spre răsărit, cei morţi spre apus. După scalda rituală şi gătitul defunctului, acesta este orientat cu picioarele înainte, pe direcţia în care va trebui să meargă: est-vest. Pentru a nu rata calea cea bună marcată de coborâşul Soarelui spre apus, morţii se îngroapă întotdeauna după-amiază. În aceeaşi direcţie mergeau şi sufletele după moarte în perioada Egiptului antic, Indiei vedice, Greciei antice etc. Direcţia pe orizontală a drumului mitic este dublată de una pe verticală. Drumul de coborâre al omului neolitic spre pântecele matern al Zeiţei Glie a devenit, la indo-europeni şi creştini, un drum ascensional, spre împărăţia cerului, unde şi-a mutat între timp reşedinţa marea divinitate, Dumnezeu. După unele expresii populare, aceasta s-ar afla în al nouălea cer. În raport cu Pământul, care e numit în cântecele funerare *Ţara de Jos*, împărăţia morţilor este *Ţara de Sus*: ... *Că el astăzi pleacă / De la el de-acasă / Şi de la vecini, / Din Ţara cu doru, / Să-mi umble cu Domnu, / Din Ţara de Jos / Trece în ha de Sus* ... (*Zorile din casă,* Ursăteşti, jud. Gorj). În toate variantele cântecului de *Zori **L. de D.** este un tărâm liniştit, mirific, cu multe flori, lipsită de Scaraoschi, de focul

veşnic, de cazanul cu smoală. O imagine asemănătoare este redată şi de *Bocetul versificat din Moldova: - *Niculai, da un'te duci? / - Unde-s codrii plini de cuci / Şi păsările cântătoare / Şi-apoi ne-ntorcătoare!* (Pârâul Cârjei, jud. Neamţ). Adesea, **L. de D.** este asemuită cu un sat fără nume: *Mămuţa noastră s-o dus, / Şi s-o dus pe ceea lume, / Unde-i satu fără nume / Şi cărarea fără urme* (Uda, jud. Iaşi). Sintagmele *Dealul cu jocul, Câmp cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* din cântecele funerare redau starea generalizată de relaxare din Ţara de Sus şi vieţuirea în cete. Sfatul dat mortului pentru a ajunge în **L. de D.,** repetat cu insistenţă, este mersul înainte şi la dreapta, deci a drumului-spirală care se derulează de la răsărit la apus, conform acelor de ceasornic. Acolo, în Ţara de Sus, oamenii sunt grupaţi, ca şi în Ţara de Jos, pe familii şi neamuri, pe sate şi părţi de sate (mahalale). Astfel, sarcina noului venit de a găsi adresele pentru transmiterea mesajelor de la cei vii este mult uşurată: ... *Ş-acolo la vale / Este o casă mare / Cu uşile la vale, / Fereşti la soare. / Şi acolo că este / Mahalaua noastră; / Tineri şi bătrâni / Şi copilaşi mici, / Tot cete de fete, / Pâlcuri de neveste / Şi de băieţei, / Ş-or fi şi de-ai mei; / Şi iar să le spui, / Anume la toţi, / Că noi îi aşteptăm / Tot la zile mari, / În ziua de Joimari, / Cu ulcele noi. / Cu haine spălate, / În lacrimi udate, / La soare uscate*... (Topeşti, jud. Gorj). Totuşi, spre deosebire de peisajul edenic din *Cântecele de Zori, în unele *Cântece de Priveghi locul de întâlnire cu cealaltă jumătate a neamului este un tărâm ciudat: *pe cea coastă mohorâtă ... ; pe cel munte-ntunecat ... ; pe cel şes cu romaniţă* ... etc. În acelaşi cântec de priveghi în **L. de D.** este redată metaforic starea sufletelor neîmplinite matrimonial aici, pe pământ: *Pe dealul mănăstirii / Se plimbau călugării, / Blestemându-şi părinţii, / De ce i-a călugărit / Şi nu i-a căsătorit?*. Oastea acestora este ciudată: *Pe cel deal cu romaniţă / Trece-o oaste rătăcită, / Făr' de steag, făr' de stegar, / Fără nici un căpitan.* Acolo, cei mai nefericiţi sunt tinerii necăsătoriţi, călugării, termen ofensator adresat pe pământ burlacilor, celor care îşi încheie viaţa fără să-şi întemeieze o familie. *Mărunţei ca fluturii*, ei formează un grup aparte care, aruncând vina pe părinţi că au părăsit lumea de aici fără viaţa împlinită, îi blestemă. În Muntenia se spune frecvent despre părinţii cărora le-a murit un flăcău sau o fată mare că *i-au căsătorit cu pământul*. În unele cântece de priveghi aceştia sunt întâmpinaţi de alaiul nupţial: *Pe cea coastă mohorâtă / Pare-o oaste rătăcită, / Dar nu-i oaste rătăcită; / Dar cu cine-i logodit? / Cu pământul înnegrit. / .../*. Sufletele morţilor din **L. de D.** sunt anunţate de cei de aici că le va sosi o nouă rudă prin trasul clopotelor, cântatul cu trâmbiţa. De aceea, noii veniţi sunt aşteptaţi ca oaspeţi dragi, *Cu mese întinse / Şi făclii aprinse*. Principalul neajuns al **L. de D.** este de natură etică: acolo lumea este fără dor şi fără compasiune, stări sufleteşti lăsate povară rudelor de aici. Condiţia pusă *Dalbului

de pribeag la primirea în lumea morţilor de dincolo este uitarea cu desăvârşire a existenţei pământene, a celor dragi. Credinţa în existenţa unei **L. de D.** este atestată la românii de pretutindeni.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Bucureşti, 1976.

Lumina de Ovidenie

Lumânare încolăcită şi aprinsă în noaptea de Ovidenie (21 noiembrie), substitut al divinităţii care moare şi renaşte la *Anul Nou. Mărimea lumânării redă, precum firele colorate ale Mărţişorului la Anul Nou Agrar, lungimea simbolică a anului calendaristic. O astfel de lumânare, numită Măsura mortului, Priveghetoare, Statul Mortului apare astăzi şi la înmormântarea oamenilor. Arderea lumânărilor încolăcite în noaptea de Ovidenie sau în noaptea de Sântandrei, când se celebra Anul Nou dacic, şi la moartea omului are aceeaşi semnificaţie: renaşterea simbolică, printr-un rit funerar de incinerare, a zeului şi, după modelul acestuia, a omului.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Luna

Cel mai cunoscut astru al nopţii, personificare a zeiţei morţii. Spre deosebire de Soare, care apare în fiecare zi a anului cu aceeaşi înfăţişare, **L.** este un astru capricios, supus, asemenea omului, temporalităţii şi morţii. Tragedia **L.**-ii (apariţia seară de seară şi, după ce a ajuns la *Luna Plină, dispariţia ei de pe cer) este asemănătoare cu cea a omului care se naşte, se maturizează şi moare. Soarele întinereşte şi îmbătrâneşte zilnic fără să *moară*; Luna se *naşte* şi *moare* cu fiecare evoluţie în jurul Pământului. După unele legende, *Luna e om; la început mititel ca şi copilul şi apoi tot cresc aripile, îi cresc împrejur până ce devin una şi e rotund. Apoi începe iar a îmbătrâni şi a se face tot mai mic, aripile i se taie, până ce rămâne ca degetul şi iar se naşte din nou.* **L.**, astru cântat şi îndrăgit de tineri şi poeţi, are, în spiritualitatea populară, mai curând o semnificaţie malefică. Ea este prototipul femeii capricioase care patronează noaptea, iarna şi frigul, spre deosebire de *Soare care e bărbatul înţelegător, patron al zilei, verii şi căldurii. Prin procesul de repetare ce-l sugerează, **L.** a îndeplinit condiţia esenţială a oricărui orologiu; prin cele patru faze, diferite calitativ, şi prin forma schimbătoare de la noapte la noapte, ea

sugerează un veritabil proces de numărare, fiind numită chiar *mama pluralului*. Fără aceste trăsături ale astrului lunar, oamenii nu ar fi măsurat în vechime timpul pe nopţi şi nu pe zile. O dovadă că în Calendarul popular supravieţuiesc elemente specifice calendarelor lunare sunt cele aproximativ 20 sărbători nocturne (*Crăciunul, *Paştele, *Revelionul, *Noaptea Strigoilor ş. a.) şi sărbători cu ajun.

Sângiorzan I. C., Ştefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Teodorescu N., Chiş Gh., *Cerul – o taină descifrată*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.

Lună Nouă

Personificare a primei faze a Lunii, când este invizibilă cu ochiul liber, sinonimă cu Luna Tânără, Luna în Două Coarne şi Crai Nou. Prin continuarea revoluţiei sinodice sau Lunaţiei, **L. N.** apare în direcţia unde apune seara Soarele ca o seceră subţire şi luminoasă care creşte, noapte de noapte, până la faza de *Lună Plină. În calendarul lunar, care este mai vechi decât calendarul solar, zilele se numărau pe nopţi, începând cu apariţia pe cer a **L.**-ii **N.** Dintre reminiscenţele lunare ale *Calendarului popular cea mai interesantă pare a fi numele de *Duminică Tânără (prima duminică cu **L. N.** sau care urmează după **L. N.**) Într-un an solar sunt 13 lunaţii şi, ca urmare, 13 Duminici Tinere. La **L. N.** se semănau plantele care cresc şi rodesc în sus, la suprafaţa solului (secara, grâul, porumbul), se efectuau vrăji şi descântece, se invoca astrul nocturn, prin formule recitative, solicitându-i pâine, sănătate, nevastă: *Crai Nou, Crai Nou, / Sănătos m-ai găsit, / Sănătos să mă laşi! / Fără nevastă m-ai găsit, / Cu nevastă să mă laşi!* Sau: *Lună Nouă, Lună Nouă, / Taie pâinea-n două / Ţie jumătate, / Mie sănătate!* Etc.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Lună Plină

Personificare a fazei lunare deschisă de primul pătrar şi închisă de al doilea pătrar, când Pământul este încadrat între Soare şi Lună iar astrul selenar apare în întregime luminat, sinonimă cu Lună Veche. **L. P.** este un timp favorabil invocat prin gesturi, acte rituale şi formule magice la semănatul plantelor, în special al acelora care cresc şi rodesc în pământ: ceapa, usturoiul, ridichea şi alte zarzavaturi. Se considera că perioada **L. P.** optim pentru diferite activităţi: semănatul cânepii, inului, grâului de toamnă; ridicarea furcilor din lemn la construcţia caselor; vopsirea lânii cu vopsele vegetale; tăierea, în lunile de iarnă, a lemnelor din pădure folosite la construcţie etc. Începând cu Sinodul de la Niceea (325), creştinii calculează data mobilă a Paştelui în raport cu echinocţiul de primăvară şi faza **L. P.**

Sângiorzan I. C., Ştefan I. M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Teodorescu N., Chiş Gh.,

Cerul – o taină descifrată, Editura Albatros, Bucureşti, 1982;

Luni

Personificare a primei zile a săptămânii dedicată astrului lunar, patronată de sfinţii creştini Petru şi Pavel (Iaşi), sau de arhanghelii Mihail şi Gavriil (Neamţ). Ca personaj mitic, Sf. Luni este invocată pentru vindecarea animalelor, mai ales a acelora născute în ziua de **L.** şi botezate Lunilă sau Lunaia. Este considerată o zi aducătoare de noroc, favorabilă începerii activităţilor specifice industriei casnice (tors, dărăcit, nă vădit, ţesut, croit), în special a acelora de durată, care nu se pot încheia într-o singură zi (ţesutul, cusutul sau brodatul iei sau cămăşii). Se interzicea în această zi numai negoţul, datul pe datorie, împrumutul bunurilor materiale, mersul la peţit şi înmormântările. **L.** reprezintă timpul favorabil efectuării practicilor de medicină populară (Muntenia, Dobrogea, Moldova). Pentru câştigarea bunăvoinţei Sf. Luni, care poate da sănătate copiilor şi prosperitate familiei, unele femei o celebrează prin post, uneori mai sever ca cel ţinut în zilele de miercuri şi vineri (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova). Despre omul născut lunea se credea că este urât, dar foarte sănătos şi norocos. **L.** este singura zi a săptămânii oprită pentru înmormântarea oamenilor.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Luotoare

Reprezentare mitică românească care ia sporul (mana) holdelor, vitelor şi păsărilor, mirosul şi leacul florilor, celebrată în ziua de 22 aprilie, sinonimă cu *Mânecătoare. Este o femeie răutăcioasă şi invidioasă a cărei forţă distructivă poate fi anihilată prin ungerea intrărilor în curţi, case, grajduri cu usturoi (jud. Olt).

Marian Sim. Fl., *Nunta la români*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

Lup

1. Totem al dacilor şi important reper de măsurare a timpului în *Calendarul popular. Stabilitatea comportamentului său de reproducere, păstrat în forme neschimbate de-a lungul mileniilor, realitate confirmată şi de zicala românească *Lupul îşi schimbă blana, dar nărayul ba*, ferocitatea cu care îşi procură hrana, demnitatea, reflectată astăzi de neputinţa omului de a-l dresa pentru a-l aduce sub cupola circului să sară prin cerc pentru o bucată de carne etc. sunt trăsături care aveau să-l propulseze, în Antichitate, în rândul divinităţilor. La latitudinea geografică a României **L.**-ii se strâng în haite unde se cunosc, se îndrăgesc şi se aleg perechile. Peste

aproximativ o lună de zile, la Filipii de Toamnă (14-21 noiembrie) încep împerecherile care se întind pe o perioadă îndelungată de timp, ultimele având loc la *Filipii de Iarnă (29-31 ianuarie). După o perioadă de gestaţie de 62 - 63 de zile, **L.**-oaicele fată târziu, după oi, capre şi căprioare, când au carne fragedă pentru căţei. Ei duc apoi o viaţă familială (**L.**-ul, **L.**-oaica şi căţeii de **L.**) până la constituirea haitei când noua generaţie participă la atacarea şi prinderea prăzii. La sfârşitul lunii noiembrie şi începutul lunii decembrie, unde apare, în *Calendarul popular, cea mai mare concentrare a sărbătorilor şi obiceiurilor dedicate **L.**-ului, (*Ovidenia, Sântandrei, *Noaptea Strigoilor, *Moş Nicolae, Zilele Bubatului, *Varvara) supravieţuieşte un scenariu ritual de moarte şi renaştere a timpului calendaristic, probabil *Anul Nou dacic. Ca oricare altă mare divinitate, el pedepseşte şi ajută credincioşii. Fiind singura fiinţă care vede dracii, îi sfâşie la Bobotează, sperie sau alungă bolile copiilor cu numele de **L.** În Platforma Luncani (jud. Hunedoara), în imediata apropiere a cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei, primul alăptat al copilului se făcea printr-un aparat în formă de cerc, confecţionat dintr-o falcă şi piele de lup, numit *gură de lup*. El însoţeşte sufletul omului aici, în *Existenţă, dar şi în *Preexistenţă şi *Postexistenţă. Există o tainică legătură între **L.** (câine) şi astrul lunar la care se uită acesta fascinat şi urlă ca şi cum şi-ar dori ceva anume de la el. În cântecele de *Zori **L.**-ul e călăuză a sufletului omului pe drumurile întortochiate care duc la Rai: ...*Şi-ţi mai va ieşi / Lupul înainte, /Ca să te înspăimânte, /Să nu te spăimânţi, / Frate bun să-l prinzi, / Că lupul mai ştie / Seama codrilor / Ş-a potecilor / Şi el te va scoate / La fecior de crai / Să te ducă-n Rai! / C-acolo-i de trai; / În dealul cu jocul / C-acolo ţi-e locul; / În câmp cu bujorul, / C-acolo ţi-e dorul!...*;

2. Sol care anunţă, alături de alte animale sălbatice (*Ursul) şi domestice (*Câinele), de unele păsări de pradă (Cucuveaua, *Bufniţa) şi de curte (*Găina) sosirea *Morţii. Mesajul funest este transmit prin cântec: câinele şi lupul urlă prelung, găina cântă cocoşeşte, cucuveaua, bufniţa cântă. Între mesagerii morţii din *Panteonul românesc şi mesagerii zeului Iama din Panteonul indian, a cărei iminentă sosire este anunţată de câini, cucuvele şi porumbei, sunt asemănări evidente. În multe legende şi credinţe româneşti urletul **L.**-ului sau câinelui apare ca o rugăciune adresată patronilor săi (*Sânpetru de Iarnă, *Filipul cel Mare sau *Filipul cel Şchiop, *Sântandrei) aşa cum omul procedează şi omul credincios când înalţă cântări divinităţii adorate. Mesajul funest al **L.**-lui din satele montane ale judeţului Vrancea (Câmpuri, Nereju) este exact acelaşi cu al rudei sale domestice, câinele. De altfel, în cultura populară **L.**-ul şi câinele sunt specii canine care se substituie reciproc, schimbându-şi adesea rolurile.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Otilia Hedeşan,

Pentru o mitologie difuză, Editura Marineasa, Timişoara, 2000; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Lupăria

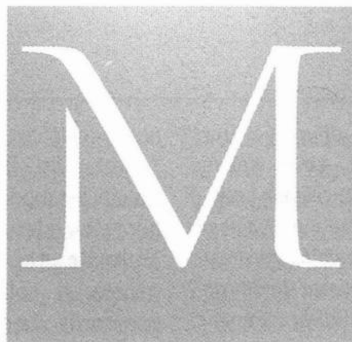
Denumire a constelaţiei Leul Mic, sinonimă cu o altă constelaţie, Haita de Lupi.

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Lut

Arhetip al genezei din care femeia, în epoca neolitică, şi Dumnezeu, în vremurile biblice, şi-au modelat unul altuia chipurile. În lumea celor vechi nu există descoperire tehnologică fără să lase urme în viaţa religioasă. Astfel, marile invenţii neolitice, pregătirea pâinii din *Aluat şi a oalei din **L.**, se subordonează unei ideologii universale: credinţa în nemurirea sufletului. Ţărâna şi făina amestecate cu apă devin una **L.**, cealaltă *Aluat. Din făină şi ţărână femeia neolitică a modelat chipurile divinităţilor adorate (statuetele din lut, vasele antropomorfe, figurinele din *Aluat, pâinea şi colacii antropomorfi sau geomorfi), din **L.** Dumnezeu a modelat omul. Dumnezeu şi-a însufleţit creaţia suflând viaţă asupra ei, omul şi-a însufleţit chipurile din lut şi *Aluat arzându-le în cuptor. Între tehnica ceramică şi cea a panificaţiei sunt evidente paralelisme spirituale: eliberarea spiritului grâului din sământă şi a spiritului pământului din ţărână prin distrugerea lor violentă (tăiere, zdrobire, pisare, râşnire, măcinare); adăugarea elementului germinal, apa, pentru obţinerea lutului şi *Aluatului; frământarea şi dospirea materiei în prefacere, lutul şi *Aluatul; modelarea chipurilor, oala şi colacul, care poartă, cele cu valoare rituală, nume de divinităţi creştine sau precreştine; însufleţirea lor prin ardere sau coacere în cuptor. Oala şi colacul, scoase din cuptor, are viaţă şi, ca urmare, pot fi jertfite, adică date de pomană: oala la Moşii de Vară, la înmormântare, colacul, coliva la Mucenici, Crăciun etc.

Ghinoiu I., *Ceramica românească. Repere spre universalitatea*, în „Imagini şi permanenţe în etnologia românească", Editura Ştiinţa, Chişinău, 1992.

MAC

Plantă *(Papaver rhoeas L.)* din fam. *Papaveraceae* care înfrumuseţează, împreună cu bujorul, peisajul edenic al *Lumii de dincolo. La înmormântare, în unele sate bănăţene, se puneau seminţe de **M.** în sicriu pentru a fi numărate de mort să-i treacă timpul, şi să uite de cei de care s-a despărţit. De asemenea, sământa de **M.** se presăra peste anumiţi colaci de pomenire a morţilor, era folosită în practicile magice de aflare a ursitului şi a numărului de copii în căsnicie. În Mehedinţi, peste ultimule spice de grâu, lăsate intenţionat nesecerate şi legate cu fir roşu, numite Barba lui Dumnezeu, se puneau flori de **M.** Este o plantă îndrăgită de românii de pretutindeni.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Macavei

Divinitate protectoare a urşilor celebrată la 1 august care a preluat numele celor şapte fraţi Macabei, fiii Salomoniei şi mucenicii lui Eleazar, sau al Sfântului Mucenic Macobei, prins şi ars de păgâni într-un cuptor încins de flăcări. Întrucât în această perioadă a anului se împerechează urşii, iar apicultorii extrag ultima miere, folosită ca leac pentru tămăduirea unor boli, ziua este numită şi ***M.**-ul. Ursului sau ***M.**-ul Stupilor (Oltenia). În ziua de **M.** oamenii stropeau cu agheasmă grădinile şi livezile prădate de urşi, sfinţeau la biserică spice de grâu, le scuturau şi le amestecau cu sământa ce urma a fi semănată, culegeau şi sfinţeau unele plante de leac, scoteau ultima miere de la stupii de albine (ştiubeie, coşniţe), recoltau diferite plante de leac şi altele (Oltenia). În ziua de **M.** cerbul ar intra cu copitele în apă sau s-ar pişa ca s-o răcească (Bucovina). Din acest motiv, de la această dată, ursul nu mai intră în râu să-şi mai facă baia după obicei.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,*

Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1987).

Macaveiul Urşilor

Nunta sau împerecherea *Ursului, prăznuită în *Calendarul popular în ziua de 1 august, sinonimă cu Împuiatul Urşilor. Cu această ocazie, crescătorii de animale din Ţara Haţegului şi Platforma Luncani îi dăruiau ursului o pulpă de viţel: o lăsau în locurile lui de trecere şi spuneau: *Na Ursule!* După 7 – 8 luni de gestaţie, ursoaica fată, în condiţii grele, la începutul lunii februarie, perioadă marcată în *Calendarul popular de *Martinii de Iarnă.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1987; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Mai

Luna a treia în Calendarul roman şi a cincea în Calendarul iulian şi gregorian, cu început de an la 1 ianuarie, personificare a timpului tânăr. Denumirile populare indică fie timpul florilor (Floral, Florariu), fie exuberanţa vegetaţiei (Frunzar). Zicala populară: *Mai e rai* îşi găseşte explicaţia în faptul că timpul suficient de călduros şi precipitaţiile abundente, lipsite de grindină şi piatră, făgăduiau un an bogat în roade. Pe ogoare, în livezi, grădini şi podgorii activitatea este în toi, iar turmele de oi, cirezile de vite şi prisăcile dau randament economic maxim. Sărbătorile populare din luna **M.**, puţine cu dată fixă (*Arminden, Constandinu Puilor şi Ioan Fierbe-Piatră) şi mai numeroase cu dată mobilă (pentru un an cu dată mobilă a Paştelui 1 mai: Paşte, *Paştele Blajinilor, Ropotitul Ţestelor, *Mătcălăul, Joile Verzi, Gherman, Todorusale) cuprindeau obiceiuri şi practici sezoniere specifice primăverii.

Candrea I. A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Maica Călătoarea

Sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpuşă confecţionată din *Lut, *Aluat, cârpe, paie sau crenguţe de lemn îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe, sinonimă cu *Ploaia, Moaşa Ploii, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana, Seceta, Mama Secetei. **M. C.** este purtătoarea unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; Candrea A. I., *Iarba fiarelor. Studii de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986;

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Maica Domnului

1. Nume popular al Fecioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc cu *Sântămăria Mare (15 august), *Sântămăria Mică (8 septembrie) şi *Maica Precista invocată în momentele de grea cumpănă. Ziua de celebrare a Fecioarei Maria a fost suprapusă de creştini peste o zeiţă anterioară, sărbătorită la echinocţiul de toamnă. Moartea şi renaşterea zeiţei păgâne au fost disociate după modelul dramei hristologice: pe 15 august au fixat Adormirea (moartea) Fecioarei Maria iar la 8 septembrie Naşterea Fecioarei Maria. Sărbătorile **M. D.** (Sântămăria Mare şi Sântămăria Mică) împreună cu *Simion Stâlpnicul (1 septembrie) şi Ziua Crucii (14 septembrie) formează scenariul ritual de înnoire a timpului la *Anul Nou când moare divinitatea adorată (Sântămăria Mare) urmată de renaşterea ei (Sântămăria Mică). În practicile magice, **M. D.** este invocată de fete să se mărite, de femei să nască uşor, de mame să aibă copiii sănătoşi, de descântătoare să vindece bolile etc. În basme ajută eroinele să iasă din impas, dar le pedepseşte cu asprime când încalcă interdicţiile impuse de ea, vindecă boli grele, redă vederea fiicei orbite de mama vitregă, înzestrează fecioara vrednică şi ascultătoare şi o căsătoreşte cu fiul de împărat etc. În unele legende **M. D.**, identificată cu astrul nopţii, *Luna, sau cu Pământul, se roagă de Dumnezeu să nu prăpădească lumea şi să nu izgonească vânturile cu avantajele care le aduc ele oamenilor. Conform aceleiaşi tradiţii, **M. D.** a fost zămislită nefiresc, din mirosirea sau sărutarea unei frunze de păr. După altă legendă, ea s-ar fi născut din *durere de inimă*, dintr-o mamă de şapte ani şi un tată de şaptezeci şi şapte. Pruncul Iisus, el însuşi zămislit miraculos, din sărutul unei icoane găsite într-o fântână, este născut în grajdul *Moşului Crăciun, zeu la vârsta senectuţii care se opune venirii Fiului pe lume: o izgoneşte pe **M. D.** sau îi îngăduie să nască numai în grajdul vitelor, taie mâinile soţiei sale pentru că l-a moşit pe Iisus. Venirea Fiului, prin naştere, însemna, în mentalitatea celor vechi, plecarea Moşului, prin moarte. **M. D.** binecuvântează boii, vacile, oile şi porcii pentru că au încălzit-o şi hrănit-o în timpul naşterii, rândunelele pentru că au dat vestea că va învia Iisus, ciocârlanul şchiop pentru că l-a văzut pe Mântuitor răstignit, el însuşi fiind lovit cu o piatră. În schimb, a blestemat calul pentru că a ronţăit şi tropăit în timpul naşterii sau că a mâncat fânul în care a fost ascuns Pruncul, păianjenul pentru că întrecut-o la tors, lemnarul pentru că i-a făcut lui Iisus crucea grea, iar pe feciorul agresiv, numit *Năvalnicul, care a speriat-o când mergea la moliftă, la 40 de zile de la

I. VEACUL DIVIN

1. Instrumente şi glasuri de comunicare cu divinitatea

1.1. Toaca din lemn
AIEF, C. Popescu (Călineşti, jud. Maramureş, 1973)

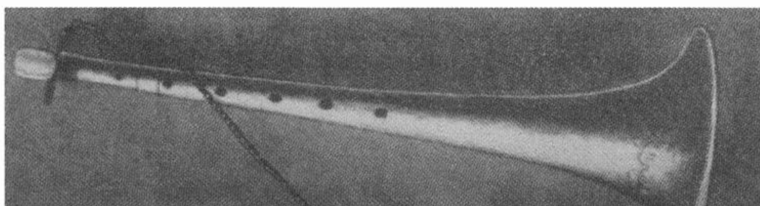
1.2. *Gura şi limba* de comunicare ale clopotului
AIEF, C. Popescu (Călineşti, jud. Maramureş, 1973)

1.3. Credincioşi chemaţi la slujbă de glasurile divine ale toacei şi clopotului
AIEF (Budeşti, jud. Maramureş)

1.4. Plecarea defunctului în Lumea de dincolo anunţată de glasurile divine ale trâmbiţei şi fluierului
AIEF (Gura Humorului, jud. Suceava)

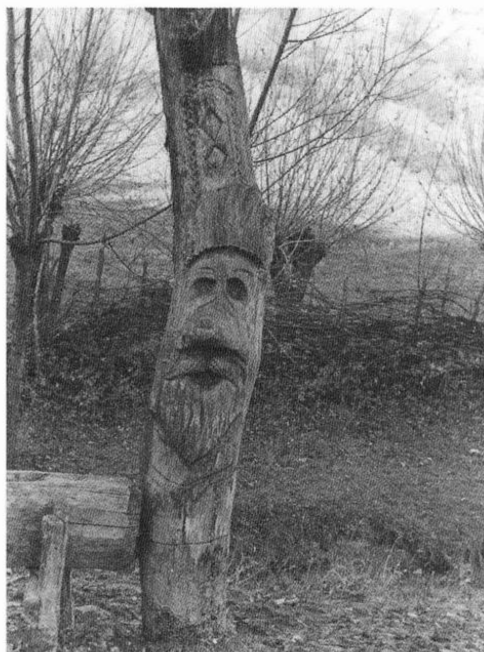
1.5. Surlă, instrument cu care junii braşoveni imitau glasul (grohăitul) porcului
I. Muşlea, 1972

1.6. Buhaiul, instrument care imită glasul (mugetul) taurului
AIEF (Fundu Moldovei, jud. Suceava, 1959)

2. Protectori mitici

2.1. Simboluri înfrăţite la care se închină trecătorul: crucea creştină şi arborele sacru
AIEF, P. Petrescu (Rădăcineşti, jud. Vâlcea, 1980).

2.2. Chipul moşului (strămoşului) sculptat în lemn la o fântână cu cumpănă
AIEF, I. Vlăduţiu (Dragomir, jud. Bacău)

2.3. Oaste simbolică la intrarea în gospodărie
AIEF, I. Drăgoescu (Târpeşti, jud. Neamţ)

2.4. Stâlp de veghe la poarta casei
AIEF

2.5. *Şarpele casei*, paznic la intrarea în gospodărie
AIEF

2.6. Arminden, arbore sacru apărător de duhuri rele
Rusalim Işfănoni, 1999.

2.7. Ţeasta bovină păzeşte holdele şi grădinile oamenilor
AIEF

2.8. Sperietoare pentru duhurile rele şi păsările stricătoare din podgorii
AIEF, N. Dunăre (Caraorman, jud. Tulcea, 1975)

3. Substitute ale divinităţilor adorate

3.1. Pregătirea căpăţânei de porc ca mască pentru colindatul cu Vasilca (Siva) la Crăciun şi Anul Nou
AIEF, C. Mihală-Douglas (Brastavăţu, jud. Olt, 2011)

3.2. Masca de Capră
AIEF (Botoşani, jud. Botoşani)

3.3. Mască de Turcă (Vacă)
AIEF, G. Habenicht (Almaş-Sălişte, jud. Hunedoara, 1970)

3.4. Mască de Cerb
AIEF, C. Popescu (Agapia, jud. Neamţ)

3.5. Măşti de Urs
I. Băncescu, 2006 (Dărmăneşti, jud. Bacău)

3.6. Ouăle încondeiate sau înroşite, substitute rituale ale Domnului Iisus
AIEF, 1963

4. Desfătarea Zeului

4.1. Jocul Caprei
AIEF, Colecţia H. Oprişan, 1956 (Sabasa, jud. Neamţ)

4.2. Întâlnire a zeiţelor
AIEF

4.3. Alaiul Cerbului
AIEF, N. Jula (Păucineşti, jud. Hunedoara, 1969)

4.4. Jocul Căluşului

4.5. Jocul Ursului

5. Moartea anuală a divinităţii adorate

5.1. Sacrificiul ritual al porcului
Ilie Moise (Cut, jud. Sibiu, 2011)

5.2. Moartea Caprei
AIEF, A. Giurchescu
(Păgubeni, jud. Bacău, 1975)

5.3. Înecarea (moartea) Plugarului
AIEF, C. Popescu (Veneţia de Jos, jud. Braşov, 1971)

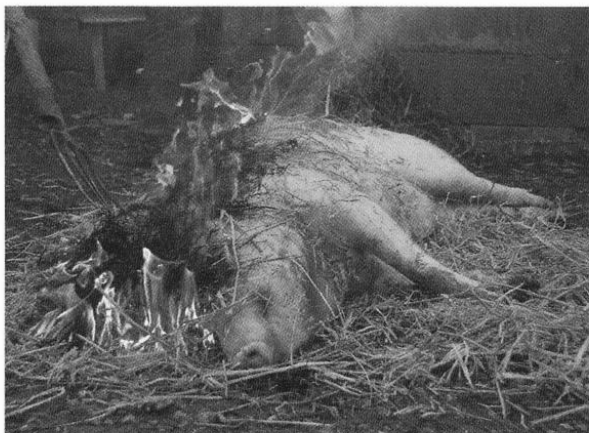

5.4. Ciocnitul ouălor, moarte și renaștere anuală a Domnului Iisus
T. Papahagi, III (Băbeni, jud. Vâlcea, 1932)

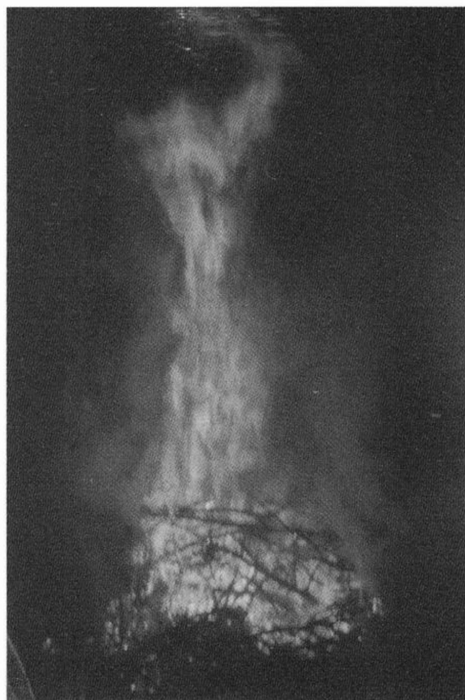
5.5. Slujba de înmormântare a Turcii
AIER (Orăştie, jud. Hunedoara).

6. Renaşterea divinităţii adorate

6.1. Pârlitul porcului. Rug funerar de încinerare a jertfei zoomorfe
AIEF, C. Mihală-Douglas (Brastavăţu, jud. Olt, 2011)

6.2. Focul lui Sâmedru. Rug funerar de încinerare a jertfei fitomorfe
AIEF, L. David (Rucăr, jud. Argeş, 1999)

6.3. Focul de Joimari. Amintire a ritului funerar de incinerare geto-dac
AIEF (Câmpofeni, jud. Gorj, 1938)

6.4. Capră, Zeiţă renăscută
AIEF, M. Deaconu (Ibăneşti, jud. Botoşani)

6.5. Stropitul cu apă a asistenţei de Plugarul (Zeul) renăscut
AIEF, C. Popescu (Veneţia de Jos, jud. Braşov, 1971)

7. Manifestări dionisiace la moartea şi renaşterea Zeiţei (Zeului)

7.1. Femeie mascată bărbat în ziua de Sf. Ion
AIEF, C. Popescu (Hunia, jud. Dolj)

7.2. Petrecere a femeilor la Lăsatul Secului de Paşti
AIEF, C. Popescu (Hunia, jud. Dolj)

8. Cucul, simbol al renaşterii

8.1. Mască de Cuc
AIEF, C. Popescu
(Pasărea, jud. Ilfov)

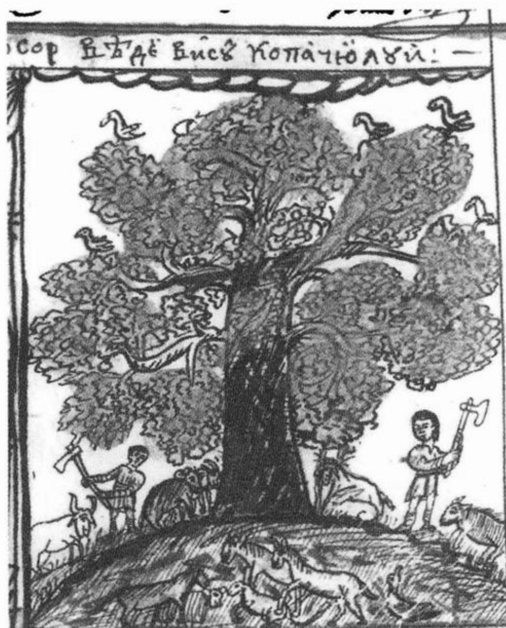

8.2. Cuc şi Cucoaice
AIEF, C. Popescu
(Pasărea, jud. Ilfov)

8.3. Ceata Cucilor, parodie a ceremonialului nupţial
AIEF, C. Popescu (Brăneşti, jud. Ilfov)

9. Divinităţi Mume

9.1. Zeiţa Mumă cu chip de arbore
Miniatură, Picu Pătruţ (Sălişte, jud. Sibiu, 1842)

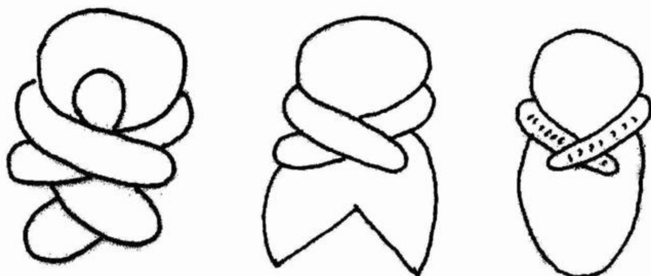

9.2. Muma Pădurii îşi strânge copiii (copacii) în braţe
Desen, C. Iosipescu, 2011

9.3. Maica Domnului
Icoană pe sticlă, I. Dancu, D. Dancu, 1982 (Cârţişoara, jud. Sibiu, 1884)

9.4. Colacii Maicii Domnului modelaţi din aluat
Viorica Croitoru Capbun (Corlăţel, jud. Mehedinţi)

10. Zei
şi Zeiţe
pluviometrice

10.1. Paparudă
AIEF

10.2. Modelarea Scaloianului din lut
AIEF (Gropeni, jud. Brăila, 1972)

10.3. Scaloieni
AIEF (Joiţa, jud.Giurgiu)

10.4. Scaloian pregătit
pentru înhumare
AIEF (Independenţa, jud. Călăraşi)

10.5. Cortegiu funerar la înhumarea Mumuliţei Ploii
AIEF, C. Popescu (Bârca, jud. Dolj)

10.6. Udarea Scaloianului
AIEF (Zimnicele, jud. Teleorman)

10.7. Pomana Caloianului
AIEF, C. Popescu (Zimnicele, jud. Teleorman)

11. Zeiţe fecioare

11.1. Sânzienele. Culesul florilor pentru împletirea cununii, simbol al căsătoriei
AIEF, C. Breazna (Baia, jud. Tulcea, 1979)

11.2. Alaiul nupţial al Drăgaicei: mirele şi mireasa în centru, suratele şi stegarul
AIEF (jud. Teleorman, 1960)

11.3. Jurământul cu mâna pe steag, înainte de începerea dansului fertilizator
AIEF, C. Popescu (Zimnicele, jud. Teleorman)

11.4. Lăzăriţele, Zeiţe fecioare, în jurul Zeului vegetaţiei, Lăzărel
AIEF (Brăneşti, jud. Ilfov)

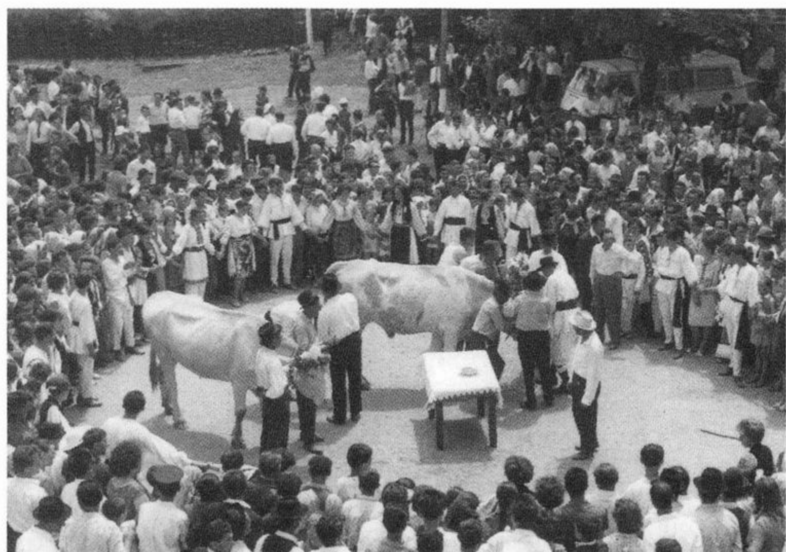
12. Fertilizarea holdelor şi turmelor

12.1. Sulu, Zeu fertilizator al lanurilor de grâu
AIEF, N. Rădulescu (Luptători, jud. Călăraşi)

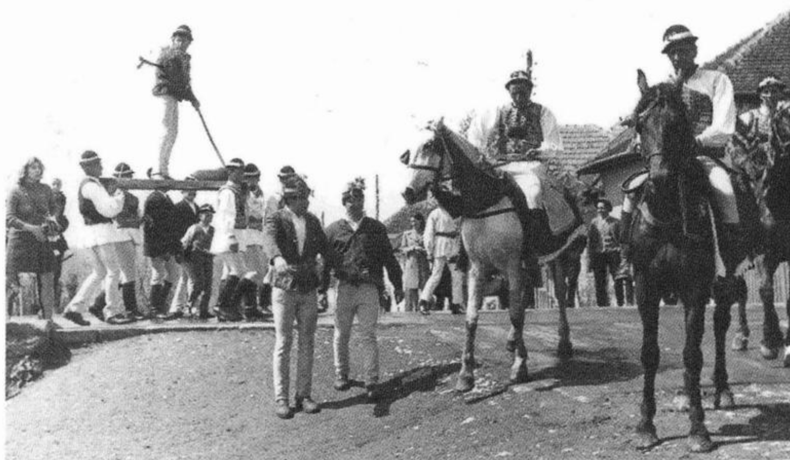
12.2. Jocul Drăgaicei (Sânzienei) şi al cetei sale divine
AIEF, C. Popescu (Zimnicele, jud. Teleorman)

12.3. *De trei ori pe după masă*, secvenţă rituală de la cununia Boului înstruţat
AIEF, A. Giurchescu (Silvaşu de Jos, jud. Hunedoara, 1968)

12.4. Alaiul Plugarului, primul gospodar ieșit primăvara la arat, substitut al Zeului vegetal
AIEF, C. Popescu (Veneţia de Jos, jud. Braşov, 1971)

12.5. Măşti vegetale la deschiderea anului pastoral
C. Burghele, 2006

12.6. Mutul Căluşului,
Zeu cabalin fertilizator
AIEF

13. Spiritul grâului

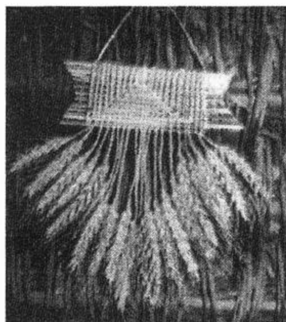
13.1. Iepurele, spirit al grâului şi totem al Căluşarilor
AIEF, C. Popescu (Giurgiţa, jud. Dolj)

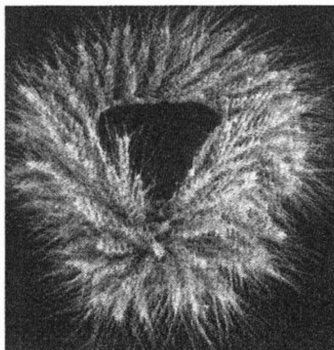
13.2. Peană din spice împletite, substitut al spiritului grâului
AIEF, G. Suliţeanu (Dumitra, jud. Alba, 1970)

13.3. Buzdugan din spice împletite
AIEF, P. Drogeanu
(Mihai Viteazu, jud. Mureş)

13.4. Barba lui Dumnezeu
Viorica Croitoru Capbun,
Răzvan Ciucă (Slobozia, 2012)

13.5. Cununa grâului

14. Sfinţi creştini şi reprezentări mitice precreştine călări sau în care cereşti trase de cai

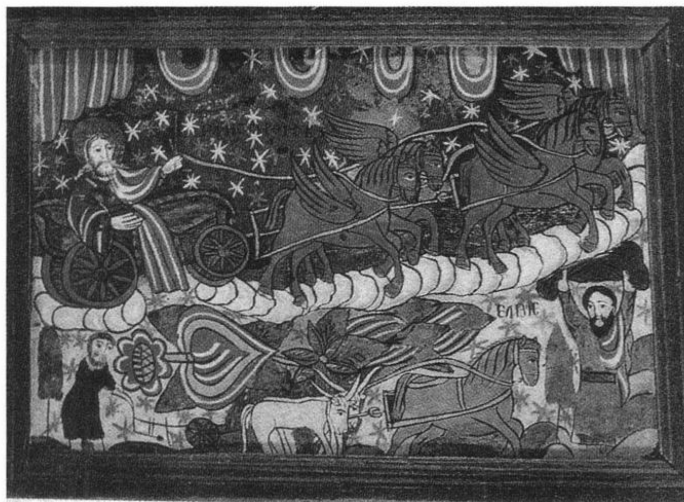
14.1. a. Zei tineri: Cavalerul Trac omoară mistreţul,
b. Sângiorzul omoară balaurul
(Scorpan, 1967; C. Irimie, Marcela Focşa, 1968)

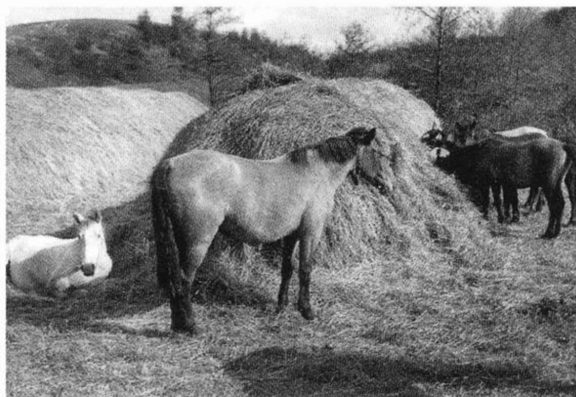

14.2. Căiuţii, oameni-cai
AIEF (Fundu Moldovei, jud. Suceava)

14.3. Sântilie în car ceresc
(Icoană pe sticlă, C. Irimie, Marcela Focşa, 1968)

15. Herghelii divine

15.1. Caii din ogradă, ceată a Sântoaderilor în şezătoarea fetelor
AIEF, C. Popescu (Călineşti, jud. Maramureş, 1973)

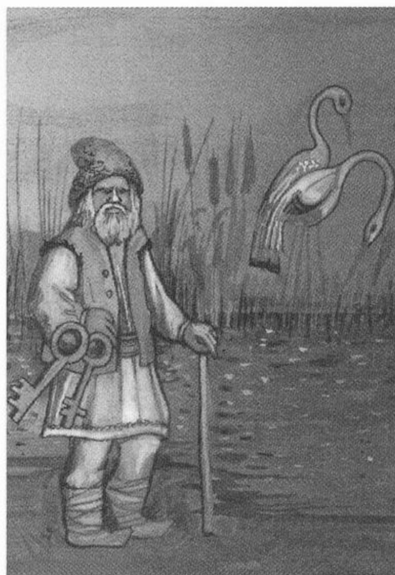

15.2. Invocarea Sântoaderului la împletitul părului: *Toadere, Sântoadere/ Dă cosiţă fetelor/ Cât e coada iepelor!*
AIEF, E. Cernea (Pria, jud. Sălaj, 1969)

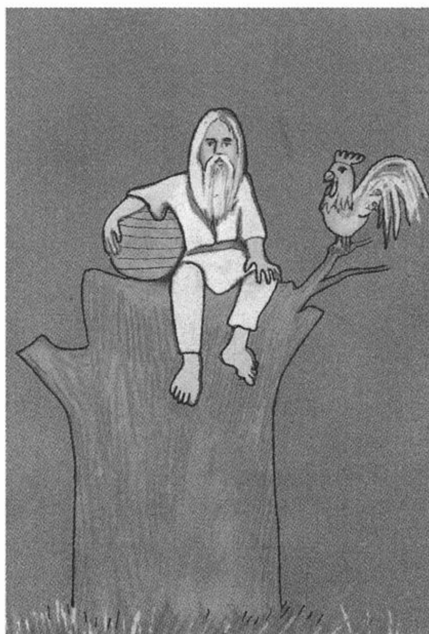

15.3. *Săritul copilului* de ceata (herghelia) Zeului Căluş
Narcisa Ştiucă (Oporelu, jud. Olt, 1996)

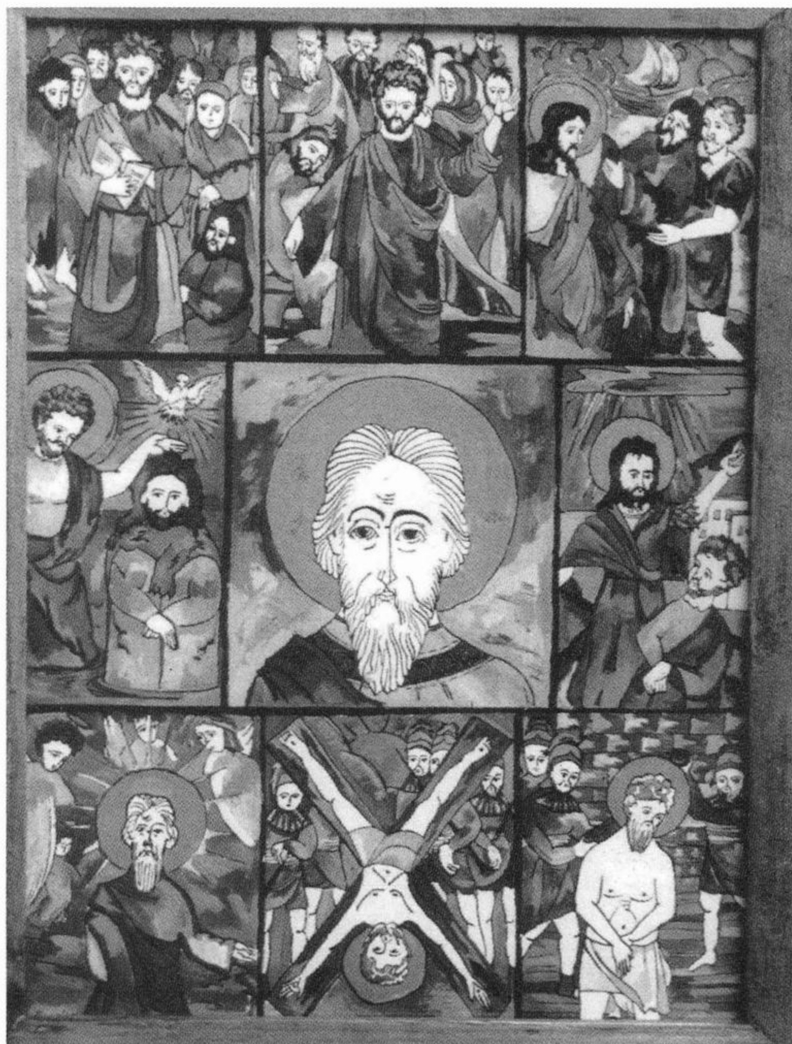
16. Sfinţi şi Zei la vârsta senectuţii

16.1. Moş Alexe descuie vara şi încuie iarna
Desen, C. Iosipescu, 2011

16.2. Simion Stâlpnicul, stăpân al vânturilor şi deschizător al Anului Nou Biblic
Desen, C. Iosipescu, 2011

16.3. Moş Andrei. Icoană-acatist a Sfântului Apostol Andrei
I. Băncescu, 2006

16.4. Măşti de Anul Nou. Moşul şi Baba
AIEF, C. Popescu (jud. Vrancea, 1971)

16.5. Colacul *Moş modelat din aluat*
V. I. Toarcă, 2011 (Românii din Craina Serbiei)

II. VEACUL DE OM

1. Zeiţe ale destinului

1.1.Chemarea Ursitei cu glasul vergelelor de lemn pentru grăbirea căsătoriei fetelor
AIEF (Viştea de Sus, jud. Braşov)

1.2. Invocarea Zorilor, zeiţe ale destinului, la casa defunctului
AIEF (Isvarna, jud. Gorj, 1938)

1.3.Lăuză în aşteptarea Ursitoarelor, zeiţe ale destinului nou-născutului, în a treia noapte de la naştere
AIEF, C. Eretescu (Podeni, jud. Mehedinţi, 1966)

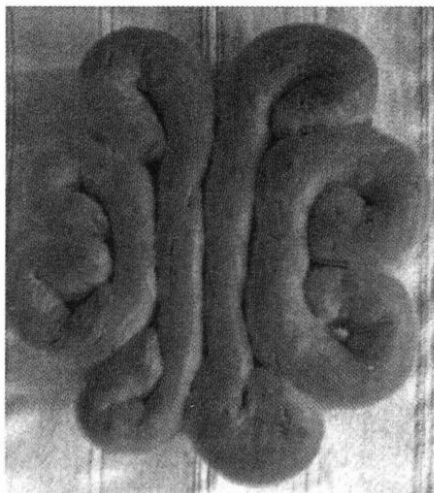

2. Substitute divine ale mirilor la căsătorie

2.1. Steag de nuntă împodobit cu batiste oferite de fetele din sat pentru grăbirea căsătoriei
AIEF, C. Popescu (Sârbi, jud. Maramureş, 1973)

2.2. Gătitul bradului, substitut al mirelui la căsătorie
AIEF (Transilvania)

2.3. Colacul mirelui
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Jilavele, jud. Ialomiţa)

2.4. Model al actului nupţial: colacul miresei şi buzduganul mirelui
AIEF (Solovăstru, jud. Mureş)

2.5. Simbolul găinii împodobite la nuntă: găina aduce oul, tânăra nuntită fătul
AIEF

3. Zeiţa Morţii şi sufletul defunctului

3.1. Moartea cu chip de om şi cu aripi de pasăre pe cap

Miniatură, P. Pătruţ, 1847

3.2. Pasăre suflet pe stâlpul funerar
T. Papahagi, III (Schitu Topolniţei, jud. Mehedinţi, 1930)

3.3. Pasăre suflet modelată din aluat
colac desenat, Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Slobozia, 2012)

3.4. Păsări ale sufletului în brazii funerari
AIEF, R. Vulcănescu (Gârda, jud. Alba)

4. Pregătirea defunctului de drum

4.1. Colac pentru hrană şi ban legat la deget pentru plata vămilor
AIEF, I. Drăgoescu (Vârfuri, jud. Dâmboviţa)

4.2. Lumânarea de mărimea trupului, drum simbolic al defunctului pe Lumea de dincolo
AIEF, C. Eretescu (Nereju, jud. Vrancea, 1967)

5. Priveghiul

5.1. Mască de Moş (strămoş) la priveghiul de înmormântare
AIEF, C. Popescu (Topeşti, jud. Vrancea)

5.2. Joc al mascaţilor în jurul rugului funerar
AIEF (Nereju, jud. Vrancea)
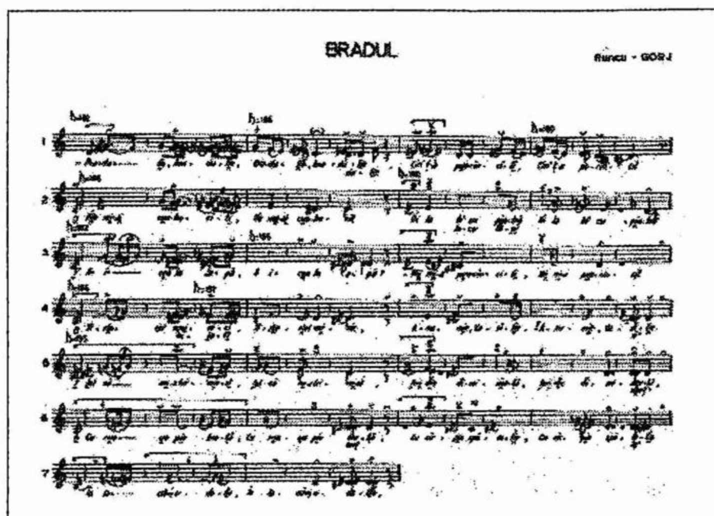

6. Iniţierea mortului prin cântece funerare

6.1. Cântec al Bradului, soţie postumă a tânărului necăsătorit
AIEF, I. Berman (Runcu, jud. Gorj, 1929)

6.2. Cântec de petrecut
AIEF (Ruda, jud. Hunedoara)

6.3. Fragment din Cântecul Bradului, *In Memoriam „Pro Patria", 2001*

6.4. Inovaţie în obiceiurile funerare, Cântecul de petrecut înlocuit cu *Mai am un singur dor*:
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Poiana Mărului, jud. Braşov)

7. Ofrande la înmormântare

7.1. Pomană dată în noua locuinţă a mortului, sicriul
AIEF (Vrancea)

7.2. Oaie dată de pomană unui copil după închiderea mormântului
AIEF, G. Suliţeanu (Ariciu, jud. Brăila, 1974)

7.3. Pomana pe pământ, după întoarcerea de la cimitir
AIEF, R. Maier (Dumbrăveni, jud. Gorj, 1971)

8. Ultimul drum

8.1. Boii carului mortuar împodobiţi cu colaci şi ştergare
(Colecţia I. Godea)

8.2. Cal psihopomp pictat pe crucea din cimitir
Emil Ţîrcomnicu
(Bistreţ, jud. Dolj)

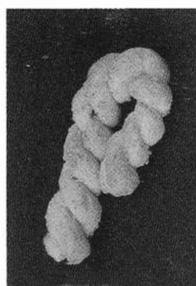
8.3. Odihna mortului
AIEF (Drăguş, jud. Braşov)

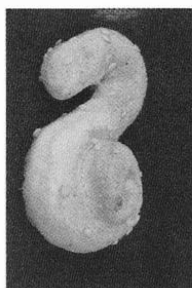
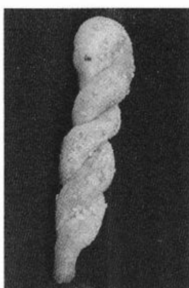
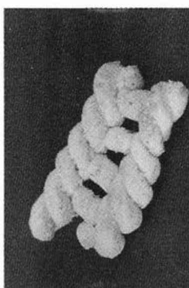
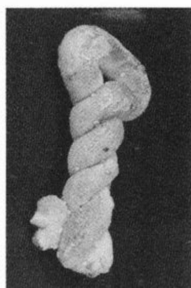

8.4. Izvoare şi punţi simbolice de trecere peste ape
AIEF, M. Budiş (Bereşti-Tazlău, jud. Bacău, 1977)

9. Colaci şi figurine modelate din aluat la înmormântare

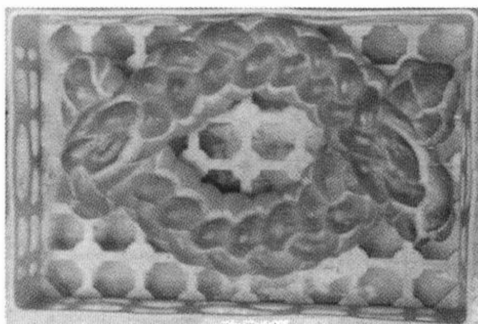

9.1. Figurine modelate din aluat, agăţate în pomul mortului: *toiag, pasăre, cârlig, cui, scăriţa spre Rai, cheia Raiului*
AIEF, A. Ciobănel (Valea Moldovei, jud. Suceava, 1998)

9.2. *Rătăcitul*, colac modelat din aluat
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Jugur, jud. Argeş; Iazu, jud. Ialomiţa)

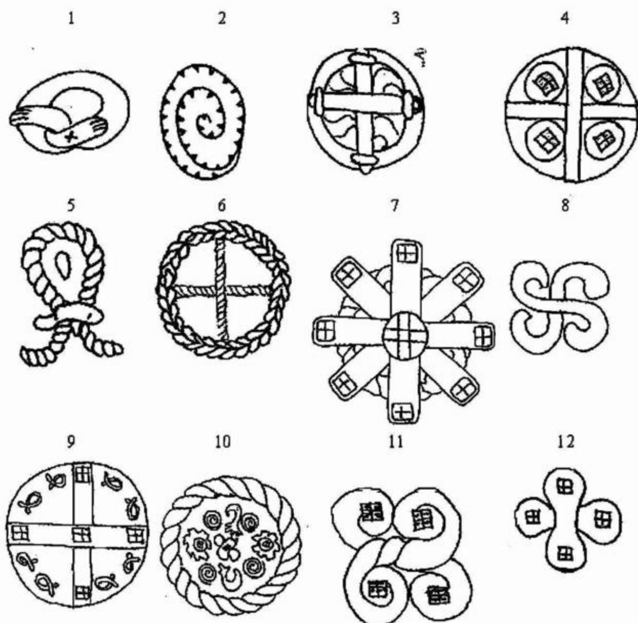

9.3. Colacul de înmormântare Jug
AIEF, O. Văduva (Iaşi, jud. Iaşi, 1978)

9.4. Forme şi motive simbolice străvechi pe colacii de înmormântare

Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă: 1. *Colăcel bărbătesc*, 2. *Rătăcitul*, 3. *Arhanghel*, 4. *Noporocină* (Cobuzu, jud. Ialomiţa); 5. *Păpuşă pentru femei*, 6. *Colac pentru bărbaţi* (Jugur, jud. Argeş); 7. *Parastas* (Sălişte, jud. Sibiu); 8. *Stolnic* (Drăguş, jud. Braşov); 9. *Căpăţel* (Ohaba, jud. Gorj); 10. *Panaghia*; 11. *Cap* (Scânteia, jud. Ialomiţa); 12. *Prescură*

10. Tehnici de destrigoire

10.1. Vârcolacii, cei mai răi dintre strigoi, mănâncă Soarele şi Luna
Desen, C. Iosipescu, 2011

10.2. Aruncarea seminţelor de mac, la înmormântare, în urma mortului
R. Işfănoni, 2004 (Cernişoara Florese, jud. Hunedoara, 1995)

10.3. Tămâiatul mormântului în zori
AIEF (Pitaru, jud. Dâmbovița)

10.4. Tămâiatul casei
AIEF (jud. Vrancea)

11. Obiceiuri la 40 de zile după înmormântare, la plecarea sufletului în Lumea de dincolo

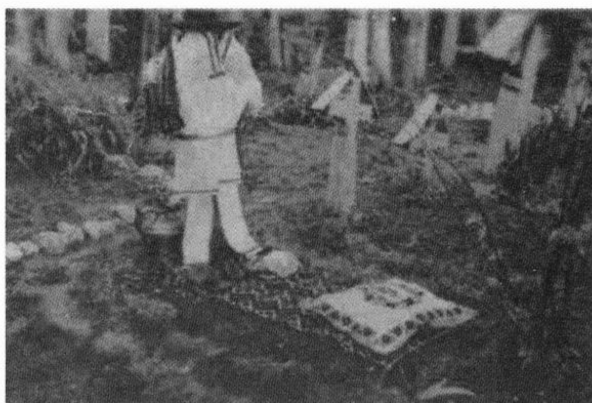
11.1. *Pom al mortului* încărcat cu roade modelate din aluat
AIEF, G. Comanici (Botoşana, jud. Suceava, 1975)

11.2. Figurine din aluat aşezate în pomul mortului
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă: *Soare, Lună, foarfecă, colacul mortului, mână, păsărică cu şercuţ, Îngeraş, frunze cu cârlioanţe, crăcănuţe cu şercuţe, scară, colăcei*

11.3. Hainele de pomană îmbracă mai întâi crucea, substitut al defunctului
AIEF (jud. Gorj)

11.4. *Pat şi haine* date de pomană la mormântul din cimitir
AIEF (jud. Gorj)

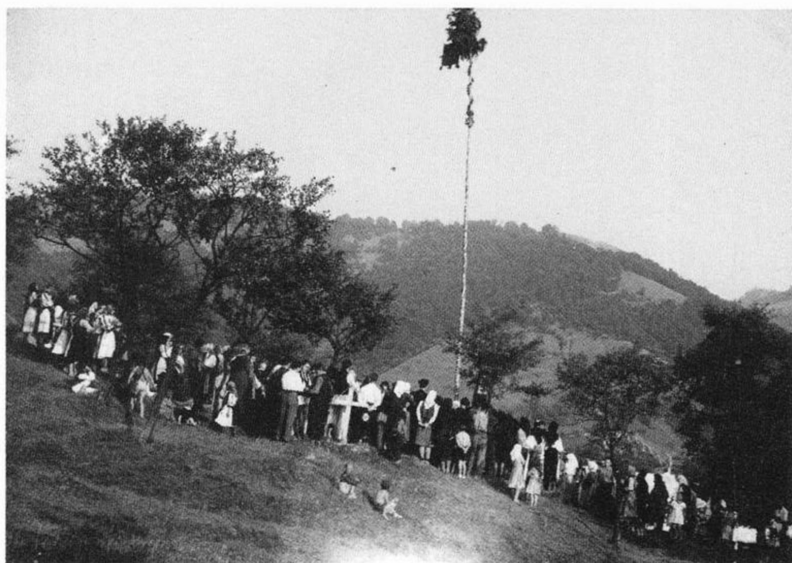
11.5. *Casă a mortului* amenajată în jurul unui pom din faţa locuinţei pentru a fi dată de pomană
AIEF (Ceahlău, jud. Neamţ)

12. Nunta funestă

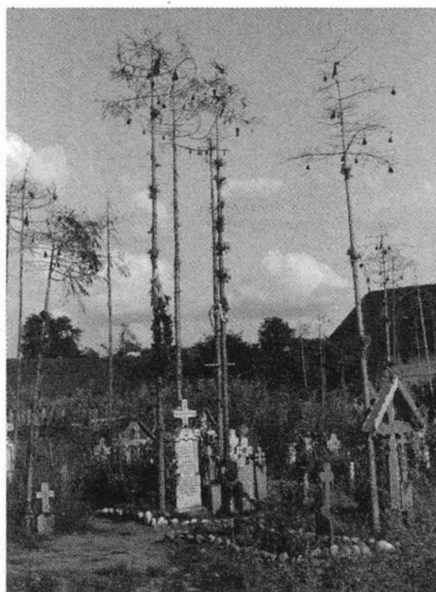

12.1. Steag de cununie la înmormântarea tinerilor necăsătoriţi
AIEF, I. Drăgoescu (Săcel, jud. Maramureş, 1965)

12. 2. Cortegiul funerar devine la înmormântarea tânărului necăsătorit alai de nuntă
AIEF (Leşu, jud. Bistriţa-Năsăud)

12. 3. Bradul la înmormântare, soţie postumă a tânărului necăsătorit
AIEF, R. Vuia (Tâmpa, jud. Hunedoara, 1958)

12. 4. Familii postume alcătuite din cruci și brazi în cimitirele din nordul Olteniei
AIEF (Baia de Fier, jud. Gorj)

13. Comunicarea dintre cele două lumi

13.1. Coji de ouă roşii puse pe Apa Sâmbetei pentru a vesti moşii de dincolo că a sosit Paştele
AIEF, Colecţia Dobrocult (Alba, jud. Tulcea, 1996)

13.2. Lioara, întâlnire simbolică a sufletelor din Lumea de aici cu cele din Lumea de dincolo
AIEF, G. Comanici (jud. Bihor)

14. Paştele Blajinilor, ospăţ al celor vii cu cei morţi

14.1. Binecuvântarea ofrandelor
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Slobozia Mare, Republica Moldova)

14.2. Întâlnirea în cimitir a neamului de aici cu cel de dincolo
Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă (Slobozia Mare, Republica Moldova)

naştere, îl transformă în buruiană folosită în farmecele de dragoste etc.;
2. Păpuşă confecţionată din lut, cârpe sau crenguţă de pom îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe, sinonimă cu *Caloianul, substitut ritual al solului iniţiat de ceata feminină pentru a fi trimis, printr-un rit funerar, pe apă sau pe sub pământ, la divinitatea adorată să dezlege ploile (Dorohoi).

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu N.A., *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei, Bucureşti, 1963; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Evseev Ivan, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timişoara, 1994; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Vulcănescu R., *Etnologie juridică*, Editura Academiei, 1970.

Maica Precista

1. Nume popular al Fecioarei Maria, identificată în *Panteonul românesc cu *Sântămăria Mare (15 august) şi cu *Sântămăria Mică (8 septembrie), sinonimă cu *Maica Domnului. **M. P.** păstrează trăsăturile Marii Zeiţe neolitice şi este invocată în momentele de grea cumpănă;
2. Zeiţă a morţii care primeşte sufletele morţilor în Rai, sinonimă cu *Gaia. Sufletul defunctului este iniţiat prin cântecul de *Zori cum s-o recunoască şi cum să se poarte când o va întâlni: ... *Colo-n vale-n cale, / I-o răchită mare. / La aia cine se umbrea? / Maica Precista. / Jos să mi te apleci, / Poale să-i săruţi, / Ia să mi te ieie / Şi să mi te ducă / La mijloc de Rai. / C-acolo-i de trai* ... (*Zorile*, Borlova, jud. Caraş-Severin). În unele bocete moldoveneşti defunctul este sfătuit s+o roage pe **M. P.** să-i dezlege gura: - *Roagă-te la Precista, / Să-ţi descuie guriţa, / Să poţi vorbi cu dânsa*... (Hangu, jud. Neamţ).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Maica Sfântă

Ghid providenţialal în *Cartea românească a morţilor, metamorfozat în răchită înflorită, care ajută sufletul mortului, rătăcit pe drumul mistic, să ajungă în Rai: ... *-Nainte să mergi / Unde-i mai vedea / Răchită-nflorită, / Nu e răchită, / Ci e Maica Sfântă, / Ei să-i îngenuchi / Poala să i-o pupi, / De ea să te rogi, / Ea să-ţi mai arate / Pe unde să dai, / Ca să ajungi în Rai.* (*Zorile din casă*, Câmpofeni, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Mama Caloiana

Divinitate pluviometrică invocată să dezlege ploile, substituită de o păpuşă confecţionată din lut, *Aluat, cârpe, paie sau crenguţe de lemn îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe, sinonimă cu *Caloianul, *Ploaia, Moaşa Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; Candrea A. I., *Iarba fiarelor. Studii de folclor,* Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric,* Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile,* Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Mama Câmpului

Zeiţă mumă, stăpână a holdelor semănate, invocată în descântecele *de plânsul copiilor*. Spre deosebire de *Muma Pădurii, ai cărei copii sunt urâţi şi plângăcioşi, **M. C.** are prunci cuminţi. Din acest motiv mamele îşi fereau copiii prin diferite practici magice să nu fie schimbaţi de Mama Pădurii, în schimb erau interesate să preia calităţile copiilor **M.**-ei **C.**: *Mama Câmpului! / Şi tu ai copil / Şi eu am copil. / Al meu mereu plânge, / Iar al tău nu plânge. / Din această seară / Al tău să plângă / Şi al meu să tacă!* (Bucovina).

Gorovei Artur, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român,* Academia Română, Bucureşti, 1915.

Mama Dracului

Mamă care ar fi născut demonii, tutunul şi obiceiul fumatului. Aceasta ar semăna cu o babă, bătrână cât lumea, neagră şi urâtă ca întunericul Iadului, cu coarne în cap ca răşchitoarele, cu nasul lung şi încârligat, cu ochii umflaţi ca de capră înecată, cu colţi în gură ca ai mistreţului, cu gheare ca secerele, cu coadă ca de vită, lungă şi îmbârligată, c-o lulea sau pipă mare între dinţi, cu flăcări care îi ies pe nas şi duhoare de tutun pe gură (Vâlcea).

Mama Gaia

Zeiţă a morţii în ipostaza păsării de pradă care ia sufletul la moartea omului, identificată cu *Terra Mater (Gaea)*. În textele funerare din Oltenia, Banat şi sudul Transilvaniei, *Zeiţa Morţii apare, de cele mai multe ori, ca o pasăre de pradă, de zi sau de noapte: *Corboaica, *Gaia, *Bufniţa, *Vulturul. Dintre acestea, prototipul caracteristic al zeiţei neolitice a morţii este pasărea migratoare **G.** (*Milvus Milvus*), care urmăreşte neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului. Întrucât turcii în expediţiile lor de jaf prin Ţările Române descopereau

ascunzişurile băjenarilor din păduri observând zborul pe cer al găii, pasăre al cărui comportament era cunoscut şi de ei, românii au numit-o, în Evul Mediu, Pasărea turcului. Expresiile populare: *A da de Gaia,* sinonimă cu *A da de Dracu,* sau *Vezi că te ia Gaia,* sperietoare pentru copiii neascultători, sunt cunoscute astăzi în toate zonele etnografice româneşti.

Mama Pământului

Ultimele spice lăsate intenţionat nesecerate pe ogor pentru a se adăposti în ele spiritul grâului din faţa uneltelor *Morţii, secera şi coasa, şi pentru a rodi în anul viitor (Valea Nistrului: Soroca).

Mama Secetei

Divinitate pluviometrică invocată să lege ploile, substituită de o păpuşă confecţionată din lut, cârpe, paie sau crenguţe de lemn îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe, sinonimă cu *Caloian, Seceta, *Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; Candrea A. I., *Iarba fiarelor. Studii de folclor,* Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric,* Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile,* Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Mamarca

Duh necurat, mamă a *Dracilor şi soţie a lui Scaraoschi, identificată cu zeul sirienilor antici Mamona. **M.** care se poate metamorfoza în vieţuitoare (Liliacul) sau în plante (măceşul sau trandafirul sălbatec), este invocată în unele descântece de alungare a bolilor (Teleorman). Într-o legendă apocrifă ea ar fi fost înfrântă de Arhanghelul Mihail într-o luptă cosmică şi apoi băgată şi legată în Iad, în faţa tronului lui Scaraoschi. Când va fi eliberată de Scaraoschi, aceasta **M.** va naşte Antihristul şi, împreună cu el, va participa la distrugerea lumii.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Olinescu Marcel, *Mitologie românească,* Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Mamaruţă

Reprezentare pluviometrică sinonimă cu Băbăruţă, *Paparudă şi zeii indieni Marut. **M.** este invocată pe timp de secetă de o ceată sacră să aducă ploaia: *Mămăruţă, Ruţă, / Dă, Doamne, ploiţa, / Ploiţa curată, / Fără nici-o piatră. / Unde-i da cu sapa, / Să se umple groapa; / Unde-i da cu plugu, / Să meargă ca vântu ...* (Cociuba Mare, jud. Bihor).

Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti,* Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Dumezil Geoges, *Zei suverani ai indo-europenilor,* Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.

Mamona

Duh necurat, căpetenie a *Dracilor şi *Strigoilor, stăpână a întunericului Iadului, identificată cu zeul sirian al belşugului Mamona. **M.**, sinonim în *Panteonul românesc cu Mamarniţă, Marmaroc şi Mamulan, este amintit în predica lui Iisus în care precizează că *nu puteţi sluji lui Dumnezeu şi Mamona* (Matei, 6, 24; Luca 16, 13).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

Marcul Boilor

Patron al vitelor mari, în special al boilor, prăznuit în ziua de 25 aprilie. La **M. B.**, principalele animale de muncă în satul vechi românesc, boii, erau lăsaţi să pască pe unde voiau şi cât doreau, nu erau legaţi şi, mai ales, nu se înjugau la căruţă sau la plug (Banat, Bucovina).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901.

Marina

Divinitate a *Calendarului popular, protectoare a sufletelor copiilor morţi care a preluat din Calendarul ortodox numele şi data de celebrare ale Sf. Mare Muceniţe Marina (17 iulie). În ziua de **M.** mamele împărţeau mături confecţionate din tufe de *Pelin verde, însoţite de câte un pui de găină, porumb fiert şi flori, împleteau cercuri din tulpinile de pelin prin care treceau copiii. Cu măturile păstrate la cosoroaba sau în podul locuinţei se măturau casele şi curţile (Oltenia, Muntenia).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Marta

Reprezentare mitică la vârsta senectuţii, care moare şi renaşte în preajma echinocţiului de primăvară. **M.** a preluat numele planetei Marte şi data de celebrare a *Babei Dochia

Martie

Prima lună a calendarului roman cu început de an la 1 martie şi a treia în calendarele iulian şi gregorian cu început de an la 1 ianuarie, dedicată lui Mars, zeu al războiului. Denumirile zonale ale lunii păstrează, de obicei, rădăcina cuvântului originar (Mart, Mărţişor, Marţiu) sau indică trezirea la viaţă a naturii înconjurătoare (Germinar, Germinariu). În luna **M.** se începea aratul şi semănatul, se curăţeau livezile şi grădinile, se scoteau stupii de la iernat şi se *retezau* fagurii etc. Sărbătorile cu dată fixă (*Dochia, *Măcinicii sau *Sfinţii, *Alexi sau *Ziua Şarpelui, Blagoveştenia sau Ziua Cucului etc.) şi cu dată mobilă cuprind obiceiuri,

acte rituale şi practici magice de mare vechime şi frumuseţe.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Câmilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Martini de Iarnă

Divinităţi preistorice, patroni ai *Urşilor, prăznuiţi la începutul lunii februarie (1-3 februarie) pentru protecţia vitelor de fiarele pădurii. Cel mai puternic şi mai periculos dintre ei, *Martinul cel Mare, este sărbătorit în ziua de 2 februarie, numită *Moş Martin sau Ziua Ursului. *Martinii de Toamnă şi **M.**-i **de I.** sunt la aceiaşi distanţă (40 de zile) de sărbătoarea centrală a *Calendarului popular, Crăciunul (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Martinul cel Mare

Patron al *Martinilor de Iarnă prăznuit în ziua de 2 februarie sau *Ziua Ursului. În mediile pastorale se evită, în această zi, pronunţarea cuvântului urs sau, dacă este necesar să fie invocat, i se spune, cu respect: Al Bătrân, Moş, Moş Martin. În Ţara Haţegului şi Platforma Luncani Ziua Ursului era nelucrătoare iar în calea de trecere a urşilor se lăsa o pulpă de viţel.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Marţafoi

Poreclă a bărbatului îmbrăcat *domneşte* şi cu maniere străine locului său de origine, adaptare lingvistică a reprezentării mitice *Marţi-Seara sau *Marţolea, sinonim cu bonjurist (Muntenia).

Marţi

Personificare a zilei a doua din săptămână patronată de ciudate reprezentări mitice feminine, *Marţolea şi *Marţi-Seara. Oamenii, influenţaţi de mitul biblic al creaţiei, credeau că în ziua de **M.** s-ar fi urzit lumea şi pământul (Moldova centrală, Gorj, Hunedoara), s-ar fi născut Iisus. **M.**, că ar fi o zi rea (Muntenia, Oltenia, Moldova de sud), fără noroc (Moldova centrală), cu trei ceasuri rele, aducătoare de nenorociri (Oltenia, Muntenia, Moldova), neprielnică începerii activităţilor economice importante (aratul, semănatul, construirea casei sau fântânii etc.). Sunt interzise nunţile, logodnele şi mersul în peţit. Sâmbăta şi **M.**, deşi sunt surori cu celelalte zile ale săptămânii, ele nu sunt considerate sfinte. Mai multe zile

de **M.** au statut de sărbători: *Mătcălăul, ***M.** Ciocului, **M.** Vaselor, **M.** Ciorilor, **M.** Dracului, **M.** Strâmbă, **M.** Trăsnetului, *Paparuda, **M.** Ţestelor. După Paşte şi, uneori, după Rusalii, urmau cicluri de trei sau şase zile de **M.** oprite pentru unele activităţi economice.

Coşbuc George, *Elementele literaturii poporale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Marţi Oprite

Personificări malefice ale zilelor de marţi din săptămânile care urmează după Paşte. Ele formează cicluri de trei zile (Vâlcea, Argeş, Buzău, Olt, Teleorman, Constanţa), de şase (unele sate din Dobrogea) şi de nouă (nord-estul Munteniei, centrul şi nordul Moldovei). **M.**-le **O.** se prăznuiau prin diferite interdicţii de muncă pentru sănătatea oamenilor, prosperitatea turmelor de vite, ferirea semănăturilor, viilor şi livezilor de furtuni, brume, grindină şi îngheţuri târzii.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Marţi-Seara

Personificare malefică masculină sau feminină a zilei de *Marţi, sinonimă cu *Marţolea. **M.-S.** pedepseşte fetele şi femeile tinere care torc în ziua de marţi. Când apare ca reprezentare mitică masculină, aceasta are înfăţişare ciudată: chip de ţap lânos cu cap şi glas de om, coarne scurte şi groase pe creştet, copite de cal la picioare. În ziua de marţi seara, până la cântatul cocoşilor, şi în noaptea de 1 martie, când lasă câte o monedă de argint fetelor pe care le găsesc cu *Mărţişor, el se poate metamorfoza în orice animal sau pasăre. De cele mai multe ori ia chip de fecior voinic şi foarte frumos care se arată fetelor şi nevestelor surprinse că torc, spală cămăşi sau coc pâinea marţi seara. Din acel moment fata va fi vizitată în vis, noapte de noapte, o va săruta, drăgosti şi dezmierda, o va gâdila până va muri de râs. Această fată se căsătoreşte cu greu iar după moarte va fi vizitată şi drăgostită de **M.-S.** Femeia despre care se credea că a fost drăgostită în viaţă de **M.-S.** (se îngălbeneşte, slăbeşte, se subţiază, se usucă) era înhumată cu faţa în jos. Când vine sau pleacă la curţile (palatele) lui, care s-ar afla în munţii îndepărtaţi ai Macaveiului, cântă a jale (Bucovina, Moldova). Pe firul tors în seara zilei de marţi s-ar căţăra *Vârcolacii de pe Pământ la *Lună, ca s-o sfâşie în timpul eclipselor (Maramureş).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Marţolea

Reprezentare mitică masculină sau feminină, sinonimă cu *Marţi-Seara. În ipostază feminină **M.** este o bătrână *cu putere diavolească, femeie-strigoi* cu locuinţa în păduri, codrii pustii şi în văzduhuri. Umblă prin sate marţi spre miercuri, din care cauză se numeşte şi Sfânta Miercuri, pentru a surprinde femeile lucrând. Dacă nu găseşte uşa deschisă, intră în casă prin diferite şiretlicuri. Este atestată sub denumirea de **M.** sau Marţi-Seara în Transilvania şi Banat. Prin Muntenia (Muscel, Argeş, Dâmboviţa, Ialomiţa, Brăila), Dobrogea (Constanţa) şi Moldova (Neamţ, Tecuci, Covurlui, Botoşani), apare sporadic prin zonele de contact cu Transilvania şi de-a lungul unor vechi drumuri pastorale frecventate de oierii ardeleni. În ipostază de bărbat, **M.** apare în Bucovina, Moldova.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Masa Tăcerii

Altar cioplit în piatră dedicat de Brâncuşi zeiţelor destinului. Pe teritoriul României masa rotundă a fost atestată ca altar, sub forma unei minuscule piese din lut ars la staţiunea arheologică de la Căscioarele (jud. Giurgiu) încă din milen. IV î. Hr. Este greu de presupus că acei oameni neolitici se strângeau cu şase mii de ani în urmă în jurul mesei, o dată sau de două ori pe zi, ca să mănânce. Atunci şi acolo, masa era un obiect de cult, un altar pe care se depuneau jertfe sau pe care se săvârşeau sacrificii pentru zeii adoraţi, pentru sufletele moşilor sau strămoşilor. Printr-un îndelungat proces de desacralizare masa-altar şi unele obiecte de cult domestic au devenit piese profane (unelte, mobilier, podoabe, instrumente de uz casnic). Masa altar a fost păstrată la loc de cinste şi de creştini; spaţiul din interiorul bisericii, din spatele iconostasului, în care se află Sfânta Masă sau Pristolul, se numeşte Altar. Etnografii întâlnesc şi astăzi pe teren, în apropierea bisericilor, mănăstirilor şi schiturilor, în cimitire mese de piatră, de multe ori rotunde, construite sub cerul liber, ca în vremurile preistorice, pe care se depun ofrande pentru sufletul morţilor la anumite date calendaristice (*Rusalii, *Paşte, *Crăciun, *Măcinici, la hramuri sau cu alte prilejuri). Până în vremurile recente masa cotidiană şi timpul petrecut în jurul mesei erau locuri sacre: acolo copiii nu aveau voie să vorbească, pâinea era aşezată pe

masă şi tăiată într-un anumit fel, primul dumicat de pâine era aruncat sub masă, pentru a sătura şi sufletele morţilor, mesenii începeau şi încheiau masa cu semnul crucii etc. Cu atât mai mult la marile sărbători calendaristice (*Crăciun, *Paşte) şi familiale (Masa mare la nuntă, Masa Ursitoarelor la naştere, Masa de pomană la înmormântarea) mesele ceremoniale deveneau altare. Mesele complexului de la Târgu Jiu poartă simbolurile preistorice ale altarelor pe care se efectuau sacrificii sângeroase la naşterea, căsătoria şi moartea oamenilor. În jurul mesei Brâncuşi a rânduit 12 scaune simbolice, la distanţă egală unul de altul. Denumirea de scaun este o tehnică magică de a ascunde sacrul în spatele profanului; ele sunt, de fapt, clepsidre, câte una pentru fiecare constelaţie zodiacală care împart **M. T.**, precum cadranul solar de la Grădiştea Muncelului, în 12 sectoare, zodii de câte 60 de grade fiecare. Scaune în faţa altarului nu au ce căuta; în faţa altarului preoţii şi credincioşii se reculeg în picioare, în genunchi sau îl ocolesc ritual, nu stau pe scaune. **M. T.** trebuie însă corelată cu Masa Altarului din biserica cu hramul Sf. Nicolae, inclusă, intenţionat de artist în axul veacului de om, în apropierea Porţii Sărutului, şi chiar cu Masa de Pomenire concepută de Brâncuşi şi amplasată după moartea artistului la piciorul Coloanei Infinite.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Rohde Erwin, *Psyché*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1985.

Măcinici (Mucenici)

1. Spirite ale moşilor şi strămoşilor în *Calendarul Popular care au preluat numele şi data de celebrare ale celor 40 de Sfinţi Mucenici (9 martie) din Calendarul bisericesc, jertfiţi pentru credinţa lor în cetatea Sevastiei. Jertfele şi sacrificiile umane săvârşite în vremurile preistorice în ziua *Anului Nou agrar sunt amintite astăzi de figurinele antropomorfe din *Aluat fiert sau copt în ziua de *Măcinici şi mâncate sacramental;
2. Figurile antropomorfe modelate din *Aluat, unse cu miere şi nucă, mâncate sacramental în ziua de 9 martie, început de An Agrar, sinonime cu *Bradoş, *Sfinţi;
3. Aluat modelat în formă de opt (8) sau cerc, fiert în apă îndulcită cu miere şi cu adaos de miez de nucă în ziua de **M.** Forma cifrei opt, reprezentare plastică a zeului antropomorf şi a colăceilor, reprezentare a zeiţei geomorfe, sunt supravieţuiri ale jertfelor umane care marcau, prin substituţie, moartea şi renaşterea zeului adorat la Anul Nou Agrar. Ca aliment ritual, **M.**, sinonimi cu *Bradoşii şi *Sfinţii, se împart în fiecare an în ziua de 9 martie (Muntenia, Moldova, Bucovina, Basarabia, Banat).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.

Măr de Nuntă

Simbol al feminităţii care, împreună cu *Bradul de nuntă încărcat cu simboluri faliforme, alcătuiesc un cuplu divin, model exemplar pentru mire şi mireasă, sinonim cu Cununa miresei, *Colacul miresei, talerul miresei. **M.**-ul, pom sacru al paleocultivatorilor neolitici, poate apare în ceremonialul nupţial în diferite ipostaze: pom (arbore), poamă (fruct), floare, creangă. El este idealul de frumuseţe feminină şi termen de comparaţie pentru fata de măritat care are *obrajii şi sânii ca merele, faţa dalbă ca florile de măr* etc. **M.**-ul a căpătat, de-a lungul timpului, şi un înţeles peiorativ: expresia *Ce poamă eşti!* se adresează, de obicei, persoanei feminine căreia îi place peste măsură dragostea.

Mărţişor

Calendar simbolic reprezentat de un şnur bicolor, care adună zilele, săptămânile şi lunile unui an în două anotimpuri, iarna şi vara, făcut cadou la 1 martie, ziua *Dochiei, străvechi început de *An Agrar. **M.**, obicei generalizat astăzi la sate şi oraşe, este confecţionat din două fire colorate alb şi roşu, de care se prinde un obiect artizanal, pentru a fi dăruit fetelor şi femeilor care îl poartă agăţat în piept una sau mai multe zile. La sfârşitul secolului al XIX-lea **M.**-ul era primit de copii, fete şi băieţi, fără deosebire, de la părinţi în dimineaţa zilei de 1 martie, înainte de răsăritul soarelui. **M.**-ul, de care se agăţa o monedă metalică de argint şi, uneori, de aur, se purta legat la mână, uneori prins în piept sau la gât. El era scos, în raport de zona etnografică, la o anumită sărbătoare a primăverii (*Măcinici, *Florii, Paşte, *Arminden) sau la înflorirea unor arbuşti şi pomi fructiferi (măceş, porumbar, trandafir, păducel, vişin, zarzăr, cireş) şi agăţat pe ramurile înflorite. Se credea că purtătorii **M.**-lui nu vor fi pârliţi de Soare pe timpul verii, că vor fi sănătoşi şi frumoşi ca florile, plăcuţi şi drăgăstoşi, bogaţi şi norocoşi, feriţi de boli şi de deochi. După unele informaţii **M.** era făcut cadou în ziua din luna martie, când apărea pe cer *Luna Nouă. Aromânii puneau **M.**-ul în ajunul zilei de 1 martie, în seara zilei de 28 sau 29 februarie. După unele tradiţii, firul **M.**, funie de 365 sau 366 de zile, ar fi tors de Baba Dochia în timp ce urca cu oile la munte. Asemănător *Ursitoarelor care torc firul vieţii copilului la naştere, Dochia toarce firul anului primăvara. De la români şi aromâni obiceiul a fost preluat şi de alte popoare din centrul şi sud-estul Europei.

Coşbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Mătăhulă

Zeiţă pluviometrică invocată de ceata feminină pentru pentru a dezlega ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Păpăluga, *Băbăruţa, *Dodoloaia, Dodoluţa (local, în Transilvania).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Mătcuţatul Fetelor

Legământ juvenil încheiat între fete până la moarte, pe criterii de prietenie şi afinitate sufletească în ziua de Mătcălău, sinonim cu *Însurăţitul şi Înfârtăţitul, *Datul de-a Verii şi Verişoarele, Însoţirea. Ceremonia se desfăşoară în casă, în jurul unei mese, sau în grădină, în jurul unui pom fructifer, de obicei un măr înflorit. În cazul în care legământul se face în casă, acesta se compune din următoarele secvenţe rituale: înţelegerea între fetele care doresc să se prindă mătcuţe sau *Surate, prepararea unei turte din făină de grâu de către o femeie iertată sau o fată curată; alegerea unei gazde care oficiază şi legământul; aşezarea fetelor în jurul mesei pe care se găseşte turta coaptă şi presărată cu sare; decuparea unei cruci din turtă şi înmuierea ei cu atâtea picături de vin câte fete se prind mătcuţe sau surate; tăierea şi împărţirea crucii înmuiate în vin cu un ban de argint, în atâtea bucăţi, câte fete se prind surate; mestecarea şi înghiţirea turtei sacre primită după tăierea ei cu moneda de argint; invocarea solemnă, în cor, a zeului: *Mătcălău, Mătcălău! / Roagă-te lui Dumnezeu / Să ne ferească de rău / Că şi noi cât vom trăi / În tot anul te-om cinsti / Te-om cinsti cu chiţi de flori / L-aste mândre sărbători! / Te-om cinsti şi pomeni / Cum Mătcuţe ne-om numi / Până-n lume vom trăi!*. **M. F.** se încheie, după îmbrăţişarea şi sărutarea Suratelor, cu un ospăţ la care participă părinţii şi rudele apropiate. Banul de argint este tăiat în atâtea bucăţi câte fete s-au legat mătcuţe. Bucata primită de o surată este păstrată cu mare grijă întrucât la înmormântare i se pune în sân pentru a fi recunoscută de celelalte surate în *Lumea de dincolo. În timpul vieţii suratele se vizitează, an de an, la Mătcălău, cu care prilej îşi aduc daruri şi buchete de mătcuţe (flori de primăvară). Local, în ziua de Mătcălău, se înfârtăţeau, după un scenariu asemănător, şi feciorii (Banat).

Iana A., *Din credinţele poporului român din Maidan de lângă Oraviţa*, în Fam., anul XXVI, 1890; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881.

Mătrăgună

Personificare a unei plante miraculoase *(Atropa belladonna L.)* din fam. *Solanaceae*, utilizată din Antichitate până astăzi de medicina empirică şi în practi-

cile magice, sinonimă cu Iarba Lupului, Cireaşa Lupului (Braşov), Iarba Pădurii (Transilvania), Marea Doamnă, Floarea Pădurii (Gorj), Împărăteasa, Împărăteasa Ierburilor etc. Este o specie veninoasă care creşte prin pădurile umbroase din zona de munte, cu flori brun-violete şi fructe negru-vineţii, specifică biotopului forestier. **M.** este o plantă cu funcţie bivalentă: poate fi invocată pentru dragoste, căsătorie, să aducă bogăţie şi fericire sau, dimpotrivă, să despartă dragostele, să semene ură, duşmănie, sărăcie, moarte. Deşi se considera că este păcat s-o foloseşti pentru împlinirea unor dorinţe, motiv pentru care se tămâia locul de unde se recolta, i se depuneau acolo ofrande, i se înălţau rugi şi îi era invocată puterea mai ales de către fetele nemăritate şi nebăgate în seamă de feciori. Adesea, **M.** era adusă din pădure, din locul unde creşte numit, local, *Grădina Dânselor*, şi se cultivă pentru prosperitatea gospodăriei. Cultul **M.**-ei, impresionant prin varietatea şi vechimea practicilor magice, se desfăşoară în trei timpi rituali: descoperirea plantei, când i se spune cui i va fi de folos; scoaterea şi aducerea ei acasă şi, de la caz la caz, prepararea leacului; plantarea sau păstrarea acesteia pentru a fi folosită la momentul oportun. Femeia descântătoare, în deplină curăţenie trupească şi sufletească merge în pădure, departe de sat, acolo unde nu se aud cocoşii cântând şi pisicile mieunând, pentru descoperirea şi însemnarea **M.**-ei. Se spune că planta fixată de vrăjitoare cu privirea şi însemnată cu fir, ştiind că va fi scoasă, s-ar întrista şi *i s-ar blegoşi frunzele*. Se aşteaptă ziua, de obicei într-o marţi, când descântătoarea singură sau însoţită de fetele nemăritate, nevestele lipsite de dragostea bărbaţilor etc. merg pe tăcute şi nemâncate, înainte de ivirea zorilor, la **M.** cu care s-a vorbit anterior. O salută cu respect, - *Bună dimineaţa Doamnă Mare!*, se dezbracă, se despletesc, fac mătănii, o ocolesc etc. Cuplurile feminine se îmbrăţişează, se mângâie, mimează actul sexual în timp ce descântătoarea o roagă cu blândeţe: *Mătrăgună, Doamnă bună, / Nu te iau de bolunzit, / Ci te iau de îndrăgostit; / Nu te iau să bolunzeşti, / Ci te iau să îndrăgeşti!*. Altul era descântecul pentru fetele nejucate de feciori în vederea căsătoriei: *Hop, hop, hop, / Cu mine în joc / Mătrăgună, Doamnă bună!;* pentru grăbirea măritişului: *Mătrăgună, Doamnă bună, / Mărită-mă în astă lună. / De nu-n asta, -n-hailaltă / Să nu fiu nemăritată!*; pentru învrăjbire: *Eu te iau, / Pe ce te iau? / Pe urât, / Nu pe plăcut, / Nici pe văzut ...* etc. Când i se solicita să căsătorească tinerii, participantele simulau veselia şi buna dispoziţie, când era luată pentru vrăji de urât şi despărţit, se simula supărarea şi cearta. Se scotea cu grijă pentru a nu-i lăsa vre-o rădăcină în pământ şi se răsplătea locul cu pâine, sare şi, de la zonă la zonă, cu un ban de argint, miere, vin etc. După scoaterea **M.**-ei şi aşezarea ei pe pământ, cu vârful (capul) la răsărit, ca un mort, urmează ospăţul funerar, cu alimente şi băutură aduse de acasă. Întoarcerea în sat se face cu aceeaşi discreţie cu care s-a plecat: nu se priveşte înapoi,

nu se spun lucruri urâte, se evită întâlnirea cu alte persoane. Acasă se pregăteau din frunzele, tulpina sau rădăcinile ei leacuri pentru reumatism, umflături, friguri, tuse, se planta în grădină, la un loc curat, se păstra ca ceva sacru, la loc de cinste, de obicei la icoană. Puterea miraculoasă a **M.**-ei este cunoscută în toate zonele etnografice româneşti.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Mânecătoare

1. Divinitate feminină a *Panteonului românesc, soră cu *Sângiorzul, celebrată la *Sângiorzul Vacilor (22 aprilie). **M.** este invocată de descântătoare în vrăjile de dragoste şi la furarea manei vitelor şi holdelor (Muscel);
2. Ramură verde, substitut al zeului vegetaţiei şi apărător al holdelor şi vitelor domestice (Teleorman, Muscel, Dâmboviţa);
3. Sărbătoare nocturnă (22/23 aprilie) care precede Sângiorzul, străvechi început de *An Nou Pastoral. În noaptea de **M.** vitele pasc libere, fără nici o oprelişte, prin holde şi livezi, vrăjitoarele fură mana laptelui şi rodul grâului, iar bărbaţii pun la stâlpul porţilor şi uşilor (casă, grajd, târlă, coteţ, fântână) Ramura Verde;
4. Farmece cu care vrăjitoarele luau sporul vitelor cu lapte şi rodul holdelor de grâu în noaptea de **M.**, uneori la *Sângiorzul Vacilor. Vrăjitoarea, de obicei dezbrăcată şi cu părul despletit, trage prin rouă o năframă legată de picior, taie cu secera mănunchiuri de grâu verde, îngroapă în calea vacilor cu lapte droburi vrăjite de sare, pronunţă diferite formule magice etc. Credinţa că mana (sporul sau rodul) vitelor şi holdelor poate fi furată prin practici magice de vrăjitoare numite, zonal, moroaie sau strigoaie, în noaptea şi dimineaţa zilei de Sângiorz a fost atestată la românii de pretutindeni şi supravieţuieşte, local, în regiunile carpatice şi subcarpatice.

Mesageri Funeşti

Soli prevestitori ai *Morţii reprezentaţi de animale domestice (*Câine, *Bou, *Cal) şi sălbatice (*Lup, *Urs), de păsările de pradă (Cucuvea, *Bufniţă) şi de curte (*Găină), de *Şarpe. Ele transmit mesajul funest prin cântec: câinele şi lupul urlă, găina cântă cocoşeşte, cucuveaua, bufniţa cântă. Păsările cerului, în special cele prădătoare (bufniţa, cucuveaua, ciuful, huhurezul) anunţau, prin schimbarea comportamentului obişnuit (ciocăneau pereţii, se izbeau de ferestrele casei sau de intrarea în casă, cântau aproape de casă etc.) decesul iminent al omului. Cucuveaua, unul dintre cei mai cunoscuţi **M. F.**, fără a fi certată pentru vestea adusă, este sfătuită să meargă de la casele cu oameni tineri la casele cu oameni bătrâni: *Să arunci după ea cu ceapă şi mămăliguţă şi s-o hâşuieşt, să-i*

zici: - Du-te, mamă, la ăi bătrâni, pe la noi să nu mai vi!. Dar să n-o ocărăşti, că mori!

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Miazănoapte

Personificare a timpului nocturn cuprins între primul şi al doilea cântat al cocoşilor, frate cu Murgilă şi *Zorilă cu care împarte noaptea în trei conace egale. În unele descântece **M.** şi fraţii lui sunt copiii *Mumei Pădurii: *U! Muma Pădurii! / Ai şapte feciori / Şi şapte nurori, / Ceartă-i, ceartă-ţi-le, / Să nu mai cerceteze, / Să nu mai înfricoşeze, / Pe N. să-l înfricoşeze! / Ceartă-ţi pe Murgilă, / Ceartă-ţi pe Zorilă / Şi pe Deserelu / Şi pe Miazănoapte ...* Poate fi văzut pe cer strălucind la miezul nopţii (*Luceafărul de Miazănoapte). Ca reprezentare forestieră, fiu sau fiică a Mumei Pădurii, sperie, loveşte şi omoară oamenii pe timpul nopţii, le apare în faţă ca o claie de fân (Maramureş, Bistriţa Năsăud, Dâmboviţa).

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970;

Miercuri

Personificare feminină a celei de a treia a zi săptămânii dedicată de romani zeului şi planetei Mercur. În *Calendarul popular este o sfântă mai puţin importantă ca duminica şi vinerea, dar mai însemnată decât lunea, marţea, joia şi sâmbăta. În credinţele şi folclorul românesc apare ca o sfântă bătrână (Neamţ), slabă şi necăjită (Iaşi), îmbrăcată în alb (Vaslui) sau, dimpotrivă, dezbrăcată şi despletită (Suceava). Locuinţa ei s-ar afla în cer (Fălciu), în pustiu (Tecuci), în păduri (Botoşani, Vaslui), în chilii (Tutova, Botoşani) sau în palate mari (Neamţ). **M.** poartă de grijă animalelor sălbatice, le apără şi le ajută să-şi procure hrana. Când apare în visul bolnavilor le tămăduieşte suferinţele (Vaslui). Animalele născute în ziua de miercuri se numesc Miercan, Miercana. În ziua de Sf. Miercuri nu se făceau nunţi, nu se mergea în peţit, erau interzise petrecerile şi distracţiile. Era, în schimb, un timp favorabil pentru descântece.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Miluite

Nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în nopţile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele,

Zânele. Sub acest nume sunt atestate în Banat (Caraş-Severin).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat,* Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Mimetism Antropic

Adaptare genetică a comunităţilor umane la mediul social-istoric nefavorabil prin mimare inconştientă şi expunere, de la caz la caz, a feţei plăcute sau neplăcute, agreate sau neagreate, atrăgătoare sau respingătoare pentru atragerea prietenului şi respingerea neprietenului. Odată dobândit, **M. A.** se declanşează ori de câte ori apar cauzele care l-au generat. În biologie, **M.**-ul este însuşirea plantelor sau animalelor de a mima culoarea, forma, dimensiunea, glasul, mirosul şi comportamentul altor vietăţi pentru a le deveni, în lupta de supravieţuire, atrăgătoare sau respingătoare. Organismele etnice expuse vreme îndelungată adversităţilor (evreii, românii, ţiganii) pot câştiga reflexe de autoapărare, un fel de anticorpi stabili de manifestare. **M.**-ul este opus imitării, soluţie facilă a popoarelor care renunţă la propria lor creativitate istorică pentru a trăi din originalitatea altora. În situaţii istorice nefavorabile, de ostilitate şi adversitate generalizată pe timp îndelungat triburile, comunităţile etnice, popoarele au avut soluţii variate de supravieţuire în confruntările cu adversarii: capitularea fără rezistenţă; apărarea prin luptă dusă până la epuizare; căutarea unor soluţii diplomatice (înţelegeri, tribut, compromis, împăcare); vegherea intenţiilor duşmănoase şi pregătirea pentru confruntarea finală, când victoria era previzibilă; evitarea pierderilor inutile prin retragerea pe poziţii greu accesibile, în aşteptarea vremurilor favorabile. Excluzând soluţiile extreme, acceptarea înfrângerii fără luptă sau, dimpotrivă, lupta pe viaţă şi pe moarte, dusă până la epuizare, care s-a soldat cu ieşirea din istorie a multor comunităţi umane, românii au experimentat, de la caz la caz, celelalte forme de rezistenţă, în special autoizolarea şi acceptarea, cu bună ştiinţă, a traiului modest. Este recunoscut, de pildă, rolul *Bordeiului, adăpost *Geomorf în care nu numai locuinţele, ci şi bisericile, grajdurile pentru animale, cârciumile şi hanurile se construiau, în zonele de câmpie şi, adesea, în cele de deal şi podiş, sub pământ sau rolul defensiv al pădurii şi al *Civilizaţiei lemnului pentru istoria românilor. Un exemplu de **M. A.** s-a declanşat la sfârşitul mileniului doi şi începutul mileniului III când, ţăranul, deşi trăia în sărăcie, experienţa istorică l-a îndemnat să se întoarcă la un trai şi mai modest, de subzistenţă, aşa cum a procedat ori de câte ori s-au ivit nori ameninţători pentru pierderea identităţii teritoriale, etnice, lingvistice, biologice,

mergând până la înjugarea vacilor şi chiar pe ei înşişi la plug şi rariţă.

Mina

Reprezentare binevoitoare a *Calendarului popular, doveditoare a răufăcătorilor, care a preluat din calendarul ortodox numele şi data de prăznuire ale Sfântului Mucenic Mina (11 noiembrie). Dintre practicile magice efectuate între Mina şi *Crăciun (11 noiembrie – 25 decembrie) pentru aflarea hoţilor, ucigaşilor şi făcătorilor de rele, cea mai obişnuită era aprinderea lumânărilor, intenţionat greşit, la capetele care se lipesc de sfeşnic. Procedând astfel, se credea că pot schimba gândurile rele ale duşmanilor, că întorc afecţiunea flăcăilor doriţi de fete. Aceasta este perioada cea mai favorabilă pentru plata sărindarelor şi acatistelor în vederea grăbirii măritişului, împlinirii blestemelor şi aflării unor taine.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic,* Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Mioi

Personificare meteorologică care a luat numele Sfântului Mioi. Perioada de 15 zile cuprinsă între 29 septembrie şi 14 octombrie, între **M.** şi *Vinerea Mare (Stilul vechi), când la latitudinea geografică a României se înregistrează o încălzire trecătoare a timpului, este numită Vara lui **M.** Întrucât atât la **M.**, cât şi la Vinerea Mare se obişnuia să se slobozească arieţii (berbecii) în turmele de oi pentru reproducere, zilele se numeau, local, Nunta Oilor sau Năpuştitul Berbecilor.

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882,* Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic,* Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Mireasă şi Mire

Personaje consacrate prin Colăcăria precreştină şi Cununia creştină pentru a creea, în noaptea nunţii, omul. Nunta este un amplu scenariu ritual prin care tinerii necăsătoriţi părăsesc, temporar, lumea profană, pătrund în lumea divină, procreează şi redevin, după nuntă, oameni obişnuiţi, gospodari ai satului. Trecerea pasageră de la profan la sacru dă putinţa omului să creeze el însuşi omul. Fără ceremonialul nunţii, procrearea, deci deschiderea unui nou ciclu vital, s-ar reduce la o împerechere obişnuită, comună tuturor vieţuitoarelor bisexuate, numită adesea în *Calendarul popular, după modelul uman, nuntă: *Nunta Oilor* (14 octombrie), ziua când oile se amestecă cu berbecii pentru reproducere, *Nunta Urzicilor,* ziua când înfloresc urzicile pentru a face sământă şi nu mai sunt bune de mâncat şi altele. Nunta este, înainte de spectacol, temeiul vieţii; teoretic, ea deschide un nou ciclu vital. După modelul împerecherii cuplului divin în timpul nunţii (*Bradul de nuntă cu

Mărul miresei, *Steagul de nuntă cu talerul miresei, Bâţul înflorat cu colacul miresei şi altele) şi după împlinirea celor două acte de consacrare, unul creştin, *cununia* (aşezarea de către preot a cununiilor împărăteşti pe capul tinerilor) şi altul precreştin, *colăcăria* (ruperea colacului sau turtei de către nănaşă deasupra capului miresei), mirii devin apţi procreării, personaje sacre care aduc după nouă luni, pruncul. Tot ce vine în contact în timpul nunţii cu **M. şi M.**-le aduc noroc, fertilitate, prosperitate. De aceea, nuntaşii fac tot ce le este cu putinţă să prindă şi să guste hrana sacră, bucăţile din colacul (turta) rupt deasupra capului miresei, aruncată de nănaşă.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Moarte

1. Zeiţă a Panteonului românesc care ia sufletul omului, sinonimă cu *Zâna Bătrână, *Sfânta Moarte, *Maica Precista. Noţiunea de moarte are, în limba vorbită, două sensuri: fenomen biologic al încetării funcţiilor vitale şi personificare a divinităţii care ia sufletele oamenilor. Din textele funerare cântate la înmormântările din Oltenia, Banat şi sudul Transilvaniei, **M.** are înfăţişare antropomorfă, prototip al complexului cultural indo-european, şi de pasăre de pradă, specifică neoliticului Vechii Europe. Imaginea neolitică a morţii, zeiţă a regenerării, tămăduitoare de boală şi aducătoare de odihnă, a devenit, la popoarele indo-europene, o reprezentare mitică înfiorătoare: neagră, urâtă, o arătare alcătuită din oase deşirate cu coasa la spate etc. Din motive lesne de înţeles, marea zeiţă neolitică a regenerării şi morţii submina autoritatea divinităţilor care i-au luat locul: Zeus, Dumnezeu Tatăl şi apoi Fiul lui Dumnezeu. Trupul neînsufleţit, scăpat de suferinţele care îi provoacă **M.**, capătă, imediat după consumarea ei, o înseninare deplină care contrastează cu momentele agoniei şi chiar anterioare ei. Se vorbeşte, adesea, de frumuseţea mortului, de zâmbetul acestuia. **M.** este mai puţin neagră decât se crede. Sentimentul de frică a fost exacerbat de religiile indo-europene, inclusiv de creştinism. Imaginea morţii care se arată bolnavilor sub forma unei babe hâde şi urâte, numai ciolane deşirate, cu ochii duşi în fundul capului, având în mână o coasă, şi pofteşte omul să bea dintr-un pahar o băutură amară, apa morţii, este cu totul alta decât trebuie să fi fost ea imaginată de omul neolitic şi numită de arheologi *Doamna în Alb*. Din textele funerare *Zori nu rezultă că sufletul ar fi răpit fără ştiinţa muribundului. **M.** îşi anunţă din timp victima prin diferiţi *Mesageri funeşti. La sosire, ea strigă pe nume muribundul să iasă din casă. După trei sau mai multe strigăte (cântece), sufletul se desprinde de lumea de aici şi se porneşte, fără împotrivire, în *Lumea de dincolo. Întoarcerea este ireversibilă. Din cântecele funerare rezultă că **M.** este dezinteresată de darurile promise de muribund (plug cu patru boi, turmă de oi etc.) şi insensibilă

la rugămintea muribundului de a fi lăsat să-şi ia rămas bun de la cei dragi. În cântecele de *Zori funcţia principală a **M**-ţii antropomorfe este scoaterea sufletului din trup. Ea este hotărâtă şi incoruptibilă: *Roagă-mi-te, roagă, / Măi, Mărie, dragă, / De copiii tăi / Ei să mi te plângă, / Să nu plângă tare, / Să-şi aibă răbdare, / C-acu nu-i pe dare, / Că de-ar fi pe dare, / Copiii ţi-ar da: / Plug cu patru boi, / Şi doi voinicei, / Şi-o turmă de oi / Cu ciobanu lor; / Dar nu se mai poate / Ca să te mai scape / De la neagra Moarte, / Că Moartea-i Crăiasă / Şi mare mireasă, / Merge-n bâlciuri mari / Şi ia fete mari, / ..../.* (Runcu, jud. Gorj);

2. Ultimile trăsăriri şi pâlpâiri ale vieţii. Credinţele înregistrate de etnografi despre hotarul biologic al morţii sunt redate de bogata sinonimie a verbului a muri: *s-a dus, a adormit, s-a stins, şi-a dat sufletul, s-a dus în altă lume, a fost chemat, a dat ortul popii, şi-a pierdut potcoavele* ş.a. Două dintre aceste expresii, *şi-a dat sufletul* şi *i-a ieşit sufletul,* exprimă cel mai bine trecerea din ultimul moment petrecut aici în primul moment petrecut dincolo. Verbele *a da, a adormi, a se duce, a pierde, a se stinge, a ieşi* din aceste expresii nu redau violenţa sau răpirea sufletului, marea tragedie a morţii cultivată de indo-europeni, inclusiv de creştinism. Ele exprimă, de fapt, adevărata trăire a sentimentului morţii de către români. Un bun cunoscător al tradiţiilor româneşti. Gh. Ceauşeanu, scria că poporul identifică sufletul cu suflarea omului: *Semnul că cineva trăieşte, vieţuieşte este faptul că suflă. La moarte sufletul iese definitiv pe gură, cu ultima suflare, şi rătăceşte prin casă, nesimţit de nimeni. Dacă omul n-a murit de mult, se poate face ca sufletu-i care zboară prin cameră, să intre iarăşi în corp şi omul care plecase către cealaltă lume, să se întoarcă. ...Românii cred că ţipătul sfâşiitor al femeilor înspăimântă sufletul mortului şi îl sileşte să intre în corpul părăsit. Oamenii reînviaţi astfel, dacă mai trăiesc după ce s-au întors, au limba legată sau, dacă vorbesc, aiurează despre cele văzute dincolo. Dar, în majoritatea cazurilor, întoarcerea este numai o prelungire de agonie.* Momentul morţii este explicat de popor ca o desprindere a sufletului de corp care iese pe gură: *Oftează! Iese un abur pe gură. Îi aprinde lumânarea, se deschide fereastra ca să zboare sufletul* (Slătioara, jud. Vâlcea); *imediat după ce a murit, în unele zone i se lua de cineva lumânarea din mână şi ieşea cu ea aprinsă în grădină. Se zice că petreci sufletul mortului.* Unele informaţii etnografice privind fenomenul morţii cum ar fi, *Te uiţi la el că trebuie să înghită de trei ori...*, se desfăşoară în mod asemănător cu cel descris în cântecul funerar de priveghi: *Din pahar când a gustat, / De trei ori a sughiţat / Şi pe loc a răposat!*

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane

Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Lupulescu M., *Credinţe româneşti,* în Şez., III, 1884; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Bucureşti, 1976.

Moaşă

Reprezentantă în linie paternă a spiritelor moşilor şi strămoşilor care garantează trecerea fătului, fără pericole deosebite, din lumea intrauterină în cea extrauterină. Medierea între lumea moşilor şi strămoşilor, de unde se credea că se desprinde noul născut, şi lumea în care a sosit o realiza **M.** şi soţul acestea, moşul. Ei îndeplinesc funcţii ceremoniale şi rituale în momentele hotărâtoare ale existenţei umane: venirea sufletului din *Preexistenţă (naşterea) şi plecarea lui în *Postexistenţă (moartea). Cuvântul **M.**, cert preroman,...*se înrudeşte cu forma albaneză şi face parte, probabil, din graiurile ilirico-traco-dacice, deci aparţine vechiului fond autohton carpato-balcanic.* **M.**, are numeroase sinonime zonale şi locale, precum *moşică, **M.** mare* şi altele. Pentru că aducea de mâncare nepoatei şi îi rezolva treburile casnice în primele trei zile după naştere, se numea, după coşul cu merinde adus lăuzei, ***M.** de coşarcă*. La naştere, **M.** rezolva fără greş actele sacre şi profane menite să aducă pe lume noul născut, să-l integreze în familia şi spiţa de neam paternă, să garanteze sănătatea mamei şi copilului. Era o personalitate puternică, om decis şi hotărât în luarea deciziilor, respectată de obşte pentru calităţile înnăscute sau dobândite. Ea rezolva ceea ce rezolvă astăzi o întreagă maternitate: pregătea şi ajuta femeia la naştere, moşea copilul, comunica tatălui sexul copilului, executa scalda pruncului, sfătuia lăuza cum să-şi hrănească şi să-şi îngrijească copilul, se îngrija, folosind cunoştinţele şi practicile de medicină empirică, de sănătatea mamei şi copilului. În Oltenia şi Muntenia de vest părinţii merg trei ani la rând, în a doua zi de *Crăciun sau de *Anul Nou, la **M.** cu copilul moşit de aceasta pentru a-l ridica la grindă. Îi pune colac şi sare pe creştetul capului, îl ridică la grindă şi-i urează: *La mulţi ani să trăieşti, / Până-n grindă să creşti!*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Şerban Doru, Şerban Valentina, *Calendarul credinţei, datinilor, obiceiurilor şi tradiţiilor din Gorj,* Editura Ager, 2000.

Moaşă a Ploii

Sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege ploile, substituit de o păpuşă modelată din lut, sinonimă cu *Caloian, *Ploaia, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, *Scaloiana, Seceta, Mama Secetei.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; Candrea A. I., *Iarba fiarelor. Studii de folclor,* Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Constantinescu N., *Lectura textului folcloric,* Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I.,

Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Mormânt

Adăpost *geomorf al sufletului mortului construit în pământ, precum *Bordeiul. **M.**-ul are lungimea mortului, este orientat pe direcţia est-vest şi are un acoperiş din pământ cu patru ape de scurgere. În cântecele funerare sufletul mortului este sfătuit să roage groparii să-i construiască acestei case ferestre şi uşi: *Roagă-te langropători, / Ca să-ţi lase trei fereştri, Tu prin ele să priveşti* (Zărneşti, jud. Braşov). *Sicriul din lemn este o copie din lemn a adăpostului mai mare, **M.**-ul. Prin ritul funerar al înhumării mortul era expediat la reşedinţa divinităţii materne din adâncul Pământului. Locul este marcat, adesea, prin practici magice de întemeiere, prima brazdă de pământ se pune pe o apă curgătoare, groapa săpată este supravegheată cu grijă până la înmormântare pentru a nu fi ocupată de spirite răuvoitoare. Ca orice casă, **M.**-ul poate fi locuit sau nelocuit (cenotaf). În cazul în care omul moare departe de sat, substitutul mortului, reprezentat de un pumn de ţărână adusă de pe locul morţii sau de un butuc de lemn îmbrăcat în hainele celui decedat, va locui, alături de moşii şi strămoşii lui, în cimitirul satului. În raport de calităţile sau de defectele avute de om în viaţă (hoţ, criminal), de felul cum a murit, *luat* sau *chemat* de moarte, situaţie numită în popor *moarte bună*, sau intrat în rândul morţilor pe căi neobişnuite (spânzurare, sinucidere), **M.**-ul este *curat* şi, ca urmare, este amplasat în cimitir, lângă moşii şi strămoşii săi, sau *spurcat* şi atunci este îndepărtat nu numai de morţii din cimitir, ci şi de cei vii; de obicei era înhumat în afara cimitirului, pe hotarul dintre două sate. În vremurile din urmă, sunt înmormântaţi şi aceştia la marginea cimitirului. **M.**-le sunt considerate locuri sacre unde liniştea celor care le locuiesc nu trebuie tulburată de răufăcători. Un statut aparte îl au **M.**-le strigoilor care, dacă au fost identificate, erau stricate, precum casele din sat rămase pustii şi bântuite de stafii.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999

Moş Ajun

Reprezentare mitică a *Panteonului românesc ajunsă, după 365 de zile, la vârsta senectuţii şi a morţii, frate mai mic al lui *Crăciun, celebrat pe 24 decembrie. Conform legendelor nativităţii, *Maica Domnului, cuprinsă de durerile Facerii, cere adăpost lui **M. A.** Motivând că este sărac, acesta o refuză, dar o îndrumă spre fratele său mai bogat, *Moş Crăciun. În unele legende **M. A.** este cioban sau baci la turmele lui Crăciun.

Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti,

1904; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Moş al Codrului

Reprezentare mitică a civilizaţiei lemnului la vârsta senectuţii stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în codru, sinonim cu *Păduroiul, *Tatăl Pădurii. Are aceleaşi trăsături fizice cu soaţa lui, Muma Pădurii, cu deosebirea că nu fură copiii, este mai prost şi mai uşor de înşelat de oameni.

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Moş Alexe

Reprezentare mitică la vârsta senectuţii în *Calendarul popular, purtător al cheilor anului, patron al vieţuitoarelor care hibernează sub pământ, în scorburi şi sub scoarţa copacilor, sub pietre sau în ape, care a luat numele şi data de celebrare ale Cuviosului Alexie din Calendarul ortodox, sinonim cu *Alexie, *Alexe Caldu, Alexa Boje. **M. A.**, călare pe cal, păzeşte *Soarele care, plictisit de unul şi acelaşi drum parcurs zilnic între răsărit şi apus, încearcă să se refugieze la Dochia sau la *Sfinţi (9 martie) în tărâmurile de miazănoapte. În unele tradiţii, Soarele nu poate fi întors din cale de bătrânul **M. A.**, ci de zeul tânăr cabalin *Sântoaderul cel Mare.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca Simion, *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1903.

Moş Martin

Personificare a *Ursului, prăznuit în Calendarul popular la *Macavei (1 august), Martinii de Toamnă (12 – 14 noiembrie), *Martinii de Iarnă (1 – 3 februarie), Ziua Ursului (2 februarie), şi Sâmbăta Ursului (o săptămână înainte de Moşii de Florii). **M. M.** ar fi fost, în vremuri imemoriale, un om obişnuit, morar sau păstor în satul său. El ar avea sentimente şi preocupări umane (iubeşte o femeie pe care o fură şi o duce la casa lui din pădure), este inteligent, îşi construieşte adăpost pentru iarnă (bârlogul), prevesteşte, precum *Baba Dochia, vremea friguroasă sau călduroasă etc. Un singur lucru nu ştie să facă, să aprindă focul. Este o vietate ciudată a pădurii: fată puii iarna, în timp ce alte vietăţi aşteaptă anotimpul călduros; dacă timpul e frumos, intră în adăpost, dacă este urât, îşi reia activitatea prin pădure; dacă găseşte punte peste râu, o strică, dacă n-o găseşte dărâmă un copac şi pune punte etc.

Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord,

Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1987.

Moş Nicolae

Personificare la vârsta senectuţii a timpului îmbătrânit care a preluat din Calendarul creştin numele şi data de celebrare ale Sf. Nicolae (6 decembrie). Personaj real (episcop din Myra, mort probabil în anul 342), apărător al dreptei credinţe în Iisus, **M. N.** are, în tradiţiile româneşti, atribuţii străine de statutul său de sfânt: apare pe un cal alb, aluzie la prima zăpadă care cade la începutul iernii, păzeşte *Soarele care încearcă să se strecoare pe lângă el spre tărâmurile de miazănoapte pentru a lăsa lumea fără lumină şi căldură, este iscoada lui Dumnezeu pe lângă *Drac, ajută văduvele, orfanii şi fetele sărace la măritat, este stăpânul apelor şi salvează de la înec corăbierii, apără soldaţii pe timp de război, motiv pentru care este invocat în timpul luptelor. În nopţile marilor sărbători, când se deschide cerul pentru o clipă, oamenii pot să-l vadă pe **M. N.** stând la Masa Împărătească în dreapta lui Dumnezeu. **M. N.** împarte astăzi, asemănător lui *Moş Crăciun, daruri celor mici. Mai veche este însă tradiţia pedepsirii copiilor neascultători cu nuieluşa lăsată în încălţările lor în noaptea de 5/6 decembrie. Ca sfânt, **M. N.** a fost mai darnic cu pedepsele decât cu recompensele. Conform tradiţiei creştine, el pedepsea pe cei care se abăteau de la dreapta credinţă lovindu-i cu nuiaua peste mâini. Ziua de 6 decembrie încheie ciclul de sărbători şi practici magice dedicate în special lupilor şi spiritelor morţilor, început la mijlocul lunii Noiembrie (Filipii de Toamnă, Filipul cel Şchiop, *Ovidenia, Lăsatul Secului de Crăciun, *Noaptea Strigoilor şi *Sântandrei) şi încheiat la începutul lunii decembrie (Zilele Bubatului, *Varvara, **M. N.**), specific unui străvechi început de an autohton, probabil *Anul Nou dacic.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Moşi de Arhangheli

1. Spirite ale morţilor, moşilor şi strămoşilor, invocate în ziua de *Arhangheli (8 noiembrie) sau în ajunul acesteia (7 noiembrie). Se dau pomeni şi se aprind lumânări în special pentru cei care au murit în împrejurări năprasnice (îngheţaţi, înecaţi, trăsniţi, sfâşiaţi de fiarele pădurii etc.) (Moldova şi Bucovina);
2. Ofrande alimentare pentru morţi date în ajunul sau în ziua de *Arhangheli (8 noiembrie) (Moldova şi Bucovina).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Moşi de Iarnă

1. Spirite ale morţilor, moşilor şi strămoşilor prăznuite în sâmbăta care precede Lăsatul Secului de Brânză sau Lăsatul Secului de Carne. **M.**-i de **I.** împreună cu ***M.**-i de Sâmedru formează ***M.**-i cei Mari de peste an. La **M.**-i de **I.** se împart alimente (plăcinte, produse lactate, piftii) şi, uneori, vase umplute cu mâncare gătită sau cu apă (Obicei atestat în majoritatea zonelor etnografice);
2. Denumire zonală a ***M.**-lor de Sumedru (Banat).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Moşi de Sântilie

Ofrandele pentru morţi (fructe, covrigi, mâncare preparată) însoţite de lumânări aprinse date în ajunul sau în ziua de *Sântilie, zeu al focului şi soarelui în *Panteonul românesc. În această zi sufletele morţilor s-ar întoarce acasă pentru a fi ospătate de cei vii. Familia care are de pomenit copii morţi cheamă acasă fetiţe şi băieţi unde li se scutură un măr ale căror fructe nu au fost încă gustate în acel an, curăţă mormintele din cimitir, împarte vase de lut pline cu mâncare sau cu apă (Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901.

Moşi de Sumedru

Practici legate de cultul morţilor din sâmbăta dinaintea zilei de Sâmedru, sinonimi cu **M.** de Toamnă, **M.** cei Mari. În această zi se împărţeau ofrande alimentare (grâu fiert, colaci, lapte, unt, brânză) şi se invocau spiritele moşilor pentru sănătate, belşug, spor în casă: *Voi, moşi strămoşi, / Să-mi fiţi tot voioşi, / Să-mi daţi spor în casă, / Mult pe masă, / Cu mult ajutor / În câmpul cu flori!*.

Moşi de Vară

Spirite ale morţilor, moşilor şi strămoşilor prăznuite în sâmbăta dinaintea Rusaliilor (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banatul de est). Denumirile zonale ale **M. de V.** indică importanţa calendaristică a zilei (***M.**-i cei Mari) sau poziţia acesteia în *Calendarul popular (***M.**-i Duminicii Mari, ***M.**-i Rusaliilor). Se credea că sufletele morţilor, după ce au părăsit mormintele la Joimari şi s-au bucurat de ospitalitatea celor vii se întorc supărate,

la **M.**-i **de V.**, la lăcaşele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate li se împart vase din lemn sau din lut, cumpărate în sudul ţării de la Târgurile Moşilor, pline cu vin, apă, lapte, cu mâncare gătită, pâine, flori şi lumânări aprinse. Acestea le sunt dăruite după un ritual respectat cu stricteţe: pronunţarea unor formule consacrate *(- Să fie pentru mama! / – Bogdaproste!)*, împărţirea alimentelor şi băuturilor, cu vase cu tot, înainte ca vreun membru al familiei să guste din acestea. În unele zone ale Moldovei împărţirea vaselor se continua în prima şi a doua zi de Rusalii. La **M.**-i **de V.** se împărţeau şi se primeau atât de multe vase, încât gospodinele nu mai aveau nevoie să procure de-a lungul anului altele noi. În această zi se efectuau şi alte practici dedicate morţilor: curăţirea şi udarea mormintelor, bocirea morţilor (Muntenia, Oltenia), plata simbolică a apei ce urma să fie dată de pomană (nordul Moldovei) şi altele. De respectarea strictă a ritualului şi de abundenţa ofrandelor depindea împăcarea şi întoarcerea morţilor, fără incidente, în lumea lor subpământeană.

Chelcea I., *Obiceiuri de peste an în două sate din Almăj*, în Soc. rom., an IV, nr. 3-4,1939; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Piteşti, Argeş, 1989; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909; Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

Moşii Schimbării la Faţă

Ofrande alimentare (struguri, must şi faguri de albine) primite de morţi de la cei vii în ziua de Probejenie (6 august). Boabele de struguri desprinse de pe ciorchine şi sfinţite la biserică se numesc, în ţinutul Tutovei, *colivă de struguri*. Gustatul primei boabe de strugure se făcea după un ritual din care nu lipsea formula de consacrare pronunţată cu voce tare: *Boabă nouă în gură veche!* (Moldova şi Bucovina). De la obiceiul gustării rituale a strugurilor şi a altor poame la **M. S. la F.**, luna August a primit, local, numele de Gustar (Muntenia centrală şi Oltenia de vest).

Moşul Codrului

Reprezentare mitică a civilizaţiei lemnului stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, sinonim cu *Păduroi, Tatăl Pădurii. În descântecele de Muma Pădurii apare sub diferite nume: *Omul Pădurii, *Tatăl Pădurii, *Păduroiul. **M. C.** Are aceleaşi trăsături fizice cu soaţa lui, Muma Pădurii, cu deosebirea că acesta nu fură şi nu-şi schimbă copiii cu cei ai oamenilor din sat, este mai puţin inteligent şi mai uşor de înşelat.

Bilţiu Pamfil, Maria Bilţiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Olinescu

Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şoalelor, Bucureşti, 1944; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997; Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şoalelor, Bucureşti, 1944.

Muma Pădurii

1. Plantă sacră *(Asperula odorata L.* sau *Lathraea squamaria L.)* substitut fitomorf al Zeiţei Mamă, invocată în descântecele de alungare a bolilor copiilor. Pentru a fi culeasă se mergea în noaptea de *Sânziene, în linişte, să nu se sperie şi să se ascundă în pământ. Se usca şi se păstra ca ceva de mare preţ pentru a fi folosită la nevoie. Tratamentul, afumarea sau tămâierea copilului cu ciobul în care arde **M. P.**, sau îmbăierea bolnavului în apa în care s-a fiert planta, era însoţit de un descântec: *Ho, Muma Pădurii, / Ho, moroaico, / Hi, strigoaico, / Eu cu securea te-oi tăia, / Cu focul te-oi ardea, / Cu apa te-oi stingea, / Cu tămâie şi muma pădurii te-oi tămâia. / Fugi de la copilul meu, / Fugi în satul ... / Să rămână copilul / Curat, luminat, / Ca steaua din Cer, / Ca poala Sfintei Marii, / Leac din mâna mea să fie*;

2. Reprezentare mitică a civilizaţiei lemnului, stăpână peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, rudă cu *Moşul Codrului, *Omul **P.** şi *Fata **P.**, sinonimă cu *Pădureana, *Ciuma **P.**, *Vidma-**P.**, *Ştima-Pădurii, *Surata din Pădure, Mama Huciului. În unele descântece este identificată cu Muma Mumelor: *Muma Mumelor, / Muma Pădurilor, / Să te duci din astă noapte / Cu vacile zbierând, / Cu porcii grohăind, / Cu câinii lătrând, / Cu lupii urlând ...* (Romanaţi). Locuieşte în codrii neatinşi de topor şi necălcaţi de picior de om, în copaci bătrâni, în scorburi, în planta ce-i poartă numele, **M. P.** Este o mamă tristă: geme, se jeleşte, suspină, horcăie, vâjâie pentru că oamenii îi taie pruncii, copacii din pădure Ca mare zeiţă, mumă a naturii, poate fi bună sau rea: pedepseşte tâlharii şi ajută oamenii necăjiţi, arată calea bună copiilor rătăciţi. Îşi cunoaşte toţi copacii din pădure pe care îi alăptează când sunt mici, îi ceartă dacă sunt strâmbi, îi strigă pe nume sau pe poreclă, dar îi blestemă să fie tăiaţi de om sau trăsniţi de fulger când o supără. Pedepseşte (sperie, ia glasul, ologeşte, poceşte) femeile care torc în ziua de marţi, bărbaţii care fluieră sau cântă prin pădure şi-i trezesc copiii, tăietorii de lemne care nesocotesc regulile pădurii, pe cei care culeg fructele de pădure în ziua de Probejenie (6 august). Oamenii se pot apăra de ea, făcându-şi cruce cu limba în cerul gurii sau, dacă o aud scâncind, să o întrebe cu respect - *Doamnă Mare de ce plângi?* şi dacă răspunde - *Mi-e foame că n-am mâncat de o săptămână!* să-i dea ceva de mâncare. Treptat, aceste calităţi de mamă bună s-au estompat, astăzi **M. P.** fiind cunoscută mai mult ca reprezentare malefică, femeie bătrână şi antropofagă, patroană a duhurilor rele care populează pădurea pe timp de noapte. Slută şi urâtă, cu părul lung până la pământ, boceşte prin păduri pentru a ademeni călătorii. Noaptea poate fi văzută dormind ghemuită în jurul focului sau umblând

ca o nălucă prin păduri şi tufişuri, pe câmpii şi pe la răscruci de drumuri. Ia chip de animal (iapă, bivoliţă, vacă), de femeie care seamănă cu un copac cioturos, cu crăci uscate, cu păr lung despletit sau împletit şuviţe care cad din cap până la călcâie precum şerpii, îmbrăcată în scoarţă sau muşchi de copac. Poate fi înaltă cât casa şi căpiţa de fân sau mică cât un iepure, frumoasă ca o zână sau hidoasă ca un monstru cu capul mare, cu ochii cât strachina şi dinţii cât secera. Cunoaşte 99 de şiretlicuri cu care ademeneşte oamenii să iasă din casă şi îi bagă în pădure unde îi frige şi îi mănâncă. Se deplasează pe jos sau pe un cal (iapă) cu 9 inimi. Când vine ca năluca, aduce vânt, vârtej, vreme rea, intră în case la miezul nopţii trântind uşile şi ferestrele deschise. Din descântece rezultă că unele spirite ale nopţii (*Miazănoapte, Decuseară, *Zorilă, *Murgilă) îi sunt feciori. Copiii ei sunt urâţi şi plângăcioşi, motiv pentru care încearcă să-i schimbe cu copiii oamenilor din sat. Din acest motiv, mamele cu copii mici luau măsuri de precauţie: îi păzeau cu mare atenţie până la botez, stând zi şi noapte lângă ei sau, dacă trebuia să-i lase singuri, le puneau ca pază diferite obiecte metalice (secera, foarfecele, cleştele, vătraiul), le descânta uneltele păzitoare *(Seceră, secerătoare, / Cum eşti ziua tăietoare, / Să fii noaptea păzitoare ...)*; le lega la capătul feşii un ban de argint, tămâie, sare, usturoi. Dacă pruncul era schimbat, acesta putea fi recâştigat prin diferite practici magice: vrăjitoarea sau chiar mama copilului aprindea focul în cuptor, lua în braţe copilul **M. P.** şi îl ameninţa că-l aruncă în flăcări sau se prefăcea că îi bate un piron în cap. În faţa pericolului iminent, **M. P.** aduce copilul furat. Copilul **M. P.** ar avea capul mare, corpul subţire ca degetul, picioarele moi, este lacom la supt şi vorbeşte greu, după mulţi ani de la naştere. Nou-născuţii îmbolnăviţi de sperietoare (plânsul în somn) sunt vindecaţi prin descântece de **M. P.**: *Tu Muma Pădurii, / Colţat-o, / Zâmbat-o, / Urât-o, / Despletit-o, / Du-te la copiii tăi, / La frumuşeii tăi, / Că acolo ţi-e casa, / În coadele mărilor, / În smârcurile văilor, / Cu mese puse, / Cu făclii aprinse, / Unde popii nu toacă, / Unde glas de femeie nu este, / Unde topor nu taie, că (cutare) / Nu ştie să te primească, / Să te cinstească, / Că eu cu mătura te-oi mătura, /Cu focul te-oi frigea, / Cu tămâie te-oi tămâia, / Cu apa te-oi îneca, / Cu toporul te-oi tăia, / Te fac nouă bucăţele, / Te arunc în nouă vâlcele, / Te-or mânca nouă căţele!*

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Muta Pământului

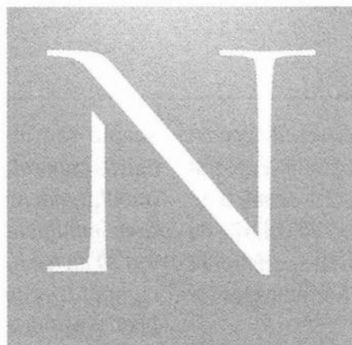
Reprezentare mitică românească cu reşedinţa în fundul pământului care ia glasul oamenilor. Alungarea **M.**-ei **P.** se face prin descântec: *Tu, mut mai mut, / Ieşi din vatra focului, / Din fundul pământului, / Cu 99 de proşti, / Cu 99 de slugi, / Cu 99 de muţi, / Proştii să-l prostească, / Ologii să-l ologească, / Muţii să-l muţească, / Să nu mai aibă gură căscată, / Limbă aridicată, / Dinaintea lui Ion cu răutate. / ... /.* Expresia **M. P.** este folosită astăzi pentru a caracteriza o persoană tăcută şi timidă (Oltenia, Muntenia).

Gorovei Artur, *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990.

Mutul Căluşului

Mască tăcută în ceata *Căluşarilor care joacă rolul *Căluşului, zeu protector al cailor, sinonim cu *Blojul. **M. C.**, personaj ciudat şi misterios, se îmbracă în haine peticite, poartă la brâu un falus cioplit în lemn, iar pe cap o mască din piele întoarsă de capră, barbă de ţap, căciulă de ied sau se mânjeşte pe faţă. Este înarmat cu un paloş din lemn sau o altă armă preistorică (băţ, arc cu săgeţi, topor, bici sau gârbaci). În traista agăţată de umăr poartă *Ciocul **C.**, totem al divinităţii cioplite în lemn, şi numeroase leacuri pentru vindecarea bolilor. Bărbatul care joacă rolul **M. C.** nu este ales; el se impune prin calităţi excepţionale, înnăscute sau dobândite, de dansator, atlet, acrobat şi artist desăvârşit. De aceea, autoritatea indiscutabilă a **M. C.** se manifestă atât la nivelul cetei Căluşarilor, cât şi al obştii săteşti. Prin modul de a se îmbrăca şi, mai ales, prin ceea ce face sau ştie să facă, **M. C.** polarizează atenţia şi interesul asistenţei: joacă pe mâini, cu picioarele în sus, pe pământ şi pe coama caselor, se caţără în vârful arborilor înalţi şi fără crengi, pe acoperişul clădirilor, execută acrobaţii de care se tem şi artiştii sub cupola circului. **M. C.** este însă temut şi respectat pentru spiritul divin pe care îl întruchipează de căluşari şi de ceilalţi membrii ai obştii săteşti. În timpul jocului **M. C.** se amuză, joacă, se desfată, face, după legea lui, tot ceea ce îşi doreşte: nu răspunde la comenzile Vătafului, iese din joc şi pedepseşte căluşarii, lovindu-i cu paloşul pe spate, îmbrăţişează şi sărută fetele şi femeile căsătorite, execută tot felul de năzdrăvănii cu falusul etc. El e zeu, nu dă nimănui socoteală. Un singur lucru îi este interzis: să vorbească în zilele când se joacă Căluşul. Încălcarea interdicţiei se pedepsea aspru, uneori cu moartea. **M. C.** l-au avut şi îl au toate cetele de Căluşari.

Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

Naiba

*Drac simpatic, invocat în situaţii nespecifice maleficului. În limba vorbită cuvântul **N.** poate exprima îndoiala, incertitudinea şi chiar drăgălăşenia.

Naş din Drum

Moarte şi renaştere simbolică a copilului bolnav prin schimbarea moaşei sau naşului de botez. În cazurile de mortalitate infantilă ridicată, naşul şi numele de botez dat copilului de acesta erau schimbate după un scenariu desfăşurat, parţial, în afara bisericii. Deşi ritualul alegerii naşului sau moaşei are numeroase variante locale, cuprinde câteva secvenţe obligatorii: scoaterea pe fereastra casei a copilului, *abandonarea* acestuia în mijlocul drumului, obligaţia primului trecător să-l boteze, intrarea cu copilul botezat pe uşă. Viaţa copilului botezat se credea că poate fi salvată şi prin vinderea lui simbolică unei mame căreia i-au trăit toţi copiii.

Petrovici Emil, *Folclor din Valea Almăjului*, în AAF, III.

Naştere

Cădere a omului din Raiul intrauterin al pântecelui matern în Iadul obositor al lumii de aici, unde totul se obţine prin muncă şi trebuie învăţat. Întâmpinarea naşterii copilului, adevărată dramă a nou-născutului, de către părinţi şi rude cu bucurie şi, adesea, cu petreceri zgomotoase, este un comportament ciudat al omului contemporan, în totală discordanţă cu geto-dacii care, după informaţiile lăsate de Herodot, confirmate ulterior şi de alţi scriitori antici, *aici*, între leagăn şi mormânt, este iadul: *... rudele stau în jurul nou-născutului şi plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure, o dată ce a venit pe lume. Sunt pomenite atunci toate suferinţele omeneşti* (Herodot, *Istorii*, V, 4); *... La unii sunt deplânse naşterile şi jeliţi nou-născuţii; dar dimpotrivă, înmormântările sunt prilej de sărbătoare şi le cinstesc ca pe nişte lucruri sfinte, prin cânt şi joc* (Pompenius Mela, *Descrierea Pământului*, II, 18-20); *Pe bună dreptate neamul tracic a pretins pentru sine faima de înţelepciune, prăznuind cu plânsete zilele de*

naştere ale oamenilor şi cu veselie înmormântările (Valerius Maximus, *Fapte şi cuvinte vrednice de luare în seamă*, II, 6, 12). Românii păstrează, în obiceiurile de la naştere şi înmormântare, elemente semnificative din filozofia strămoşilor lor autohtoni, geto-dacii.

Comoara satelor. Calendar popular, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005;

Năvalnic

Personificare a unei specii de ferigă *(Phyllitis scolopendrium L.)* din fam. *Polypodiaceae*, cu frunze mari lanceolate, dispuse în rozetă, care creşte prin păduri şi terenuri stâncoase şi împădurite, invocat de vrăjitoare în farmecele de dragoste, identificat cu Cupidon, zeul roman al dragostei şi cu Eros, zeul grec al iubirii, sinonimă cu Limba Vecinii. Recoltarea **N.**-ului în scopuri malefice se făcea la miezul nopţii de vrăjitoarea dezbrăcată şi despletită care se strâmba şi se schimonosea în faţa plantei. Când era invocată în scopuri benefice, planta se recolta dimineaţa, înainte de a cădea rouă, era adusă în sat şi aruncată pe sub streaşina casei sau purtată în sân de fete şi neveste pentru dragoste. Planta este folosită de asemenea, la prepararea unor leacuri pentru vindecarea rănilor, vătămăturilor, tusei, tuberculozei. Scenariul ritualului culegerii **N.**-ului de dragoste cuprinde mai multe secvenţe: descoperirea locului unde creşte **N.**-ul; prosternarea şi efectuarea semnului crucii; depunerea ofrandelor (sare, pâine, zahăr) la rădăcina lui; pronunţarea unei rugi, în şoaptă sau în gând: *O, tu, Năvalnice, Slăvit împărat, cum ai crescut şi te-ai înmulţit mai mult decât orice iarbă, cum te-ai înmulţit mai mult decât toate florile, aşa să alerge lumea spre Maria care te-a cumpărat* sau *Cum se ceartă lumea pentru pâine, aşa să se certe fetele tinere pentru mine*; scoaterea plantei din pământ şi păstrarea ei la loc de cinste; scalda rituală în apa în care se pune **N.**-ul. În legendele româneşti **N.**-ul este un fecior frumos, căzut din cer, care încurcă toate cărările fetelor frumoase şi nevestelor tinere. Se spune că el ar fi speriat-o şi pe Maica Domnului când a mers la 40 de zile după naştere cu Pruncul la moliftă. Pentru necuviinţa sa, Prea Curata l-a prefăcut, din fecior frumos ce era, în plantă de dragoste: - *Năvalnic eşti, Năvalnic să fii! / Între buruienile de dragoste eşti, / Buruiană de dragoste să rămâi!* Credinţe asemănătoare sunt atestate la românii de pretutindeni.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Necuratul

Nume tabu al *Dracului invocat de femei în blesteme şi înjurături, sinonim cu Spurcatul (Muntenia)

Nersea

Nume de *Drac invocat în înjurături de femei şi copii (Muntenia)

Noapte

Timpul propice naşterii, morţii şi renaşterii divinităţilor adorate. Cele mai importante sărbători din ciclul calendaristic, precum naşterea Anului (*Revelionul), Naşterea lui Iisus (*Crăciunul), Învierea Mântuitorului (*Paştele), *Noaptea Strigoilor (*Sântandrei), *Focul lui Sâmedru, *Mânecătoarea etc. sunt nocturne nu diurne. După modelul divinităţilor care mor şi renasc pe timp de **N.**, au fost fixate şi sărbătorile din ciclul familial: ursitul copiilor în a treia noapte după naştere (Masa Ursitoarelor), actul nupţial pentru deschiderea unui nou ciclu vital (noaptea nunţii), priveghiul cu jocuri. Sărbătorile şi obiceiurile nocturne se leagă de un străvechi cult al astrului nocturn, Luna, şi de vremurile imemoriale când timpul se socotea pe nopţi, nu pe zile.

Noaptea Strigoilor

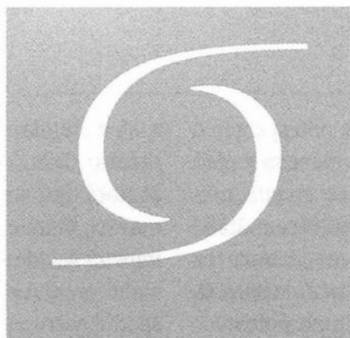
Întâlnire anuală a *Strigoilor vii şi a *Strigoilor morţi în noaptea de *Sântandrei în locuri tainice, unde joacă, îşi încearcă puterile şi îşi aleg conducătorul pentru un an de zile. **N. S.** este un timp nefast când Strigoii vii îşi părăsesc trupurile, iar Strigoii morţi sicriele, iau puterea bărbaţilor, *strică* taurii, răspândesc molimele, fură sporul vitelor, se joacă cu lupii şi urşii, *leagă* puşca vânătorilor etc. Strigoii vii, după ce ar ieşi fără ştirea lor, pe horn sau pe uşă, s-ar rostogoli de trei ori şi s-ar întrupa într-o vietate (câine, pisică, lup, cal, porc, berbec, găină, cocoş, broască), ar încăleca pe meliţă, butoi, coadă de mătură şi ar merge să se întâlnească cu Strigoii morţi, ieşiţi şi ei din adăposturile subpământene, la locurile ştiute numai de ei (răspântii de drumuri, între hotare, movile, păduri neumblate de picior de om, locuri unde nu creşte iarba etc.). Acolo redevin oameni şi încep să se bată cu limbile de la meliţă, cu coasele şi ciomegele până iese un singur învingător care devine conducătorul tuturor pentru un an de zile. Se bocesc, îşi vindecă pe loc rănile şi pleacă împăcaţi, înainte de miezul nopţii, spre lăcaşurile lor. Oamenii luau diferite măsuri de protecţie: mâncau mujdei de usturoi, ungeau cu usturoi clanţa uşilor, crucea cercevelelor de la ferestre, uneltele de pe vatra focului, coarnele vitelor, ascundeau meliţele, întorceau vasele cu gura în jos etc. Tinerii se întâlneau şi se închideau într-o casă unde Păzeau usturoiul şi petreceau ca la un *Revelion.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Noiembrie

Personificare a lunii a noua în Calendarul roman cu început de an la 1 martie. Denumirile populare ale lunii indică fie timpul căderii brumelor groase şi promoroacei (Brumar, Brumarul Mare, Promorar), fie vremea fermentării şi limpezirii vinurilor în butoaie (Vinicer, Vinar). În această lună începeau şezătorile, se intensificau pregătirile pentru iarnă şi activităţile legate de industria casnică. Este luna care adăposteşte cele mai multe sărbători şi obiceiuri dedicate lupilor şi strigoilor: *Martinii de Toamnă, Filipii de Toamnă, Ziua Lupului, Filipul cel Şchiop, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei la care se adaugă *Cosmadinul, *Moşii de Arhangheli, *Arhangheli, Lăsatul Secului de Crăciun şi altele.

Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Oala

Adăpost privilegiat al sufletului, substitut al Zeiţei Pământ. În graiul popular **O.** de pământ este termen obişnuit de comparaţie pentru trupul şi sufletul omului; ea are gură, buză, gât, burtă, toartă, mănuşă (mână), picior; când e bine arsă are glas frumos, când e ciobită sună răguşit; fecioara este asemuită cu oala nouă, neîncepută, fata *greşită* cu **O.** dogită iar femeia bătrână cu hârbul şi **O.** hodorogită. În peste 140 de proverbe şi zicători **O.** este martor de comparaţie: *Sună a oală!* pentru omul grav bolnav, sinonim cu zicala *e pe ducă,* adică *trage să moară*; *S-a făcut oale şi ulcioare*, pentru omul mort de multă vreme, transformat în pământ din care se fac **O.**-ele şi ulcioarele etc. Numitorul comun care leagă omul de **O.** este pământul, prezentat de credinţele populare ca un organism viu, înzestrat cu simţuri şi inteligenţă. În nordul Bucovinei se credea că e păcat să sapi pământul după apusul Soarelui şi, mai ales, în timpul nopţii când trebuie şi acesta să se odihnească. În heterogamia cosmică Pământul este mama care naşte şi hrăneşte pruncii, iar Cerul este bărbatul, tatăl copiilor. Confecţionarea şi spargerea **O.**-ei de pământ au fost asemuite cu naşterea şi moartea omului. Fazele tehnologice ale ceramicii, una din marile invenţii neolitice, începe cu tăiatul pământului, amputare violentă a trupului-mamă, continuă cu zdrobirea şi fărâmiţarea acestuia, cu adăugarea apei şi obţinerea *Lutului, cu frământarea şi dospirea, cu modelarea chipului şi se încheie cu taina însufleţirii simbolice, printr-un rit funerar de incinerare, arderea **O.**-ei. Arsă în cuptor, **O.** are viaţă şi, ca urmare, poate fi jertfită, adică dată de pomană în locul oricărui organism însufleţit, uman sau divin. În practicile magice **O.** este un substitut ritual manipulat, de la caz, de persoane iniţiate: vrăjitoare, moaşă, nănaşă, mut, vătaf (cetele de căluşari) etc. Aruncată în fântână sau în râu în zilele caniculare ale verii devine mesagerul oamenilor pe lângă divinitatea care dezleagă ploile; prin spargerea ei la prima scaldă a copilului, moaşa realizează transferul magic al sănătăţii şi glasului frumos de

la lutul ars la noul născut; prin spargerea **O.**-ei curate, neîncepute, nănaşa repară la căsătorie necinstea *fetei greşite*; prin spargerea **O.**-ei cu bâta, mutul sau vătaful cetei de *Căluşari provoacă moartea simbolică a bolnavului *luat din Căluş*. **O.** poate adăposti însă şi spiritele potrivnice omului; în perioada de lăuzie, în nopţile şi zilele cât stă mortul în casă, în timpul vrăjilor şi descântatului de dezlegare şi alungare a spiritelor malefice etc. **O.**-lele stau întoarse cu gura în jos pentru a opri cuibărirea spiritelor malefice (*Muma sau *Fata Pădurii, Strigoiul etc.).

Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Oala la Nuntă

Substitut al animalului-oracol, de obicei căprioara, care indică mirelui locul favorabil întemeierii *Casei de piatră. **O. la N.**, umplută cu cenuşă, substitut al bourului din legenda lui Dragoş Vodă, întemeietorul Moldovei şi al căprioarei din unele legende de întemeiere a satelor etc., trebuia spartă (omorâtă) de mire sau de un reprezentant al său cu ciomagul, mai târziu cu puşca. De altfel, virtuţile întemeietoare ale actului nupţial se împlinesc printr-un şir de practici magice violente: spartul oalei, ruptul dintr-o singură încercare a găinii fripte, a pisicii, spartul talerului miresei. Alaiul mirelui spre casa miresei este descris, în majoritatea oraţiilor de nuntă, ca o vânătoare rituală: Oala, substitut al animalului, agăţată într-un stâlp înalt la poarta miresei, trebuie cu orice preţ omorâtă de *împărat* sau de suita acestuia, după care alaiul nupţial este lăsat să pătrundă în spaţiul sacru de întemeiere a *Casei de piatră. Acolo, în spaţiul matrilocal, se desfăşoară Colăcăria, complex de practici magice de consacrare a mirilor pentru a crea, prin actul nupţial de întemeiere, omul, şi, pe de o parte, acte de iniţiere sexuală a acestora prin împerecherea simbolică a unui substitut viriloid (*Brad, Steag, Băţ înflorat) cu unul feminoid (Măr, Gutuie, Colac găurit, taler) (Moldova, Muntenia, Oltenia). Colăcăria precreştină desfăşurată la casa miresei a fost dublată, după apariţia creştinismului, la casa Domnului, Biserica.

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Şeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, Bucureşti, 1995.

Odolean

Plantă sacră din familia *Valerianaceae* cu puteri miraculoase care asigură omului, alături de Usturoi, *Pelin, *Avrămească, *Cârstenească şi alte plante, protecţie magică împotriva *Ielelor, *Strigoilor şi zmeilor. Planta era invocată, ca o divinitate, să aducă dragoste fetelor şi noroc nevestelor. Fetele din Munţii Apuseni se

scăldau, înainte de a pleca la joc, la ospeţe sau la sălaşele din hotarul satului, în apă cu **O.**, leuştean şi iarbă neagră pentru a nu fi furate de zmei. **O.**-ul este utilizat în medicina populară pentru lecuirea bolilor neuropsihice şi cardiace.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Om şi Pom

Substitute identitare între arbori şi oameni în contextele ceremoniale şi rituale româneşti. Astfel, **P**.-ul îl poate înlocui şi adăposti simbolic pe **O.**, îi poate deveni frate, soră, soţie. Relaţiile spirituale care se ţes între **O.** şi **P.** sunt specifice civilizaţiei lemnului. Din punct de vedere arhetipal, **P.**-ul nu se confundă cu *Bradul: primul aparţine pădurii de foioase, al doileal pădurii de conifere; unul exprimă ideea nemuririi prin moarte şi renaştere perpetuă (înfrunzitul şi desfrunzitul anual al codrului), altul prin cetina în permanenţă verde; unul e simbol al veacului de om, altul e simbol al veacului de veci. Dacă **P.**-ul care înfloreşte şi rodeşte anual, în special Mărul, domină obiceiurile de la naştere şi căsătorie, bradul devine prioritar în obiceiurile de înmormântare. Diferenţierea simbolică dintre **P.** şi brad a fost generată nu numai de ciclurile lor vegetale diferite (înfrunzitul şi desfrunzitul **P.**-ului şi persistenţa cetinii bradului), ci şi de forma coroanei, frunzelor, fructelor, asociate de **O.** cu masculinitatea şi virilitatea (bradul), cu feminitatea şi fertilitatea (mărul). Deşi apariţia **P.**-ului (mărului) este precumpănitoare în obiceiurile legate de viaţă iar a bradului de moarte, simbolurile nemuririi exprimate de aceştia apar, de obicei, asociate în obiceiurile şi ceremoniile populare. **O.**-ul şi **P.**-ul, în special bradul, se supun vectorului verticalităţii. **P.**-ul, arbore cosmic prin excelenţă, se umanizează şi devine simbol de necontestat al microcosmosului vertical, **O.**-ul. Pe de altă parte, bradul, prin rădăcinile înfipte adânc în inima pământului şi cu ramurile avântate în înaltul cerului, are atribuţiile cosmicităţii. El oferă cuib tuturor vieţuitoarelor: şerpilor la rădăcină, păsărilor în vârf, oamenilor în casa din lemn. *Sicriul, casa mortului, este numit în cântecele de *Zori *lemn*. Asemănător sicriului, casa din bârne, leagănul copilului, stâlpul funerar şi crucea la morminte sunt construite din lemn, din nedespărţitul substitut al **O.**-lui, **P.**-ul. Locurile sacre ale voievozilor români, Ştefan cel Mare şi Mircea cel Bătrân, dar şi Craiul Munţilor Apuseni, Avram Iancu, se găsesc în arbori seculari, de obicei în stejari.

Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti, 1977; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Omul Pădurii

Reprezentare mitică a civilizaţiei lemnului stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure. În descântecele de Muma Pădurii apare sub nume diferite: *Moşul Codrului, *Tatăl Pădurii, *Păduroiul. **O. P.** pedepseşte în special oamenii care strigă sau fac gălăgie noaptea în pădure. El poartă copite de cal şi păr din cap până în picioare şi poate fi auzit cântând cu voce groasă prin pădure sau rupând crengile călcate cu piciorul. Apare ca un vânt puternic care deschide uşile şi ferestrele caselor (Maramureş) sau ca un om diform şi carnivor *cu ochii cât sita, cu capul cât târna, cu dinţii cât secera, cu picioarele cât răşchitoarele* (Bucovina).

Bilţiu Pamfil, Maria Bilţiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Onofrei

Personificare meteorologică care a preluat numele Sfântului Onofrei (12 iunie), sinonim cu Ziua Şoarecilor. **O.** indică, în Calendarul iulian, solstiţiul de vară şi perioada împârguirii şi coacerii lanurilor de grâu şi orz. După reforma calendarului a devenit, împreună cu vecinii lui calendaristici, Timoftei, Vartolomeu şi *Elisei, *Sfinţi Mărunţi, nesemnificativi pentru aprecierea stadiului de dezvoltare a recoltelor, dar extrem de periculoşi pentru acestea întrucât aduc grindină şi vijelii pe timpul verii. Local, **O.** era considerat ultimul termen când se mai putea semăna hrişca, porumbul, cartofii şi legumele (Bucovina).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Ortul Popii

Denumire populară a morţii, sinonimă cu *Spartul oalei, *Închinatul steagului, Pierdutul potcoavelor ş.a. **O. P.** reprezenta, cu două secole în urmă, o monedă de 10 parale dată preotului pentru înmormântarea unui om. Prin analogie cu monedele primite de preot şi la botezul copiilor care prin simpla numărare a acestora la sfârşit de an se aprecia, în vechime, cu cât creştea numărul creştinilor, este de presupus că şi monedele numite **O. P.** să fi jucat rolul unei *statistici* a deceselor. Evidenţa deceselor este ţinută, alături de autorităţile administrative şi ecleziastice, de membrii comunităţii rurale care iau cunoştinţă de evenimentele funeste prin diferite semnale auditive (trasul *Clopotului, semnale de Bucium, *Bocet) la auzul cărora se răspunde cu un gest (semnul crucii), o întrebare (Cine o fi mai murit?) şi o formulă de iertare şi împăcare cu cel plecat (Dumnezeu să-l ierte!, Dumnezeu să-l odihnească!).

Ospăţ Funerar

Petrecere a celor vii cu cei morţi organizată în cimitir, în nopţile de *Joimari

sau de Paşte. Participanţii aduc, după puterea fiecăruia, ofrande alimentare (colaci, mâncare gătită, băutură) pe care le aşează pe mesele din adăposturile amenajate în curtea bisericilor, numite şetre. Adesea, alimentele se pun direct pe pământ, în cimitir, lângă mormintele unde îşi are fiecare îngropaţi morţii. După binecuvântarea mesei de preot, urmează, la lumina lumânărilor, ospăţul propriu-zis. La încheierea **O.**-lui oamenii săraci primesc bogate ofrande alimentare (Maramureş, Munţii Apuseni).

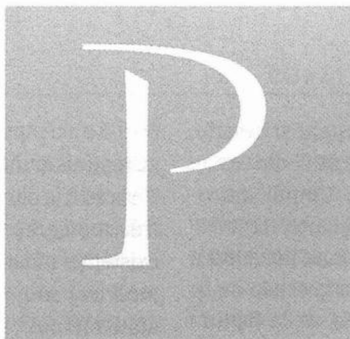
Ou de Paşte

Substitut al divinităţii primordiale, înfrumuseţat (gătit) prin vopsire şi încondeiere în Săptămâna Patimilor, jertfit şi mâncat sacramental în ziua de Paşte. Izvoare istorice şi arheologice certe atestă, cu multe secole înainte de Hristos, obiceiul de a se face cadou ouă colorate la marile sărbători sezoniere, în special la *Anul Nou: vechii perşi îşi dăruiau **O.**-ă de diferite culori la sărbătorile de primăvară; tinerii romani îşi trimiteau **O.**-ă vopsite în roşu, împreună cu alte cadouri, la sărbătoarea zeului Ianus etc. Imaginea arhetipală a **O.**-lui a fost preluată apoi şi de creştinism: **O.**-l, colorat şi împodobit, este simbolul Mântuitorului care părăseşte mormântul şi se întoarce la viaţă, precum puiul de găină ieşit din găoace. La început **O.**-ăle se vopseau cu plante în galben, culoarea Soarelui pe bolta Cerului, şi în roşu, culoarea discului solar la răsăritul şi apusul acestuia. Ulterior, **O.**-le au fost decorate cu chipul lui Hristos, cu figuri de îngeri, cu motive astrale, fitomorfe, zoomorfe, antropomorfe. Înroşitul şi încondeiatul **O.**-ălor, meşteşuguri de un rar rafinament artistic, îmbină numeroase simboluri creştine şi precreştine. Pentru a juca rol de substitut al unui personaj sacru, **O.**-l este ales la *Miezul Păresimilor, ziua de miercuri din mijlocul Postului Mare, este gătit (colorat şi încondeiat) în Săptămâna Patimilor, pentru a fi ucis, prin lovire violentă în cap (*Ciocnitul **O.**-ălor) şi mâncat sacramental în ziua de Paşte. Prin acest scenariu ritual, cei vechi credeau că timpul şi spaţiul înconjurător moare şi renaşte anual, împreună cu divinitatea lor adorată. Bogata terminologie zonală a **O.**-ălor încondeiate reflectă tehnica încondeiatului (**O.**-ă închistrite, împistrite, picurate, pictate, împuiate) şi instrumentele folosite (**O.**-ă încondeiate). Multe denumiri, precum **O.**-ă Necăjite şi **O.**-ă Muncite, se referă la chinul personificării **O.** în timpul complicatului proces de încondeiere: desenarea cu ceară încinsă, introducerea lor de mai multe ori în apă fiartă. Obiceiurile şi credinţele legate de cojile de **O.** sunt nelimitate. Ele pot aduce frumuseţe şi sănătate, belşug şi rod bogat, pot să lege sau să îndepărteze oamenii, să grăbească căsătoria fetelor, să înmulţească vitele etc.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paşte*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1992.

Ovidenie

Ziua celebrării *Filipului cel Mare, năprasnică divinitate a lupilor, peste care creştinii au suprapus sărbătoarea intrării în Biserică a Fecioarei Maria (21 noiembrie), sinonimă cu Obrejenie şi Vovidenie. Local, în Bucovina, se credea că în această zi s-ar fi născut Hristos. **O.**, împreună cu Filipii de Toamnă, *Noaptea Strigoilor, *Sântandrei, şi *Moş Nicolae momente importante ale scenariului ritual de renovare a timpului, probabil *Anul Nou dacic. În noaptea de **O**, când se credea că se deschide Cerul şi vorbesc animalele, se priveghea la lumina unei lumânări aprinse şi încolăcite, uneori aceasta avea mărimea unui om, o strachină cu apă de leac, se făceau farmece şi descântece, observaţii astronomice şi previziuni meteorologice. Copiilor morţi înainte de botez şi oamenilor înecaţi şi morţi fără lumânare li se făceau praznice şi li se împărţeau pomeni. Întrucât se credea că în noaptea de **O.** *Strigoii circulau fără oprelişte, se ungeau cu usturoi cercevelele ferestrelor, tocurile uşilor, vatra şi cuptorul care comunicau, prin horn, cu exteriorul. Pentru protecţia vitelor împotriva animalelor sălbatice se interzicea orice activitate legată de prelucrarea lânii şi pieilor de animale. Timp de cinci luni, de la **O.** până la *Sângiorz, femeile nu mai aveau voie să *bată* sau să spele rufele la râu. Acte rituale şi practici magice la **O.** au fost atestate în Bucovina, Moldova, Muntenia şi Oltenia.

Panteon

Edificiu închinat divinităţii adorate în religiile monoteiste (templul evreiesc, *Biserica creştină, moscheea mahomedană) sau unor zei ierarhizaţi după putere, grad de rudenie, atribuţii etc. în religiile politeiste (peruviană şi mexicană, chineză, japoneză, egipteană, babiloniană şi asiriană, vechilor sirieni, hitiţilor, vechilor iranieni, indienilor antici, grecilor şi romanilor, geto-dacă, celţilor, vechilor germani, slavilor şi popoarelor baltice). În raport de suprafaţa pământului, **P.**-ul a urcat din grota preistorică a Zeiţei-Mumă, la nivelul solului şi, apoi, s-a înălţat spre înaltul cerului, cât mai aproape de reşedinţa Dumnezeului-Tată. **P.**-urile redau, prin arhitectura şi amenajarea interiorului, idealul de frumuseţe al credincioşilor despre divinitatea lor adorată, *Geomorfă pentru oamenii neolitici, antropomorfă pentru indo-europeni şi creştini. Bisericile româneşti, mai ales cele din ţinuturile extracarpatice, păstrează numeroase trăsături de *Geomorfism: turla semisferică, liniile şi volumele rotunjite ale interioarelor, înălţimea modestă a construcţiei, asemănătoare cu a locuinţelor din jur şi altele. Acolo, credincioşii fac mătănii şi sărută pământul, deşi ştiu că împărăţia divină este în partea opusă, în cer. *Sufletul omului care, prin cel puţin două trăsături, este invizibil şi intangibil, ţine de sacru, vizitează, în drumul spre nemuruire, mai multe **P.**-e în *Existenţă (trupul, casa, satul, statul, lumea de aici), *Preexistenţă (pântecele matern, casa copilului) şi *Postexistenţă (sicriul, mormântul, cimitirul, lumea de dincolo). Produsul concepţiei, ovulul fecundat, reprezintă capătul nesfârşitului şir de generaţii care îl leagă pe om de strămoşii lui îndepărtaţi din lumea regnului vegetal şi animal. Dacă ar fi posibilă vizitarea primilor săi strămoşi, omul ar trebui să parcurgă drumul invers, să coboare scara timpului la strămoşii *animaţi cu viaţă* şi apoi, rând pe rând, la strămoşii tereştrii şi cosmici *animaţi cu energie*. Această experienţă retroactivă este *trăită* la intrarea în *Preexistenţă (viaţa intrauterină) când ontogeneza umană repetă filogeneza, şi în *Postexistenţă (agonia morţii), când muribundul revede secvenţe semnificative

trăite de acesta între naştere şi moarte. Drumul nemuririi este alcătuit din *veacul de om* sau *Existenţa, timpul antropomorf, între naştere şi moarte, cu *veacul vecilor*, timpul geomorf, care însumează postexistenţa, de la atom la celula ou, şi preexistenţa, de la celula ou la făptura om. Deşi trecerile sufletului prin adăposturile din interiorul celor trei tărâmuri sunt însoţite de mari traume, **P.**-urile rămân intacte, nedărâmate ritual sau material. Consecinţele devin catastrofale la trecerea pragurilor dintre ele, când, la naştere, se sparge Casa copilului, la concepţie dispar celulele reproducătoare ale embrionului, fetusului şi fătului, iar la moarte trupul este distrus, ritual, prin înhumare sau incinerare. Pentru că, spune istoricul religiilor, *dacă dorim să obţinem un început absolut, sfârşitul unei lumi trebuie să fie radical,* este necesar ca *rămăşiţele şi ruinele ciclului vechi să fie complet nimicite*.

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971; Eliade Mircea, *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978.

Panteonul de la Târgu Jiu

Complex sculptural amplasat sub cerul liber, precum templele civilizaţiilor preistorice, care indică cărările de la leagăn la mormânt, prin desfăşurarea pe orizontală a pieselor componente (Masa Tăcerii, Poarta Sărutului şi Coloana Infinitului), şi de la veacul de aici la veacul vecilor de dincolo, prin amplasarea pe verticală a romboiedrilor Coloanei Infinite. Opera geniului carpatic este o transpunere miniaturală, specifică *Creştinismului cosmic care reduce Universul la dimensiunea oamenilor. Cele trei momente de criză profundă ale existenţei umane (naşterea, concepţia şi moartea) sunt marcate, simbolic, de tot atâtea temple, piscuri artistice ale artei româneşti şi universale. Spre deosebire de Masa Ursitoarelor unde se urseşte, a treia zi după naşterea, soarta unui om, Masa Tăcerii este oracolul unde se urseşte soarta unui neam întreg. De la această masă a destinului, altar amplasat de Brâncuşi pe malul Jiului, lângă *Apa curgătoare / Înapoi neîntorcătoare,* se desfăşoară, de la răsărit la apus, pe o lungime de 1 653 m, *veacul de om*, cu pragurile lui fizice şi psihice marcate de naşterea (Masa Tăcerii), căsătorie (Poarta sărutului) şi înmormântare (Coloana Infinitului). La apus, direcţie care indică în *Cartea românească a morţilor *Lumea de dincolo, Brâncuşi a înălţat de la Pământ la Cer, Coloana Infinitului, azimut care indică, prin ciclicitatea romboiedrilor, ideea de nemurire a sufletului, simbol confirmat de etnografi, ca motive ornamentale, în toate domeniile de artă plastică ţărănească (pe stâlpii funerari, stâlpii de casă, *Colindele, *Bradul de înmormântare etc.)

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Rohde Erwin, *Psyché*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1985.

Paparudă

Zeiţă pluviometrică invocată de o ceată, de obicei feminină, să dezlege ploile în ziua ce-i poartă numele. **P.**, atestată în întreg spaţiul geografic în care arheologii au scos la iveală urmele civilizaţiei trace, este identificată cu zeul indian Rudra. Are înfăţişare antropomorfă: *sfântă înaltă şi subţire; zeiţă, care diriguieşte ploile, care sparge* sau *urneşte norii; femeie care umblă cu ploile* etc. **P.** are numeroase denumiri zonale: *Păpăluga, Papaluga, *Păpăruga, *Băbăruţă, Peperuie, *Dodoloaie, Dodoluţă, *Mamăruţă, *Mătăhulă şi altele. Rolul zeiţei este jucat de o persoană pură (o fetiţă sau o fată nemăritată, mai rar de un băiat neprihănit sau de un flăcău) şi, uneori, de o femeie gravidă. Iniţial, **P.** a avut dată fixă de celebrare, probabil la echinocţiul de primăvară. Ulterior, sub presiunea creştinismului, a fost împinsă în a treia joi după Paşte, numită *Joia **P.**-ei. În vremurile recente a devenit un obicei ocazional, practicat vara, la apariţia secetelor. Deghizarea în zeiţă fitomorfă (îmbrăcarea costumului vegetal) a persoanelor diferite ca sex şi vârstă, de multe ori pentru câştig (ţiganii), schimbarea unei sărbători fixe cu una mobilă şi apoi întâmplătoare (la apariţia secetelor), preluarea, în Transilvania, a numelui altor obiceiuri şi ceremonii agrare (Burduhoasă, Mătăhulă) sunt elemente atipice care exprimă disoluţia credinţei în puterea **P.**-ei de a dezlega ploile. Ceremonialul cuprinde trei secvenţe importante: - *naşterea*: alcătuirea cetei sau alaiului **P.**-ei din persoane pure, de obicei fetiţe şi fete nemăritate; alegerea persoanei care va juca rolul personajului sacru, **P.**; confecţionarea măştii sau costumului vegetal din frunze de *Boz, *Brusture sau din alte plante; îmbrăcarea **P.**-ei, pe trupul gol sau peste haine, a costumului vegetal, şi, uneori, împodobirea ei cu flori sau coroniţe din flori; - *desfătarea zeiţei:* pornirea alaiului constituit din **P.** şi ceata sa divină pe uliţele satului pentru a vizita fântânile şi gospodăriile oamenilor; dansul executat de **P.** pe o melodie simplă, cântată şi ritmată de participanţi prin bătaia palmelor; udarea **P.** cu apă, uneori cu apă amestecată cu lapte, zer, seminţe; udarea alaiului **P.**-ei; primirea darului (alimente, bani, vase de lemn). Membrii cetei sunt stropiţi de gazdele colindate sau ei înşişi se stropesc între ei. **P.**, în admiraţia asistenţei, sare, joacă, bate din palme, pocneşte din degete, udă pe cei întâlniţi, se scutură de apă pentru a imita ploaia. Textul cântat invocă, prin formule poetice, ploaia şi efectul aşteptat de la aceasta: roadele bogate. Uneori se fac urări de sănătate şi referiri la darurile ce la va primi de la gazdă: *Paparudă, Rudă, /Ia ieşi de ne udă, / Cu găleţile / În toate părţile, / Cu urcioarele, /Toate oboarele /Paparuda lor /Bate la obor / Paparuda noastră /Bate la fereastră. / Să scoatem cheile, / Să scornim ploile, / Crească-ţi grânele / Ca prăjinile; / Crească-ţi oarzele / Ca rogoazele; / Crească-ţi meiurile / Ca bordeiurile. / Unde dai cu sapa / Să crească ca apa / Unde dai cu plugu / Să crească ca untu; / Oile lânoase / Vacile lăptoase, /Stăpânii să trăiască / Să le*

stăpânească! (Orezu, jud. Ilfov); - *moartea şi ritul funerar:* după încheierea colindatului urmează dezbrăcarea (moartea) măştii vegetale, de obicei pe acelaşi loc unde a fost îmbrăcată (râu, pârâu, lac, fântână); depunerea în apă a veşmintelor vegetale; petrecerea cu privirea şi cu cântece de **P.** a *mortului* dus de apa curgătoare; scalda rituală a membrilor cetei; împărţirea darurilor strânse de un însoţitor al **P.**-ei (ouă, slănină, mălai, bani) şi, uneori, masa rituală (ospăţul funerar). Obiceiul, atestat în diferite stadii de evoluţie în toate zonele etnografice româneşti, este practicat şi astăzi, la apariţia secetelor, în sudul şi estul României.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, Vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Par

Substitut ritual al feciorului ursit fetei de măritat în noaptea de *Anul Nou. Fata, dornică să afle ce înfăţişare va avea viitorul ei bărbat, merge cu ochii închişi la gard şi numără **P.**-i acestuia în ordine descrescătoare, de la nouă la unu. După identificarea *soţului*, îl leagă cu aţă roşie şi fir de busuioc şi-l invocă: *Eu zgândăr parul / Parul zgândără pe Dracul, / Dracul îl zgândără pe Ion / Să nu se liniştească / Până ce scrisa mea n-o da...* Dimineaţa mergea nerebdătoare să-şi vadă ursitul: dacă **P.**-ul era drept şi înalt, soţul urma să fie tânăr şi frumos, dacă era strâmb şi cu noduri acesta era infirm (şchiop, cocoşat) şi mai avea fraţi.

Şerban Doru, Şerban Valentina, *Calendarul credinţei, datinilor, obiceiurilor şi tradiţiilor din Gorj*, Editura Ager, 2000.

Pasăre Suflet

Reprezentare plastică a sufletului mortului cu chip de pasăre pe stâlpii şi crucile din lemn. **P.**-a **S.** este redată în întregime sau *pars pro toto* prin cioplire, traforare şi pictură. Instrumentul metalic cu care se scobeşte în lemn numele mortului se numeşte, în Ţara Haţegului, chiar *pasăre*. La confluenţa Jiului cu Dunărea, pasărea sculptată, traforată sau pictată apare în zbor descendent, orientat spre pântecele Pământului, reşedinţa zeiţei mamă neolitice. În cele mai multe cimitire din Oltenia şi din alte zone ale României, două scânduri unite în vârf, traforate sau nu în formă de aripi de pasăre, unesc braţele crucii în formă de unghi isoscel, desenând, împreună cu stâlpul propriu-zis o săgeată orientată spre Cer. Astfel, în multe cimitire, crucile săgeţi ridicate din morminte par a fi stoluri de păsări, grupate precum oamenii din vatra satului pe familii şi spiţe de neam. Spre deosebire de **P.**-a **S.** în mişcare, în zbor ascendent sau descendent atestată în cimitirele de la sud de Carpaţi, în unele sate din sudul Transilvaniei apar una sau două păsări sculptate, vopsite în negru

sau albastru, care se odihnesc în vârful crucii, pe braţele crucii sau pe o stinghie bătută perpendicular pe *Suliţa sau steagul funerar. **P.**-a **S.** este prezentă în toate ungherele spiritualităţii româneşti, un arhetip obişnuit în plastica populară: sculptura în lemn, ceramica, încondeiatul ouălor, cusături etc.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Vulcănescu Romulus, *Coloana cerului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972.

Pasărea Turcului

Denumire a găii, pasăre de pradă, substitut al *Zeiţei pasăre care, în Cântecele de Zori şi în zicalele populare, apare în ipostază de *Moarte. Gaia, care urmăreşte în zbor neîncetat omul, dându-i rotocoale deasupra capului, a fost supranumită în Evul Mediu **P. T.** întrucât otomanii descopereau ascunzişurile băjenarilor din poienile pădurilor observându-i zborul găii pe cer, pasăre cunoscută de la ei de acasă, unde iernează.

Paşte

Scenariu ritual de înnoire a Lumii prin moartea şi renaşterea anuală a Mântuitorului Iisus. **P.**-le creştinilor se încadrează în modelul preistoric de renaştere simbolică a timpului şi spaţiului prin jertfa divinităţii adorate substituită de o efigie (statuie, steag, mască, totem), un om (conducător, oştean, fecioară, prizonier), un animal (berbec, ţap, miel, cal, taur), pasăre sau ou de pasăre, arbore, plante alimentare. Moartea urmată imediat de renaşterea divinităţii, taine care se celebrau de precreştini la aceeaşi dată calendaristică, au fost disociate de creştini în două sărbători distincte: Naşterea Domnului la solstiţiul de iarnă (*Crăciunul), iar moartea şi învierea la echinocţiul de primăvară şi în raport cu faza *Lunii Pline (Paştele). Jertfa prin substituţie a zeului adorat a fost înlocuită cu jertfa Domnului Iisus săvârşită o singură dată pe Golgota, în numele tuturor oamenilor, şi reactualizată anual de credincioşi. Timpul se degradează neîncetat în Săptămâna Patimilor, când se deschid mormintele şi se întorc spiritele morţilor la *Joimari, Domnul Iisus este trădat, chinuit, umilit şi omorât prin răstignire. După trei zile de haos şi întuneric în care omenirea a rămas fără protecţie divină, urmează miracolul Învierii Domnului din noaptea **P.**-lui şi actele de purificare din Săptămâna Luminată care readuc echilibrul şi armonia. Asemănător celorlalte scenarii de înnoire sezonieră sau anuală a timpului calendaristic (Anul Nou Civil, Anul Nou Agrar, Anul Nou Pastoral, Anul Nou Dacic şi altele), la **P.** se fac sacrificii (tăiatul mielului şi, în unele zone, a purcelului, spartul ouălor), se prepară alimente rituale (pasca, colacii), se aprinde ritual lumina, se crede că se deschid mormintele şi cerurile, că vorbesc animalele, ard comorile etc., etc.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura

Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea,* Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu,* Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Pădure

1. Personificare colectivă a arborilor, sinonimă cu codru. Copacii sunt fiii *Mumei Pădurii pe care îi alăptează, îi dezmiardă sau, dacă sunt neascultători, îi lasă fără apărare în faţa trăsnetului şi toporului. **P.**-a veghează la liniştea copiilor ei, pedepsind pe cei care strigă sau fluieră noaptea. Mulţi dintre arborii **P.**-ii (*Bradul, *Stejarul, *Teiul etc.) sunt substitute rituale pentru divinităţile adorate, care mor şi renasc sezonier (*Butucul de Crăciun, *Pom de Mai, Focu lui Sumedru). Ei locuiesc împărăţia unde *Împărat slăvit e codrul.* Arborele **P.**-ii este, în numeroase obiceiuri şi practici magice, substitut identitar al omului la înmormântare (*Brad la înmormântare), la nuntă (*Măr de nuntă, *Brad la nuntă), la naştere (asigură protecţie copiilor despre care se crede că au fost ursiţi nefavorabil de *Ursitoare). Pomul şi omul se aseamănă prin verticalitate, prin părţile corpului care poartă nume asemănătoare: omul are craci, pomul are crăci; pomul are trunchi, omul are trup şi altele;

2. Ipostază fitomorfă a marii zeiţe neolitice care ia sufletele oamenilor, sinonimă cu *Gaia. În textul funerar ***P.** verde,* cântat pe ultimul drum, de la casa mortului la biserică, **P.**, în ipostază de zeiţă a morţii, este blestemată să ardă sau să se facă os: *Pădure, verde Pădure / Până când tot iei la lume / ... / Ai luat junii ca păunii / Ai luat oamenii tot de-i buni / Ş-ai luat fete cu cununi / Ai mai luat şi nevestele, / Dragă, de-ale tinerele / De le-au rămas legănele / Pustiite pe potecele. / ... / Pădure, face-te-ai scrum / Ai luat ce-a fost mai bun! Pădure face-te-ai os, / Ai luat ce-a fost mai frumos!* (Obârşia Cloşani, jud. Mehedinţi).

Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloşani,* Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Mehedinţi, Drobeta-Turnu Severin, 1996.

Pădureana

Reprezentare mitică românească, specifică *Civilizaţiei lemnului, fiică a *Mumei Pădurii, sinonimă cu *Fata Pădurii.

Păduroiul

Reprezentare mitică a civilizaţiei lemnului stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, sinonim cu *Moşul Codrului, *Omul Pădurii.

Bilţiu Pamfil, Maria Bilţiu, *Izvorul fermecat,* Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile T., *Mitologie românească,* Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Păliile

Personificări ale focului, surori ale zeului focului *Sântilie, prăznuite pe 17 iulie şi invocate pentru prevenirea incendiilor (Ţara Haţegului).

Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Pământ

Personificare a Planetei Pământ, sinonimă cu Terra Mater, Mama Glie. Deşi Dumnezeu îşi are reşedinţa în Cer, creştinii care fac mătănii şi se roagă, sărută **P.**-ul ca pe o icoană. Acesta, se spunea în Bucovina, *e sfânt; la Pământ să baţi mătănii şi să te închini, că el ne hrăneşte şi ne ţine, din Pământ avem hrană şi apă, el ne încălzeşte, el e mama noastră.* El dă viaţa şi tot el o ia, conform blestemelor: *Mânca-te-ar ţărâna! Mânca-te-ar pământul!* Credinţa că naşterea şi moartea pe **P.** este mai uşoară a supravieţuit până la mijlocul secolului al XX-lea. Adesea, **P.**-ul de deasupra care e bărbat, îşi mustră **P.**-ul de sub el care este femeie: - *Pe mine mă taie, mă muncesc, dar ţie ţi-e bine. Tu nu numai că nimica nu faci, ba încă şi oamenii îţi dau să mănânci ...*, aluzie la ritul funerar de înhumare (Bucovina, Moldova). Olarul care prelucrează pământul, îl modelează şi îl arde în cuptor este socotit un om păcătos: *El va avea mare muncă pe lumea cealaltă, pentru că arde şi chinuieşte pământul.* Se spune că *Dracul râde când cineva fură o oală de lut, spunând că *se fură lut pe lut!*, iar Dumnezeu se bucură când se drăgosteşte bărbatul cu femeia, spunând că *se drăgosteşte lut pe lut* (Bucovina).

Păpălugă

Reprezentare mitică pluviometrică invocată de ceata feminină să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, sinonimă cu *Paparuda, *Păpăruga, *Băbăruţa, *Dodoloaia, Dodoluţa, *Mătăhula, identificată cu zeul indian Rudra (sudul Transilvaniei şi Moldovei, cu prelungiri spre nord).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Păpărugă

Zeiţă pluviometrică invocată de ceata feminină să dezlege ploile în zilele caniculare ale verii, identificată cu zeul indian Rudra, sinonimă cu *Paparuda, *Păpăluga, *Băbăruţa, *Dodoloaia, Dodoluţa, *Mătăhula.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Păpuşa (Păpuşile) Miresei

Reprezentare antropomorfă modelată din *Aluat sau confecţionată din cârpe, jertfită (ruptă sau incinerată) la nuntă sau păstrată timp nelimitat în lada de zestre, sinonimă cu *El şi Ea, *Pupăza Miresei, Norocul Mirilor, Bocăneţi de cununie, care substituie în anumite contexte rituale şi ceremoniale ale nunţii mireasa, mirii sau copilul care se va naşte, protectoare a căsătoriei. **P. M.** are, de la sat la sat, forme şi dimensiuni diferite. Aceasta poate apare sub formă de doi colaci împreunaţi, de doi cozonaci (al mirelui şi al miresei), o păpuşă confecţionată din cârpe, un colac antropomorf cu ochi, gură şi şirag de mărgele la gât. Importanţa ei rituală şi ceremonială este subliniată de cântecul şi jocul ritual ce-i poartă numele *(Păpuşeasca, Păpuşeşte, Păpuşereşte)* şi de momentele semnificative ale nunţii când sunt prezentate şi scoase în evidenţă: în seara logodnei când păpuşa este aşezată la masă lângă logodnic, înaintea logodnicei (Broşteni, jud. Suceava); în dimineaţa nunţii, când este trimisă miresei, împreună cu alte daruri, prin vornicul mirelui (Caşin, Oituz, jud. Bacău); la cererea iertării, când este ruptă în bucăţi de naşă deasupra capului miresei (Dumbrăveni, jud. Suceava), la deshobotat (dezbrăcarea costumului de mireasă şi îmbrăcarea costumului de nevastă), când este ţinută în braţe de mireasă etc. (Moldova, Muntenia).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000.

Păpuşă de Pâine

Figurină antropomorfă modelată din *Aluat, coaptă pe vatră, unsă cu miere şi miez de nucă, jertfită la *Măcinici, sinonimă cu *Bradoş (Romanaţi).

Pâca (Pafa)

Reprezentare mitică invocată de oamenii care fumau (pipau), asociată, de obicei, cu *Mama Dracului (Transilvania). În legendele populare tutunul şi obiceiul fumatului au fost inventate de Drac, tămâia şi *Busuiocul de Dumnezeu. Legătura dintre tutun şi Diavol apare şi în alte genuri folclorice, precum chiuitura: *Câte fete la strânsură, / Toate stau cu pipa-n gură. / Iese Dracul de sub râpă, / Şi le pune foc în pipă!.*

Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 1999.

Pelin

Plantă apotropaică din fam. *Compositae*, utilizată pentru tămăduirea suferinţelor (malaria, durerile de stomac, umflăturile, bolile de ochi), pentru vopsitul lânii şi confecţionarea săpunului, pentru alungarea *Ielelor şi relelor aduse de acestea *(luatul din Iele, luatul din *Rusalii)* şi a altor spirite malefice. **P.**-ul de leac era recoltat de descântătoare, adesea dezbrăcată şi despletită, la diferite sărbători calendaristice (*Măcinici, *Armindeni, Strodu Rusaliilor, *Rusalii sau Duminica Mare, *Marina) şi în anumite momente ale zilei după un ritual consacrat. Uneori, descântătoarea era însoţită de o altă

femeie care interpreta rolul **P.**-ui: - *Bună seara, Pelin mare, / Domn mare! / - Mulţumim dumitale, ... , / Şezi! / - N-am venit să şez / Şi-am venit să scot / Patruzeci şi patru de draci ai tăi, / ... /.* **P.**-ul era la loc de cinste la Rusalii când se purta la pălărie, în sân şi în buzunare, împodobea ferestrele şi icoanele, se punea în aşternutul patului, între haine, pe masă şi podeaua caselor pentru alungarea duhurilor şi spiritelor rele. Pentru protecţie magică împotriva Ielelor, *Căluşarii leagă şi astăzi tulpini de **P.** în vârful steagului, iar în anumite momente ale jocului mestecă între dinţi frunze de **P.** Femeile purificau locuinţele, curţile gospodăriilor, locurile unde slobozeau apa pentru morţi la 40 de zile de la înmormântare etc., măturându-le cu tufe de **P.**, recoltate în ziua de *Marina. Mătura de **P.** se folosea în practicile magice *de întors* persoana plecată de acasă, dar şi în cele *de scos şi alungat* boala, răul, spurcul din corpul omului: *Ieşi spurc spurcat. / De la ... / De unde te-ai aninat, / Că eu, descântătoarea, / Cu vin şi cu rachiu te-am îmbătat, / Cu mătura te-am măturat, / Cu mătura de pelin negru, / Şi-n gunoi te-am aruncat* .... În ţinuturile extracarpatice în ziua de *Armindeni se organizau petreceri câmpeneşti unde se frigea haiduceşte mielul şi se bea vin amestecat cu **P.** pentru subţierea şi schimbarea sângelui. **P.** recoltat la Armindeni se păstra pentru a fi folosit la momentul oportun de-a lungul anului.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Periniţa

Joc ritual al sărutului, caracteristic *Priveghiului de înmormântare preluat, adaptat şi integrat apoi în scenariul ritual al *Anului Nou. La excesele tolerate în noaptea de *Revelion, reflexe contemporane diminuate ale orgiilor antice, când oamenii fac totul peste măsură (beau, mănâncă, joacă, se distrează), se adaugă gesturile şi cuvintele licenţioase, focul mascaţilor, dansul sărutului. Dansul **P.**-ii, specific românilor, se juca, până la mijlocul secolului al XX-lea, sub forme specifice, atât la ocaziile oferite de *Revelion, la moartea şi renaşterea anului, cât şi la Priveghiul de înmormântare, la moartea şi renaşterea simbolică a omului. Participanţii se distrează pentru că aşteaptă să renască Anul Nou şi să se nască un nou om, conform zicalei: *Aşa-i lumea trecătoare / Unul naşte, altul moare!* Ulterior, dansul sărutului a intrat în repertoriul petrecerilor şi ceremoniilor mai deosebite (nunţi, cumetrii).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Peşte

Personificare a peştişorului invocat de pescari în ziua de *Alexie sau Ziua Peştelui (17 martie) să le aducă noroc la pescuit. În această perioadă a anului, când se crede că *se zbate* ştiuca, **P.**-le în general, înainte de depunerea icrelor pentru înmulţire, pescarii nu ieşeau la pescuit, ajunau sau prindeau un **P.** mic, îl descântau şi îl mâncau crud ca să le aducă noroc la pescuit de-a lungul anului.

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Peştera Muierii I

Adăpost *Geomorf în masivul muntos al Parângului (Baia de Fier, jud. Gorj) locuit de omul preistoric (Paleolitic, Neolitic, perioada de tranziţie de la Neolitic la Epoca Bronzului, Hallstatt, La Téne dacic) şi al Evului Mediu. Aici s-au descoperit bogate urme de locuire umană, în special unelte din cuarţit şi roci cuarţoase din musterian, precum şi un mare număr de schelete fosile ale ursului de peşteră. Un loc aparte îl ocupă craniul fragmentar şi mandibula de *Homo sapiens* – Cro Magnon.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Peştera Pârcălabului

Adăpost *Geomorf în Munţii Parâng (Baia de Fier, jud. Gorj) locuit de omul preistoric (Neolitic, Epoca Bronzului). La întrare în peşteră au fost descoperite desene rupestre, în culoare neagră, care reprezintă siluete antropomorfe în poziţie de adorare a Soarelui şi mai multe motive care atestă cultul solar.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Cârciumaru Marin, *Mărturii ale artei rupestre preistorice în România*, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1987; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*,Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Peştera Rece

Adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (Paleolitic), situat în Munţii Bihorului (sat Răchiţele, com. Mărgău, jud. Cluj) în care s-a identificat cultul ursului de peşteră *(Ursus spelaeus)*. Patru dintre ţestele de urs descoperite în **P. R.**, sunt aşezate în cruce, ceafă în ceafă, fapt pus pe seama cultului ursului de peşteră practicat de o populaţie de vânători (Musterian – Paleolitic mijlociu). Crusta de calcar depusă pe oasele găsite în această grotă a fost datată între 85 000 –75 000 ani.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000; Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.

Peştera Vacii

Adăpost *Geomorf locuit de omul preistoric (Epoca Bronzului timpuriu) în Munţii Poiana Craiului (com. Roşia, jud. Bihor). În **P. V.** arheologii au au descoperit un complex cultic funerar.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000; Emödi Ioan, *Contribuţii la cunoaşterea începutului epocii bronzului din nord-vestul Transilvaniei*, Thraco-Dacica, nr. 6, 1985.

Piatra Trăsnetului

Personificare a pietrelor şlefuite de natură sau de oamenii preistorici. **P. T.** ar fi fost zămislite de trăsnet şi aruncate de acesta în ape în timpul furtunilor. Găsite întâmplător, în special după ploi torenţiale, **P.**-le **T.** erau purtate ca amulete, aducătoare de noroc, sau erau folosite de descântătoare pentru alungarea magică a bolilor.

Coşbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

Piedica Mortului

Aţă din lână cu care se leagă picioarele mortului în zona gleznelor. Se crede că sufletul mortului vizitează, imediat după moarte, toate locurile cunoscute în viaţă. Pentru a nu se grăbi şi a se bucura din plin de ultima revedere a lumii de aici, mortul se împiedică. În timpul slujbei de înmormântare o rudă apropiată despiedică mortul iar aţa o ascunde cu grijă în sicriu pentru a nu fi furată şi folosită la vrăji (Oltenia, Muntenia).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

Pintilie Călătorul

Divinitate a *Panteonului românesc, frate cu *Sântilie, celebrat pe 27 iulie, sinonim cu Pantelimon. **P. C.** este un important hotar în scurgerea timpului calendaristic: păsările, în special berzele (cocostârcii), se strâng stoluri pregătindu-se pentru plecare în ţările calde, se întoarce crugul cerului spre toamnă şi iarnă, cerbul iese din râu vestind răcirea apei etc. (Moldova). În sâmbăta dinaintea zilei de **P. C.** se făceau praznice pentru morţi (Bucovina), iar la Câmpulung Muscel se încheia Bâlciul de Sântilie cu obiceiul numit Nunta rudarilor.

Calianu Gr., *Datini şi credinţe din Floreşti - Mehedinţi*, în CS, an V, nr. 7-8, 1927; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Plâns la Înmormântare

Tratament natural care rezolvă în faşă gravele probleme de adaptare generate de moartea celor dragi. Pentru că începe

ca o dezlănţuire naturală a durerii psihice şi se încheie cu oarecare acalmie, bocetul are virtutea de a induce catarsisul, o uimitoare descărcare şi eliberare sufletească a îndoliaţilor. Bocetul arhaic, bocetul versificat şi, mai ales, cântecele funerare din Cartea românească a morţilor, aveau darul de a transforma drama trăită de îndoliaţi într-o despărţire frumoasă, cu cuvinte de laudă, de împăcare şi de iertare a celui plecat cu cei rămaşi. La ceremoniile funerare se deapănă frumoase amintiri, care îi leagă pe îndoliaţi de cei plecaţi, şi se dau numai sfaturi prietenoase. Acolo nu se fac imputări, nu apar dezacorduri şi revendicări între cei îndoliaţi şi cel plecat. Traumatismul generat de despărţirea definitivă de omul drag începe să fie vindecat de chiar frământarea sufletească care însoţeşte întotdeauna bocetul. Tot ceea ce face atunci îndoliatul, când se găseşte faţă în faţă cu moartea, cu cel de care se desparte pentru totdeauna, şi nu după încheierea ceremoniei funerare, are consecinţe hotărâtoare pentru sănătatea lui sufletească. Pilda ţăranului este că omul nu trebuie să tacă în faţa morţii când are ocazia să-i vorbească, să-i spună ultimele trăiri sufleteşti, ultimele gânduri. Nu trebuie interzis omului să plângă când suferă, aşa cum nu trebuie oprit nici să râdă atunci când se bucură. Trăirea de români a doliului este un model de trecere acceptabilă prin durerile şi suferinţele sufleteşti lăsate de moarte.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Ploaia

Figurină antropomorfă modelată din lut nears invocată în ceremonialul *Caloianului să dezlege ploile. Păpuşa, care poartă o bogată sinonimie locală şi zonală (Moaşa Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, Scaloiana, Seceta, *Mama Secetei), mai rar masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie), este purtătoarea unui mesaj transmis printr-un cântec funerar divinităţii pluviometrice.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Pom al Pomenilor

Substitut al roadelor pământului reprezentat de un pom fructifer dat de pomană la 40 de zile după înmormântare, la Slobozitul apei sau izvorului. El reprezintă partea care-i revine sufletului mortului din rodul pământului (hrană, apă, umbră, adăpost etc.), expediată prin intermediul pomenii. Tehnici de transmitere deosebite aparţin spaţiului moldav: scoaterea unui pom din pământ, cu rădăcini cu tot, care, după ce este folosit ca suport al pomenilor, se răsădeşte la

mormânt, lângă cruce (Mânăstirea Caşin, jud. Bacău; Costachi Negri, jud. Galaţi; Grinţieş, jud. Neamţ; Lămăşeni, jud. Suceava şi altele); pomul scos cu rădăcini este încărcat cu roade şi plantat apoi de cel căruia i-a fost dat de pomană în livada proprie (Călugăreni, jud. Neamţ; Fundătura, jud. Bacău; Movileni, jud. Galaţi şi altele); într-un **P.** din livada mortului se agaţă *Colaci, fructe, dulciuri, lumânări, păsări şi o *Scară din *Aluat copt. La tulpina **P.**-lui se aşează un pat şi o masă pe care se pun o farfurie cu borş, una cu sarmale şi o cană cu vin. Patul este aşternut, are plapumă şi pernă, iar în cazul când mortul este o fată nemăritată (Buhalniţa, jud. Neamţ) se aşează zestrea dată de pomană. După încheierea ceremoniei, **P.**-ul rămâne în livada celui care îl dă de pomană, îl îngrijeşte iar roadele sunt culese de cel care l-a primit. În unele sate **P.**-ul **P.** se reduce la o creangă de prun, mai rar de măr sau de vişin, încărcată cu daruri. În unele sate bucovinene acesta se face dintr-un vârf de brad iar în jumătatea nordică a Moldovei din săgeţi de şindrilă. **P.**-ul, încărcat cu fructe, porumbei şi scăriţă din *Aluat, prosop, cană de apă, lumânări şi împodobit cu hârtie colorată, este scuturat de mai multe ori în drum spre cimitir sau la mormânt unde se înfige lângă cruce. Cel care îl duce ia prosopul agăţat în **P.** şi o sumă de bani. În Maramureş şi, izolat, în alte zone etnografice, pomii fructiferi se sădesc, după înmormântare, chiar la căpătâiul mortului, cimitirul căpătând aspectul unei livezi de meri.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Pom de Mai

Substitut al divinităţii vegetale reprezentată de o prăjină înaltă cu ramuri verzi în vârf sau de un arbore tăiat din pădure cu crengile curăţate până spre vârf, împodobit sau neîmpodobit cu cununi din flori şi spice de grâu, împlântat în faţa casei, în centrul satului, în ţarină, la stână, între hotare în ajunul, în noaptea sau dimineaţa zilei de *Arminden (1 mai), *Sângiorz (23 aprilie) sau *Rusalii, sinonim cu *Arminden, Maiul, Maiagă, Stâlpar. După persoanele care îl ridică, poate fi **P.**-ul **de M.** sau Arminden al feciorilor, al ciobanilor şi al copiilor, iar după esenţa lemnoasă, brad, fag, stejar, salcâm etc. În zonele extracarpatice Armindenul este o ramură verde neîmpodobită, prinsă în stâlpul porţii sau al prispei, la intrările în adăposturile de vite şi în alte anexe ale gospodăriei, de unul din membrii familiei, sau de feciori, la casele fetelor îndrăgite. **P.**-ul **de M.** este doborât, de obicei, după seceriş, când se încinge cu ramurile lui cuptorul în care se coace prima pâine din noua recoltă, sau este folosit ca lemn de construcţie de oamenii nevoiaşi. Pâinea coaptă cu **P.**-ul **de M.** era aducătoare de belşug, noroc şi sănătate. Local, din acesta se confecţionează *Steagul de nuntă şi ruda (prăjina din lemn) instalată deasupra patului nupţial şi pe care se sprijină zestrea. Alteori, **P.**-ul **de M.** este lăsat să

vegheze casa, stâna, satul, hotarul şi holdele de forţele malefice până cade singur sau este înlocuit, după un an de zile, cu altul nou. Sub diferite forme **P.**-ul **de M.** a fost atestat la românii de pretutindeni.

Bilţu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuş*, în REF, nr. 3, 1993; Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Frazer G.J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, Bucureşti 1980; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972.

Pom la Înmormântare

Substitut al mortului reprezentat de o creangă de pom fructifer (măr, prun) sau de un pom întreg, împodobit cu fructe şi colaci, primit la înmormântare de preot, naş sau de participanţii la înmormântare. În Muscel **P.**-ul este *scuturat* de roade deasupra mormântului, apoi se împlântă în mormânt, lângă cruce, se aruncă pe o apă curgătoare sau într-o fântână. Abandonarea **P.**-ului simulează, se pare, rituri funerare preistorice: abandonarea cadavrului, depunerea resturilor rămase de la incinerare pe apele curgătoare sau în fântâni.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Pom Sterp

Dialog purtat de om cu pomul neroditor în una din sărbătorile solstiţiului de iarnă (*Ajunul Crăciunului, *Crăciun, * Anul Nou, *Bobotează) sau la alte sărbători de peste an (*Măcinici, *Joimari, *Sângiorz, Probejenie, *Vinerea Mare). În forma arhaică a obiceiului, bărbatul cu securea pe mână şi o femeie, de obicei nevasta acestuia, mergeau la pomul fructifer care nu a rodit în anul care s-a încheiat. Ameninţător, bărbatul întreabă: – *Faci, pomule, poame, ori te tai?* Femeia, ascunsă în spatele pomului, răspunde: – *Lasă-mă, nu mă tăia, că fac!* Pentru a se convinge, omul repetă de încă două ori aceeaşi întrebare (Dolj). Alteori, însoţitorul bărbatului cu securea apără pomul precum avocatul pe clientul său: – *De ce-l tai, nene? – Dacă nu vrea să rodească. – Mai lasă-l un an, doi. Mă pun eu pentru el şi dacă nu rodeşte, atunci să-l tai. – Bine, dacă te pui dumneata, îl las. Să vedem ce face* (Purcăreşti, jud. Alba). Replicile dialogului, de ameninţare sau de apărare, sunt însoţite de diverse gesturi şi acte rituale: atingerea tulpinii cu toporul; ungerea scoarţei cu *Aluatul din care gospodina prepară colacii la sărbători, cu julfă sau cu colivă; înfăşurarea trunchiului cu o legătură de paie; îmbrăţişarea sau urcarea în pom a persoanei care-l substituie sau care îi ia

apărarea etc. (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, Transilvania).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Pomană

Ofrande (alimente, haine, lumină, servicii, muzică, joc etc.) oferite, prin substituţie, sufletului mortului. Cu îngăduinţa şi toleranţa Bisericii creştine termenul **P.** s-a impus în competiţie cu alţi termeni care exprimă ideea de jertfă, sacrificiu, ofrandă. În mentalitatea celor vechi, orice se putea sacrifica: animal, pasăre, copac, obiect neînsufleţit. **P.**-ele pot avea două destinaţii: sufletele morţilor şi diferite reprezentări mitice. Primele se împart înainte de a muri, pentru propriul suflet, în zilele care despart data decesului de data înmormântării, şi, după înmormântare, la diferite termene, până la şapte ani, când se consideră că sufletul mortului întră în rândul moşilor şi strămoşilor.

Văduva Ofelia, *Paşi spre sacru. Din etnologia alimentaţiei româneşti*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996; Văduva Ofelia, *Magia darului*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Pomană din Viaţă

Ofrande (alimente, haine, casă, servicii) împărţite pentru propriul suflet înainte de moarte. Pregătirea hainelor pentru înmormântare este un obicei generalizat la români iar oltenii de peste 60 de ani îşi construiesc sicriul şi crucea din lemn pe care le păstrează cu grijă în podul casei. Bătrânii prevăzători nu lasă butoiul cu vin să se golească între două recolte ale viţei de vie. Un obicei contemporan, răspândit atât la sate cât şi la oraşe, este procurarea locului de veci şi, uneori, amenajarea acestuia prin construirea cavoului, zidirea gropii. Există o preocupare constantă a bătrânilor de a lăsa, la plecare, cât mai puţine griji celor care rămân.

Ciubotaru I.H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova,* Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

Postexistenţă

Viaţa după moarte a sufletului, sinonimă cu *Lumea de dincolo. Timpul se scurge fără întrerupere şi fără putinţa ca cineva să-l poată da înapoi sau înainte, precum acele ceasornicului. Expresia populară *a sosi vremea* pentru ceva este ceea ce trebuie să se întâmple cu necesitate într-un anumit moment, inclusiv moartea. Nemurirea este incompatibilă cu supravieţuirea la infinit a unei specii. În cazul în care ceea ce este viu ar deveni nemuritor şi s-ar menţine tendinţa nelimitată de înmulţire a vieţuitoarelor, atunci Terra s-ar transforma, după consumarea rapidă a resurselor generate de moartea vieţuitoarelor, o planetă pustie. Oamenii dispar, peste voinţa lor, pentru a lăsa loc altor oameni. Dacă ar fi trăit toţi indivizii speciei *Homo sapiens*,

adică cei născuţi în ultimele trei milioane de ani, planeta Pământ ar fi trebuit să adăpostească acum peste 80 de miliarde. Spre deosebire de Existenţă, **P.**, lumea de dincolo, nu are margini, este primitoare şi infinit de încăpătoare. Un individ poate decide între a se căsători sau nu, a avea sau nu copii, dar niciodată între a muri sau nu muri vreodată. Trecerea dintr-o formă de a fi în altă formă de a fi a înspăimântat oamenii tuturor timpurilor. Pentru propria lui linişte, românul a găsit o explicaţie optimistă: moartea nu însemna o dispariţie totală şi definitivă, pleacă în **P.** Precum gândeşte când este treaz şi visează când este adormit în lumea de aici, aşa trebuie să se întâmple şi în lumea de dincolo. La moarte îşi schimbă numai adăpostul şi domiciliul, precum fata la căsătorie.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Potca Pădurii

Stăpână peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, identificată cu Marea Zeiţă neolitică, sinonimă cu *Muma Pădurii. **P. P.** este o femeie uimitor de frumoasă care se poate metamorfoza în orice vietate de pe pământ. Bolile neuropsihice care le-ar provoca oamenilor (ologeli, paralizii etc.) erau alungate prin descântece de **P. P.** (Bucovina).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Potroace ale Popii

Personificare a unei plante urât mirositoare din flora spontană a României *(Aristolochia clematis L.)* invocată în descântecele de neputinţă (impotenţă) şi de sperietoare. Planta era folosită şi ca leac, tămăduitor de boli, ca insectifug, pentru îndepărtarea insectelor parazite (se punea prin case, coteţe şi chiar pe sub aripile păsărilor împotriva puricilor, căpuşilor şi păduchilor) (Oltenia).

Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Precup

Reprezentare mitică meteorologică în *Calendarul popular care a preluat numele şi data de celebrare ale Marelui Mucenic Procopie din Calendarul ortodox (8 iulie). **P.** grăbeşte *(pricopeşte)* coacerea cerealelor semănate primăvara (Moldova) şi fereşte holdele, mai ales cânepa, de grindină şi vijelie (Muntenia, Oltenia, Transilvania, Bucovina). Dacă nu este cinstit cum se cuvine, **P.**-ul dă arşiţă mare, pripeşte şi usucă cerealele înainte ca acestea să rodească.

Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti,

1909; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Preexistenţă

Viaţa intrauterină a sufletului este un timp fabulos deschis de actul nupţial şi închis de naşterea copilului, parcurs de suflet de la celula ou la făptura om. Deşi anii omului se numără de la naştere, viaţa lui înmugureşte pe ramura maternă cu nouă luni mai devreme, din momentul concepţiei şi fecundaţiei celulelor procreatoare. Viaţa intrauterină este timpul schimbărilor fulgerătoare în care ontogeneza repetă filogeneza. Placenta, numită de popor *casa* sau *locul copilului*, este un adăpost *Geomorf care îi asigură embrionului, şi apoi fetusului şi fătului protecţie contra agresiunii germenilor infecţioşi şi toxinelor, împotriva acţiunilor mecanice (loviturilor), zgomotelor şi luminii supărătoare. Cu adevărat miraculoase sunt primele 40 de zile ale **P.**-ei, când embrionul, după ce a trăit vremurile paleontologice ale strămoşilor grupaţi de biologi în nevertebrate şi cordate (peşti, amfibii, reptile, păsări, mamifere), începe să capete chip de om. În intimitatea adăpostului intrauterin dezvoltarea embrionului este fantastică: volumul acestuia creşte de 8 000 ori iar diametrul de aproximativ 20 ori. Omul ia fiinţă printr-o explozie biologică aşa cum Universul se naşte printr-o explozie cosmică (Big Bang-ul). Timpul de început al sufletului petrecut în Raiul pântecelui matern, lung de 40 de zile pământeşti, a fost intuit de popor de vreme ce această dimensiune astrală compartimenta întreaga viaţă a omului tradiţional: îmbisericirea soţilor (prima ieşire, la 40 de zile după nuntă, a tinerilor la biserică); durata lăuziei; durata doliului; timpul care desparte înhumarea trupului de plecarea sufletului (slobozitul apei). Durata de 40 de zile ritmează nu numai timpul uman (calendarul vieţii omului), ci şi timpul divin (calendarul ritual): 25 decembrie (Naşterea Domnului, Crăciunul) – 2 februarie (Întâmpinarea Maicii Domnului, ieşirea la Templu pentru moliftă); Învierea Mântuitorului (Paştele) – Înălţarea Domnului; durata de şase sptămâni a principalelor posturi de peste an (Postul Crăciunului şi, iniţial, Postul Paştelui) şi altele au durata celor 40 de zile, timp necesar trecerii adăpostului sufletului de la chip de ou (geomorfism) la chip de om (antropomorfism).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Şchiopu Ursula, Verza Emil, *Psihologia vârstelor. Ciclul vieţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.

Prepeleac

Fag de 4-5 m înălţime, substitut al divinităţii sezoniere a vegetaţiei, protector al vitelor şi semănăturilor, sinonim cu *Sângiorzul, Ramura verde. **P.**-ul este tăiat din pădure şi implântat în gospodărie în noaptea sau în dimineaţa zilei de Sf. Gheorghe, străvechi început de *An Nou sau sezon pastoral (Vrancea).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile*

la chestionarele lui N. Densuşianu, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Pricolici

*Strigoi viu care îşi părăseşte trupul pe timp de noapte, se rostogoleşte de trei ori şi devine *Lup, *Câine, Porc, *Cal, bivol, pisică, *Şarpe, broască, niciodată vietate sfântă (arici, oaie, cerb, porumbel, rândunică, albină). Spre deosebire de *Vârcolaci care călătoresc prin văzduh, **P.**-i merg pe Pământ. De regulă, aceştia sunt oameni din sat recunoscuţi după înfăţişarea şi comportamentul animalului-**P.** Trăiesc puţin, cât lupul sau animalul în care se metamorfozează. Într-una din legende **P.**-ul a fost un tânăr căsătorit care, mergând pe drum cu soţia, se face nevăzut, revine sub formă de câine şi se repede s-o muşte. Nevasta se apără cu brâul şi îl alungă cu secera. În final, **P.**-ul este recunoscut de nevastă după scamele catrinţei care i-au rămas între dinţi. O dată pe an, în *Noaptea Strigoilor (29 / 30 noiembrie), s-ar întâlni cu *Strigoii morţi, care îşi părăsesc atunci şi ei mormintele pentru a-şi alege, prin luptă, stăpânul. Pe timp de iarnă **P.**-i ar intra în haita lupilor unde preia conducerea şi atacă oamenii şi turmele de vite.

Primul Arător

Moartea şi renaşterea simbolică a divinităţi agrare în ziua de *Sângiorz, rol jucat de cel mai harnic gospodar, cel care a ieşit primul la arat, sinonim cu *Tânjaua, *Boii Sângiorzului, *Alegerea Craiului, *Udătorii.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Petri Ov., *Craii de la Mocod – obicei din ciclul primăverii*, în Zes., nr. 1, Bistriţa, 2000.

Priveghi cu Jocuri

Petrecere de pomină, asemănătoare *Revelionului, la care participă sufletul mortului înainte de plecare în *Lumea de dincolo. Românii au două tipuri de **P.** de înmormântare: unul, relativ recent, a cărui funcţie principală este păzitul mortului, şi altul străvechi, cu jocuri şi distracţie, care păstrează amintirea ospeţelor funerare din Antichitate. La păzitul mortului oamenii au ca principală grijă să nu lase să treacă vreo vietate (pasăre, animal) peste sau pe sub mort, situaţie dramatică care l-ar transforma în *Strigoi. De aceea, pentru mai multă siguranţă, la moartea unui membru al familiei, pisicile sunt închise iar câinii legaţi. Un alt motiv al acestui tip de **P.** este credinţa că nu trebuie să se stingă lumânarea aprinsă la căpătâiul mortului. Al doilea tip de **P.** a fost atestat şi descris de etnografi până la mijlocul secolului al XX-lea în unele zone etnografice din Transilvania (Platforma Luncani, Munţii Apuseni, Pădurenii Hunedoarei) şi din Moldova (Vrancea). Local, se mai practică şi astăzi. **P. cu J.** se organizează la toate

persoanele, dar ajunge în toată plenitudinea la moartea bătrânilor şi oamenilor de vază. El se făcea *ca o mare bucurie la casa mortului; Lumea râde de se cutremură casa. Râd şi rudele mortului, şi copiii lui, şi toţi; Nime n-are bai de mort, că ... Doamne iartă-mă, omul trebuie să moară.* Acolo unde s-a practicat sau încă se mai practică acest tip de priveghi, opinia despre mort este exprimată concis de zicala: *Şi-a trăit traiul / Şi-a mâncat mălaiul!* **P.**-ul cu **J.** se desfăşoara în camera unde este aşezat mortul, într-o cameră alăturată dacă se fac jocuri cu muzică sau în curte, în jurul focului funerar. În Ţara Moţilor, în camera cea mai spaţioasă a locuinţei, mortul este aşezat într-o margine, pentru ca acesta să aibă o largă perspectivă asupra interiorului. Pe margini se aşează bănci pentru a lăsa un spaţiu suficient de mare în mijlocul camerei. În unele sate mortul este antrenat la jocurile de **P.**, mişcările fiindu-i imprimate, pe ascuns, cu o sfoară, sau acesta este substituit de un participant. Spre deosebire de jocurile de **P.** din Transilvania, în care dominanta esenţială o formează riturile de fertilitate, în cele moldoveneşti apar rituri care aduc în scenă, prin măştile mortuare, moşii şi strămoşii, focurile rituale care amintesc de ritualul de incinerare al geto-dacilor etc. Repertoriul jocurilor de **P.** este, practic, nelimitat. Acestea sunt o copie fidelă a cotidianului care se derulează sub semnul ritmului şi sexualităţii. De cele mai multe ori, ele se încheiau cu un sărut dat în faţa mortului sau în tinda casei. Sunt argumente care atestă transgresarea *Periniţei, dans al sărutului practicat la **P. cu J.**, la *Revelion. Apar scenete nupţiale, mascaţi reprezentând femei gravide etc. Parcă cineva regiza la moartea unui om, naşterea altui om, precum în cunoscutul cântec de pahar: *Aşa-i lumea trecătoare / Unul naşte, / Altul moare.*

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Conea I., *Clopotiva. Un sat din Haţeg*, vol. II, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, Bucureşti, 1940; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Graur Tiberiu, *Jocuri de priveghi în Munţii Apuseni,* în AMET pe anii 1971 – 1973, Cluj, 1973; Tufescu Victor, *Oameni din Carpaţi,* Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1982.

Privighetoare

Efigie a mortului şi simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, confecţionată dintr-o lumânare de mărimea trupului, încolăcită ca o spirală şi aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, sinonimă cu *Trupnic, *Toiag, Boi al mortului. **P.**, ipostază a *Păsării-suflet, este confecţionată de o persoană curată, de obicei o *femeie iertată*, dintr-o aţă de tort fără noduri pe care se toarnă ceară de albine. În cântecele funerare *Zorile sunt rugate să dea răgaz **Dalbului de pribeag* să-şi procure *turtă de ceară*, nume sub care apare **P.** în textele rituale. Forma plastică a spiralei apare şi în alte cântece de iniţiere, în special în cele în care sfatul, repetat obsedant, este redat prin versetele: *Înainte să mergi / Şi la*

dreapta s-o iei!. Acest drum descris de cântecul funerar desenat pe pământ, pe oala de lut, pe oul încondeiat etc., formează spirala, motiv artistic numit de români *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârşit.*

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Procoavă

Divinitate meteorologică, celebrată la 1 octombrie, care ar înveli iarna Pământul cu un strat de zăpadă. Fetele o invocau pentru a le acoperi capul cu păr bogat şi frumos, pentru a fi plăcute feciorilor şi să le grăbească astfel căsătoria (Moldova, Bucovina).

Pupăza Miresei

Colac rotund (*geomorf) sau cu chip de om (antropomorf), umplut cu stafide şi împodobit cu flori, preparat de mama miresei, cu rol important în ceremonialul nunţii, păstrat apoi în lada de zestre a tinerei neveste.

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Pupăza Moaşei

Substitut al sufletului care vine prin naştere din *Preexistenţă (Casa copilului) în *Existenţă (lumea de aici) redat de un colac cu chip de om (păpuşă modelată din *Aluat cu cap, ochi, mâini, sau sub formă de pâine ovoidă, alungită) sau de pasăre (porumbel, **P.**). Cu ajutorul acestui colac ritual părinţii răscumpără noul născut adus de *Moaşă la naştere din *Preexistenţă. **P.**, adesea înfăşată ca un copil, este purtată din mână în mână de participanţii la cumetrie care o sărută, o cinstesc cu bani puşi pe piept (din acest motiv unele forme de colaci au marginile ridicate, ca să nu cadă banii), se fac urări copilului, mamei copilului, moaşei, holdelor. Moaşa îndeamnă mesenii: *Poftiţi gospodari cinstiţi... / Şi-n pungă mâna băgaţi / Parale albe luaţi / În pupăză le implântaţi / Şi moşică-i le daţi! / Că şi moaşa de trăieşte / Fiecărui trebuieşte, / Azi la unul, / Mâni la altul / Şi tot aşa la întreg satul!* Acolo unde era acest obicei, cumătrul înfigea moneda metalică în **P. M.** şi zicea: *De la noi hrană, / De la Dumnezeu mană!* Femeia care doreşte să aibă copii, muşcă cu dinţii sau rupe pe ascuns pâine din **P. M.**

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Pupăză

Colac sau pâine alungită sau arcuită, uneori cu chip de femeie, cu mâini, picioare, cap, mărgele la gât, preparată la nuntă de mama miresei sau de prietenele miresei. **P.** stă pe masă în timpul nunţii, se rupe de nănaşă deasupra capului miresei, este mâncată în seara nunţii de mire şi mireasă, este păstrată

după nuntă în lada de zestre a tinerei neveste. Când are formă de pasăre se numeşte şi Hulub (porumbel). Deşi **P.** din *Aluat poate să apară şi în alte contexte ceremoniale şi rituale (priveghiul de înmormântare, praznice, Joimari, pomeni, în ceremoniile de însurăţit), **P.** substituie şi este primită numai de o persoană de sex feminin (Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia).

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Pusul Babelor

Personificarea zilelor *Babei Dochia şi dedicarea lor membrelor unei colectivităţi (familie, grup de prietene, vecine, colege de serviciu) pentru a afla, pe principiul *similia similibus*, cum le va fi firea de-a lungul anului. Criteriul obişnuit pentru împărţirea zilelor este vârsta participantelor. Firea şi sufletul persoanei se aprecia în raport cu vremea din ziua aleasă: însorită sau întunecoasă, frumoasă sau urâtă (Muntenia).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Puterea Nopţii

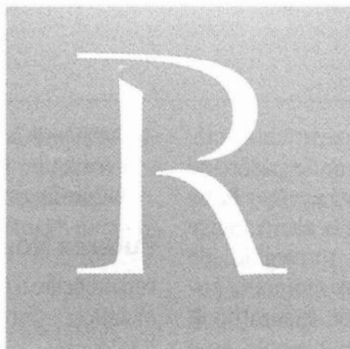
Personificare a timpului circulat de forţele malefice, sinonim cu Miezul Nopţii (Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Puternicele

Nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine ivite în nopţile de vară, între Joimari şi Rusalii, care iau leacul plantelor şi sănătatea oamenilor, sinonime cu Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, Zânele. Sunt atestate în Transilvania (Sibiu, Făgăraş), Oltenia (Dolj) şi Muntenia (Muscel).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Rai şi Iad

Adăposturi ultime şi definitive ale sufletelor morţilor, specifice religiilor indo-europene şi creştine. Soarta fericită sau nefericită a oamenilor plecaţi în *Lumea de dincolo atârnă de faptele bune sau rele săvârşite aici şi, ca urmare, este, într-un anumit fel, previzibilă la înmormântare. Textele Sfintei Scripturi cuprind numeroase informaţii despre tărâmurile *Postexistenţei care despart oamenii ce au trăit împreună aici, pe pământ, în două lumi diamentral opuse: **R.**-ul şi **I.**-ul. Credincioşii merg în **R.**, numit *Împărăţie* (Matei XIII, 43; XV, 34), *Ierusalim ceresc* (Gal. IV, 26), *Noul Ierusalim* (Apoc. III, 12), *Sfântul Ierusalim, Cetatea cea mare* (Apoc. XXI, 10), *Sânul lui Avram* (Luca XVI, 22), *Rai* (Luca XXIII, 43; Cor. XII, 3), iar păcătoşii în *Iad* (Luca XVI, 23), *Ghena* (Matei, V, 2, 29, 30; X, 28; XVIII, 9; XXIII, 15,33; Luca XII, 5; Iacov III, 6), *Iezer de foc* (Apoc. XXI, 8; XX,10; 20). Acolo, credincioşii *Vor sluji neîncetat lui Dumnezeu* (Apoc. XII, 15; XXII, 3), *Îi vor cânta laude* (Apoc. XIV, 2-3; Apoc. XIX, 5-6), *Îl vor adora în rugăciune* (Apoc. V, 8, *I se vor închina* (Apoc. X, 4), în schimb ce *Păcătoşii vor suferi în foc veşnic* (Matei IX, 43, 45; XXV, 41; Marcu IX, 44, 48; Luca III, 16, 17, 24), *Vor fi îndepărtaţi de la Domnul* (Luca XIII, 27), *Vor fi aruncaţi într-un loc unde va fi întuneric, plângere, scrâşnire a dinţilor* (Matei VIII, 12; XIII, 50; XXV, 30; Luca XIII, 28), *unde focul nu se va stinge şi viermele care îl va roade va fi neadormit* (Marcu X, 44) şi va avea parte de *Muncă veşnică* (Matei XXV, 46). Atât recompensele cât şi pedepsele sunt veşnice şi proporţionale cu faptele din viaţa pământeană (Luca XII, 47 - 48; Matei XVI, 27; Apoc. XVI, 6; XIII, 10). Sufletele merg direct în **R.** sau în **I.**, după cum au făcut binele sau răul în viaţa pământeană. Starea din **R.** şi **I.** după judecata individuală este identică cu starea din **R.** sau **I.** după judecata universală. Acolo, sufletele îşi amintesc ceea ce au făcut în viaţă şi recunosc dreapta lor rânduire, sunt deci conştiente. Pedepsele şi recompensele după judecata universală sunt veşnice, spre deosebire de cele date la judecata individuală care sunt provizorii. Acestea din urmă pot fi modificate prin rugă-

ciunile celor vii, de aici, pentru iertarea păcatelor celor morţi. La judecata universală se restituie integralitatea fiinţei umane, trupul şi sufletul. Cine a săvârşit cele bune cu sufletul şi cu trupul, amândouă componentele vor primi răsplata, şi invers pentru cine a săvârşit cele rele. Dorind ca nu cumva măsura răsplăţii să fie nedreaptă sau incompletă, pedepsele şi recompensele la judecata universală sunt individuale. Trupurile vor învia pentru a fi solidare cu sufletul la fericire sau la nefericire veşnică. Vor învia atât drepţii cât şi păcătoşii. Pământul, spune Sfântul Efrem Sirul, va da corpul omenesc aşa cum l-a primit. Va fi exclus din corp tot ceea ce este consecinţa păcatului, a morţii, a infirmităţii, a bolilor, a slăbiciunilor, a bătrâneţii etc. Natura umană va înceta să mai fie umană, va trece într-o stare spirituală superioară, nepătimitoare. Cei care vor fi găsiţi în viaţă la judecata universală, vor suferi aceleaşi schimbări. Sufletele pot trece, în acest stadiu, de la starea de rău la starea de bine prin rugăciunile fraţilor şi jertfa Bisericii de aici. După judecata universală vor învia trupurile şi, ca urmare, atât fericirea cât şi suferinţele vor fi trupeşti. În cântecele funerare care alcătuiesc *Cartea românească a morţilor nu apare ideea de **I.** sau apare cu totul accidental. În schimb apare, în numeroase contexte, ideea de **R.** ca de împărăţie a *Morţii.

Plămădeală Antonie, *Învăţătura ortodoxă despre Rai şi Iad*, în „Studii teologice", seria a II-a, an. XX, nr. 7–8, 1968.

Răchită Înflorită

Ipostază a Maicii Sfinte şi reper vizual de orientare în *Cartea românească a morţilor care-i indică sufletului calea bună spre *Lumea de dincolo. Mortului i se spune cum arată şi cum trebuie să se poarte pentru a-i câştiga bunăvoinţa: *Haide, bre, -nainte, / - Nainte să mergi, / Unde-i mai vedea / Răchită-înflorită, / Nu este răchită, / Ci e Maica Sfântă, / Ei să-i îngenuchi, / Poala s-o i-o pupi / De ea să te rogi, / Pe unde să dai / Ca să ajungi în Rai ...* (Runcu, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Râşniţa şi Moara

Unelte ale *Morţii care sfarmă în faşă spiritul grâului. Pentru a deveni pâine sau colac, alimente sacre care poartă, adesea, nume de sfinţi (*Crăciun, *Arhangheli, *Sfinţi, Sfinţişori etc.) spiritul grâului trebuie eliberat prin zdrobirea (moartea) violentă a bobului în particule minuscule în piuă, şi, mai târziu, la **R. şi M.** Între spartul bobului de grâu cu dinţii şi măcinatul lui la moară, omul a parcurs un impresionant proces tehnologic şi spiritual. Omul a inventat mai întâi piua, instalaţie preistorică care, asemănător tehnicii semănatului cu băţul sau cu parul, este o transpunere tehnică a reflexului înăscut, instinctul sexual. **M.** şi

lacul **M.**-rii aveau, aproape fără excepţie, semnificaţie malefică: acolo apăreau moroii, strigoii şi alte fantome, acolo sau cu produse furate de acolo se prindeau farmecele şi descântecele. **M.**, altarul de piatră pe care este jertfit spiritul grâului, era oprită, în unele sate, când apărea pe cer (se năştea) *Luna Nouă şi în ziua de *Blagoveştenie, ziua zămislirii lui Iisus în pântecele Fecioarei Maria. Semnificaţia funerară a **M.**-ii este amintită de zicala *la rând ca la moară* care a avut, iniţial, sensul de răboj, rând, evidenţă a oamenilor la **M.** Această normă juridică nescrisă (obiceiul pământului) este auzită frecvent pe la înmormântări sub forma *ne vine rândul ca la moară*. Funcţia de altar a pietrelor de **M.** a fost intuită de Brâncuşi când le-a aşezat sub formă de masă în monumentul comemorativ de la Târgu Jiu.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Revelion

Ceremonie a morţii şi renaşterii simbolice a primului zeu al omenirii, *An, la împlinirea vârstei de 365 (366) zile, desfăşurată în noaptea de 31 decembrie/1 ianuarie. Revelionul este sărbătoarea nocturnă dedicată celui mai vechi zeu al omenirii, An, personificare a Soarelui, numit Vechi înainte de miezul nopţii, şi Nou după miezul nopţii. Anul, asemănător celorlalţi zei ai omenirii (Zeus, Saturn, Crăciun, Shiva, Mitra), se naşte, creşte, îmbătrâneşte, moare şi renaşte perpetuu, după 365 de zile. În raport de data naşterii şi morţii Anului, Sfinţii în Calendarul popular sunt tineri sau bătrâni: Sânvăsâi (1 ianuarie) este, conform legendelor populare, un tânăr care stă călare pe butoi, iubeşte şi petrece; Dragobete (24 februarie), fiul Dochiei, reprezintă zeul dragostei pe plaiurile carpatice; Sângiorzul (23 aprilie) şi Sântoaderii sunt tineri, călări pe cai; Sântilie (20 iulie) şi Sâmedru (26 octombrie) sunt maturi, după care urmează generaţia sfinţilor-moşi, Moş Andrei (30 noiembrie), Moş Nicolae (6 decembrie), Moş Ajun (24 decembrie) şi Moş Crăciun (25 decembrie). Vârsta înaintată a divinităţilor populare prevestesc moartea şi renaşterea anuală a timpului şi a personificării lui, Anul, Crăciunul. Ciclul sărbătorilor de Anul Nou este împărţit de **R.** în două perioade simetrice. Prima etapă, cuprinsă între Ignatul Porcilor şi miezul nopţii de **R.**, se suprapune peste zilele premergătoare solstiţiului de iarnă, când se măreşte noaptea, sporeşte frigul şi întunericul, fenomene care alimentau spaima oamenilor că lumea merge spre pierzanie, că va veni momentul când Sfântul Soare va dispărea definitiv de pe cer. Soseşte însă fenomenul astronomic spectaculos al solstiţiului când Soarele începe să urce pe bolta cerului iar ziua să crească puţin câte puţin. Obiceiurile, actele rituale şi practicile magice redau simbolic, la început, teama, dezordinea şi haosul generate de îmbătrânirea şi moartea divinităţii adorate, apoi, după renaşterea ei la miezul nopţii de **R.**, optimismul, veselia, ordinea şi echilibrul. Prin sărbătorile şi obiceiurile de Anul Nou, românii îmblânzesc timpul necru-

ţător prin culturalizarea fenomenelor naturale care se desfăşoară independent de dorinţa şi voinţa lor: sacrificiul ritual al porcului, reprezentare zoomorfă a spiritului grâului; prepararea alimentelor rituale din grâu (colaci, turte), şi din carne de porc (piftie, cârnaţi); credinţa că se deschid mormintele şi se întorc spiritele morţilor printre cei vii; abundenţa ospeţelor şi petrecerilor cu excese de mâncare, băutură, distracţie, gesturi, cuvinte şi expresii licenţioase, Periniţa, supravieţuiri ale unor practici orgiastice; activitatea cetelor de feciori care redau, prin colinde şi numeroase acte rituale, drama naşterii şi morţii anuale a divinităţii adorate; stingerea luminilor în noaptea de **R.** înfăţişând întunericul şi haosul desăvârşit provocat de moartea divinităţii; aprinderea luminilor care simbolizează naşterea divinităţii şi, odată cu aceasta, a timpului şi a lumii înconjurătoare; credinţa că acum se deschide cerul, ard comorile şi vorbesc animalele; alungarea spiritelor malefice prin zgomote de tot felul (bice, clopote, strigături); Pluguşorul, Semănatul, Sorcova; încercarea norocului, aflarea ursitei, întocmirea calendarelor meteorologice (din foi de ceapă, din coji de nucă etc.); împăcarea pricinilor şi săvârşirea actelor de toleranţă şi îngăduinţă; începerea simbolică a lucrului şi altele. Datorită vechimii Sărbătorii Anului Nou şi inconsecvenţei legată de fixarea datei Naşterii Domnului (la început pe 6 ianuarie, peste mitul biblic al Facerii omului, apoi pe 25 decembrie, peste locul celebrării zeului Crăciun) momentele desfăşurării obiceiurilor nu se mai supun în totalitate acestui scenariu ritual.

Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 1999; Herseni Tr., *Probleme de sociologie pastorală*, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, Bucureşti, 1941; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Rodul Castraveţilor

Plantă meliferă *(Trifolium arvense L.)*, substitut viriloid folosit la fertilizarea castraveţilor, sinonimă cu Coaiele mârtanului. Florile plantei, puse anume printre vreji de castraveţi, atrăgeau insectele care polenizau atât **R. C.** cât şi florile legumelor semănate în grădină. În Gorj, la rădăcina castraveţilor se înfigeau ramuri de arin în Joia Verde din preajma *Rusaliilor, alături de **R. C.** şi cu acelaşi scop: atragerea insectele pentru polenizarea legumelor.

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Rodul Pământului

Personificare a unei plante veninoase, *Arum maculatum L.* din fam. *Araceae*, care indică oamenilor vremea şi roadele holdelor. Când are frunza verde în lunile lui *cuptor* (*Iulie) şi *guştar* (*August), **R. P.** anunţă rod bogat în lunile *florar* (*Mai) şi *cireşar* (*Iunie) ale anului următor. La *Trifon (1 februarie), patronul şi protectorul său, oamenii îi puneau cenuşă la rădăcină iar la Sânziene îl culegeau şi îl aşezau printre plantele înflorite, gata să rodească. Folosit cu atenţie, **R. P.** era considerat un leac eficient pentru vindecarea unor boli (Oltenia).

Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Roibă

Personificare a unei cunoscute plante tinctoriale, *Rubia tinctorium L.* din fam. *Rubiaceae*, invocată de fete şi neveste pentru frumuseţe. Din rădăcina plantei se prepara o pomadă cu care îşi înroşeau obrajii, motiv pentru care acestea erau ridiculizate în strigăturile de joc: *Rumenele de n-ar fi / Multe fete-ar îmbătrâni, / D-aşa ele tot îs nouă, / Bune-s de clocit pe ouă!; Ia te uită, lele, uită, / C-ai pus rumeneală multă, / Să mai radem cu custura, / Să mai rumenim pe una!* Copiii se vopseau şi ei cu rădăcină de **R.** când jucau *Baba Oarba (Oltenia).

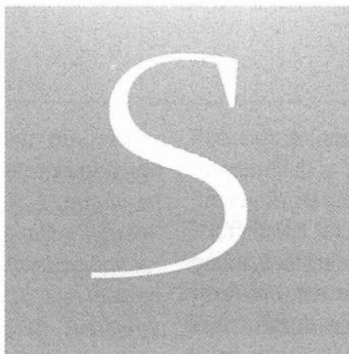
Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Rusalii

Spirite feminine ale morţilor care apar noaptea, între *Paşte şi Rusalii, înainte de cântatul cocoşilor, sinonime cu *Ielele, *Zânele, Măiestrele, *Frumoasele, *Şoimanele, *Miluitele, Dânsele, Cele Sfinte, *Cele Nepomenite, Doamnele, *Puternicele, Fetele Câmpului, Împărătesele Văzduhului, *Ursoaicele, *Vântoasele. **R.**, după ce au părăsit mormintele la *Joimari şi au petrecut Paştele cu cei vii, refuză să se mai întoarcă în lăcaşele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate li se împart pomeni abundente la *Moşii de Vară şi li se dau nume eufemistice (Zâne, Frumoase, Şoimane etc.), provenite din pronume personale (Ielele, Dânsele) şi demonstrative (Cele Sfinte, Cele Nepomenite). Spre deosebire de *Strigoii morţii care apar şi provoacă necazuri oamenilor în anotimpul friguros al anului, **R.**-le populează peisajul mitic românesc numai pe timpul verii şi fac rău în zilele care le sunt dedicate în *Calendarul popular: **R.**, săptămâna **R.**-lor, Todorusalii sau Strat de **R.** Acestea sunt duhuri rele care umblă în cete în număr fără soţ (3-5-7-9), mai rar în număr cu soţ (2-4-12). Prin Banat fiecare membră a cetei poartă câte un nume: Rudeana, Ruja, Păscuţa, Trandafira, Consânzeana, Sânziana, Magdalena, Tiranda, Ana, Todosia. Locuinţa lor s-ar afla prin codrii neumblaţi, prin văzduh, pe câmpii, pe ostroave pustii, pe ape mari. Ele pot fi văzute pe timp de noapte

pe la fântâni, prin pomi şi pe sub streşinile caselor, plutind şi fâlfâind prin aer. Umblă însoţite de lăutari (fluieraşi, cimpoieri), sună din clopoţei, bat din tobe şi trâmbiţe, joacă (hora, brâul etc.), întind mese pe iarbă, beau, petrec, chiuie şi cântă în cor: *Dacă n-ar fi lăsat Dumnezeu / Leuşten şi Odolean, / Avrămeasă, Cârtăneasă, / Ar fi lumea toată a noastră!"*. Dacă se întâmpla să fie văzute sau auzite de cineva, acela nu trebuie să se mişte sau să le vorbească. Pe unde joacă pământul rămâne ars şi bătătorit, iarba înnegreşte sau încetează să mai crească. **R.** pedepsesc oamenii făcători de rele, pe cei care nu le respectă zilele, care dorm noaptea pe sub pomi sau care ies noaptea la fântână să aducă apă prin ridicarea acestora pe sus, în vârtejuri, prin pocire şi sluţire. Diferite forme de reumatism şi maladii neuropsihice poartă diferite denumiri: *luat din **R.***, *ologit de **R.*** De aceste boli se putea scăpa prin descântece de **R.**, *cetanie la mănăstire*, intrarea suferindului în hora *Căluşului sau sărirea bolnavului întins pe pământ de *Căluşari. Relele produse oamenilor de aceste spirite rebele ale morţilor sunt redate de descântecele de **R.**: *A purces Ion / Pe cale, pe cărare, / Şi la mijloc de cale / Cu Rusaliile întâlnitu-s-a. / În faţă izbitu-l-au, / Mâinile dablagitu-i-au, / Vinele la picioare zgârcitu-i-au, / Pieptu-n sus ridicatu-l-au, / Spinarea strâmbatu-i-au, / Creierii turbatu-i-au, / Mintea-n cap schimbatu-i-au, / Vlaga din ciolane luatu-i-au, / Trupu schimonositu-i-au, / Râs de dânsul făcutu-şi-au. / ... /.* La marile lor praznice calendaristice (Sfredelul Rusaliilor, Rusalii, prima zi din Postul lui Sânpetru şi altele), când deveneau extrem de periculoase, oamenii purtau usturoi sau pelin la brâu.

Candrea I.-Aurel, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Salcie

Arbore, *Salix alba L.* din fam. *Salinaceae*, simbol al castităţii şi renaşterii anuale a vegetaţiei, substitut al zeiţei Flora celebrată de romani la 28 aprilie şi ofrandă cu care evreii au întâmpinat pe Iisus la intrarea Lui triumfătoare în Ierusalim. Ramurile înflorite de salcie, culese şi sfinţite în Duminica *Floriilor, au diverse întrebuinţări: împodobesc crucile, mormintele, troiţele, ferestrele, uşile şi porţile caselor pentru protecţia magică şi alungarea spiritelor malefice; sunt mâncate de vite pentru a se înmulţi; sunt înfipte în pământul holdelor sau atârnate în pomii fructiferi şi butucii de vie pentru rod bogat; previn durerile *de şale* în timpul secerişului dacă femeile şi bărbaţii se încing cu ele; opresc, prin diferite practici magice, vijeliile şi ploile cu grindină pe timpul verii; sunt folosite ca leac pentru vindecarea bolilor oamenilor, animalelor şi păsările de curte; sunt folosite la farmece şi descântece. La Florii, copiii din Oltenia colindau cu ramuri verzi de **S.** iar femeile, la *Circovii de Vară (18 iulie), făceau din ele un cerc prin care treceau bolnavii. Coroniţele din salcie erau obiecte sacre prin care se sărutau fetele în practica magică de *Însurăţit şi, uneori, purtate pe cap de *Paparude. În descântecele de deochi Maica Domnului o blesteamă pentru că refuză să-i spună unde se ascund deochetorii: - *Bună ziua Salcie! / - Mai şezi, Maica Domnului, jos. / - N-am venit să şez, / Am venit să te întreb, De deochetori / ... / - N-am văzut, n-am auzit! / - Dar-ar Dumnezeu / să înfrunzeşti, / Să nu rodeşti, / Poame din tine nimeni să nu mănânce, Salcie!*

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Samcă

Duh primejdios pentru femeile lăuze şi nou născuţi, sinonimă cu Avestiţa, Spurcata, Răul Copiilor, Aripa Satanei.

Are chip de femeie înfricoşătoare care umblă dezbrăcată, cu părul despletit şi lung până la călcâie, cu ţâţele mari, aruncate peste umăr, cu gura strâmbă din care îi ies flăcări, cu ochii bulbucaţi, cu unghiile ascuţite sau încovoiate ca o secere. Din familia ei mai fac parte Samcoiu şi nouă copii, la fel de urâţi şi periculoşi ca **S.** Se arată, atât ziua cât şi noaptea, sub formă de vietate (pisică, câine, capră, porc, găină, cioară, broască, muscă, păianjen) sau de femeie. **S.** înspăimântă, frământă şi chinuieşte femeile în timpul facerii, uneori le omoară sau le lasă schimonosite şi neputincioase pentru tot restul vieţii. Copiii în vârstă de 1 – 4 ani bolnavi de **S.** tremură din tot corpul, tresar în somn, oftează, li se strâmbă mâinile şi picioarele. Pentru a se feri de **S.** i se scria pe o hârtie sau pe pereţii casei cele peste 99 de nume purtate sau se desenează scena în care Sf. Arhanghel Mihail o omoară, practici magice împrumutate de români de la alte popoare. Hârtia era păstrată ca amuletă de femeia lăuză, în sân, într-un săculeţ agăţat de gâtul pruncului, sub perna sau în albia (*Leagănul) copilului. Mai frecvente erau însă descântecele care descriu întâlnirea, înfăţişarea, comportamentul şi răul pe care îl face **S**. Este cunoscută sub numele de **S.** sau Spurcata în Bucovina, şi Moldova, de **S.** sau Avestiţa în Ţara Românească şi Banat.

Candrea I. A., *Folclor medical român comparat,* Editura Polirom, 1999; Artur Gorovei, *Folclor şi folcloristică,* Editura Hyperion, Chişinău, 1990; Marian Sim. Fl., *Mitologie românească,* Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000; Pamfile Tudor, *Mitologie românească,* ALL, Bucureşti, 1988.

Satana

Numele *Dracului în textele ecleziastice.

Săptămână

Personificare a timpului scurs între două faze lunare consecutive, egală cu un pătrar lunar. Străvechile calendare lunare aveau timpul organizat pe luni lunare, care începeau la apariţia pe cer a *Lunii Noi aproximativ în acelaşi loc unde apunea *Soarele, şi pe **S.** de 7 zile. Într-un an solar de 365 de zile sunt 13 luni lunare sau Lunaţii şi 52 de **S.** sau faze lunare. Zilele **S.** poartă numele aştrilor vizibili cu ochiul liber de pe Pământ: Luna, Marte, Mercur, Jupiter, Venus şi Saturn. Local, **S.** dedicate unor năpraznice reprezentări mitice (*Caii lui Sântoader, *Filipii, *Rusaliile) au 8 zile. Multă vreme romanii nu au cunoscut **S.** de 7 zile. Ei aveau un ciclu de 8 zile numit *nundinae,* iar zilele erau notate cu 8 litere, de la A la H. De menţionat că în calendarul de la Sarmizegetusa Regia sunt frecvente grupările de 8 stâlpi, presupusa **S.** a dacilor. Orice sfârşit de perioadă calendaristică (zi, săptămână, lună, anotimp, an) avea un caracter nefast. Ritualul sfârşitului şi începutului de **S.**, cuprindea 3 zile: sâmbăta, al cărei caracter nefast era evidenţiat de *cele 3 ceasuri rele,* duminica, care celebra

victoria binelui asupra forţelor malefice acumulate de-a lungul **S.**-ii, şi lunea, care marca începutul **S.**-ii sub auspiciile cele mai favorabile activităţilor umane. Treptat, timpul săptămânal se împlinea, se maturiza, joia fiind mijlocul sau puterea săptămânii, după care se degrada, condiţie obligatorie pentru înnoirea lui. Odată cu răspândirea creştinismului, prima zi a **S.**, duminica romană, a devenit *ziua Domnului*, realitate păstrată de întreaga cronologie latină medievală. Cel care a fixat duminica (dies domini, dominica) început de **S.** a fost Constantin cel Mare, în anul 321 d.Hr. La români şi la celelalte popoare sud-est europene **S.** începea, ca şi astăzi, lunea. Calendarul Popular oferă indicii conform cărora joia era o sărbătoare săptămânală celebrată precum duminica.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Săptămână Oarbă

Personificare a timpului, neprecizat calendaristic, care cristalizează sentimentele, îndrăgesc şi grăbesc tinerii să se căsătorească, sinonimă cu Săptămâna Chioară.

Silvia Ciubotaru, *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie şi etnografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

Sărbători ale Crăciunului

Scenariul morţii şi renaşterii marelui zeu şi timpului calendaristic în perioada solstiţiului de iarnă. În sens restrâns **S. C.** durează trei zile (25 - 27 decembrie), în sens larg 19 zile (20 decembrie - 7 ianuarie). Obiceiurile, actele rituale şi practicile magice prin care se recreează timpul îmbătrânit după 365 sau 366 de zile se împarte în două perioade simetrice: 1. perioada nefastă dintre *Ignatul sau tăiatul porcilor şi miezul nopţii de *Crăciun sau miezul nopţii de *Anul Nou, când se deschid mormintele şi circulă printre cei vii spiritele morţilor, abundă practicile de pomenire a moşilor şi strămoşilor, se sacrifică Porcul, substitut al unei divinităţi preistorice, apar elemente dionisiace şi sunt tolerate unele abateri de la normele sociale; 2. perioada fastă dintre miezul nopţii de *Anul Nou sau miezul nopţii de Crăciun şi *Iordănitul Femeilor, când abundă practicile de curăţire a spaţiului de forţele malefice, se alungă spiritele morţilor, se execută numeroase acte de divinaţie, propiţiere şi profilaxie. Secvenţele rituale şi ceremoniale ale morţii şi renaşterii timpului la **S. C.** formează un scenariu rito-magic din care nu lipsesc: tăiatul porcului, prepararea alimentelor rituale, deschiderea mormintelor, aşteptarea şi ospătarea morţilor, stingerea şi aprinderea rituală a luminilor şi focurilor, banchetele rituale, elementele dionisiace, strigatul peste sat, deschiderea cerului, arderea comorilor, observaţii astronomice, previziunile meteorologice, încercarea norocului, alungarea spiritelor morţilor,

Îngroparea Crăciunului, actele de propiţiere, profilaxie şi de divinaţie, vrăjile şi farmecele etc.

Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1904; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Sâmbătă

Personificare a ultimei zile a săptămânii dedicată de romani zeului şi planetei Saturn. Este un timp îmbătrânit, nefast pentru cei vii, fără noroc, cu unul sau mai multe ceasuri rele, dar favorabil pentru spiritele morţilor cărora li se trimit ofrande (pomeni) mai ales la Sâmbetele Morţilor. Vitele născute sâmbăta se numeau Sâmbotin sau Sâmbotina.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Sâmedru

Zeu al *Panteonului românesc frate cu *Sângiorz, patron al iernii pastorale, care a preluat numele şi data de celebrare ale Sfântului Dumitru, Marele Mucenic de la Tesalonic (26 octombrie) din calendarul ortodox. Împreună cu *Sângiorzul, **S.** împarte Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice: vara între 23 aprilie şi 26 octombrie, cu miez al timpului la *Sântilie (20 iulie), şi iarna între 26 octombrie şi 23 aprilie cu miez al timpului la *Sânpetru de Iarnă (16 ianuarie). În opoziţie cu Sângiorzul, care încuie iarna şi înfrunzeşte codrul, **S.** încuie vara şi desfrunzeşte codrul. În legende, credinţe şi basme **S.** este un bărbat obişnuit, păstor sau crescător de animale, sau un fecior care se metamorfozează pe timpul nopţii în porc, străvechi simbol zoomorf pentru spiritul grâului

Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al*

XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Sânger

Personificare a unui arbust melifer, *(Cornus sanguinea L.)* din fam. *Cornaceae,* invocată în descântecele pe ursită: *Tu, Alun, să mi-l aduci ca un nebun; / Tu, Arţar, să mi-l aduci ca un armăsar; / Tu, Sânger, să mi-l aduci ca un înger! / ... /.* Din lemnul dur al **C.**-lui se crestau bâtele ciobăneşti şi codiriştile de bici (Oltenia, Muntenia).

Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Sângiorz

1. Zeu al vegetaţiei, protector al cailor, vitelor cu lapte şi holdelor semănate, identificat în *Panteonul românesc cu Cavalerul Trac, peste care creştinismul a suprapus pe Marele Mucenic Gheorghe. Sfântul din calendar – numit **S.** în Transilvania şi Banat, Sfântul Gheorghe în Moldova, Muntenia şi Oltenia –, împarte împreună cu *Sâmedru (26 octombrie) Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice: vara pastorală, între **S.** şi Sâmedru, şi iarna pastorală, între Sâmedru şi **S.** Ei poartă la brâu cheile anului cu care **S.** închide iarna şi deschide vara la 23 aprilie, iar Sâmedru închide vara şi deschide iarna la 26 octombrie. Un *sfânt* înfrunzeşte codrul, celălalt îl desfrunzeşte. Între ei este încheiat un rămăşag pe viaţă şi pe moarte: dacă copacii sunt neînfrunziţi pe data de 23 aprilie, Sâmedru îl omoară pe **S.** şi invers. Deşi **S.** este, prin atribuţii şi dată calendaristică de celebrare, opusul lui Sâmedru, amândoi sunt străvechi divinităţi pastorale de origine indo-europeană şi prezintă evidente asemănări cu *Sântoaderul cel Mare celebrat în sâmbăta din Săptămâna Caii lui Sântoader. Cu toţii au, în credinţele, folclorul şi iconografia românească, trăsături comune: sunt divinităţi tinere, hipomorfe, purtate în spate de cai (Sângiorz) sau având ei înşişi copite de cai (Caii lui Sântoader), purifică spaţiul de forţele malefice, omoară balaurul, încuie iarna şi descuie vara etc.;

2. Ciclu de sărbători la sfârşitul lunii aprilie şi începutul lunii mai (*Mânecătoarea, *Sângiorzul Vacilor, **S.**, *Arminden, *Ispas) dedicat unei străvechi divinităţi vegetale numită Gheorghe sau **S.**, Goţoi, Papalugără, *Păpălugă, *Bloj, Mujug, Muroi, Plugar, *Bou Ferecat, *Mătăhulă care se naşte şi moare simbolic, împreună cu timpul, la începutul Anului Pastoral. Degradarea neîncetată a timpului şi spaţiului îmbătrânit până la pragul dezordinii şi haosului dinaintea creaţiei, urmată de naşterea şi purificarea

lor anuală sunt redate printr-un amplu scenariu ritual care cuprinde, printre altele: sacrificiul simbolic al divinităţii în ipostază vegetală (Ramura Verde, *Arminden, Sânjor, *Pomul de Mai, Maial, *Prepeleac) sau animală (mielul sau iedul); prepararea alimentelor rituale (mielul fript haiduceşte, colacii de **S.**); urme ale beţiei rituale (vinul roşu amestecat cu pelin); aprinderea Focului Viu; purificarea animalelor şi oamenilor cu fum şi foc; stropitul, udatul şi spălatul ritual cu roua plantelor; vrăji şi farmece; alungarea spiritelor malefice prin strigatul moroaielor şi strigoaielor, prin sunete de trâmbiţe, tulnice şi buciume; *sorcovitul* animalelor şi oamenilor cu urzica, pelinul sau leuşteanul; acte de manifestare a bunăvoinţei şi toleranţei; libertatea vitelor, în special a celor cu lapte, de a paşte slobode pe unde doresc, inclusiv prin holdele semănate cu grâu; credinţa că în timpul şi spaţiul purificat în noaptea de **S.** ard comorile şi vorbesc animalele, se deschid porţile cerului şi altele. Spre deosebire de scenariul ritual de înnoire a timpului la Anul Nou civil, obiceiurile şi practicile magice de la **S.** sunt însoţite de numeroase activităţi economice şi organizatorice: alesul oilor şi formarea turmelor pentru vărat; angajarea ciobanilor şi văcarilor; măsurişul laptelui; repararea stânelor, oboarelor şi ţarcurilor de vite; închiderea ţarinelor pentru păşunatul devălmaş; însemnatul mieilor şi oilor; *ruptul* mieilor de la oi (înţărcatul); începerea tunsului oilor; urcarea turmelor la munte; semănatul *Busuiocului şi a unor plante de cultură (meiul, porumbul); prepararea *unsorii*, medicament obţinut din plante şi grăsimi animale, pentru vindecarea unor boli ale animalelor; observaţii şi previziuni meteorologice şi astronomice şi altele.

Sângiorzul Vacilor

Ziua de prăznuire a *Mânecătoarei (22 aprilie), sora mitică a lui *Sângiorz, când *Strigoii vii şi vrăjitoarele fură laptele vacilor, rodul câmpului, visul fetelor şi norocul băieţilor. Strigoii vii, care îşi părăsesc trupurile fără ştirea lor în noaptea de 22/23 aprilie, s-ar aduna, călărind pe limbile meliţelor pe la casele rămase pustii şi răscrucile drumurilor, la hotare. După ce îşi încearcă puterile, bătându-se cu limbile meliţelor până la miezul nopţii, revin în sat, intră în trupurile părăsite şi merg să ia mana vitelor cu lapte. Vrăjitoarele mergeau şi ele dezbrăcate şi despletite în noaptea de 22/23 aprilie, înaintea de ivirea zorilor, cu sidila legată de picior prin păşuni, fâneţe şi holdele semănate. Sidila, strecurătoare din pânză rară, înmuiată de roua dimineţii era stoarsă într-un vas de lemn (doniţă, găleată), vrăjită şi dată s-o bea propriile lor vite. Alteori, mana vitelor era luată prin îngroparea bulgărelui de sare sub pragul porţii, sub poteca sau în drumul de trecere al vitelor, dezgroparea lui în taină şi dată apoi s-o lingă vitele lor de prăsilă (Bucovina). Credinţa oamenilor că vitele vor pierde laptele sau că nu se vor mai înmulţi era atât de puternică, încât întreaga suflare a satului căuta mijloace de luptă, tot de

natură magică, împotriva vrăjitoarelor: ascunderea limbilor de meliţă pentru a nu fi găsite de strigoi; ungerea cu usturoi sau cu unsoare din usturoi şi plante apotropaice a meliţelor, porţilor, uşilor, pragurilor şi ferestrelor, vitelor şi oamenilor; descântatul pelinului, leuşteanului, bozului, odoleanului, rostopascăi; aşezarea grapei cu colţii în sus, a ramurilor de rug şi măceş pe la porţi, uşi şi ferestre; alungarea fermecătoarelor prin strigăte, sunete de tulnice şi buciume; apărarea gospodăriilor şi adăposturilor de vite prin prinderea, la stâlpii acestora a *Ramurii Verzi (fag, stejar, salcie, arţar, jugastru); paza atentă a păşunilor şi vitelor scoase la păscut; afumarea vitelor şi păstorilor, aprinderea Focului Viu şi altele.

Sânpetru de Vară

Personificare mitică care a preluat numele şi ziua de celebrare ale Sfântului Apostol Petru (29 iunie). În *Calendarul popular **S. de V.** este despărţit de fratele său, Sânpetru de Iarnă, de aproximativ o jumătate de an. În vremurile imemoriale, când oamenii erau foarte credincioşi, **S. de V.** umbla pe Pământ, singur sau ca însoţitor al lui Dumnezeu. Adesea, Dumnezeu îl consulta la luarea unor decizii. În povestirile şi snoavele populare **S. de V.** este prezentat ca un om obişnuit: se îmbracă în straie ţărăneşti; se ocupă cu agricultura, creşterea animalelor şi, mai ales, cu pescuitul; i se întâmplă lucruri hazlii (i se fură caii sau boii chiar în vremea aratului, petrece şi joacă la cârciumă, are o drăguţă pescăriţă, se îmbată şi este bătut de oameni); intră slugă la diavol; este iscoada lui Dumnezeu pe Pământ şi altele. Fiind credincios, foarte harnic şi bun sfetnic, **S. de V.** este luat de Dumnezeu în cer unde îi încredinţează porţile şi cheile Raiului. Acolo, fiind mai mare peste cămările cereşti, împarte hrană animalelor sălbatice, în special lupilor, fierbe grindina pentru a o mărunţi prin topire şi a deveni mai puţin periculoasă. La marile sărbători calendaristice (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, *Măcinici, *Sângiorz, *Sânziene) **S. de V.** poate fi văzut de pământeni la miezul nopţii, când se deschide pentru o singură clipă cerul, stând la masa împărătescă în dreapta lui Dumnezeu. În ziua de prăznuire a *sfântului,* care marchează miezul verii şi perioada secerişului, se efectuau obiceiuri legate de cultul morţilor (*Moşii de Sumedru, bocete în cimitire, curăţirea şi tămâierea mormintelor), dar şi petreceri şi vestite târguri (Târgul de Fete de pe Muntele Găina). Importanţa sărbătorii este subliniată de Postul lui Sânpetru, care, spre deosebire de celelalte trei posturi de peste an (Postul Paştelui, Postul Crăciunului şi Postul Sântămăriei), are număr variabil de zile. Local, sărbătoarea era anunţată oamenilor de anumite repere cosmice şi terestre: apar licuricii, cucul încetează să mai cânte, răsare pe cer constelaţia Găinuşei.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Frâncu Teofil, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Tipografia Modernă Luis, Bucureşti, 1888; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an.*

Dicţionar, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Sânpetrul Lupilor

Patron al lupilor cărora le împarte hrană în ziua lui de celebrare (16 ianuarie) pentru un an, sinonim cu Sânpetrul de Iarnă. Împreună cu fratele său, *Sânpetru de Vară (29 iunie), împarte anul pastoral în două anotimpuri egale: iarna şi vara (Transilvania, Bucovina, Muntenia, Oltenia).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Sântandrei

Divinitate geto-dacă care a preluat numele şi data de celebrare ale Sfântului Andrei (30 noiembrie), Apostolul care a predicat, în primele decenii după naşterea Domnului Iisus, pe pământurile Daciei. În noaptea de **S.** (29/30 noiembrie) tinerii organizau, la sfârşitul secolului al XIX-lea, în Colinele Tutovei, o petrecere asemănătoare cu Revelionul, numită Noaptea Strigoilor sau Păzitul Usturoiului. Pentru a fi feriţi de acţiunea malefică a moroilor şi strigoilor, aceştia camuflau şi ungeau cu mujdei de usturoi ferestrele şi uşile casei unde se desfăşura petrecerea. Fetele veneau cu câte trei căpăţâni de usturoi, le puneau laolaltă într-o covată pentru a fi păzite de o bătrână la lumina lumânării. Complet izolaţi de lumea din afară, stăpânită de forţele malefice, se distrau, cântau, jucau, beau, mâncau, glumeau. O băutură rituală nelipsită de la acest ospăţ străvechi era *Covaşa din făină de grâu amestecată cu făină de mei, în vremurile din urmă cu mălai de porumb. Dimineaţa, pe lumina zilei, tinerii ieşeau în curtea casei unde, în mijlocul horii, covata cu usturoi era jucată de un flăcău. Se împărţea usturoiul şi, în mare veselie, se întorceau pe la casele lor. Începea un nou an. Usturoiul privegheat se păstra ca ceva sfânt şi se folosea peste an ca leac pentru vindecarea bolilor, pentru prinderea farmecelor şi descântecelor.

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Pavelescu Gh., *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credinţe şi Obiceiuri*, în REF, nr. 1-2, 1993; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909; Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937; Ştefănucă P.V., *Folclor din judeţul Lăpuşna*, în AAF, II, 1933.

Sântămăria Mică

Denumire populară a Preasfintei stăpânei noastre de Dumnezeu, Născătoarei şi Pururea Fecioarei Maria (8 septembrie) din Calendarul ortodox. Peste o mare sărbătoare precreştină din preajma echinocţiului de toamnă, dedicată morţii şi renaşterii Marii Zeiţe de origine neolitică, Părinţii Bisericii au suprapus Naşterea Fecioarei Maria numită de români **S. M.**, *Maica Domnului, *Precesta Mică. **S. M.** şi Sântămărie Mare sunt sărbători respectate cu sfinţenie de românii de pretutindeni, în special de femeile dornice să aibă copii şi să nască uşor. **S. M.** este hotar calendaristic între vară şi iarnă. Ea marchează închiderea adăposturilor subpământene pentru apărarea reptilelor şi insectelor (Ziua Şarpelui) şi plecarea păsărilor migratoare spre ţările calde. Este un timp propice efectuării observaţiilor meteorologice şi astronomice, schimbării pălăriei cu căciula, de unde şi zicala *A venit Sântămărie / Te-ai p... în pălărie*, deschiderii târgurilor şi iarmaroacelor unde se vindeau şi se cumpărau produse specifice sezonului; culegerii unor plante şi fructe de leac, *bătutului* nucilor, începerii culesului viilor, continuării semănatului grâului, orzului şi secarei, jupuirii cojii ulmului pentru legat viţa de vie.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Sântilie

1. Zeu al focului şi *Soarelui în *Panteonul românesc, identificat cu Helios din mitologia greacă şi cu Gebeleisis din mitologia geto-dacă, care a preluat numele şi data de celebrare (20 iulie) ale Sfântului Proroc Ilie. La **S.**, miezul verii pastorale, pe munţi se organizau vestitele Nedei şi Sântilii, iar ciobanii separau berbecii de oi, „miţuiau" mieii. Cultul lui **S.** cuprinde, printre altele, practici de pomenire a morţilor (Moşii de Sântilie), culegerea plantelor de leac, vrăji şi descântece pentru prevenirea sau îndepărtarea vijeliilor, grindinii şi ploilor torenţiale. La **S.**, miezul sezonului pastoral cuprins între *Sângiorz şi *Sâmedru, se separau berbecii până la *Vinerea Mare, se *miţuiau* (tundeau) mieii şi se *retezau* stupii. Este un timp favorabil pentru observaţiile şi pronosticurile astronomice şi meteorologice, norocos pentru căutătorii de comori. Ca divinitate solară şi meteorologică, **S.** provoacă incendiile în verile toride, produce tunetele, fulgerele şi trăsnetele în timpul furtunilor, leagă şi dezleagă ploile, hotărăşte unde şi când să dea grindina. Ca personaj profan, **S.** este un om obişnuit: soldat, vânător, agricultor, crescător de animale, negustor de vite. Fiind ispitit şi înşelat de Drac, **S.** îşi omoară unul sau mai mulţi membri ai familiei (tată, mamă, fiu, fiică sau soră). Păcatele şi le-a ispăşit în diferite moduri: stă închis 40 de ani într-un beci sau bordei; cară apă cu gura, mergând în genunchi, pentru a uda un lemn putred să-l facă să rodească; adună lemne din

pădure 9 ani pentru a-şi clădi un rug imens în care se aruncă şi arde de viu; păzeşte o turmă de oi în vârf de munte etc. Dumnezeu îl iartă, îl trece printre sfinţi şi îl înalţă la cer într-o trăsură cu roţi de foc la care sunt înhămaţi doi sau patru cai albi înaripaţi. Dar, şi acolo, pe cer, aleargă printre nori, tună (durduie, duduie, huruie, bubuie), fulgeră şi trăsneşte în stânga şi dreapta dracii cu biciul lui de foc. Speriaţi, aceştia se ascund pe Pământ: prin pomi, pe sub streşina caselor, în turlele bisericilor şi chiar în corpurile unor animale, în special câini şi pisici. Dorind să nu-i scape nici unul, **S.** trăsneşte şi arborii, oamenii, vitele, casele, bisericile în care s-au ascuns dracii. În tinereţe **S.** tuna şi trăsnea atât de puternic încât plesnea copilul în pântecele mamei şi viţelul în burta vacii. Pentru a nu distruge lumea, dar nici să stârpească definitiv sămânţa dracilor, Dumnezeu. alteori *Maica Precista, l-a lăsat ciung de mâna dreaptă, l-a ologit, luându-i piciorul drept, l-a asurzit sau i-a scos un ochi. El continuă însă alungarea şi omorârea dracilor, alergându-i cu trăsura şi lovindu-i cu biciul de foc ţinut în mâna stângă. Simbolurile prin care **S.** se defineşte ca un autentic zeu solar sunt uşor de recunoscut: trăsura cu roţile de foc şi caii înaripaţi; biciul şi săgeţile de foc, tunetele, trăsnetele şi fulgerele cu care luminează cerul înnorat; subordonarea şi ierarhizarea divinităţilor aducătoare de arşiţă şi foc în luna lui Cuptor, multe din acestea fiindu-i surori (Pârliile, Panteliile), fraţi (Ilie Pălie, Pantelimon), sau simpli vizitii la carul lui ceresc (*Foca). După escatologia populară, moartea lui **S.**, singurul sfânt cu trup şi suflet, va aduce urgia apocalipsei: dracul va reuşi, în final, să-i taie capul, iar din sângele scurs s-ar aprinde Pământul care va arde 9 stânjeni în adâncime. După purificarea prin foc a Pământului, va apărea o nouă generaţie de oameni, mai mici decât cei de astăzi, asemănători cu *Blajinii care ar fi trăit înaintea *Uriaşilor. Dintr-o imensă movilă funerară ar ieşi apoi sufletele tuturor morţilor sub formă de oi şi capre: oile l-ar urma pe Dumnezeu în Rai, caprele pe drac în Iad;

2. Sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpuşă confecţionată din lut. **S.**, care poartă o bogată sinonimie locală şi zonală masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare), este purtătorul unui mesaj precis, transmis printr-un cântec funerar.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Candrea I.A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Frâncu Teofil, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Tipografia Modernă Luis, Bucureşti, 1888; Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Sântoaderul cel Mare

Zeu cabalin, mai mare peste herghelia lui divină, *Caii lui Sântoader, invocat de fete şi neveste să le dea păr frumos şi mătăsos când sapă rădăcina de *Homan, se scaldă în apa în care a fiert planta recoltată sau când aruncă apa scaldei în grajdul cailor. Printre altele, i se solicită să le schimbe părul cu coada iepelor: *Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţă fetelor, / Ca s-o poarte fetele, / Să crească lungă ca aţa, / Moale ca mătasea, / Iar cosiţa fetelor / Dă s-o poarte iepele!.*

Sânvăsâi

Reprezentare mitică din generaţia sfinţilor tineri (*Vlasie, *Dragobete, *Năvalnic, *Sângiorz) care a preluat numele şi data de celebrare a Sf. Ierarh Vasile cel Mare din Calendarul ortodox, sinonim cu Sf. Vasile. Bucuros că i-a dat prima zi a anului, **S.** ar fi *luat un clopoţel, i-a legat la toartă o crenguţă de busuioc şi s-a suit la Dumnezeu să-l ureze. De aceea de Sf. Vasile se urează.* El este personificarea începutului de an, cu chefuri care amintesc de orgiile dionisiace: *Sf. Vasile stă călare pe boloboc. De ziua lui se fac veselii şi chefuri* sau *Sf. Vasile este holtei, ... face pozne mari, e împăratul iubirilor. Petrece şi iubeşte, joacă şi cântă ... strică fete, beau...* (Moldova, Bucovina). Frecvent, este invocat de fete în farmecele de dragoste şi de aflare a ursitei: *Sânvăsâi bălţat, Dă-mi un bărbat / Cât de blestemat, / Dar bine-ntrămat!* sau *Sânvăsâi vărgat, / Dă-mi Doamne bărbat!* În Transilvania este numit **S.**, iar în Moldova, Muntenia şi Dobrogea Sf. Vasile.

Sânziană

Plantă erbacee din fam. *Rubiaceae,* substitut fitomorf al zânei fecioare care dă miros şi leac florilor, rod bogat holdelor de grâu şi orz. În flora României cele două varietăţi ale plantei, **S.** galbenă (*Galium verum L.*) şi **S.** albă (*Galium mollugo L.*) cresc prin fâneţe şi livezi, pe marginea drumurilor, prin păduri şi pe lângă garduri. Planta e cunoscută sub două denumiri zonale: **S.** (Oltenia, Banat, Transilvania, Bucovina, Maramureş, nordul Moldovei) şi *Drăgaica (Dobrogea, Moldova de sud şi centrală, Muntenia). Florile, frumos mirositoare, tulpinile, seminţele şi rădăcinile au numeroase utilizări în medicina şi cosmetica populară, în obiceiurile şi actele magice. Din flori de **S.** şi spice de grâu se împleteşte o cunună, substitut al sacrului, purtată pe cap de o fecioară în ceremonialul numit Dansul Drăgaicei (Vlaşca, Teleorman). Ca substitut al zeiţei Diana (Santa Diana) cununa este agăţată la ferestrele caselor, în stâlpii porţilor şi în crucile de hotar. Ea apără oamenii, mormintele şi holdele de forţele malefice; prezice ceea ce i se va întâmpla în cursul anului celui care a confecţiont-o sau a aruncat-o pe acoperişul casei. Fata care pune floarea sub căpătâi în noaptea de Sânziene (24 iunie) îşi vede în vis ursitul, femeia care îşi înfăşoară mijlocul cu tulpini de **S.** este ocolită de dureri de şale în timpul secerişului, fecioarele şi nevestele care o poartă în sân sau în păr sunt atrăgătoare şi drăgăstoase. Prin calitatea ei de a înflori în cea mai lungă zi a anului şi cu insolaţia cea mai

puternică, **S.** a devenit reper calendaristic pentru aprecierea stadiului de dezvoltare al culturilor: dacă înfloreşte înainte de ziua care îi este dedicată în calendarul popular, 24 iunie, stadiul vegetal al plantelor este avansat şi invers. În nordul României şi în zonele de munte la înfloritul **S.** se începea cositul pajiştilor. Pentru farmacopeea şi cosmetica populară florile sunt culese, după un anumit ritual, în zorii zilei de Drăgaică (Sânziană) iar tulpinile, seminţele şi rădăcinile toamna. Plantele de leac recoltate la **S.** se legau buchete şi, împreună cu o funie de usturoi, se păstrau afară, sub grinda acareturilor, pentru a fi folosite la nevoie. Planta sau anumite părţi ale plantei au diverse întrebuinţări în medicina populară: pusă în scaldă întăreşte copiii debili, zeama obţinută din zdrobirea frunzelor vindecă frigurile, plămădită în rachiu vindecă loviturile şi vătămările, cu roua căzută în noaptea de **S.** şi recoltată în zorii acestei zile se tratau diferite boli de ochi şi de piele, fetele şi femeile tinere care se tăvăleau în noaptea de **S.** în roua căzută pe iarbă credeau că devin mai frumoase şi mai drăgăstoase.

Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Sânziene

1. Reprezentări fantastice în alaiul *Sânzienei sau *Drăgaicei, zeiţă agrară celebrată la solstiţiul de vară, când se împârguiesc lanurile de grâu şi înfloreşte planta ce-i poartă numele (*Sânziana, drăgaica). **S.**-le sunt zeiţe fecioare care apar noaptea numai în cete, de obicei în număr fără soţ. Ele ar fi *zâne sfinte* sau *fecioare frumoase răpite de smei* şi *ţinute în palate ferecate, ascunse prin păduri neumblate de picior de om*. În noaptea de **S.** (23/24 iunie), în timp ce umblă pe Pământ sau plutesc prin aer, cântă şi dansează, împart rod holdelor şi femeilor căsătorite, înmulţesc păsările şi animalele, stropesc cu leac şi miros florile, tămăduiesc bolile şi suferinţele oamenilor, apără semănăturile de grindină şi vijelii. Spre deosebire de *Iele şi *Rusalii, care sunt Zânele rele, **S.** sunt *Zânele Bune. În sud-estul României rolul **S.**-lor sau Drăgaicelor este jucat de o ceată de fete. În situaţii speciale, când oamenii le nesocotesc ziua, **S.**-le pot deveni forţe distructive: stârnesc din senin furtuni şi vijelii, aduc piatră (grindină), ridică în vârtej pe cei păcătoşi lovindu-i de boala numită *luatul din Drăgaică*, lasă câmpul fără rod şi florile fără leac. **S.** sunt atestate atât ca divinităţi fitomorfe (planta care înfloreşte de ziua lor, Sânziana), cât şi ca divinităţi antropomorfe (ceata feminină care formează anturajul în care se desfată zeiţa agrară) în Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureş, Bucovina, Moldova de nord. Sinonimul lor sudic (Muntenia, Dobrogea, sudul Moldovei) sunt Drăgaicele;

2. Obiceiuri, credinţe, acte rituale şi practici magice, specifice scenariului ritual de înnoire a timpului în ziua de Sânziene: efectuarea observaţiilor

astronomice şi meteorologice, în special la răsăritul *Găinuşei sau Cloştii cu Pui, în raport cu care se calcula apoi timpul favorabil semănatului grâului de toamnă; încingerea cu tulpini de cicoare (*Cichorium intybus L.*) pentru a preveni durerile de şale în timpul secerişului; însuşirea magică (furtul) manei şi rodului holdelor şi vitelor; spălarea părului de către fete cu iarbă mare (*Inula helenium L.*) pentru a deveni plăcute feciorilor; scalda rituală a fetelor şi nevestelor tinere în apă curgătoare, în locuri tăinuite sau tăvălirea lor prin pajiştile înrourate în nopţile de **S.** pentru a fi frumoase şi îndrăgite de-a lungul anului; aflarea ursitei prin împletirea *Cununii de **S.** şi aruncarea acesteia pe acoperişul caselor şi şurilor; expunerea hainelor şi aşternuturilor la Soare pentru a nu fi roase de molii; aprinderea Focurilor de **S.** şi arderea substanţelor puternic mirositoare; aprinsul şi Umblatul cu făclia, producerea zgomotelor nocturne (strigăte, sunete din tulnice pentru alungarea spiritelor malefice), practici de pomenire a morţilor (Moşii de **S.**, pomeni, săparea şi plantarea florilor pe morminte) şi altele. În perioada lor de celebrare, a solstiţiului de vară, cucul încetează a cânta, semn că a sosit vremea cositului fâneţelor, prin păduri apar *Licuricii care luminează calea rătăciţilor, se răsuceşte frunza pe ramurile de tei, plop, ulm, se organizează vestite Târguri de **S.**, Drăgaică sau de Fete. Sărbătoarea se numeşte **S.** în sud-vestul, nordul şi centrul României (Oltenia, Banat, Transilvania, Maramureş, Bucovina, Moldova centrală şi de nord) şi Drăgaică în restul teritoriului (Moldova de sud, Dobrogea, Muntenia).

Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.

Scaloian

Sol trimis la divinitatea pluviometrică să dezlege sau să lege ploile, substituit de o păpuşă confecţionată din lut, cârpe, paie sau crenguţe de lemn îmbrăcată cu hăinuţe din cârpe. **S.**, care poartă o bogată sinonimie locală şi zonală feminină (*Ploaia, Moaşa Ploii, *Maica Călătoarea, *Maica Domnului, *Zâna, Seceta, Mama Secetei) şi mai rar masculină (*Scaloian, Tatăl Soarelui, Sfântul Soare, *Sântilie), este purtătorul unui mesaj precis, dezlegarea sau legarea ploilor, transmis printr-un cântec funerar.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; I. Cuceu, Maria Cuceu, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988; I. Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; D. Pop, *Obiceiuri agrare*

în tradiţia populară românească, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Scoaterea Căldurii

Practică magică efectuată de copii în ziua de Măcinici, *Anul Nou Agrar, pentru alungarea frigului şi scoaterea căldurii, pentru sănătatea şi norocul oamenilor. În timp ce copiii loveau Pământul cu beţele sau ciomegele, strigau în cor: *Intră frig şi ieşi căldură, / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!* (Muntenia, Oltenia). Pe arii relativ extinse se credea că Pământul era bătut cu maiurile (un fel de ciocane uriaşe din lemn), cu toiegele, măciucile sau botele de către Moşi, spirite ale strămoşilor, identificate în calendarul creştin ortodox cu cei 40 de Sfinţi Mucenici din cetatea Sevastiei. În timp ce lovesc Pământul aceştia s-ar îndemna strigând în cor: *Patruzeci de sfinţi voinici, / Daţi cu botele-n Pământ, / Ca să tune (intre) frigul, / Să iasă căldura!* (Moldova). Adesea, se bătea cu botele şi ciomegele şi în focurile aprinse în curţi şi grădini în ziua de Măcinici (Banat). Uneltele cu care copiii sau Moşii bat Pământul să scoată căldura şi colţul ierbii sunt modelate simbolic din *Aluat şi mâncate sacramental, precum Măcinicii, în ziua de 9 martie.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.

Secere şi Coasă

Unelte de recoltat grâul şi de jertfit oamenii purtate de *Moarte în mână sau pe umăr. Ciclul vegetal al grâului, deschis de sământa semănată şi închis de sământa recoltată (seceratul), a fost asemuită cu lacunara formulă a vieţii omului: naşterea, căsătoria şi moartea. Conform gândirii magice, spiritul grâului locuieşte în corpul plantei mamă. Când face sămânţă, acesta se retrage în adăpostul impenetrabil al bobului de grâu. După fructificare, planta este jertfită violent de seceră, fiară cu dinţi de piatră în neolitic şi din metal în Epocile Bronzului şi Fierului, sau de coasă în Evul Mediu. **C.** şi **S.**, simboluri ale morţii vegetale, au devenit, cu timpul, şi unelte ale morţii antropomorfe; *Moartea cu coasa* sau *cu secera* este femeia fioroasă care seceră vieţile oamenilor precum spicele de grâu.

Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Septembrie

Personificare a lunii a şaptea în Calendarul roman cu început de an la 1 martie, luna a noua în Calendarul iulian (Stilul vechi) şi gregorian (Stilul nou), cu început de an la 1 ianuarie şi luna întâi în Calendarul Biblic cu început de an la 1 septembrie. În grai popular luna **S.** este numită: Răpciune, cu înţeles de răcire a timpului, de unde şi zicala *În luna Răpciuni / Cad copiii pe tăciuni!*, adică se strâng la căldură în jurul focului; Viniţel

sau Vinimeriu care indică începutul culesului viţei de vie şi stoarcerii strugurilor pentru vin. Luna **S**. cuprinde numeroase sărbători (*Simion Stâlpnicul, *Anul Nou Biblic, Ciuda lui Arhanghel, *Sântămărie Mică, Ziua Crucii, Cârstovul Viilor, *Ziua Şarpelui, *Teclele, Berbecari, Începutul Verii lui Mioi) specifice schimbării anotimpurilor, strângerii roadelor de pe câmp, vii, grădini, livezi, precum şi semănatului cerealelor de toamna.

Candrea I.-A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Vulcănescu R., *Mitologie românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.

Sfânta Maică Luni

Personificare a turtei de cucuruz (mălai de porumb) preparată de femei în prima zi după Lăsatul Secului de Paşte, numită Lunea Păstorilor, mâncată sacramental de ciobani. Se credea că **S. M. L.** apăra oile şi păstorii de sălbăticiunile pădurii, în special de lupi (Banat).

Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882.

Sfânta Moarte

Zeiţă antropomorfă a Panteonului românesc care ia sufletul omului, sinonimă cu *Moartea, *Zâna Bătrână şi *Maica Precista. În unele *Bocete versificate **S. M.** are puteri nelimitate: *- Roagă-te la Sfânta Moarte, / Că la dânsa se pot toate, / Doară ţi-o da cheiţa, / Ca să-ţi descui guriţa, / Să grăiesc şi eu ceva, / Să-mi răcoresc inima* (Tătăruşi, jud. Iaşi). În alte texte, puterea de a deschide gura mortului ca să poată vorbi o are Precesta sau Dumnezeu.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Sfântă Mărie

Zeiţă a morţii în cântecele funerare care împarte sufletele în cele două lumi: de aici şi de dincolo: *Colo sus, mai în sus, / Sus la slava cerului, / La poalele Raiului / Şede* ***Sfântă Mărie****; / Ea îmi şede şi-m tot scrie, / Scrie vii şi morţii. / Vii-i scrie cu roşală, / Să rămâie-n astă ţară; / Morţi-i scrie cu cerneală / Ca să treacă în ceea ţară ...* (Şalcău, jud. Sibiu).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Sfinţi

Spirite ale morţilor modelate din *Aluat şi prăznuite în ziua de *Măcinici, străvechi început de *An Nou agrar, sinonime cu Sfinţişori, *Bradoşi, *Brăduleţi, *Brânduşei, Moşi de Păresimi (Oltenia, Moldova, Bucovina, Banat). **S.**-ii sunt

figurine cu chip de om, animal, pasăre, brad preparate prin două tehnici culinare: coacere şi fierbere. În primul procedeu *Aluatul din făină de grâu frământat cu miere şi miez de nucă se coace în cuptor sau pe plita sobei. Figurinele antropomorfe au cap, ochi, nas, mâini şi picioare sau de colăcei în forma cifrei opt (8). Aceştia pot avea însă şi chip de pasăre, albină, brad sau de turtă ornamentată prin presarea *Aluatului cu ţeava de *Soc. Gospodinele coc un număr fix de **S.**: 40 sau 44 de *Moşi sau Mucenici. La pornirea simbolică a aratului în ziua de **S.** (9 martie), un sfânt se punea în coarnele boilor, altul în coarnele plugului iar ceilalţi se împărţeau vecinilor şi rudelor (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Banat, Oltenia). Prin cel de al doilea ptocedeu *Aluatul modelat sub formă de mici cercuri sau opturi este fiert în apă îndulcită cu miere sau cu zahăr în care se adaugă nucă pisată. Este o mâncare rituală preparată şi împărţită, fără a fi sfinţită de preot, numai la 9 martie (Muntenia).

Sfinţi Mărunţi

Denumire generică a unui grup de patru sfinţi creştini (Sfântul Mucenic Timofte, Sfântul Apostol Vartolomeu, Preacuviosul Onufrie şi Sfântul Prooroc Elisei) numiţi în Calendarul popular Timoftei, Vartolomeul Grâului, *Onofrei sau Ziua (Nunta) Şoarecilor şi Eliseiul grâului. Pe măsură ce timpul civil din Calendarul Iulian (stilul vechi) rămânea în urmă faţă de timpul astronomic exact, atribuţiile vechi ale acestor *sfinţi* de a băga bob spicului de grâu şi de a fertiliza holdele semănate în zilele lor de celebrare nu mai corespundeau cu stadiul de dezvoltare al cerealelor. În această situaţie, poporul i-a făcut, din personificări benefice, responsabili de provocarea unor fenomene meteorologice negative, frecvente în luna iunie: grindina, vijeliile, furtunile şi ploile torenţiale. Credinţe despre **S. M.** şi procesul de scădere a importanţei lor în Calendarul popular au fost atestate în Moldova, Muntenia, Oltenia, Banat, Sudul Transilvaniei.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Sfredelul Rusaliilor

1. Personificare a stelei luminoase din constelaţia Taurului care apare şi dispare de pe firmament la aceleaşi date calendaristice cu *Găinuşa (Braşov);

2. Denumire populară a zilei de miercuri din a patra săptămână după Paşte, sinonimă cu Tudorusalii şi Strodul Rusaliilor, când se întâlnesc ca să petreacă *Caii lui Sântoader cu *Rusaliile (Munţii Apuseni, Moldova centrală);

3. Ziua de miercuri din a patra săptămână după Paşte când, în unele sate, se depunea jurământul în cetele de *Căluş; **4.** Denumire populară a zilei de miercuri care urmează după Duminica Mare (Duminica Rusaliilor), când se bea vin amestecat cu pelin pentru schimbarea sângelui. Pelinul recoltat la **S. R.** se foloseşte pentru împodobirea caselor şi ca leac pentru vindecarea bolilor, în special a frigurilor (Moldova, Basarabia).

Irimie Cornel, *Arta încondeierii ouălor*, în vol. „Ţara Bârsei", tom II, Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al jud. Braşov, Bucureşti, 1974; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Petrovici Emil, *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei*, în AAF, vol. VI, 1942.

Sicriu

Adăpost postum al sufletului mortului construit din lemn după modelul casei ţărăneşti, sinonim cu cosciug, copârşeu, tron, raclă, ladă, jgheab, lemn, *Sălaş, casă de brad, luntre. În multe zone etnografice acesta este construit din *Stejar, arbore sacru al românilor, invocat în Cântecele de Zori: *Ţipă, ţipă, stejar verde / De trei zile, de trei nopţi / Cum de n-o ţipa / Că la el mergea / Ăi trei voinicei / Cu securi la ei. / Cu securi să-l securească / În bardă să-l bărdurească / Ca să-i facă lui Ion casă* (*Cântecul lemnului* strigat în timp ce lemnarii lucrează **S.**-l, Obârşia Cloşani, jud. Mehedinţi). **S.** este o copie redusă la scară a casei din lemn, cu plan monocelular, cu patru pereţi şi acoperiş în patru ape. Lemnarul satului construia două tipuri de case: înalte pentru vii şi scunde, aproape plate, pentru morţi. În Moldova şi, local, în alte zone ale ţării, **S.**-l are, de o parte şi de alta a capului, ferestruici pătrate, dreptunghiulare sau triunghiulare în pereţii laterali ai sicriului, uneori închise cu geam. Mai rar, ferestrele mortului pot apărea în acoperişul sicriului, în dreptul ochilor. În zona Neamţului sicriul are o singură ferăstruică care, după locul unde este plasată, indică sexul celui înmormântat: în stânga pentru bărbaţi şi în dreapta pentru femei. În Bucovina se lăsa o deschizătură şi în peretele de răsărit, la picioarele mortului, numită uşă. Pereţii locuinţei postume sunt îmbrăcaţi în pânză albă precum pereţii casei văruiţi cu var. **S.**-l preia două funcţii de bază ale casei obişnuite: odaie pentru somn, cămară pentru alimente. Acolo sunt aşezate cu grijă obiecte menite să asigure un somn odihnitor (pernă, cearceaf, pătură sau cergă sub mort), merinde pentru drum (colac în mână sau pe mâna mortului, nuci, mere), mijloace de iluminat (lumânare, *Toiagul de ceară) şi de aprins focul (amnarul şi iasca, chibritul şi chiar bricheta) obiecte obişnuite pentru toaletă (săpun, pieptene, oglindă, briciul pentru bărbierit, batistă, prosop), obiecte şi unelte specifice omului călător (traista pentru merinde, bani în buzunare, băţul sau toiagul de sprijin), obiecte specifice numai unor morţi (ochelari, fluier la ciobani, păpuşă

la mamele cu copii mici, cârja pentru invalizi, ţigări, brichetă pentru fumători), obiecte pentru dovedirea comunităţii de credinţă din care a făcut parte mortul (iconiţă sau pistornic pe piept, cruciuliţă).

Bîrlea Ov., *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Simion Fl. Marian, *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Bucureşti, 1976.

Simion Stâlpnicul

Personificare a zilei de 1 septembrie, patron al *Vântului, care a preluat numele Cuviosului Simeon Stâlpnicul din calendarul ortodox. El ar sta într-un picior, pe un stâlp înalt, unde ţine în mâini Cerul şi Pământul să nu se prăbuşească (Moldova, Bucovina, Oltenia), dă drumul vânturilor sau le opreşte să bată pentru a nu provoca molime (Bucovina). Ziua lui de prăznuire era considerată favorabilă observaţiilor şi prorocirilor meteorologice şi climatice. Acum se aprecia, după stadiul de dezvoltare al larvelor unei insecte care se dezvoltă în *gogoşile* sau *merele* de pe faţa inferioară a frunzelor de *Stejar, dacă anul va fi secetos sau ploios, sărac sau îmbelşugat. La **S. S.**, Anul Nou Biblic, păsările, în special vrăbiile, *merg pe măsură, să-şi facă boierescul*, adică să-şi transporte cu ciocul grăunţele care li se cuvin din fiecare holdă pentru cămările de iarnă (Moldova).

Iana A., *Din credinţele poporului român din Maidan de lângă Oraviţa*, în Fam., anul XXVI, 1890; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1915.

Siva

Zeu al *Panteonului românesc sacrificat, prin substituţie, la solstiţiul de iarnă. La Revelion sau în ziua de Anul Nou colindul din unele zone etnografice româneşti cu capul porcului jertfit la Ignat (20 decembrie) se numea **S.** şi, prin contopire cu Vasile, Vasilca, sau Sila. Ceremonialul cuprinde mai multe secvenţe semnificative: expunerea divinităţii (capul porcului) gătite cu inele, cercei, brăţări, flori în faţa ferestrei sau în casa colindată; colinda cântată care narează viaţa **S.**-ei în Raiul din pădurile de fag şi stejar; coborârea acesteia în vale pentru a bea apă; moartea violentă şi incinerarea corpului; judecarea **S.**-ei de un juriu în care apar, adesea, Bătrânul *Crăciun, *Maica Precista; urarea *La mulţi ani!* şi primirea darului. În colindul cântat în Muntenia până spre sfârşitul secolului al XX-lea la fereastra gazdei colindate, este descrisă coborârea din munte a bătrânului **S.**, simbol al anului vechi, moartea

lui violentă şi apoi renaşterea şi somnul liniştit al pruncului **S.** în leagănul de mătase.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Soare

Personificare a astrului zilei dedicat marilor divinităţi ale omenirii: Zeus, Shiva, *Crăciun, Mithra, Iisus. La vârsta senectuţii de 365 zile (366 în anii bisecţi) **S.** moare şi renaşte printr-un substitut al său la solstiţii sau echinocţii. În spiritualitatea românească **S.**-le are trăsături fizice şi calităţi umane: *Soarele dimineaţa, când se scoală, e copil de şapte ani şi cât umblă toată ziua şi vede răutăţile ce se fac pe lume, până seara capătă o barbă albă, până la brâu. Mă-sa îl scaldă în lapte dulce şi iar se face copil; Soarele e om. Acolo în mare are soţie; Soarele e flăcău neumblat în păcate. Pe dânsul tare l-a vrut Luna şi ea tot se băga în sufletul lui şi-l iubea. Atunci Soarele i-a zis: - Nu destul ard eu lumea? Dar încă dacă m-aş însura şi aş avea copii, ce ar mai fi din oameni? Ar arde lumea cu totul, ar trebui să se prăpădească norodul.* Înclinaţia erotică a Soarelui şi relaţia incestuoasă cu soru-sa, Luna, sunt teme frecvente în legendele, basmele şi baladele româneşti. Uneori, **S.**-le e bărbat însurat cu Luna, pe care o întâlneşte numai în nopţile când aceasta se primeneşte şi nu apare pe firmament; alteori, cei doi aştrii sunt fraţi şi din căsătoria lor incestuoasă au rezultat feciorul nepământean, **S.**-le, drumeţind prin Rai şi Iad, cunoaşte foarte bine urmările nefaste ale incestului. Cu toate acestea, el nu renunţă la căsătoria cu soru-sa, Luna. Pentru a se căsători îi împlineşte toate dorinţele: pod de aramă peste Marea Neagră, o mănăstire dincolo de pod şi o scară de fier până la cer. Neînduplecat de ruga sorei sale *Frate, frăţioare, / Puternice Soare, / Spune mie: / Cine-a cunoscut / Cine-a mai văzut, / Cine-a auzit / Cine-a pomenit, /Să ia sor' pe frate / Şi frate pe sor'* porneşte hotărât spre cununie. Incestul şi urmările lui nefaste sunt împiedicate însă de virtuala nevastă care sare în apă de pe pod şi se metamorfozează într-o *mreană de mare cu solzi de zare*. Ulterior, aceasta mreană este numită Lună de Moş Adam şi este aşezată în aşa fel pe bolta cerului încât să nu mai poată fi zărită şi întâlnită de fratele păcătos. În unele legende Luna scapă de relaţia incestuoasă prin fugă: *Nouă ani a umblat Soarele după însurătoare şi tot nu şi-a găsit după potrivă. Atunci a zis către Lună: eu o să te iau pe tine de nevastă! Dar ea se puse pe fugă şi, când el era la răsărit, ea era la apus şi invers. Şi fraţii de atunci nu s-au mai putut întâlni*. În cele mai multe variante ale baladei româneşti, căsătoria lor incestuoasă este oprită de intervenţia lui Dumnezeu: *Fără să ştie de înrudirea lor, Soarele şi Luna au vrut să se însoare, dar Dumnezeu i-a azvârlit pe bolta cerului pe fiecare în altă parte. De atunci ei se caută cu dor, dar nu se pot întâlni.*

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Ion Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi*

stele, 1907 (fără alte date pe copertă); Sanie S., *Din istoria culturii şi religiei geto-dace*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1995; Sângiorzan I.C., Ştefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Taloş I., *Cununa fraţilor şi nunta Soarelui*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.

Soare Sec

Personificare a durerii de cap provocată de insolaţie. După identificarea **S.**-lui **S.** care a provocat suferinţa, acesta este ameninţat de descântătoare că îl va arunca în mare dacă nu-i dă pace suferindului: *Soare negru, / Soare alb, / ... / Soare de la amiază, / Soare după amiază / Soare de la chindie, / Soare de după chindie, / Soare de 99 de sori, / Să nu coci, / Să nu răscoci, / Că eu cu 9 pietre / Te-oi descânta / Şi pe tine-n mare te-oi arunca!* ...

Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiţionale*, Editura ALL, Bucureşti, fără an pe copertă.

Soarele şi Luna

Personificare a unei plante mici din flora spontană a României (*Ranunculus auricocomus L.*) invocată să alunge boala numită *nouă daturi* (eczemă) dată oamenilor de duşmani. Planta, care creşte prin fâneţe umede, livezi şi păduri, numită datorită florilor galben-aurii şi dispoziţiei frunzelor, **S. şi L.**, are numeroase întrebuinţări în medicina populară.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

Soartă

Plan al existenţei fixat la naştere de *Ursitoare de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieţii (alegerea soţului, felul morţii), sinonim cu *Ursita, destinul. Credinţele în destin sau ursită aparţin complexului cultural şi religios indo-european (aprox. 3 500 î.Hr. - anul 0) şi continuă, în mediile folclorice, până în zilele noastre. **S.** este incompatibilă cu complexul cultural neolitic (8 500 - 3 500 î. Hr.) când se credea că marea zeiţă exista în tot şi în toate, că oamenii erau egal de fericiţi şi necăjiţi după moarte, nefiind necesară existenţa Iadului. Vechiul şi Noul Testament ignoră destinul şi întâmplarea întrucât lumea monoteistă este guvernată de un singur Dumnezeu, opusă lumii anterioare, politeiste, a zeilor riguros ierarhizaţi după atribuţii.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Soc

Personificare a unui arbust *(Sambucus nigra l.)* din fam. *Caprifoliaceae*. Ca substitut divin, **S.**-ul îşi punea pecetea (cercurile obţinute prin presarea *Aluatului cu ţevile confecţionate din tulpinile de **S.**) pe colacii antropomorfi la *Măcinici şi pe alte *Aluaturi rituale (prescurile) dedicate morţilor. Împreună

cu o altă divinitate fitomorfă, *Bozul, **S.**-ul este incinerat pe rugurile funerare aprinse la *Joimari. El ar avea înfăţişare antropomorfă: rădăcină cu chip de om, tulpini goale în mijloc precum oasele. Locurile unde cresc **S.**-ii, nefavorabile pentru construirea locuinţei, sunt, precum streşinile bisericilor, adăposturi preferate, alese de *Draci pentru a nu fi trăsniţi de *Sântilie pe timp de furtună. Băţului de **S.** i se solicită ajutor în descântecele *pe ursită (... / Tu, bât de soc / Să nu-i dea a sta-n loc! / ... / Să-l trântească, / Să-l izbească, / La scrisa lui să-l pornească! / ... /)*, în cele de influenţare a hotărârilor judecătoreşti *(... / - Bună ziua, soc mare, / Domn mare, / Ce rudă e mă-ta cu tată-tău? / - Nimic nu e. / Nimic să nu 'aleagă de la judecată în divan, / ... /)*. Refuză, în schimb, să-i spună Maicii Precesta unde s-au ascuns spiritele malefice producătoare de suferinţe: *... / - Bună ziua, Soc mare, / - Mulţumesc dumitale. / - N-ai văzut / De când ai şezut / Pe Deochetoarea cu Deochetoriu, / Pe Frigura cu Friguroiu, / Muma Pădurii cu Pădoroiu, / Striga cu Strigoiu, / Bântuiala cu Bântuitorul / şi Metricea cu Metricioiul? / - N-am văzut, n-am auzit / ... /*. Frunzele, coaja, florile de **S.**, mai ales cele sfinţite la biserică în ziua de Duminica Mare, sunt folosite frecvent în medicina populară.

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Solomonari

Oameni care ar avea ştiinţa de a conduce norii încărcaţi cu grindină pe unde doresc. Ei *au şcoală unde învaţă. ... Solomonarii sunt oamenii lui Dumnezeu şi numai unul din şapte iese solomonar. Ei dau piatră ca să pedepsească pe cei care nu ţin sărbătorile, sau pe cei care au greşit cu ceva înaintea lui Dumnezeu. Piatra se face din coada balaurului. Încotro dă balaurul cu coada, într-acolo bate şi piatra. De aceea, oricât de călduroasă ar fi vara, balaurul tot rece rămâne. Apa nu e rece vara în fântâna unde nu este şarpe şi broască. Solomonarul merge cu balaurul spre răsărit şi acolo, în ţările acele, îl vinde oamenilor cu bucăţica pe care oamenii o ţin în fereastră ca să fie mai răcoare, că pe acolo e tare cald* (Munţii Apuseni).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Gherman Tr., *Ploaia în credinţele populare*, în C.S., nr. 2 şi 4, 1924; Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983; Oişteanu A., *Motive şi semnificaţii simbolice în cultura tradiţională românească*, Editura Minerva, Bucureşti 1989; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Sorcovă

Substitut ritual al divinităţii fitomorfe invocată de copii în prima zi a anului să aducă oamenilor viaţă lungă, sănătate şi prosperitate. **S.** se confecţiona din una sau mai multe rămurele de pomi fructiferi (măr, păr, vişin, prun) şi, uneori, din trandafir tăiate şi puse în apă la înmugurit şi înflorit în ziua de *Sântandrei sau la *Moş Nicolae. Ulterior, substitutul vegetal al divinităţii s-a confecţionat dintr-o nuia cu rămurele împodobite cu fire colorate de lână, cu bete şi fir de busuioc în vârf iar astăzi din hârtie colorată şi flori artificiale. Copiii, după ce îşi sorcovesc părinţii şi rudele apropiate, pornesc câte doi-trei colindatul prin vecini. În timp ce recită textul augural *(Sorcova, vesela, / Să trăiţi, să-mbătrâniţi, / Ca un măr, ca un păr, / Ca un fir de trandafir. / Tare ca fierul, /Iute ca oţelul. / Tare ca piatra, / Iute ca săgeata. / La anul şi la mulţi ani!)*, ating ritmic cu **S.** uşa sau fereastra, dacă colindă afară, şi corpul gazdelor, dacă colindă în casă. Este o *Bătaie rituală, gest atestat frecvent în obiceiurile calendaristice (Bătutul pământului cu maiuri, *Bătutul toacei) şi în practica cotidiană (bătutul pe umăr). Ca obiect ritual, **S.** se păstrează peste an ca ceva sfânt agăţată pe peretele de răsărit, la icoană, sau pe tavan, la meştergrindă (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova).

Caraman P., *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români şi slavi. Contribuţie la studiul mitologiei creştine din Orientul Europei*, Iaşi, 1931; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Şerban Doru, Şerban Valentina, *Calendarul credinţei, datinilor, obiceiurilor şi tradiţiilor din Gorj*, Editura Ager, 2000.

Spartul Oalei

Practică magică de distrugere violentă a oalei de lut în care s-a cuibărit sufletul în ziua înmormântării, în momentul scoaterii mortului din casă. Conform credinţelor populare, sufletul ieşit din corp colindă, în zilele care preced înmormântarea, prin toate locurile cunoscute de el în viaţă. La întoarcere, încercând să intre în corp, cei apropiaţi îl împiedică cu hotărâre: păzesc mortul zi şi noapte, îi ţin lumânările aprinse, îi astupă intrările sau gurile, practică numită Împietritul mortului (Izvoru, jud. Argeş) etc. În cele mai multe sate sufletului pribeag i se oferă un alt adăpost, *Oala de lut, aşezat sub masa sau laviţa pe care este pus sicriul, la capul mortului. Imediat după scoaterea din casă a trupului neînsufleţit, îi este distrus şi noul adăpost al sufletului prin **S. O.** pe locul unde a murit, pe pragul casei, la groapa din cimitir. Oul şi oala, adăposturi privilegiate ale sufletului, sunt fie lipsite de ieşiri (oul), fie prevăzute cu o singură ieşire (oala de lut). Întrucât sufletul nu trebuie să intre şi să iasă dintr-un adăpost pe aceeaşi gură, acesta este sfărâmat ritual: Oul la Paşte şi oala la înmormântare. De la această practică magică verbul *a sparge* a devenit sinonim cu sfârşitul sau moartea oricărui obiect sau fenomen personificat din peisajul

înconjurător: spartul târgului, este ultima zi a târgului sau a bâlciului, Spartul Căluşului, este secvenţa morţii simbolice a zeului cabalin, Căluş ş. a. Se spune că moare sau se sparge până şi *necazul* când, din întâmplare, se sfărâmă un vas, de obicei, din lut. Această sinonimie între verbul *a muri* şi verbul *a sparge* este desluşită de un bogat material etnologic şi arheologic. Paralelismul spiritual ţesut între adăposturile divine care trebuie sparte (oala şi oul) sau rupte (colacul) şi om, este concis exprimat de zicalele româneşti: *Omul e ca oul* (expus morţii în orice moment), *I s-a spart oala* (sinonim cu verbul *a muri*).

Spălare Rituală a Picioarelor

Purificare rituală a moşilor şi strămoşilor în ziua a treia de *Rusalii. În prima zi de luni după Duminica Mare femeia cea mai vârstnică dintr-un grup de familii învecinate, legate prin relaţii de rudenie, scotea la poartă un vas cu apă încălzită, un săpun şi lâna tunsă de pe un berbec alb sau o oaie albă, toate aşezate pe *Pelin verde. Bătrâna începea apoi să spele picioarele tuturor persoanelor, cu excepţia femeilor măritate, după un ritual bine precizat: începea cu membrii propriei familii, de la copii la bătrâni, după care urmau persoanele din casele învecinate; persoana care era spălată stătea în picioare, cu faţa spre răsărit şi pronunţa formula obişnuită de primire a unei pomeni: *Bogdaproste, să fie moşilor şi tuturor moşilor noştrii!*; lâna albă se da de pomană ultimului bărbat spălat pe picioare; pelinul aşternut pe pământ se arunca pe o apă curgătoare. Practica magică se încheie cu o masă comună unde se mânca, fiecare din strachina primită ca pomană, păsat fiert cu lapte. Cu acest prilej, la masa rituală se împăcau pricinile ivite de-a lungul anului prin strângerea mâinilor şi pronunţarea formulei: *Să ne ierte moşii păcatele!*. Oficianta cultului lăsa, înainte de moarte, moştenire obiceiul unei alte femei vârstnice din neam. Obiceiul a fost atestat în sudul Munteniei.

Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Piteşti, 1989.

Spiriduş

Demon primit de vrăjitoare sau de o altă persoană care îşi vinde sufletul Diavolului pentru a fi folosit ca slugă pentru împlinirea unor dorinţe, sinonim cu Nichipercea, Nicornilă, Sărsăilă, Vasilică, Mititelul. Are chip de pui de găină care se poate metamorfoza în diferite vietăţi: muscă, mâţă, câine, iepure, ţap, cal. **S.**-ul este un drac mic, dar puternic şi atotştiutor, vioi, poznaş şi descoperitor de lucruri noi El poate satisface orice dorinţă a stăpânului său: leagă sau dezleagă îndrăgostiţii, aduce boală, suferinţe, moarte, prevede viitorul etc. În schimbul împlinirii dorinţelor, stăpânul lui este obligat să-l hrănească, să-l adape şi să-i dea să fumeze. Nerespectarea pactului atrage mari neplăceri, uneori moartea celui care l-a cumpărat. **S.** se poate procura prin diferite mijloace:

învelirea în câlţi sau vată a unui ou de puicuţă neagră şi purtarea lui nouă zile şi nouă nopţi la subţioară până iese **S.**-ul cu chip de pui; cumpărarea de la o vrăjitoare care doreşte să scape de el; preluarea **S.**-ului prin obiectul găsit sau furat de la persoana care îl are etc. La moarte îşi chinuieşte stăpânul care, după ce îşi dă sufletul, acesta merge direct în Iad. De aceea, cei care îl au, încearcă să scape de el spre bătrâneţe, înainte de moarte: îl vând, îl alungă prin mărturisire la preot şi cetanie la biserică, prin acte de binefacere (Bucovina, Moldova, Dobrogea, Muntenia).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească,* Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Spirite ale Pădurii

Reprezentări mitice specifice civilizaţiei lemnului care sălăşluiesc în copaci, în planta numită muma pădurii (*Lathraea sqamaria L.*) sau care iau înfăţişare de animal (iapă, bivoliţă, *Vacă) şi de om înfricoşător (*Muma Pădurii, *Fata Pădurii, *Moşul Codrului, *Omul Pădurii, Ciuma Pădurii, *Pădureana şi altele). Ele pot fi întâlnite noaptea, pe *Lună Plină sau pe *Lună Nouă, în păduri şi tufişuri, pe câmpuri şi la răscruci de drumuri unde pedepsesc (sperie, iau glasul, ologesc etc.) femeile care torc în ziua de marţi, bărbaţii care fluieră sau cântă din fluier prin pădure şi trezesc copiii Mumei Pădurii, tăietorii de lemne care nu respectă regulile pădurii, persoanele care culeg poame din pădure (mere şi pere sălbatice, alune etc.) în ziua de Probejenie. **S. P.** sunt atestate în toate zonele etnografice şi sunt o componentă de bază a Panteonului românesc.

Sporiş

Personificare a unei plante erbacee *(Verbena Officinalis L.)* din fam. *Verbenaceae* care ocroteşte şi sporeşte rodul holdelor şi mana vitelor cu lapte, sinonimă cu Verbină, identificată cu zeul cu acelaşi nume *(Sporîš)* din mitologia slavilor. Fiind apărător al semănăturilor, **S.**-ul care creşte spontan prin grădini nu este tăiată cu sapa ca orice buruiană. Pentru înmulţirea grâului la recoltat şi treierat, **S.**-ul se punea în carul cu care se cărau snopii de grâu şi pe locul unde se clădea stogul din snopi de grâu. De asemenea, el se aşeza pe gura găleţii de muls la prima mulsoare a oilor (Sâmbra oilor) sau a vacilor fătate. Colacul făcut din spicele noii recolte de grâu, numit şi *fruntea grâului,* se lega cu fir roşu, ban de argint şi ramuri de **S.**, se scufunda în fântână, se scotea şi se împărţea copiilor pentru a fi mâncat sacramental. Planta are numeroase întrebuinţări în medicina populară şi practicile magice de alungare a bolilor. După descântecul de Friguri, descântătoarea se dezbrăca în taină, îşi punea un *maldăr* de **S.** pe cap şi intra în apă. **S.**-ul luat de curentul apei ducea boala pe Apa Sâmbetei în Sorbul Pământului (Oltenia, Muntenia).

Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Victor Kernbach,

Dicţionar de mitologie generală, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989; Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar,* Editura Helios, Craiova, 1999.

Stat

Alter ego al mortului reprezentat de o lumânare încolăcită ca o spirală şi aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu *Trupnicul, *Privighetoarea, Boiul mortului. În cântecele funerare *Zorile sunt rugate să dea răgaz *Dalbului de pribeag să-şi facă **S.**-ul, numit, datorită formei rotunde, turtă de ceară: ... *Zorilor, Zorilor, / Voi surorilor, / Voi nu vă pripiţi / Să ne năvăliţi / Până şi-o găti / Dalbul de pribeag / Turtiţă de ceară / Fie-i de vedeală* ... **S.**-ul este confecţionat după deces de o persoană curată, de obicei de o femeie iertată, dintr-o aţă de tort fără noduri, de lungimea mortului, pentru a fi aprinsă în anumite momente ale înmormântării şi, după înmormântare, puţin câte puţin, 40 de zile la tămâiatul mormântului. În alte zone, **S.**-ul rămas nears este aşezat în sicriu şi înmormântat împreună cu mortul, dat de pomană sau păstrat ca noroc al casei. Sub influenţa bisericii, din resturile toiagului se confecţionează o cruce de ceară. Transpusă grafic, indicaţia dată mortului în cântecele funerare de iniţiere *Înainte să mergi / Şi la dreapta s-o iei* devine o spirală, simbol al drumului mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo. Spirala **S.**-lui mortului, arhetip fundamental al plasticii ţărăneşti (cusături, ouă încondeiate, ceramică etc.), adesea numit *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârşit,* este cel mai reprezentativ motiv al artei neolitice cucuteniene.

Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere,* Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, Lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Stâlp Funerar

Butuc din lemn, substitut al mortului printre cei vii, confecţionat dintr-un arbore sacru, ridicat (bătut) în ziua întemeierii adăpostului postum din cimitir, *Mormântul. Stâlpul din lemn a fost înlocuit, în mare parte, de crucea creştină. Obiceiul de a pune la căpătâiul mortului un stâlp sau o cruce de lemn păstrează amintirea practicii preistorice de întemeiere a mormântului prin practica magică a *Bătutului parului sau stâlpului. Prin aceeaşi modalitate se reprezenta în templele Siriei antice divinitatea: cea masculină printr-o coloană de piatră, cea feminină printr-un trunchi de copac. Sunt încă sate în sudul Transilvaniei unde, la înmormântarea bărbatului, alteori la înmormântarea femeii, se pune stâlp de lemn, nu cruce. În multe aşezări din Oltenia lângă stâlpul de lemn pus la înmormântare este aşezată, la şase săptămâni, crucea definitivă. Prin Muntenia crucea de piatră

aşezată la şase săptămâni sau la altă dată după înmormântare, lângă crucea provizorie de lemn de la înmormântare, se numeşte stâlp. Cimitirele româneşti păstrează şi alte elemente care atestă procesul îndelungat de înlocuire a stâlpului precreştin cu crucea creştină. De obicei, **S. F.**, uneori şi crucile de lemn, are siluete antropomorfe. Identitatea mortului (sexul, vârsta şi, adesea, starea socială şi socială) este exprimată simbolic prin **S. F.** şi prin alte simboluri funerare aşezate lângă el (brad, steag, suliţă), prin mărimea şi ornamentele pictate, sculptate, scrijelite. Pe stâlpi şi cruci apar motive geometrice (rombul, triunghiul), astrale (rozeta solară, luna) şi antropomorfe. Adesea, stâlpii funerari au siluete umane, cu cap, ochi, gură. Surprinzătoare sunt reprezentările plastice ale *Pasărilor suflet de pe stâlpii şi crucile cimitirelor din Oltenia şi sudul Transilvaniei, care sunt redate în întregime sau *pars pro toto* prin cioplire, traforare şi pictură. Lângă stâlp se amenajează diferite anexe: un mic adăpost unde arde lumânarea sau candela, scaun de odihnă, măsuţă pentru sprijinirea pomenilor (ofrandelor) etc.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pavelescu Gh., *Materiale privind Pasărea suflet*, în Studii şi Comunicări de Etnologie, tom. XI, 1997.

Stâlpi de Gard

Personificări ai parilor care susţin gardul şi porţile gospodăriilor. Locuinţa şi anexele gospodăreşti adunate în jurul bătăturii (curţii, ogrăzii) reprezinta un spaţiu protejat magic de gard şi poartă, o oaste alcătuită din stâlpi (generali) şi uluci (ostaşi), adesea cu siluete antropomorfe. De altfel, parii gardului devin în practicile magice de aflare a ursitei în noaptea de *Crăciun sau *Anul Nou feciorii urâţi sau frumoşi, tineri sau bătrâni cu care se vor căsători fetele.

Steag

Ramură înverzită, tăiată dintr-un copac care înfrunzeşte şi desfrunzeşte anual, substitut al divinităţii sezoniere a vegetaţiei, sinonim cu *Sângiorz, Ramura Verde, *Pom de Mai. **S.**-ul este protector al vitelor şi holdelor semănate, pus de strajă la stâlpii porţilor, caselor şi anexelor gospodăreşti în noaptea sau în dimineaţa de Sf Gheorghe, străvechi început de *An Nou pastoral (Gorj, Mehedinţi);

Steag de Înmormântare

Substitut postum al soţului sau soţiei, sinonim cu *Bradul şi *Suliţa. **S.**-ul **de Î.** este un brad de înmormântare curăţat de crengi şi de coajă până aproape de vârf şi ornat prin vopsire, afumare sau prin fire colorate de lână. Textele rituale sunt cântate în timp ce se împodobeşte, pe ultimul drum, care leagă casa din sat de mormântul din cimirir, la împlântarea lui la căpătâiul mortului. **S.** formează o pereche maritală cu tânărul, fată sau băiat, mort necăsătorit. Asemănător Bradului de nuntă, apare, în zona

Siseşti-Noapteşa (jud. Mehedinţi), simbolul nupţialităţii reprezentat de o sferă (ou, măr) străpunsă de un ax. Aproape de vârf se introduc, în tulpina bradului, capetele a patru nuiele învelite în verdeaţă pentru a forma o sferă străpunsă de axul steagului sau suliţei. Imaginea obţinută este identică cu steagul vâlcean de nuntă, cu steagul de nuntă al aromânilor şi bradul de nuntă din zonele româneşti în care vârful este petrecut printr-un măr sau gutuie. În Oltenia de vest, tehnica înflorării **S. de Î.** este asemănătoare cu a beţelor de alun cu care colindă copiii în ajunul Crăciunului şi le înfig a doua zi, în zori, în morminte pentru a se sprijini morţii când vin acasă să petreacă sărbătorile cu cei vii. Aici, tulpina bradului, curăţată de coajă până spre vârf, este vopsită în spirală, începând de la bază, în roşu şi verde, culori care, împreună cu albul lemnului descojit, formează trei drumuri paralele. Uneori, pe lungimea tulpinii descojite sau numai pe o porţiune a acesteia, spirala drumurilor colorate este întoarsă, de la vârf la bază, obţinându-se romboiedri asemănători cu cei de pe beţele sau colindele copiilor mehedinţeni şi cu cei ai Coloanei Infinitului de la Târgu Jiu.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie Muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Steag de Nuntă

Substitut al masculinităţii şi virilităţii mirelui în ceremonialul nupţial, sinonim cu *Bradul de Nuntă, *Băţul Înflorat. Originea **S.**-ul **de N.** în Bradul de nuntă este confirmată de obiceiul confecţionării **S.**-ului **de N.** obligatoriu dintro prăjină (lemn) de brad sau de a pune în vârful steagului o ramură de brad. În satele din Mărginimea Sibiului **S.**-ul **de N.** este numit *cal*, animal simbol al virilităţii. **S. de N.** este astfel confecţionat încât să capete, mai ales atunci când este ţinut în poziţie înclinată, înfăţişare ecvestră. Acesta este gătit precum mirele, respectat de nuntaşi, păzit, jucat şi purtat în fruntea alaiurilor nupţiale de feciorul de încredere al ginerelui, are oraţii şi dansuri speciale. În momente semnificative ale nunţii, **S. de N.** iniţiază mirele pentru actul nupţial: în Bihor se sparge cu coada lemnoasă a **S.**-ului **de N.**, dintr-o singură lovitură, talerul miresei; la aromâni în braţele **S.**-ului **de N.**, confecţionat ca o cruce cu năframă în vârf, se înfig mere roşii; la unele nunţi ardeleneşti mireasa se *descopciează* (se dezleagă) la sân şi gât când trece cu mirele pe sub **S. de N.**, înainte de a intra pentru cununie în biserică. **S.**-ul **de N.** simbolizează, fireşte, voinicia şi bărbăţia, dar şi fecioria. Astfel, la Viştem, jud. Sibiu, steagul de nuntă se numeşte *mânz* iar la recăsătoria bărbaţilor (văduvi sau divorţaţi), uneori şi la nunta feciorilor despre care se ştie că sunt părinţii unor *copii din flori*, nu li se mai împodobea steag sau brad de nuntă. Arealul **S. de N.** cuprinde Transilvania,

Banatul şi, la sud de Dunăre, zonele locuite de români şi aromâni.

I. Albescu, *Rolul şi semnificaţia steagului de nuntă în Mărginimea Sibiului*, în Studii şi comunicări, Sibiu, 1978.

Steaua Ciobanului

Personificare a Stelei Polare, sinonimă cu Stâlpul, Împăratul (Apuseni).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Stejar

Arbore *(Quercus robur L.)* sacru din fam. *Fagaceae*, identificat în *Panteonul românesc cu *Crăciun. Rădăcina indo-europeană *kark*, care a dat numele latinesc al **S.**-lui *quercus*, numele *cârjei* preoţeşti (băţ noduros, de esenţă tare, rupt din stejar), substantivul *cracă* (nume onomatopeu, glas divin auzit în pădure la ruperea copacilor sau a crengilor de copaci) este păstrată de numele *Crăciun, divinitate precreştină sacrificată prin substituţie la solstiţiul de iarnă (*Butucul sau buturuga de Crăciun) şi supusă unui rit funerar de incinerare în noaptea de Crăciun (Oltenia, Muntenia, Transilvania). Vechii greci asociau **S.** cu Zeus, romanii cu Jupiter-Capitolinul, lituanienii cu zeul Perkunas, celţii cu zeul Donar, vechii slavi cu Perun. La latitudinile medii ale emisferei nordice, **S.**-ul îndeplinea trăsăturile fundamentale pentru a substitui zeul fitomorf adorat: masivitatea arborelui, care poate atinge 40 de metri înălţime; rezistenţa la excesele climatului temperat-continental; longevitatea de sute ani; marcarea anotimpurilor prin înfrunzire (vara) şi prin desfrunzire (iarna); prevestirea timpului prin larvele unei insecte *(Cynapis Dryophanta folii L.)* care depune ouăle înţepându-i frunzele; folosirea integrală a părţilor componente (frunzele recoltate vara se foloseau ca nutreţ iarna pentru vite; ghinda adunată toamna pentru hrana pe timp de iarnă a porcilor; utilizarea lemnului pentru construcţia adăposturilor divine şi profane, bisericile şi casele de lemn, pentru confecţionarea sicriului, uneltelor gospodăreşti, instrumentelor casnice şi de cult, în vopsitul vegetal al ţesăturilor, în medicina populară). Arealul de altădată al **S.**-lui, determinat astăzi după structura chimică a solurilor, toponimia, documentele istorice, informaţiile etnografice şi folclorice, depăşeşte arealul substitutului fitomorf al zeului indo-european, *Bradul. Funcţiile mito-magice ale coniferelor (brad, molid, zadă) din zonele muntoase sunt preluate, în zonele de câmpie, deal şi podiş de foioase, în special de **S.** Precum bradul la altitudinile ridicate, **S.**-ul devine, la altitudinile joase adăpost postum (*Sicriul), substitut al mortului (*Crucea, *Stâlpul, *Steagul sau *Suliţa mortului). Divinitatea fitomorfă, substituită de ramura de **S.**, apără la *Mânecătoare, *Sângiorz sau *Armindeni, gospodăriile oamenilor, rodul holdelor şi animalelor de spiritele malefice (*Iele, *Strigoi, Moroi). **S.** este invocat în descântece de

ţeapă, epilepsie, *Muma pădurii, de deochi: *Se scula un român, mare, minunat, / Lua o secura mare, minunată, / Se duse într-o părure mare, minunată, / Tăia un tufan mare, minunat, / Făcu nouă ţăndări mari, minunate, / Lua nouă străchini, străchinele, / Lua nouă linguri, lingurele / Şi s-a suit pe bordei, / Puse masa să mănânce, / Chemă moroii, strigoii, strigoaicele, / Care cum veniră, plesniră; / Care cum gustară, crăpară.* **S.**-ul era lemnul obişnuit pentru talpa (temelia) caselor şi bisericilor din lemn, pentru confecţionarea *Icoanelor de vatră şi instrumentelor de cult. **S.**-ul trăsnit în timpul furtunilor de zeul indo-european al focului şi Soarelui, *Sântilie, devenea un loc sacru pe care oamenii îl împrejmuiau, ca ceva sfânt, cu gard. Lemnul dur al **S.**-ui se folosea, împreună cu un lemn de esenţă moale, la aprinderea Focului Viu, iar *Butucul de **S.** (zeul mort) ardea (rit funerar de incinerare) pe vatră la Crăciun (moartea şi renaşterea sezonieră a divinităţii solare). Sacralitatea lui este exprimată de credinţa populară conform căreia ar fi păcat să tai **S.**-ul, mai ales pe cel din curţile bisericilor. Pentru români, **S.**-ul este arborele dăinuirii. În legendele şi toponimie el este frate sau substitut ai marilor eroi: Stejarul din Borzeşti pentru voievodul Moldovei Ştefan cel Mare; Stejarul lui Mircea, pentru voievodul Ţării Româneşti Mircea cel Bătrân; Gorunul lui Horea. Pădurile de stejar sau alte specii înrudite cu acesta (gorunul, cerul) poartă numele indo-european *dumbravă*.

Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; James Georges Frazer, *Creanga de aur*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1980; Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Stelele Ciobanului

Personificare a unui grup de stele din constelaţia Taurului, sinonim cu *Găinuşa. Când **S. C.** ajung La Toacă, locul pe cer al Soarelui de unde se bate seara toaca la biserică pentru a anunţa sărbătoarea din a doua zi, păstorii ştiau că s-au săturat oile de păscut (Neamţ).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Strat de Rusalii

Ziua de naştere a *Căluşului, zeu protector al cailor şi sezonului călduros al anului, celebrată în miercurea a patra după *Paşte, în ceremonialul numit Legatul Căluşului, sinonimă cu Strodul Rusaliilor (Muntenia şi Oltenia).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, 1989; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români.*

Studiu etnografic, Academia Română, Bucureşti, 1910; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Strănut

Mesager al veştilor bune, al norocului şi chefului. Cel care strănută face semnul crucii şi se roagă: *Doamne ajută!* Dacă în preajma lui se află o altă persoană aceasta îi transmite sănătate şi nu uită să-i repete, semnificaţia **S.**-ului că în curând va face chef. După modelul omului, calul primeşte şi el când strănută în ham urarea: *Sănătate!* Cu mare bucurie era întâmpinat **S.**-ul în ajunul marilor sărbători de înoire a timpului, în special în ajunul *Sântandreiului şi * Sânvăsâiului.

Gorovei Artur, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Academia Română, Bucureşti, 1915.

Stretenie

Divinitate meteorologică răspunzătoare de modificările climatice de la începutul lunii februarie, 2 februarie, zi numită şi *Ziua Ursului. **S.**, traducere slavonă a sărbătorii creştine Întâmpinarea Domnului, a devenit, în Calendarul popular, numele unei divinităţi meteorologice feminine. Comportamentul contradictoriu al **S.**., asemănător cu cel al *Babei Dochia, este reflectat de schimbările climatice imprevizibile ce le hotărăşte: dacă în ziua de **S.** este iarnă grea, ea aduce primăvara şi căldura, dacă este timp frumos şi primăvăratic întoarce iarna şi frigul etc. (Bucovina, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; *Mineiul pe luna februarie*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1976; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909; Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

Strigoi Morţi

Fantome invizibile provenite din sufletele morţilor care nu ajung după înmormântare în lumea *de dincolo*, revin în lumea de aici unde iau viaţa rudelor apropiate, aduc molime, grindină şi alte suferinţe. După relele provocate şi locul unde acţionează, ei pot fi de apă şi de uscat, de vite şi de stupi, de ploi şi de foc etc. Spre deosebire de *Iele, care plutesc în aer, cântând din diferite instrumente în sezonul călduros al anului, între *Sângiorz şi *Sânpetru, şi coboară pe sol numai când se prind în horă, **S. M** călătoresc pe pământ sau pe ape cu mijloace improvizate de transport (călare pe meliţă, pe coadă de mătură, pe butoi sau în butoi etc.). Ei provin din oamenii care au fost strigoi sau moroi în viaţă şi oricare altă persoană careia i s-a greşit ceva în timpul înmormântării, s-a rătăcit pe drumul care leagă lumea de aici de lumea de dincolo, nu a avut cu ce plăti vămile (nu i s-a dat banul la plecare sau

l-a pierdut pe drum). Ca urmare a acestor credinţe, oamenii au inventat numeroase tehnici de prevenire a fenomenului de strigoire şi, dacă a apărut, de destrigoire: ca să nu piardă *banul* pentru vamă, avesta este, uneori, găurit şi legat de degetul mic al mâinii, i se bagă în gură sau i se înnoadă în batistă. Strigoii Vii, cunoscuţi încă de la naştere (copiii născuţi cu căiţă sau cu coadă), erau *omorâţi* înainte de înmormântare prin înfigerea în inima mortului unui fus, ţeapă de lemn, cui, piron de fier. Pentru a înlătura orice posibilitate de înhumare a unui om aflat în stare de moarte clinică, *omorârea strigoiului* era generalizată, în unele sate din Oltenia. Dacă se considera că mortul devenea strigoi, se foloseau diferite procedee de descoperire şi de anihilare a acestuia. În mod obişnuit **S. M.** era identificat pe timp de noapte cu ajutorul armăsarului încălecat de un bărbat cu care sărea peste morminte. Mormântul peste care calul evita să sară se presupunea că adăposteşte un strigoi şi, ca urmare, acesta era deshumat şi omorât. Bătrânii care au participat la asemenea practici declară că au găsit mortul, în unele cazuri, în altă poziţie decât l-au înhumat: întors pe o parte sau pe burtă, zgâriat pe faţă, cu barba şi unghiile crescute. Este posibil ca cel puţin unii oameni înhumaţi în stare de moarte clinică, fenomen biologic de care cei vechi nu aveau cunoştinţă, să-şi fi revenit în reavănul pământului, tragedii care amplificau credinţa în strigoi sau moroi. După deschiderea şi deshumarea cadavrului urmau diferite practici de destrigoire: întoarcerea sicriului cu faţa în jos, înfigerea unor obiecte ascuţite şi înroşite în foc, a secerei etc. în inimă sau în coşul pieptului; smulgerea şi incinerarea inimii; împuşcarea cadavrului în sicriu; introducerea sicriului într-un lădoi şi acoperirea cu pământ; spargerea unor ulcioare la cele patru colţuri ale gropii; transportul mortului strigoi în pădure, incinerarea şi împrăştierea cenuşii funerare pe câmp sau depunerea acesteia pe o apă curgătoare.

Ceauşanu Gh., *Superstiţiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi şi nouă*, Academia Română, colecţia „Din viaţa poporului român", Bucureşti, 1914; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl. *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892; Marian Sim. Fl. *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892.

Strigoi Vii

Spirite ale oamenilor, femei sau bărbaţi, care îşi părăsesc trupurile noaptea, mai ales la *Sântandrei (Noaptea Strigoilor) şi *Sângiorz. Se credea că oamenii puteau deveni strigoi la naştere şi în timpul vieţii. La naştere deveneau strigoi mai multe categori de copii: născuţi cu coadă (o vertebră în plus) sau cu tichie; dintr-o legătură incestuoasă, al treilea

copil din flori născut de o femeie ş. a. Mama comunica ea însăşi copilului său că s-a născut strigoi pentru ca acesta să-şi avertizeze copiii să-i împlinească fără greş practicile de destrigoire când va muri. Activitatea cea mai intensă a **S. V.** se desfăşura în Noaptea Strigoilor (29/30 noiembrie). Atunci aceştia îşi părăsesc în somn corpul, ies din casă pe horn sau pe uşă, se rostogolesc de trei ori pentru a se întrupa într-un animal (lup, câine, pisică, porc, berbec, găină, broască), încalecă pe meliţe, butoaie, cozi de mătură pentru a merge în locuri numai de ei ştiute (între hotare, răspântii de drumuri, poieni prin păduri) unde se întâlnesc cu *Strigoii morţi. Acolo redevin oameni, se bat cu limbile de meliţă, se zgârie, se rănesc până iese învingător unul dintre ei, care le va fi conducător un an de zile. Îşi vindecă pe loc rănile, se întrupează din nou în animale şi pornesc împăcaţi spre case, înainte de primul cântat al cocoşilor. În ajunul Sângiorzului, la Mânecătoare (noaptea de 22/23 aprilie), îşi părăsesc din nou trupurile pentru a merge să fure mana holdelor, laptele vitelor, să strice taurii, să lege sau să ia puterea bărbaţilor de a avea copii. În cele două nopţi oamenii din sate se ungeau cu mujdei de usturoi, ascundeau meliţele, întorceau vasele cu gura în jos, produceau zgomote, îi strigau pe presupuşii strigoi pe nume, aprindeau focuri, păzeau cu atenţie vitele şi păşunile. În Moldova, noaptea de Sântandreiu se numea *Păzitul Usturoiului şi se celebra ca un revelion. Sunt argumente etnofolclorice care sprijină ipoteza că în această perioadă a anului dacii celebrau *Anul Nou.

Candrea I.-Aurel, *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Hedeşan Otilia, *Pentru o mitologie difuză*, Editura Marineasa, Timişoara, 2000; Pamfile T., *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Suflet

Esenţă vitală nemuritoare, invizibilă şi intangibilă, protejată de Adăposturile *Preexistenţei (pântecele matern, Casa copilului), *Existenţei (*Trup, *Casă, sat, lumea de aici) şi *Postexistenţei (*Sicriu, *Mormânt, *Cimitir, *Lumea de dincolo). Întrucât Universul este formată dintr-un infinit de adăposturi care se înghit unele pe altele precum zicala *Peştele cel mare înghite peştele cel mic,* **S.**-ul divin este suma **S.**-elor de pretutindeni, care se găseşte în tot şi în toate, motiv pentru care lasă senzaţia că nu este niciunde. El este precum pădurea care nu poate fi văzută din cauza copacilor. Un adăpost închide alt adăpost, o cutie neagră, o altă cutie neagră, un adevăr alt adevăr. Totul este legat de tot. Aşa cum în universul atomic nu există unităţi izolate, ci structuri integrate în sisteme fizice, tot astfel vietăţile pe Terra, care par că rătăcesc independent una de alta, sunt, în realitate, legate prin infinite relaţii, vizibile sau invizibile, în biocenoze,

ecosisteme, biosferă. Pământul, ca planetă, are infinite adăposturi subordonate, unul din ele este trupul uman, şi infinite adăposturi supraordonate în ierarhia galactică (sistem solar, galaxie, roiuri şi superroiuri de galaxii). Deschiderea adăposturilor ferecate, aflate în direcţia magnitudinilor galactice şi în direcţia infinitezimalului infraatomic spulberă speranţele că vom afla curând adevărul ultim despre **S**. Dacă se cunoaşte că energia universală, cosmică şi terestră, nu poate fi creată şi nici distrusă, ci doar schimbată dintr-o formă în altă formă (căldură, lumină, sunet ...) în timpul eliberării sale prin distrugerea adăposturilor ei, atunci şi ceea ce se numeşte suflet, o formă a energiei, este nemuritoare.

Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Suflete Pribege

Cele două suflete care pribegesc, unul în lumea de aici şi altul în lumea de dincolo, pot avea la sosire aici, fătul, şi la plecare de aici, muribundul, momente favorabile sau nefavorabile, numite de români *Ceas rău şi *Ceas bun, hotărâte de Ursitoare şi de Zori.

Sughiţ

Personificare a actului involuntar cu acelaşi nume, provocat de iritarea nervilor din teritoriul aparatului digestiv, aducătoare, după credinţa românilor, de veşti. În general, mesajele aduse de la rudele, prietenii sau cunoscuţii care îl pomenesc sau îl vorbesc sunt de bine Dar, **S.**-ul puternic şi repetat, îl avertizează însă de clevetiri şi uneltiri puse la cale de duşmani. În această situaţie, cel care primeşte mesajul pe calea **S.**-ului, blestemă ameninţător persoana care nu-i dă pace sau, dacă e cineva pe lângă el, îi spune: *Moaş-ta-n pod!* Pentru a înceta **S.**-ul şi, odată cu el, vorbele rele, spuse de duşmani, se obişnuia ca cel care sughite să-şi smulgă o geană din sprânceană (Bucovina, Oltenia, Muntenia).

Gorovei Artur, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Academia Română, Bucureşti, 1915; Pamfile T., *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări după datinile şi credinţele poporului român*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Sul

Zeu al vegetaţiei, substituit de un *Butuc de lemn, de obicei sulul războiului de ţesut, îmbrăcat şi împodobit ca un flăcău, care fertilizează, în prima joi după *Paşte, lanurile de grâu. Ceata de fete, organizată pe uliţele sau părţile satului, confecţiona din sulul războiului de ţesut o păpuşă cu cap, gură, ochi şi mâini, o îmbrăca în haine frumoase, îi punea floare la ureche. În după-amiaza zilei de miercuri din Săptămâna Luminată **S.**-ul era condus, pe o melodie tânguitoare, asemănătoare *Caloianului şi bocetelor de înmormântare în câmp, la lanurile de grâu. Textul prezintă zeul vegetaţional în dublă ipostază, a bătrâneţii şi a tinereţii: *Sulule,*

bătrânule,/ Şi nepetrecutule,/ Şi neîmbobocitule!/ Sulule, tinerelule,/ Şi nepetrecutule,/ Şi neîmbobocitule!. Acolo, în câmp, **S.** fertiliza holdele: era culcat peste lanul de grâu, băgat pe sub grâul verde, jucat şi apoi adus acasă. A doua zi, dimineaţa, se mergea din nou în procesiune în câmp şi în pădure pentru a reveni în sat pe la ora prânzului, unde sunt aşteptate cu *pomana* **S.**-ului, masă comună, cu mâncare gătită pentru toate participantele. În final, **S.**-ul este dezbrăcat de haine (satele de pe valea Mostiştei, jud. Călăraşi).

Rădulescu N., *Lazăr – o versiune românească a eroului vegetaţional*, în REF, nr. 4, 1966.

Sulfină

Personificare a unei plante melifere *(Melilotus officinalis L.)*, invocată în descântecele de dragoste, în special în cele de aflare a ursitei. **S.** este utilizată în medicina populară, în vopsitul textilelor cu culori vegetale, la fabricarea săpunului de casă (îi dau culoare şi miros plăcut), pentru îndepărtarea moliilor. Când este folosită ca leac, aceasta se recolta în zorii sărbătorilor de *Sânziene sau de Circovii Marinei. În ziua recoltării **S.** se ascunde sub *Ţestul de copt pâinea pentru ca aceste reprezentări mitice, în special Circovii, să nu-i ia leacul.

Georgeta Niţu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Sulica

Reprezentare mitică masculină celebrată în ziua de luni din a doua săptămână care urmează după Duminica Mare, sinonimă cu Iarbă verde. În această zi oamenii merg la câmp unde mănâncă ceapă verde, beau vin amestecat cu pelin şi petrec până seara târziu. În zorii zilei, înainte de răsăritul soarelui, se scoate Frunzarul (ramura verde) prins în streaşina sau stâlpul casei în Sâmbăta Rusaliilor (valea Nistrului de Jos).

Ştefănucă P. V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.

Suliţa

Soţie (soţ) postumă a tinerilor necăsătoriţi, sinonimă cu *Brad, *Steag de înmormântare. **S.** se confecţionează dintr-un brad curăţat de crengi până aproape de vârf. Tulpina este cojită şi apoi împodobită cu motive geometrice prin vopsire, afumare şi fire colorate de lână. Cântecul interpretat în anumite momente ale ceremonialului funerar se numeşte Al **S.**-ţii, sau La **S.**

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Vasile Şişu, *Cântecul ceremonial de înmormântare în satul Runc (Mehedinţi)*, în „Mehedinţi. Civilizaţie şi cultură", vol. IV, Drobeta Turnu-Severin, 1982.

Surata din Pădure

Nume purtat de *Muma Pădurii, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, identificată cu Marea Zeiţă neolitică (*Terra Mater*) (Oltenia).

Surată

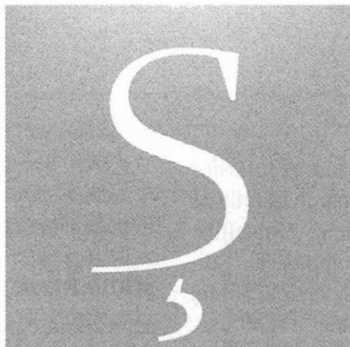
Rudenie spirituală legată între membrele care formează cetele divine la *Drăgaică, *Sânziene, *Sul, *Lioara, obţinută printr-un legământ juvenil la Moşii de Vară, *Sântoader, *Mătcălău, sinonimă cu mătcuţă, verişoară. Termenii corespondenţi pentru băieţi sunt fraţi de cruce, fârtaţi, veri. Criteriile după care fetele se leagă **S.** sunt sexul, vârsta (6–7 ani) şi afinitatea sufletească. Jurământul *(- Te prinzi surată până la moarte? / - Mă prind surată până la moarte!)* este respectat cu sfinţenie. Cât sunt în viaţă, **S.**-ele se întâlnesc, petrec, se ajută, îşi fac diferite cadouri. În Oltenia, la moartea unei surate, se efectuează, la groapă, înainte de înmormântare, un rit de separare a **S.**-ei moarte cu cele în viaţă, iar în Bihor **S.**-le în viaţă se întâlnesc anual, într-o zi a morţilor (Paştele, Duminica Tomii, *Paştele Morţilor, *Rusalii), cu **S.**-le intrate în moarte pentru a-şi potoli dorul într-un ceremonial numit Jocul pe Morminte sau *Lioara.

Bîrlea Ov., *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882; Mârza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1985; Moise Ilie, *Contribuţii la cunoaşterea obiceiului la prinsul verilor şi văruţelor*, în „Studii şi Comunicări", Sibiu, 1981; Scurtu V., *Termeni de înrudire în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968.

Surlă

Instrument muzical, asemănător unei trompete cu şase găuri, cu ajutorul căruia junii braşoveni imitau glasul Porcului, reprezentare preistorică a spiritului grâului. Sunetele **S.**-ei, asemănătoare cu grohăitul porcului, însoţeau alaiurile junilor din Scheii Braşovului la sărbătorile echinocţiului de primăvară. La auzul lor, oamenii ieşeau în întâmpinarea junilor, făceau semnul crucii şi mulţumeau lui Dumnezeu că le-au dat zile să mai audă o dată *Sfânta Surlă*. Surlaşul, personaj important în ceata junilor, mergea în fruntea alaiurilor imitând, cu **S.** în care sufla, glasul zeului jertfit la Ignatul Porcilor.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Şarpe

1. Divinitate preistorică în *Calendarul popular prăznuită primăvara, la *Alexie, şi toamna, la *Ziua Crucii, la ieşirea şi intrarea lui în adăposturile hibernale. Semnificaţia malefică a **Ş.**-lui este relativ târzie şi aparţine mitului biblic. Pentru a-i câştiga bunăvoinţa, oamenii evită să-i pronunţe numele în zilele lui de sărbătoare sau, dacă este necesar, îi zic Domn, Curea, Cel care se Târăşte. De acum se interzicea omorârea lui, conform obiceiului şi zicalei populare: *Omoară şarpele ce-ţi iese în cale!* Împreună cu el, sunt răsfăţate şi alte vietăţi care se trezesc la viaţă în ziua de Alexi: broaştele devin Iepe, gângăniile Doamne sau Cucoane; **2.** Mesager funest care anunţă, prin ticăitul pe pragul casei, sosirea *Morţii. Ca protector al casei, **Ş.**-le casei, spre deosebire de alţi şerpi, nu este omorât.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 1999.

Şerpânţă

Personificare a unei plante suculente *(Sedum acre L.)*, fam. *Crasulaceae*, din flora României invocată de descântătoare pentru vindecarea durerilor de picioare şi anihilarea forţelor distructive ale Dânselor (Ielelor). Recoltarea **Ş.**-ei se desfăşura după un scenariu ritual care dura mai multe zile: descoperirea locului unde creşte planta şi însemnarea acesteia cu fir roşu; aşteptarea unei zile de post (lunea, miercurea sau vinerea) când descântătoarea o aducea acasă. În timp ce o săpa, i se adresa în gând: *Sfântă buruiană, / De Dumnezeu lăsată / De mine însemnată! / Te cinstesc, / Cu pâine şi sare, / Ca să lecuieşti, / Să dăruieşti, / Cu leac, / Cu veac* ... . Se scotea din pământ, locul unde a crescut se dăruia cu pâine şi sare, era adusă în sat şi se ungea bolnavul pe locul dureros. În final, părţile nefolosite ale plantei se înapoiau locului unde a crescut (Ţara Dornelor).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992.

Şoimane

Nume eufemistic al reprezentărilor malefice feminine care apar în nopţile de vară, sinonime cu *Ielele, *Rusaliile, *Zânele, Măiestrele, *Frumoasele, *Şoimanele, *Miluitele, Dânsele, Cele Sfinte, *Cele Nepomenite, Cele Frumoase, Doamnele, *Puternicele, Fetele Câmpului, Împărătesele Văzduhului, *Puternicele, *Vântoasele. Sunt atestate în Oltenia (Dolj, Olt, Mehedinţi); Muntenia (Argeş, Dâmboviţa, Prahova, Teleorman); sudul Transilvaniei (Hunedoara, Sibiu) şi Banat (Caraş-Severin).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Şoldină

Personificare a unei plante (*Sedum acre*), fam. *Crassulaceae*, din flora României, invocată de descântătoare să lecuiască bolile (reumatism, paralizii etc.) şi de vrăjitoare să căsătorească fetele, să pedepsească duşmanii, să aducă dragoste în căsnicie, noroc în afaceri. Cultul **Ş.**-ei, întreţinut prin obiceiuri, acte rituale şi practici magice, este identic cu cel al *Mătrăgunei (Ţara Oltului).

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992; Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Eliade M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Ştima Apei

Reprezentare mitică feminină, stăpână a apelor, care se face văzută şi simţită pe timp de noapte. **Ş. A.** ar fi o femeie albă şi rece care stă în apă, are pieptii mari pe care îi dă pe spate. Ca statură, este înaltă şi îmbrăcată în alb. Apare însă şi ca sirenă (jumătate om şi jumătate peşte), poate fi femeie dar şi bărbat. Când iese la suprafaţa apei, pe vreme rea şi în nopţile cu lună, se scutură, umblă pe uliţă ca un nor, se scaldă. *Dacă-i dai pace, nu zice la nimeni nimica, dar de nu, te muţeşte, te sluteşte. Umblă până la miezul nopţii, când încep cocoşii a cânta. Ea trage pe om la înec zicând: Ceasul a sosit, / Omul n-a venit!* (Moldova, Bucovina).

Eretescu C., *Ştima Apei. Studii de mitologie şi folclor*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2007; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Ştima Banilor

Reprezentare mitică românească care păzeşte zi şi noapte comorile şi îngăduie oamenilor să le descopere şi să le dezgroape în ajunul marilor sărbători de peste an (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, Paşte, *Sângiorz, *Ispas, * Rusalii),

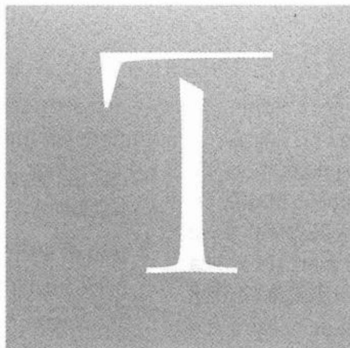
când ard banii, sinonimă cu Zârnă. Se arată numai căutătorilor de comori, de obicei sub formă de femeie înaltă, cu capul descoperit şi părul despletit, lung până la călcâie, cu ochii mari şi roşii ca para focului sau, dimpotrivă, ca o fată foarte frumoasă, înaltă şi subţire, cu părul lung, de culoarea flăcării când ard comorile. Ea se poate metamorfoza în pasăre (găină, cocoş), animal (mâţă, câine, lup, cerb, ţap), plantă sau parte din plantă (frunză), demon (*Drac). **Ş. B.** înlesneşte oamenilor buni, milostivi să intre în posesia banilor şi îi îndepărtează, îi îmbolnăveşte sau îi omoară pe cei răi, stăpâniţi de gândul să folosească banii numai în interes propriu. Omul care descoperă şi dezgroapă o comoară trebuie să lase în locul săpat câţiva bani întrucât stăpâna lor, **Ş. B.**, care obişnuieşte să-i numere tot timpul, va veni la el şi-l va necăji până îl va omorî (Bucovina, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească,* Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Ştima Pădurii

Nume bucovinean al *Mumei Pădurii, reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, specifică civilizaţiei lutului şi lemnului.

Niculiţă-Voronca Elena, *Datinile şi credinţele poporului român, adunate şi aşezate în ordine mitologică*, vol. I, Editura Saeculum, Bucureşti, 1998.

Tartăcot

Demon înfiorător, conducător al dracilor metamorfozat în pitic malefic, sinonim cu Tartor. Acesta vine grăbit *Prin aluni, prin păduri / Din copite sfârâind* şi produce durerile de burtă. În descântecul de izgonire a suferinţei, descântătoarea descrie, printre altele, înfăţişarea lui fizică: *Fugi Tărtăcot / Cu barba d'un cot. / Cu mâinile / Cât prăjinile, / Cu picioarele / Cât răşchitoarele, / Cu ochii / Cât taierele/ ... /* (Oltenia, Muntenia).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Tatarcă

Personificare a cancerului care a primit numele tătarilor, cruzi invadatori ai Ţărilor Române. De-a lungul Evului Mediu, pentru alungarea bolii se recurgea, frecvent, la descântec: - *Om tatar, unde mergi? / - La Movila Robilor. / - Om tatar, întoarce-te: / Eu cu sabia te-oi săghia, / Cu toporu te-oi tăia, / Hârşti, hârb te-oi face / Şi N. să rămâie curat; ...*

Gorovei Artur, *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990.

Tată al Pădurii

Reprezentare mitică specifică civilizaţiei lemnului stăpân, împreună cu *Muma Pădurii, peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure. În descântecele de Muma Pădurii apare şi cu alte nume: *Omul Pădurii, Moşul Codrului, *Păduroiul.

Pamfil Bilţiu, Maria Bilţiu, *Izvorul fermecat*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999; Pamfile Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.

Tărbacul Câinilor

Practică magică de alungare a *Lupului, întruchipare a iernii, în prima zi după Lăsatul Secului de Paşte. Câinii sunt prinşi şi chinuiţi prin mijloace violente (Răvăritul, Datul în Jujeu sau în Tărbacă). Când scăpau, se refugiau în hotarul

satului de unde, după ce urlau câteva zile la vederea oamenilor, se întorceau istoviţi pe la casele lor. Prin acest obicei oamenii credeau că pot alunga iarna patronată de lup, pentru a lăsa loc verii, patronată de o altă divinitate a *Panteonului românesc, *Calul. A doua zi după **T. C.**, începe sezonul patronat de cal, deschis de Săptămâna *Caii lui Sântoader.

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

Tânjaua

Moartea şi renaşterea divinităţi agrare în ziua de *Sângiorz, substituită de gospodarul care a ieşit primul la arat, sinonim cu *Boii Sângiorzului, *Alegerea Craiului, Plugarul, *Primul Arător, Udătorii. Ceremonialul, care antrenează întreaga comunitate sătească, cuprinde mai multe secvenţe rituale şi organizatorice: identificarea de către ceata de feciori a plugarului care a ieşit primul la arat în luna martie; asocierea tinerilor, doi câte doi, pentru a împodobi câte un plug cu crengi verzi şi flori; purtarea în spate a jugurilor împodobite spre gospodăria primului *arător*; legarea, a plugurilor aduse de feciori unul de altul; prinderea de ultimul plug a teleguţei împodobită în care se va aşeza plugarul; *înjugarea* feciorilor la plugurile aduse de aceştia; pornirea cortegiului spre locul din ţarină unde a fost efectuată prima arătură din acel an; înconjurarea solemnă a primului loc arat cu plugurile, de la răsărit la apus; îndreptarea alaiului spre râu, timp în care primul arător încearcă să sară din teleguţă pentru a se salva de la *înec*; *înecarea* (moartea) primului arător prin aruncarea lui în apă şi ridicarea acestuia în picioare, în explozia generală de bucurie a asistenţei; stropitul reciproc, spălatul pe faţă cu apa din râu; întoarcerea la casa plugarului, timp în care feciorii înjugaţi *mugesc* şi *împung* precum boii asistenţa, cântă, chiuieşte, joacă; petrecerea de la casa primului gospodar al satului care va fi respectat de-a lungul întregului an şi căruia i s-ar datora roadele bogate sau sărace obţinute (Lăpuş, Năsăud, Ţara Oltului, Făgăraş).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.; Petri Ov., *Craii de la Mocod – obicei din ciclul primăverii*, în Zes., nr. 1, Bistriţa, 2000.

Târg al Drăgaicei

Prilej de negoţ şi distracţii organizate în a doua jumătate a lunii iunie, în perioada solstiţiului de vară, când se celebra *Drăgaica, zeiţă agrară, protectoare a holdelor semănate şi a femeilor măritate. Manifestările cultice câmpeneşti din zilele Drăgaicei sau Sânzienei, la care participau locuitorii din aceeaşi zonă geografică, au devenit de-a lungul timpului renumite târguri, bâlciuri şi iarmaroace. Numele lor contemporan, **T.**

D. şi **T.** Sânzienelor, amintesc scopul de altădată al întrunirilor: celebrarea divinităţii agrare şi ocazii de întâlnire şi cunoaştere a tinerilor în vederea căsătoriei (**T.** de Fete); vânzarea unor produse (Târgul Cireşelor, Târgul Cepelor). Spre deosebire de Nedeile sau Sântiliile carpatice care erau dedicate în luna iulie unui zeu solar şi pastoral indo-european, **T. D.** era dedicat, în luna iunie, unei zeiţe agrare de origine neolitică. Vestite târguri ale Drăgaicei sau Sânzienelor se ţineau la Buzău, Focşani, Buda (jud. Vrancea), Ipăteşti (jud. Olt), Piteşti, Câmpulung Muscel, Cărbuneşti (jud. Gorj), Broşteni (jud. Mehedinţi), Giurgeni (jud. Ialomiţa), Colentina (jud. Ilfov), Blaj, Asuaju de Sus (Maramureş), Muntele Găina (Apuseni) şi altele.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Târg al Găinii

Sărbătoare pe Muntele Găina din Masivul Apuseni dedicată zeiţei greceşti Gaea şi zeiţei romane Iuno, protectoare a femeilor măritate şi a lunii iunie. Spaţiul ritual de desfăşurare a **T.**-ului este muntele *Găina, nume de pasăre simbol pentru maternitate. Cultul preistoric al zeiţei materne de origine neolitică este păstrat astăzi de mai multe reprezentări mitice româneşti: *Sânziana, *Maica Precista, *Dochia, *Drăgaica. Fără să-şi dea seama, românii îi întreţin cultul prin numeroase ceremonii: unele desfăşurate pe munţi (**T.**-ul **G.** de pe Muntele Găina, pelerinajul de Sântămărie de pe Muntele Ceahlău), altele coborâte din munţi în zonele de deal şi câmpie (Târgul Drăgaicei de la Buzău). Vechimea multimilenară a sărbătoririi zeiţei Gaea, devenită ulterior **T.**-ul de Fete de pe Muntele Găina, este susţinută de argumente astronomice (*Cloşca cu Pui, Găinuşa sau Cloţa, care este văzută pe firmament în perioada solstiţiului de vară, când se ţine **T.**-ul **G.**), etnologice (Găina, pasăre fantastică, cu aripi şi ouă de aur, prezentă în unele legende din Munţii Apuseni), toponimice (numele Muntelui Găina) şi altele. Întâlnirile cultice din luna iunie, în perioada solstiţiului de vară, pe înălţimile Munţilor Carpaţi, au asimilat de-a lungul timpului funcţii noi: schimb de produse, petrecere, distracţie. Acestea fac parte din patrimoniul cultural şi istoric al Vechii Europe.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I.,

Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pop D., *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.

Târnoase

Personificări ale zilei de miercuri care marchează mijlocul Postului de Paşte, sinonime cu Miezul Păresimilor şi Sărbătoarea Ouălor. În această zi se separă ouăle pentru prăsilă de ouăle care urmau să fie vopsite şi încondeiate de *Paşte. Cloştile puse pe ouă în ziua de **T.** scoteau puii, după trei săptămâni, la sărbătoarea centrală a calendarului festiv creştin, Paştele (Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.

Tecle

Reprezentări mitice, rele de foc şi de lupi, celebrate în mediile pastorale în ziua de 24 septembrie, care au preluat numele şi data Sfintei Mucenice Tecla din Calendarul creştin ortodox. Local, **T.**-le sunt confundate cu zilele Berbecarilor (26-29 septembrie). Asemănător *Filipilor, **T.**-le sunt respectate prin interdicţii de muncă: nu se mătură şi nu se aruncă cenuşa din casă pentru a nu găsi lupoaicele cărbunii aprinşi să-i mănânce şi să se împuieze, nu se lucra lâna şi pieile de animale etc. (Subcarpaţii Munteniei şi Olteniei).

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Tei

Arbore *(Tilia tomentosa)* din fam. *Tiliaceae*, substitut al zeiţei mamă neolitice, protectoare a oamenilor şi animalelor, invocată în riturile de aducere a ploii şi de alungare a pericolelor (boli, furtuni). Din trupul lui divin se confecţionează instrumente sacre *Toaca din lemn, care mângâie şi cheamă credincioşii la biserică, *Buciumul din coajă de **T.**, cu care sunt alungaţi strigoii şi moroii în noaptea de *Sângiorz, icoanele de lemn şi biciul *Mutului, zeu cabalin al cetei *Căluşarilor. Copăiţa pentru scalda copilului şi leagănul, piese încărcate cu numeroase simboluri, sunt confecţionate, de cele mai multe ori, din lemn de **T.** Prin calităţile sale apotropaice, el este implicat în practicile magice de întemeiere a aşezărilor, de unde şi frecventele nume de sate care au rădăcina provenită din cuvântul **T.** (Teiu, Teiuş, Teişani) sau cu numele lui slav (Lipova, Lipniţa, Lipovăţ, Lipcani). Sub coroana

T.-ului este un spaţiu ocrotitor pentru om, inaccesibil spiritelor malefice (*Dracul, *Ielele, *Rusaliile). Acolo dorm bolnavii pentru însănătoşire, se întâlnesc îndrăgostiţii etc. Spre deosebire de *Stejar, alt arbore sacru al românilor, substitut al zeului tată indo-european, **T.**-ul nu este trăsnit de *Sântilie în timpul furtunilor de vară. Ramurile înfipte printre culturi, în morminte, legate în coarnele vitelor, la brâu, de stâlpii caselor şi anexele gospodăreşti în zilele de *Sângiorz, Constantin şi Elena, *Paşte, *Florii, *Rusalii (Duminica Mare), Schimbarea la Faţă alungă moroii şi bolile, fertilizează femeile. Local, în Oltenia, Duminica Mare este numită Duminica **T.**-ului. Ca o adevărată mamă a naturii, **T.**-ul oferă omului protecţie magică, leacuri împotriva bolilor, instrumente de cult şi de uz gospodăresc, fibre de legat. În vremurile cu cataclisme istorice (invazii, războaie, epidemii) şi naturale (inundaţii, grindină, secetă) din coaja **T.**-ului măcinată la râşniţă se obţinea mălai pentru mămăligă consumată, aşa cum spune un vechi cântec popular, cu dragavei (ştevie): *Foaie verde de turiţă, / Hai Drăghici la râşniţă / Să râşnim mălai de tei / Să mâncăm cu dragavei.*

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Templul Ursitelor

Adăpost *geomorf cu înfăţişare de catacombă paleocreştină (sec. IV d. Hr.) săpat de om în Muntele Ţaga din masivul Făgăraş (com, Şinca Veche, jud, Braşov). Adăpostul este format din două încăperi. Într-o firidă a altarului, în interiorul unui poligon stelat, se află două litere greceşti (alfa şi omega), iar în absidă este incizat chipul Domnului Iisus.

Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura cIMeC, Bucureşti, 2000.

Tichiuţă

Nume tabu pentru *Drac provenit de la tichiuţa de culoare roşie purtată pe cap când doreşte să se facă nevăzut.

Toacă de Lemn

Instrument preistoric specific civilizaţiei lemnului care imită glasul divinităţii cu chip de pom. Obiceiul bătutului **T.**-cei **de L.** apare în cele mai neaşteptate unghere ale culturii populare: toponimia sacră a Carpaţilor (La Toacă, în munţii Ceahlău), denumirea aştrilor (Toaca din Cer), în basme şi zicale, în obiceiuri şi practici magice (Colindul cu Toaca în noaptea de *Joimari, alungarea norilor ameninţători, aducători de grindină şi vijelie pe timpul verii, şi a *Vârcolacilor când sfâşie, în timpul eclipselor, Soarele şi Luna etc.), în descântecele şi farmecele pentru aflarea ursitei în timpul *Vergelului şi altele. Cu acelaşi glas divin, Biserica Creştină de rit oriental cheamă credincioşii la rugăciune, anunţă înce-

putul zilei rituale şi principalele momente liturgice. Prin gestul bătăii lemnului cu degetul românul invocă involuntar divinitatea fitomorfă pentru alungarea sau prevenirea unui rău de care aude sau îl vede. Înainte de a deveni instrument liturgic folosit de Biserica de rit oriental, bătutul **T.**-ei a fost o practică magică.

Cristescu C., *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3-4, 1990; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Toiag

Lumânare de mărimea mortului, încolăcită ca o spirală şi aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo. **T.**-ul, numit *Stat (înălţimea mortului), Trupnic (truparul), boi şi, de multe ori, *Privighetoare sau altă pasăre, este confecţionat imediat după deces de o persoană curată, de obicei de o femeie iertată, dintr-o aţă de cânepă. În unele sate din Moldova aţa, care va deveni fitil al lumânării (**T.**-ului), este trecută de trei ori prin mâna dreaptă a mortului (Cucuieşti, jud. Bacău) şi de tot atâtea ori după degetul mare al piciorului drept (Păltiniş, jud. Botoşani), ca şi cum mortul însuşi şi-ar măsura corpul, ceara topită se toarnă pe fitil invers ca la o lumânare obişnuită, lumânarea este închinată de trei ori celor patru zări (Mera, jud. Vrancea), se strânge în formă de spirală sau **T.** după care este dăruit mortului, punându-se pe pieptul sau în mână, împreună cu câteva cuvinte: *Îţi dau toiag de la fraţi, de la surori, de la părinţi şi de la toate neamurile* (Pârcovaci, jud. Iaşi). Pe ouăle încondeiate, forma de **T.** de înmormântare (spirală) este un *alter ego* al mortului şi un simbol al drumului nesfârşit numit *drumul mortului, calea rătăcită, cărarea fără sfârşit*. În unele sate botoşănene lumânarea de ceară de lungimea mortului se răsucea pe un toiag de lemn, căpătând înfăţişarea stâlpului funerar cu şarpele încolăcit în jurul său (Hudeşti, Mihăileni, Pârâul Negru). În Banat (Ţara Almăjului), **T.**-ul este incinerat simbolic în timpul pomenii (ospăţului funerar): înainte de binecuvântarea bucatelor de pe masă de către preot se împodobeşte cu un băţ cu flori, se încolăceşte o lumânare de ceară galbenă în jurul lui care se aprinde când citeşte preotul rugăciunea mesei şi apoi participă la ospăţul funerar, stând pe scaun, la loc de cinste, în capul mesei.

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Toiag al Mortului

Băţ, de obicei de *Alun, ornamentat cu cruci sau curăţat de coajă până în vârf unde se leagă un buchet de flori, o bucată dreptunghiulară de pânză albă şi o monedă, înnodată într-un colţ al batistei sau aşezată în despicătura lemnului. **T.**-ul, un *alter ego* al mortului, se împarte, împreună cu un colac şi o lumânare aprinsă la diferite termene după înmormântare (la şase săptămâni sau la

un an) unui băieţel, dacă defunctul era bărbat, sau unei fetiţe, dacă era femeie. În timpul pomenii **T.**-ul este aşezat la masă, împreună cu ceilalţi participanţi la ospăţul funerar (Mehedinţi).

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Toiag de Cununie

Simbol viriloid purtat de mire în timpul nunţii, confecţionat dintr-un băţ înfrumuseţat cu crestături, năframă şi batistă, sinonim cu *Bradul de nuntă, *Steagul de nuntă, Băţul înflorat. După cununia religioasă şi intrarea miresei în casa socrilor, mirele rupe **T. de C.** pe genunche: jumătatea împodobită cu flori se păstrează în casă pentru prosperitatea şi norocul familiei; jumătatea fără flori este aruncată peste casă sau în podul casei. Adesea, **T.**-ul **de C.** este petrecut, în timpul nunţii, prin *Colacul sau *Păpuşa Miresei, act simbolic al nupţialităţii (Moldova).

Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000.

Toiege

Personificare a trei stele din constelaţia Orion, sinonimă cu *Treisfetitele (Mehedinţi). În unele zone cele trei stele personifică sfinţii Vasile, Grigore şi Ioan (Tulcea).

Toiege ale Morţilor

Beţe din lemn de alun înfipte de copii în morminte, lângă stâlp (cruce), în Ajunul Crăciunului, pentru a le folosi sufletele morţilor la deschiderea mormintelor, sinonime cu *Colindele. Adesea, aceste toiege le primeau şi piţărăii colindători ca pomană de la gazdele colindate. Nuielele de alun sunt tăiate de copii până în ziua de Ignat, se usucă şi apoi se ornamentează prin diferite tehnici (tăiere, jupuirea cojii, afumare) cu romburi albe şi negre reprezentând eterna opoziţie dintre zi şi noapte, dintre vară şi iarnă, dintre viaţă şi moarte. Motivele ornamentale de pe colindele, asemănătoare cu romburile stâlpilor funerari şi ai stâlpilor de la foişoarele caselor din sud-vestul României cioplişi în lemn, se obţin prin trasarea pe băţul de alun, de la un capăt la celălalt, a unei spirale *dus-întors* (Oltenia şi satele de olteni din Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Treisfetite

1. Denumire populară a celor cei trei mari ierarhi, Vasile, Grigore şi Ioan, celebraţi în Calendarul ortodox în ziua de 30 ianuarie;

2. Personificare a grupului de stele din mijlocul constelaţiei Orion, sinonimă cu *Cei trei Crai, Craii de la Răsărit, Cingătoarea Regelui. În asociere cu alte stele din apropiere, **T.**-le formează diferite

constelaţii care poartă nume de unelte agrare (Rariţa, Plugul, Grebla) şi meşteşugăreşti (Sfredelul Mare, Spiţelnicul). (Moldova, Munţii Apuseni).

Francu Teofil, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Tipografia Modernă Luis, Bucureşti, 1888; Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Trif

Reprezentare mitică în *Panteonul românesc, patron al lupilor, omizilor, lăcustelor, viermilor şi gândacilor, sinonim cu *Trif Nebunul, *Trifonul Viermilor. **T.**, care a preluat numele şi data de celebrare ale Sfântului Mucenic Trifon (1 februarie), indică, în *Calendarul popular perioada fătatului urşilor (*Martinii de Iarnă, Ziua Ursului) şi a punerii în mişcare a sevei în butucii viţei de vie şi în tulpinile pomilor fructiferi (*Arezanul Viilor). Activitatea practică obişnuită în această zi era stropirea pomilor şi viilor cu apă sfinţită, practică magică numită în sudul României *Trifănitul Viilor. Ca reprezentare mitică, **T.** este atestat în Bucovina, Moldova, Muntenia, Banat.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele, şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Trif Nebunul

Reprezentare mitică în *Panteonul românesc, patron al viţei de vie, pomilor fructiferi, lupilor şi insectelor dăunătoare (omizi, lăcuste, viermi, gândaci), prăznuit în *Calendarul popular la 1 februarie, sinonim cu *Trif şi *Trifonul Viermilor. Cultul bahic este întreţinut, în unele localităţi din sudul României, de un spectaculos ceremonial, desfăşurat dimineaţa în câmp, la plantaţiile viţei de vie, şi după-amiaza în vatra satului, numit Arezanul sau Gurbanul Viilor. Conform tradiţiilor populare, **T. N.** ar fi fost un tânăr necuviincios care, împins de nebunia şi extazul bahic, ar fi speriat-o pe Maica Domnului în timp ce mergea la biserică, pentru molifţă, la 40 de zile de la naşterea Pruncului Iisus Hristos. (Bucovina, Moldova).

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele, şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Trifănitul Viilor

Ocolitul şi stropitul viei cu apă sfinţită în ziua de *Trif. Scenariul **T.**-ui **V.** mai cuprindea tăiatul cu cosorul a corzilor de viţă, cinstirea Butucului de viţă cu

bundărete, aliment ritual preparat la *Crăciun, şi se încheia cu mari petreceri la plantaţiile de viţă de vie. În unele aşezări **T. V.** se făcea la Crăciun sau *Anul Nou. Obiceiul a intrat în regres după invazia filoxerei care a distrus viţa de vie autohtonă (Oltenia).

Trifonul Viermilor

Patron al insectelor dăunătoare invocat în ziua lui de prăznuire, 1 februarie, de pomicultori pentru protecţia livezilor de omizi şi gândaci, sinonim cu *Trif, *Trif Nebunul. La **T. V.** se făceau sfeştanii în livezi şi se stropeau pomii cu apă sfinţită. Local, pomii care nu au rodit în anul încheiat, erau ameninţaţi cu tăierea (Muscel).

Rădulescu-Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele, şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Trup

Adăpost antropomorf al sufletului în care intră din *Preexistenţă în *Existenţă prin *Buric şi pleacă din existenţă în *Postexistenţă pe gură. Trupul neînsufleţit, scăpat de suferinţele care îi provoacă moartea, capătă, imediat după consumarea ei (ieşirea sufletulu), o înseninare deplină care contrastează cu momentele agoniei. De aceea, se vorbeşte, adesea, la înmormântarea oamenilor, de frumuseţea mortului, de zâmbetul acestuia. Moartea **T.**-ului este mai puţin neagră decât se spune. Sentimentul de frică în faţa morţii a fost amplificat de religiile indo-europene, inclusiv de creştinism. Imaginea Morţii care se arată bolnavilor sub forma unei babe hâde şi urâte, numai ciolane deşirate, cu ochii duşi în fundul capului, având în mână o coasă, sau care pofteşte omul să bea dintr-un pahar o băutură amară, apa morţii, este cu totul alta decât trebuie să fi fost aceasta în imaginarul omului neolitic.

Trupnic

Lumânare de mărimea mortului încolăcită ca o spirală şi aprinsă în anumite momente ale ceremonialului funerar, simbol al drumului lung care separă lumea de aici de *Lumea de dincolo, sinonim cu *Stat, *Privighetoare, *Toiag, boi.

Turcă

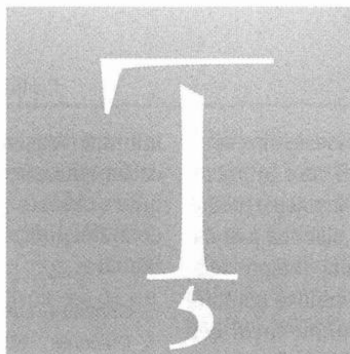
Mască zoomorfă care substituie divinitatea maternă taurină care moare şi renaşte la *Anul Nou, sinonimă cu *Boura. **T.**, femininul de la taur (vaca), se naşte simbolic la solstiţiul de iarnă (confecţionarea şi îmbrăcarea măştii de un fecior din *Ceata de colindători), petrece şi se desfată împreună cu ceata ei divină, moare violent, prin lovire cu ciomagul, împuşcare sau înecare, şi renaşte. Conform rangului său divin, **T.** acţionează independent: nu se supune, asemănător celorlalţi membrii ai cetei, ordinelor date de *Vătaf; se amuză speriind femeile şi copiii; muşcă cu ciocul asistenţii curioşi care se apropie de anturajul ei divin; face loc şi apără membrii cetei în timpul colindatului; solicită plata (darul) atât cât consideră că i se cuvine;

ocupă, la ospeţe, locul de cinste din capul mesei. Turcaşul, feciorul care îmbrăca masca, nu vorbeşte şi nu însoţeşte membrii cetei când merge la biserică sau cu colindatul la casa preotului. Înainte de a muri, **T.** joacă solitar, în centrul satului, dansul său fără egal, numit Jocul cel Mare (Transilvania de sud). Masca este compusă din cap, corp şi un băţ (picior) care o sprijină în pământ. Capul are două coarne de bovină împodobite cu panglici, bete, clopoţei, flori artificiale, un bot nedefinit (lup, cal, iepure, capră, pasăre) din lemn, numit *Cioc, pe care purtătorul măştii îl deschide şi îl închide cu ajutorul unor sfori ascunse, clămpănind ca o *Barză, şi o barbă de ţap confecţionată din piele de iepure. Corpul **T.**-ii este confecţionat dintr-o faţă de masă, cusută ca un sac, pe care sunt prinse numeroase panglici şi basmale colorate, smocuri din piele de iepure sau fulgi de pasăre şi o coadă în spate. Trasă peste cap, masca **T.**-ii lasă să i se vadă în partea de jos capătul băţului care o sprijină, cioplit ca un falus, şi gleznele feciorului care o îmbracă. Masca taurină şi poziţia aplecată a celui care o poartă redau imaginea unui ciudat patruped (Transilvania centrală şi de sud, Crişana şi, izolat, în Banat).

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Herseni Tr., *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

Turtă a Berbecarilor

Personificare a copturii din mălai sau făină preparată în ziua de *Arhangheli (8 noiembrie), invocată în diferite practici de divinaţie, sinonimă cu Turta Arieţilor. În zonele etnografice unde se obişnuia să se amestece oile cu berbecii pentru împerechere în ziua de Arhangheli, **T. B.** se arunca în mijlocul turmei şi se prorocea ce va fi peste aproximativ 21 de săptămâni, durata de gestaţie a ovinelor: dacă aceasta cădea cu faţa în sus era semn bun, dacă cădea cu faţa în jos era semn rău (Transilvania).

Țară de Sus

Denumire a *Lumii de dincolo în *Cartea românească a morților, opusă Țării de Jos, lumea de aici. **Ț. de S.** este un peisaj edenic în care sufletele morților, grupate pe familii și neamuri, pe sate și părți de sate (mahalale), trăiesc în liniște și pace: *Ș-acolo la vale / Este o casă mare / Cu ușile la vale, / Ferești la soare. / Și acolo că este / Mahalaua noastră; / Tineri și bătrâni / Și copilași mici, / Tot cete de fete, / Pâlcuri de neveste / Și de băieței, / Ș-or fi și de-ai mei; / Și iar să le spui, / Anume la toți, / Că noi îi așteptăm / Tot la zile mari, / În ziua de Joimari, / Cu ulcele noi. / Cu haine spălate, / În lacrimi udate, / La soare uscate* (Topești, jud. Gorj). Acolo, sufletele morților își întâlnesc rudele, prietenii, cunoscuții plecați mai devreme de aici, din Țara de Jos. În nici una din variantele cântecului de Zori nu apar grozăviile Iadului. **Ț. de S.** este un tărâm mirific, liniștit și cu multe flori, în special bujori, unde conform sintagmelor *Dealul cu jocul, Câmpu cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* există o comuniune sufletească și o viețuire în cete. Principalul neajuns al **Ț. de S.** este de natură etică; este o lume fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate la plecare în lumea de aici. Sufletele morților din lumea de dincolo sunt anunțate în timpul înmormântărilor de sosirea rudelor de aici prin trasul clopotului, bătutul toacei, sunatul buciumului sau trâmbiței. De aceea, ei au timp să se pregătească pentru primirea oaspeților dragi cu mese întinse: *Înainte să mergi, / Că se face-o casă-naltă, / Da-n casă cine era? / De era tăicuț-al tău, / Pe tine te aștepta / Tot cu masă-ntinsă, / Cu făclii aprinse, / Cu pahare pline, / Cum vă pară bine* (Godinești, jud. Gorj).

Bîrlea Ovidiu, *Folclor românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor și Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, București, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la*

români, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Țest

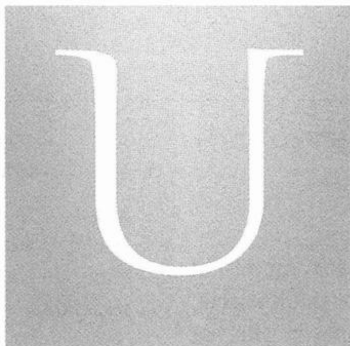
Personificare masculină a cuptorului preistoric de copt pâinea şi turta sacră, modelat din lut de femei în ziua de Ropotin (Râmotin, Rămotin, Cerină), în marţea a treia după *Paşte, strămoşul ceramicii. **Ț.**-ul, o semisferă din lut încinsă de flăcările focului, este asemuit cu *Soarele. Vatra, pe care se aşează *Aluatul, împreună cu **Ț.**-ul, formează perechea divină care zămisleşte pâinea sacră. Confecţionarea **Ț.**-lui şi ceramicii au tehnici asemănătoare de lucru: tăiatul şi fărâmiţatul pământului; înmuierea cu apă şi obţinerea lutului; frământatul şi călcatul lutului; modelarea trupului divin; înfrumuseţarea prin spoirea (lipirea) cu lut foarte fin şi prin ornarea cu crenguţe verzi şi flori de câmp a **Ț.**-ului; aşezarea lui pe frunze de nuc sau lipan în bătaia razelor de Soare. Femeile, după efortul fizic apreciabil, petrec şi se ospătează din belşug cu mâncare şi băutură, în compania **Ț.**-ului pe care-l stropesc, din când în când, şi pe el cu vin. În această zi femeile credeau că au dreptul să se poarte mai aspru cu bărbaţii.

Burada T.T., *O călătorie în Dobrogea*, Tipografia Naţională, Iaşi, 1880; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Țidira

Monstru provenit din al treilea sau al şaptelea copil născut de o fată mare care mănâncă sau întunecă Luna şi Soarele, sinonim cu *Vârcolac (Maramureş, Bistriţa-Năsăud).

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Ucigă-l Crucea

Nume tabu al *Dracului care îl poţi îndepărta cu semnul crucii făcută cu mâna sau cu limba în cerul gurii.

Ucigă-l Toaca

Demon respingător, aducător de boli, care se face nevăzut la auzul *Toacei de lemn, nume tabu al *Dracului.

Udătorii

Moartea şi renaşterea divinităţi agrare în ziua de *Sângiorz, substituit de cel mai harnic gospodar, care a ieşit primul la arat, sinonim cu *Primul Arător, *Boii Sângiorzului, *Alegerea Craiului, *Tânjaua.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., *Cercetări etnografice şi de folclor*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972; Petri Ov., *Craii de la Mocod – obicei din ciclul primăverii*, în Zes., nr. 1, Bistriţa, 2000.

Ultimul Drum

Secvenţă tensionată a drumului care leagă casa din sat de mormântul din cimitir parcurs de mort în ziua înmormântării însoţit de cei rămaşi în viaţă. **U. D.** este o repetiţie a cunoştinţelor expuse pe larg în *Cartea românească a Morţilor. Între drumul concret, de aici, şi Drumul mitic, de dincolo de groapă, sunt evidente paralelisme. După ultimele preparative din dimineaţa înmormântării, *Sicriul este scos din casă, pe braţe, obligatoriu după miezul zilei. Cu picioarele înainte şi privirea spre apus, mortul îşi ia rămas bun de la casa în care a locuit prin atingerea de trei ori a pragului cu sicriul (Oltenia). Urmează *Spargerea oalei de prag, uneori pe locul din cameră unde a fost aşezat sicriul, şi închiderea (trântirea) cu putere a uşii, gesturi care asigură pe cei vii că a ieşit din casă nu numai *Trupul din sicriu, ci şi *Sufletul adăpostit în oală (sudul şi estul României). Adesea, dezordinea sufletească produsă de plecarea neaşteptată

a unui membru al familiei este redată simbolic de obiceiul răsturnării scaunelor şi mesei pe care a fost aşezat sicriul. În numeroase sate din Moldova se aşează în curtea sau bătătura casei pe capacul sicriului, o masă rituală de rămas bun, alteori se pune chiar în sicriu, înainte de aşezarea defunctului în el, numită *masa* sau *pomana de ţărână, abur după mort.* Urmează apoi drumul-şcoală, care cuprinde numeroase acte rituale, gesturi, sfaturi utile mortului. În unele zone etnografice mortul şi convoiul funerar trebuie să treacă peste mai multe poduri simbolice (pânză întinsă la porţile gospodăriei, bisericii şi cimitirului), numite în unele cântece funerare, poduri de aramă, de flori: - *Hai cu toţii în petrecane, / Pân` la podul cel de - alamă! / Cum l-ei trece făr` de mamă? / - Eu podul l-oi trece bine, / C-a merge mama cu mine. / .... / - Hai cu toţii în petrecane, / Pân la podul cel de flori! / Cum l-ei trece făr de surori? / - Eu podul l-oi trece bine, / Merg surorile cu mine* (*Podurile,* Secu-Buhalniţa, jud. Neamţ). Drumul spre cimitir este întrerupt de 9, 12 sau 24 opriri numite odihne, stări. La aceste popasuri făcute obligatoriu la răscruci, poduri, podeţe şi fântâni se prohodeşte mortul şi i se plătesc vămile (monede aruncate peste sicriu sau peste cap, puse pe ghizdele fântânilor, lângă podurile şi podeţele pe unde trece defunctul). După exemplul cum au procedat cei vii pe drumul concret, de aici, va proceda şi mortul când se va afla singur pe Drumul mitic, de dincolo. Prin cântecele funerare, în special prin *Cântecele de Zori, el a auzit cum şi cu ce să plătească vămile, unde să se odihnească şi să bea apă rece din fântâni, de ce trebuie să se oprească la răscruci de drumuri şi să chibzuiască pe ce cale s-o apuce etc. Acum, pe **U. D.,** vede ceea ce a auzit în lecţiile de iniţire dinaintea înmormântării. Ultima vamă plătită de cei vii este pomana peste groapă sau peste mormânt; aceasta este primită, de obicei, de cei care au săpat groapa şi constă în animale sau păsări vii: oaie, miel, berbec, viţel, vacă, găină, cocoş. De acum înainte vămile şi le plăteşte mortul, exact aşa cum i s-a spus în cele trei zile înainte de înmormântare şi i s-a arătat în mod practic în ziua înmormântării, pe **U. D.**

Ciubotaru I. H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români,* Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904.

Urare

Practică magică din categoria actelor de propiţiere intrată în sistemul felicitărilor şi urărilor omului contemporan. Urarea *La mulţi ani!*, dedicată la marile sărbători a fost, în vechime, o vrajă prin care se transmitea, prin puterea magică a cuvântului, sănătate, prosperitate, fericire, ani mulţi etc. Urarea directă,

exteriorizată sub formă imperativă, exprima dorinţa omului de a împlini ceva (viaţă lungă, sănătate, fericire, bogăţie etc.) prin chiar cuvântul care-l desemnează. **U.**-ile conţin dorinţe raportate la timpul în care acestea ar trebui să se împlinească: începutul unei zile, seri, nopţi *(Bună dimineaţa!, Bună ziua!, Bună seara!, Noapte bună!)*; începutul unei activităţi *(Succes!, Spor la treabă!)*; despărţirea pe o anume perioadă de timp *(Drum bun!, Mergi sănătos!, La revedere!)* etc. Credinţa în puterea cuvântului care, odată pronunţat, e în stare să provoace apariţia obiectului sau a faptului desemnat, este frecvent atestată în zilele de sărbătoare dedicate ursului, lupului, şarpelui ş.a. când oamenii evită pronunţarea numelor purtate de aceste fiinţe sau sunt desemnate prin alte nume: Moş, Ăl Bătrân (ursul); Gădineţ (lupul); Curea, Cel care se târăşte (şarpele); Iepe (broaştele); Iele, Cele Sfinte ş.a. (spiritele morţilor sau Rusaliile). La fel se procedează şi când e vorba de unele boli (epilepsia). **U.**-a şi blestemul sunt formule imperative adresate unei persoane care se bazează pe aceleaşi mecanisme psihice. Diferă numai dorinţele exprimate de acestea: de bine la **U.** şi de rău la blestem. **U.**-a directă a fost folosită în descântece, vrăji, farmece, iar astăzi în vorbirea curentă.

Caraman P., *Colindatul la români, slavi şi alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983; Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.

Uriaşi

Giganţi care ar fi construit cetăţile preistorice şi movilele de pământ, sinonimi cu *Căpcăuni, Jidovi. În ţinuturile extracarpatice movilele puse pe seama **U.**-lor, care ar fi cărat pământul cu poala, sunt de origine antropomorfă, tumuli funerari din Epocile Bronzului şi Fierului.

Fochi A.., *Datini şi eresuri la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Minerva, Bucureşti, 1976.

Urs

1. Reprezentare mitică în *Panteonul românesc, prăznuită la *Macavei (1 august), *Martinii de Iarnă (1-3 februarie), Martinii de Toamnă (12-14 noiembrie), Ziua Ursului (2 februarie) şi *Sâmbăta Ursului (o săptămână înainte de *Moşii de Florii), sinonimă cu *Moş Martin. În zilele lui de celebrare se evită să se pronunţe numele **U.** sau, dacă este nevoie, se foloseşte un eufemism: Moş Martin, Ăl Bătrân, Moşul. În unele medii pastorale **U.**-ul primeşte la 1 august, ziua când se crede că se împerechează, o bucată mare de carne, de obicei o pulpă de viţel (Ţara Haţegului) sau i se împart diferite alimente (Platforma Luncani). Este temut şi venerat în *Calendarul popular ca o adevărată divinitate. Trăsăturile care l-au impus în rândul zeilor sunt legate de comportamentul şi ciudata asemănare cu omul, de posibilitatea de a se deplasa biped, şi de dispariţia neaşteptată, pe timpul iernii, din peisajul rural. La latitudinea geografică a Ro-

mâniei **U.**-ii se împerechează la sfârşitul verii şi începutul toamnei, perioadă când aduc pagube însemnate turmelor de oi, livezilor şi prisăcilor. De la începutul lunii august el nu mai intră în apă să se scalde, cum îi este obiceiul. Ziua nunţii **U.**-lui din Calendarul popular este marcată de severe interdicţii de muncă. Întrucât vacile rămâneau nemulse iar viţeii sugeau pe săturate, aceasta era numită şi Paştele Viţeilor. După o perioadă de gestaţie de aproximativ 7-8 luni, ursoaica fată, în condiţii grele, la începutul lunii februarie, la Martinii de Iarnă. **U.**-ul ar ieşi în ziua de 2 februarie din bârlog să-şi privească umbra pe zăpadă. Dacă este frig, nor sau ceaţă îşi dărâmă bârlogul, trage un joc în preajma lui, merge la râu şi bea o gură de apă, după care îşi vede de treburi prin pădure. Dacă timpul este frumos şi îşi vede umbra pe zăpadă, intră din nou în bârlog pentru că iarna va mai dura 40 de zile. În tradiţia românească **U.**-ul este mai degrabă folositor decât dăunător: influenţează în bine *Ursitoarele la naşterea copilului; noul-născut uns de moaşă cu untură de urs creşte voinic şi sănătos (Ţara Moţilor, Paltforma Luncani); copilul afumat cu păr de urs este vindecat de *sperietoare* (Valea Mostiştei); bărbaţii călcaţi de urs primăvara scăpau de durerile de spate pe timpul verii; măştile de urs întâmpină sufletele dezorientate ale morţilor în nopţile de priveghi (Vrancea). Bolile ocolesc copiii botezaţi cu numele **U.** sau pot fi alungate de descântătoare dacă îi este invocat numele: *Fugi nǎjit, / Pricǎjit, / Că te-ajunge un urs mare, / Cum te-ajunge, cum te stropşeşte, / Cu ghearele te zgârie, / Cu gura te mănâncă, / ... /*. Adesea, dinţii moşului se purtau ca talisman;

2. Personificare a animalului cu acelaşi nume care poate hotărî căsătoria tinerilor. Omul nu are putere să schimbe prin propriile lui forţe ceea ce i-au cântat sau i-au strigat la naştere *Ursitoarele. Are în schimb speranţa că divinitatea **U.** ar putea să-i vină în ajutor. În satele bucovinene din zona de munte dăinuie credinţa că omul are nu numai o stea pe cer, ci şi un **U.** pe pământ, cu care se aseamănă ca fire: paşnic, blând sau, dimpotrivă, crud şi fioros. Dacă flăcăii nu se căsătoresc la timp, se crede că **U.**-şii lor s-au lenevit, *s-au muiat* şi atunci părinţii vorbesc cu ciobanii şi vânătorii să stârnească urşii din zonă, poate vor urni şi **U.**-ul flăcăului tomnatic.

Coman M., *Mitologie populară românească*, I, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Ursită

Model de existenţă privind alegerea soţului, lungimea vieţii şi felul morţii, expus la naştere de *Ursitoare, de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieţii, sinonim cu *Soarta, *Destinul.

Ursitoare

1. Reprezentări mitice feminine care ursesc copiii la naştere. Credinţele predeterministe, în special cele care exprimă ideea de destin, persistă în conştiinţa şi limba vorbită: *aşa mi-a fost ursita, aşa mi-a cântat ursita la naştere, aşa mi-e soarta, aşa mi-a dat, aşa mi-e soarta* şi altele, sinonime cu *Zorile la nuntă şi *Zorile la înmormântare. Ursita acestora este un dat, un înscris sacru (*aşa mi-e scris*) de la care omul nu se poate abate în momentele de răscruce ale vieţii precum alegerea soţului şi felul morţii. Românii sunt singurul popor neolatin care nu şi-a derivat numele zeiţei destinului de la *Moirile* greceşti, *Fatele* romane şi *Norsele* vechilor germani. **U.**-le văzute şi auzite numai în vis, pot fi fecioare curate, fete mari, surori, trei năluci cu chip femeiesc, întotdeauna îmbrăcate în alb. Ele au fie nume sacre, neştiute şi nepronunţate de profani, fie sunt numite după funcţia avută în timpul ursirii (Torcătoarea, *Soarta şi *Moartea). Locuinţa lor s-ar afla în cer sau în pădurea ce le poartă numele: *În locuri curate / De picior neumblate / Cu flori semănate / Şi de păsări cântate.* Recuzita lor rituală este formată dintr-o furcă de tors cu caierul de lână pe ea, un fus şi foarfecă. **U.**-le torc viaţa omului (bogăţie, sărăcie şi, întotdeauna, moarte) după cum le este starea sufletească în ziua ursirii. Dacă vin mânioase, *muşcate de câini* nu pot fi împăcate, orice li s-ar pune pe masă. Uneori, pe masă se pune lână pentru ca firul vieţii tors de ele să fie cât mai lung. Ele ar hotărî şi soţul sau soţia la căsătorie. Cea mică, care poartă cu ea foarfeca, este şchioapă şi, asemănător altor reprezentări mitice româneşti cu acest defect (Filipul cel Şchiop, Sântoaderul cel Şchiop), dar şi omului *însemnat*, este foarte severă: hotărăşte vârsta morţii prin tăierea bruscă a firului vieţii care, înainte de a fi înfăşurat pe fus, trece printre lamele foarfecii sale. De altfel, expresia auzită frecvent la moartea unui om *Aşa a vrut Dumnezeu!*, este înlocuită în unele sate vrâncene cu *Aşa a vrut Şchiopa!* Personajul care mediază întâlnirea sacrului cu profanul, a **U.**-lor cu copilul ursit, la trei zile după naştere, mai rar la 5-7-9 zile este *Moaşa copilului. Ea face scaldele rituale ale fătului şi lăuzei, mătură şi deretică prin casă, pregăteşte Masa **U.**-lor, numită şi Masa lăuzei. Masa ţărănească, joasă şi rotundă, aşezată în centrul camerei unde doarme mama şi copilul, are funcţia unui altar încărcat cu ofrande din care nu lipsesc *Colacii, Sarea şi *Oala (cana, paharul) cu vin sau apă. Pe masă se pun însă şi obiecte cu valoare simbolică care sugerează **U.**-lor idei de ursit: fierul plugului în satele de agricultori, fluierul în cele de păstori, caietul şi condeiul să înveţe copilul carte etc. Produsele puse pe masă aveau ca scop îmbunarea **U.**-lor şi determinarea lor, dacă se poate, să-i ursească copilului sănătate, frumuseţe, noroc, fecunditate. **U.**-le se aşteptă în linişte. Ele vin în număr fără soţ la miezul nopţii, în timpul purificat de primul cântat al cocoşilor, la semnalul dat din cer de *Cocoş Gaiul (masculinul de *Gaia, zeiţa regenerării şi morţii în Panteonul

carpatic). Locul ales de acestea pentru ursire diferă: afară, la fereastră, în odaia copilului, la căpătâiul patului sau în jurul mesei. Ele ursesc ce au de ursit cântând sau strigând. Cele ursite se află indirect, de obicei prin interpretarea visului lăuzei sau al moaşei. Este posibil ca lăuza, neliniştită de soarta care îi va fi hărăzită pruncului şi epuizată de traumatismul facerii, să viseze, într-adevăr, venirea **U.**-lor. Alteori, moaşa interpretează în bine sau în rău modificările, numai de ea văzute, aduse ofrandelor puse pe masă. Cu aceeaşi funcţie, zeiţele destinului apar la deschiderea preexistenţei (*Zorile la nuntă) şi postexistenţei (*Zorile la înmormântare);

2. Numele femeii care invocă divinitatea prezicătoare a ursitei tinerilor în serile şi nopţile marilor sărbători calendaristice: *Crăciun, *Anul Nou, Ajunul Bobotezei, Boboteaza, Lăsatul Secului de Paşte, Paştele, *Joimari, *Ispasul, *Sânzienele, *Ovidenia, *Sântandrei, Sânnicoară ş.a. Fetele se întâlneau la casa unde îşi ţineau şezătorile, încuiau uşile, astupau (camuflau) ferestrele şi, la lumina opaiţului sau a lumânării şi în prezenţa oficiantei ceremoniei numită, local, în Moldova, **U.**, începeau vergelatul sau aflarea ursitei.

Chelcea I., *Credinţe şi rituri legate de foc, apă şi pământ în cultura veche românească*, în „Raţiune şi credinţă", Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983; Ciubotaru Silvia, *Implicaţii arhaice ale torsului*, în AF, V - VII, Cluj-Napoca, 1987; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculescu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Lorinţ Florica, Belcin-Pleşca Cornelia, *Însemne despre destin,* în „Anuarul IEF", Serie Nouă, tom. 4, 1993.

Ursoaice

Reprezentări mitice feminine care apar în nopţile de vară, sinonime cu Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, *Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele, *Zânele (Prahova, Buzău).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Ursul Mare

Personificare a constelaţiei Ursa Mare. Cele patru stele aşezate în trapez alcătuiesc corpul, iar stelele în linie dreaptă formează gâtul şi capul ursului. Pe timp de vară, **U. M.** indică miezul nopţii (Olt).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Urzică

Personificare a primei plante comestibile a primăverii, *Urtica dioica L.*, fam. *Urticaceae*, dedicată zeului Marte, sinonimă cu buruiana lui Marţ. Prin calităţile sale deosebite (prezenţa perilor urticanţi, rezistenţa la frig şi secetă, apariţia ei concomitent cu topirea zăpezii, importanţa practică şi terapeutică), **U.** a fost asemuită cu iutele şi puternicul zeu Marte. Este o plantă sacră care era mâncată obligatoriu în anumite zile sau perioade ale primăverii: *Dochia, Săptămâna Patimilor, Sâmbăta Paştelui. Pentru a fi iuţi şi sănătoşi de-a lungul anului, tinerii se sorcoveau (se urzicau) cu frunze de urzică în zilele de *Sângiorz, Paşte, *Arminden. Local, în Bucovina, prima mâncare a urzicilor era însoţită de o formulă magică: *Atunci să mă doară în pântece, când va face femeia mânz şi iapa copil!* **U.**, culeasă împreună cu primele flori ale primăverii de fete şi flăcăi în ziua de *Dragobete sau *Logodna păsărilor (24 februarie), apare frecvent în lirica de dragoste: *Firicel de iarbă neagră, / Măiculiţa mea mă întreabă: / Care muncă mi-e mai dragă. / Eu i-am spus că nici o muncă, / Decât cu neica pe luncă / Să aleg câte-o urzică, / Să dau la puii de curcă / ... /.* **U.** era un aliment fortifiant pentru persoanele slăbite şi subnutrite pe timpul iernii, de unde şi zicala: *Urzica se dă în gura foamei!* Ziua de *Florii sau de Joimari, când *se mărită* (înfloresc) **U.**-ile şi nu mai sunt bune de mâncat se numeşte, în *Calendarul popular, Nunta **U.**-ilor. **U.**, cea mai folositoare buruiană din România, este un apreciat leac pentru vindecarea bolilor şi colorant vegetal. Din tulpinile ei se obţineau fibre textile foarte rezistente pentru confecţionarea sacilor.

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Uşurare a Morţii

Tehnică de grăbire a ieşirii sufletului din trup. Când plecarea în *Lumea de dincolo devine ireversibilă, moment definit de diferite expresii populare (*a fi cu un picior în groapă, i se bate sufletul în tindă, trage să moară* etc.), cei apropiaţi caută soluţii de uşurare a chinurilor şi chiar de grăbire a morţii. Pentru *a nu-l întoarce din drum*, se recomanda încetarea strigării muribundului pe nume şi îndepărtarea rudelor apropiate, mai ales a persoanelor miloase. Practicile obişnuite de uşurare a morţii sunt: mutarea omului intrat în agonie în alt pat şi, uneori, în altă cameră; schimbarea aşternutului, a pernei (căpătâiului), mai ales dacă aceasta era umplută cu fulgi de pasăre, de unde şi năprasnicul blestem, *Să dea Dumnezeu să schimbi nouă căpătâie*; aşezarea muribundului jos, pe pământ, obicei numit de etnologi moartea pe pământ. Explicaţia populară a obiceiului este simplă: *acolo unde se naşte omul, trebuie*

să şi moară sau *pământul îl trage*, zicală care, a generat o altă expresie românească *a nu sta pe pământ că te trage*, adică există pericolul ca să te ia Pământul Mamă. Aşezarea pe podeaua casei nu se făcea oricum: corpul se orienta cu faţa la răsărit, se puneau diferite obiecte simbolice sub corp sau sub cap, se prefera vatra (Ţara Haţegului), un loc din imediata apropiere a vetrei focului sau pe locul mesei. Dintre obiectele simbolice obişnuite puse sub căpătâi mai importante erau jugul boilor (Muntenia, Oltenia, Moldova) care, se spunea că, *îl leagă de pământ*, roata sau anumite părţi din roata carului sau a morii. În multe sate cămaşa de nuntă, bărbătească sau femeiască, avea virtuţi magice deosebite pentru grăbirea morţii. Local, sufletul era momit să iasă din trup cu *o cană cu apă şi o strachină cu grăunţe*, precum o pasăre (Bivolari, jud. Iaşi). Venirea preotului care îl împărtăşeşte şi îi face maslu alege, susţine tradiţia, între a muri sau a mai trăi. Cu alimentele şi banii *de strânsură* de la un număr fără soţ de case (trei, cinci, şapte, nouă) se făcea *praznicul de dezlegare*, o pomană a omului înainte de a muri care prefigura sfârşitul. În acelaşi scop, în Moldova sunt anticipate acţiuni care au loc după moarte: scalda muribundului (Boroseşti, Lunca Rateş din jud. Iaşi), deschiderea ferestrelor pentru slobozirea sufletului, prinderea prosopului alb deasupra uşii şi chiar trasul clopotului pentru mort (Frumosu şi Remezeu din jud. Suceava), iar dacă se presupune că a fost blestemat de o faţă bisericească, i se citesc moliftele. Sunt însă şi opinii contemporane care condamnă practicile magice de uşurare şi grăbire a morţii: *Da nu-i bine să faci aşa că e păcat. De ce să grăbeşti moartea cuiva? Aşa a pătimit şi mama mea şi nu le-am lăsat pe femei să-i grăbească moartea.*

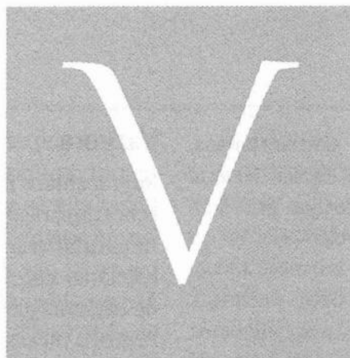
Burada Th., *Datinele poporului român la înmormântări*, în *Opere*, vol. III, *Folclor şi Etnografie*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1978; Ciubotaru H. I., *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova,* în CAF, VII, 1986; Şişu V., *Rituri funerare antume*, în „Oltenia. Studii şi comunicări", vol. VIII. *Etnografie*, Craiova, 1997.

Uşurare a Naşterii

Practici analgezice şi de grăbire a trecerii sufletului din *Preexistenţă în *Existenţă. Naşterea fără dureri, cum se realizează, în general, în lumea animalelor, este specifică şi populaţiilor cu nivel scăzut de civilizaţie. Dar, chiar şi în lumea civilizată travaliul dureros nu îl au toate femeile. Sunt mame care descriu naşterea ca o plăcere a facerii. **U. N.** a fost obţinută şi de medicina empirică întrucât s-a dovedit ştiinţific că intensitatea durerii depinde în mare parte de latura afectivă câştigată prin educaţie de viitoarele mame, de experienţa de viaţă şi de mediul lor social. Travaliul suferinţelor este o consecinţă a percepţiei contracţiilor, dar şi a unor reacţii afective provocate de acestea. Obiceiurile la naştere indică o cunoaştere subtilă a proceselor fiziologice ocazionate de venirea pe lume a noului născut. Pregătirea psihică a viitoarei mame începea de la

vârsta copilăriei prin orientarea fetiţelor spre jocuri specifice, din care nu lipseau păpuşile şi îngrijirea frăţiorilor. Sentimentul matern era insuflat pe nesimţite, iar frica de naştere şi prejudecăţile legate de aceasta erau practic necunoscute în satul tradiţional. Zgomotul produs de obiceiul închiderii de moaşă într-un moment bine ales a uşii larg deschisă, izbind-o cu putere, avea, de pildă, efect pozitiv pentru declanşarea sarcinii. În ţinutul Pădurenilor a fost consemnat *cuvatul*, o interesantă tehnică de control a durerilor la naştere: în timp ce femeia năştea, bărbatul stătea într-o cameră alăturată unde se văita, gemea şi ţipa simulând durerile facerii. În satele din Ţara Almăjului se spunea că femeile la naştere aveau voie să-şi bată bărbaţii, în timp ce pe valea Someşului aceştia executau, în momentul facerii, acte rituale de tip simpatetic. Practicile cu efect analgezic la naştere erau adaptate specificului ocupaţional al locuitorilor: *Când ai dureri de naştere peste şăli şi la foali, atunci o muiere ia un topor şi-l petrece peste cingătura muierii încărcate şi zice: De-o fi feciorel / Să iasă la toporel!* Obiceiul se repetă şi pentru situaţia în care se va naşte o fată: *ia o furcă cu care toarce muierea şi o petrece după brâu şi zice: De-o fi fetiţă / Să iasă la furchiţă!* Mecanismul psihodinamic produs de frică, nelinişte şi teamă, de influenţele culturale, de credinţele locale, de motivaţiile şi de alte stări afective pot afecta durerea la naştere. Multe din tehnicile populare folosite reuşeau să inhibe sau să dezvolte anumiţi factori subiectivi realizând, dezideratul din totdeauna al omului, naşterea fără dureri.

Dan Alex., *Practici magico-medicale în localitatea Vad-Someş*, în „Probleme de etnologie medicală", Cluj, 1974; Petrovici Emil, *Folclor din ţara Almăjului*, în AAF, III, p. 47; Stoica Lia, Maier Radu, *Analgesia la naştere în medicina populară*, în „Probleme de etnologie medicală", Cluj, 1974.

Vaca Neagră

Duh necurat cu înfăţişare de vacă infernală care îmbolnăveşte oamenii de epilepsie. Este invocată în blestemem *Calce-te Vaca cea Neagră!; Calce-te Văcuţa!*; jurăminte: *Calce-mă Vaca, de am făcut rău la cineva!* (Vaşcău, jud. Bihor; Ciubanca, jud. Cluj) şi în descântece.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Vacă

Sacrificiu sângeros la moartea omului amintit în *Cartea românească a morţilor, sinonim cu jertfa **V.**-ii la indieni. Una din preparativele pentru care *Zorile, zeiţe ale destinului, sunt rugate să nu se grăbească este sacrificiul **V.**-ii, junincii, vitei: *Zorilor, Zorilor, / Să nu vă zoriţi / Să mi-l pribegiţi, / Pe-l de-a pribegit, / Cu numele Ion / Că are să treacă / Din Ţara cu dor / În cea fără dor, / Din ţara cu milă / În cea fără milă. / Să nu vă pripiţi / Să mi-l pribegiţi / Până s-or găti / Nouă cuptorele / Pentru pâinicele, / Nouă buţi de vin, / Nouă de rachiu, / Nouă cuptorele / Pentru mălăiele / Şi de-o vacă grasă / Cu coarnele întoarsă, / Cu ţâţele grasă, / Tăiată pe masă / De la el de-a acasă...* ; ... *Şi ei c-or tăia / Nouă junincele.* ; ... *Şi c-o vacă grasă, / Din cireadă aleasă...*; ... *Şi de-o vită grasă, / Să-i fie pe masă...*; ... *Şi-o văcuţă grasă, / Să-i fie pe masă* etc. Spre deosebire de zona mediteraneană unde, în Antichitate, taurul era ales pentru marile sacrificii rituale, în spaţiul carpatic se pare că s-a practicat, pe scară largă, precum în India, sacrificiul ritual al **V.**-ii. Masca sacrificată la colindatul de *Crăciun este, în Transilvania *Turca şi *Boriţa, feminine de la taur şi bour iar la sud de Carpaţi, unde nu se umblă cu Turca sau Boriţa, este atestat colindatul cu *Boura, adică cu **V.** Stabilirea unor analogii spirituale cu îndepărtata Indie unde, la incinerarea mortului se sacrifica o **V.** cu a cărei piele se acoperea cadavrul, este inevitabilă.

Ciubotaru Ion H., *Marea trecere*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Ro-

mâne, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988; Marian Sim. Fl., *Înmormântarea la români*, Editura Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1904; Bucureşti, 1976.

Vameşi

Reprezentări mitice binevoitoare în *Cartea românească a morţilor care ies înaintea sufletului pentru a-l vămui şi a-i arăta calea cea bună spre *Rai. **V.** pot fi: trei uncheşi bătrâni ...*Înainte să mergi / Şi seama să iei / Că ţi-or mai ieşi / Trei uncheşi bătrâni; /De mână te-or lua / La vamă te-or duce. / Mâna în sân să-ţi bagi / Şi lor să le scoţi / Trei marhame negre / Şi să-i dăruieşti, / Vama să-ţi plăteşti*; trei nevestele ... *Înainte să mergi / Şi seama să iei / Că ţi-or mai ieşi / Tot trei nevestele; / De mână te-or lua, / La vamă te-or duce. / Mâna-n sân să bagi / Şi lor să le scoţi / Trei zăbrănicele, / Să le dăruieşti / Vama să-ţi plăteşti* ...; trei fete mari; un copil de crai etc. Dar, vămile păzite de **V.** sunt numai praguri intermediare între lumea de aici şi *Lumea de dincolo. La vama cea mare, la intrarea în Rai, apare, de obicei, *Moartea care împarte morţii la dreapta şi vii la stânga, îi scrie pe hârtie, îi duce *În mijloc de Rai / C-acolo-i de trai.*

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Varvara

Reprezentare mitică feminină la vârsta senectuţii, răspunzătoare de producerea Bubatului (variolei) şi a altor boli ale copilăriei, care au preluat numele şi data de celebrare ale Sf. Varvara (4 decembrie). Pentru a nu creşte bubatul tare, copiilor le era interzis să mănânce seminţe în zilele bubatului (3-5 decembrie) dedicate **V.**-ei (Bucovina, Moldova, Basarabia).

Candrea I. A., *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928; Gorovei Artur, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Academia Română, Bucureşti, 1915; Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Vatră

Personificare a locului unde arde focul şi se prepară hrana, protectoare a căsătoriei şi simbol al statorniciei, identificată cu Vesta, zeiţa romană a căminului. Împreună cu Ţestul, **V.** formează cuplul sacru care naşte pâinea sacră. Locul **V.**-ei în interiorul casei era punctul de contact al Cerului cu Pământul. Coşul care se înalţă deasupra **V.**-ei este, spre deosebire de uşă şi fereastră, un spaţiu permanent deschis reprezentărilor benefice (Barza la naşterea copilului) şi malefice: (*Sântoaderii în Săptămâna Caii lui Sântoader, *Dracii înainte de cântatul cocoşilor la miezul nopţii, *Zburătorul, *Muma Pădurii, trăsnetul în timpul furtunilor). În jurul **V.**-ei gravita întreaga viaţă cotidiană: acolo se pregătea hrana

şi se încălzeau oamenii, se prindeau cel mai bine descântecele, vrăjile şi farmecele, se ghicea viitorul şi se afla ursita fetei de măritat. De pe **V.**, privind în sus, fata de măritat îşi striga sau îşi vedea iubitul, iar tânăra nevastă înălţa rugi să intre în starea darului, să aducă pe lume copii. Pe acolo venea şi zeiţa regenerării în ipostază de *Barză ca să aducă în cioc copilul dorit. Pe **V.** năştea femeia ţinându-se cu mâinile de fiarele coşului, iar *Moaşa efectua, tot acolo, prima scaldă a copilului (Oltenia). Locuinţa, în general, **V.** în special, au păstrat un statut feminin, relicvă a adăpostului primitiv. Expresia consemnată în sudul României (Muntenia, Oltenia) *a cădea pe vatră*, sinonimă cu cea moldovenească *a cădea pe cuptor*, supravieţuieşte unei practici juridice care consfinţea dreptul fetei care a trăit cu un băiat înainte de căsătorie să-i devină, peste voia acestuia sau a părinţilor, soţie. **V.** asigura protecţie magică oamenilor, în special femeilor, şi siguranţă bunurilor de preţ; pentru a nu fi furaţi de hoţi, banii se păstrau într-o ulcică îngropată sub vatră. Locul sacru al vetrei precreştine a fost preluat, treptat, de peretele de răsărit unde se aşează icoana şi se invocă divinitatea creştină.

Chelcea I., *Credinţe şi rituri legate de foc, apă şi pământ în cultura veche românească*, în *Raţiune şi credinţă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti; Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Mihalcu M., Maier R., *Alte observaţii referitoare la icoanele de vatră româneşti*, în AIEE, Serie Nouă, tom 4, 1993; Taloş I., *Riturile construcţiilor la români*, în „Folclor literar", Universitatea Timişoara, vol. II, Timişoara, 1968.

Văcar

Personificare a unei stele din Carul Mare, sinonimă cu *Cărăuşul şi *Ucigă-l Toaca. Celelalte stele din constelaţia Ursa Mare ar fi boii păscuţi de Văcar (Buzău).

Otescu Ion, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă); Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Vărsat

Personificare a variolei, sinonim cu bubat. Se crede că Sfântului Mare Mucenic Varvara din Calendarul creştin, devenit în Calendarul popular o reprezentare feminină la vârsta senectuţii, Barbura sau *Varvara, Dumnezeu i-a dat în stăpânire, pentru faptele lui bune, bubatul sau **V.**-ul. În zilele bubatului (3 – 5 decembrie), în special în ziua de celebrare a Varvarei (4 decembrie), sfânta lăsa boala slobodă. Pentru a opri creşterea bubatului, mamele luau diferite măsuri de protecţie magică a copiilor.

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Pamfile T., *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări după datinile şi credinţele poporului român*, Editura Saeculum I. O., Bucureşti, 1999.

Vâlvă

Zeiţă telurică, prototip al zeiţei mamă, care însumează atribuţiile mai multor reprezentări mitice feminine din *Panteonul românesc. În unele legende şi credinţe **V.** a fost înlocuită cu *Varvara, patroana minerilor, celebrată pe 4 decembrie. Ca duh al Pământului, **V.** este prezentă pretutindeni, în tot şi în toate: în mine (**V.** Băilor), în păduri şi în arbori (**V.** Pădurii, sinonimă cu *Muma Pădurii şi *Fata Pădurii), în animale (**V.** Lupilor, sinonimă cu *Sânpetrul Lupilor), în ape (**V.** Apelor, sinonimă ci *Ştima Apei, *Fata de Apă), pe holde (**V.** Bucatelor, sinonimă cu *Mama Câmpului, *Sânziana sau *Drăgaica), păzeşte comorile (***V.** Comorilor, **V.** Banilor, sinonimă cu *Ştima Comorilor), este patroană a zilelor săptămânii (**V.** Zilelor, sinonimă cu Sf. Duminica, Sf. Vineri etc.). Are înfăţişare antropomorfă (fecioară, femeie frumoasă cu stele în ochi, muiere cu furca în brâu, om bătrân cu luleaua în gură, babă, pitic, copil), de animal (mâţă, iepure, berbec, miel), pasăre (găină, vrabie), reptilă (şarpe, balaur). **V.**-ele îşi fac cunoscută prezenţa prin semnale vizuale sau auditive (cântă, tropăie, vorbeşte, bate cu ciocanul piatra în care se găseşte aurul). În ţinutul Munţilor Apuseni **V.** fereşte oamenii de trăsnete, de grindină şi vânturi puternice, aduce norii cu ploaie, indică băieşilor unde vor găsi aur în mină. Călătoreşte zburând, precum *Muma Pădurii şi alte reprezentări mitice, dar poate fi văzută mergând pe jos sau călare pe cal. **V.**-le pot fi bune sau rele: unele ajută, altele pedepsesc oamenii, primele sunt îmbrăcate în alb, celelalte, în negru.

Ioniţă Maria, *Cartea Vâlvelor,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982; Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983.

Vânt

Personificare a curenţilor atmosferici care poartă, precum Vayu, zeul indian şi iranian al vântului, numele onomatopeic al aerului în mişcare. Manifestările violente ale **V.**-ului sunt redate prin mai multe nume onomatopee: Viscol, Vifor, Vârtej, Vijelie, *Volbură etc. Are înfăţişare zoomorfă, de obicei de balaur care respiră printr-o singură nară ca să nu distrugă lumea, sau de flăcău frumos care caută neîncetat să se însoare: *Când aleargă prin lume, atunci când zicem noi că bate vântul, el umblă după însurătoare. Când osteneşte stă acasă şi se odihneşte şi-şi caută de treburi prin gospodărie, ca ori ce om. Apoi îl apucă din nou dorul de căsătorie.* Este vehicul atmosferic obişnuit care transportă reprezentările mitice aducătoare de ploaie sau secetă, de frig sau căldură, de sănătate sau molime, de bucurii sau necazuri. **V.**-rile, în număr cu soţ (4 sau 12), sunt fraţi ai aceleiaşi mame care le ţine închise: în Cer de unde sunt trimise ca dar sau pedeapsă pentru oameni; în pântecele Pământului de unde ies prin gura peşterilor; într-un butoi unde se zvârcolesc până reuşesc să iasă în lume. **V.**-rile, închise în butoi, ar fi slobozite de Sfânta Duminică când crede

ea de cuviinţă; unele ar cutreiera lumea spre răsărit, altele spre apus, miază-zi şi miază-noapte. Din textele descântecelor rezultă că acestea ar călători pe cai fantastici: *Fugi, deochi, / Dintre ochi! / De-o fi deocheat de vânt, / Să-i crape calul! / De-o fi deocheat de om, / Să-i crape ochii! / De-o fi deocheat de muiere, / Să-i crape ţâţele* ... La întoarcere din călătorie acestea se grăbesc să-i povestească Sfintei ce au văzut pe unde au umblat. După foloasele sau pagubele provocate, **V.**-urile sunt bune sau rele. Calendarul popular dedică **V.**-urilor mai multe zile, prăznuite prin severe interdicţii de muncă: *Sântilie (20 iulie), *Simion Stâlpnicul (1 septembrie), Vartolomeu (11 iunie), *Varvara (4 decembrie).

German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credinţe şi obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

Vânt Turbat

Personificare a *Vântului rău, care strică casele şi aduce turbarea. Se manifestă violent: şuieră, urlă deasupra capului, înnebuneşte sau îl ameţeşte pe cel care încearcă să se apropie de el. Locuieşte la mare înălţime, la hotarul cu cerul, de unde vine pe pământ, trimis de un *Drac, de o babă vrăjitoare. Dumnezeu îl ţine legat, dar îl va slobozi în vremea de apoi. Ciocârlia, uneori ciocârlanul sau *Vulturul, când se înalţă în zbor spre cer şi se apropie de împărăţia **V.**-ui **T.**, turbează, boală care o transmite apoi pe pământ oamenilor şi animalelor.

Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Vântoase

1. Personificări feminine ale *Vârtejului şi surori ale *Vântului, sinonime cu *Frumuşele. **V.**-le sunt vânturi rele, stăpânite de duhuri malefice. Ele vin mai ales toamna, când s-ar mărita cu un fecior de *Drac. Acesta rupe frunza de pe păpuşoi şi se învârte cu ea până în cer. Frunza aceea e mireasa Dracului. Dacă trece peste un om un aşa vânt, îi ia puterile, îl strâmbă. Se spunea că nu e bine *să-i zici Vântoasă la un astfel de vârtej, că e rău. Să-i zici Frumoasă, Frumuşele, că atunci e bine. Copiii când văd un vârtej, atâta chiuiesc şi ocărăsc pe mireasă, pe frunza aceea, că fuge Diavolul cu ea cu tot în vârf, cine ştie unde! Ei zic că Dracul n-are mireasă acolo, vine aicea de şi-o ia* (Bucovina);

2. Nume eufemistic al reprezentărilor mitice feminine care apar în nopţile de vară, înainte de cântatul cocoşilor pentru a îmbolnăvi (ologi, strâmba) oamenii, sinonime cu Cele Nepomenite, Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Zânele (Neamţ, Bacău, Iaşi).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura

Minerva, Bucureşti, 1976; German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credinţe şi obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Vârcolaci

Monştrii proveniţi din al treilea sau al şaptelea copil născut de fată mare, care mănâncă sau întunecă Luna şi Soarele. Ei ar locui în văzduh, printre nori sau deasupra norilor. Când muşcau Luna şi Soarele în timpul eclipselor, **V.**-i erau alungaţi prin bătutul tablei şi fiarelor vechi, prin rugi şi mătănii închinate lui Dumnezeu. Iarna **V.**-i se pot transforma în oameni, coboară peste câmpuri şi fac rele celor întâlniţi în cale. Credinţa în **V.** a fost atestată în toate zonele etnografice româneşti.

Bîrlea Ov., *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Pamfile T., *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

Vechea Civilizaţie Europeană

Entitate culturală axată în principal pe Carpaţi şi Dunăre, definită de peste 20 de culturi neolitice: Schela Cladovei (8000 - 6500 î. Hr.), Cucuteni (milen. IV şi III î. Hr.), Gumelniţa (a doua jumătate a milen. IV – începutul milen. III î.Hr.), Hamangia (milen. IV – milen. II î. Hr.) şi altele. **V. C. E.** a precedat societăţile indo-europenizate din Epocile Bronzului şi Fierului şi, fireşte, Civilizaţia antică Greco-Romană. Arhetipurile ei fundamentale, deşi pot fi întâlnite în cele mai neaşteptate unghere ale culturii populare, formează adevărate tezaure în două monumente ale spiritualităţii româneşti: *Calendarul popular, balanţă imparţială de apreciere a creativităţii istorice unui popor, şi *Cartea românească a morţilor, compusă din texte de iniţiere a sufletului cântate şi astăzi la moartea omului în unele sate din sud-vestul României. Semnele şi simbolurile de pe vasele şi statuetele neolitice din ceramică, in special, cele de pe *Plăcuţele de la Tărtăria*, judeţul Alba (5300-5200 î. Hr.) atestă existenţa unei scrieri sacre care ar preceda pe cea sumeriană şi elimină ipoteza conform căreia civilizaţia războinică şi violentă a sumerienilor ar fi fost cea mai timpurie pe Glob. La aceste arhetipuri care aparţin religios Zeiţei Mamă neolitice (8000 î.Hr. – 2500 î.Hr.), se adaugă cele ale Zeului Tată indo-european (2500 î.Hr. – anul 0) şi Fiului Ceresc, Iisus (anul 0 -). Ele definesc, laolaltă, 10 000 de ani (8000 î.Hr. – 2000 d.Hr.) de istorie europeană împărţită în două lumi inconfundabile:

una *Geomorfă (neolitică) care avea ca ideal de frumuseţe divinitatea cu înfăţişare de OU şi alta *Antropomorfă (indoeuropeană şi creştină) care adoră divinitatea cu înfăţişare de OM.

Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994; Gimbutas Maria, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note şi prefaţă de Radu Florescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Gimbutas Marija, *Civilizaţia Marii Zeiţe şi sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucreţius, Bucureşti, 1997.

Vergel

Nuia cu coajă verde, substitut divin care prevesteşte căsătoria fetelor şi feciorilor în serile şi nopţile marilor sărbătorii calendaristice, subsitut al baghetei magice. Persoana care oficiază ceremonia (*Vergelator, *Gogea, Vestitor de Anul Nou), bate cu unul sau două **V.**-e în marginea unui vas cu apă neîncepută, precum în *Toaca de lemn la biserică, după care scoate din apă obiectele prorocitoare.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Vergelator

Persoană care invoca divinitatea prezicătoare despre ceea ce avea să se întâmple în noul an. În seara *Anului Nou, la sunetul buciumului sau al trâmbiţei, se strângeau fetele şi feciorii la o gospodărie dinainte aleasă. După cinstirea oaspeţilor, **V.**-ul aşeza pe masă un ciubăr cu apă neîncepută în care participanţii aruncau câte un obiect personal (inel, cercel, bumb etc.), bătea cu *Vergelele în marginea ciubărului, ca toaca la biserică, şi recita un colind-urare de bună stare în noul an. Un băiat neprihănit, de zece-treisprezece ani, scotea din ciubăr primul obiect care, după ce era recunoscut de proprietarul său, **V.**-ul îi prorocea norocul ce i-l va aduce în anul care începe Sfântul Vasile, primul sfânt al anului. Operaţiunea se repeta până se scoteau toate obiectele din apă şi se terminau sfinţii aducători de noroc în *Calendarul popular. Obiceiul, atestat sub diferite forme în Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat, supravieţuieşte astăzi în noaptea de *Revelion sub forma jocurilor de noroc (cărţi, zaruri, table, ruletă), a plăcintei cu surprize şi alte practici.

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970; Pârvu V., *Blojul – un obicei din Ţara Haţegului*, în REF, nr. 3-4, 1990.

Verş

Versuri compuse de cantorii bisericilor şi intelectualii satelor în care sunt amalgamate motive biblice şi profane

pentru a fi cântate la înmormântarea oamenilor. **V.**-ul, complet deosebit de cântecul funerar din *Cartea românească a morţilor (*Bradul, *Zorile, *Cântecul de priveghi, *Bocetul versificat), este cântat de bărbaţi (dieci, cantori, dascăli ai bisericilor) acasă, înainte de pornirea cortegiului funerar spre cimitir, şi la groapă, după încheierea slujbei. Apariţia **V.**-lor în aria cântecelor funerare româneşti este târzie şi se datorează prozelitismului religios promovat de principii unguri în Transilvania. Din Transilvania **V.**-le s-au extins şi în satele catolice din Moldova.

Bîrlea Ovidiu, *Folclor românesc,* vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ciubotaru I. H., *Marea trecere,* Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Vidma Pădurii

Reprezentare mitică feminină, stăpână peste tot ce naşte, creşte şi trăieşte în pădure, specifică *Civilizaţiei lemnului, identificată cu *Muma Pădurii (Bucovina).

Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român,* Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Vidră

Stăpână a apelor de uscat şi paznic la cea mai importantă vamă de pe Drumul mitic care leagă lumea de aici de *Lumea de dincolo. Împărăţia, care-i poartă numele, este Vidrosul, marea fără margini: *Eu în Vidros m-am născut / Şi-n Vidros am crescut, / Nici eu nu i-am dat de fund, / Că Vidros e adânc / Cât din cer până-n pământ, / Atât e Vidros de adânc.* **V.** şi puii ei se opun trecerii sufletului în împărăţia morţilor: / ... / *Iar la groapa mărilor, / Unde-i bradul Zânelor, / Trecătoarea apelor, / Sufletul stătea / Şi mi se ruga: / - Brade, brade, / Să-mi fii frate, / Întinde, întinde, / Eu să le pot prinde / Vârfurile tale, / Să trec peste ele / Marea în ceia parte / Ce lumea desparte / .../ - Eu nu-ţi pot întinde / Ca să le poţi prinde / Trupinile mele să treci peste ele, / Că-n mine puiatu, / Vidra lătrătoare, / Oamenii pânditoare, / Nici nu oi gândi, / Puii te-or simţi, / Ei mi te-or lătra / De te-ai spăimânta / Şi-n mare-i cădea / Şi te-ai îneca.* De aceea, în unele cântece de *Zori mortul este sfătuit să se prindă frate cu **V.**: *Seara va-nsera, / Gazdă na-i avea. / Şi-ţi va mai ieşi / Vidra înainte / Ca să te înspăimânte. / Să nu te spăimânţi / Că Vidra mai ştie / Sama apelor / Şi-a vadurilor, / Şi ea mi te-a trece / Ca să nu te-nece...*

Coman M., *Mitologie populară românească,* I, Editura Minerva, Bucureşti, 1986; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradul. Tipologie muzicală,* Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Vinerea Mare

Personificare a zilei de 14 octombrie, sinonimă cu ***V.** celor 12 **V.**, identificată cu Zeiţa Venera, protectoare a vegetaţiei şi fertilităţii. Biserica de rit oriental a suprapus peste ziua de celebrare a Venerei pe Cuvioasa Parascheva. Pelerinajul la Biserica Trei Ierarhi din Iaşi, care poartă hramul Cuvioasei Parascheva şi îi păstrează moaştele, unde vin zeci de mii de credincioşi, păstrează reminiscenţe ale cultului preistoric închinat zeiţe mamă, numită în *Calendarul popular *Maica Precista, *Dochia, *Zâna Bătrână, *Muma Pădurii, Muma Caloianului, ***V. M.** Ea este invocată de neveste lipsite de fertilitate, de descântătoare pentru tămăduirea bolilor, de fete pentru căsătorie, de femei pentru naştere uşoară etc. Dar, zeiţa împarte rod atât oamenilor, cât şi animalelor. În unele zone pastorale ziua de 14 octombrie, numită şi Năpustitul Berbecilor sau Nunta Oilor, este dedicată slobozirii berbecilor în turmele de oi. Întrucât ciclul de reproducere al ovinelor şi caprinelor poate începe, la latitudinea geografică a României, şi primăvara, caz în care oile ar făta în luna noiembrie, la debutul iernii, ciobanii pasc turmele de oi, până la **V. M.** sau până la *Arhangheli (8 noiembrie), separat de berbeci. **V. M.** este considerată hotar între vara şi iarna pastorală. De la această dată se deschideau ţarinele pentru păşunatul devălmaş, se intensificau pregătirile pentru pornirea turmelor la iernat în Câmpia Română, Bălţile şi Delta Dunării, Peninsula Balcanică, Câmpia Tisei, Ţinuturile Caspice şi Stepele Kubanului, se angajau ciobanii pentru noul sezon pastoral, se slobozeau berbecii (arieţii) în turmele de oi, se deschideau importante târguri unde se valorificau produsele pastorale etc.

Vinerea Sântoaderului

Personificare a primei zile de vineri după Lăsatul Secului de Paşte dedicată *Sântoaderului cel Mare. În **V. S.**, înainte de răsăritul soarelui, fetele scot rădăcina *Homanului, plantă cu nenumărate întrebuinţări în cosmetica şi medicina populară, în vrăji şi descântece. Tradiţia a fost consemnată, cu unele deosebiri, în principalele zone etnografice ale României.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881; Rădulescu Codin C., Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Vinerele

Personificări ale zilelor de 14 octombrie (*Vinerea Mare) şi de 27 octombrie (prima zi după *Sâmedru) patronate de două *sfinte* Paraschiva. Deşi timpul în această perioadă a anului se caracterizează printr-o vreme stabilă, se considera nefavorabil semănăturilor de toamnă (Bucovina, Moldova).

Pamfile T., *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia

Română, Socec, Bucureşti, 1914; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Vineri

Personificare feminină a celei de a cincea zi a săptămânii dedicată de romani zeiţei Venera şi planetei Venus. **V.** este, exceptând duminica, cea mai importantă zi a săptămânii. Ca reprezentare antropomorfă, apare ca o femeie bună, soră cu sfânta Duminică, bătrână schivnică, zgâriată şi sângerată pentru că lucrează femeile în ziua ei de sărbătoare. Umblă îmbrăcată în alb sau negru şi ar locui în munţi (Argeş, Suceava), în păduri (Argeş, Buzău, Neamţ, Tecuci), în pustiu (Neamţ, Iaşi), în ostroavele mării, în cer, în lumea cealaltă. Sf. **V.** este protectoarea femeilor căsătorite pe care le ajută la naştere, le căsătoreşte fetele, poartă grija animalelor sălbatice. Este respectată prin post sever şi invocată în rugăciuni, vrăji şi descântece.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Viorea

Plantă erbacee, *(Scilla biofolia L.)* din fam. *Liliaceae*, dăruită morţilor în ziua de *Florii. Împreună cu alte flori de primăvară, **V.**-lele, legate la mănuşa ulcelelor de lut pline cu apă, se împart pentru morţi în Duminica Floriilor. **V.** , deşi apare şi în lirica de dragoste, este mai cunoscută ca floare a morţilor: ... / *Când îi auzi că mor, / Să vii cu chita de flori. / Da ce fel de floricele? / Busuioc şi Viorele; / Şi să fie mai mărunte, / Ca să mi le pui pe frunte ...* (Oltenia).

Butură Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Viţă de Vie

Simbol al nemuririi, al cărei spirit este adăpostit vara în butucul care înverzeşte, înfloreşte şi rodeşte, iar iarna în butoaie. Ciclul vegetal al **V.**-ei **de V.**, lung de aproximativ o jumătate de an, începe la sfârşitul lunii ianuarie, când se pune seva în mişcare, şi este marcat de sărbători şi obiceiuri dedicate *Ursului, podgoriilor şi livezilor: *Martinii de Iarnă, Arezanul Viilor, Târcolitul Viei, *Ziua Ursului, Ziua Omizilor şi *Trif Nebunul. După aproximativ două luni de zile, în preajma echinocţiului de primăvară, se dezgroapă **V. de V.** îngropată toamna şi i se tăiau corzile. La *Sântămărie (15 august) se angajează pândarii, la Schimbarea la Faţă sau Probejenie (6 august) se gusta poama nouă iar la Ziua Crucii sau Cârstovul Viilor (14 septembrie pe Stil vechi) se începea culesul strugurilor şi se băteau

nucii plantaţi la vie. Al doilea ciclu, fermentarea şi limpezirea vinului în butoaie este viaţa ascunsă a **V.**-ei **de V.** care continuă să trăiască şi după moartea plantei (uscatul şi căzutul frunzelor). În antichitate, băutura fermentată, vinul, era considerat o *licoare a tinereţii*, o *apă vie* care alunga starea mohorâtă a omului şi realiza, prin beţiile rituale, legătura mistică între participanţii alaiurilor cu zeul trac Dyonisos. Vinul este şi astăzi o băutură rituală consumată obligatoriu în nopţile de Revelion, Iordănitul Femeilor, *Sântion, *Îngropatul Crăciunului şi *Măcinici. Conform legendei, un împărat umblând prin împărăţie şi văzând câte pricini pornesc de la vinul tulburător de minte, a hotărât să stârpească copăcelul blestemat al **V.**-ei **de V.** Împăratul a murit şi alţii i-au luat tronul. Un urmaş al său, fiind la vânătoare de sălbăticiuni prin codru, s-a luat după un urs. L-a gonit ce l-a gonit, până a ajuns la un schit unde trăia un călugăr bătrân-bătrân, *de când Tata Noe. Acesta, când aude gălăgia, iese din chilie şi vede ursul şi pe cei ce-l fugăreau. Se dezbracă de haina călugărească, îşi suflecă mânecile, iese înaintea namilei, îl prinde de urechi, că începuse să tremure ca un miel. S-a minunat împăratul şi l-a întrebat, de unde are atâta putere în trup? Acesta i-a spus că are un butuc de vie, o tufă dătătoare de putere care face struguri la vreme de toamnă. Prisosul îl strânge şi îl pune în pod, de are tot anul.* Din acea zi, împăratul a dat poruncă ca tufa de vie să *aibă slobozenie să crească peste tot cuprinsul împărăţiei, împărtăşindu-se oricine din darurile ei, dar numai atât, ca să fie voinic de-a apuca şi ţine ursul de ureche.*

Buturǎ Valer, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979; Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997; Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Vlasie

Reprezentare mitică în *Panteonul românesc, protectoare a păsărilor de pădure şi femeilor gravide, care a preluat numele şi data de celebrare ale Sf Mucenic Vlasie Episcopul (11 februarie) din Calendarul creştin. La **V.** se întorc păsările migratoare, li se deschid ciocul şi încep a cânta. **V.** era invocat de agricultori pentru a le feri holdele de stricăciunile aduse de păsări şi de femeile gravide pentru a naşte copii sănătoşi, fără malformaţii (Bucovina, Moldova).

Candrea I.A., *Folclor medical comparat*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Marian Sim. Fl., *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.

Volbură

Personificare feminină a Vârtejului, soră a *Vântului.

German Tr., *Meteorologie populară. Observări, credinţe şi obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.

Vulpe

Personificare a celui mai inteligent animal carnasier al plaiurilor carpatice, mamă postumă a sufletului morţilor. În unele cântece de *Zori mortul este avertizat că **V.**-a care îi va ieşi în cale pe drumul care-l duce la Lumea de dincolo, îi va fi ca o adevărată mumă: ...*Ai plecat, Ioane, ai plecat / Sara prin asfinţit de soare / mergând pe văi, pe potecele, / Iată, va ieşi vulpea înainte. / Ioane, să tenspăimânte, / Bine s-o priveşti, / Să nu te înspăimânţi / De mamă să-ţi fie / Că ea tot mai ştie / Sama văilor şi potecilor* ...(*Zorile*, Ceptureni-Ponoarele, jud. Mehedinţi).

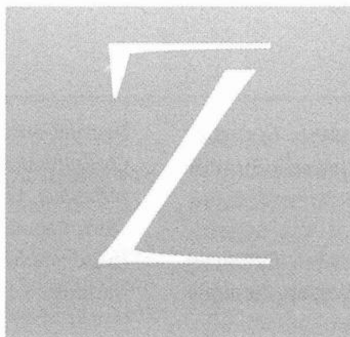
Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloşani*, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Mehedinţi, 1996.

Vultur

Substitut al sufletelor morţilor pe monumentele comemorative ale eroilor, pe stema României şi, uneori, pe stâlpii funerari din cimitire. **V.**-ul, pasăre rapace, reprezintă în sanctuarele preistorice (cel de pe frescele de la Çatal Hüyük, unde atacă cadavrele decapitate), zeul Morţii. Riturile funerare precreştine, inclusiv excarnarea cadavrelor de păsări şi animale carnivore, sunt amintite de Părinţii Bisericii creştine în legătură cu judecata universală. Sfântul Efrem Sirul adaugă că după această judecată pământul ar înapoia corpurile primite la moartea oamenilor: *vor învia nu numai cei înhumaţi după obiceiul creştin, ci şi cei sfâşiaţi de fiare, mâncaţi de păsări şi sfărâmaţi de peşti*, altfel spus, şi trupurile neînsufleţite, abandonate sau chiar expuse pentru a fi devorate de păsări şi animale, aruncate în apă. Popoarele care au practicat ritul excarnării trupurilor neînsufleţite de păsările de pradă aveau convingerea că morţii nu ajung în lumea de dincolo dacă sunt în carne şi oase. De aceea, corpurile morţilor erau fie excarnate de păsări, fie depuse în morminte pentru a cădea carnea, prin putrezire, după oase. Urma recuperarea osemintelor (desfumarea) şi supunerea lor unui rit funerar. Informaţiile etnografice sprijină ipoteza existenţei în spaţiul carpatic a unor ciudate rituri funerare, cum ar fi ciopârţirea cadavrelor sau expunerea acestora pentru a fi devorate de zeiţa pasăre. Ca practică magică, blestemul cu moartea face adesea aluzie în special la riturile funerare de înhumare (*Mânce-te Pământul!, Înghiţi-te-ar Pământul!*) şi la cele de incinerare (*Ardi-te-ar Focul!*). Dar, în blestemele cu moartea din folclorul erotic românesc sunt invocate şi păsările prădătoare pentru a excarna persoanele care despart dragostele: *Cine desparte doi dragi, / Tragă-i corbii carnea-n fagi / Oasele pe sub copaci; / ... / Cine ne-a despărţit pe noi, / Ducă -i corbii carnea-n văi, / Oasele*

prin copaci; / ... / Pune-i, Doamne, carnea-n fagi / Şi oasele prin copaci / Cui a despărţit doi dragi.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Gimbuta Marija, *Civilizaţia Marii Zeiţe şi sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucreţius, Bucureşti, 1997; Sabina Ispas, *Lirica de dragoste. Index motivic şi tipologic*, IV (S–Z), Bucureşti, Editura Academiei, 1989.

Zalmoxis

Zeu htonian al geto-dacilor, al cărui nume *Zamol-* se înrudeşte cu *Semele*, zeiţa traco-elenă a Pământului şi cu *Zemeluks*, zeu chtonian al vechilor lituanieni. Numele zeului **Z.** se regăseşte în substantivele comune din mai multe limbi indo-europene, precum vechiul slav *zemlea*, cu sensul de pământ, de ţară. Ulterior, **Z.**, în concurenţă cu zeul uranian Gebeleisis, devine un zeu celest căruia geto-dacii îi trimiteau, o dată la patru ani, un sol aruncat în sus ca să cadă în suliţele de lemn. Herodot povesteşte despre **Z.** că a coborât în locuinţa lui subpământeană unde a trăit trei ani, timp în care tracii îi duceau dorul, jelindu-l ca pe un mort. În al patrulea an a apărut între ei, încredinţându-i de învăţăturile sale despre nemurire. De asemenea, Herodot precizează credinţa de nestrămutat a geto-dacilor în nemurirea trupului şi sufletului cultivată de **Z.**: ... *Ei cred că nu mor şi că acel care dispare din lumea noastră se duce la daimonul Zalmoxis după ce a clădit o casă pentru adunările bărbaţilor, în care-i primeau şi îi puneau să benchetuiască pe fruntaşii ţării, învăţându-i că nici el, nici oaspeţii săi, nici unul din urmaşii acestora nu vor muri, ci vor merge într-un anume loc unde vor trăi pururi şi vor avea parte de toate bunătăţile* (Herodot, *Istorii*, I, IV, 94).

Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 38-39; Russu I. I., *Religia geto-dacilor; zei, credinţe, practici religioase*, în Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj-Sibiu, 1949.

Zărnă

Reprezentare mitică care păzeşte zi şi noapte comorile şi îngăduie oamenilor să le descopere şi să le dezgroape în ajunul marilor sărbători de peste an (*Crăciun, *Anul Nou, Bobotează, Paşte, *Sângiorz, *Ispas, *Rusalii), când se spală banii, sinonimă cu *Ştima Banilor. Ea păzeşte noaptea comorile, înfricoşându-i pe cei care doresc să le dezgroape, îi îmbolnăvesc, le iau vederea, îi înnebunesc. Când apare cu chip de fată înaltă amăgeşte bărbaţii, îi atrag în pădure, se drăgosteşte cu ei, îi adoarme, le fură inima şi le-o ascund prin fântâni (Transilvania, Moldova).

Marian Sim. Fl., *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.

Zău

Divinitate preistorică invocată de unele cete de *Căluşari în formulele de jurământ, sinonim cu *Căluş, *Mut. La *Legatul Căluşului Căluşarii jură credinţă zeului: *Jur cu* **Z.**, *pe sufletele moşilor mei, pe caii şi vitele mele, să respect Căluşul şi legea lui până la dezlegarea Steagului!* Uneori se jură pe **Z.** şi la *Spargerea Căluşului, *Jurăm pe* **Z.**, *că am respectat Căluşul aşa cum îi este legea!* În zonele în care s-a jucat sau se mai joacă Căluşul, pronunţarea cuvântului **Z.** are valoare de jurământ, cuvânt de onoare, care înlocuieşte, de la caz la caz, expresiile: *Aşa să-mi ajute Dumnezeu!*; *Pe cuvânt!*; **Z.** *că spun adevărul!*

Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Zână Bătrână

Reprezentare mitică feminină în *Cartea românească a morţilor identificată cu Zeiţa morţii. **Z. B.** întâmpină sufletele fie la poarta împărăţiei, unde le împarte în vii şi morţi, fie de-a lungul drumului mitic, unde le îmbie să bea apa morţii: *...Scoală, Ioane, scoală, / Scoală de te uită / Sus la răsărit, / Vezi cine s-o ivit: / Un pom înflorat, / Cu frunza măruntă, / Cu umbra rotundă; / Dar la umbra lui / Cine se umbrea? / O Zână Bătrână / Cu condeiu-n mână, / Cu hârtia-ntr-alta, / Pe tine să te treacă, / Roagă, dragă, roagă, / Pe tine să te treacă / La vii, nu la morţi. /... /* (Mehedinţi); *... Du-te, Ioane, du-te, / Tot pe drum 'nainte / Şi sama să iei / Să nu te abaţi / Că-s livezi arate, / Cu spini semănate / Şi să te abaţi / La mâna dreaptă / Că-s livezi arate, / Cu flori semănate, / Ş-n mijlocul lor / Este o poienuşă / Cu-o lină fântână / Ş-o Zână Bătrână / Cu paharu-n mână; / Pe care goge-m trece, / S-mbie cu apă rece. / Ioane, să nu bei, ...* (Rudăria, jud. Caraş-Severin).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Zâne

1. Reprezentări mitice feminine substituite de fecioarele care alungă în Sâmbăta Rusaliilor *Ielele sau *Rusaliile, sinonime cu *Drăgaicele sau *Sânzienele. Fetele în vârstă de la 8-14 ani, întotdeauna în număr fără soţ (3, 5, 7, 9), intrau în ceată sub jurământ că vor alunga anual Rusaliile până vor intra în horă: **Zău, am să împlinesc Goana Rusaliilor până voi ieşi la horă şi nimeni decât mine şi ai mei să nu ştie, altfel Rusaliile să mă pedepsească!* În dimineaţa zilei de vineri dinaintea Rusaliilor se întâlneau şi mergeau, în taină, în pădure sau pe câmp unde strângeau flori de câmp, confecţionau

din ele cununiţe, cingători şi buchete, aruncau pe apă tulpinile, frunzele şi florile nefolosite, reveneau acasă unde fiecare surată sau verişoară îşi agăţa în pomul din faţa locuinţei cununa. În noaptea de sâmbătă, după cântatul cocoşilor de miezul nopţii, fetele se sculau, se îmbrăcau în alb, precum zânele, mergeau pe muteşte în câmp, în locul unde confecţionaseră cu o zi înainte cununile, cingătorile şi buchetele de flori însoţite, de la distanţă, de un părinte. Primele cuvinte sunt pronunţate la sosirea ultimei surate: - *Bună dimineaţa surată!* - *Bună dimineaţa, fete curate! / Să pornim goana Rusaliilor!* Cea mai mare dintre surate încheie dialogul cu cuvintele: *Gonim lucrurile necurate, / Să ne rămână vetrele curate / Ca roadele de rouă din cer picate!* După împodobirea suratelor cu cununiţele şi cingătorile de flori aduse de acasă, deveneau dintr-o dată foarte vesele: începeau să cânte, se prindeau într-o horă năvalnică şi înconjurau vatra satului, din movilă în movilă. Suratele jucau pe movilă sau înconjurau movila cu dansul ritual Rustemul, aruncau flori şi apoi alergau la altă măgură (movilă). După ocolirea vetrei satului în cântec, dans şi voie bună, suratele se întorc acasă, mănâncă şi beau apă, încheind postul început cu o zi înainte. Desfăşurarea nocturnă a ceremoniei, numită *Goana Rusaliilor*, şi numele suratelor participante erau ţinute ca mari secrete. Deşi obiceiul este numit printr-o sintagmă cu sens ameninţător, *Goana (alungatul) Rusaliilor*, fecioarele conduc cu cântec, dans şi voie bună *Zânele Rele în afara satului, spre deosebire de ceata masculină a *Căluşului care se luptă cu acestea în săptămâna Rusaliilor. Informaţiile au fost atestate în localităţile din sudul judeţului Argeş de la bătrâne care au făcut parte ele însele din cete de fete care au alungat Rusaliile;

2. Reprezentări fantastice care apar în nopţile de vară, înainte de cântatul cocoşilor sinonime cu Cele Nepomenite, Cele Sfinte, Dânsele, Doamnele, Fetele Câmpului, *Frumoasele, *Ielele, Împărătesele Văzduhului, Măiestrele, *Miluitele, Puternicele, *Rusaliile, *Şoimanele, *Ursoaicele, *Vântoasele (Brăila, Ialomiţa).

Candrea I. A., *Folclorul medical român comparat*, Editura Polirom, Iaşi, 1999; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsuri la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în „Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, 1989; Pamfile Tudor, *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Zburător

Reprezentare mitică cu chip de om sau de balaur care coboară în zbor noaptea în casele oamenilor unde chinuieşte fetele şi nevestele pricinuindu-le, prin

neodihnă, oboseală şi prin *frământare* în timpul somnului, vânătăi pe corp, sinonim cu Zmeu, *Ceas Rău, *Crâsnic, Ăl mai Rău. Când are înfăţişare de om, **Z.**-ul reprezintă fiinţa iubită, dragostea neîmpărtăşită, feciorul care-şi vizitează drăguţa măritată de părinţi cu altcineva. Împins de dorinţa nestăvilită, el intră noaptea pe horn, pe fereastră, pe gaura cheii sau prin crăpătura uşii în camera în care doarme fata, o sărută, o muşcă, o strânge în braţe, o iubeşte. Fata sau femeia îl vede în vis, tresare în somn, slăbeşte văzând cu ochii, este palidă la faţă. În zori, după dezlănţuirea erotică din timpul nopţii, **Z.**-ul iese pe coş prefăcându-se în pară de foc şi scântei, uneori trăsneşte şi şuieră. Poate fi împiedicat să intre în casă numai dacă se ung intrările cu untură de zmeu pleznit. Ziua stă prin scorburile copacilor, ascuns de lumina soarelui. Arborele în care se presupune că stă **Z.**-ul era incinerat de vrăjitoare pentru a găsi untura de zmeu plesnit, antidot pentru vizitatorul nocturn. **Z.**-ul cu înfăţişare de balaur are altă origine; el ar proveni din *Şarpele care reuşeşte să înghită piatra nestemată, rezultată din spuma şerpilor încolăciţi unii cu alţii toamna, înainte de *Ziua Şarpelui, când se retrag în adăposturi pentru hibernare. Deşi are înfăţişare piromorfă (limbă sau sul de foc, ochi strălucitori ca focul, stea alungită), **Z.**-ul ia, după coborârea lui pe horn în casă, chipul iubitului. Vizitele **Z.**-ului şi consecinţele lăsate fetei sau nevestei vizitate (oboseala, lipsa poftei de mâncare, privirea pierdută şi îngândurată) erau considerate boli (Lipitură, Zburător) lecuite cu buruiana numită **Z.**, cu alifii din solzi de peşte sau din smoală de la moară, prin descântec de **Z.** sau prin practica magică a săritului Căluşarilor la Rusalii peste bolnavă. Fata sau femeia cu **Z.** este recunoscută de cei din jur după înfăţişarea fizică şi, uneori, după comportamentul ciudat din timpul zilei: are vedenii, este tristă şi indispusă, este cuprinsă de fiori şi tremurături, umblă grăbită după cel iubit şi face gesturi amoroase la umbra unor arbori. Stările şi spaima provocate fetelor şi nevestelor de **Z.** sunt admirabil surprinse de scriitorul paşoptist, Ion Eliade Rădulescu în poezia cu acelaşi nume: *Vezi, mamă, ce mă doare, şi pieptul mi se zbate, / Mulţimi de vineţele pe sân mi se ivesc, / Un foc s-aprinde-n mine, răcori mă iau pe spate, / Îmi ard buzele, mamă, obrajii mi se pălesc. / Ia pune mâna, mamă, pe frunte ... Ce sudoare! ...*

Bîrlea Ovidiu, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976; Candrea I. A., *Folclor medical român comparat,* Editura Polirom, Iaşi 1999.

Zburătorire

Fugă rituală care se încheie cu prinderea şi sărutarea fetelor de băieţi în ziua de *Dragobete, sinonimă cu Bătaia rituală. Se mai zburătoresc păsările de curte (găinile, raţele, gâştele) şi păsările de pădure care, înainte de împerechere, intră într-o stare de nelinişte: zboară, se

aleargă, se agită, se lovesc cu aripile (Oltenia).

Zeiţa Pasăre

Divinitate neolitică prezentă în *Panteonul românesc în două ipostaze: zeiţă a regenerării (*Barza) şi zeiţă a *Morţii (*Gaia, Corboaica, *Vulturul), sinonimă cu Gaea. În cântecele rituale şi ceremoniale (Cântecul *Zorilor la înmormântare, colindele precreştine şi chiar în unele cântece nupţiale), **Z. P.** este numită *Gaia, Gaica, Gaiul, *Gai, Cocoşel de Gai, Daiul sau cu nume amalgamat *Cocoşgaia, *Cocoşdaia, *Cocoşdai. În toate variantele *Cântecului de Zori*, aceste păsări fantastice, singurele care aud *Toaca bătută în cer la miezul nopţii pentru a trezi, la rândul lor, cocoşii obişnuiţi de pe pământ, sunt reprezentări ale **Z.**-ei **P.** în ipostaza *Morţii. Asemănător *Ursitorilor, zeiţe ale destinului care nu sunt auzite de oricine când ursesc copilul la naştere, Cocoş Gaiul este văzut şi auzit, la moartea omului, numai de persoana decedată. În general, *Moartea este implicată în unul sau două episoade: cu chip de pasăre, care scoate sufletul din corp, şi cu chip de femeie, care scrie sufletul mortului pe răbojul morţilor. Spre deosebire de zeiţa antropomorfă, **Z. P.** ia sufletul cu gheara (morţii).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Zi

Personificare a primei unităţi de măsură a timpului oferită de Cosmos pământeanului. **Z.**-ua solară este, asemănătoare celorlalte unităţi de măsurat timpul calendaristic (săptămâna, luna, anotimpul, anul), un important personaj mitic: *Zilele au fost la început oameni care mergeau pe pământ. Amu nu mai umblă că sunt oamenii păcătoşi*. Precum oamenii, acestea se împart în bărbaţi (lunea, marţea şi joia) şi femei (miercurea, vinerea, sâmbăta şi duminica). Fără excepţie, **Z.**-lele săptămânii au fost divinizate (Sf. Vineri, Sf. Duminică) sau au primit câte un sfânt-patron (Sântilie sau Sântion pentru marţi, *Maica Precista pentru miercuri, Sf. Nicolae pentru joi, Sf. Lazăr pentru sâmbătă). Aprecierea vârstei **Z.**-lei, a momentelor scurgerii timpului diurn, se făcea după poziţia Soarelui pe bolta cerească şi cuprindea următoarele subunităţi de măsură: dimineaţă, faptul **Z.**-lei, la **Z.**.-uă, dis-de-dimineaţă pentru răsăritul Soarelui sau imediat după răsăritul Soarelui; prânzul mic, prânzişor pentru momentul când Soarele se afla la a treia parte din urcuş; prânz, prânzul mare, improor, îmbroor şi năproor când Soarele a străbătut jumătate din urcuş, pe la ora nouă sau zece; sub amiază reprezintă aproximativ ora 11; în amiază,

nămiază, prânz la cruce, în răscrucile cerului pentru momentul când Soarele îşi isprăveşte urcuşul; chindie, cina mică, la toacă, la asfinţit şi soare-apune. După apariţia şi generalizarea ceasornicului, românii împart vârsta **Z.**-lei precum a omului, în trei (dimineaţă, amiază şi seară) sau în patru părţi (dimineaţa, amiază, dupăamiază şi seară). Noaptea este şi ea divizată, precum **Z.**-ua, în trei (seara, miezul nopţii şi dimineaţa) sau în patru părţi (seara, miezul nopţii, cântatul cocoşilor şi dimineaţa).

Ghinoiu I., *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Zile ale Babei Dochia

Personificare a celor 9 sau de 12 zile de la începutul lunii *Martie, timp îmbătrânit dedicat morţii şi renaşterii anuale a *Dochiei. Obiceiurile şi practicile magice de înnoire a timpului se concentrează în prima zi a ciclului, 1 martie, numită zonal *Dochia, Marta, *Mărţişor, *Dragobete şi în ultima zi, la moartea Dochiei, 9 martie, numită *Moşi, *Măcenici, 40 de Sfinţi. Scenariul ritual de înnoire a Anului Agrar este format din obiceiuri şi practici magice de un rar arhaism: aprinderea rituală a focurilor, afumarea curţilor, grădinilor şi anexelor gospodăreşti; bătutul pământului cu maiurile sau ciomegele pentru scoaterea căldurii şi alungarea frigului; prepararea alimentelor rituale (*Măcinici, *Sfinţi, *Bradoşi) care amintesc, prin formele antropomorfe ale figurinelor din *Aluat, sacrificiile preistorice; observaţii şi previziuni meteorologice; încercarea norocului; vrăji şi descântece; pomenirea morţilor; începerea simbolică a unor activităţi economice (începutul aratului, retezatul stupilor, scoaterea stupilor de la iernat, semănatul răsadului de varză, măturatul şi greblatul curţilor şi grădinilor); confecţionarea *Mărţişorului, funie a anului şi calendar simbolic care reprezintă, prin şnurul bicolor, anotimpurile de bază ale anului: iarnă şi vară. Fără să li se mai cunoască semnificaţia, multe obiceiuri din ciclul Zilele Babelor sunt practicate şi astăzi.

Coşbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986; Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976; Ghinoiu I., *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997; Voronca-Niculiţă E., *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Zile ale Moşilor

Ciclu de 9 zile în *Calendarul popular, simetric şi în continuarea *Zilelor Babei, deschis de *Măcinici (9 martie) şi închis de *Alexie (17 martie), dedicat moşilor şi strămoşilor. Spre deosebire de zilele Dochiei, **Z. M.** este, în general, un timp frumos şi primăvăratic. Dacă în această

perioadă apar şi zile friguroase, cu ninsoare, lapoviţă şi vânt, acestea sunt numite, generic, *Zile Împrumutate şi sunt atribuite păsărilor migratoare, vestitoare ale primăverii (*Barza, rândunica, ciocârlia) sau mieilor fătaţi primăvara (Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina).

Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar,* Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997

Ziua Peştelui

Sărbătoare cu dată fixă a pescarilor (17 martie) închinată peştelui, sinonimă cu *Alexie. De **Z. P.**, când *se zbate* ştiuca sau peştele în apă înainte de depunerea icrelor pentru înmulţire, pescarii nu ieşeau la pescuit, ajunau sau prindeau un peşte mic, îl descântau şi îl mâncau crud.

Ciubotaru S., *Nunta în Moldova,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000; Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

Ziua Şarpelui

Data ieşirii şerpilor din adăposturile în care au hibernat între Ziua Crucii şi *Alexie. Pentru a-i câştiga bunăvoinţa pe timpul verii, şarpelui nu i se pronunţă numele de ziua lui sau i se adresează folosind nume eufemistice (Domn, Curea, Cel care se Târăşte), nu era omorât conform obiceiului şi zicalei populare: *Omoară şarpele ce-ţi iese în cale!* În **Z. Ş.** erau răsfăţate şi alte vietăţi care se trezeau la viaţă în ziua de Alexie: broaştele erau numite Iepe, gângăniile Doamne sau Cucoane.

Zori

Zeiţe ale destinului sufletului plecat în *Lumea de dincolo, sinonim cu Ursitoarele, zeiţe ale sufletului sosit în lumea de aici. Locul moaşei de la naştere, care asigura venirea fătului fără incidente deosebite în lumea de aici şi îi primea apoi acestuia Ursitoarele, este preluat, la înmormântare, de un grup fără soţ de femei, adevărate preotese antice pierdute până spre zilele noastre prin unele sate din sud-vestul României. Acestea, stând cu faţa la răsărit, invocă printr-un text cântat, **Z.**, zeiţe ale destinului, care hotărăsc plecarea sufletului în lumea de dincolo. **Z.** sunt trei zâne-surori care decid, prin apariţia lor înainte de răsăritul Soarelui, ieşirea sufletului din existenţă şi intrarea lui în postexistenţă. În variantele gorjene, **Z.**-le sunt rugate să întârzie răsăritul (*Zorilor, Zorilor / Voi surorilor, / Voi să nu pripiţi / Să ne năvăliţi*), ca să dea răgaz defunctului să pregătească: ospăţul funerar (*Un cuptor de pâine, / Altul de mălai, / Nouă buţi de vin, / Nouă de rachiu / Şi-o văcuţă grasă, / Din ciread-aleasă, / Să-i fie de masă*); o turtă de ceară (*Turtiţă de ceară, Fie-ţi de vădeală*) din care trebuia confecţionată lumânarea de mărimea mortului, numită *stat, toiag, privighetoare*; să scrie rudelor răvaşe ca să vină la ospăţ (*Nouă răvăşele / Arse-n cornurele, / Ca să le trimeată / Pe la nemurele, / Să vină şi ele, / Să vadă*

ce jele); să pregătească mijlocul de transport, carul cu boi (*Un car cărător, / Doi boi trăgători, / Că e călător / Dintr-o lume-ntr-alta,/ Dintr-o ţară-ntr-alta, / Din ţara cu dor / În cea fără dor; / Din ţara cu milă / În cea fără milă*). În variantele mehedinţene şi caraş-severinene, **Z.**, interogate de ce au întârziat răsăritul, motivează că au dat răgaz defunctului să-şi ia rămas bun de la cei dragi: soţ, soţie, copii, părinţi. Cântecele de **Z.**, atestate la mijlocul secolului trecut în mai multe judeţe (Gorj, Mehedinţi, Caraş-Severin, Timiş, Bihor, Hunedoara, Alba, Sibiu), sunt texte rituale de mare vechime, cântate la unison sau antifonic în diferite momente ale ceremonialului funerar. Melodia impresionează prin arhaicitatea sonorităţilor şi textul prin marea putere evocatoare. Până la etnomuzicologul român Constantin Brăiloiu, folcloriştii şi etnografii, neîntâlnind în Europa o specie asemănătoare, au încadrat-o greşit în categoria bocetelor.

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Zorilă

Personificare a stelei Sirius, singurul astru nocturn vizibil cu ochiul liber ziua pe timp de vară după răsăritul soarelui, sinonimă cu Zori-de-Zi. El măsoară timpul nocturn scurs între al doilea şi al treilea cântat al cocoşilor. Vara, în timpul muncilor agricole, lumina lui **Z.** se îngână cu lumina Zorilor-de-Zi. Împreună cu fraţii săi, Murgilă şi Miezilă, împarte noaptea în trei conace. În legende, când apare în ipostază de bou sau de taur, duce soarele în coarne de la răsărit până la zenit. În unele credinţe **Z.** este o reprezentare silvestră, fiu al *Mumei Pădurii (Muntenia, Moldova).

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Zorile din Casă

Dialog cântat, purtat de un grup de femei cu mortul în casă, la căpătâiul acestuia, după invocarea *Zorilor afară, pe prispă sau pe o înălţime din preajma casei (căpiţă de fân, movilă). Defunctul este strigat pe nume sau somat prin strigăt să iasă din casă de zeiţa *Morţii cu chip de pasăre: Corboaica Neagră, *Gaia, Cocoş Gaia. Ieşit din adăpost, acesta devine vulnerabil: este pleznit cu aripile, îi este luat graiul, îi sunt lipite buzele, îi este întunecată sau împăienjenită vederea. Întoarcerea la starea părăsită este ireversibilă; moartea este dezinteresată de darurile promise de muribund (plug cu patru boi, turmă de oi etc.) şi nepăsătoare la rugămintea acestuia de a fi lăsat să-şi ia rămas bun de la cei dragi. După trei sau mai multe strigăte ale morţii, sufletul se desprinde de lumea de aici şi se porneşte, fără împotrivire, în

lumea de dincolo: ... *Ieri-alaltăieri / A venit din cer / O corboaică neagră, / Din aripi a dat, / Graiul mi l-a luat, / Picioarele mi-a-ntins. / Mâini pe piept mi-a pus, / Buză mi-a pârlit / Ochii mi-a lipit / Şi m-a despărţit / De mamă, de tată / Şi de lumea toată; / De fraţi, de surori / De grădina cu flori...*(*Zorile de afară şi din casă*, Tămăşeştii de Jos, jud. Gorj).

Ghinoiu I., *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999; Gimbutas Marija, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989; Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

INDICE DE TERMENI

BIBLIOGRAFIE

PERIODICE CONSULTATE - ABREVIERI

AAF *Anuarul Arhivei de Folclor,* Academia Română, Cluj – Bucureşti, 1932-1945, 19801986, 1990 -.

Acad. *Academica,* Revistă de ştiinţă, cultură şi artă, Bucureşti, 1990 -.

AMP *Acta Musei Porolissensis,* Muzeul de Istorie şi Artă, Zalău, 1977-1992.

AM *Almanahul Muzical,* Iassi, 1875-1877.

AF *Anuarul de Folclor,* Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, Centrul de Ştiinţe Sociale, Cluj 1980 -.

AICED *Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice,* Bucureşti, 1979-1988.

AIEF *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor,* serie nouă, Bucureşti, 1992 - .

AMET *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei,* Cluj, 1957/1958-1978.

An. Acad. *Analele Academiei Române Memoriile Secţiei Literare,* Bucureşti, 1880 - .

ASRS *Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă Socială,* Organ al Asociaţiei pentru studiul şi reforma socială, Bucureşti, 1919-1943.

Arh. Olt. *Arhivele Olteniei,* Publicaţie trimestrial, Craiova, 1922-1943, 1981 – (serie nouă) 1991 - .

CC *Caiete Critice,* Revistă lunară de critică şi teorie literară, Bucureşti, 1980 -.

CAF *Caietele Arhivei de Folclor,* Arhiva de Folclor Iaşi, Iaşi, 1980 -1947.

Car. *Carpaţii. Vânătoare, pescuit, chinologie,* Cluj, 1933-

CF *Cercetări Folclorice,* Cercul de Studii Folclorice, Bucureşti, 1947.

CS *Comoara Satelor,* Revistă lunară de Folclor, Blaj, 1923-1827.

Conv. Lit. *Convorbiri Literare,* Iaşi, Bucureşti, 1867-1936.

Dacorom. *Dacoromania,* Buletinul Muzeului Limbii române, Universitatea Română din Cluj, Cluj, 1920-1948.

Dat. *Datini,* Revistă de Cultură, Fundaţia Ethnos, Bucureşti, 1991.

Fam. *Familia*, Foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustraţiuni, Pesta, Oradea Mare, 1865-1906.
GS *Grai şi Suflet*, Revista Institutului de Filologie şi Folclor, Bucureşti, 1923-1937.
IC *Ion Creangă*, Revistă de limbă, literatură şi artă populară, Bârlad, 1908-1921.
Mar. *Marisia*, Studii şi Materiale, Arheologie-Istorie-Etnografie, Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al jud. Mureş, Târgu-Mureş, 1975.
Marm. *Marmaţia*, Muzeul judeţean Maramureş, Baia Mare, 1969-1980.
Mem. Secţ. Lit. Memoriile Secţiei Literare, Bucureşti, 1880 -.
Răs. *Răstimp,* Revistă de Cultură şi Tradiţie Populară, 1998 -.
REF *Revista de Etnografie şi Folclor*, Bucureşti, 1964 -.
RF *Revista de Folclor*, Bucureşti, 1956-1963.
Rev. Fund. *Revista Fundaţiilor Regale*, Revistă lunară de literatură, artă şi cultură generală, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1934-1947.
Sam. *Samus*, Centrul de îndrumare al creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă al jud. Cluj, Dej, 1967-1980.
Sarg. *Sargeţia*, Buletinul Muzeului Judeţului Hunedoara, Deva, 1937-1941, 1966-1973.
Soc. Rom. *Sociologia Românească*, Institutul Social Român, 1936-1943, 1990 -.
Şez. *Şezătoarea*, Fălticeni, 1892-1928. Tibis.
Tibiscum, Studii şi Cercetări de Etnografie-Istorie, Muzeul Judeţean de Etnografie şi Istorie, Caransebeş, 1976 -.
Zăr. *Zărandul*, Revistă de etnologie, Complexul Muzeal Arad, 1999.
Zes. *Zestrea,* Revistă de etnologie şi etnografie, Bistriţa-Năsăud, 2000.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Adăscăliţei V., *Istoria unui obicei. Pluguşorul*, Editura Junimea, Iaşi, 1987.
- , *Jocul cerbului în Moldova,* în REF, nr. 5, 1968.
Albescu I., *Rolul şi semnificaţia steagului de nuntă în Mărginimea Sibiului*, în Studii şi comunicări, Sibiu, 1978.
Alexandru Tiberiu, *Instrumente muzicale ale poporului român*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956.
Amzulescu Alex., *Cântecul epic românesc. Tipologie şi corpus de texte poetice*, Editura Academiei, Bucureşti, 1981.
Amzulescu Alex., *Repere şi popasuri în cercetarea poeziei populare,* Editura Minerva, Bucureşti, 1989.
Andromeda, Buletin ştiinţific, nr. 1-2, 1970, Bucureşti.
Anuarul Astronomic, Centrul de astronomie şi Ştiinţe Spaţiale, Bucureşti, 1982.

Apolzan Lucia, *Aspecte ale culturii spirituale. Obiceiuri, practici şi simboluri specifice gospodăriei pastoral-agricole din Platforma Luncani, jud. Hunedoara,* în Sar., 1982-1983, Deva 1983.

Arhiva Institutului de Etnografie şi Folclor "Constantin Brăiloiu" din Bucureşti.

Atlasul Etnografic Român, vol. I, Ghinoiu I. (coord.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003.

Atlasul Etnografic Român, vol. II, Ghinoiu I. (coord.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Atlasul Etnografic Român, vol. III, Ghinoiu I. (coord.), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

Avram V., *Constelaţia Magicului, O viziune românească asupra existenţei,* Universitatea Creştină Năsăud, Sibiu, 1994.

Barrow John, *Originea Universului,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.

Bădescu Ilie, Ghinoiu Ion, Buruiană Claudia (coord.), *Sociologia şi etnografia comunităţilor rurale. Studii de caz: Slătioara, un sat de sub Măgură*, Fundaţia Naţională pentru Civilizaţie Rurală "Nişte Ţărani", Bucureşti, 1999.

Bădescu Ilie, *Teoria Latenţelor,* Editura IDOGEP – EUXIN, Bucureşti, 1997.

Băieşu N., *Poezia obiceiurilor calendaristice şi a muncii,* în "Folclor din Ţara Fagilor", Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993.

Băinţan Valentin, *Tânjaua – Obicei tradiţional din Maramureş*, în REF, nr. 2, 1968.

Bălaşa Marin Marian, *Colinda – Epifanie şi sacrament,* Editura Minerva, Bucureşti, 2000.

Bălă P., Cheţan O., *Mitul creştin*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1972.

Bălă P., *Cultul divinităţilor care mor şi înviază. Zeii Vegetaţiei*, în "Rev. de Filosofie", nr. 9-10, 1969.

Bălăşel T., *Colinde de Moş Ajun*, în Şez., vol. XVII, 1916.

Bănăţeanu T., *Tânjaua*, în Marm., I, Baia Mare, 1969.

Băncescu Iuliana (coord.), Oana-Gabriela Petrică, *Obiceiuri tradiţionale din România. Sărbători în imagini,* Centrul Naţional pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale, Bucureşti, 2006.

Bărbulescu C., *Târcolitul viei – un rit de fertilitate al viţei de vie*, Teză de licenţă, Cluj –Napoca, 1994, consultată cu amabilitatea autorului.

Bârseanu A., *Cincizeci de colinde*, Braşov, 1890.

Bâtcă Maria, *Însemn şi simbol în vestimentaţia ţărănească,* Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, Bucureşti, 1997.

Berciu D., *Cultura Hamangia. Noi contribuţii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966.

– , *La izvoarele Istoriei,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Berdan Lucia, *Feţele destinului. Incursiuni în etnologia românească a riturilor de trecere,* Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1999.

Bernea Ernest, *Buhaiul în Fundul Moldovei*, în Rev. Fund., an III, nr. 4, 1932.
–, *Cadre ale gândirii populare româneşti*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985.
–, *Contribuţii la problema calendarului în satul Cornova*, în ASRS, an. XIV, nr. 1-4, 1932.
–, *Moartea şi înmormântarea în Gorjul de nord*, Cartea Românească, Bucureşti, 1998.
Bianu I., *Butea*, în C. S., II, nr. 9-10, 1924.
Biberi I., *Eseuri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.
–, *Permanenţele clepsidrei,* Editura Litera, Bucureşti, 1986.
Bilţiu Pamfil, *Armindenul în Zona Lăpuş*, în REF, nr. 3, 1993.
–, Bilţiu Maria, *Izvorul minunilor,* Editura Gutinul, Baia Mare, 1999.
–, *Făt-Frumos cel Înţelept. O sută de basme, legende şi poveşti din Maramureş,* Editura Gutinul S.R.L., Baia Mare, 1994.
Bizom T., *Anul Nou*, în CS, an IV, nr. 7, 1911.
Bîrlea Ov., *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
–, *Folclor românesc*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1981.
–, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.
Blaga L., *Izvoade*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.
Blăgăilă I., *Târgul de fete de pe Muntele Găina*, Editura Orizonturi Noi, Arad, 1945.
Bobancu S., Samoilă C., Poenaru E., *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia*, Editura Academiei, Bucureşti, 1980.
Bocşe Maria, *Grâul – finalitate şi simbol în obiceiurile cu caracter agrar din Valea Bârgăului*, în AMET, Cluj-Napoca, 1977.
–, *Rituri Funerare pentru viaţă*, în "Banatica", nr. 12, 1993.
Bogdan I., Olos M., Timiş N., *Calendarul Maramureşului*, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Maramureş, Baia Mare, 1980.
Bonte Pierre, Izard Michel, *Dicţionar de etnologie şi antropologie,* Editura Polirom, Iaşi, 1999.
Boroneanţ V., *Arheologia peşterilor şi minelor din România*, Editura clMeC, Bucureşti, 2000.
Borşianu A., *La Sfântu Giorz (Gheorghe). Credinţe şi obiceiuri din Deda-Mureş*, în CS, III, nr. 5, 1925.
Bot N., *Cânepa în credinţele şi practicile magice româneşti*, în AMET, 1968-1970.
–, *Cântecele cununii*, Editura Minerva, Bucureşti, 1989.
Botezatu Gr., Hâncu A. (coordonatori), *Cât îi Maramureşul*, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1993.

Branişte Ene, *Liturgica generală,* Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993.

Bratiloveanu-Popilian Marcela, *Aspecte ale obiceiurilor de Crăciun din Zona Mehedinţi,* în Arh. Olt., 7, 1992.

Brăiloiu C., *Opere*, vol. V, Editura Muzicală, Bucureşti, 1981.

Brătulescu Monica, *Colinda românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1981.

Bria I., *Dicţionar de teologie ortodoxă*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Româneşti, Bucureşti, 1981.

Brill Tony, *Legendele Cosmosului*, Editura Grai şi Suflet, Bucureşti, 1994.

Buhociu O., *Folclorul de iarnă, Ziorile şi poezia pastorală*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979.

Burada Th., *Buhaiul*, în AM, II, 1877.

–, *Datinele poporului român la înmormântări*, în *Opere*, vol. III, *Folclor şi Etnografie*, Editura Muzicală, Bucureşti,1978.

–, *O călătorie în Dobrogea*, Tipografia Naţională, Iaşi, 1880.

Burghele Camelia, *Repere de cultură tradiţională sălăjeană,* Editura Porolissum, Zalău, 2006.

Butură Valer, *Cultura spirituală românească*, Editura Minerva, Bucureşti, 1992.

–, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

–, *Iarba Codrului*, în Rev. Fund., an. XII, nr. 2, 1945.

Calendarul ilustrat, Craiova, 1910.

Calianu Gr., *Datini şi credinţe din Floreşti – Mehedinţi*, în CS, an V, nr. 7-8, 1927.

Candrea I.A., Densuşianu Ov., Speranţia Th.D., *Graiul nostru*, vol. I, Socec, Bucureşti, 1906-1907.

–, *Graiul nostru*, vol. II (Basarabia, Bucovina, Maramureş, Ţara Oaşului, Transilvania, Crişana, Banat, Serbia), Socec, Bucureşti, 1908.

Candrea I. A., *Folclor medical comparat*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

–, *Iarba Fiarelor. Studiu de folclor*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1928.

Cantemir Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, Editura Academiei, Bucureşti, 1973.

Viorica Croitoru Capbun, Răzvan Ciucă, *Pâinea de neamul românesc,* Editura Star Tipp, Slobozia, 2012.

Caraman P., *Colindatul la români, slavi şi alte popoare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.

–, *Pământ şi apă*, Editura Junimea, Iaşi, 1984.

–, *Studii de folclor*, II, Editura Minerva, Bucureşti, 1988.

–, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români şi slavi. Contribuţie la studiul mitologiei creştine din Orientul Europei*, Iaşi, 1931.

Cardoş Gh., *Datini şi credinţe*, în IC, an XIV, nr. 5-6, !920.

Caroly Cos, *Vechi forme de muncă agricolă în câteva sate din jurul Clujului*, în AMET, 1965-1967.

Cartojan N., *Cărţile populare în literatura românească*, vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1974.
Călin C., *Condica limbii româneşti ... şi contribuţia lui Iordache Golescu la cunoaşterea culturii noastre populare*, în REF, nr. 1, 1976.
Cărăbiş V., *Nedeile*, Casa regională a creaţiei populare, Craiova, 1966.
Ceauşanu Gh., *Superstiţiile poporului român în asemănările cu ale altor popoare vechi şi nouă*, Academia Română, colecţia „Din viaţa poporului român", Bucureşti, 1914.
Chelcea I., *Credinţe şi rituri legate de foc, apă şi pământ în cultura veche românească*, în „Raţiune şi credinţă", Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.
– , *Obiceiuri de peste an în două sate din Almăj*, în Soc. Rom., an IV, nr. 3-4,1939.
Chevalier J., Gheerbrant A., *Dicţionar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, Bucureşti, 1994.
Chirileanu Gh.T.,*Un vechi calendar manuscript*, în Şez., vol. X, 1909.
Chiţimia I. C., *Din viaţa folclorică a unor cuvinte*, în CS, I, 1947.
– , *Folclorişti şi folcloristică românească*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968.
– , *Moşii, un element străvechi de cultură populară*, în REF, nr. 4, 1987.
Chivu Iulian, *Cultul grâului şi al pâinii la români*, Editura Minerva, Bucureşti, 1997.
Cioară M., *Zona etnografică Rădăuţi*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1979.
Ciobanu Pavel, *Plaiul Cloşani*, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Mehedinţi, Drobeta-Turnu Severin, 1996.
– , *Plaiul Cloşani. Folclor din Valea Superioară a Coşuştei*, III, Centrul de Îndrumare a Creaţiei Populare Mehedinţi, Drobeta-Turnu Severin, 1981.
Ciobanu Stanca, *Texte şi contexte în urarea de Anul Nou*, în REF, nr. 1, 1980.
Ciubotaru I.H., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 1999.
– , *Valea Şomuzului: monografie folcloristică*, Univ. „Alex. I. Cuza", Iaşi, 1991.
Ciubotaru Silvia, *Nunta în Moldova*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2000.
– , *Implicaţii arhaice ale torsului*, în AF, V - VII, Cluj - Napoca, 1987.
Ciuncanu I., *Datine şi credinţe*, în CS, an IV, nr. 12, 1911.
Coatu Nicoleta, *Structuri magice tradiţionale*, Editura ALL, fără an pe copertă.
Cociu M., Cociu Maria, *Tainele comportamentului animal*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.
Coiculescu Gr., *Obiceiuri de Crăciun*, în Şez., vol. XVIII, 1922.
Colibaşi S.P., *Datine şi credinţe. Lăzărelul*, în IC, nr. 5, 1910.
Coman M., Mitologia românească, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1986-1988.
Comaniciu G., Popescu A., Stoica L., *Focurile de peste an*, în REF, nr. 1, 1971.
Comişel Emilia, *Arieţul, obicei pastoral din Mehedinţi*, în "Mehedinţi. Istorie şi Cultură", Drobeta-Turnu Severin, 1981.

– , *Folclor muzical*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1967.

Comşa Eugen, *Figurine antropomorfe din Epoca Neolitică de pe teritoriul României*, Editura Academiei, Bucureşti, 1995.

Conea I., *Clopotiva. Un sat din Haţeg*, , vol. II, Institutul de Ştiinţe Sociale al României, Bucureşti, 1940.

– , *Din geografia istorică şi umană a Carpaţilor*, Socec, Bucureşti, 1937.

Constantinescu N., *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986.

Constantinescu N.A., *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

Coşbuc George, *Elementele culturii populare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

– , *Superstiţiile păgubitoare ale poporului nostru*, Biblioteca Societăţii Steaua, Bucureşti, 1909.

Cotta V., Badea M., *Vânatul României*, Editura Agrosilvică, Bucureşti, 1969.

Creţu V.T., *Ethosul folcloric – sistem deschis*, Editura Facla, Timişoara, 1980.

Cristescu C., *Consideraţii despre pelerinajul şi cântecul de pelerinaj din nordul Transilvaniei*, în AMP, XVII, 1993.

– , *Forma arhitectonică a semnalelor de toacă; polifonii de toacă*, în REF, nr. 3-4, 1990.

Cristescu Fl., *Câţii-Mâţii*, în IC, an II, nr 7, 1909.

Cuceu I., Cuceu Maria, *Vechi obiceiuri agrare româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988.

Cuceu I., *Obiceiuri şi credinţe în legătură cu ocupaţiile tradiţionale în Gârbău, jud. Sălaj*, în AMET, 1971-1973.

– , *Probleme actuale în structura culturii tradiţionale,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

Daicoviciu H., *Dacii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.

Damian I., *Despre Marţi-Sara*, în Şez., vol. XVIII, 1922.

Dan Dimitrie, *Comuna Straja şi locuitorii ei*, Cernăuţi, 1897.

Dancu Iuliana, Dancu, D., *Hinterglasmalerei in Rumänien,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1982.

Dariu I., *Joimăriţa*, în Şez., vol. XIV, 1914.

Dascălu Doina, Pleşa Th., *Date inedite cu privire la structura şi semnificaţia obiceiurilor de primăvară – Tocma Cornilor*, în *Tibiscum*, an I, 1976-1978, Timişoara, 1978.

Datcu Iordan, *Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979.

– , *Nichita P. Smochină, etnograf al românilor transnistreni*, în REF, nr. 1-2, 1993.

– , *Patruzeci de folclorişti. Pagini de dicţionar*, în REF, nr. 2, 1992.

Dăncuş M., *Contribuţii la cunoaşterea unui obicei de Anul Nou*, în AMET, Cluj, 1971-1973.

Densusianu Ov., *Graiul din Ţara Haţegului*, Socec, Bucureşti, 1915.

Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Dicţionarul limbii române, Tom. I, Partea I, *A-B*, Editura Academiei, Bucureşti, 1913.
Dicţionarul limbii române, Tom. I, Partea III, Fascicola I, *D-De*, Bucureşti, 1949.
Dicţionarul limbii române, Tom. II, Partea I, *F-I*, Editura Academiei, Bucureşti, 1934.
Dicţionarul limbii române, Tom. II, Partea II, Fascicola I, *J-Lacustru*, Editura Academiei, Bucureşti, 1937.
Dicţionarul limbii române, Tom. II, Partea II, *Ladă-Lepădău*, Editura Academiei, Bucureşti, 1940.
Dobre A., *Un obicei dispărut: legatul viilor*, în REF, nr. 3-4, 1994.
Dobre Alex., *Specificul înmormântării războinicilor*, în „Folclor literar", V, Timişoara, 1983.
Dolângă N., *Ţara Nerei. Mit şi pluralitatea timpului*, Editura Kriterion, 1999.
Drăgoi Sabin, *303 colinde cu text şi melodie*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1925.
Drăgulescu C., *Plantele şi credinţele în obiceiurile mărginenilor*, în REF, nr. 1, 1990.
Drâmbă C., *Timpul şi măsurarea lui*, ESPLA, Bucureşti, 1951.
Dumezil Georges, *Zei suverani ai indo-europenilor*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.
Dumitrescu I., Bogdan A., Tuliuc O., *Reproducţia animalelor domestice*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1976.
Dumitrescu I., *Sara însurăţitului*, în CS, an II, nr. 4, 1924.
Dumitrescu Vladimir, *L`art préistorique en Roumanie*, Bucarest, 1937.
Dumitrescu Vl., Vulpe Alex., *Dacia înainte de Dromihete*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1988.
Durand Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti, 1977.
Elefterescu Em., *Babele sau Baba Dochia*, în Şez., vol. XVIII, 1922.
–, *Focul din Sâmbăta Paştilor*, în Şez., vol. XVIII, 1922.
–, *Sân-Toader*, în CS, an II, nr. 3, 1924.
–, *Sărbătoarea 40 de sfinţi*, în CS, an I, nr. 4. 1923.
–, *Caloian*, în Şez., XVIII, 1922.
Eliade M., *Aspecte ale mitului*, Editura Univers, Bucureşti, 1978.
–, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.
Eliade Mircea, Ioan P. Culianu, *Dicţionar al religiilor*, traducere de Cezar Baltag, Humanitas, Bucureşti, 1993.
Enciclopedia României, vol. I-IV, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938-1943.
Eretescu C., *Măştile de priveghi*, în REF, nr. 1, 1968.
–, *Fata Pădurii şi Omul Nopţii. În compania fiinţelor supranaturale*, Editura Compania, 2007.
–, *Ştima Apei. Studii de mitologie şi folclor*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2007.

Evseev Ivan, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească,* Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

– , *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timişoara, 1994.

Filip V., *Universul colindei româneşti în perspectiva unor structuri de mentalitate arhaică*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Fira Gh., *Nunta în judeţul Vâlcea*, în colecţia „Din viaţa poporului român", XXXVII, Cultura Naţională, Bucureşti, 1928.

Florescu R., Daicoviciu H., Roşu Lucian, *Dicţionar enciclopedic de artă veche a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Florescu R., Miclea I., *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă. Geto-Dacii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1980.

Fochi A., *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

– , *Mioriţa*, Editura Academiei, Bucureşti, 1964.

Folclor din Maramureş, Editura Ştiinţa, Chişinău, 1991.

Frazer G.J., *Creanga de aur*, vol. I-V, Editura Minerva, Bucureşti 1980.

Frâncu Teofil, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Tipografia Modernă Luis, Bucureşti, 1888.

Furtună D., *Căluţu*, în IC, an XIII, nr. 5-6, 1920.

Garofild C., *Agricultura Veche*, Bucureşti, 1943.

Găluşcă Tatiana, *Mocanii. Un joc dramatic al românilor din Dobrogea*, în AAF, an XVII, 1843.

Gennep Arnold, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iaşi, 1996.

Georgescu Dan, *Semnale de bucium. Tipologie muzicală şi corpus de melodii*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1987.

Gheorghiu Const. D., *Calendarul femeilor superstiţioase. Credinţe, superstiţii şi obiceiuri din ţeară*, Tipografia Mathilde C. Gheorghiu, Piatra Neamţ, 1907.

Gheorghe Gabriel, *Proverbe româneşti şi proverbele lumii romanice*, Editura Albatros, Bucureşti, 1986.

Gheorghiu V., *Noţiuni de cronologie calendaristică în calculul pascal,* Tipografia Cărţi Bisericeşti, Bucureşti, 1936.

Gherman Tr., *Ploaia în credinţele populare*, în CS, nr. 2 şi 4, 1924.

– , *Calendar meteorologic*, în CS, an I, nr. 9, 1923.

– , *Plugarul sau trasul în apă*, în AF, II, Cluj-Napoca, 1981.

– , *Sângiorzul sau Bloaja. Un obicei agrar la românii din Transilvania,* în AF, VIII, nr. 5-7, 1987.

– , *Sărbătoarea boului sau Boul ferecat*, în Mar., 1969.

– , *Tovărăşiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în AF, vol. V, 1939.

– , *Zilele Babelor*, în CS, an IV, nr. 2, 1926.

– , *Meteorologie populară. Observări, credinţe şi obiceiuri*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1928.
Ghica Dimitrie, *Calendarul la popoarele antichităţii (conferinţă)*, Bucureşti, 1894.
Ghinoiu I., *Geomorfismul şi antropomorfismul spiritului uman*, în REF, tom. 39, nr. 5-6, 1994.
– , *Tainele Căluşului*, în Dat., an V, nr. 1-2, 1995.
– , *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.
– , *Obiceiuri la cumpăna anilor*, în Dat., an III, nr. 4-5, nr. 7, 1993.
– , *Obiceiuri populare de peste an. Dicţionar*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.
– , *Perspective etnologice de descifrare a calendarelor autohtone*, în AICED, nr. 2, 1980.
– , *Sărbătorile de primăvară. Anul Nou agrar*, în Dat., IV, nr. 1-2, 1994.
– , *Vârstele timpului*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1988.
– , *Zile şi Mituri. Calendarul ţăranului român*, Editura Pro, Bucureşti, 2000.
Gimbutas Maria, *Civilizaţie şi cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*, traducere Sorin Paliga, note şi prefaţă de Radu Florescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989.
– , *Civilizaţia Marii Zeiţe şi sosirea cavalerilor războinici*, Editura Lucreţius, Bucureşti, 1997.
Glosar Dialectal. Oltenia, Editura Academiei, Bucureşti, 1967.
Goilav Gr., *Sânzieni*, în Şez., nr. 5, 1889.
Golopenţia Sanda, *Limba descântecelor româneşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.
Goran Cristian, *Catalogul sistematic al peşterilor din România*, Editura Consiliul Naţional pentru Educaţie Fizică şi Sport, Bucureşti, 1981.
Gorovei Artur, *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Academia Română, Bucureşti, 1915.
– , *Ouăle de Paşte. Studiu folcloric*, în Studii şi cercetări, vol. XXX, Bucureşti, 1937.
Gorovei Artur, Lupaşcu M., *Alacul*, În IC, an III, nr.4, 1910.
Gorovei Artur, Lupaşcu M., *Bozul*, în Şez., nr. 7, 1911.
Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Baia Mare, 1983.
Graur Tiberiu, *Jocuri de priveghi în Munţii Apuseni*, în AMET, 1971-1973.
Greimas Algirdas Julien , *Despre zei şi despre oameni,* Traducere de Rodica Paliga, glosar de termeni şi divinităţi lituaniene de Sorin Paliga, Editura Meridiane, 1997.
Gusti Dimitrie, *Opere*, vol. I-IV, Editura Academiei, Bucureşti, 1968-1970.

Hasdeu B.P., *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972-1974.

Hawking Stephen W., *Scurtă istorie a timpului. De la Big Bang la Găurile Negre*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1995.

Hedeşan Otilia, *Pentru o mitologie difuză*, Editura Marineasa, Timişoara, 2000.

Herseni Tr., *Cultura psihologică românească*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

– , *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

– , *Probleme de sociologie pastorală*, Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1941.

Hossu Longhin Pompeiu, *Datini şi credinţe din com. Tămăseşti, jud. Sălaj*, în CS, an I, nr. 3, 1923.

Iana A., *Din credinţele poporului român din Maidan de lângă Oraviţa*, în Fam., an XXVI, 1890.

In Memoriam „Pro Patria", Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, 2001.

Ionaşcu I., Pall Fr., *Elemente de cronologie medievală românească*, în *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956.

Ionescu G.S., *Mica colecţiune de superstiţii ale poporului român*, Buzău, 1888.

Ionescu I., *Agricultura română din jud. Putna*, Bucureşti, 1869.

Ionică I.I, *Drăguş – un sat din Ţara Oltului. Manifestări spirituale. Reprezentarea cerului*, Institutul de Ştiinţe Sociale, Bucureşti, 1944.

– , *Dealul Mohului. Ceremonia agrară din Ţara Oltului*, Tipografia Bucovina, Bucureşti, 1943.

Irimie Cornel, *Arta încondeierii ouălor*, în vol. „Ţara Bârsei", tom II, Comitetul de Cultură şi Educaţie Socialistă al jud. Braşov, Bucureşti, 1974.

Irimie Cornel, Marcela Focşa, *Icoane pe sticlă*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968.

Ispas Sabina, *Cântecul epic-eroic românesc în context sud-est european. Cântecele peţirii*, Editura Minerva, Bucureşti, 1995.

– , *Flori dalbe de măr*, Editura Academiei, Bucureşti, 1987.

Işfănoni Rusalin, *Pădurenii Hunedoarei*, Editura Mirabilis, Bucureşti, 2004.

Jula N., Mănăstireanu V., *Tradiţii şi obiceiuri româneşti. Anul Nou în Moldova şi Bucovina*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.

Kahane Mariana, *Obiceiuri în satele Lupşa de Sus şi Bărbăteşti*, în REF, nr. 4, 1965.

Kahane Mariana, Georgescu-Stănculeanu Lucilia, *Cântecul Zorilor şi Bradului. Tipologie muzicală*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1988.

Kernbach V., *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Albatros, Bucureşti, 1983.

– , *Mituri esenţiale*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

– , *Universul mitic al românilor*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.
Kligman Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică şi cultură populară în Transilvania*, Polirom, Iaşi, 1998.
Laurenţiu Florica Elena, *Privirea lui Orfeu sau puterea descântecului*, Editura Vitruviu, 1997.
Lazarovici Gh., *Neoliticul Banatului*, Editura Dacia, Cluj, 1979.
Liuba S., Iana Aurel, *Medicina populară*, în Fam., an. XXVIII, Oradea, 1892.
Lorinţ Florica, Belcin-Pleşca Cornelia, *Însemne despre destin*, în „Anuarul IEF", Serie Nouă, tom. 4, 1993.
Lovinescu V., *Dacia Hiperboreană*, Editura Rosmarin, Bucureşti, 1994.
Lozovan Eugen, *Dacias Sacra*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1998.
Lucău-Dănilă Fl., Rusan D., *Fundu Moldovei. O aşezare din Ocolul Câmpulungului Bucovinean*, Societatea pentru Cultură „Dimitrie Gusti", Fundu Moldovei, 2000.
Lungu Alex., *Orologiile biologice*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
Lupeanu A., *Datinile noastre de Crăciun*, în CS, an II, nr. 1, 1924.
Lupescu M., *Blajinii*, în Şez., anul II, 1893.
– , *Paza usturoiului*, în IC, an II, nr. 6, 1909.
Lurker Manfred, *Lexicon de zei şi demoni. Nume, funcţii, simboluri, atribute*, Traducere în limba română de Adela Motoc, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.
Mangiuca S., *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1882*, Tipografia Alexi, Oraviţa, 1881.
– , *Calendarul iulian, gregorian şi poporul român pe anul 1883*, Tipografia Alexi, Braşov, 1882.
Manolache D., *Andrei, Sânpetrul lupilor*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000.
Marcus Solomon, *Timpul*, Editura Albatros, Bucureşti, 1985.
Marian Sim. Fl., *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Institutul de Arte grafice, Bucureşti, 1903.
– , *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cârnilegile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1898.
– , *Botanică românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
– , *Înmormântarea la români*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892.
– , *Înmormântarea la români*, Editura Grai şi Suflet - Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.
– , *Legendele Maicii Domnului*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1904.
– , *Mitologie românească*, Ediţie îngrijită, cuvânt înainte şi note de Antoaneta Olteanu, Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
– , *Naşterea la români*, Editura Carol Göbl, Bucureşti, 1892.
– , *Ornitologia*, vol. I, Tipografia R. Eckhart, Siret, 1883.

– , *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Cincizecimea*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1901.
– , *Sărbătorile la români. Studiu etnografic. Păresimile*, Institutul de Arte Grafice, Bucureşti, 1899.
Marinescu A.M., *Cultul păgân şi creştin*, Tom. I: *Sărbătorile şi datinile romane vechi*, Bucureşti, 1884.
– , *Alesul*, în Fam., an IX, Pesta, 1873.
– , *Moşii*, în Fam., anul X, 1874.
Mateescu C., *Datine şi credinţe. Năproorul*, în IC, an VIII, nr. 6, Bârlad, 1915.
Măştile populare şi jocurile cu măşti din Maramureş, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, Baia Mare, 1973.
Mârza Traian, *Folclor din Bihor*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1985.
– , *Lioara – un gen muzical inedit al obiceiurilor de primăvară din Bihor*, în "Lucrări. de muzicologie", vol. V, Cluj, 1969
Medan Virgil, *Obiceiul îngropării Crăciunului la Niriş*, în Sam., an II, Dej, 1978.
Mehedinţi Simion, *Concluzii şi premize la Terra*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1946.
Mesnil Marianne şi Popova Assia, *Etnologul, între şarpe şi balaur. Eseuri de mitologie balcanică*, Editura Paideia, Bucureşti, 1996.
Miclea I., Florescu R., *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă. Preistoria Daciei*, Editura Meridiane, 1980.
– , *Strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă. Istoria Daciei*, Editura Meridiane, 1980.
Micul Atlas Lingvistic, partea II, Seria nouă, vol. III, 1967.
Mihalache D., *Iarba fiarelor*, în IC, an II, nr. 9, 1909.
– , *Legatul ploilor*, în IC, an II, nr. 10, 1909.
Mihăilescu S., *Întovărăşiri*, în Şez., vol. IX, 1905.
Mihăilescu Vintilă, *Fascinaţia diferenţei*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999.
Mineiul pe luna februarie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1976.
Mineiul pe luna ianuarie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1975.
Mineiul pe luna iulie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1984.
Mineiul pe luna iunie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1978.
Mineiul pe luna mai, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1978.
Mineiul pe luna martie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1977.

Mineiul pe luna noiembrie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1983.

Mineiul pe luna octombrie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1983.

Mineiul pe luna septembrie, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe, Bucureşti, 1984.

Mircea M., *Datine şi credinţe*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.

–, *Datine şi credinţe. Ovidenia*, în IC, an I, nr. 3, 1913.

–, *Datine şi credinţe. Sfântul Andrei*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.

–, *Datine şi credinţe. Ziua Crucii*, în IC, an. I, nr. 3, 1913.

Miron I., Gherman Tr., *Credinţe din Chiţcani şi Cojocna*, în CS, an II, nr. 7-8, 1924.

Mohanu C., *Obiceiul Colindatului în Ţara Loviştei*, în REF, nr. 3, 4, 5, 1970.

Moise Ilie, *O lume în imagini... Cutul şi oamenii săi*, Editura Altip, Alba Iulia, 2011.

–, *Confrerii carpatice de tineret. Ceata de feciori*, Editura Imago, Sibiu, 1999.

–, *Contribuţii la cunoaşterea obiceiului la prinsul verilor şi văruţelor*, în Studii şi Comunicări, Sibiu, 1981.

Moldoveanu L., *Tărbaca*, în CS, an II, nr. 3, 1924.

Muşlea I., Bîrlea Ov., *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B.P. Hasdeu*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

Muşlea I., *Cercetări de folclor în Ţara Oaşului*, în AEF, I, 1932.

–, *Cercetări etnografice şi de folclor*, vol. II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

Muşu Gh., *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.

Nania I., *Rusaliile. Sărbătoare multimilenară în spaţiul românesc*, în "Creativitate şi eficienţă în acţiunea socială a tineretului", vol. II, Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Argeş, Piteşti, 1989.

–, *Vânatul pe teritoriul României*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1991.

Niculescu Varone G.T., *Dicţionarul jocurilor româneşti*, Editura Litera, Bucureşti, 1979.

Niţu Georgeta, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria ţărănească din Oltenia. Dicţionar*, Editura Helios, Craiova, 1999.

Niţu N., *Originea şi repartiţia geografică a bordeiului*, Arh. Olt., Serie Nouă, nr. 7.

Oişteanu A., *Motive şi semnificaţii simbolice în cultura tradiţională românească*, Editura Minerva, Bucureşti 1989.

–, *Mythos şi Logos. Studii şi eseuri de antropologie culturală*, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.

Olinescu Marcel, *Mitologie românească*, Editura Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.

Olteanu Antoaneta, *Metamorfozele sacrului. Dicţionar de mitologie populară*, Editura Paideia, Bucureşti, 1998.

–, *Mitologie comparată*, Editura Paideia, Bucureşti, 1998.

Omul românesc, Ediţie îngrijită de Sabina Ispas şi Emanuel Pârvu, Şcoala Sociologică "Dimitrie Gusti", Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 2000.

Onişor Th., *Vânătoarea de albine sau bărcuitul în regiunea Năsăudului*, în Car., an XIII, nr. 7, 1945.

Opitz Martin, *Zlatna sau despre Cumpăna dorului*, Ediţie îngrijită de Mihai Gavril, Editura Eminescu, Bucureşti, 1997.

Oprea Gheorghe, *Studii de etnomuzicologie,* Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998.

Oprişan H.B., *Căluşarii*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

– , *Monografia folclorică a Teleormanului*, Casa Creaţiei a Teleormanului, Bucureşti, 1971.

Otescu I., *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, 1907 (fără alte date pe copertă).

Paler O., *Caminate*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1980.

Paliga Sorin, *Influenţe romane şi preromane în limbile slave de sud. Vechi influenţe romanice (secolele V-VII e.n.) în limbile slave de sud,* Editura Lucreţius, Bucureşti, 1996.

Pamfile Tudor, *Agricultura la români*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1913.

– , *Boli şi leacuri la oameni, vite şi păsări*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

– , *Cerul şi podoabele lui după credinţele poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1915.

– , *Frăţia de cruce şi alte înrudiri sufleteşti*, în IC, an XII, nr. 7-10, 1920.

– , *Industria casnică la români*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

– , *Jocuri de copii*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1907.

– , *Maica Domnului şi Trifu*, în Şez., vol. X, 1907.

– , *Mitologia românească. Duşmani şi prieteni ai poporului*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1916.

– , *Mitologie românească,* Ediţie îngrijită de Iordan Datcu, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti, 2000.

– , *Moaşa lui Christos,* în Şez., vol. X, 1907.

– , *Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

– , *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*, Academia Română, Bucureşti, 1910.

Pamfile T., Lupescu M., *Cromatica poporului român*, Academia Română, Socec, Bucureşti, 1914.

Panaitescu P.P., *Introducere în istoria culturii româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

Pandrea E., *Împreunarea oilor*, în CS, an III, nr. 5, 1925.

Panea N., Fifor M., *Cartea românească a morţii,* Centrul Judeţean al Creaţiei Populare Mehedinţi, Drobeta-Turnu Severin, 1998.

Papadima Ovidiu, *O viziune românească a lumii,* Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1995.
Papahagi Tache, *Images d'etnographie roumaine. Banat - Oltenia,* vol. III, Ateliers Graphiques Socec & Co., S.A., Bucureşti, 1934.
– , *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1925.
– , *Mic dicţionar folcloric*, Editura Minerva, Bucureşti, 1978.
Pavel Emilia, *Măşti populare moldoveneşti*, Complexul Muzeal Iaşi, 1972.
– , *Studii de etnologie românească*, Editura Junimea, Iaşi, 1990.
Pavelescu Gh., *Aspecte din spiritualitatea românilor transnistreni. Credinţe şi Obiceiuri*, în REF, nr. 1-2, 1993.
– , *Cercetări asupra magiei la românii din Munţii Apuseni*, Institutul Social Român, Bucureşti, 1945.
– , *Cercetări folclorice în judeţul Bihor*, în AAF, VII, 1945.
– , *Mana în folclorul românesc*, Sibiu, 1994.
Păcală V. *Monografia satului Răşinari*, Sibiu, 1915.
Pârvan V., *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Socec, Bucureşti, 1911.
Pârvu V., *Blojul – un obicei din Ţara Haţegului*, în REF, nr. 3-4, 1990.
Petrescu P., *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1972.
Petri Ov., *Craii de la Mocod – obicei din ciclul primăverii,* în Zes., nr. 1, Bistriţa, 2000.
Petrovici Emil, *Folclor de la moţii din Scărişoara*, în AAF, vol. V, 1939.
– , *Folclor din Valea Almăjului*, în AAF, vol. III, 1935.
– , *Note de folclor de la românii din Valea Mlavei*, în AAF, vol. VI, 1942.
Picu Pătruţ, *Miniaturi şi poezie,* Ediţie îngrijită de Octavian O. Ghibu, Arta Grafică, Bucureşti, 1985.
Pitiş G.I., *Sărbătorile junilor la Paşte. Obicei particular al românilor din Schei*, Tipografia A. Mureşianu, Braşov, 1890.
Plămădeală Antonie, *Învăţătura ortodoxă despre Rai şi Iad*, în „Studii teologice", seria II, an. XX, nr. 7 - 8, 1968.
Pleşu A., *Călătorie în lumea formelor*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.
Poezia pădurii, Antologie, vol. I, Ediţie coordonată de Radu Cârneci, volum îngrijit de Nicoleta Coatu, Editura Orion,1998.
Pop D., *Folcloristica Maramureşului*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.
– , *Obiceiuri agrare în tradiţia populară românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
– , *Pluguşorul. Sinteză folclorică românească*, în SC, vol. IV, 1982.
Pop Gh., Şter Ion Chiş, *Graiul, etnografia şi folclorul zonei Chioar,* Baia Mare, 1983.
Pop M., *Anul Nou, lectura unui discurs ceremonial*, în "Calendarul Maramureşului", Baia Mare, 1980.

– , *Obiceiurile tradiţionale româneşti*, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, Bucureşti, 1986.

Pop M., Ruxăndoiu P., *Folclor literar românesc*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1991.

Popescu Alex., *Tradiţii de muncă româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Popescu I., *Datini şi credinţe. Cârstovul*, în IC, nr. 6, 1912.

– , *Datini şi credinţe. Obrejenia*, în IC, an V, nr. 6, 1912.

– , *Datini şi credinţe. Sântămărie Mică*, în IC, an V, nr. 6, 1912.

– , *Datini şi credinţe. Simion Stâlpnicul*, în IC, an V, nr. 6, 1912.

– , *Sfântul Ion*, în Şez., nr. 7, 1898

Popescu S., *Cucii*, în Şez., nr. 1, 1892.

Popescu Şt., *Ritmurile biopsihice şi omul modern*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Preda Constantin (coord), *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României,* vol. I (A – C) Bucureşti, 1994; vol. II (D – L), Bucureşti, 1996; vol. III (M – Q), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000.

Preda L., *Cercetări dialectale în Dolj*, în CS, VII, 1937.

Preuţescu I., *Datini şi credinţe. Barbara*, în IC, an VI, nr. 3, 1913.

– , *Datini şi credinţe. Filipii*, în IC, an VI, nr. 5, 1913.

– , *Datini şi credinţe. Sfântul Spiridon*, în IC, an VI, nr. 11, 1913.

– , *Sfântul Mucenic Ignatie*, în IC, an V, nr. 12, 1912.

– , *Sfântul Vasile*, în IC, an IV; nr. 12, 1911.

Proiect de lege pentru introducerea calendarului apusean drept calendar al Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1900.

Prut C., *Calea rătăcită. O privire asupra artei populare româneşti,* Editura Meridiane, 1991.

– , *Fantasticul în arta populară românească,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1972.

Radu Dimitrie, *Păsările lumii*, Editura Albatros. Bucureşti, 1977.

Răduică A., *Timp de lucru şi zile de sărbătoare în Transilvania (sec. XVII-XVIII)*, în volumul „Civilizaţia medievală românească", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

Răduică G., Răduică N., *Calendare şi almanahuri româneşti 1731 – 1918. Dicţionar bibliografic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Rădulescu Codin C., *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922.

– , Mihalache D., *Sărbătorile poporului cu obiceiurile, credinţele şi unele tradiţii legate de ele*, Socec, Bucureşti, 1909.

Rădulescu N., *Lazăr – o versiune românească a eroului vegetaţional*, în REF, nr. 4, 1966.

– , *Sulul – un obicei inedit din ciclul calendaristic*, în REF, nr. 1, 1969.

Rădulescu N. Al., *Sângiorzul*, în RGR, vol. I, Cluj, 1938.

Retegan G., *Dracii din Valea Ţibleşului*, în RF, an. IV, nr. 4, 1959.
Rigo G., *Sărbători băbeşti: Dragobetele şi Sâmbăta lui Lazăr*, în Şez., vol. IX, 1904.
Rizescu-Brăneşti N., *Inul şi cânepa în România*, Bucureşti, 1944.
Rohde Erwin, *Psyché*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1985.
Roşeanu T., *Timpul şi măsurarea lui*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1964.
Rusan D., Zahaniciuc, *Zona etnografică Câmpulung Moldovenesc*, Muzeul Arta Lemnului, Câmpulung Moldovenesc, 1996.
Russu I.I., *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.
– , *Religia geto-dacilor*, în Anuarul Institutului de Studii Clasice, V, Cluj-Sibiu, 1949.
Sabău Sorin, *Aspecte ale tradiţionalului şi modernului în desfăşurarea sărbătorilor de iarnă*, în Zăr., Arad, 1999.
Sachelarie Ov., Stoicescu N.(coord.), *Instituţii feudale din Ţările Româneşti. Dicţionar*, Editura Academiei, Bucureşti, 1988.
Sanie S., *Din istoria culturii şi religiei geto-dace*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1995.
Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român (coord. I. Ghinoiu), vol. I, *Oltenia*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001; vol. II, *Banat, Crişana, Maramureş*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002; vol. III, *Transilvania*, Editura Enciclopedică, 2003; vol. IV, *Moldova*, Editura Enciclopedică, 2004; vol. V, *Dobrogea, Muntenia*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2009.
Sângiorzan IC, Ştefan I.M., *Ghidul Cosmosului*, vol. I-II, Editura Minerva, Bucureşti, 1980.
Scorpan C., *Cavalerul Trac*, Muzeul regional de arheologie Dobrogea, Constanţa, 1967.
Scurtu I., *Junii din Braşov*, în Calendarul Minerva pe anul 1907.
Scurtu V., *Cercetări folclorice în Ugocea românească*, în AAF, an IV, 1935.
– , *Termeni de înrudire în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1968.
Sevastos Elena, *Literatură populară, II, Naşterea la români*, Editura Minerva, Bucureşti, 1990.
Sîrbu Valeriu, *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor*, Biblioteca Istros, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1993.
Sîrbu Valeriu, Florea Gelu, *Imaginar şi imagine în Dacia preromană*, Editura Istros, Brăila 1997.
Slătineanu B., *Ceramica românească*, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938.
Stahl Henri H., *Poveşti din satele de altădată*, cu ilustraţii şi comentarii de Paul H. Stahl, Editura Nemira, Bucureşti, 1999.
– , *Triburi şi sate din sud-estul Europei*, Editura Paidea, Bucureşti, 2000.

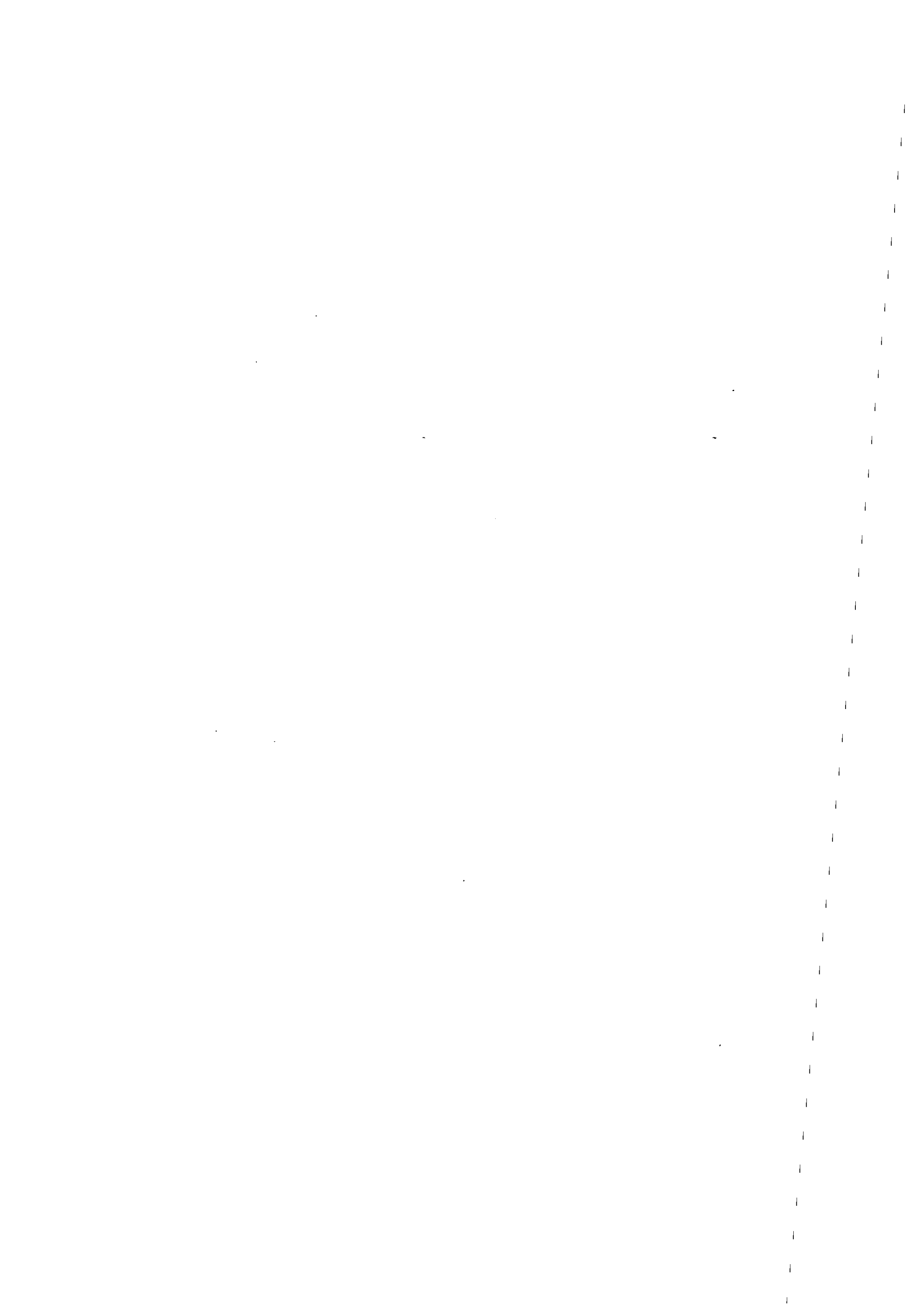
Stănculescu Tr., Manu Daniela, *Metamorfozele luminii. Biofotonica, ştiinţă a complexităţii,* Editura Performantica, Iaşi, 2000.
Stănilă G., *Sisteme calendaristice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.
Stoian I., *Dicţionar religios*, Editura Garamond, Bucureşti, 1994.
Stoica G., Petrescu P., Bocşe M., *Dicţionar de artă populară*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.
Stoicescu N., *Cum măsurau strămoşii*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1971.
Surdu Alexandru, *Vocaţii filosofice româneşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1995.
Şăineanu L., *Ielele. Studiu de mitologie comparată*, Bucureşti, 1886.
– , *Basmele române*, Editura Univers, Bucureşti, 1978.
– , *Dicţionar Universal al limbii române*, Scrisul Românesc, Craiova, 1929.
Şelaru Şt. Alex., *Păpăruda*, în Şez., vol. IX, 1905.
Şerban A.D., Veşcan I., Morega D., Roibu Gh., *Calendarul credinţelor, datinilor şi obiceiurilor româneşti*, Editura Ager, Tg. Jiu, 1993.
Şeuleanu I., *Poezia populară de nuntă*, Editura Minerva, Bucureşti, 1985.
Şişu Vasile, *Cântecele rituale funerare din judeţul Mehedinţi,* în „Răstimp. Revistă de cultură şi tradiţie populară", anul I, nr. 1, 1998.
– , *Cântecul ceremonial de înmormântare în satul Runc (Mehedinţi),* în "Mehedinţi. Civilizaţie şi cultură", vol. IV, Drobeta-Turnu Severin, 1982.
– , *Rituri funerare antume*, în „Oltenia. Studii şi Comunicări", vol. VIII. Etnografie, Craiova, 1997.
Ştefănescu Dobre, *Datine şi credinţe*, în IC, an IX, nr. 8, 1916.
– , *Mascaţii*, în IC, an II, nr. 7, 1909.
– , *Obiceiuri şi credinţe la Bobotează şi Sfântul Ion*, în IC, an II, nr. 1, 1909.
Ştefănucă P.V., *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, în AAF, IV, 1937.
– , *Folclor din judeţul Lăpuşna*, în AAF, II, 1933.
Taloş I., *Meşterul Manole. Contribuţii la studiul unei teme de folclor european,* Editura Minerva, Bucureşti, 1973.
– , *Obiceiuri privitoare la seceriş*, în AMET, 1971-1973.
– , *Riturile construcţiilor la români*, în „Folclor Literar", Universitatea Timişoara, vol. II, Timişoara, 1968.
– , *Gândirea magico-religioasă la români. Dicţionar*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.
– , *Cununa fraţilor şi nunta Soarelui*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.
Teodorescu G. Dem., *Încercări critice asupra unor credinţe, datini şi moravuri ale poporului român*, Tipografia Petrescu Conduratu, Bucureşti, 1874.

– , *Patruzeci de Mucenici*, în „Almanahul macedo-român", Bucureşti, 1880.
Teodorescu N., Chiş Gh., *Cerul – o taină descifrată*, Editura Albatros, Bucureşti, 1982.
Theodorescu Răzvan, *Bizanţ, Balcani, Occident la începutul culturii medievale româneşti (sec. X-XIV)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.
Todică G., *Credinţi şi datini din nordul Transilvaniei*, în Şez., vol. XVIII, 1922.
Trebici Vl., Ghinoiu I., *Demografie şi etnografie*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
Trofin N., *Sfântul Dumitru*, în Şez., vol. VIII, nr. 7, 1899.
Tufescu Victor, *Oameni din Carpaţi*, Editura Sport –Turism, Bucureşti, 1982.
Tzigara Samurcaş Al., *Ouăle de Paşti*, în Conv. Lit., nr. 41, 1907.
Vasilescu Em., *Istoria religiilor, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1982.
Văduva Ofelia, *Civilizaţia pâinii*, în REF, nr. 5, 1993.
– , *Magia darului*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.
– , *Paşi spre sacru. Din etnologia alimentaţiei româneşti*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.
– , *Semnificaţii străvechi ale unor forme şi motive ornamentale perpetuate în contemporaneitate*, în AICED, nr. 1, 1981.
– , *Terminologia darului*, în „Anuar I.E.E.", Serie Nouă, tom 7, 1996.
Vătămanu N., *De la începuturile medicinii româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.
Vertemont Jean, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*, Editura Amarcord, Timişoara, 2000.
Viciu Alex., *Datină de la prinderea postului*, în CS, an II, nr. 3, 1924.
– , *Datini de Sângiorz*, în CS, an IV, nr. 4, 1926.
– , *Elemente păgâne în colindele noastre*, în CS, an II, nr. 1, 1924.
– , *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*, în Analele Academiei Române, Mem. secţ. lit., tom. XXIX, 1906.
– , *Obiceiuri de Paşte*, în CS, an II, nr. 4, 1924.
– , *Obiceiuri la Sântoader. Brăduleţi, Veri, Văruţe*, în CS, an IV, nr. 9-10, 1926.
– , *Plugarul, datină din ziua întâi de Paşte, existentă în Seuşa de Câmpie*, în CS, an I, nr. 3, 1923.
– , *Prăcşorul. Datină de Paşte din Bistra, Munţii Apuseni*, în CS, an I, nr. 4, 1923.
– , *Silitul*, în CS, an II, nr. 3, 1924.
Vlăduţescu Gh., *Filosofia legendelor cosmogonice româneşti*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.
Voronca-Niculiţă E., *Datine şi credinţe. Pe ce timp umblă strigoii*, în IC, vol I, nr. 2, 1914.
– , *Datinile şi credinţele poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuţi, 1903.

Vrabie Gh., *Folclorul. Obiect, principii, metodă, categorii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970.
Vuia Romulus, *Originea jocului Căluşari*, în Dacorom., II, Cluj, 1922.
Vulcănescu Mircea, *Dimensiunea românească a existenţei. Schiţă fenomenologică*, în CC, nr. 1-2, 1983.
Vulcănescu R., *Coloana Cerului*, Editura Academiei, Bucureşti, 1972.
– , *Etnologie juridică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970.
– , *Măştile populare*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1980.
– , *Mitologie română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1985.
Vulpe Radu, *Dacia romană în Scythia Minor*, în vol. „
Istoria poporului român", Editura Ştiinţifică, 1972.
Zahacinschi M., Zahacinschi N., *Ouăle de Paşte*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1992.
Zaharia E., *Populaţia românească în Transilvania în sec. VII - VIII*, Editura Academiei, Bucureşti, 1977.
Zane Iuliu, *Proverbele românilor*, 8 vol., Socec, Bucureşti, 1895-1903.

SEMNE CONVENŢIONALE:

* înainte de un termen = vezi acel termen

Dicționar Mitologie română

• 630 de articole care definesc reprezentările mitice româneşti, invocate în obiceiurile şi practicile magice să alunge seceta şi bolile, să dea rod holdelor şi animalelor, să afle ursita şi norocul, să căsătorească fetele, să aducă linişte şi pace în ţară.

• 154 de fotografii-document care ilustrează Panteonul românesc alcătuit din reprezentări mitice grupate în calendarul ţăranului, precum oamenii, pe criterii de vârstă şi de sex: cu *moşi* (Crăciun, Ajun, Nicolae, Andrei) şi *babe* (Dochia), cu *sfinţi tineri* (Sânvăsâi, Dragobete, Sântoader, Sângiorz) şi *maturi* (Sântilie, Sâmedru), cu *zeiţe-fecioară* (Floriile, Sânzienele, Drăgaicele, Lăzăriţele, Ielele) şi *zeiţe-mumă* (Muma Pădurii, Muma Caloianului, Muma Dracului). Asemănător sfinţilor sub cupola bisericii, aceştia cultivau sub bolta cerului vieţuirea paşnică a omului cu semenii, dar şi cu natura din care îşi alegea simbolic mamă, tată, frate, soră, soţie postumă.

www.universenciclopedic.ro

